

GESCHIEDENIS

V A N

E N G E L A N D T, S C H O T L A N D T

E N

I E R L A N D T,

Met een kort begrip der aanmerkelykste zaken, in andere
Ryken en Staten voorgevallen.

M A R I A.

1553.

De regering
van Maria
is wreed.

† dat van
Eduard Plan-
taget, gra-
ve van War-
wik.

Oorzaken
van deze
wreedheit.

WY staan ons gedurende de bloedige regering van Maria niet dan met droevige verhalen bezig te houden, eene dochter, van Henrik den VIII, die haren vader waardig was, en hem in wreedheden zelf overtrof; of liever een waardig nakrooft van Ferdinand en Isabelle, waar uit zy van moeders zyde gesproten was. Wy hebben in de geschiedenis van Henrik den VII gezien, op wat wyze zy, om Catharina van Arragon, hare dochter, de kroon van Engelandt te verzekeren, dezen vorst verplichtten het edelste en onschuldigste bloed des koninkryks te vergieten. Catharina zelf beproefde den vinger Gods, wreker van den moordt, in hare echtscheidinge; doch voorzag niet, dat hare dochter de bloeddorstige voetstappen harer voorouderen zou navolgen. De geschiedenis-schryvers zeggen, dat Ferdinand en Isabelle den yver, dien ze voor den Roomschen Godsdienst schenen te hebben, ten dekmantel namen van hunne wreedheit. Het is aan diergelyk een yver, dat men de treurgevallen der regeringe, welker gebeurtenissen wy thans zullen verhalen, moeten toeschryven. De gene, waar mede Henrik de VIII de zyne bezoetelde, hadden tot een oorzaak de bevestiging van zyne kerkelyke opperhoofdigheit, of de wraak over de kleinachtige, die men daar voor toonde. Des pauzen opperhoofdigheit verwekte de gene, de welke men onder die van Maria zag. De vader wilde onafhankelyk van den Roomschen stoel regeren: de dochter in het tegendeel begeerde des zelfs gezag wederom in haar koninkryk te bevestigen. Beide volgden zy de bewegingen van eigenliefde, en van hunne byzondere wraaklust. Henrik de VIII wrekte zich over de aanhangers

van den paus, die hem de opperhoofdigheit betwistten: Maria deedt haren haat op de Hervormden, die ze beschuldigde met de echtscheidinge van de koninginne hare moeder, nederstorten. Haar Godsdienst hadt ondertusschen meer deel aan hare wreedheden dan hare wraak. Dus spreekt 'er een geloofwaardig Roomsche schryver † van; zy vergoot, zegt hy, het bloed van Johanna Gray, van der zelve vader, en hyna van der zelve gantsche maagschap, om haar koningdom te bevestigen; doch zy stortte nog veel meer om den Roomschen Godsdienst weder op een wasfen voet te brengen, het welk hyna dodelyke bewegingen in haren Staat veroorzaakte.

Hy voegt daar by, dat de vrucht, die ze 'er van plukte, rampzalig en van korten duur was. Een ander schryver †, die haren Godsdienst wil verdedigen, wyt die hevigheden aan den straffen aard van Maria, daar by voegende, dat de wegen van geweldt, of de geweldige middelen, aan de dwalinge, en niet aan het ware gelove, moeten toegeschreven worden. Wy laten den Lezer van deze woorden de toepassing maken op het gedrag van de toenmalige en op dat van de hedendaaghe Roomschegezinden.

Maria, op den 19 July te Londen voor koninginne uitgeroepen zynde, op de wyze als reets gezegt is, en de hertog van Northumberlandt zelf haar te Cambridge uitgeroepen hebbende, twyfelde zy niet meer aan hare verheffing. De Raadt deedt haar door eene bezending van den grave van Arundel en Mylord Paget verzekering doen van zyne getrouwheit; en dagelykch vervoegden zich eenigen by haar, zo van wegens de groten, als van de gemeentens, die haar voor hunne koninginne erkenden. De Hervormden waren van de Roomschegezinden niet te onderscheiden dan door hunne vaardigheit, om haar hunne gehoorzaamheit te betuigen. Die van de provincie van

1553.

† Mazarin.

† de Valet.

† Heylin: Godwin: Baker: Burnet.

De Raadt doet eene bezending aan haar.

Suf-

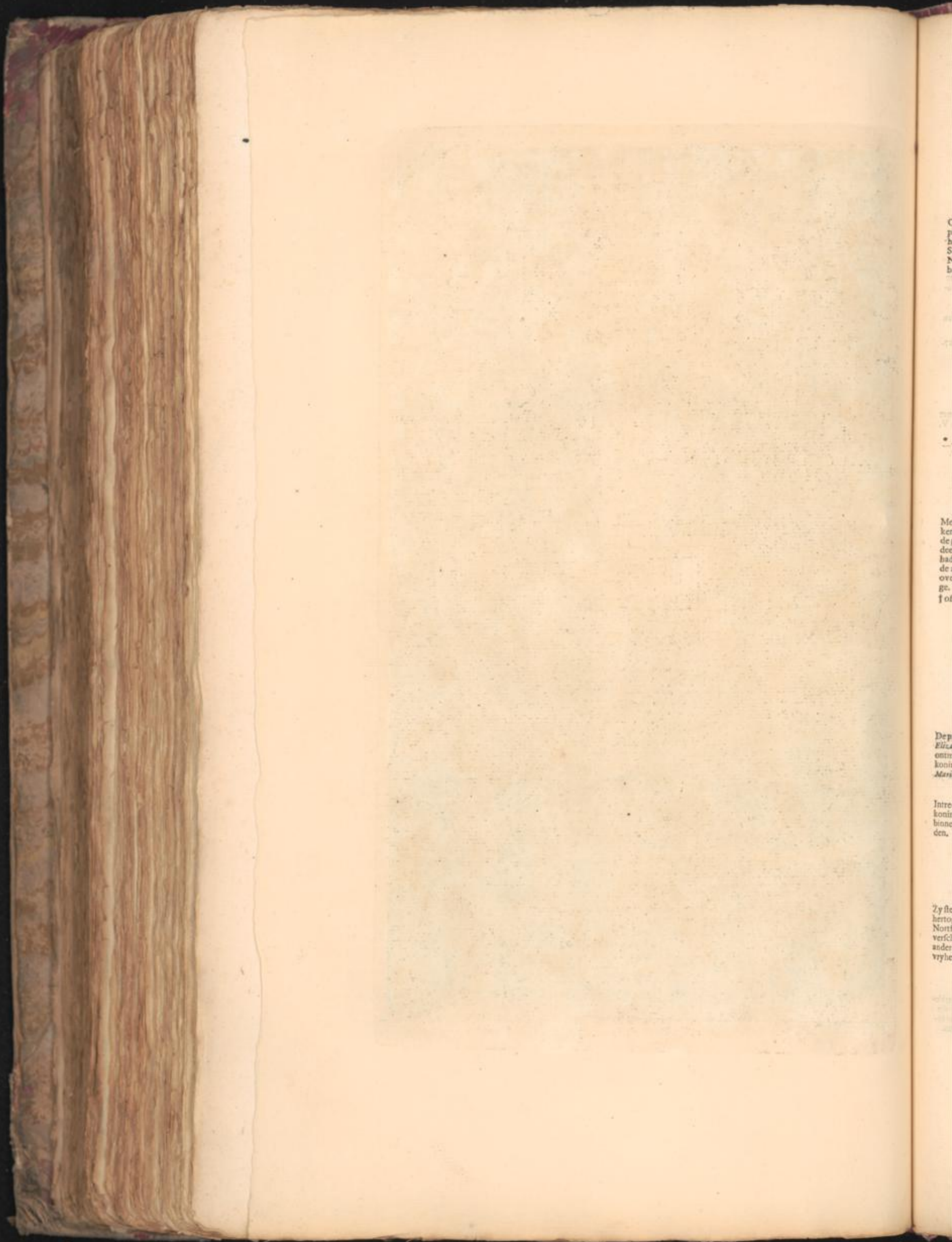

M A R I E .

*Mon zèle furieux que ces vainqueurs ont
Fit de tout mon Royaume un terrible butin
Philippe en est l'honneur, deux vint arracher
Ma plus précieuse victime*

Ad. Vander Weff. pinx.

P. Goussier. sculp.

O
P
S
N
b

Me
ker
de p
dee
had
de a
ove
ge.
f of

Dep
Elic
ontn
konin
Marr

Introc
konin
bienc
den.

Zy lie
hertog
Nortf
verfch
andere
vryhe

1553. Suffolk, alwaar zy zich toenmaals onthieldt, in haar kasteel van Framlingham, wachtten niet tot dat men hen daar toe aanporde. Zy kwamen goedwillig haar hunnen dienst aanbieden, als aan de ware erigename van de kroon, zelfs voor dat de stad Londen haar erkent, en de Raadt zich ten haren voordeele verklaart hadt. Alle hare vyanden verootmoedigden zich. De hertog van Suffolk, in den Tour gevangen blyvende, deedt geen meer wederstandt dan de hertog van Northumberlandt aan het hoofd van het leger. Deze twee veldheeren onderwierpen zich met zo veel lafhertigheid, als ze te voren staatzucht hadden getoont. Al wat hunne party aankleefde volgde hun voorbeeldt, of voorkwam het zelve. Mylord William Paulet, marquis van Winchester, de graaf van Pembroke, onaan gezien zyne vermaagschapping met de familie van Dudley, en verscheide ridders, vielen het eerste af, en verwoegden zich, het zy uit genegenheit, of staatkunde, by Maria, eer de besluiten des Raads openbaar gemaakt waren. De genen, die zich schuldig bevonden, of vreesden hare granschap verdient te hebben, smeekten om hare goedertierenheit. Van de zulke waren de marquis van Northampton, de leeraar *Ridley*, en Mylord *Robert Dudley*, een der zonen van den hertog van Northumberlandt. Deze wierpen zich voor hare voeten, wanneer ze nog in de provincie van Suffolk was: doch hunne onderwerping bevrydde hen niet van de gevangenis, waar in zy op den 26 July gezet wierden.

De hertog van Northumberlandt was daags te voren met zyne drie zonen, en eenige van zyne voornaamste aanhangers, in hechtenis genomen. De hertog van Suffolk was daar in gehouden met de ongelukkige *Johanna Gray*, en Mylord *Gulford*, gelyk reets gemeld is. Mylord *Bromley* † en Mylord *Montaigne*, de twee gerechtshoofden, die hun advys hadden gegeven nopens de overbrenginge van de kroon, waren ook onder het getal der gevangenen: zo dat, voor dat Maria te Londen kwam, het gansche koninkryk onder hare gehoorzaamheit, of in banden was. Die hoofdstadt, welke tien dagen te voren haar als eene onwettige verworpen hadt, kwam haar thans met eene algemene toestemminge versellen. De groten en de burgery zagen haar met ongeduld te gemoet, en de gevangenplaatsen waren vol van de genen, die haar de kroon hadden betwift.

Om aan des volks verlangen en aan de plegtigheden van de koninklyke waardigheit te voldoen, vertrok ze uit haar kasteel van Framlingham, om te Londen te komen. Zy wierdt ontmoet op den weg door de prinsesse *Elizabeth*, hare zuster, die in de provincie van Essex met een hoop van duizend ruiters by haar kwam. Hare intrede binnen Londen geschiedde met veel pracht op den 3 Augusty, en na de straten van die hoofdstadt doorgetrokken te hebben begaf ze zich naat den Tour, om aldaar bezit te nemen van de koninklyke waardigheit. Zy vondt daar in twee soorten van gevangenen, namentlyk, die door *Henrik* en *Eduard* daar in waren gezonden, of die zy daar zelf, of de Raadt op haar bevel, hadt laten zetten. De oude hertog van Nortfolk, en *Gardiner*, bisschop van Winchester, waren onder het getal van de eersten, en de voornaamsten; Mylord *Eduard Courtney*, zoon van den marquis van Excester, en de hertoginne van Sommerfet, weduwe van den beschermheer, bevonden zich mede daar onder. Zo als de koningin in den Tour tradt, vertoonden zy zich voor haar; en op hunne kniën vallende, deden zy haar hulde. Hunne blydschap blonk uit op hunne aangezichten, en in eene zo verruk-

11 Deel.

kende overvallinge gaf hunne stilzwygendheit vry meer te kennen, dan hunne woorden zouden kunnen gedaan hebben. De koningin beschouwde hen als slagtoffers van de woede van *Henrik* den VIII, of van den hertog van Northumberlandt; zy zag hen vriendelyk aan; kuste hen, en beval hen op te staan, al grimlagchende tegen hen zeggende: *Gy alle zyt myne gevangenen.* Zy noemde hen alleen gevangenen, om hen hunne vryheit te kunnen geven. Nevens haar deelgenoten geweesit zynde van de wederwaardigheden onder de twee laatste regeringen, wilde zy ook, dat zy nu nevens haar deel zouden hebben aan haren roem, en de vrucht van hare regeringe gunstelyk genieten. Dit kwam zy ook na ten opzichte van de drie eersten, die terstondt in alle hunne waardigheden herstelt, en nog voortreffelyker van haar begiftigt wierden.

Maria vergenoegde zich met de in hare afwezendheit gedane uitroepinge, en stelde de plegtigheit harer koninge, naar zommigen willen, tot den laatste September, of, naar het zeggen van anderen, tot den eersten October uit. Zy bragt byna al den voor deze plegtigheit gaanden tydt in den Tour door, en besleedde den zelven in het offeren van de eerstelingen harer koninklyke waardigheit tot verrechtingen, die verscheidentlyk uitgelegt wierden. Men zag, dat'er meer strafheit dan zachtmoedigheit, meer haat dan erkentenis in aan te merken was. In zommige bleek echter rechtvaardigheit, in andere Godvrucht, mildadigheit, en zelfs goedertierenheit, uit: doch boven al staken door staatkunde, wraaklust en ondankebaarheit. De rechtvaardigheit vertoonde zich in het straffen van den hertog van Northumberlandt; de Godvrucht in de begravenis-plichten van *Eduard*; de mildadigheit in de waardigheden, waar mede ze verscheide groten en zommige prelaten verreedt; hare goedertierenheit aan den hertog van Suffolk verleent. Zy deedt hare staatkunde zien in het beleggen van haar huwelyk, en van de zaken van den Godsdienst; hare wraak stortte neder op de genen, die zy beschuldigde van de echtscheiding der koninginne, hare moeder, of van den ondergang van het oude geloof; hare ondankbaarheit in de onwaardige behandeling van *Cranmer* en van die van de provincie van Suffolk. Evenwel strekt het tot haren roem, over het verraad van den hertog van Northumberlandt te hebben gezegepraalt, zonder ander bloedt te storten dan dat van dit hoofd van de party, of van des zelfs medeslanders, en den troon, dien men haar ontworpen hadt, beklommen te hebben zonder binnenlandsche oorlogen of veldslagen. Hare voorzichtigheit hadt nochtans minder deel aan dien uitslag dan de haat, dien men den hertog van Northumberlandt toedroeg. Niettemin moett men toestaan, dat het haar aan geen doorslepenheit ontbrak, om de lagen, welke men haar na *Eduards* doot, die voor haar verzwegen wierdt, leide, te myden, noch aanmoedigheit, om haar recht tegen de gansche zamenrotting van den Raadt, die ze tegen haar gefineed zag, staande te houden. Haar geluk voegde zich by hare doorzichtigheit en onbeschroomdheit, en de Voorzienigheit, die meer dan eens voor haar leven en fortuin zorg hadt gedragen, deedt haar tot de kroon komen, welke zy haar hadt toegeschikt, onaan gezien de hinderpalen, die de bezitting daar van dwarsboomden.

Indien een schryver*, de welke zegt, dat een geloofwaardig Engelsch edelman hem dit volgende verhaal aan de handt heeft gegeven, te geloven is, zouden alle deze omkeeringen langen tydt,

B b 2

Onderwerping van de hertogen van Suffolk en Northumberlandt.

* *Deller*.

Men verzeukt zich van de genen, die deelgehad hadden aan de acte van overbrenginge. † of *Chamley*.

De prinsesse *Elizabeth* ontmoet de koningin *Maria*.

Intrede der koninginne binnen Londen.

Zy stelt den hertog van Nortfolk, en verscheide anderen, in vryheit.

1553.

Godwin, Heylem, Baker, Durant, Tinnanus.

Hare eerste bedryven in de koninklyke regeringe worden verscheidentlyk uitgelegt.

Hare voorzichtigheit.

Haar geluk.

* *De Gedenkschriften van den ridder van Stokvillt*.

1553. voor dat ze gebeurt waren, voorzegt zyn geweest.

Henrik de VIII begerde, volgens zyn zeggen, op de geloofwaardigheid van den gene, die hem dit geheim vertrouwt hadt, te weten, wat het noodlot van den vorst *Eduard* en van zyne twee zusters, *Maria* en *Elizabeth*, zou wezen. Hy pleegde daar over raadt met de waarzeggers, de welke hem berichtten, dat de regering van *Eduard* kort zou zyn, en dat zyne zusters hem na malkander zouden opvolgen; dat *Maria* met een Spanjaardt zou trouwen, en dat dit huwelyk grote veranderingen in het koninkryk zou baren. Hy voegt daar by, dat de zelve edelman hem verzekert hadt, dat *Henrik de VIII*, de onheilen dezer voorzegginge willende verhoeden, de twee prinsessen vergift hadt doen bybrengen; dat zy evenwel door een hulpmiddel, het welk men haar hadt doen gebruiken, behouden waren, en dat wylen de koning, haar vader, na in dezen toeleg gemist te hebben, haar, met haar voor bastaarden te verklaren, ontérfte hadt. Dat *Maria* hem dien hoon niet hadt kunnen vergeven, en dat ze, dezen zo onmenschten vader in wreedheden te boven gaande, hem hadt doen opgraven; zyne beenderen verbranden, en der zelver asche in de lucht doen werpen. Eene schrikkelijke wraak, indien dit waar is, van een kindt tegen zynen vader. Doch wat gedachten deze schryver van de goede trouwe dezes edelmans, van wien hy eene zo afgryfselyke geschiedenis hadt gehoord, mag hebben, men heeft moeite te geloven, dat *Henrik de VIII*, hoe wreed hy anders ook geweest is, zou bestaan hebben beide zyne dochteren te vergeven, die voor het lot haars broeders, noch voor dat van het koninkryk geenzins verantwoordelyk waren. Ten anderen, hoe zeer *Maria* tot wraakzucht overhelde, was ze echter zo goddeloos niet om de grafombe haars vaders te schenden, met eene woede, waar van de barbaarste natien ons geen voorbeeldt verschaffen.

Wat 'er van zy, de gevallen dier prinsesse zyn byzonder, en de fortuin tekende alle de tydbeurten van haar leven met eene gedurige onderemenging van geluk en ongeluk. Zy was zeven en dertig jaren en vyf maanden oud toen men haar voor koninginne uitriep, zynde den 18 February des jaars 1516 geboren. Zy was het laatste kindt, dat de koningin *Catharina* ter wereldt bragt, na dat ze alvorens twee prinsfen hadt gehad, die vyf jaren na malkander geboren wierden, en jong stierven. Dus zag men haar aan, toen ze in de wereldt kwam, als de naaste erfgename van het koninkryk; en hare moeder geen kinderen meer krygende, wierdt ze in die grote hope opgevoed. Men besteedde ook alle mogelyke zorg tot het opbrengen van eene prinsesse, die geschikt was om de kroon te dragen van eene der schoonste ryken van Europa. Tot bestierster kreeg ze de dochter van hertog *Georg* van Clarence, gravinne van Salisbury, namentlyk die gene, welke in den jare 1541 om misdaadt van gekwetste hoogte en oproer onthoofd wierdt. Men wil †, dat, wannecr ze het bestier over de jonge prinsesse kreeg, de koning in den zin hadt zyne dochter aan eenen der zonen van deze mevrouwe, gesproten uit het koninklyke bloedt van de zydelinie van York, ten huwelyk te geven; dat zyn voornemen ontdekt zynde, men *Renaud* van de Pole, tweede zoon van deze gravinne, sedert zo bekend onder den naam van kardinaal *Pols*, hadt toegelaten met *Maria*, vyftien jaren jonger zynde dan hy, in eene eerlyke gemeenzaamheit te leven; dat deze verkeerig hen eene wederzydche genegenheit inboezemde, en dat *Maria* de gene, die ze *Pols* toedroeg, on-

Wraak door *Maria* daer over genomen.

Hare geboorte en gevallen tot aan hare komst tot de kroon.

† *Boylin*.

Men meende, dat *Henrik de VIII* haar met *Pols* wilde doen trouwen.

angezien zyne ballingschap, welke hem van het hof verwydert hadt, dermaten behieldt, dat ze gedachten maakte met hem te trouwen, zo haast als ze zich erfgename van het ryk zag. Hoedanig de genegenheit van *Maria* geweest zy, het is echter niet zeer waarfchynlyk, dat *Henrik de VIII* dit ontwerp van hun huwelyk gemaakt hadt; en zo lang als hy deze prinses als zyne erfgename aanzag, hieldt hy ze allen voor oppermogendheden.

Al voor den ouderdom van drie jaren wierdt ze ondertrouwt met den Dauphin van Vrankryk, volgens het verdrag van den jare 1518*, dat men het verdrag van Doornik noemt, om dat de wedergeving van die plaatse daar van de voornaamste voorwaarde was, onangezien het zelve te Londen gesloten, en daar na in het goud laken veldt † in het jaar 1520 bekrachtigt was. *Karel de V*, ontroert over eene vermaagichapping, die hem de Engelfchen op den hals zou jagen, bestondt die, met zich zelve, in plaats van den Franschen prins, voor te stellen, te breken. De heimelyke handelingen van *Walsey*, welken hy weder in zyne belangen hadt gebragt, deden zyn oogmerk gelukken; en de prinses wierdt hem, by het verdrag van Brugge, gesloten in den jare 1521 †, be-looft. Dit bondgenootschap ging *Karel* toen zo zeer ter herte, dat hy waagde het volgende jaar over zee te steken, om den koning door dit teken van zyne genegenheit, dat iets nederigs scheen te kennen te geven, volstrektelyk te winnen. Hy ontvinge de orde van de koufchbandt te Windsor, en vernieuwde aldaar de belofte van met de prinsesse *Maria* te zullen trouwen. Het wel uitvalen van den slag van Pavië veranderde de gedaante der zaken en het hert des keizers. Hy meende thans over Vrankryk, met des zelfs koning gevangen te houden, gezeggepraalt te hebben, en bekreunde zich niet meer aan de onderhouding van het bondgenootschap met Engelandt; stontt opentlyk van het huwelyk met de prinsesse af, en koos voor haar, onder geringe voorwendfelen, de infante van Portugal. Deze verandering des keizers baarde die van *Henrik de VIII*, de welke, om zich over dien hoon te wreken, het verdrag met Vrankryk weder oprichtte: zo dat 'er tusschen die twee kronen een nieuw gemaakt wierdt. De prinses *Maria*, die eerst aan den Dauphin was be-looft geweest, wierdt nu ondertrouwt met den hertog van Orleans, des zelfs broeder, in den jare 1527, die naderhandt, by het afsterven van den oudsten, Dauphin wierdt †. Dit huwelyk gelukte zo min als de andere. Mogelyk dat de pleithandel, dien *Henrik de VIII* wegens zyne echticheidinge met *Catharina* van Arragon, waar uit *Maria* geteelt was, wel haast daar na begon, deze verbindtenis verbrak. Immers de Hemel hadt het anders geschikt. *Maria* tradt in een echtverbondt met Spanje, en niet met Vrankryk. De keizer, die haar dertig jaren te voren door eene veinzery, de welke de staatkunde hem ingaf, voor zich hadt verzocht, verzoekt haar nu voor den prins *Philips*, zynen zoon, wannecr hy haar op den troon zag. Wy zullen dit huwelyk wel haast zien voltrekken, dat voor geen van beide gelukkig uitviel, en het koninkryk van Engelandt rampspoedig was. Men moet niet vergeten hier nog te zeggen, dat de keizer in het begin van *Eduards* regeringe haar voor *Alphonfus*, broeder des konings van Portugal, ten huwelyk verzocht hadt.

Dus slingerde de fortuin deze prinses, en bragt haar op een toncel, welkers vertoning ze gedurig veranderde. Van den troon voerde ze haarderinge tot

1553.

Zy wierdt ondertrouwt met den Dauphin van Vrankryk.

* Zie boven fol. 120.

† Zie fol. 117.

En sedert het

Karel den V.

† Zie fol.

1528.

Vervolgt met den hertog van Orleans.

† in den jare

1536.

Aanmerkingen op alle deze veranderingen tot

1553 tot op den afgrond, en van den afgrond verhiel ze haar weder op den troon, haar belovende nu de keizerlyke, dan de Franfche, en dan wederom de Spaanfche kroon; haar ondertuffchen eenandermaal bedreigende haar de hare te zullen ont-weldigen. Ongelukkige speelpop gedurende de regering van *Henrik den VIII*, of van zyne staat-kunde, of van zyne woede, zo wel als van het belang der vorften, de welke haar huwelyk slo-ten, of verbraken, na de verfcheide omkeeringen hunner zaken, of naar de inzichten van hunne staat-zucht. Zy hadt, na de dood hares vaders, noch zelfs na die van haren broeder, weinig macht meer over haar lotgeval. Meesteres van het koninkryk zynde, was ze het niet van haar geluk; en vol-deedt ze hare staatzucht, zy kon haar hert geen genoegen geven. Hare genegenheit ftrekte mo-gelyk tot den kardinaal *Polus*, dien ze vriend-ſchap, zo het geen liefde was, toedroeg. Mif-fchien dat ze ook *Mylord Courney*, welken zy tederlyk beminde, zou gekozen hebben: doch hare heerschezucht gaf haar aan den prins van Spanje.

Zy was noch jong, noch ſchoon, noch beval-
lig; en indien men een ſchryver †, die geenzins
verdacht moet gehouden worden, geloven wil,
hadt ze grote gebreken in haren geest en in haar
lichaam. Echter bezat ze ook fraaie hoedanig-
heden. Zy was van nature, volgens de hoeda-
nigheid van haren Godsdienst, voor welken haar
yver niet ſelden te hoog liep, Godvruchtig en
kerksegezind; vaſt in hare beſluiten, gelykmoedig
in hare ongevallen, en ſtout in hare ondernemin-
gen. Eene wezentlyke treurigheid, die uit haren
aard voortkwam, en door hare rampen leven-
diger was geworden, maakte haar ongeruſt, en
op het einde van hare regeringe van een onverdra-
gelyken aard. In plaats van dit gebrek door de
deugd te verbeteren liet ze het zelve over zich
heerſchen, en bezwalkte door deze kwellende
droefgeestigheid, die in wreedheit veranderde,
het gene, dat grootſch en edel in hare ziel was.
De onluſten van den koning, haren vader, met
de koninginne, hare moeder, verbitterden met
den aanwach harer moeilykheden daarenboven
haren geest. Zy kleefde de koninginne aan uit
genegenheit, zo wel als uit belang. De zaak der
moeder was die van de dochter, vermits de wet-
tigheid der laaſte van de behoortlykheit des hu-
welyks van de eerſte aſhing. Deze eenzydigheit,
die ze zich niet kon beletten te doen blyken, trok
haar des konings ongenoegen op den hals, die zo
moederachtig was in het gebieden van zyne fami-
lie, als trotſch in het regeren van zyn koninkryk,
en de tegensprekinge zynere kinderen, zo min als
die van zyne onderdanen, kon verdragen. Daar
is zeer weinig waarſchynlykheit in het bericht
van den Engelliſchen edelman, de welke hem be-
ſchuldigt, zyne twee dochteren vergeven te heb-
ben, om de voorzegging der waarzeggers te leun te
ſtellen: doch het is zeker, dat hy, om de onge-
hoorzaamheit van *Maria*, de welke weigerde de
echtſcheiding van hare moeder goed te keuren, te
ſtraffen, beſloten hadt haar in het openbaar te
doen ſterven. Dit ontdekt men uit den brief †,
dien *Catharina* aan hare dochter ſchreef, om haar
in heilige geſteldheit te houden, en uit de reden-
voering, die *Cranmer* de vryheit nam voor den
koning te doen, om hem eene zo ſchrikkelyke
daadt at te raden. De koningin zondt hare doch-
ter twee Godvruchtige boeken; het een was de
Navoleing van Chriſtus †, het andere eene Ver-
handeling van *S. Hieronymus*. Zy vermaande haar
daar uit haar voordeel te zoeken, en daar uit te

† Zie de Ver-
zamelingen
van *Burnet*.
Brief van de
koninginne
Catharina
van *Aragon*
aan *Maria*.
† dat men
toefchryft
aan *Geſen*,
of aan *Tho-
mas à Kemp-
en*.

1553. leren de onderwerping des geeſtes en de zuiver-
heit des herten; twee voorname grondbeginſelen
van ons geluk, zo wel als van onze heiligmakin-
ge: hare ziel met lydzaamheit te bezitten, en
met geruſtheit de gevallen, die in Gods handt zyn,
af te wachten; zich gereed houdende de aller-
ſchromelykſte met eene volkome overgevinge aan
Godt te ondergaan. Zy beval haar ook den ko-
ning, haren vader, in alles gehoorzaam te wezen,
uitgenomen in die dingen, waar in haar gewiſe
en Godsdienst zich benadeelt vonden. Met een
woordt, zy wenſchte, dat ze alle gedachten van
huwelyk uit haren zin mogt zetten, tot zo lange
ze gelukkiger tyden zou beleeft hebben. Deze
vermaning zag mogelyk op de genegenheit van
deze princeſſe voor *Renaud* van der *Pole*, indien
het geen deſchryvers zeggen, wier gedenkfchri-
ten wy gevolgt hebben, te geloven is.

Wat het vertoog van *Cranmer* belangt, wy ge-
ven het niet voor waarachtig uit, dan op de over-
levering, die onder de regering van *Maria* in
zwang ging; eene overlevering, die te minder
verdacht is, om dat de zelve dezen kerkvoogdt
niet zeer gunſtig was; waar by men kan voegen,
dat de hertog van *Nortfolk* en *Gardiner*, nog in
het leven zynde, daar in als getuigen wier-
den aangehaalt, de welke zulks niet tegenſpra-
ken. Men wil dan, dat wanneer de koning,
in tegenwoordigheit dezer drie Lords, voor-
geſteld hadt zyne dochter, als ſchuldig aan op-
roer en gekwetſte hoogheit, aan de ſtrafheit
der wetten over te geven, de hertog en biſ-
ſchop zouden gezwegen hebben, dat de aarts-
biſſchop van *Kantelberg*, het woordt opvat-
tende, den miſlag van de princeſſe verkleint, en
den koning al het ſchrikkelyke van een kinder-
moordt hadt doen gevoelen; dat hy de miſdaadt
der eerſte op hare jonkheit hadt gelegd, die ver-
ſchoning of vergiffenis verdiende, en op de raad-
gevingen, de welke haar door hare bedienden, of
door hare moeder, waren ingeblazen. Daar na
hadt *Cranmer*, ſprekende van de ſtraffe, die hy
wilde dat men daar omtrent oeffende, geen zwa-
righeid gemaakt dezen ontaarden vorſt te zeggen,
dat byaldien hy zich bezoetelde met het bloedt
zynere dochteren, ganſch Europa hem met afgry-
zen zou aanzien. By dit ſtout vertoog voegde hy
eene verſtandige raadgeving; namentlyk, de moe-
der ver van de dochter te doen aſgaan, om het
krachtigſte beweegmiddel tot wederſpanningheit
van voor de oogen dezer jonge princeſſe weg te
nemen. Het is waarſchynlyk na de uitvoering
van deze raadgeving geweest, dat de koningin ha-
re dochter den brief en de boeken, waar van reets
geſproken is, toezondt. Dus ſtelde *Cranmer* zich
toen al bloot voor de woede van *Henrik*, om het
leven dezer princeſſe te behouden, en ſedert aan
die van den hertog van *Northumberlandt*, om
voor haar de kroon te bewaren. Zou men wel
kunnen geloven, dat hy, na twee zulke gewig-
tige dienſten, de wreedheit van *Maria*, welker
erkenntenis hy veel eer verdiende, hadt moeten be-
proeven?

Voor het overige trok ze voordeel uit de leſſen
van de koninginne, hare moeder, inzonderheit
na der zelve dood. Niets is 'er nederiger, of
liever geveinsder, dan de brieven zyn, die ze aan den
koning ſchreef: want in den grondt behieldt ze
altoos hare eerſte gevoelens, rechte druids tegen die
van *Henrik* aanlopende, de welke onderwerping
van haar eiſchte op twee artykels, waar van ze
een afgryzen hadt, namentlyk, de echtſcheiding
van dezen vorſt, en zyne kerkelyke opperhoo-
digheit. Zy veinſde de zelve echter goed te keu-
ren;

Cranmer
ſtoute re-
denvoering
aan *Henrik*
den VIII, om
hem te ver-
hinderen de
princeſſe
Maria te
doen ſterven.

1553. ren, en verzocht door de vleiendste brieven van de wereldt † vergiffenis van de billyke en deugtzame begeertens hares vaders zo lang tegenstaan te hebben; betuigende, hem voor den eenigsten bestierder van haar gewijste te houden; het opzicht hares ziele hem aan te betrouwen, en ten eenemale te beruften in zyne kennis. Naderhandt door een brief van Cromwel gedrongen zynde om zich te verklaren over de bedevaarten, de overblyfsels der Heiligen, en het vagevuur, antwoordde ze, dat haar vader de bewaarder van haar herte was; dat hy daar in zodanige gevoelens kon drukken, als het hem bebaagde; dat de diepe wysheit en ongemene bekwaamheit van dien vorst niet alleen veilige leidlieden, maar onseilbare waarborgen waren van hare zaligheit. Spreekwyzes, waar van ze haar werk hadt gemaakt, om de opgeblazenheit van den koning, haren vader, te strelen; even gevoelig zynde over den hoon, die zyne trotschheit drukte, en over de lofspraak, de welke hem heiligde. Zy behieldt deze veinzery na haars vaders doot; wanneer ze onder de regering van Eduard verzocht, dat haar vergunt wierdt, Godt naar den kerkregel van wylen den koning te mogen dienen. Doch toen ze tot de koninklyke waardigheit gekomen was, betuigde zy haren afkeer zo wel van de hervorminge van Eduard, als van die van Henrik: zy deedt zelfs meer drift blyken van haren vader dan tegen haren broeder, indien het waar is, dat ze den eersten deedt opgraven, in plaats dat ze zorg droeg voor de begravenis-pleggheden van Eduard. Het is, volgens het getuigenis van zeker schryver†, die in deze zake geloof verdient, ten minste waar, dat ze toeliet, dat 'er geen openbare gebeden voor haren vader gedaan wierden, om dat hy, zegt die geschiedenis-schryver, oorzaak was van de schrikkelijcke scheuring in Engelandt; dat is te zeggen, dat ze door gramschap, als de pauzen, die hem gebannen hadden, ganfch vervoert wierdt. Eene vreemde Godvruchtigheit! wat deze geschiedenis-schryver ook daar van mag zeggen. Doch zy deedt den lykdiensf vieren voor wylen koning Eduard, haren broeder.

Zy begon de plegtigheit daar van met den lykdiensf te doen vieren in den Tour, naar de gewoonte van de Roomfche kerke, op den 8 Augusty. Het ligchaam wierdt den zelve dag met koninklyke pracht naar Westmunster gebragt. De marquis van Winchester, grootschatbewaarder, en de graven van Shrewsbury en Pembroke verschenen daar in diepen rouw. De dienst wierdt volgens den nieuwen kerkregel gedaan, en Cranmer nam alle de verrechtingen daar van waar. In het begin ontstondt 'er oneenigheit. De prelaten, die Maria gezonden hadt, aanhangers zynde van den ouden Godsdienst, begeerden, dat de dienst volgens des zelfs kerkwetten zou gedaan worden: doch de aartsbisschop van Kantelberg verzette zich daar heftig tegen. Hy kon niet verdragen, zeide hy, dat een vorst, die zich zo vurig voor de hervorming hadt getoont, door zyne handen, om zo te spreken, niet zou ter aarde bestelt worden, en dat men voor hem een anderen dienst zou doen dan den gene, wiens instelling hy zelf met zo veel yver bevordert hadde. Hy voegde daar by, dat men den nieuwen kerkregel niet kon verwerpen, zonder het gezag van het Parlement, dat den zelve aangenomen hadt, te bedigen. Zyne redenen haalden het over. Hy bediende het Nachemaal aan de genen, die het uit zyne handen begeerden te ontfangen, en vol-eindigde den dienst volgens het voorschrift van de Engelfche kerke. Dit geschiedde echter niet zonder groot hertzeer. Hy wist wel, dat hy

† Sanderus. Hate gevoeligheit tegen den koning haren vader.

De lykpleggheden, die zy ter eere van koning Eduard docht verrechten.

Cranmer verrecht de zelve naar den nieuwen kerkregel.

met het verlies van Eduard alles verloor, en hy beschouwde des zelfs uitvaart als een voorfpiel van die der hervorminge. De oude bisschop van Chichester †, dien men weinig dagen daar na weder† in zynen setel herfelde, deedt de lykreden. Hy prees in Eduard duizend fraaie hoedanigheden, waar over de bitterste vyanden van de hervorminge niet konden nalaten verwonderd te zyn; ver-ſchoonde de mislagen, die zyne jonkheit en de raadgevingen zyners staatsdienaren hem hadden doen begaan; weet hen al de wanorder in het ryksbestier, en beloofde het volk, onder de geringe van eene vorstinne, die by een rypen ouderdom alle deugden voegde, die der krone waardig waren, gelukkiger dagen. Of hy mistafte, of niet, in de berispinge van de regering van Eduard, is iets, waar van ieder, naar de party, die hy aanhangt, zal oordeelen: doch het is zeker, dat hy zich in de voorzegging bedroog, en dat Engelandt geen regering gehad heeft, die het zelve zo rampspoedig is geweest, als die van Maria.

Het hof, dat zich tot de begravenis-pleggheden van Eduard bevylygt hadt, nam de moeite niet om de geruchten, de welke van de wyze van zyn omkomen liepen, noch de naspraak, die 'er ging tegen den hertog van Northumberlandt, te onderzoeken; het zy dat het over het verlies van dezen vorst blyder dan droeviger was, of dat het zelve des volks beschuldigungen ongegrond vondt. Het wierdt ondertuffchen te rade, den hertog in rechten te vervolgen: doch zaken in handen hebbende, die buiten dat genoegzaam waren om hem te veroordeelen, vonden zy niet raadzaam het zelve als een der hoofdpunten van hun vonnis ter neder te stellen.

Men maakte zyn rechtsgeding op naar behoren, by hem voegende den grave van Warwick, zynen zoon, en den marquis van Northampton. Alle drie wierden zy te recht gefelt voor de vierſchaar der Pairs. De hertog van Northfolk nam in deze gelegenheit het ampt van groot-opperrechter waar, dat de koningin hem hadt opgedragen, en uit krachte van het welke hy in de vierſchare de voorzitting hadt. Maria verkoos hem daar toe met voordacht, niet alleen om door deze waardigheit te vergoeden de strafheit van zyne gevangeniſſe; maar ook om in zyn persoon een onverzoenlyken wreker te hebben over hunne algemene vyanden.

Ten zelve tyde wierden ook vier ridders, medestanders van dezen hertog, en voorname werktuigen van zyne wreedheden, te recht gefelt. Andreas Dudley, zyn broeder, was 'er een van: de drie anderen waren Jan en Humphrey Gates, twee broeders, en Thomas Palmer. Deze ridders wierden voor de gemene rechters vervolgt.

Wanneer de hertog voor de Pairs verſcheen, verzocht hy, voor dat hy antwoordde, opheldering van twee zwarigheden. De eerste der zelve beſondt hier in: of een man, die niets gedaan hadt dan onder het gezag van het groot zegel en door bevel van den Raadt, als ſchuldigaan gekwetſte hoogheit kon vervolgt worden? Dit was om zich door middel van zynen laſtbrief te redden, dien hy met dat inzicht genomen hadt, met voorbedingen, die hem inderdaadt ſchenen te rechtvaardigen, en het beleid der onderneminge op den Raadt te leggen, die al het doen en laten geregelt hadt. De tweede zwarigheit was: of de medestanders van een beſchuldigten des zelfs rechters konden zyn? Dit was om reden te hebben om de Pairs te laken, die met hem waren geweest by het opstellen van de acte van overbrenginge van

1553.

Dey.

Lykreden over Eduard.

Godwin.

Helyin.

Baker.

Burnet.

Tilman.

De Vader.

Orlean.

Men doelt den hertog van Northumberlandt proceſſen aan.

De hertog van Northfolk is hier voorzitter ten aanzien van groot-opperrechter.

Uitvluchten van den hertog van Northumberlandt.

Men hen a om o te wo

Oot dig v van tog v thur lande recht

1553. van de krone, by de uitroeping van *Johanna Gray*, en by het opvatten der wapen tegen *Maria*. Men beantwoorde zyne twee vragen met de zelve te ontwyken. Ten opzichte van de eerste zeide men, dat het groot zegel van eenen, die de kroon onrechtvaardig bezat, hoedanig dat van *Johanna Gray* was, geen gezag hadt, en onbekwaam moest gehouden worden om de gene, die 'er zich van bedienden, tegen de vervolgingen van het gerecht te dekken. Aangaande het tweede gaf men hem te verstaan, dat hy vruchteloos voorzake van wrakinge tegen de Pairs te vinden, met hen aan zyne misdaadt medeplichtig te maken, dat zyne beschuldiging, noch die, van wie het ook mogt wezen, buiten hem, daar toe niet genoeg was. Dat hy van het voorrecht der Pairs niet onbewust behoorde te wezen, namentlyk, dat zy, om buiten het oordeel van het rechtsgeding gefloten te worden, dienden overtuigt te zyn handdadtig geweest te hebben aan de zake, daar het op aankwam, en dat daarenboven de overtuiging in de boeken van de griffie moest aangebragt wezen. De hertog oordeelde wel uit die twee antwoorden, dat hy op een lossen grondt bouwde, en dat al de spitsvinnigheit van het recht hem niet kon redden. Dies niet langer tegenprekende beleedt hy schuldig te wezen, en smeekte de koningin om hare goedertierenheit.

De marquis van Northampton verdedigde zich op eene andere wyze. Hy kon niet ontkennen van des hertogs vrienden geweest te zyn, en deel had te hebben in de verheffing van *Johanna Gray*; maar hy zeide, dat hy sedert de doot van *Eduard* zich van alle zaken onttrokken hadt, en op zyn landgoedt was gaan wonen, daar hy, zonder zich met het ryksbestier te bemoeien, den tydt met de jagt hadt doorgebracht. Men sloeg al zo min acht op zyne verchoningen als op die van den hertog van Northumberlandt, een van welkers lastertigste vleiers en onderdanigste slaven men wist dat hy was. Hy was dan ook gedwongen, naar des zelfs voorbeeldt, de deernis der rechtens en de genade van de koningin af te bidden.

De graaf van Warwick liet meer standvastigheit blyken. Bevroedende, dat men geen aanzien noch voor den ouderdom, noch voor den rang dezer twee groten hadt gehad, en gelovende, dat zy alle drie geschikt waren om slagtoffers te wezen van de zekerheit, of van de wraaklust van *Maria*, hielt hy zich niet op met verchoningen te zoeken, noch in de gehoorzaamheit, die hy zynen vader verschuldigt was, noch in de tekenen van wettig gezag, de welke in de party van *Johanna Gray* gebleken waren. Hy verzocht de Pairs alleen, dat zyne schuldeischers hunne vastigheit * op zyne goederen, de welke de misdaadt van gekwetite hoogheit hen zou doen verliezen, mogten behouden, en dat zy zich wilden vergevoegen hem ter doot te veroordelen, zonder hem voor een verrader te verklaren.

Alle drie wierden zy by vonnisse van de Pairs, op den 18 Augusty te Westminster gegeven, verwezen om het hoofd te verliezen. Het vonnis hen voorgelezen zynde, leidde men hen weder naar den Tour, en vier dagen daar na wierdt de hertog van Northumberlandt ter doot gebracht. Doch de koningin schortte de strafydig der twee anderen op, en herstelde na dien tydt den marquis van Northampton in zyne waardigheit. De hertog van Northumberlandt, zyn vonnis hebbende horen lezen, verzocht de rechtens ootmoediglyk eenige achting te hebben voor zynen ouderdom en geboorte, geen schandvlek by zyne straffe te voegen; deernis over zyne kinderen te

hebben; der zelve vergiffenis by de koningin te bewerken, en hen hunne goederen te laten behouden. Hy voegde by deze verzoeken nog twee andere, namentlyk, voor eerst, dat men hem een bekwaam en vroom man zou laten toekomen, voor wien hy zyn gewisse kon ontaffen, en zich tot de doot bereiden; ten tweede, dat men eene bezending van vier Raadsheeren van Staat aan hem zou doen, aan welke hy enige geheimen zou ontdekken, die van de uiterste aangelegenheit waren. Het hof zondt hem *Heat*, bisschop van Worcester, een oud Roomschgezinde, gelyk hy verzocht hadt. Daar wordt niet gemeld, wat acht het zelve sloeg op het tweede verzoek: doch de koningin, zich met zyne doot voldaan houdende, gedacht der misdaadt niet meer in zyne kinderen. Het eerste, dat de hertog den bisschop van Worcester openbaarde, was, dat hy het met den Roomschen Godsdienst hieldt, en altoos voor den zelve was geweest; dat hy onder de regering van *Eduard* alleen geveinst hadt Protestantisch te wezen, om zich naar den tydt te voegen, bereidwillig zynde, van het oude geloof, zo haast als het zelve wederom in het koninkryk was ingevoert, belydenis te doen. Of deze verklaring opricht is geweest, of dat hy de zelve alleen heeft gedaan om den yver der geestelykheit en dien der koningin gaande te maken, om zyn leven te behouden, kunnen wy niet geen zekerheit zeggen. Dit weet men alleen, dat de Roomschegezinden, die aanzien aan het hof hadden, zich beroemden, zyne vergiffenis te verkrygen, indien hy, met den hervormden Godsdienst af te zweren, zich weder tot den schoot der Roomsche kerke begaf, *al ware het zelfs op het punt, dat hy reets zyn hoofd op het blok hadt gelegd.* Dus drukt zich zeker schryver [†] uit. Zy deden hun woordt echter niet gestand. Men wil, dat de graaf van Arundel en eenige andere staatsdienaars daar de oorzaak van waren, en dat zy, vrezende, dat hy, wedrom in de gunst der koningin geraakt zynde, hen een kwaden trek zou spelen, zyne doot verhaast hebben.

Doch de zaak wel ingezien zynde, was de heerschezucht zyne godheit. Hy offerde de zelve nu aan den Protestantischen, dan aan den Roomschen Godsdienst op; wat yver hy ook onder de voorgaande regering liet blyken voor den eersten, en welke betuigingen hy onder die van *Maria* deedt van zich weder tot de Roomsche kerke te begeven. De verscheidenheit der twee regeringen maakte het gansche onderscheidt van zyne uitdrukkingen. Het hert bleef altoos het zelve, eeniglyk gezet op het leven, de wereldt, en de grootheden, waar door hy betovert was. Hy dacht slechts die dingen te behouden ten koste van den eenen of den anderen Godsdienst. Zyne veinzery volgde hem tot op het schavot. Daar speelde hy voor prediker; en die heerschezuchtige, de welke niets hadt gespaart om maar te mogen regeren; die het recht met voeten hadt vertreden; den Godsdienst bespot; het volk verdrukt; zyne vrienden verraden, en zynen koning en weldoender doen sterven; deze heerschezuchtige; zeggen wy, veinst, zoals hy de byl voor oogen ziet, Roomsch-Katholyk te wezen. Hy beweende de rampen des koninkryks, de zelve toefschryvende aan de verandering van den Godsdienst; vermaande het volk, het geloof hunner vaderen, waar van men, gelyk hy zeide, al voor dertig jaren hadt begonnen af te wyken, en dat eindelyk onder de regering van *Eduard* ganschelyk verlaten was, weder aan te nemen; zich te verzoenen met Godt, de kerk, en het vaderlandt, en de predikers van de

Men neemt 'er geen acht op.

De Pairs kunnen niet gewraakt worden.

Verdediging van den marquis van Northampton.

Stoutmoedigheid van den graaf van Warwick.

* Hypocrite.

Men verwyft hen alle drie om onthallt te worden.

Ootmoedig verzoek van den hertog van Northumberlandt aan de rechtens.

1553.

Hy verklaart altoos Roomschgezind geweest te zyn.

† Fox. De graaf van Arundel belet, dat by vergiffenis verwerft.

Hy hadt geen Godsdienst.

Zyne aanspraak aan het volk.

1553. de nietwe lere, als zo vele verfloordets van de algemene rust, uit te roeien. Hy betuigde altoos goed Roomichgezind geweest te zyn; en nam daar van tot getuige, zommigen zeggen den bisschop van Worcester, die hem verseyde, anderen den bisschop van Winchester, bestierder van zyn gewisse: dat het waar was, zeide hy, dat zyn alte grote toegewendheit voor de voorgaande regeringe hem verplicht hadt te veinzen, zonder evenwel inderdaadt van het Roomsche geloof afgegaan te zyn, en dat hy Godt hadt, hem zyne zwakheit en buichelary te willen vergeven. Zyne aanspraak raakte niemant aan

Het oordeel dat men van hem gaf.

het herte. Men kon niet begrypen, dat een man, die gedurende zestien jaren belydenis gedaan hadt van den hervormden Godsdienst, daar van niet overtuigt was geweest; en byaldien hy het geweest was, kon men zich nog minder verbeelden, dat hy het geloof daar van in een oogenblik hadt kunnen verlaten. Daar wierdt dan gezegt, dat hy een godloos mensch was, zonder eenigen Godsdienst, of een lafhertige, die zyn leven wilde vry kopen ten koste van zyn gewisse. Zommigen zeggen †, dat hy, ziende, dat het hof zyne belofte omtrent hem niet hieldt, zyne verklaring herriep. Dit voorgeven is gansch onwaarfchynlyk, om dat op de redenvoering, die hy op het schavot deedt, terstondt zyne doot volgde. Alleen sprak hy alvorens een kort gebedt uit, waar in hy de omstanders hertelyk verzocht hem te willen ondersteunen.

† Gauduin zegt, dat zyn, die zulks geschreven hebben.

Zyne kleinherthigheit.

Men wil, dat hy veel kleinherthigheit liet blyken, en dat de vrees des doods hem gansch van gedaante hadt verandert. Zo veel onderscheidt is 'er in dit laatste oogenblik tusschen de kloekmodigheit van een vroom man, geharnascht met de hope van een beter leven, en tusschen die van een booswigt, verslagen door de vreeze van vernietiging, of van de helle. Ook merkte men aan, dat dit het uitwerkfel was van een gewisse, dat geknaagt wierdt door de schrikkelykheit zynere misdaden, en der eeuwige straffe, de welke het, om de zelve te verzoenen, te lyden stondt. Mogelyk was dit oordeel wat roekeloos: doch het is zeker, dat hy zich zeer blohertig aansfelde, en dat hy in deze dodelyke gelegenheit het allerminst geleck naar het gene hy in den ganschen loop zyns levens geschenen hadt. Een wakker heldt, bedreven en gelukkig; een man van verstantd en raadt zo wel, als kloekhertig in het uitvoeren; doortrapt, en wel kunnende veinzen in het beleggen van een aanslag; onverschrokken en stout als het 'er op aankwam om den zelve door te zetten. Getuigen hier van zyn de slinksche streken om de Seymours van kant te helpen, om zich tot de eerste waardigheden van het koninkryk te verheffen, en om de kroon op het hoofd van zynen zone te brengen. Een oneindig getal heldendaden gewagen van zyne dapperheit; en de grote diensten, die hy de twee laatste koningen tegen hunne vyanden buiten en tegen hunne oproerige onderdanen binnen het koninkryk heeft gedaan, hebben hem een roemruchtigen naam behaalt. Al deze grootmodigheit verdween op het aannaderen van de doot, en men zag toen, dat hy slechts met gewaande deugden begaaft was geweest. Twee heerschende hertstochten, waar aan hy zich overgaf, hadden zynen geest en zyn hert bedurven, namentlyk, eene onbepaalde staatzucht, en eene onverbiddelyke wraaklust. De geheiligste namen van vriendschap, van openbare trouwe, van de hoogheit van den vorst konden tegen de eerste geen proef houden; en de gewigtigste diensten, die men hem deedt, beveiligden geenzins voor zyne gramfchap de genen, daar hy een kwaad vermoe-

Zyne wraaklust en staatzucht.

den op hadt. Hy kwam door de zelve wapenen, die hy tot den ondergang der anderen gebruikt hadt, om. De hertog van Sommerfet was door hem verraden. Thans verriedt hem de graaf van Arundel. Voor het overige, dewyl zyne schoonste hoedanigheden niet anders waren dan een valsche schyn van den hoogmoedt en van de opgeblazenheit van eigenliefde, en dewyl de zelve noch bezielt, noch door de deugd onderfchraagt waren, is het niet te verwonderen, dat hy zo lafhertig in zyn ongeval, als onbeschaamd in zynen voorfpoedt, is geweest.

1553.

De vier ridders, wier namen boven gemeld zyn, kregen op den zelve tydt, als de drie heeren, waar van zo aanstonts geiproken is, hun vonnis, en wel het zelve, doch voor onderscheide vierfcharen. Naardien zy medeplichtigen waren aan de zelve misdaden, en dat men hen alle aanzag als uitvoerders van de wreedheden des hertogs van Northumberlandt, wierden zy alle op gelyke wyze ter doot veroordeelt. Doch ter strafoeffeninge komende, wierdt van deze drie groten de hertog alleen onthalt; de twee anderen kregen vergiffenis (a). Twee van de vier ridders beproefden de goedertierenheit der koningin, en de twee anderen hare wraak. De ridder Jan Gates, en de ridder Thomas Palmer wierden of de ongelukkigsten, of de schuldigsten bevonden. De eerste hadt inderdaadt meer dan iemandt medegeholpen tot de acte van overbrenginge der kroone, en de andere zynen dienst toegebracht tot de verfocielykste trouwloosheden van den hertog van Northumberlandt. Dus zag het volk, dat hem voornamentlyk vloekte om de doot van den hertog van Sommerfet, zynen meester en vriendt, den welken hy door zyne verradery en valsche getuigenissen hadt doen omkomen, zyne straffe met blydschap aan. Deze twee ridders wierden nevens den hertog van Northumberlandt, waar van zy konden zeggen martelaars te zyn, ter strafplaatse geleid. De hertog en Gates deden elkander op den weg, die niet lang was, om tot de gerechtsplaats te komen, een icherp verwyrt, leggende de een op den anderen de schuld van zyn ongelukkig noodlot, daar het zelve alleen hunne euveldadigen was toe te schryven. Zy verzoenden zich echter met malkander voor dat zy gerecht wierden. De twee ridders toonden, wanneer zy op het schavot waren, byna het zelve berouw over hunne misdryven, als de hertog over de zyne hadt gedaan. Mogelyk was het zelve noch van den eenen, noch van den anderen kant zeer oprecht.

De marquis van Northampton en de graaf van Warwick verkrigen genade.

Straffyding der ridders Gates en Palmer.

De ridders Andreas Dudley en Humphrey Gates, welke de koningin pardon hadt gegeven, wierden twee dagen daar na in vryheit gestelt. Men verhaalt van den laatste iets seldzaams, namentlyk, dat, zyne vergiffenis hem nog niet bekend gemaakt zynde, het overdenken van zyne straffe een zo schrikkelijken indruk gaf op zyne verbeeldinge, dat zyn haar van verwe veranderde, en dat hy, hoewel nog jong zynde, des morgens geheel gryswas geworden. Hy leefde, na een zo seldzaam geval, nog een langen tydt, en overleedt eerst in den jare 1580. Dit waren de eerstelingen van Marias regeringe, geverft met het bloedt van drie misdadigers, en getekent met de vergiffenisse van vier anderen. Dus verdeelde zich deze vorstin tusschen de zachtmoedigheit en de gestrengheit. Zy volgde hare neiging in het oeffenen van de laatste, die haar natuurlijk was, en gebruikte de ande-

De koningin verleent vergiffenis van de ridders Humphrey Gates, en Andreas Dudley.

Den ridder Gates weeten vaart ien seldzaam.

(a) De Vader Orleans zegt in zyne Geschiedenisse van de omkeeringen van Engelandt, dat men hem deedt sterven: maar by taft grotelyk mis.

1553. andere alleet om redenen van staatkunde.

De hertog van Nortfolk, zich als voorzitter in de veroordeeling der drie groten, gelyk gezegt is, en in aanzien van groot-opperrechter, waar mede de koningin hem bekleed hadt, vertoont hebbende, hadt alvorens van het vonnis van het Parlement, waar by hy veroordeelt was, moeten onthef worden; het geen ook op eene zeer byzondere wyze geschied was. De staatsdienars, byeengekomen zynde, verklaarden het vonnis van geen waarde te zyn, en dat de hertog deshalven niet hadt kunnen verwezen worden; bygevolg altoos hertog van Nortfolk bleef, en geen brieven van kwydsheldinge, of van wederovergevinge, van noden hadt, om voor onschuldig verklaart te worden, en weder het bezit te nemen van zyne waardigheden; dat hy de eerste geenzins hadt verloren, en dat men niet in staat was geweest hem de andere te ontnemen. De koningin keurde de besliffing der staatsdienars goed, en de rechtens van de viericharen van het gewone recht wierden gelaft te verklaren, dat de vervremdingen, onder Henrik den VIII en onder Eduard van de goederen van dezen heer gedaan, van gener waarde zouden zyn, zonder dat 'er, om de zelve te herroepen, andere rechtsplegingen van noden waren. Dus verscheen de hertog van Nortfolk, na dat hy op het punt hadt gestaan om zyn hoofd door beuls handen te verliezen, na eene zeventjarige gevangenis, weder in de wereldt en aan het hof. De koningin, die hem aanmerkte als een martelaar van den Roomschen Godsdienst, stelde hem tot het eerste voorwerp van hare goedwilligheid, hem vercerende met de voornaamste gunstbewyzen van hare regeringe. Hierom haastte men zich hem op eene zo buitengewone wyze in zyne rechten te herstellen. Het Parlement, dat kort daar na zitting nam, leide de laatste handt aan de acte van zyne herstellinge.

De hertog van Nortfolk woedt in zyne waardigheden herstelt.

Herstelling van Gardiner

Die van Gardiner geschiedde met geen minder vaardigheid, en zyne verheffing was al zo verwonderenswaardig. Hy hadt niet alleen de uitwyzing wegens de echtscheidinge van de koninginne Catharina ondertekent, maar zelfs geschreven ter verdediging van dit zo voor de dochter, als voor de moeder, sinadelyke oordeel, en van de schryvers, op welke Maria zo zeer vergramt was. Ook hadt hy opgestelt eene verhandeling aangaande de kerkelyke opperhoofdigheit van Henrik den VIII; en wy hebben gezien, dat hy onder Eduard het zelve gevoelen, waar voor de nieuwe koningin weinig minder afkeer hadt dan voor de echtscheidinge van hare moeder, nog heeft staande gehouden. Doch hy hadt na dien tyd, om de liefde tot het oude geloof, en om geweigert te hebben zich aan den nieuwen kerkregel te onderwerpen, eene vry lange gevangenis uitgestaan. Dat was genoeg om hem vergiffenis te doen verwerven wegens de toegevendheit, die hy ten nadeele van de rechten van Marias wettigmakinge en des pauzen opperhoofdigheit gehad hadt. Deze vorstin merkte de jaren zynr gevangenis, die hy in den Tour hadt doorgebracht, aan als een offer, waar door alle zyne misdryven verzoent waren. Zy meende zelf, het vaneene zo grote waarde te zyn, dat 'er geen vergelding was boven de erkentenis, die hy daar van te wachten hadt: zo dat ze hem niet alleen in zyn bisdom van Winchester herstelde, maar daarerboven nog begiftigde met het ampt van kancelier. Zy ontnam Goodrik, bisschop van Ely, de zegels, en na ze Hare, rolmeester, voor eenige dagen te hebben aanbetrouwt, stelde ze de zelve eindelyk op den 13 Augusty in handen van Gardiner. Dus wierdt de

Zyne inblykelykheit voor Henrik den VIII.

1 of 13

II Deel.

ze prelaat haar eerste staatsdienaar, en zag zich aan het hoofd der rykszaken. Hy beantwoordde de verwachting, die Maria van hem hadt, volkomentlyk, en onderichraagde met al zyn vermogen alle de wrede besluiten, de welke Maria vervolgens tegen de Hervormden nam. Daar is geen twyffel, of de kennis, die ze hadt van den imborst en den bloeddorstigen aardt van dezen prelaat, heeft veel toegebracht om hem in die post te stellen, daar ze een man van zyn karakter in van noden hadt.

1553. De koningin maakt hem kancelier.

De andere Roomschegezinde prelaten, die onder de regeringe van Eduard afgezet waren, wierden weder in hunne setels herstelt, en de Protestantische daar uit gedreven. Poynt moest dien van Winchester intruimen voor Gardiner; Ridley dien van Londen; Seury dien van Chichester, en Hooper dien van Gloucester, om Bonner, Day en Heath daar wederom in te bevestigen. Tonstal wierdt ook in het bisdom van Durham herstelt. Hier omtrent gebruikte men weinig omstandigheid. De koningin gaf in den lastbriet, dien zy voor deze kerkheeren deedt opstellen, alleen te kennen de vertogen, die zy haar gedaan hadden van op eene onrechtvaardige wyze afgezet te wezen, mitsgaders hun verzoek om gevolmachtigden te mogen hebben, die recht deden op hunne beroepen; vervolgens verklarende, dat zy, begerende hen het recht te laten genieten, het welk ze voorhadt alle hare onderdanen te doen, den last aan zekere rechtsgeleerden, die ze benoemde, en die ze volmacht verleende de uitspraken te vernietigen, indien zy de zelve bevonden tegen de wetten strydig te wezen, overgaf. Naardien deze de koningin en den prelaten toegedaan waren, lieten zy niet na te zeggen, dat de beroepen goed, en de uitspraken van gener waarde waren. Daar wierdt niet meer vereischt om de bisschoppen te herstellen.

Afzetting der Protestantsche kerkheeren, en herstelling der Roomschegezinde. Acta Publ. Tom. XV. fol. 334 &c.

Appellat.

Daar was wat meef te stellen ten opzichte van het bisdom van Durham. Het was op de aanhouding van den hertog van Northumberlandt, gelyk wy boven gezien hebben, door het laatste, onder Eduard gehouden, Parlement vernietigt geworden. Hy hadt zich de daar van tot een Palatynschap opgerechte lenen doen geven, en in bezittinge genomen: doch dit genot duurde niet lang. Het tegen hem gellagen vonnis stelde alle zyne goederen, waar van dit Palatynschap een gedeelte uitmaakte, verbcurd; en de koningin gaf den bisschop, na het bisdom op nieuw te hebben opgerecht, de landgoederen van het bisschoppelyke eigendom wederom. Zy begeende zelis, dat men in hare opene brieven zou laten invloeyen, dat dit eene wedergeving was van den aan de kerk gedanen diefftal, en geen mildadige gift van zyn goet, zich liever willende beroven van de erkentenisse haer weldaadt, dan eene gelegenheit verliezen om het gedrag van de voorgaande regeringe te brandmerken. De prelaten waren het niet alleen, die deel hadden aan de gunst der koninginne, zy breidde de zelve ook uit over de leken, de welke voor haar in den tyd, dat de kroon haar betwift wierdt, genegenheit hadden laten blyken. Mylord Arundel hadt zich een van de eersten en yverigsten betoont om haar recht te erkennen: hy was ook een van de eersten, aan welke zy hare erkentenis betuigde, en dien het naaste aan haar persoon vorderde, met hem grootmeester van haar huis te maken. De ridder Edward Hastings, broeder des graven van Huntington, hadt, wanneer hy haar vier duizend man, schoon onder de vaandels van den hertog van Northumberlandt aangenomen, aanbragt, de anderen den

Nieuweoprechting van het bisdom van Durham door de koninginne.

Zy maakt den grave van Arundel grootmeester van haar huis. De ridder Edward Hastings grootmeester van den hertog van Northumberlandt aangenomen, aanbragt, de anderen den

Cc

weg

1553. weg gebaant. Om een zo gewigtigen dienst te erkennen maakte zy hem, onder den tytel van Mylord *Hastings*, grootchildknaap en Pair des koninkryks. Zy betoonde geen minder erkentenis voor den ridder *Jerningham*, de welke tot haar was gekomen met de troepen van de provincie van Northfolk, en de matrozen van het smaldeel, dat de Raadt van *Johanna Gray* op de kusten hadt gezonden, met oogmerk om *Maria* den doortocht te beletten. Het onweêr deedt de schepen te Jar-mouth binnen lopen, en *Jerningham* lokte de soldaten, nevens het bootsvolk, en een gedeelte van de officiers, tot zich; stak hen onder zyne troepen, en geleidde hen te zamen naar het kasteel van Framlingham. *Maria* vergat geenzins eene zo aanmerkelyke daadt, en om blyk te geven van haar vertrouwen, dat ze in dezen ridder stelde, maakte ze hem hoofdman van hare lyfwacht. Zy gaf het ampt van kamerling aan den ridder *Jan Gage*, eenen der yverigste aanhangers van de oude lere, en vereerde den ridder *Jan Williams* met den tytel van Lord, ter vergeldinge van den yver, dien hy in de provinciën van Oxford en Bukkingham hadt laten blyken, alwaar hy haar voor koningin hadt uitgeroepen, zelfs eer zulks te Londen was geschied.

De ridder *Jerningham*, kapitein van hare lyfwacht.
De ridder *Gage* kamerling.

Maar de eer, die ze Mylord *Ratcliff*, grave van Suffex, bewees, is zeer byzonder. Deze heer hadt het veldheerschap op zich genomen in een tydt, dat de aanhang van *Johanna Gray* veel machtiger scheen dan de hare. De stad Londen hadt zich tegen *Maria* verklaart; de hertog van Northumberland deedt troepen op de been brengen, aan het hoofd van de welke hy te velde stondt te trekken, en *Maria* hadt toenmaals slechts een hand vol volks, waar over de graaf van Suffex het gebiedt voerde. Hy verbaalde zich ondertusschen niet over het getal der vyanden; en het goed beleidt, dat hy gebruikte, bragt niet weinig toe om de inwoonders van Northfolk en Suffolk tot zich te trekken, als mede de uitgezondene benden, die den hertog van Northumberland verlieten, om zich onder de standaarden van dezen grave te begeven. De koningin schikte hare erkentenis naar het gewigt der diensten, vereerende hem niet alleen met de orde van de koussebandt, maar daarenboven deedt ze hem eene eer aan, die nooit iemandt voor of na hem in Engelandt genoten heeft, namentlyk, zich in hare tegenwoordigheid gedekt te mogen houden. Het is bekend, dat de groten † van Spanje dit recht bezitten: doch niets diergelyks is in de andere koninkryken gebruikelyk. Men merkt evenwel aan, dat die van het huis van *Courcy*, in Ierlandt, wanner zy zich in dit koninkryk bevinden, het zelve recht genieten, in tegenwoordigheid van de koningen van Engelandt, en dat die eer aan den baron van Kinsale, eenen van hunne voorzaten, vergunt was, zonder te weten in wat tydt, of onder wat koning hy zulks verkregen hadt. De brieven, die de koningin daar van aan den grave van Suffex verleende †, bevelzen, dat hy zal genieten het voorrecht, van zich gedekt te houden in hare tegenwoordigheid, en voor wat persoon het ook zou mogen zyn. Deze eer was hem alleen voor zyn leven, zonder dat de zelve tot zynen nazaat overging, toegestaan.

Byzonder voorrecht aan Mylord *Ratcliff* gegeven.

† *Granden*.

Voorrecht van die van het huis van *Courcy*.

† Zie de *Verzamelingen van Barnet*.

De uitdeeling van deze eergenietinge en waardigheden wierdt van niemandt gewraakt; de erkentenis der koningin was te billyk om kwalyk genomen te worden; en maardien de beloningen, die zy deedt, niet tot des volks last strekten, wierden de zelve zonder benyding of gemor aangezien. Ten anderen vondt zich de adel, door deze bly-

ken van gunstbewys, aangespoort, om het voorbeeld der genen, wier getrouwheit zo wel vergoiden was, na te volgen, ten einde zy ook deel mogten krygen aan de zelve weldadigheid. De zachtmoedigheid, waar mede de koningin hare gunstbewyzen verleide, maakte de zelve nog veel aangenamer. Zy hadt den hertog van Suffolk in vryheit gestelt; en schoon ze *Johanna Gray*, nevens Mylord *Gauford*, haren man, in den Tour gevangen hieldt, hoopte men echter, dat ze de zelve genade aan de dochter zou bewyzen; als ze aan den vader hadt gedaan. Men prees ook de gematigdheit, welke ze hadt laten blyken, van zich met het straffen van drie misdadigers van de zeven, die veroordeelt waren, voldaan te houden, en de andere vier lyfs-genade vergunt te hebben. Doch deze zachtheit duurde niet lang. Men zag deze vorstin wel haast alle hare strafheit ontvouden, zelfs over de genen, aan welke ze byzondere verplichting hadt, vervoert zyde door den haat tegen de hervorminge, waar van zy de voornaamste hoofden, of werktuigen, geweest waren. De yver voor de oude lere deedt zo afgryfslyke bewegingen in het herte van *Maria* opkomen, welke de koningin hare moeder een onverwinnelyken afkeer van een Godsdienst, waar op ze al de schuld van hare rampen leide, hadt ingeboezemt.

Zy ontveinsde, by hare komste tot de kroon, echter deze gevoelens; zy hadt de zelve ook bedekt gehouden onder de regeringe van *Eduard*, toen ter tydt, zeide zy, te vrede zynde met in de vryheit van haar gewisse en Godsdienst te mogen leven. Zy voerde omtrent tegen die van de provincie van Suffolk, wanner zy haar van hunne onderwerpinge kwamen verzekeren, de zelve taal, en beloofde hen niets in de kerkelyke zaken te zullen veranderen. Deze verklaring deedt de inwoonders van de provincie, alle den Protestantischen Godsdienst aanklevende, in haar party treden. Zy behieldt nog deze gematigdheit in de vergadering, die des aangaande op den 12 Augusty in hare tegenwoordigheid gehouden wierdt, zeggende, Dat, hoewel ze van de waarheden van het Roomsche-Katholyke gelove overtuigt was, en dat ze in de gemeenschap der Roomsche kerke begeerde te doelt. leven en te sterven, zy echter niemandt zou dwingen; dat ze Gode de verlichting der genen, die nog in de dwaling waren, en het werk hunner bekeerlinge, liet aanbevelen; dat, al wat ze daar toe wilde medebelpen, was, van het Euangelie zaiver, en door Godvruchtige en bekwame heruaars te laten prediken, niet twyffelende, of hunne onderwyzingen, gevoegt by hun vroem gedrag, zouden wederom tot den schroot der kerke brengen de genen, die daar van door onkunde, of dwalinge, waren afgeweken.

Zes dagen daar na * begon ze andere gangen te gaan. Eene beweging, die in de hoofdkerk van Londen † ontstaa was, verschaftte haar daar toe gelegenheit, of het voorwendfel. Zy hadt *Bosner* in het bisdom herstelt, en die prelaat was voor de eerste maal, na zyne herstelling, in het gehoor van *Bourn*, zyn kapellaan, die toen het woordt deedt. De ganse predikatie was alleen over twee zaken; die het gemor der toehoorders verwekten, namentlyk, een al te ver uitgemeten lof, dien de kapellaan zynen bisschop gaf, en de berisping van de onder de voorgaande regering ingevoerde hervorming. Het volk, by het welke dit kerkvoogdt gehaat was, om dat hy de Hervormden haatte, hoorde met ongeduld des zelfs lof: doch het wierdt nog meer getergt, wanner het de gedachtenis van een vorst, die by het zelve in een dierbaar geheugen stondt, en wiens doot het nog

1553.

Ontveinsing van de koningin.

Belofte, die ze den Protestanten doet.

den 18 Augusty. St. Pauluskerk.

Leccreden van den kapellaan van *Bourn*.

1553. beweeude, hoorde brandmerken. In den beginne vernam men een verward gedruis, en zommigen gezegt hebbende, dat men den predikant moeit van den stoel rukken, begon men te roepen: *Kom voort af.* Deze stem klonk wel haast door de ganse kerke met een verdubbeld geschreeuw. De zaak liep nog verder. Iemandt, wiens naam men nooit heeft geweten, wierp den kapellaan met een ponjaardt naar het hoofd, dien hy echter ontweek, en het staal bleef in het hout van den predikstoel stecken. De oproer wierdt door de zorgen van twee hervormde leeraars, *Rogers* en *Bradford*, voor welke het volk veel achting hadt, gestilt. Deze stelden zich ter beschuttinge van *Beura*, om te verhinderen, dat hy mishandelt wierdt, geleidden hem buiten de kerke, en bragten hem in een naburig huis in veiligheid. Deze oproer kan niet geprezen worden: doch de yver des kapellaans was ook te onbescheiden. Het was beter geweest, dat hy de gemoederen der toehoorders hadt zoeken in te nemen, en met meerder eerbiedt hadt gesproken van een vorst, voor welken het volk zulk eene tedere achting hadt, en dien hy zelf verplicht was te eerbieden.

Beweging van het volk.

Godwin, Helya, Burnet.

Leerredenen der zendelingen.

Verklaring der koninginne, strekkende tot vernietiging van den hervormden Godsdienst.

Het hof was niet bedroeft, dat de Hervormden door deze wanorder het zelve gelegenheit verschaffen om aan hunnen ondergang te arbeiden. De Lord Major van Londen voerde den last, die hem toegezonden was, om de burgers onder gehoorzaamheit te houden, uit. Hy beval hen uit name van de koninginne, hunne familiën en hunne huisbedienden gade te staan; de gemene rust niet te storen, en elk zich binnen zyne parochie te houden. Het hof deedt nog meer: het zondt de voornaamste heeren van den Raadt, als den groot-schatmeester, den geheim-zegelbewaarder, den graaf van Bedford, den graaf van Pembroke, Mylord *Wentworth* en Mylord *Riche*, om de predikationen der zendelingen by te wonen. *Jerningham*, onlangs bekleed zynde met het ampt van hoofdman van de lyfwacht, kreeg mede order om zich met twee honderd hellebardiers omtrent de kerken te laten vinden. En om dat het volk, bang voor dien krygshoop, en vernedert door de tegenwoordigheid der groten, de welke het voor gezondene gevolmachtigden, om hun rechtsgeding op te maken, aanzag, zich niet in de kerke dorst begeven, deedt de opperrechter de oude burgers van ieder vaandel daarin gaan, om de gehoorplaatsaante vullen.

Men kondigde vervolgens de verklaring, die de koningin in haren Raadt hadt doen geven, af. Deze behelsde, „ Dat de koningin met droefheit gedacht aan de rampen, die de verschillen over den Godsdienst gedurende de twee laatste regeringen veroorzaakt hadden. Dat zy sedert hare aankomst tot de kroone vernomen hadt, dat kwalykmenende personen lasteringen uitstrooiden, de welke bekwaam waren om zulke heilloze verdeeldheden wederom te doen herleven; dat zy voorgenomen hadt hare gevoelens te uiten, op dat hare waarde onderdanen zich niet door valsche aanbrenghingen lieten voorkomen; en zy, van haren wille onderrecht zynde, hunne gehoorzaamheit daar naar mogten schicken. Zy verklaarde dan cerstelyk, dat het by iedereen bekend stondt, dat zy belydenis deedt van den Roomschen Godsdienst, in welken zy geboren en zo wel onderwezen was, dat geen ding ter wereldt haar van den zelve kon af trekken; dat zy dit gewyde pandt van waarheit met al haar vermogen, gedurende den ganschen loop hares levens, zou bewaren, en dat zy van herte wenschte, dat haar volk de zelve geloofsleer met een geest van zachtmoedigheid en lief-

II Deel.

de wilde omhelzen. Dat hare Majesteit onder tusschen niemant wilde dringen, en in den Godsdienst niets zou veranderen, voor dat hare onderdanen zelf zulks kwamen verzoeken, of na dat de zaken in de beroeping der algemene Staten met gelyke toestemminge waren geregelt geworden. Dat zy onderwylen iedereen verboodt oproer onder het volk te verwekken, met aan de wetten verklaringen te geven naar hun goeddunken, in plaats van zich aan het ryksbestier te onderwerpen. Dat zy hen beval in eene volkome eenigheid, als ware Christenen en landgenoten, te leven; de smadelijke benamingen van papisten en ketters te verbannen, met vlyt te arbeiden ter bevorderinge van de vrese Gods, en door hun gedrag te betuigen, dat zy niets anders zochten dan de verheerlyking van zynen naam, en geenzins de voldoening van hunne herstochten. De koningin voegde hier by, „ Dat zy, indien 'er, niet tegenstaande hare bevelen en vermaningen, gevonden wierden ontruffende woelgeesten, die ongeoorloofde vergaderingen aanrechtten, om de rust van den Staat te storen, niet zou malaten hen daar over volgens de gestrengheit der wetten te straffen. Dat niets meer toebragt om den geest te verleiden, en het hert te bederven, dan het horen van leeraars, die, onder schyn van het woordt Gods te verklaren, hunne byzondere gevoelens op den predikstoel brengen, of het lezen van zekere dichtstukken, de welke, het zy by wyze van een komedie, of verhaal, of geestelyke liederen, de verborgendheden van den Godsdienst, onwaardiglyk vervalscht zynde, voorstellen. Dat de kennis, die ze van deze misbruiken hadt, haar verplichtte te verbieden het verklaren van de H. Schriftuur, en het redentwisten over de leerstukken des geloofs, zonder hare toelatinge, het zy in de kerke, onder voorwendfel van het Evangelie te prediken, het zy in eenige openbare of byzondere plaats, onder den dekmantel van Gods woordt te lezen, uitgenomen in de hogescholen. Zy verboodt insgelyks het drukken en verkopen van die Engelsehe boeken in vaarzen, waar in men sprak van den Godsdienst en van de leerstukken des geloofs, ten zy ze daar voorrecht toe verleende. Zy uitte hare mening ten opzichte van de genen, die deel gehad hadden aan de laatste beroerten; belette niet, dat men het rechtsgeding der schuldigen opmaakte: doch verboodt de vonnissen zonder hare order ter uitvoeringe te brengen. Zy eindigde met betuigingen, dat het haar zeer leed zou wezen tot het uiterste te moeten komen tegen de genen, die haar niet wilden gehoorzamen: doch dat ze een vast besluit hadt genomen, al hare gramfchap op de wederspannigen te doen nederstorten.

Men kon ligt bevroeden, wat de koningin voorhadt. Alle de hoofdpunten van hare verklaringe strekten om den Hervormden Godsdienst uit te roeien, en den Roomschen weder in te voeren. De Protestanten leiden de zelve ook aldus uit, en waren daar ongerufft over. Wy zullen wel haast zien, dat het niet zonder reden was. Zy behoeften niet te twyffelen, of het verbodt tegen de in vaarzen gesteld zynde Engelsehe boeken, waar in de verborgendheden van den Godsdienst in dichtmaat en op zangnoten waren gebragt, zag op hunne Psalmen, die men gewoon was in hunne openbare en byzondere byeenkomsten te zingen. Doch het is te geloven, dat 'er andere lieden waren, die de H. Schrift en de verborgendheden der zaligheid misbruikten, met de zelve onwaardiglyk in

1553.

De Protestanten zyn daar over in ongerufftheit.

Cc 2

hun-

1553.

hunne bly-en tusschenfpielen ten toncele te voeren. Dit hebben wy gezien onder de regeeringe van *Henrik* den VIII, het welk ook gelegenheit gaf tot een verbodt van dezen vorst, begrepen zynde byna in de zelve woorden als dat van *Maria*. Dit was ook het artykel niet, daar de bedenkingen of klagten der Gereformeerden het meest op zagen. Zy merkten voornamentlyk aan, dat men, onder schyn van de verkeerde en gevaarlyke uitleggingen te verhinderen, alle hunne leeraars, met dit voorbeding, dat niemandt de hoofdstukken des geloofs, zonder toelatinge der koninginne, zou mogen uitleggen, den mondt sloot. Men wist wel, dat ze het den Protestantischen leeren niet zou toestaan. Dus was dit zo veel als hen een stilzwygen opleggen, en de hervorming eensklaps uitroeyen; het volk de oogen uitfleken, met het zelve van het onderwys hunner leeraars te beroven; het van de onkunde tot de onverchilligheit van Godsdiens te brengen, en van de onverschilligheit tot zulk eene lere, als men in het vervolg het zelve zou willen doen oeffenen. Het is waar, dat de Roomschegezinden hier op antwoordden, dat de koningin in dit alles niet voor haren Godsdiens deedt, het geen *Eduard* te voren voor den zynen hadt gedaan, toen hy de predikers van de oude lere den predikstoel verboodt. Doch men zeide daar weder op, „ Dat het onderscheidt te voelen „ en te tasten was; dat het verbodt van *Eduard* „ niet algemeen was geweest, en alleen hadt gezien op die lopers, de welke van parochie tot parochie en van stad tot stad gingen, eer om het volk tot oproer te verwekken, dan om het zelve in de de hoofdstukken des geloofs te onderwyzen; dat ieder priester zyn recht hadt behouden om zyne parochianen te onderwyzen, en dat de veranderingen in den dienst, met kennis van het Parlement, en goedkeuringe van de geestelykheit, slechts trapswyze waren ingevoerd; in plaats dat de koningin, zich al het recht der Parlamenten en der bisschoppen aanmatigende, met een enkele penneltreek alle de wetten, die deze twee grote vergaderingen gemaakt hadden, en door wylen den koning bekrachtigt waren, doorschraafde; dat ze den toegang der predikstoelen sloot voor alle Protestantische leeraars, en dat niemandt reden hadt te denken, ooit onder hare regeringe aangestelt te zullen worden ter waarneming van den predikdienst. Men voegde daar by, „ Dat deze heilloze opschorting niet anders was dan eene aanleiding tot den ganichen ondergang van den Godsdiens; dat de voornaamste oeffening, welke bestondt in de verkondiging van het woordt Gods, daar van verboden bleef, tot dat de koningin alles bestoken hadt, om een Parlement te hebben, dat haar toegedaan was; dat men dan met meerder trotschheit zou spreken, en dat men, de koninklyke macht door die van de algemene Staten ondersteunt ziende, de wetten van *Eduard* verbroken, de hervorming uitroeyen, en den Roomschen Godsdiens in het ganische koninkryk herstellen zou. Kortom, men hielt zich aan de gestrenghe woorden, waar van de koningin zich bedient hadt om het volk schrik aan te jagen, dreigende met hare gramschap de genen, die hare bevelen zouden overtreden, en men vroeg, wat 'er in het vervolg van eene zo dreigende verklaringe te wachten was. Boven al sidderden de genen, die de party van *Johanna Gray* te zeer hadden angekleest; niet twyffelende, of men zou de misdryven van Staat en die van Godsdiens byeen voegen, om hunnen ondergang te bewerken, of zich van het

Vergelyking van de verklaring van *Maria* met die van *Eduard*.

voorwendel van oproerigheit bedienen, om hen te dwingen de hervorming te verlaten. Dit meenden zy te vloeyen uit het artykel, by het welke de koningin toeliet de genen te vervolgen, die aan de laatste beroerten schuldig waren geweest, mits behoudende de macht om aangaande het straffen bevel te geven.

Terwyl deze zaken voor des volks oogen geschiedden, wierdt 'er een veel fyner toelieg gefineed, dien men voor het zelve verborgen hielt. *Dandino*, pausselyke gezant by den keizer, hadt *Commendon*, een der kamerbewaarders van den paus, naar Engelandt gezonden, om met de koningin in onderhandeling te treden aangaande de herstellinge van den Roomschen Godsdiens, en de vereeniging tusschen dit koninkryk en den pausselyken stoel. De keizer, die door brieven van *Maria* van hare aankomste tot de kroone berecht hadt gekregen, schreef haar ook zyne gevoelens over een zo gevaarlyk artykel. Hy hadt zich daar in gedragen naar het oordeel van *Gardiner*, en die prelaat was by deze gelegenheit aangedreven geworden door redenen van belang, zo wel als door aanmerkingen van Staat. Hy vreesde, dat de koningin zich mogt verhaasten *Polus* weder aan het hof te roepen, voor welken hy wist dat ze eene grote genegenheit hadt; het zy hy beducht was, dat ze met hem mogt trouwen, gelyk zommigen voorgaven, of dat hy alleenlyk vreesde, dat die kardinaal een vermogen op het gemoed der koningin mogt krygen, dat hem van den dienst deedt afraken, het geen veel waarfchynlyker is. Men voegt daar by, dat hy gedachten maakte op het aartsbisdom van Kantelberg, en dat hy wel gewenscht hadt voor de aankomste van *Polus* daar in bevestigd te wezen, uit vrees, dat de koningin tot zyn nadeel hem daar mede mogt begunstigen.

Het zy zo het wil: hy hadt aan den keizer geschreven, om hem te vertonen het gevaar, dat 'er lag, in het al te schielyk te rugroepen van *Polus*, hem berichtende, dat het ganische koninkryk genegen was, weder tot den Roomschen Godsdiens over te komen, doch geenzins onder des pausen gezag; dat het volk en de geestelykheit zich onder *Henrik* den VIII zo wel, als onder *Eduard*, aan de kerkelyke opperhoofdigheit van den koning gewend hadden, en dat zy zich ten anderen belangs halven verplicht vonden deze party te verdedigen, ter oorzake van de kerkelyke goederen, die de meesten onder hen als milde giften van wylen de koningen bezaten: giften, die de paus zekerlyk zou wraken, en waar van zy dan zouden moeten afstaan. Dus was hy van gedachten, dat men met de herstelling van den Godsdiens moest beginnen, om vervolgens te komen tot de wedervereeniging van het koninkryk met den heiligen stoel. Doch hy zeide, dat de aankomst van *Polus* alle hare maatregels zou verydelen; dat ze de Protestanten, die meer in getale waren, tot oproer, de Roomschegezinden, die de kerkelyke opperhoofdigheit van den vorst gefmaakt hadden, in verlegenheit zou brengen, en kortom, dat dit alles van eene kwade uitwerking zou wezen. Hy voegde daar nog by, dat de yver van den kardinaal *Polus* voor den Roomschen stoel haar te schielyk zou doen te werk gaan, en alles verbrodde; behalven dat hy, verbannen zynde, zonder door een arrest van het Parlement herstelt te wezen, niet binnen het koninkryk kon komen.

De koningin oordeelde *Gardiner* te dralende en te fyn nadenkende te wezen; zy wenschte zo terstondt zich met de Roomsche kerke te vereenigen, en haar koninkryk met den paus te verzoenen,

1553.

Hryn.
Burnet.
Thuanus.
Sanderus.
Legaat.

Waarom *Gardiner* zich aankanttegen de wederroeping van *Polus*.

En tegen de wederinvoering van des pausen gezag.

De koningin wrakt het gevoelen van *Gardiner*.

1553. nen, menende den zelven de eer van hare geboorte, en bygevolg hare kroon, schuldig te zyn. En inderdaadt, indien de paus, die ten tyde dat *Henrik* de VIII zyne echtscheiding begeerde, den heiligen setel bekleedde, de party van *Catharina* niet ondersteunt hadde, zou haar huwelyk voor onwettig, en *Maria* voor bastaardt verklaart worden zyn. Hare erkentenis drong haar dan den heiligen Vader de kinderlyke gehoorzaamheit te bewyzen, die alle Roomschegezinde koningen hen toebrengen, en de welke *Henrik* de VIII zich niet onttrokken heeft, dan om dat de paus zyne echtscheiding niet hadt willen toestaan. *Gardiner*, hoe Roomsche hy ook was, die zyne redenen hadt, hoedanige gemeld zyn, om de koningin te beletten daar van af te beginnen, sloeg de handen in een met de andere staatkundigen, de welke de vryheit namen aan deze vorstinne de zelve vertogen te doen. Hy liet het daar niet by, maar vrezende, dat zy eer hare neiging dan hare redenen mogt volgen, schreef hy daar over aan den keizer. Hy eindigde zynen brief met verzekeringen aan zyn keizerlyke Majesteit, van alle dingen tot genoegen der koningin, ten voordeele van den Roomschen Godsdienst, en tot eere van den heiligen stoel, te doen slagen, mits dat men hem alleenlyk eenige maanden tydt gaf om de zaken te schikken. Hy meende ook, dat men hem, om alles gemakkeliker te boven te komen, moest bekleden met het ampt van kancelier, dat hem tot nog toe niet was opgedragen, verzoeken- de daar in des keizers voorspraak by de koningin- ne, en betuigende daar over eene eeuwige erken- tenis te zullen laten blyken.

Zyn brief hadt op het gemoedt des keizers al de uitwerking, de welke deze kerkvoogdt daar van kon verwachten. Hy wierdt weinig dagen daar na † tot kancelier aangestelt, en hy twyfelde niet, of hy was deze waardigheid zo wel verschuldigt aan de voorschryvinge van den keizer, als aan de genegenheit der koningin. Hy bemerkte ook aan het gedrag deser vorstinne, dat zy zich door des keizers brief hadt laten overtuigen, of dat ze ten minste hare zinnelykheit hadt doen wyken voor de achtung, die ze een zo machtigen vorst, haren nabestaande, en die altoos hare belangen ter herte hadt genomen, toedroeg. Het was echter het persoonlyk belang van *Karel* den V, dat hem verplichtte aan de koningin te schryven, gelyk hy deedt, om haar te vermanen de wederroeping van *Polus* op te schorten, als mede de herstelling van des pauzen gezag in Engelandt. Hy dacht met ernst dit koninkryk door het huwelyk van *Philips*, zynen eenigen zone, met *Maria*, aan zyne keizerlyke kroon te hechten. Die van heerschzucht onverzadelyke vorst, niet te vrede zynde met zo vele kronen, die hy in Europa bezat, moest nog deze van een eilandt, dat de zee van zyne staten afscheidt, daar by voegen. Het dacht hem, dewyl hy daar aan hadt vast gemaakt de koninkryken van de nieuwe werelt, onaangezien de uitgestrekte zeën, die 'er tusschen beide leggen, dat hy wel daar by zou kunnen voegen een ryk, dat slechts door de zee, eenige mylen ver, van zyne Nederlundsche erflanden afgescheiden wierdt. Dit overleg gemaakt hebbende, bragt hy *Gardiner* als van zelf zyne hulp toe ter bereikinge van de oogmerken van dien prelaat, en vreesde, dat een al te voorbarige yver *Maria* andermaal de kroon mogt doen verliezen, die ze reets op het hoofd van eene andere hadt zien overdragen; die zy door een soort van wonderwerk weder hadt bekomen, en door hare onvoorzichtigheit aan eene nieuwe zamenzwering

niet moest bloot stellen. Hy schreef haar dan, dat ze met de staatkunde moest raadplegen, zo wel als met den yver voor haren Godsdienst, en den laatsten regelen naar den richtsnoer van de andere; vertonende haar, dat ze, om zich een zekeren weg te banen tot het herstellen van het geen ze voorloeg, met langzame schreden moest voortgaan; meer acht slaan op de genegtheit van haren landaardt, dan op de raadgevingen van het hof van Rome, en wachten, tot dat de tydt het hatelyke denkbeeld in de gemoederen der Engelschen, dat zy zich van der pauzen bestier gemaakt hadden, hadt uitgewischt. De koningin van Hungarië, landvoogdesse van de Nederlanden, schreef haar daar over op de zelve wyze; en men vindt der zelve brieven nog in de boekeryen van Engelandt.

De zaak was inderdaadt zo schromelyk, dat *Commendon* zich al den tydt van zyn verblyf te Londen, dat maar van eenige weken was, onbekend ophieldt. Hy kwam daar zelfs niet op den weg dan met de uiterste omzichtigheit, en hy wist in den beginne niet, hoe hy toegang aan het hof zou krygen. *Mistrouwde Gardiner* den kardinaal *Polus*; deze laatste stelde van zyn kant geen vertrouwen in een man, wiens heerschzucht hy kende, en wiens staatkunde hem verdacht was. Hy hadt *Dandino* daar van onderrecht, en de gezant hadt zynen zaakbezorger * aanbevolen niet minder mistrouwende te wezen omtrent den bisschop van Wincheſter, dan omtrent de Protestanten zelf: zo dat *Commendon* niet wist, aan wien zich te vervoegen, of hoe hy zich bekend zou maken, om by de koningin ingeleid te worden. Het geval bewrocht het zelve op eene wyze, hoedanig zyne doortraptheit het misschien niet zou verzonnen hebben. Hy was te Nieuwpoort scheep gegaan, alwaar hy zeide een neef van een koopman van die stad te wezen; en twee knechts met zich genomen hebbende, hadt hy zich naar Londen begeven. Hy ontmoette aldaar by geluk een officier van de koningin, *Lie* genaamt, dien hy gedurende de regering van *Eduard* gekent hadt, en ontdekte aan hem de oorzaak van zyne reize. Door des zelfs bemiddeling was het, dat hy by de koningin kwam, en dat hy, in eene byzondere gehoorgevinge, die hem verleent wierdt, haar vermaande haar koninkryk weder onder de gehoorzaamheit van den heiligen stoel te brengen.

Zy hadt des keizers brieven reets ontfangen, en de achtung, die ze meende schuldig te wezen aan al het gene, dat van eene zo waarde en weinig verdachte handt kwam, hadt haar doen besluiten het zekerste te kiezen. Dies gaf ze *Commendon* ten antwoordt, dat ze van herten wenschte hare onderdanen met den heiligen stoel verzoent te zien, en het koninkryk te brengen op den voet, als het voor de scheuringe van *Henrik* den VIII geweest was: doch dat ze zich verplicht vondt eenigen tydt de geveinsde te spelen, om gene nieuwe beroerten te verwekken, die bekwaam waren haar oogmerk te veydelen, of het zelve tegen te houden, in plaats van het te bevorderen. Voorts gaf ze hem te kennen de redenen van zodanig eene staatkunde, volgens het geen de keizer en *Gardiner* haar daar omtrent verzoont hadden, en zondt *Commendon* weder henen, hem mede gevende twee brieven, den eenen voor den paus †, dien zy van hare kinderlyke gehoorzaamheit verzekerde, en den III. anderen voor den kardinaal *Polus*, den welken zy verzocht wederom herwaarts te komen. Men wil, dat de koningin in een van deze gesprekhou-

Hy schryft
daar over
aan den kei-
zer.

Uitwerking
van zynen
brief.

† op den 13
Augusty.

Karel de V
denkt op een
huwelyk tus-
schen *Philips*
en *Maria*.

1553.
zyne raadge-
vingen aan
de koningin
ne.

Reize van
des pauzen
zaakbezor-
ger naar En-
gelandt.

* *Mistrouwde*
Gardiner den
kardinaal
Polus.

Dandino daar
van onderrecht,
en de gezant
hadt zynen
zaakbezorger
* aanbevolen
niet minder
mistrouwende
te wezen om-
trent den bis-
schop van
Wincheſter,
dan omtrent
de Protestan-
ten zelf: zo
dat *Commendon*
niet wist, aan
wien zich te
vervoegen, of
hoe hy zich
bekend zou
maken, om by
de koningin
ingeleid te
worden.

* *Agent*

Wat omzich-
tigheit hy ge-
bruikt.

Zyn gesprek
met de ko-
ninginne.

Julius den
III.

1553. dingen *Commendon* zou gevraagd hebben, of *Polus*, die maar diaken was, van den pous geen vryheit zou kunnen verkrygen om te mogen trouwen. Hier door liet ze hare genegenheit voort dien kardinaal genoegzaam blyken.

† den 22 Auguly.

Maria behoudt den tytel van Hoofd der kerke.

Heylin. Baker. Sanders. Burnet. Thauxus.

De koningin is in verwyfeling om van drie voorkomende partyen, als Mylord *Courtney*, den kardinaal *Polus*, en *Philips* van Oostenryk eene volkome keuze te doen.

† van moeders zyde.

Hare redenen voort *Polus*.

Hare genegenheit voort Mylord *Courtney*.

De Italiaansche zaakbezoerger vertrok niet voor dat hy den hertog van Northumberlandt hadt zien reichten †. Daar na nam hy afscheidt van de koningin, en maakte allen mogelyken spoedt om zo goede tydingen naar Rome over te brengen. Zyn yver wierdt wel haast door een kardinaalshoedt beloont. Wy zullen in het kort zien, wat de uitslag was van de maatregels, die het hof van Rome nam met de koningin. Zie daar, hoedanig de staatkunde was van deze vorstinne in de zaken van den Godsdienst. Zy behieldt zelfs den tytel van Hoofd der kerke, en zy stont in het Parlement, het welk in den volgenden jare gehouden wierdt, eerst daar van af: hoewel *Sanderus* voorgeeft, dat zy terstont na hare komste tot de kroone den zelve heeft afgelegd, en bevolen, dezen tytel, zonder het Parlement daar kennis van te geven, uit te schraben. Hy taft mis, dewyl het uit de acten van beroeping van de twee eerste Parlementen, die zy deedt vergaderen, blykt, dat ze 'er zich nog van bediende. Dit geschiedde mogelyk niet zonder haren yver geweldt aan te doen; maar het geen ze haar herte aandeedt, ten opzichte van haar huwelyk, kwam haar duurder te staan.

Wy hebben reets gezegt, dat 'er drie partyen voorkwamen, en dat de genegenheit der koningin zich verklaarde voort Mylord *Courtney*, boven den kardinaal *Polus*, en zelfs boven *Philips*, prins van Spanje. Alle drie hadden zy hunne verdiensten. De kardinaal *Polus* was aanzienwaardig door den roemruchtigen naam, dien by verkregen hadt met de rechten van de Roomsche kerk te verdedigen tegen *Henrik* den VIII, wiens woode hy uitgetart, en wiens voordeelige aanbiedingen hy vericht hadt. Zyne geboorte was ten anderen doorluchtig; hy rekende de zelve van de koningen van de zydeline van Jork †. Hy hadt eindelyk *Maria* ingewikkelt om achtung voort hem te hebben; was ze maar niet verder gegaan. Voor het overige hadt hy, zynde alleen diaken, des pauzen toelating ligtelyk kunnen verkrygen, die hem in zodanig eene omstandigheit met blydschap wereldlyk zou verklaart hebben. Daar was ten opzichte van hem maar eene zaak in den weg, namentlyk, dat hy te oud was, en dat het te vreezen stont, dat de koningin geen kinderen by hem zou krygen.

Mylord *Courtney*, jonger zynde, gaf haar meer genoegen; niet alleen uit aanmerkinge van zyne jaren en brave gestalte, maar ook door zyne edeler, aangener en verplichtender manieren, dan die van *Polus*. Hy evenaarde hem ook in geboorte, zynde zyne overgrootmoeder van moeders zyde geweest eene dochter van *Eduard* den IV, en rekenende zynen oorspronk van vaders kant uit den koninklyken bloede van Vrankryk. De koningin toonde hem in het eerste Parlement, dat gehouden wierdt, blyken van hare genegenheit; en toen was het, dat ze hem met de waardigheit van graaf van *Devon* verëerde. Twee dingen kantten zich tegen de genegenheit, die ze voort hem gevoelde, aan, namentlyk, dat hy voort den Protestantschen Godsdienst te veel yver toonde, en de prinses *Elizabeth*, waar op men hem vermoedde verliest te zyn, te zeer aankleefde; een vermoeden, dat, wel of kwalyk gegrond zynde, hen beide in de gevangenis deedt zetten; en het scheelde weinig of het kostte hen het leven.

Philips was, door den luister van een stam, die zich boven alle oppermachtige huizen van de

Christenhet verhefte, en door het groot getal van kronen, welke deze prins te wachten hadt, en die hem niet konden missen, veel aanzienlyker dan de twee anderen. Hy was wel negen jaren jonger dan *Maria*; doch die ongelykheit van ouderdom hadt iets minder aanslotelyks dan die van *Polus*, de welke rechttraads daar van af week. Het meest stont haar tegen, dat hy een vreemdeling en naar de Spaansche wyze opgebracht was: weshalven men reden hadt te vreezen, dat de Engelschen daar uit achterdocht zouden opvatten, niet alleen ten opzichte van hunnen Godsdienst, die voort het Spaansche geloofsonderzoek fiddende, maar ook ten opzichte van hunne vryheit, waar van zy zouden duchten dat een zo machtig prins, opgevoed in tegenstrydige grondregels, de voorrechten het onderste boven zou keren. Deze ongevallen gebeurden ook inderdaadt, zo haast als de koningin hare gedachten, rakende dit huwelyk, verklaart hadt. Ondertusschen was het voordeel aan den kant van *Philips*. Hy overtrof beide zyne medevryers in geboorte en waardigheit; evenaarde den yver van *Polus* voort den Roomschen Godsdienst, en streek daar in, zo wel als in de verhevenheit van rang, dien hy in de wereldt hieldt, en eerlang nog moest houden, Mylord *Courtney* ver den loef af. Hier by komt nog in aanmerkinge de vermaagtschapping, waar in hy met *Maria* stont, en boven dit alles de byzondere achtung, die deze prinses, naar het voorbeeldt van hare moeder, altoos voort den keizer gehad hadde, welken zy als haren vader en beschermmer aanzag. Men verwondere zich dan niet, indien alle deze overwegingen de balans ten voordeele van den Spaanschen prins deden overflaan.

Eer dat men den voorflag van dit huwelyk openbaar maakte, wierdt de koningin door den bisschop van *Winchester* plechtig ingewyd. Zy vertrok uit den *Tour* den laatsten September, en begaf zich naar *Westmunster*, alwaar zy des anderen daags gekroont zou worden. Zy trok met veel statie door *Londen*: voort haar henen zag men een ommeegang* van meer dan vyf honderd personen, verbeeldende de algemene Staten des koninkryks, in verscheide hopen verdeelt zynde. Een stoet van edellieden ging vooraf. Daar op volgden de Doctoren, gerechtshoofden, bisschoppen, Mylords, en de heeren van den Raadt. Daar na kwamen de ridders van het *Badt*, uitgedoscht in hunne plechtige klederen. Zy wierden gevolgt door *Gardiner*, bisschop van *Winchester*, groot-schatbewaarder. Daar na verscheen de hertog van *Norfolk*, groot-opperrechter*, en de graaf van *Oxford*, Mylord *Were*, volgde hem, dragende het koninklyke zwaard. Achter hem vertoofde zich de Lord Major, omhangen met zyn karmozyn fulpen tabbaardt, en dragende den gouden scepter. Deze trein wierdt gesloten door twee heeren, verbeeldende de hertogen van *Guinne* en *Normandië*, die twee schone provincien in Vrankryk, de welke zo langen tydt door de koningen van Engelandt in eigendom zyn bezeten, en waar op zy nog tegenwoordig grote eischen hebben. De koets, in welke de koningin zat, kwam hier op, gevolgt wordende van die, in welke de prinses *Elizabeth*, hare zuster, zich bevondt, nevens de prinsesse van *Kleef*, te weten de gene, die weduw van *Henrik* den VIII was geweest, zonder zyne vrouw geweest te hebben, en welke men verplicht hadt die hoedanigheit te laten varen, om die van zuster aan te nemen. Achter de koetsen verscheen de staatjuffers, gezeten op zeer schone Engelsche paarden, welker rood fluwele schabrakken met goudt geborduurt waren.

1553.

Hare redenen voort *Philips*.

Deze woort boven de twee anderen geslekt.

Inwyding van de koningin.

Proces.

Stoet van groten.

Grand Innechal.

Gevolg van staatjuffers.

1555.
re rode-
van Staat
ut Philips.

ze wordt
ven de
re ande-
gellikt.

wyding
de bo-
ginne.

Protesta.

et van
ten.

Grand se-
hal.

volg van
justi-
fieri.

Handwritten notes in the top right corner of the page.

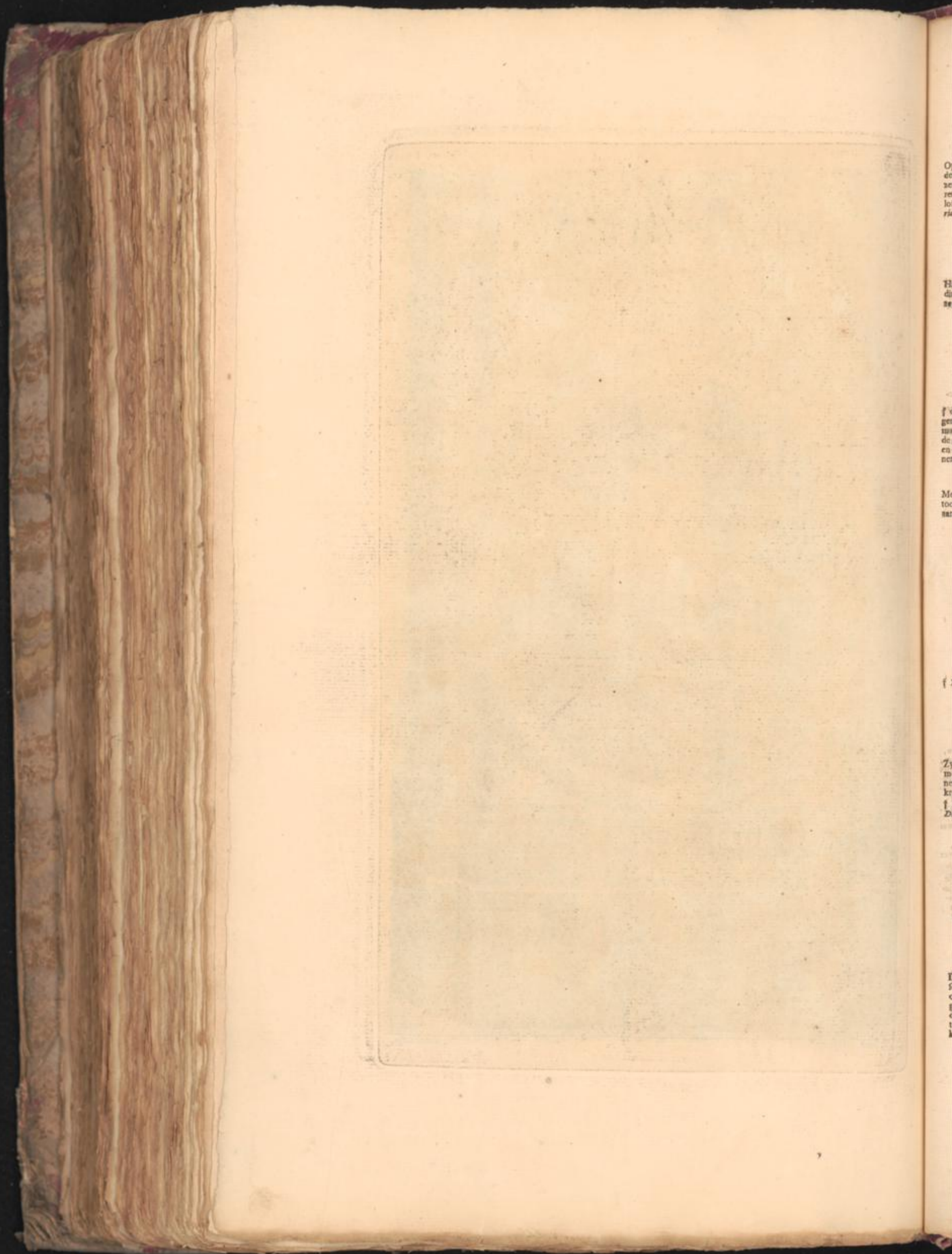

PHILIPPE II.

*Mare est sine fine, nec una pars hinc igitur,
Me sola ambitione nec sit finis hinc
Et non sine fine content, ille ne sine aut plures,
Et sine meo meo sine Anglorum.*

Ad. vanderWerff pinx.

P. Goussier sculp.

1553. ren. Men hadt verscheide praalbogen in de straten, die de koningin moest doortrekken, opgerecht, onder welke voornamentlyk uitmunten de gene, die de Genuezen en Florentynen met prachtige opschriften, tot roem van deze vorstinne; die zy daar op als de hersteller van den Godsdienst verbeeldden, hadden doen oprichten. Zy begaf zich des anderen daags naar de St. Pieters-kerk, om aldaar gekroont te worden, gaande van haar paleis af tot aan de kapel toe over tapyten van blaauw laken. Haar kleedt was van een als vuur gekoleurt fluweel, welkers sleep, verscheide ellen lang zynde, door de hertoginne van Northfolck wierdt opgehouden. In het gaan steunde ze met de rechterhandt op den bisschop van Durham, en met de linker op den hertog van Shrewsbury. Na haar kwamen de prinsessen *Elizabeth* en *Anna van Kleef*, gevolgt van een stoet van zeventig mevrouwen van aanzien, alle in sulpe met hermelyn bont gevoerde tabbaarden, en versiert met hare hoofdsieraden, elk naar haren rang. Toen verscheren de groten, en gingen volgens de order van hunne Pairschappen.

De koningin ging hare plaats op den troon nemen, dien men voor haar in het koor hadt opgerecht, toen geleid wordende door den bisschop van Winchester, die den myter op het hoofd en den staf in de handt hadt, verselt zynde van tien andere prelaten.

Men begon de plegtigheit met deze prinsesse aan het volk te vertonen, haar ten dien einde brengende op alle vier hoeken van het toneel, op het welke de troon stondt. De zelve plegtigheden, die by de kroninge van *Edward*, gelyk wy boven gezegt hebben, geschiedden, wierden hier ook waargenomen. De bisschop van Winchester verzocht des volks goedkeuring, aan het zelve verklaring doende, dat *Maria*, volgens de wetten van Engelandt, de wettige erfgenaam van het koninkryk was, en het volk antwoordde met toejuichingen. Dit gedaan zynde kwam de koningin, en ging voor het altaar, daar zy den eedt, dien de koningen by hunne inwydinge doen, afleide, en zich nedergezegt hebbende in den stoel, die voor haar bereid was, hoorde ze de leerreden van den bisschop van Chichester [†] aan. Hy predikte over de plegtigheit van den dag, en liet zich zeer breed uit over de gehoorzaamheit, de welke de onderdanen aan hunne vorsten verschuldigt zyn.

Vervolgens wierdt de koningin gezalit, en met drie kronen, de een na de andere op hebbende, gekroont, welker laatste den ganschen dag door op haar hoofd bleef, waar op men den gewonen lofzang [†] zong. De plegtigheit eindigde met het afkondigen van eene algemene vergiffenis, die de koningin den schuldigen, met eenige bepalinge, verleende.

Om deze vergiffenis aangenamer te maken was de zelve verselt van mildadigheden, die *Maria* aan het volk bewees, het zelve kwydscheldende de onderstandgelden, de welke het aan de kroon schuldig was. De verklaring daar van hadt de bisschop van Winchester in de natie zo strelende, als de koningin lof toebrengeende, uitdrukkingen opgestelt. Na den yver van het Britsche volk, altoos gereed zynde hunne koningen en den Staat in den noodt by te springen, geprezen te hebben, vertoonde de koningin, *Dat de gelsmiddelen door de verkwispinge van de staatsdienars der voorgaande regeringe uitgegout waren, en dat de kroon zich met de schulden, door Henrik en Eduard gemaakt, belast vondt.* Boven al noemde ze van die staatsdienars den hertog van Northumberlandt, wiens gedachtenis zy wel wist dat den En-

gelschen hatelyk was. Zy voegde daar by, *Dat hare eer en gewisfe haar verplichtten de schulden van beide die vorsten, waar van ze erfgenaam was, te vereffenen, en dat ze zulks ook beloofde te doen in tydt en plaats; dat ondertusschen de genegenheit, die ze hare waarde onderdanen toedroeg, zodanig was, dat ze, onaangezien den noodt, waar in ze zich bevondt, hen blyken van hare koninklyke mildadigheit wilde geven, in plaats van bunnen onderstandt te verzoeken, om de schulden des koninkryks te voldoen, dat zy daar toe door hare spaarzaamheit middelen aan de handt koopte te krygen, en niet begerde uit te stellen, hen hare goetgunstigheid te doen beproeven; dat ze hen dan kwyd scholdt de onderstandgelden, de welke het laatste Parlement wysen den koning, haren broeder, hadt toegestaan.* Zy nam daar uit gelegenheit hen tot erkenentisse te vermanen, en om door hunne onderwerpinge de goedheit, die ze voor hen hadt, te beantwoorden om dat, dewyl haar niets meer ter herte ging dan hun voorspoedt, dien zy voor haren koste yksten schat hieldt, de onderdanen van bunnen kant ook al bunnen roem in den haren missten stellen, en haar door hunne geboorzaamheit betonen, dat zy hare vriendschap waardig waren. Die beginselen waren loffelyk: doch men hadt de zelve niet door wreedheden moeten bezoetelen. Na dat de bisschop van Winchester, als kanceller, de algemene vergiffenis en de mildadigheden van *Maria* hadt afgekondigt, kwam men tot de plegtigheit van die vorstinne hulde te doen, het geen hy, na zich by de koningin vervoegt te hebben, die hem kulte, het eerst verrechtte. De hertog van Northfolck, de marquis van Winchester en de graaf van Arundel deden zulks ook; zo welvoor zich, als voor de andere Pairs des koninkryks van dien eerslen rang. De baronnen betuigden de zelve onderwerping, en ontfingen de zelve eer.

De koningin wierdt met de zelve pracht, met welke men haar naar de kerk hadt geleid, weder naar haar paleis van Westminster te rug gebragt. Zy vondt daar eene heerlyke maalydt, op verscheide tafels toegerecht zynde. Aan die van de koningin bevonden zich de prinses *Elizabeth* en de prinses van Kleef, op zekere tusschenruimte van hare Majesteit af zittende. Daar was ook plaats gemaakt voor den bisschop van Winchester, een weinig beneden de twee prinsessen. Op het einde van de maalydt kwam een ridder [†] te paardt, gansch gewapend, de zaal, daar men maalydt hieldt, in ryden, en beval aan den heeraut, die hem verselde, den uitdaagbrieff te lezen, welken hy uit den name van het gansche koninkryk hadt opgestelt. Hy verklaarde, *Dat Maria de wettige erfgenaam van de kroon was, en dat byaldien iemandt haar het recht wilde betwisten, by daar gekomen was om tegen hem te vechten, en bemte noodzaken, na hem overwonnen te hebben, zyn zegen te herroepen.* Deze uitroeping geschiedt zynde, wierp de ridder zyne handschoen, als een pandt van den strydt, in de zaal neder, en reedt verscheide malen de tafels in het rondt, de genen, die het tegendeel wilden beweerden, uitdagende, en wachtende tot dat iemandt de handschoen mogt opnemen, ten teken, dat hy de uitdaging aannam. Niemandt zich opgedaan hebbende, naderde hy de tafel van de koningin; en tegen haar over blyvende staan, groette hy haar, zich met eene diepe eerbiedigheit buigende tot op den zadelboom toe. Daar op dronk de koningin zyne gezondheid, en vereerde hem den gouden beker, waar uit ze gedronken hadt. De ridder, de halve piek, die hy in de handt hadt, op den grondt nederwerpente, om den beker, dien de konin-

Opschriften der Genuezen en Florentynen tot lof van Maria.

Hare kleeding, en hoes te ging.

† de hertogen, de marquisen, de graaven, en de baronnen.

Men vertoont haar aan het volk.

† Day.

Zy wordt met drie kronen gekroont.

† Het 2e Deel.

De koningin scheldt de onderstandgelden, aan den koning toegestaan, kwyd.

Koninklyk festyn.

† Men noemt de hem Demoste.

Plegtigheit van den ridder, die in den name der koningin eene uitdaging komt doen.

nin

1553. ningin hem toereikte, aan te nemen, ontving het geïchenk en reedt heen. Dus eindigde de maaltijd. De tafels opgenomen zynde, raakte de koningin in gesprek met de afgezanten van den keizer, van den koning van Bohemen †, van Venetië en van den hertog van Toskanen, die zich toenmaals aan haar hof bevonden. Na een uur onderhouds zonderde deze voortin, door de plegtige verrechtingen van dien dag vermoed zynde, zich van het geselschap af, om rust te nemen.

† Maximiliaan, 1000 van Ferdinand.

Onverzoonelyke haat van Maria tegen Cranmer.

Gariliner hooft haat hem.

* Titular.

† het paleis der aartsbisdommen van Kantelberg in een van de voorsteden van Londen.

† De brief wordt gevonden in de Verzamelingen van Burnet.

Het recht van de koningin in te wyden kwam den aartsbisshop van Kantelberg toe: doch deze was veertien dagen te voren in den Tour gebragt. Maria kon hem het vonnis van de echtscheiding, dat hy tegen de koningin, hare moeder, hadt uitgesproken, niet vergeven. Hare gevoeligheit wylte uit haar gemoed alle denkbeelden van erkentnisse; en zonder te gedenken, dat zy dien prelaat, wanneer hy haar zo edelmoedig tegen de woede van Henrik den VIII hadt verdedigt, het leven schuldig was, dacht zy alleen om hem van kant te helpen. Het was niet uit eene beweegreden van cerbaarheid, of aanporring van edelmoedigheid, dat zy haren haat gedurende zes weken opschortte, en dat ze Cranmer op den dag, dat ze hare intrede binnen Londen deedt, niet naar de gevangenis zondt; de Geschiedenis geeft ons aan de handt, dat ze zulks alleen deedt op den raadt van Gardiner, de welke haar misleidde, en die het openvallen van den setel van Kantelberg willende beletten, haar verplichtte met dezen prelaat onder andere voorwendfels omzichtig te handelen. Hy hadt haren toelag, om den kardinaal Polus met het aartsbisdom te bekloden, ontdekt, en meende, dat 'er, om het zelve te veydelen, geen beter middel was dan den ouden wybisshop * te handhaven, tot dat hy het geheim hadt gevonden om Polus van de handt te helpen. Toen stelde hy zich voor deze waardigheid te bekruipen, en twyfelde niet, of de zelve zou hem, zodanig een mededinger niet meer hebbende, gegeven worden. Dus kwam het dat Cranmer zyne behoudenis, alleen aan den listigen handel zynen vyanden schuldig was, en dat de tyd van zyn slagtoffer niet was uitgesteld, dan om dat ze daar by hunne rekening vonden. Men duldde dan, dat hy den dienst verrechtte by de begravenis-plegtigheden van wylen den koning: men belgde zelfs zich niet, dat hy dien naar den nieuwen kerkregel gedaan hadt; en verscheen hy naderhandt niet meer ten hove, ten minste liet men hem toe gerufft in zyn paleis van Lambeth † te leven. Zyne vyanden vreesden zelf niet alleen, dat hy daar in veiligheid mogt wezen, maar ook, dat hy zich ten koste van zyn gewisse met de koningin zou verzoenen. Zy waren daar niet alleen voor beducht, maar strooiden het zelve daarenboven als eene reets gebeurde zaak uit; het zy dat zy daar van overtuigt waren, of dat zy door die vooronderstelling zyne oprechtheit wilden verdacht maken. Bonner, die prelaat, waar van wy in de geschiedenis van Eduard zulke byzondere omstandigheden gemeld hebben, schreef aan den vriendt, welken hy in dien tydt verzocht hadt hem peeren en beuling te zenden, Dat Cranmer sedert de verbessing van Maria † geheel en al verandert, en gansch onderdanig was, gered vande ze vorstione in alles te geboorzamen; daar by voegende, dat men hem met den eersten naar den Tour zou zenden. Dit was een wensch, die eerder zyne ongeduld in hem opgaf, dan eene zekerheit, die hy 'er van hadt. Mogelyk heeft hy ook door diergelyke redenen Cranmer willen tergen, en hem nopen een yerdedighefchrift te schry-

ven, dat hem rampspoedig moest wezen. Is dit zyn oogmerk geweest, zo heeft hy zich niet bedrogen.

1553.

Cranmer kon niet verdragen, dat men zyne eer en Godsdienst te na kwam, noch dat men hem voor een verrader deedt houden, die zyn gewisse aan de fortuin opofferde. Ook verplichtte hem de rang, dien hy in de kerk hadt, de ergernissen, welke de vyanden van de hervorminge het volk door diergelyke lastertaal gaven, tuit den weg te ruimen. Dus schreef hy, op den raadt van Martyr, zyne verdediging, hoedanig men de zelve nog tegenwoordig ziet †. De zelve is door eene scherper penne geschreven dan men wel van zodanig een zachten man zou verwachten: het zy dat hy meende zich in diergelyke ontmoeting minder te moeten binnen houden, of zich door de valsche geruchten, die men ten nadeele van zynen goeden name uitstrooide, verbittert voelde. Hy zegt, Dat de Duivel van alle tyden heeft gearbeid om te leugenen tegen de lere van Jesus Christus, en tegen de genen, die de zelve verkondigen, in de wereldt te brengen: doch dat hy zyne lasteringen in deze laatste eeuwen hadt verduubelt; dat hy zich zo veel, als het mogelyk was geweest, tegen het oogmerk van de hervorminge, door Henrik den VIII outwoopen, en door Eduard voltrokken, hadt aangekant; dat by zyne verzoekingen onder die twee vorsten vruchteloos hebbende zien aflopen, thans onder de regering van Maria den aanval hervatte, en al zyne krachten inspande om een afgodischen en bygelovigen weder in te voeren; dat hy, om daar toe te komen, valsche geruchten door zyne zendingen deedt uitstrooien, de welke wereldkundig maakten, dat de Misse in het aartsbisdom van Kantelberg gezongen wierdt, en dat de prelaat, zyne toestemming daar toe gevende, zelfs de koningin hadt aangeboden de begravenis-plegtigheden van wylen koning Eduard naar den Roomschen kerkregel te verrechtten. Hy ziede, Dat by alleen eene kleinachtig hadt betuigt voor de valschedden, die men tegen hem sedert twintig jaren verzonnen hadt, te vreesen zynde met het getuigenis, dat hem zyn gewisse gaf: doch dat het in de tegenwoordige omstandigheit gevaarlyk zou zyn te weinzen, om dat men zou kunnen geloven, dat de vrees voor het nieuwe rykshoofstier hem verplicht hebben van taal te veranderen; dat hy daarom de lasteraars wilde beschamen, en de anderen beter onderrechtten; dat by betuigde, dat de geruchten, welke men van hem uitstrooide, valsche waren; dat de Misse waarlyk in Kantelberg was gezongen door een scheindeiligen monnik †, een verwaanden en lastertigen vleit, maar zonder zyne toestemminge, en buiten zyn weten. Dat, belangende de aanbiedingen, die by aan de koningin zou gedaan hebben, gelyk men hem beschuldigde, hare Majesteit van de valscheit van zo een voorgeven zeer wel bewust was; dat, wel verre daar van daan, hy in het tegendeel zich, met verlos van de koningin, hadt aangeboden in redenstrydt te treden met al wie men hem tot party zou willen voorstellen, om den nieuwen dienst, onder den gorden en Godvruchtigen Eduard vast gestelt, staande te houden, en te doen zien, dat de zelve overeenkwam met het Euangelie en met de lere en de oeffeninge van het eerste Christendom; dat die van de Misse in het tegendeel daar rechttraads tegen aansiep, in verscheide plaatsen zo vol misbruiken als dwalingen zynde. Hy voegt daar by, Dat, hoewel sommigen Pieter Martyr voor een weetsniet hielden, by en die leeraar niet te min, nevens vier of vyf anderen van de bunne, tegen de gansche geestelykheit wel wilden bevoeren, dat 'er meer zuiverheit en rechtzinnigheit was in de gemene gebeden, in de bedieninge der bondzgeelen, en in de plegtigheden van de Engelsche kerke, dan in eenigen anderen

† in de volzamelingen van Burnet.

Verdedighefchrift van Cranmer tegen de geruchten, die men wegens zyne geloofswaeringe uitstrooide.

† Thornes, wybisshop van Douvris naar het zeggen van Burnet; maar Burnet wil, dat deze monnik was Richard Thornes, kanonnik van Kantelberg. Hy daagt de Roomschgezinde prelaten tot een redentwill uit.

1553. deren Godsdienst, die sedert duizend jaren in het koninkryk in zwaang hadt gejaan. Hy verzocht alleen twee dingen, byaldien het tot een redentwif kwam, namentlyk, voor eerst, dat het woord Gods daar in de eenige en volstrekte rechter zou zyn; en ten tweede, dat de wederzydsche redenen getrouwelyk in geschrifte zouden aangekeent worden. Onder dit verdedigfchrift van *Cranmer*, dat men ook een uitdaagfchrift kan noemen, stondt de afkondiging, die daar van te Londen in de koopmans-straat gedaan wierdt naar het oorspronkelyke handschrift, door een vriendt van den schryver, die niet genoemt wordt, en die, naar men zegt, deze afkondiging buiten weten van den aartsbischop hadt laten doen, medegebragt.

Deze vriendt, gelyk men naderhandt vernam, was *Scory*, die prelaat, welke uit het bisdom van Chichester was gezet om 'er *Day* mede te bekleeden. De waarheit is, dat *Cranmer* hem het geschrift hadt getoont, om het zelve na te zien, maar niet om het gemeen te maken. De onbescheiden yver van *Scory* dacht door een openbare lezinge, die oorzaak was, dat *Cranmer* vervolgt wierdt, een soort van triomf te vertonen.

Drie dagen daar na wierdt hy voor het recht gedagvaard in de Geslenderde Kamer. De rechters vroegen hem, of hy de maker van dit oproerige vertoog (dus noemden zy zyn verdedigfchrift) was, en zo ja, of hy 'er geen berouw van hadt. Hy antwoordde ongeveer, dat hy de opsteller was van het geschrift, dat men hem voor een misdandt wilde toerekenen. Dat ondertusschen zyne mening niet was gewest bet zelve, zo als het nu in het licht kwam, uit te geven, en dat de geen, die de gemeenmaking daar van hadt verbaast, zulks zonder zynen last hadt gedaan. Dat by niettemin bekende, dat hy, na daar eenige byvoegingen in gemaakt te hebben, het zelve geteekent, met zyn wapen gezegelt, en aan de deuren van de St. Paulus-kerk en van vele andere zou hebben doen aanslaan. Na eene zo stoutte bekenenisse zonden de rechters hem weder weg; het zy dat zy verwondert waren over zyne grootmoedigheid, het zy dat zy hem onschuldig oordeelden aan eene afkondiging, die buiten zyn weten gedaan was. Anderen zeggen, dat zulks geschiedde op het aanhouden van *Gardiner*, die niet wilde, om redenen, die reets bygebragt zyn, dat men *Cranmer* afzette. Ten minste is het zeker, dat deze zaak voor den Raadt gebragt zynde, hy getracht heeft dien slag te verhoeden: doch hy was 'er geen meester over. Alle de anderen van den Raadt waren vangedachten, dat hy afgezet moelt worden. Zommigen wilden ondertusschen, dat men met dien prelaat, de welke van het volk zo bemint was, en ten anderen veel gematigheit in zyn gansche gedrag hadt laten blyken, eenige omzichtigheit moest gebruiken; dat men zich voldaan hielde, hem van zyne beneficiën te beroven, en hem toestondt zich naar zeker oordt des koninkryks te begeven, en hem een eerlyk jaargeldt tot zyn onderhoudt toeleide. Doch anderen, die wat scherper gaan, vertoonden, dat indien men van dien hoofdletter zo veel werks maakte, dit den moedt van die van zynen aanhang zou opbeuren, en der zelve baldadigheit tegenden Roomschen Godsdienst styven. De koningin, de welke hare redenen hadt, hare gevoeligheit tegen *Cranmer* op te sehorten, kon het echter tegen diergelyke vertogen niet houden. Haar yver voor de Roomsche kerk ging boven alle andere inzichten; en zonder een oogenblik in twyffel te staan volgde zy het gevoelen van de strengsten. *Cranmer* wierdt dan voor den Raadt gebragt, en de eerste beschuldiging, nopende het maken van oproer

verwekkende schriften, wierdt verzwart door die van misdaadt van gekwetste hoogheit. Men zondt hem naar den Tour, alwaar *Lasimer* daags te voren in gebragt was. *Tylor*, leeraar van *Hadlee*, en andere verdachte kerkenleeraars wierden mede in verzekering genomen. *Horn*, deken van *Durham*, kreeg een bode, zich wegens de vermoedens, die men op hem hadt, te komen verdedigen; en op den 29 en 30 Augusty wierden *Coverdale*, bisschop van *Exeter*, en *Hooper*, bisschop van *Gloucester* (a), ook gedagvaard. Den laatsten zondt men naar de gevangenis, en gebiedt den anderen, zich by de handt te houden. Ten zelve tyde hadt men zich van zommige leeraars van Londen, van twee van *Coventry*, en van eenen van *Amersham* verzekert. Kortom, de verklaring van den 18 Augusty maakte overal schuldigen, of ongelukkigen.

Die van de provincie van *Nortfolk* beproefden daar van eerst de strafheit. Zy hadden reden eene gansch andere behandeling te verwachten, naardien zy zich aan *Maria*, in den tydt, dat de stad Londen hare tegendingster voor koningin hadt uitgeroepen, onderworpen hadden. De koningin hadt hen ten anderen haar woordt gegeven, dat ze niets in de zaken van den Godsdienst zou veranderen. Het vertrouwen, dat zy in deze belofte zo wel, als in hunne dienslen, stelden, waar van men meende, dat de nagedachtenis zo haast niet vergeten zou worden, maakte hen slouter, of minder omzichtig dan de anderen. Dus bekreunden zy zich niet aan de bevelen van het hof, en veranderden niets in de oefeningen van hunne Godsdienst. Hunne leeraars verklaarden de heilige Schrituur als naar gewoonte, en het volk bediende zich van hunne Palmboeken op een Engelschen rymtrant, en van andere, die de verborgendheden van den Godsdienst in hunne moedertale uitleiden. De grootvikaris van den bisschop van *Norwich* zocht hen die vryheit te beletten. Op het goetvinden van die van de provincie wierdt eene bezending naar het hof gedaan. *Dobbe*, een der afgezondenen, stondt krachtig op de beloften, de welke de koningin hen gedaan hadt, en op de onderlinge verbindtenissen, die hare Majesteit van haren kant, zo wel als hare onderdanen van den hunnen, was ingegaan. Hy vertoonde, dat zy haar beloften hadden gedaan van eene onschendbare getrouwheit: doch dat zy hen hadt verzekert, hen in de vrye oefeninge van hunnen Godsdienst te handhaven; en hy deedt zien, dat het gewisse der opperheerschenden niet minder aan de trouwe der verbonden onderworpen is, dan dat van hun volk. Zy kregen tot antwoordt, dat de leden het hoofd geen wetten moesten voorschryven, maar de zelve daar van ontfangen; dat zy enkel leden van den staat waren, en zich den wille van het hoofd onderwerpen moesten, in plaats van zich des zelfs gezag onrechtvaardig aan te matigen. Ondertusschen wierdt *Dobbe* in hechtenis genomen, en veroordeelt om drie achtereem volgende dagen in een yzeren kouw rond gedraait te worden, als hebbende op eene smadelyke wyze van de koningin gesproken, het welk uitvoert wierdt.

De twee hervormde leeraars, *Bradford* en *Rogers*, die den oproer, de welke door de onbescheidenheit van *Bourn* in de St. Paulus-kerk veroorzaakt was, gestilt, en den kapellaan het leven behouden hadden, kregen eene behandeling, de welke op eene zo loffelyke daadt gansch niet paste. Men

D d

(a) Hy was het ook van *Worcester*, zynde de twee steden in den jare 1552 vereenigt.

1553; Vervolgens naar den Tour gezonden.

Gevangenneming van verscheide Protestantische kerkenheeren.

De inwoners van *Suffolk* verlaten zich op de belofte van de koningin.

Vermoedene vertogen van hunnen afgezonden.

Wat straf de Raadt hem oplegt.

Hoo *Bradford* en *Rogers* behandelt wierden.

Afkondiging van dit verdedigfchrift.

Zyn antwoordt aan de rechters, die hem gedagvaard hadden.

Hy wordt voor onschuldig weggezonden.

Wordt voor den Raadt gedagvaard.

H. Dett.

1553.

In de W... van ...

Verdedigfchrift van *Cranmer* tegen de geachten, die men wegens zyne geloofsafweringe uitfloode.

Thornes, bisschop van *Douvin* ...

Wordt voor den Raadt gedagvaard.

1553. hielt hen verdacht, zelf aanleggers van den oproer geweest te zyn, dien zy geëlikt hadden, of ten minste, men achtte hen, door het vermogen, dat zy op het volk hadden, om het zelve zodanige bewegingen in te blazen, als het hen beliefd, daar toe bekwaam; en, het zy ze als misdadigers, of gevaarlijke personen wierden geoordeelt, men zette den eenen in den Tour, en verboodt den anderen uit zyn huis te gaan, het welk hem tot eene gevangenis wierdt aangewezen.

De Roomsche zendingen krygen lastbrieven.

Deze strafheit wierdt gevolgt van een door de koninginne aan den kanselier toegezonden bevel, om den Godgeleerden, die hy bekwaam zou oordeelen, onder het groot zegel lastbrieven te verlenen, ten einde zy de vryheit hadden in alle de kerken des koninkryks te prediken. Deze verdubbelde slag strekte verder tot het verdelgen van de hervorminge, zynde het thans niemandt dan den Roomschegezinden leeraars geoorlooft den predikstoel te beklimmen. Men twyfelde niet, of de provinciën zouden wel haast met de door *Gardiner* uitgekipte zendingen ongepropt wezen, die zich niet alleen meester van de kerken, maar ook van de familiën zouden maken: zo dat men in het openbaar gene andere leer meer zou horen prediken dan die van de Roomsche kerke, en dat daarenboven het volk in byzondere oeffeninge geen ander onderwys zou krygen. Die overwegingen verplichtten de Gereformeerde herders zorg te dragen voor hunne kudden. Zy wisten, dat hun dienst hen volstrektelyk noodzaakte voor der zelve zielen te waken, en dat zy zich van dien plicht niet konden kwytten dan met de zelve de verborgendheden des Euangeliums uit te leggen, gelyk zy gewoon waren voor het geven van het bevelschrift door de koninginne. Hoe diebaar de inzichten van vrede en eenigheid zyn, waren zy het, maar hunne gedachten, nog niet genoeg, om aan de zelve eene offerhande te doen van hunne zielen, en van die van hun volk. Dus gingen zommigen onder hen voort met het prediken van het Euangelie, en met het verklaren der leerstukken, die in hunne teksten voorkwamen. Anderen, beschroomder, of voorzigtiger zynde, vergenoegden zich met den kerkdienst te verreechten naar den nieuwen regel, en namen de gelegenheit om het volk te onderwyzen waar, wanneer zy in de huizen van hunne parochianen byeenkomst hielden. Het hof vondt zich zo wel over het gedrag van de eenen, als van de anderen, gebelgt. Het nam deze byeenkomsten en uitleggingen voor overtredingen van het bevelschrift van den 18 Augusty; en op deze beschuldigungen wierden de leeraars en bisschoppen van de hervormde party gevangen gezet.

Wederomrechting der beelden.

De Roomschegezinden grepen, op het zien van alle deze voorbeelden van strafheit, die de Raadt omtrent de Protestanten oeffende, weder moed; en zonder te wachten, dat het Parlement hunne altaren weder oprichtte, namen zy zulks zelfs ter hand. Dus zag men in verscheide plaatsen de beelden weder in zwang, den ouden dienst herstelt, en des zelfs plegtigheden geoeffent. Het hof, dat zich over den yter der Protestanten gebelgt hadt, die ondertuschen binnen de palen der edicten bleven, achtte zich niet eens beledigt wegens de onderneming der Roomschegezinden, de welke met hunne voorbarigheid des zelfs gezag om zulks te herstellen benadeelt hadden. Het

Hales zwermt.

stydte hen zelfs onder de handt, en was wel in zyn schik door de zelve hier in voorgekomen te zyn. Om hen nog meer aan te wakkeren, deedt men *Hales*, een der rechters van het koninkryk, onauwezen de bewezene diensten aan *Maria* in

de acte van overbrenginge van de krone, de welke hy geweigert hadt te tekenen, in hechtens nemen. Om dat hy in de provincie van Kent het opvolgen der wetten van *Eduard* en *Henrik* den VIII nopende de kerkelyke opperhoofdigheit be-lust hadde, wierdt hy naar de gevangenis gezonden. De stokbewaarder, *Fleet* genaamt, gaf hem, het zy uit eige beweginge, of op byzonder bevel, te kennen, dat de koningin afgriffelyke straf-oeffeningen tegen de Hervormden, die hunnen Godsdienst niet wilden afzweren, gereed maakte. *Hales* was een man van zeer hoge jaren, en ten anderen verslagen van gemoedt over de smaadheden, die men hem, met hem dikwils van de eene gevangenis naar de andere over te brengen, hadt aangedaan: zelfs bragten die bedreigingen hem in zodanige verlegenheit, dat hem het hoofd daar van op hol raakte. Hy bestondt zich met een pennemes het leven te benemen; en op het berecht, dat daar van aan den Raadt kwam, wierdt hy, na de koninginne zyne onderwerping betoont te hebben, in vryheit gestelt. Hy bleef ondertuschen zinneloos; en zich op een tydt buiten het oog bevindende van de genen, die hem oppasten, sprong hy in het water en verdronk, niettegenstaande de rivier zo laag was, dat hy op zyn buik hadt moeten gaan leggen om zich te verlikken.

1553. Straffe be-handeling van *Hales*, een der rech-ters van het koninkryk.

Zyne jam-merlyke doot.

Mylord Montaigu †, hoofd des gerechts, diē de koninginne geen minder dienften hadt gedaan dan *Hales*, wierdt daar voor niet beter beloont. Het is waar, dat hy de acte van overbrenginge hadt opgestelt: doch hy was daar toe door de koning en den hertog van Northumberland gedwongen geweest, de welke hem met zynen ondergang dreigden. Dezen mislag hadt hy daar na geboet, *Maria* terstondt na de doot van *Eduard* erkent, en zynen oudften zoon gezonden, die zich voor haar verklaart hadt. Ten anderen een vader van zeventien kinderen zynde, trok hy de deernis van al de wereldt tot zich, behalven die van *Maria* en hare staatsdienaren, om dat hy het ongeluk hadt van Gereformeed te zyn. Dit was de ware oorzaak van zyn ongeval. Men gaf 'er nochtans een anderen draai aan. De acte van overbrenging, die men hem gedwongen hadt op te stellen, diende tot een grondslag van zyne veroordeeling. Hy bleef zes maanden gevangen, en men ontloeg hem niet dan na een vonnis, waar by hy van zyn ampt afgezet, en in eene boete van dertien duizend guldens, met verbeurte van een gedeelte zynen landgoederen, verwezen wierdt. *Bromley* hadt nevens hem aan het opstellen van de acte van overbrenginge gearbeid: dus hadt men hem de zelve straffe moeten doen ondergaan: echter kreeg deze vergiffenis, en bekam zelfs het ampt van *Mylord Montaigu*. Het onderscheidt van hunnen Godsdienst maakte dat van hun lotgeval, *Montaigu* Gereformeed en *Bromley* Roomschegezind zynde.

Montaigu van Eng-land.

Anderē straf-te vervol-ging tegen *Mylord Montaigu*.

Daar was niet meer van noden om de aanhangers van de oude lere tegen de Protestanten gaande te maken. *Petrus Martyr* wierdt te Oxford mishandelt, en zocht eene schuilplaats te Lambeth by *Cramer*, die 'er zelf naar eene diende om te zien. Het onweer was op hem nog niet gevallen; doch hy bevroedde wel, dat het zelve zeer nakende was. Echter liet hy niet na *Martyr* met veel beleefdheit te ontfangen; en in die afgezonderde plaats was het, dat zy te zamen aan het verdedig-schrift arbeidden, dat de vryheit van *Cramer* kostte, of des zelfs ondergang, dien de koningin gezworen hadt, verhaalte.

Petrus Martyr neemt zyne toevlucht by *Cramer*.

Heylin, *Geestn.*, *Eur.*, *Siedv.*, *Sant.*

Het hof, dat den primaat † van Engelandt en het hoofd der Hervormden niet gespaart hadt, dacht

1553. dacht nu geenzins de anderen te moeten ontzien. Men nam niettemin in acht het recht der volkeren, dat men den vreemdelingen, die onder de bescherming van *Edward* in dit koninkryk waren gekomen, schuldig was: doch dit geschiedde op voorwaarde, dat zy binnen zekeren bestemden tydt daar weder uit moesten gaan. Indien *Sanderus* te geloven is, zouden meer dan dertig duizend personen, die uit verscheide oorden van Europa, alwaar men de Hervormden vervolgende, in dit koninkryk waren overgevluht, en door de weldadigheid van *Edward* aangelokt, daar uit gegaan zyn. Het is echter waarschynlyk, dat dit verhaal wat te ver gaat, en niets in de andere geschiedenissen, dat by dit groot getal vreemdelingen eenige gelykenisse heeft, gevonden wordt. Zy maken voornamentlyk gewag vande genen, die uit Duitschlandt waren gekomen. Wy hebben gezien, dat de strafheit van het *Interim*, waar aan de keizer begeerde dat de Protestanten zich zouden onderwerpen, velen naar Engelandt hadt doen overlieden. Daar waren 'er ook aangeland uit Polen, Vrankryk, Italië, en uit alle plaatsen, daar de Hervorming gedrukt wierdt: zo dat Engelandt in dien tydt gelyk als het algemene vaderlandt der Protestanten, en de zekerste schuilplaats van de om den Godsdienst verdrevene ellendigen was.

Men laat den vreemdelingen toe uit het koninkryk te gaan.

Edward ontving hen niet alleen met vriendelykheit; maar stont hen, gelyk reets in de geschiedenisse van dien vorst gezegt is, ook merkelyke voorrechten toe, en gaf hen daarenboven eene kerk binnen Londen, waar in zy een soort van een byzonder ligchaam uitmaakten, onafhankelyk van het rechtsgebiedt der bisschoppen, en staande alleen onder het algemene bestier des koninkryks. *Johannes à Lasco* was de opperprophet daar van. *Petrus Martyr* hadt men te Oxford, en *Bucer* te Cambridge geplaatst. Deze laatste was overleden, en zyne begravenisplegtigheden getuigden van de achting, die men voor hem hadt. *Martyr* was niet minder gezien: doch de vyanden van de hervorminge haatten hem zo zeer, als hy van die van zynen aanhang bemint wierdt. Zommigen wilden zelfs, dat men hem gevangen zou zetten; en dit was de vrees, of zulks wel mogt geschieden, die hem genoot hadt te Lambeth by den aartsbisschop van Kantelberg toevlucht te zoeken. Men zegt †, dat zommigen van den Raadt meenden, dat hy verbrand moest worden: doch anderen schaamden het zich het recht van herbergzaamheit te schenden, en hun gevoelen haalde het over. *Gardiner* was in dezen een der yverigsten om *Martyr* zyne edelmoedigheid te betuigen. Niet alleen begeerde hy, dat hem geen de minste hoon zou worden aangedaan; maar beval zelfs, dat men hem in zyn vertrek en inscheping zou begunstigen, verbiedende den gevolmachtigden hem op den weg moeilykheit aan te doen, of zynen doortocht te verachten, onder wat voorwendfel het ook zou mogen wezen. Het zy hy meende, dat zyne eer belang hadt in het handhaven van de openbare geloofsbelydenisse, of dat hy daar mede een blyk wilde geven van zyne achting voor geleerde lieden, van wat Godsdienst zy ook waren, of eendelyk, dat de blydschap, van een van de voornaamste hoofden der Protestanten te zien vertrekken, hem verplichtte den zelven weg te openen, en de daar in voorkomende hinderpalen weg te ruimen.

† *Sanderus*.

Edelmoedigheid van *Gardiner* omtrent *Martyr*.

Martyr wilde niet uit het koninkryk vertrekken dan met een door de koninginne getekenden afscheidsbrief. Hy landde eerst te Antwerpen aan, en van daar ging hy naar Keulen. Eindo-

Wederkomst van *Martyr* te Straasburg.

II Deel.

lyk kwam hy weder te Straasburg, waar vandaan de strafheit van het *Interim* hem naar Engelandt hadt doen overgaan: zo dat hy de blydschap hadt van zich weder in zyne eerste schuilplaats te zien, die hem tot een vaderlandt versprekte, en daar wederom zynen vriendt *Oebanus* te vinden, de welke eenige dagen voor hem was aangekomen; doch hadt de droefheit gehad voor zyn vertrek ooggetuige geweest te zyn van het gevangennemen van zynen weldoender, den aartsbisschop van Kantelberg.

Men toonde omtrent het dode ligchaam van zyne vrouw die heuschheit niet, die men voor hem gehad hadde. Het wierdt opgegraven en naar den vuilnishoop gesleept (a). Eene barbaarsche behandeling! die ook al de verdiensten van de herbergzaamheit, de welke men voor den man gehad hadde, wegnam, wat roem de vervolgers, door de penne van eenen hunner geschiedenischryvers †, zich wegens zo eene wreedheit ook aanmatigen.

1553.

Men graaft het ligchaam van zyne vrouw op.

Men handelde zo billyk met *Johannes à Lasco*, als men met *Martyr* gedaan hadt, en insgelyks met alle de andere vreemdelingen, die deze zamening, waar van gesproken is, uitmaakten (b). De zelve was aangelelt onder den naam der Duitschers, en drie honderd en tachtig van hen waren voor inwoonders des tyks verklaart. Hunne zamening wierdt vernietigt, en men ontnam hen hunne kerk: doch zy hadden de vryheit elders henen te gaan. Men meende niet, dat het voorrecht der genen, die als natuurlyke inwoonders waren aangenomen, tot hun nadeel moest strekken, noch den Raadt gelegenheit verschaffen om de onschendbare rechten van de algemene trouwe te ontwyken.

Men geeft *Johannes à Lasco* zyne volkplanting verlof om te vertrekken.

Johannes à Lasco ging op den 17 September scheep, met zich nemende honderd en vyf en zeventig personen van zyne kerk en volkplantinge, nevens alle zyne amptgenoten; uitgenomen drie, de welke zich verborgen hielden, zo wel als de overige van de medebroeders, welken men hunne kerken en voorrechten ontnomen hadt. De vluchtelingen begaven zich aan boordt van twee Spaansche schepen, om naar Denemarken overgevoert te worden. Zy kwamen in de maand van December, door tegenwindt en stormen wederhouden zynde, daar eerst aan. De winter, die in dat jaar selder was dan naar gewoonte, maakte hunne reis moeilyk en gevaarlyk: doch dit was het eenigste, noch drukkendste ongeval niet, dat zy hadden uit te staan. De winden en de zee, waar door zy geslingert wierden, schenen hen nog minder onbarmhertig dan de volkeren van dit Noordsche koninkryk. Zo haast als de Denen vernamen, dat *à Lasco* belydenis deedt van de Hervormde lere der kerken van Zwitserlandt, wilden zy hem niet ontfangen. De namen van Christenen, Gereformeerden, verdrevene om den Godsdienst, konden hen niet bewegen; en die harde natie hadt geen deernis omtrent voorwerpen, die bekwaam waren zulks de allerbarbaarschten in te beezemen. Het was te vergeeffsch hen te bidden, ellendige vluchtelingen, die de vervolging derwaarts heen gejaagt, en het onweér genoot hadt daar aan landt te treden, eene schuilplaats in hun landt te willen vergunnen. Naauwlyks stont men hen toe daar twee dagen ten anker te blyven, zonder verlof te hebben de vrouwen en kinderen aan landt te zetten: zo

Wreedheit der Denen omtrent hem.

D d 2

(a) *Thuanus* zegt, dat het zelve in een stal gebragt, en op den mesthoop gesmeten wierdt.
(b) Zie boven fol. 218.

1553. dat men die tedere en onnossele fchaapies het recht van herbergzaamheit weigerde gedurende den selfen winter, dien men ooit gevoelt hadt. Dus wierden *à Lasco* en die van zyn gefelschap genoodzaakt weder ouder zeil te gaan, en zich aan nieuwe gevaren in een zo guur seizoen, en op eene zo woedende zee, bloot te stellen. Zy doorreiden de Hanzeesteden, daar zy geen meer medelyden ontmoetten dan in Denemarken, en die van Lubek, Wismar en Hamburg bejegenden deze ongelukkigen niet veel beter. Eindelyk begaven zy zich naar Embden, de hoofdstad van Oost-Vrieslandt, alwaar zy eerst in de maand van Maart aankwamen. Zy bepaalden zich tot deze plaats, en vonden aldaar het einde van hunne rampen, wordende *à Lasco* gunstig ontfangen, en hem vryheit verleent zich met de vluchtelingen in het landt neder te zetten.

Heuschheit van die van Embden.

Den Franschen wordt toegestaan uit Engelandt te vertrekken.

† *Barnet*.

Vlucht van de hertoginne van Suffolken verscheide anderen.

Verantwoording van *Horne*.

De Franschen genoten de zelve vryheit als de Duitschers, en kregen, gelyk zy, verlof henen te gaan waar het hen goed dacht. De koningin wees hen tot hunne inchepinge aan de havens van Rye en Douvres, en deedt verbodt aan de rechers der admiraliteiten, hen in hunnen uittocht te storen, ten zy ze door den afgezant van Vrankryk weder opgeciicht wierden. Anderen willen, dat de vryheit om weg te gaan alleen vergunt wierdt aan de genen, die een paspoort van den afgezant hadden. Zy voegen daar by, dat het hof zulks deedt ten einde het den Engelschen, die zich onder de Franschen vermengden om uit het koninkryk te gaan, daar zy wel zagen dat de Protestantische Godsdienst stontt verdrukt te worden, het vluchten mogt beletten. Daar raakte inderdaadt, onaangezien de zorge, die men droeg om zulks te beletten, een vry groot getal uit, en onder deze personen van den eersten rang. De weduwe van den hertog van Suffolke, die *Bucer* by zyn overlyden ondersteunt hadt, was van het getal der vluchtelingen, die liever eene vrywillige balingeschap wilden ondergaan, dan zonder onderwyzinge en vertroosting in hun vaderlandt blyven. Men rekent voorts onder de aanzienlykste de ridders *Richard Morison*, *Anthony Cooke* en *Jan Cbeek*, nevens de leeraars *Cox*, *Saunders*, *Grindal* en *Horne*. De eerste dier leeraars was van zyn dekenichap van de Christkerke en van zyne prooffdy van Westmunster berooft geworden, en hadt eenige dagen gevangen gezeten. Zo haast als zy de zee over waren, schreef *Horne* zyne verantwoording en die van de andere Hervormden. Men beschuldigde hem van misdryf van Staat, en voor zyn vertrek drie maal gedagvaard geweest te zyn. Hy doet zyne onschuld blyken, en geeft te kennen, wat redenen hem bewogen hadden Engelandt te ruimen, namentlyk, om dat hy wel zag, wat behandeling alle die van zynen Godsdienst te wachten hadden. Vervolgens doet hy zien de onvroomheit van hunne vyanden, die dezen Godsdienst voor vrygeestig uitkretten, en hunnen godden naam, zo wel als hunne lere, door lasteringen, die de partydige haat verzonnen hadt, brandmerkten.

Zodanig was de toestandt der gemoederen in Engelandt. Thans moet men onderzoeken, ten aanzien van zulk eene merkwaardige omkeeringe, en ten einde wy ons verhaal van de buitenlandsche gevallen, waar mede onze Geschiedenis doormengt is, voltrekken, wat 'er in andere koninkryken voorviel. Men bespeurt niet, dat Schotlandt daar veel deel aan nam. Het blykt zelfs niet, dat 'er van wegens beide de koninginnen, die toen Schotlandt en Engelandt beheerichten, wederzyds gezanten waren afgezonden. Echter kan men niet

twyffelen, of de geestelykheit van dit naburig koninkryk zal zeer verheugt geweest zyn, den troon van Engelandt te zien beklommen eene koningin, die de Roomsche kerk geheel en al was toegedaan. Een van hunne schryvers vergeet niet aan te merken, dat de Raadt van die vorstinne den yver van de Schotische geestelykheit beantwoordde, en dat, ten blyke daar van, de zelve het hoofd der moordenaars van den kardinaal *Beton* noopte uit Engelandt te vertrekken, alwaar hy onder de regering van *Eduard* eene schuilplaats hadt gevonden. Hy was uit Denemarken komen vluchten, alwaar hy zich niet veilig oordeelde, en genoot een jaargeldt, dat wylende koning hem hadt toegestaan. Men achtte hem betrekkellyk tot de afkondiging, waar by allen vromdelingen gelaft wierdt uit het koninkryk te gaan. Hy wachtte zich ook wel daar in te blyven, doch wenschte, dat hy zyn jaargeldt mogt behouden. De voorflag daar van den Raadt aangebragt zynde, vroeg de hertog van Nortfolk, of het met de eere ende Godvrucht van eene Roomsche gezinde koninginne bestaan kon jaargelden te geven aan moordenaars van een kardinaal. Deze woorden waren een donderslag in de ooren van *Lesley*, die wel zag, dat het met hem gedaan zou wezen, byaldien hy zyn vertrek niet verhaafte, en die thans alleen op de behoudnisse van zyn leven bedacht was, zonder op zyn bestaan te denken. Hy stak naar Vrankryk over, alwaar hy toevlucht nam onder *Henrik* den II, die hem begiftigde met het gebiedt over de Schotische ruitery. Zyne dapperheit blonk uit in den oorlog, dien deze kroon voerde tegen *Karel* den V, en in het volgende jaar wierdt hy in een hevige gevecht, dat op de grenzen van Pikardie voorviel, dodelyk gekwetst. De zelve geschiedschryver voegt daar by, dat *Lesley* de dagen, die hy na zyne bekomene wonde nog leefde, besteedde in berouw en leedwezen over den moord van *Beton*. Hy zegt ook, dat de koning van Vrankryk de dieniten, die hy hem gedaan hadt, willende erkennen, de te rug komst van alle zyne vrienden, die door het Parlement van Schotlandt verbannen waren, en der zelve herstelling in hunne goederen zo wel, als in hun vaderlandt, te wege bragt. Voor het overige maakte Schotlandt geen beweging over alle de veranderingen, die de bevestiging van *Maria* in het koninkryk veroorzaakte, en het was eerst na het huwen van deze vorstinne met *Philips*, dat de regentin gezanten naar Londen afvaardigde, meer welstaanshalven, dan uit eene oprechte genegenheit. Vermits zy Vrankryk altoos was toegedaan, zag ze het bondgenootschap tusschen Engelandt en Spanje met gene goede oogen aan: zo dat ze den oorlog met den eersten gaarne zou voortgezet hebben. Doch hare geestelykheit, die veel in het staatsbewindt vermogt, bevondt zich niet meer in de gevoelens, waar in ze gedurende de regeringe van *Eduard* geweest was. Deze vorst, die hunnen Godsdienst haatte, leefde niet meer, en de koningin, zyne erfgename, was yverig voor de Roomsche lere. Dus hunne neigingen met hunne belangen veranderende, wenschten zy zich met *Maria* te vereenigen, zo zeer als zy zich tegen de vereeniging van het koninkryk met *Eduard* hadden aangekant. Wy zullen in het vervolg zien, hoe Vrankryk Schotlandt een besluit deedt nemen den Engelschen den oorlog aan te doen, en het voordeel, dat het zelve daar uit haalde, ten koste van beide die kroonen. Gedurende de eerste jaren der regeringe van *Maria* hieldt de regentin zich te vrede der zelve bedryven gade te slaan, en onder den duim toebedryfden tot den oorlog te maken. De geestelykheit

1553.

Lesley. De Raadt van Schotlandt volgt den yver van des zelve geestelykheit na. † *Norman van Lesley*.

De hertog van Nortfolk verplicht *Norman Lesley* Engelandt te verlaten.

Hy trekt naar Vrankryk.

te *Renty*.

Lesley, *Barnet*.

Hoe het zich in Schotlandt ten opzichte van Engelandt toedraagt.

1553. heit dacht in het tegendeel zich te versterken met het bondgenootschap eener koninginne, die de heerschappy van den Roomschen Godsdienst niet minder dan hare eigeneter herten nam. Van weerkanten zaten zy niettemin stil, tot dat Vrankryk hen in beweging bragt.

Cox, Warr. Ierlandt wierdt verplicht de omkeering van Engelandt te volgen. De Raadt deedt den onderkoning en de Staten des lands kennis geven van de uitroeping van *Maria*, hen by des zelfs brieven gelaftende, de zelve plegtigheid te Dublin en in de andere plaatsen des koninkryks te verreechten. Deze brieven wierden bevonden getekent te zyn door den aartsbischop van Kantelberg; het welk den haat van *Maria* nog onrechtvaardiger maakt, dewyl men ziet, dat die kerkvoogdt het eerst medehielp in alle de grote bedryven, daar het de kroon, of het leven van deze vorstinne goldt. De brieven wierden in de volle vergadering gelezen, en de uitroeping met de gewone plegtigheden onder de toejuichingen des volks verrecht. De geschiedenischryvers merken aan, dat de tytel van Hoofd der kerke van Engelandt en Ierlandt by deze uitroeping zo wel, als by die van Londen, aan de koninginne gegeven wierdt. Weinig dagen daar na zondt zy een bevel om den Roomschen Godsdienst door het gansche koninkryk weder in te voeren. Zy dwong echter niemandt, en liet elk de vryheit van gewisse, met de geruste oeffeninge van zynen Godsdienst. Doch het leedt niet lang, of zy zette de hervormde bischoppen af, en stelde Roomschegezinde in hunne plaats, gelyk ze in Engelandt gedaan hadt. Dus greep de oude Godsdienst terstondt weder standt onder deze volkeren, die men met moeite de hervorming hadt doen aannemen.

Maria wordt te Dublin voor koninginne uitgeroepen. *Roland*, van het huis *Fitz-Girald*, wierdt ingewyd tot aartsbischop van Cashel, waar van *Richard Creach* de brieven van bezitneming, die hem door de koninginne waren aangeboden, geweigert hadt. Een seldzaam voorbeeld van gematigheit van een geestelyk persoon in zodanig een geval. *Johan Thomsen van Kilkenny* wierdt in het bisdom van *Offery* bevestigd, in plaats van *Bale*, en yverig hervormer, de welke, beducht zynde voor het onderzoek van eene nieuwe regeringe, het bisdom en het koninkryk hadt verlaten. Hy was met *Casy*, bischop van *Lemmerik*, in verdrag getreden, de welke, het zelve vrezende, zyn voorbeeld was nagevolgt. *Patricius Mabonides* kwam in de bezitting van het bisdom van *Ardagham*, opengevalen door de doodt van *Richard Ferall*. *Georg Dowdal*, die, ter oorzake van den haat, welken hy hadt tegen de hervorminge, uit Ierlandt was gegaan, kwam uit zyne vrywillige ballingschap wederom te rug, en wierdt in zyne eerste waardigheit van aartsbischop van *Armagh* herstelt. De leeraar *Walsh* kreeg het bisdom van *Meath*; *Hugo Curvin* wierdt tot het aartsbisdom van *Dublin* benoemt; *Thomas Lecrouse* tot dat van *Kildare*. Men gaf *Thomas O-Fibels* het bisdom van *Leighlin*, en *Hugo Lacy* wierdt bischop van *Limmerik* gemaakt. Alle deze kerkheeren waren Roomschegezind; en om hen in die setels te bevestigen dreef men de Protestanten, die ze in bezit hadden, daar uit. Men nam tot een voorwendfel het edict, waar by alle gehuilde bischoppen moesten afgezet worden, om dat de meesten getrouwt waren. Dus wierdt *Stapels* uit den bischoppelyken stoel van *Meath* verdreven; *Lankaster* en *Traverse* uit die van *Kildare* en *Leighlin*; *Brown* uit het aartsbisdom van *Dublin*.

Belangende de zaken van Staat vielen 'er gene merkelyke veranderingen voor. De ridders *Thomas Casal* en *Girald Bylmer* wierden verder in hunne bedieningen van Lords hoofdrechters toegelaten; de eerste nam ook die van Lord kanselier waar. Op den 11 November kwam de ridder *Anthony St. Leger* met zyne opene brieven van onderkoning, of Lord afgezant, * aan, leide den eedt in die betrekking op den 19 af, en ontving de bezitgeving, volgens de gewone plegtigheid, in de hoofdkerk. In de landtreken van *Louth* en *Offaly* geschieden door de stroperyen van *O-Connor* en *O-Neal* eenige vyandelykheden: doch de zelve wierden door het goed beleid en de vaardigheit van beide de gerechtshoofden voor de aankomst van den onderkoning gestuit. Den eersten dezer wederspannelingen dwongen zy af te trekken, zonder handgemeen te raken, en sloegen den anderen by *Dundalk*. Het landt van *Delvin* leedt meer door de oorlogen, de welke die van het huis van *Mak-Coghlan* tegen elkander voerden. De baron van *Delvin* stak zich in hun verschil, en trok ze in zyn landt, dat 'er ganschelek door verwoest wierdt.

Zy maakt aldaar de zelve veranderingen als in Engelandt. *Owen Mak-Genis* leide den eedt van getrouwheit in handen van den onderkoning af. Men merkt aan, dat eene van de voorwaarden, waar aan hy zich verbondt, behelste, niet te dulden, dat men zich in zyne landgoederen en onder zyne leenhouders bediende van brieven van bezitneming van het hof van *Rome*; het welk doecht zien, dat de koningin de kerkelyke opperhoofdigheit nog behieldt, dewyl hare landvoogden de zelve deden gelden in de landen, daar zy haar gezag oeffenden. Terwyl deze zaken inde aan zee gelegene koninkryken gebeurden, waren de staten, aan gene zyde der zee gelegen, niet zonder verstoringen en ongerustheit. De keizer, de koning van *Vrankryk* en de paus waren de genen, die in de verandering, welke de verheffing van *Maria* in de zaken van *Europa* veroorzaakte, het meeste belang hadden. De tyding daar van wierdt met een onbedenkelyken spoedt naar *Rome* overgebragt. Naauwlyks was *Maria* uitgeroepen, of de zaakbezorger * van den paus † begaf zich naar *Londen*, alwaar hy bykans zo schielek was als zy, en zonder dat iemandt het wist, dan de genen, dien het geheim bekend was, zyne brieven ontving, en met de zelve terstondt weder naar *Italië* overreisde. *Maria* beloofde den heiligen stoel gehoorzaamheit, verzocht vergiffenis over de scheuringe voor haar gansche koninkryk, en verzekerde den heiligen Vader hem afgezanten toe te zenden, zo haast als de algemene rust volkomenlyk zou herstelt zyn. Zo aangename tydingen bragten het hof van *Rome* en de vergadering der kardinalen eene ongemene blydschap aan, en de paus liet daar over drie dagen lang algemene vreugdetekenen bedryven. Hy vierde zelfs de *Misse* gedurende deze plegtigheid, om Godt te danken voor de wederbekominge van een zo voortreffelyk koninkryk. Hy deelde aflaten uit, en liet in het openbaar en in het byzonder blyken, hoe groot een genoegen hy hadt over eene zo gelukkige omkeeringe. De hoop der kardinalen zakte ondertusschen vry wat, wanneer zy, de zaken in hare omstandigheit begerende te horen, vernamen, dat *Commendon* dit uit zich zelve voorgaf, zonder zich te beroemen daar toe last van de koninginne te hebben. Dit was iets, dat zy en die zaakbezorger onder malkander bestoken hadden. *Commendon* hadt zich daar over aan den paus alleen verklaart, die van zyn kant den kardinalen wegens de van *Maria* ontfangene brieven niets gezegt hadt. *Commendon*

1553. **Lord Deputy.** Met den degen te ontfangen. Bewegingen der ondergebragte manselingen.

Maria oeffent de kerkelyke opperhoofdigheit. *Heylin*, *Baker*, *Burnet*, *Sleidanus*, *Thuanus*, *Sanderus*.

Wederkomst van Commendon, zaakbezorger van den paus te Rome. Wat blydschap het confiliorie over zyn aanbrenghen toonde.

Agent. *Commendon* doet.

De hoop der kardinalen zakte ondertusschen vry wat, wanneer zy, de zaken in hare omstandigheit begerende te horen, vernamen, dat *Commendon* dit uit zich zelve voorgaf, zonder zich te beroemen daar toe last van de koninginne te hebben. Dit was iets, dat zy en die zaakbezorger onder malkander bestoken hadden. *Commendon* hadt zich daar over aan den paus alleen verklaart, die van zyn kant den kardinalen wegens de van *Maria* ontfangene brieven niets gezegt hadt. *Commendon*

1553. *mendou* verzekerde hen niettemin, dat de koningin wenschte, haar koninkryk wederom onder de gehoorzaamheit van den heiligen stoel te doen komen; ten welken einde hy drong op het afzenden van een gezant*. De paus ondersteunde dien voorflag: doch dewyl den kardinalen niets zekers bleek van den kant van deze vorstinne, zeiden zy, dat men het gezag van den Apostolischen stoel, met een gezant in een koninkryk te zenden, dat het zelve met voeten hadt getreden, te ligt in de waagschale zou stellen; dat men alvorens van het berouw der Engelschen moest verzekert wezen, en deze natie den gezant door een eerbiedig en plegtig gezantschap moest verzoeken. Om hunnegentreving te boven te komen vondt de paus zich verplicht hen eenigzins de oogen te openen; hen zeggende, dat de koningin zich niet dorst verklaren, voor al eer zy op den troon bevestigd was: doch dat *Commendou* niets hadt gebootschap, of het was hem ter dege belast. Hy voegde daar by, dat, wat hem aanging, hy, wel verre van zich in deze gewigtige verzoeninge spytig te tonen, het gedrag van den hender in het Euangelie, die de negen en negentig schapen verliet, om te zoeken naar het gene, dat verloren was, wilde navolgen.

• *Legaat.*
Gevoelen der kardinalen over het ten den van een gezant.

Bestuit van den paus.

Polus wordt tot gezant benoemt.

† Zie de *Verzamelingen*, van *Durnat*.

† in de *Mark* van *Trevigo*.

Zyn beweglyke brief aan de koningin oopen de zyn gezantschap.

Het besluit van den paus deedt de kardinalen aan de handt komen, de welke bestemden, dat *Polus* met den tytel van gezant en eene behoorlyke volmacht naar Engelandt gezonden wierdt. Hy ontving echter zyne opene brieven eerst langen tydt daar na, vermits de bulle van zyn gezantschap † is gedagtekent den 8 Maart des jaars 1554, en de zelve hem in Vlaanderen wierdt toegezonden, alwaar hy zich by den keizer bevondt. Doch toen hy de tyding van zyne benoeming ontving, was hy in het klooster van *Megazeno Benaco*, in het gebiedt van *Verona* †, gelyk te zien is uit den brief, dien hy terstondt, na van des pausen besluit verstandigt te zyn, aan de koningin schreef. Hy begint den zelve met eene afschieting, de welke hy *Maria* voor oogen stelt van de beroerten, die Engelandt sedert 25 jaren verwoest hadden. Hy schryft de oorzaak daar van toe aan de dubbelde eekelbeding: de eerste van *Henrik den VIII* met *Catharina van Aragon*, zyne gemalinne, en de tweede, die nog veel sbrikkelyker en strafwaardiger was, zegt hy, met de kerke, wanneer by den heiligen stoel geboorzaamheit weigerde. Hy voegt daar by, Dat de Godsdienst en de rechtvaardigheid uit het koninkryk vlieden, zo haast als men van deze geboorzaamheit was afgegaan, en dat men, om haer daar weder te doen komen, de zelve aldaar moest herstellen. Vervolgens spreekt hy van zyne ballingschap, de welke hy, naar zyn zeggen, om den dienst der kerke en om dien van de koningin, niet rampen by, zo veel hem mogelijk was, hadt zoeken te verzachten, gelieden hadt. Hy zegt ondertusschen, zeer verhengt te wezen, dat Godt, zonder behulp van menschen, zyn werk gedaan hadt, dat hare Majesteit in hare beveling alle den vinger Gods moest erkennen, en dat zy geen de minste verplichting daar over hadt, noch aan den paus, noch aan den keizer, noch aan enig persoon op den aardbodem, dat het evenwel waar was, dat de paus by den keizer hadt aangehouden, ten einde zich de keizer van zynen kant welmenende troude, en dat zy zelfs met al haer vermogen zo veel by den keizer, als by den paus, hadt gewerkt, maar dat zulks van alle kanten enkel welmenendheit hadt voortgebragt, en dat Godt alleen, na haer voor schiphreuk beboed te hebben, haer op den troon hadt geplaatst, dat by haer langen tydt met tranen hadt gedreukt: maar dat zulks alleen ge-

seheid was, om zyne genade te beter in haer herte te doen bloeien, ten einde het zelve zachter vruchten mocht dragen; dat alle vrome lieden grôte hope uit hare verbessing opvatten, en dat hy, beter dan iemand, de voortreffelyke hoedanigheden, die by in haer van hare kindschheit af hadt zien uitblinken, kennende, niet twyffelde, of zy zou buone verwachting beantwoorden; dat hy van haer yver voor den Roomschen Godsdienst overtuigt was, en dat zyne Heiligheit hem daar van ook bericht hadt gedaan, hem latende weten, dat zy een gezant verzocht, dat de paus hem met die bediening verzeert hadt, en dat hy wederom met blydschap in zyn vaderlandt zou komen, om de koningin aldaar te begroeten over de overwinninge, die Godt haer op hare vyanden en op die van de kerke gegeven hadt. Na haar dus geveit te hebben, bide hy haar, hem te doen weten, op wat wyze hy zich gedragen moet, om zyne bediening van gezant nut en aangenaam te maken. Hy blyft altoos by zyn zeggen, Dat men zonder onderwerpinge aan den heiligen stoel noch welvaart, nog rust in het koninkryk hopen kon, en dat die geboorzaamheit de grondslag van het algemene geluk was. De schryver, die dezen brief bybrengt †, zegt, † *Sanderus* dat de koningin daar op een zeer beleefid antwoordt schreef, en dat ze *Polus* verzocht, zyne komst, die ze met ongedult afwachtte, te verhaalen.

Dit was tegen het oogmerk van *Gardiner*. Hy hadt, gelyk wy gezegt hebben, kwade vermoedens. Hy vreesde het vermogen des kardinaals, die het op hem won door geboorte, door waardigheid zo wel, als door de genegenheit der koningin. Aan den anderen kant wilde hy omzichtig met de Engelschen te werk gaan, en hoe goed Roomschegezind hy ook was, trachtte hy ook teffens een goed staatkundige te wezen, en zyne fortuin met zynen Godsdienst overeen te brengen. Hierom wenschte hy, dat het gene, dat, sedert men zich van de Roomsche kerke hadt afscheiden, in den dienst verandert was, allenskens en trapswyze mocht herstelt worden; dat men zich voor eerst liet vergenoegen met de zaken weder te brengen op den voet, dien zy hadden onder de regeringe van *Henrik den VIII*, en dat men niet dacht om de herstelling van opperhoofdigheit van den paus, dan na dat het gansche koninkryk wederom getreden zou zyn in de eenigheid van het Roomsche gelove. *Polus* haatte die omzichtigheden, en zag *Gardiner* voor een trouwlozen aan, die de kerk aan zyne staat-zucht opofferde. Deze kerkheer was des kardinaals gedachten niet onbewust, en dit was ook eene reden, die hem des zelfs tegenwoordigheid deedt vrezen. Alle deze overwegingen verplichtten hem by den keizer aan te houden om in zynen aanhang te treden. Om hem hier toe te brengen maakte hy hem zelfs bevreesd wegens het tegendingen van *Polus*, in het aanzoek van de koningin voor den prins *Philips*, of ten minste wegens zynen al te brandenden yver voor den paus, waar door hy het koninkryk in nieuwe beroerten stondt te brengen.

Anderen willen †, dat de keizer vreesde, dat *Polus*, niet alleen een Engelschman, maar ook uit het koninklyke bloedt van Engelandt gesproten zynde, deswegen te nayverig mocht wezen, om te dulden, dat men het koninkryk aan een vromdeling onderwierp. Mogelyk dat alle die vermoedens den keizer in gedachten kwamen, de welke, gelyk wy gezien hebben, al zyn gezag in het werk stelde om de komst van den gezant te belemmeren, en des zelfs raadgevingen verdacht te maken. Hy deedt meer; bericht gekregen hebbende van het vertrek van *Polus*, die niet

Gardiner houdt zyn gezantschap tegen.

Schryft dat over aan den keizer.

† *Sanderus*.

De keizer houdt *Polus* in Duitschlandt op.

1553. niet alleen met het gezantschap van Engelandt be-
last was, maar ook order hadt van hem in het
voorbygaan te zien, ten einde hy hem de vrede
met den koning van Vrankryk mogt doen aanne-
men, vondt hy middel hem onderweg op te hou-
den. Voor eerst zondt hy een post naar hem af,
om hem te verzoeken, zyne reis niet te willen
voortzetten vooraleer hy hem zulks gelafte,
het geen hy doen zou als het tydt was. Hy raade-
de hem ondertusschen weder te rug te keren,
of zich te Luik op te houden. De kardinaal ver-
volgde evenwel zynen weg, het zy dat hy des
keizers brief niet ontfangen hadt, het zy hy zulks
ontveinsde; en toen hy zich op de grenzen van
de Palts bevondt, deedt hy hem begroeten, en
kennis geven van zyne aankomst. *Karel*, daar
door in zynen achterdocht versterkt zynde, bleef
onverzettelyk by zyn besluit, om hem te beletten
naar Engelandt over te gaan, tot dat het huwe-
lyk van *Philips* met de koninginne gesloten was.
Hy zondt tot hem af *Mendoza*, die hem te Dillin-
gen, een stedeke aan den Donau, staande onder
het bisdom van Augsburg, ophieldt. Wat onge-
duld de gezant betuigde om zynen weg te vervor-
deren, wierdt hy genoodzaakt op die plaats te bly-
ven, alwaar de koningin hem op des keizers aan-
houden schreef, van niet te vertrekken voor dat
hy nieuwe order daar toe hadt bekomen.

Dewyl deze brieven zeer strydig waren met de
voorgaande, die hy van haar ontfangen hadt,
schreef zy hem de redenen, die haar verplichtten
op zodanig eene wyze te handelen, en zondt hem
daarenboven een rebode * toe, om hem van alles
grondig bericht te geven. Wy zullen de zelve in
hare order ontmoeten. Deze afzending was eerst
geschied na de zittingen van het Parlement, waar
van ze hem ook twee acten, nopende de gewigte
zaak van de vereeniging, toezondt. Zodanig
was des pauzen en des keizers gedrag. De ver-
scheidenheit hunner belangen baarde hen verschei-
de inzichten, en de staatkunde hen doende wer-
ken, dachten zy minder op de herstelling van
den Godsdienst, dan op hunne eige grootheid.

Men hadt gemeent, dat de keizer, na het on-
geluk van Inspruk en Mets, de ydelheit der we-
reldt wars zou geweest zyn, en dat hy, zich in
Vlaanderen tot de eenzaamheit afzonderende, aldaar
het overige van zyne dagen in rust zou doorgebracht
hebben. Vrankryk hadt zich daar mede geveest.
Het zag hem gedrukt door zyne rampen, afge-
slooft door zyne ongemakken, uitgeteert door
gedurige onpasselykheden, met een woordt, on-
bekwaam, zo als het die krone voorkwam, om
meer gewigtige zaken te ondernemen. Doch hier
in bedroog zich dat koninkryk, en des zelfs on-
bekommerdheit, of onachtzaamheit, veroorzaak-
te het zelve grote schade, die het niet voorzien
hadt. De oude leeuw was maar in slaap geraakt,
en schielyk ontwakende joeg hy met zyn brul-
len den Franschen een nieuwen schrik in het hert.

Karel de V wrekte zich over den kwaden uitflag
van de belegeringe van Mets door het veroveren van
Terouane, en de doodt van *Eduard* ondertus-
schen voorgevallen zynde, voelde hy met de
komst van *Maria* tot den troon al zyne hope
wederom verzyzen. Hadt hy een besluit geno-
men van het keizerryk af te staan, wanneer hy zich
naar Vlaanderen begaf, het zelve wierdt by een zo
gunstig toeval verzet. Hy meende, dat de for-
tuin hem eene gelegenheit aanbodt, de welke
hy niet moest laten voorbygaan, om zyne macht
door de vereeniging van Engelandt met zyne an-
dere staten voor gansch Europa ontzagchelyk te
maken. Met behulp van zo een krygskundig

volk hoopte hy zyne schade, die hy door de wa-
penen van Vrankryk en die der Duitsehe vorsten
geleden hadt, te herstellen. Hy hadt het voor-
namentlyk op Vrankryk gemunt; die hatelyke
tegendingster, de welke met zyne vyanden in alle
tegen hem gesmeedde zamenzweringen aanspan-
de, en zyne voornemens dwarsbootade. Na dat
hy Terouane en Helfdin op die kroon verovert
hadt, haakte hy niet dan naar oorlog, en beloof-
de zich, wanneer de Engelschen hem bystandt ded-
den, grote overwinningen. Kortom, hy meen-
de niets voordeeliger voor zyn huis, noch onge-
lukkiger voor Vrankryk, te kunnen uitwerken,
dan het huwelyk van den prins van Spanje met de
koninginne van Engelandt. Doch hoe ydel zyn
alle des menschen gedachten! Dit huwelyk deedt
het huis van Oostenryk geen voordeel behalen,
en Engelandt Calais verliezen, gelyk wy in het
vervolg zullen zien. De keizer hadt geen noodt
in dit verborgene toekomende, en zo weinig met
zyne vooroordeelen overeenstemmende in te drin-
gen. Dus zich door zyne heersichzucht latende
vervoeren, en de regels van de fynste staatkunde
opvolgende, hieldt hy *Palus* in Duitsehlandt op,
tot dat het huwelyk van *Philips* voltrokken was. Voor
dat wy het sluiten daar van melden, zullen wy
beknoptelyk verflag doen, hoe het den keizer in
dit jaar tegen Vrankryk slaagde, het verhaal van
dezen oorlog weder opvattende ter plaats, daar
wy het onder de regering van *Eduard* gelaten
hadden.

Kort voor de doodt van dezen vorst kwamen de
Engelsche afgezanten *Karel* den V hunne bemid-
deling aanbieden. Zy vonden hem ziek, en wier-
den eerst langen tydt daar na ter gehoor toegela-
ten. Wy hebben zyn antwoordt gemeld, en
daar neffens bericht gedaan van de voorbereidelen,
die hy maakte tot het belegeren van Terouane,
het geen zo stil en zo spoedig in zyn werk ging,
dat Vrankryk des onbewust bleef. Die stad was
gelegen een weinig beneden de oorsprongen van
de *Lys*, die der zelve muren bespoelde, in het
midden van Artois en het graafschap *St. Paul*, vier
mylen van *S. Omer*. Dus strekte de zelve Vrank-
ryk tot een voormuur *, om des zelfs grenzen te-
gen de slooperyen der Engelschen, die toen Ca-
lais inhadden, te dekken, en verwoestte Vlaand-
ren, dat den keizer onderhorig was. Hier van
daan kwam het, dat die plaats den Franschen van
zo veel aangelegenheit, en den vorsten van het
huis van Oostenryk, sedert dat zy de Nederlan-
den bezaten, zo nadeelig was. Wy hebben bo-
ven gezien het ernstig aanhouden van *Maximili-
aan*, overgrootvader van *Karel* den V, den eer-
sten van dit huis, die een zo schoon domein
door zyn huwelyk met de erfgename van Burgun-
dië in bezit hadt gekregen, om *Henrik* den VIII
te verplichten die plaats, na dat hy de zelve op
Lodewyk den XII verovert hadt *, met den
grondt gelyk te maken. *François* de I in het te-
gendeel liet de zelve schielyk weder opbouwen,
en zag ze aan als een van de sleutelen zyns konink-
ryks: zo dat hy van deze sterkte, en die van *Aeqs*,
spreekende, de gewoonte hadt te zeggen, dat hy
gerust sliep, als hy het hoofd op die twee oor-
kussens nederleide. Hy sliep ondertusschen niet
dan na zich de behoudenis daar van verzekert te
hebben, in plaats dat *Henrik* de II waakte in het
midden van danseryen en gastmalen, en sliep wan-
neer het 'er op aankwam Terouane te bescher-
men.

Hy vierde toen ter tydt de bruiloft van zyne na-
tuurlyke dochter †, ten huwelyk krygende *Hora-
tius Farnese*, hertog van *Castro*, en hieldt zich

1553.

Thaanul.
Mecroy.

Hy belegerd
Terouane.

* Barre.

Aangele-
genheit van
die plaats.

in het jaat
1513.

Onsche-
zaamheit van
Henrik den
II.

† die hy by
Diana van
Poitiers ge-
teelt hadde.

* Exprosa.

De keizer wil
sich wreken
over het in-
nemen van
Mets.

1553.

Landru.

ardiner
oudt van
zantschap
gen.

ryft dat
er van den
zet.

leidami.

keizer
it Palus
uifsch-
it op.

1553. nergens mede bezig dan met de vermakelykheden van dit feest. Ten anderen geloofde hy den keizer zeker te wezen dan hy was: men hadt zelfs gemompelt, dat hy al dood was. Dus geenzins denkende, dat die vorst zich in staat bevondt om zyne vreugde te storen, gaf hy zich geheel en al aan de zelve over, wanneer men hem tyding kwam brengen van het beleg van Terouane. De Grey, graaf van Reux, die het keizerlyke leger gebodt, hadt het in het laatst van April ondernomen, terwyl de keizer den uitflag daar van te Brussel bleef atwachten. Henrik de II beval Desse, die zulke roemruchtige daden in Schotland verrecht hadt, zich met zyne keurbenden daar in te werpen. Deze veldheer was nog zo gelukkig, dat hy eene zo stoutte onderneming uitvoerde, doch de plaats kon hy niet houden, die op het einde van Juny, na een aanval, die zes uren duurde, en waar in Desse sneuvelde, stormenderhandt wierdt ingenomen. Men wil, dat hy, na des konings bevelen ontfangen te hebben, die men hem bragt zo als hy uit eene zware ziekte was opgestaan, zyne doot met deze woorden voorspelt hadt:

*Ik ben verbragt, dat ik op het bedde van eere ga ster-
ven, en myne dagen op het zelve niet vreugz zal eindigen.*
Dit zeide hy, het bedde, dat hy nog moeite hadt te verlaten, aankykende. François van Montmorenci, zoon van den konneftabel, nam het bevel na de doot van Desse waar, doch de plaats, honderd twee en veertig duizend kanonfchoten verduurt hebbende, de welke der zelve vestingen tot pulfer vergruift hadden, kon het weinig langer houden. Montmorenci wierdt verplicht om wegens de overgave van de sterkte met de vyanden in onderhandeling te treden: doch niet wel op zyne hoede geweest zynde, vielen de vyanden, gedurende de onderhandeling, in de stad, en maakten alles neder, wat hen voorkwam. Daar wierdt niemandt gespaart dan de gene, die de Spanjaarden behielden, uit erkentnisse van de heufche behandeling, de welke de hertog van Guize hen te Mets gedaan hadt, het geen zy toen met edelmoedigheid gedachtig waren. Die van de Nederlanden, welke zich met allen spoedt tot in de belegerplaats begeven hadden, in oogmerk om zich over de slooperyen van de bezetting te wreken, sloegen de handt met vaardigheid aan het werk, niet willende dölden, zeiden zy, dat de wolf langer in het midden van de schaapskooi zou wezen: zo dat zy alles tot den laatsten steen toe omver smeten, en dat men zelfs heden ten dage nauwlyks de plaats kan tonen, waar eene zo vermaarde stad gestaan heeft. De keizer liet daar over te Brussel orenbare vreugdetekenen bedryven met het afsteken van vuurwerken, het lossen van het geschut, het luiden der klokken, en het verlichten van de gansche stad gedurende den gehelen nacht.

Voortreffelyke woorden van Desse.

Verovering van Terouane.

Slechting van die plaats.

Verovering van Hefdin.

Doodt van Farnese.

Verovering van Hefdin.

Doodt van Farnese.

Verovering van Hefdin.

Doodt van Farnese.

Verovering van Hefdin.

Doodt van Farnese.

Verovering van Hefdin.

Doodt van Farnese.

Verovering van Hefdin.

Doodt van Farnese.

Poitiers †, maar ook van al de wereldt beklagt, zo wel in Vrankryk, als in Italië. De soldaten, door de breich intrekende, hieuwen de bezetting ter neder, kregen den maarschalk Robert van der Mark, die in de sterkte het gebiedt voerde, gevangen, en maakten de stad met den grondt gelyk. De zelve was gelegen ter plaatse, die men het oude Hefdin noemt. De hedendaagsche stad Hefdin wierdt in het volgende jaar, een weinig daar beneden, gebouwt, in een moeras aan het riviertje de Canche. Der zelve stichting begon met de werken, die Emanuel Philibert, door de doot zyns vaders hertog van Savoje geworden zynde, in de genoemde plaats deedt opwerpen, in welke hy besloot een dorp, le Mesnil genaamt. Hy veranderde daar van den naam in dien van Hefdin, en voegde daar by de zinnebeeldige letters van het ridderteken van zyn slambuis. Dus noemt men deze nieuwe stad Hefdin de Fert, om te tonen, dat hy 'er de stichter van was, gelyk hy de verwoester van de andere geweest was.

Ondertusschen wilde de koning van Vrankryk zich over dit verlies wreken. Hy trok te velde en voegde zich by den konneftabel, die hem met het hoofdleger by Amiens verwachtte. Het was vier en vyftig duizend man te voet, en tien duizend te paard, sterk, nevens honderd stukken geschut, en hadt besloten den vyandt op te zoeken, om den zelve slag te leveren, of om zich, met het innemen van eenige plaatsen van aangelegenheit, het verlies van Terouane en Hefdin te vergoeden. In dien tydt vernam Henrik de II de doot van Eduard en de uitroeping van Maria. Des keizers heimelyke handel, om de koningin van Engelandt met den prins Philips te doen trouwen, was hem ook niet onbekend, en dit werk baarde hem bekommernis. Hy hadt het, eer Eduard stierf, te gemoet gezien. De vrees daar voor hadt hem zelfs verplicht den aanhang van den hertog van Northumberlandt te ondersteunen, en de verheffing van Johanna Gray te begunstigen: doch deze aanhang ondergebracht zynde, wist hy geen middel meer om zich tegen des keizers toelag aan te kanten. Zyn voornemen was dan, voort dat hy zo machtig wierdt, hem zo veel, als het doenlyk was, te verzwakken, en in dit besluit begaf hy zich aan het hoofd van zyn leger insaantocht. De kardinalen St. George en Dandine kwamen, als pausselyke gezanten, by hem in de legerplaats, en wenschten middelaars tot vrede te mogen wezen: doch, na eenige gesprek houdingen, gingen zy onverrechter zake weder henen.

Men helde van weerkanten meer tot oorlog dan tot vrede over. Des keizers laatste overwinningen hadden zyne hope wederom opgebeurt, en Henrik de II gebodt een talryk leger, bestaande uit dappere keurbenden, onder het beleid van aanzienlyke veldheeren, en voorzien van een uitnemenden voorraad van oorlogstuig; zo dat hy op de verovering van een gedeelte van Vlaanderen hoopte. Alle deze grote oogmerken mislukten echter, en al deze toefel diende hem nergens toe. Hy trachtte den prins van Savoje in een veldslag in te wikkelen, doch kon hem daar toen niet brengen. Hy sloot Bapaume nauw in, en zocht het zelve te belegeren; maar het gebrek aan water noodzaakte hem af te trekken. Het was niet mogelijk voor het leger genoegzame putten te graven in een drogen en onvruchtbaeren grondt, en alwaar de inwoonders die van het landt gedempt hadden. Van daar komende maakte hy toelag op Kameryk, en nam zyn verblyf in het schone paleis van den bisschop. Deze prelaat, uit de familie van Grey, was op zyn vermaak gezet, enryk, dit

1553.

† wier dochter by getrouwt hadt.

Stichting van de stad Hefdin.

* F.E.R.T.

Het leger van den koning van Vrankryk voegt zich by dat van den konneftabel.

Kwade uitflag der Franschen.

Vermakelyk paleis van den bisschop van Kameryk.

1553. dit paleis verstrekte daar van tot een blyk. Hy hadt het tegen eene niet verre van de stad leggende ronde verhevenheit aan doen bouwen, en men zag het door vier boven elkander gestichte huizingen, van den voet des heuvels af tot aan des zelfs top toe, ryzen. Daar kan niet prachtiger bedacht worden, en alle de vertrekken daar van scheenen eer de wellust dan de letteroeffeninge toegewyd. De koning begeerde niet, dat men de bouw- of huisfieraden daar van zou bederven: schoon de graaf van Reux, des bisschops oom, eenige jaren te voren Folembray, een luffhuis der koningen van Vrankryk, op eene diergelyke wyze niet ontzien hadt. Het beleg van Kameryk slaagde niet gelukkiger dan dat van Bapaume. De konneftabel wierdt ziek; en naardien dit zo wel de ziel van alle de oogmerken van *Henrik* den II, als hoofd van het leger was, wierdt men genoodzaakt het beleg te staken. Kort daar aan trokken de troepen in hare winterkwartieren; zo dat de veldtocht eindigde, zonder dat de koning daar in eenig voordeel behaalt hadde.

Zyne wapenen waren gelukkiger in Italië. De verovering van Napels was hem in het voorgaande jaar mislukt. Hier van was de schuld te wyten aan den prins van Salerno, die het ontwerp daar van hadt gemaakt, en ondertusschen met de Fransche galien niet op zynen tyd kwam, om den rover *Dragut* te hulp te komen. Doch *Brisak* maakte zich naar den kant van *Piemont* meester van *Albe* en *Verruë*. De grootste krygsverrehtingen geschieden in het Toskaanische ten voordeele van die van *Siëna*, die van *Henrik* den II hulp verzocht hadden, om in vryheit gestelt te worden. Dertig duizend Franschen hadden zich derwaarts heen begeven, waar van *Eneas Piccolomini*, en drie andere *Siënnezers*, tot veldheeren benoemt waren. Zy hadden de Spanjaarden uit *Siëna* en uit alle de andere vestingen van dat gemeenebest verjaagt, behalven uit het *Orbitelle*, waar in hunne vyanden de vlucht genomen hadden. Dit gebeurde in den jare 1552. In het volgende jaar geschieden 'er in *Piemont* tusschen beide de legers verscheide schermutselingen, zonder dat het tot een beslissend gevecht kwam. Doch het gene de geschiedenisshryvers van de veldheeren, zo wel Fransche, als Spaanische, verhalen, is een eeuwigdurend geheugen waardig. Zy deden hunne troepen eene zo goede krygstucht onderhouden, dat de huysman zonder vreeze tusschen de twee legerplaatfen arbeide, en beide de partyen, handgemeen zynde, uit zyn huis kon zien, zonder eenige schade te lyden. Eene wyze van oorlog te voeren, de welke edelmoediger is dan die van onzen tyd, daar de veldtocht zomtyds met roven en branden ten einde wordt gebragt. In het zelve jaar kregen de Franschen de meeste plaatfen van het eiland *Corfika*, waar in zy geleid wierden door de bannelingen des lands, die hunne toevlucht hadden genomen by den koning van Vrankryk, als by hunnen beschermer, om dat dit eiland van *Genua* affhing, en dat gemeenebest zich certyds onder de beheeriching van Vrankryk hadt begeven. De rover *Dragut* hielp den Franschen *Bonifacio* innemen, en na dat de stad over was, ging hy weder onder zeil. Zyn vertrek beveldigde de zee voor *Andreas Doria*, die alle de plaatfen, welke de Franschen gedurende den somer veroverd hadden, des winters weder innam, uitgenomen de hoofdstadt van dit eiland.

Ondertusschen stierf *Karel*, hertog van *Savoje*, op den 16 September dezès jaars (a), een prins, II Deel.

(a) *Sleidanus* siet zyne doot een jaar later: doch talt daar omtrent mis.

die door zyne goedheit, door zynen zachten aardt en door zyne rechtvaardigheit en mildadigheit achtting verdiende. Doch zo vele deugden strekten nergens anders toe dan om hem ongelukkig te maken, indien het waar is, het geen een schryver van hem zegt, dat hy mogelyk minder ongelukkig zou geweest hebben, indien hy zulk een vroom man niet geweest was. De staatzucht zynen naburen was de ware oorzaak van zyne ongevallen: de deugd en de voorspoed zyns zoons herstelden de zelve.

Terwyl de wapenen des keizers en des konings van Vrankryk Vlaanderen en Italië verwoestten, bleef Duitschlandt ook niet in rust. Het *Paffausche* verdrag hadt den keurvorst *Maurits* weder met *Karel* den V verzoent, en de verschillen over den *Godsdienst* doen eindigen: doch het hadt verdeeldheit gezaait tusschen dezen keurvorst en *Albert*, markgrave van *Brandenburg*. Dit geschiedde in den tyd, dat de twee takken van het huis van *Oostenryk* malkander mistrouwden, en dat *Karel Ferdinand* in de opvolging van het keizerryk zocht te verkloeken. De laatste bevondt zich door vriendschap en belang aan *Maurits* verbonden, om dat *Albert* in beide hunne staten stroperyen pleegde: *Karel* in het tegendeel hieldt het met *Albert*, ten minste wierdt het vermoed: want men hadt 'er geen overtuigende bewyzen van. De waarschynlykste gissing, bestondt hier in, dat het niet mogelyk was, dat *Albert* zo vele troepen, als hy op de been hadt gebragt, hadt kunnen onderhouden, zonder des keizers onderstandt, en men zeide, dat de koningin van *Hungarië*, besierster der *Nederlanden*, hem van tyd tot tyd merkelyke sommen deedt overmaken. Wat Vrankryk aangaat, deze kroon nam by beurten, nu de party van *Albert*, en dan die van *Maurits*, aan, zoekende alleen de tweedragt onder hen, en de beroerten des ryks te doen aanwakkeren. Te onvrede zynde over het verdrag van *Paffau*, slookte zy de wraaklust van *Albert* aan; en naderhandt ziende, dat deze laatste het met den keizer hieldt, tradt zy in de belangen van *Maurits*. Het is ten minste zeker, dat *Henrik* de II des keurvorsten doot, de welke in den slag tegen den markgrave sneuvelde, beklaagde; en van den anderen kant schreef *Albert* aan den keizer, dat hy de wapenen om gene andere reden hadt opgevat, dan om Duitschlandt van de zamenzweringe, die *Maurits* met *Henrik* den II gemaakt hadt, te verlossen. Dit was echter een voorwendfel, waar mede die vorst den binnenlandfchen oorlog, dien hy in zyn vaderlandt hadt verwekt, zocht te bewimpelen. Zyne heerschezucht, gierigheit en wreedheit waren de wezentlyke oorzaken daar van. Dan beschuldigde hy *Maurits* met de vyanden des Ryks heimelyk verstantt te houden, en dan die van *Neurenberg* van met de Roomfchgezinde bisschoppen, ten nadeele van den *Protestantfchen* *Godsdienst*, verstandhouding te hebben. Inderdaadt, hy hadt noch yver voor zynen *Godsdienst*, noch liefde voor zyn vaderlandt. Ook was het te vergeeffch, dat de Ryksvergaderingen hunne pogingen aanwendden tot zyne verzoeninge met *Maurits*. De laatste moest het met de doot, en de andere met eene ballingschap bekopen.

Na het landt van *Ments*, *Spiers* en *Trier* afgestroopt en de kerken geplundert te hebben, verzoende hy zich met *Karel* den V, den aanhang van Vrankryk ten tyde van het beleg van *Mets* afgegaan zynde. Zyn branden en roven in de landen van *Neurenberg*, *Bamberg* en gansch *Frankenlandt* verplichtten de Ryksstandten te

Es Frank-

1553:

Maurits

de keizer en de koning van Vrankryk.

Onechtigheit tusschen *Karel* den V en *Ferdinand*.

Heimelyk handel van het Franfche hof in Duitschlandt.

Albert, markgraaf van *Brandenburg*, verwekt een binnenlandfchen oorlog in Duitschlandt.

Zyne verzoening met *Karel* den V.

1553. wier dochter bygevoert hadt.

ching van stad Hec.

F.R.T.

leger van koning Vrankwoept by dat den neftabel.

Krygsverrehtingen der Franschen in Italië.

Voortreffelyke krygstucht onder de Fransche en keizerlyke troepen.

De Franschen nemen het eiland *Corfika* in.

† onder *Karel* den VI. *Andreas Doria* krygt het grootste deel der plaatfen weder in. † *Bastia*. Doodt van den hertog van *Savoje*.

uit Frank-

kelyk en schop ne-

1553.
Hy brengt
den oorlog
in
Saxen over.

Verloft den
koning.

Maurits
ineuvelt.

Johan Frederik
zoekt we-
derom in het
bezit van het
keurvorst-
dom te raken.

Hy staat van
zyne vorde-
ring af.

Albert wordt
in den ban
gedaan.

Frankfort byeen te komen: doch daar wierdt geen besluit genomen. Ondertusschen bragt *Albert* den oorlog in Saxen over, en maakte zich meester van Halberstadt, van waar hy in het Brunswykische toog, het geen hy afltroopte. Toen voegde *Ferdinand* zyne benden by die van *Maurits*; en deze laatste deedt een bloedig bevelschrift tegen hunnen algemenen vyandt af kondigen. *Albert* beantwoordde dit met gelyke hevigheid. Beide beschuldigden zich onderling van de onheilen van den oorlog. Eindelyk viel de slag op den 9 July voor, en deedt uitwyzing van hun beider lotgeval.

De zelve was voor den eenen zo wel, als voor den anderen rampspoedig. *Albert* verloor den zelve, en sedert die nederlage was hy altoos ongelukkig. Doch de overwinning kostte *Maurits* het leven. Hy wierdt met een musketkogel in de liesch gekwetst, waar aan hy twee dagen daar na overleedt. Zyn ligchaam wierdt naar Friedberg in Meissen gevoert, en by dat van den hertog *Henrik*, zynen vader, begraven. Men wil, dat verscheide wonderen zyne doot voorpelt hadden, onder welke men stelt een bloed-regen, die in eenige plaatsen was nedergefallen, en waar mede de bladeren der bomen omtrent Straasburg gedurende vele dagen geveert bleven. Zommigen schreeven deze bloeddruppels toe aan eene zuiver natuurlyke oorzaak, en zeiden, dat een afgrysselyk getal van kapelletjes, tegen elkander gestreden hebbende, dood waren nedergefallen op de bladeren, die daar door gansch bloedig bevonden wierden. De doot van *Maurits* deedt zynen broeder *Augustus* uit Denemarken weder te rug roepen, van waar hy in der spoedt bezit kwam nemen van het keurvorstendom, dewyl *Maurits*, zonder kinderen na te laten, overleden was. De oude keurvorst, *Johan Frederik*, bestondt wederom in zyne rechten te treden, en hielt eerstelyk by den keizer aan van hem gunstig te willen wesen. Doch men wilde hem van zynen afstand, dien hy gedaan hadt, geenzins ontslaan, noch eenige verandering maken in de bezitgeving van *Maurits*. De gematigheit van *Johan Frederik* verhinderde hem te luisteren naar de voorlagen van de genen, die hem den oorlog aanrieden, en verplichtte hem in een verdrag te bewilligen. Het voornaamste beding bestondt in de bevestiging van de keurvorstelyke waardigheit in den pertoon van *Augustus*, erigenaam van *Maurits*, en in die van zyn mannelijke nakomelingschap voor altydt. By gebrek van mannelijk oir moest die waardigheit aan de zydeline van *Johan Frederik* vervallen. Hy tekende het vergelyk, en bekrachtigde het zelve nog in het begin van het volgende jaar, eer dat hy stierf.

Ondertusschen wierf *Albert* nieuwe troepen, en voerde oorlog tegen *Henrik*, hertog van Brunswyk, die zyn leger versloeg. Naderhandt vielen 'er tusschen die twee vorsten verscheide veldslagen voor, en vele belegeringen van plaatsen wierden van weerkanten ondernomen. Doch het keizerlyke kamergerecht ondersteunde de belangen van den hertog van Brunswyk, en van alle andere, die over de geweldenary van *Albert* klagtig vielen: zo dat hy in den Ryksban gedaan wierdt. Hy veinsde sedert naar eene weder-vereeniging te willen horen, met toelag om zyne vyanden, zo haast als zy de wapenen zouden hebben nedergelegd, den voet op den nek te zetten. Doch zyn bedrog wierdt ontdekt, en hy zag zich genoodzaakt in Vrankryk eene schuilplaats te zoeken.

Wy hebben boven gesproken van den afstand,

dien de koningin *Isabelle*, voorgdes van haren zonne, deedt van het vorstendom van Zevenbergen ten voordede van *Ferdinand*. Wy hebben ook gemeld het misnoegen van het volk en den adel, die reets in het zelve jaar † tegen het verdrag opstonden. Deze geringe beweging was van geen gevolg; doch in den volgenden jare de zelve hervat wordende, deedt ze *Ferdinand* Zevenbergen verliezen. Toen *Isabelle* bemerkte, dat men haar slechts met woorden gepaait hadt, en dat *Cassaldo*, die uit name des Roomschen konings over Zevenbergen het gebiedt voerde, niet anders dacht dan om de beheersching zyns meesters te bevestigen, zo wel als om zich zelf te verryken, wraakte ze het gene ze gedaan hadt, met besluit, het kostte wat het wilde, om zulks wederom te herstellen. Het was haar geen moeite het volk te winnen. Hun oude haat tegen de Duitchers en de opgeblazenheit der Spanjaarden deden hen met blydichap deel nemen in hare wraaklust. Het viel haar ook niet zwaar *Selyman* aan haar snoer te krygen. Deze liet uitdrukkelyke orders aan de bassas van Buda en Belgrado aagaan, als ook aanden hospodaar van Moldavië, om deze vorstinne met al hunne macht by te springen; en *Cassaldo* vertoonde zich met een leger van twaalf duizend man op de grenzen van Zevenbergen; naar den kant van Polen. *Cassaldo* deedt de Staten byeenkomen, om middelen te beramen; ten einde deze beroerte gestilt wierdt: doch men besloot daar niets van aangelegenheit, ter oorzaak van de heimelyke genegeheit des volks voor de party der koninginne. On tusschen sloegen de Spaansche benden, misnoegt zynde, dat men hen slechts de helft van hunne soldy betaalde, aan het muiten, en zich, volgens hunne gewoonte in diergelyke gelegenheden, nieuwe hoofden verkoren hebbende, trokken zy recht op Wenen aan. *Cassaldo* volgde hen derwaarts; hy was niet veilig in zyn gouvernement; en zyne vrekheit hem zeer hatelyk gemaakt hebbende, was hy verheugt dit voorwendiel te hebben om weg te gaan. Hy nam met zich onschatbare rykdommen, die hy door zyne knevelaryen, en door de afkorting van een gedeelte van de schatten van *Martinus* hadt byeen verzamelt. Voor het overige hadt hy het prinsdom met veel voorzichtigheit beelieft, en alles was gedurende zyn bewindt in rust. Mogelyk dat hy zulks zo veel aan zyn geluk, als aan zyne bekwaamheit, schuldig was. Ten minste is het waar, dat hy zyne behoudenis de goede fortun hadt dank te weten. Het scheen, dat de zelve de muitery der Spaansche troepen slechts hadt te wege gebragt, om hem eene gelegenheit van redding te verschaffen, en om zyne eer te dekken tegen de omkeering, die kort na zyn vertrek voorviel. Een groot gedeelte van Zevenbergen schudde het juk van *Ferdinand* af, riep den jongen *Sepusius* weder, en leide den eedt van getrouwheit aan de koningin *Isabelle*, zyne moeder, die de Staten te Hermanstadt byeen hadt geroepen, af. De pest, die gedurende twee jaren in dit landt woedde, hadt het getal der inwoonderen vermindert: doch ter vergoedinge belette de zelve de legers van *Ferdinand* daar in te trekken. Ondertusschen besteedde de jonge *Sepusius* dien tydt van vrede aan het maken van een bondgenootschap met de hospodaten van Moldavië en Wallachië, als ook met de bassas van Buda en Belgrado; en in den jare 1556 zag hy gansch Zevenbergen onder zyne gehoorzaamheit gebragt.

In dezen toestandt van zaken bezoetelde *Selyman* zyn huis met een kindermoordt. Wy hebben zo dikwils van dezen Turkischen keizer gespro-

1553.

1553:
Vervolg van
de zaken van
Zevenbergen.

Opstandt der
Spaansche
troepen.

Cassaldo vertrekt uit
Zevenbergen.

Zyne ryk-
dommen,
onleugden
en deugden.

Een groot
gedeelte van
Zevenbergen
heestelt den
jongen *Sepusius*.

Selyman bezoet
dyft een
kinder-
moordt.

1553. sproken, en zyne bedryven worden dermaten in de Geschiedenis, die wy schryven, gemengt bevonden, dat wy een van de beruchte gevallen van zyn leven niet kunnen voorbygaan. Hy was tegen de gewoonte der Sultans, die sedert de smaadt, die de vrouwe van *Bajazeth* den I door *Famerlan* was aangedaan, besloten hadden alleen bywyven te hebben, met *Roxelane*, zyne gevangene, getrouwt. Dit besluit ging als eene wet door, en het Ottomannische hof heeft zich altoos getrouwelyk daar naar gedragen. Doch de bekoorlykheiden van *Roxelane*, die, zo het waar is, dat ze, gelyk men wil, de toverkunst daar toe gebruikte, niet natuurlyk waren, dwongen *Solyman* de wet te overtreden, en met haar te trouwen. De misdaadt dezer Sultaninne, die zonder de ongeoorloofde middelen, waar van zy zich bediende, zeer ligt zou geweest zyn, en niet dan eene eigenhoofdige wet zou gekwetst hebben, baande in het vervolg een weg tot de afschuwelykste bedryven der wereld. Niet te vrede zynde te regeren, begeerde zy, dat hare kinderen, ten naedele van den oudsten zoon, dien *Solyman* by eene schone Circassische slavinne, de welke voor *Roxelane* zyne beminde was geweest, geteelt hadt, op den troon zouden gezet worden. Deze prins, *Mustapha* genoemd, was de liefde der Musulmannen: doch zyne schone hoedanigheden vergrooten den haat van zyne liefsmoeder. Om hem van kant te helpen bediende zy zich van de listigheden van den trouwlozen *Rustan*, haren schoonzone. Hy was *Ibrahim*, onaangezien hy de zoon van een onschouder, en de ondegendste van alle menschen was, in aanzien zo wel, als in des zelfs bedieninge van grootvizier, opgevolgt: doch hadt zo veel verhevenheit van geest, als zyne geboorte laag was, vooral stak zyne bekwaamheit in het bewindt der geldmiddelen zodanig door, dat hy onschatbare rykdommen verzamelde, waar mede hy des Sultans schatkisten opvulde. Zyne zorgen wierden met een doorluchtig getuigenis, dat nog lang na zyne doot in wezen bleef, vercoert. Voor aan de schatkamer, in eene der kamers van het vrouwen-vertrek, leest men deze woorden, met grote letters geschreven: *Deze schatten zyn door de zorgen van Rustan verzamelt*. Van dien karel, gewend misdaden te plegen, bediende zich *Roxelane* om *Mustapha* van kant te helpen; en deze guet verzon eene beschuldiging tegen den jongen prins van met den *Sophi* eene zamenzwering gemaakt te hebben, om den Sultan, zynen vader, om te brengen.

Het betriet, dat die prins hadt over de grenzen van Perzie, maakte deze beschuldiging waarschynlyk, en *Rustan* stelde brieven op, des prinsen handt nabootzende, die hy zo behendig in des Sultans handen wist te doen vallen, dat die ongelukkige vader niet twyffelde, of zy waren door zynen zoon geschreven. Hy nam dan een besluit om hem voor te komen. Dus wierdt het bevel, van *Mustapha* te doen sterven, wel haast gegeven. Men deedt hem, onder voorwendsel van met hem aangaande den oorlog van Perzie te spreken, te Aleppo komen, werwaarts *Solyman* zich zelf met het gansche leger op weg begaf. Verscheide dromen, naar men wil, hadden *Mustapha* voor het gevaar, dat hy liep, gewaarschuwt, en zyne vrienden, welke hy de zelve ter goeder trouwe vertelt hadt, hadden getracht hem te doen afzien van eene byeenkomst, die hen verdacht scheen. Doch hy antwoordde hen, dat hy den Sultan, zynen vader, niet wilde ongehoorzaam zyn, en dat, byaldien men hem al deedt sterven, hy in de hope was van een beter leven, dan het gene hem

II Deel.

benomen zou worden. Van Aleppo ontboodt men hem in de legerplaats, daar *Solyman* was, die hem in zyne tent deedt komen. Hy bevondt zich in een vertrek, waar in de uitvoerders van de dodelyke orders des Sultans zich bevonden, de welke wachtten om hem te worgen. Doch zy kwamen nog zo ligt daar niet toe; *Mustapha* stelde zich te weer; en mogelyk zou hy hunne handen ontkomen hebben, ten ware *Solyman*, daar voor bevreesd zynde, het tapyt, dat zyne kamer van die, daar het treurig bedryf geschiedde, afscheidde, hadt opgeligt, om de stommen een vreeselyk gezicht te geven. De schrik, die hen daar mede wierdt aangejaagt, verdubbelde hunne krachten; en wederom op *Mustapha* aanvallende, kregen zy hem eindelyk onder den voet, en hielpen hem toen schielyk van kant.

De wreedheit van *Solyman* was met dezen kindermoordt nog niet voldaan. Hy voegde 'er de belpotting nog by, ontbiedende *Giangir* om zynen broeder *Mustapha* te komen zien, zonder hem iets van dezen gruwelyken moordt te kennen te geven. *Giangir*, die 'er geen de minste gedachten van hadt, liep in alle haastigheid toe, hopende zyne vriendschap in de omhelzingen van een broeder, dien hy tederlyk beminde, te voldoen. Op het zien van een zo verbazend voorwerp volgde de droefheit en de verontwaardiging op de blydschap. *Giangir* borst in de beweeglykste klagten van de wereldt uit over de droevige doot van een zo beminnyken broeder, en vervloekte des zelfs beulen, zonder ook zynen vader te ontzien. Vervolgens trok hy zynen degen, en zich doorstoken hebbende, liet hy zich op het dode ligchaam van *Mustapha* nedervallen, om hem al stervende te omhelzen (a).

Toen was het, dat *Solyman* zyne misdaadt bedacht, en dat hy de knagingen daar over gevoelende, zich ongelukkig achtte zyn huis door het vermoorden van beide zyne kinderen bezoetelt te hebben. Zyn berouw was van geen duur. De ontaarde moeder wilde zyne gruweldaadt niet onvolkomen laten. *Mustapha* hadt een zoontie van dertien jaren: zy raadde *Solyman* het zelve aan zyne veiligheid op te offeren; en om hem daar toe te brengen bragt zy dezen grondregel by: „Dat „de geen, die den zoon spaart, wiens vader „hy heeft doen sterven, dwaas is”. Dus wierdt 'er bevel afgezonden om hem te worgen. De jonge prins gaf zich van zelfs in handen der beulen over, hen zeggende, dat Gods wille moest geschieden, en dat zyne doot minder door zynen vader, dan door de Voorzienigheit, waar aan hy zich onderwierp, bestemt was. Men dient in dezen de edelmoedige daadt van *Selim*, die door de doot van *Mustapha*, de naaste erfgenaam van het ryk wierdt, niet met stilzwygen voorby te gaan. Een der Ichoglans, of kamerjonkers, van den Groten Heer, hem de tyding daar van gebragt hebbende, in hope van eene beloning daar voor te krygen, betuigde hy daar alleen geen blydschap over, maar hadt 'er zelfs een afgryzen van, en beval, dat men dezen eerlozen boodschapper, die hem met een zo vervloekten moordt kwam geluk wenschen, zou doen sterven.

Wy zullen nu wederom tot de zaken van Engelandt keren. De beroeping van het Parlement geschiedde tegen den 10 October, en by de brieven, die de koningin daar toe deedt uitschryven, nam zy de hoedanigheit van Opperhoofd der ker-

Es 2

(a) Dus verhaalt het *Lemclaviers*: doch *Bubek* zegt, dat hy van droefheit stierf.

1553. *Solyman*, zyn vader, doot hem worgen.

Aan het Turksche hof nemen de stommen het ampt van beulen waar; heulen waar;

De wraaklust, die *Giangir* liet blyken over de doot zyns broeders.

Moordt van den zoon van *Mustapha*.

Onderwerping van den jongen prins. Edelmoedige daadt van *Selim*.

Heylin, *Goodwin*, *Burnet*, *Sanders*. Beroeping van het Parlement.

1553. Gewoonte der Sultans van alleen bywyven te hebben.

Solyman trouwt met *Roxelane*.

Staatzucht van deze Sultaninne.

Hoedanigheden van den vizier *Rustan*.

† *Serail*.

Zyne trouwloosheit om *Mustapha* te doen sterven.

Voortreffelyke gevoelens van *Mustapha*.

1553. ke aan. Het Parlement vergaderde op den be- stemden dag, en twee Protestantische bisschop- pen, *Taylor*, bisschop van *Linkoln*, en *Harley*, bisschop van *Hereford*, bevonden zich in het Ho- gerhuis. De andere waren of gevangen, of ge- vlucht. De aartsbisschop van *Jork*, welken men tot dien tydt toe nog niet hadt aangedaan, was zes dagen voor dat het Parlement vergader- de, naar den *Tour* gezonden. *Taylor* en *Harley* hadden voorgenomen, met het gezag der laatste Parle- menten en de opvolging der wetten van *E- duard* staande te houden, hun party te verdedi- gen. Doch men liet hen niet toe hunnen yver te doen uitblinken, en daar wierdt een middel ge- vonden om hen, eer de zittingen een aanvang na- men, buiten de vergadering te sluiten. *Taylor* was met een plechtig gewaad binnen getreden in den tydt, dat de *Misse* gedaan wierdt, en hadt geweigert de zelve by te wonen. Dit was ge- noeg om hem buiten de vergadering te sluiten. Men zegt niet, of de bisschop van *Hereford* hem verfelde: doch het is zeer waarschynlyk, dat hy, van de zelve gevoelens zynde, insgelyks wierdt buiten gesloten.

Het hof, dat wel bedacht was geweest om een Parlement te beleggen, dat naar zyne zinnelyk- heit was, wachtte zich wel daar in bisschoppen te dulden, die zich tegen des zelfs oogmerken aankantten. Het hadt besloten het oude geloof weder in te voeren, en de willekeuren, die de hervorming onder de regering van *Eduard* op den troon hadden gezet, te herroepen. Om daar toe te geraken was het nodig, dat de algemene Sta- ten nevens de koninklyke macht mede wrochten tot eene zo algemene verandering. *Maria* hadt tot een zo gewigtig werk, door hare verklaring, die de deur der kerken voor de Roomschgezinde predikers open zette, en de zelve op eene bedekte wyze voor de Protestantische leeraars sloot, den weg gebaant. Doch het volk morde daar tegen op verscheide plaatsen. Dus zag de koningin wel, dat zy hare onderdanen niet zou kunnen bevelen den ouden dienft en de openbare oeffening van den Roomschen Godsdienst te herstellen, ten zy ze door het gezag van het Parlement ondersteunt wierdt. Hierom hadt ze de beroeping daar van verhaast: ook uitgezonden in de provincien af- gevaardigt, om de gemeentens te schikken tot het benoemen van gevolmachtigden, die haren wille onderdanig waren; en ten einde zulks een goeden uitflag hadde, deedt men beloften en dreigemen- ten, naar men meer of min toegevendheid onder het volk gevonden hadt. Zelfs was de benoe- ming der gemeentens, die men niet hadt kunnen overhalen, verworpen; daar andere gevolmach- tigten gestelt wierden in de plaats van de gene, wier verkiezing men geenzins wilde dulden. Zom- migen ook, die benoemt waren, wierden onder vercheide voorwendfels uit de vergadering geban- nen: doch de ware reden was, dat men hen kwa- lykmenende geloofde te zyn.

De geheimschryver van den Raadt van de ko- ninginne *Elizabeth*, die naderhandt deze omstan- digheden, als waarachtig zynde, verhaalt, neemt daar uit gelegenheit te besluiten, dat zodanig een Parlement onwettig was; dat 'er noch in de ver- kiezinge, noch in de stemminge vryheit was ge- weest; dat alles door kuiperyen en geweldpleging verrecht was, en dat men, zonder zich in een breder redenering in te laten, gelyk men eertyds ten opzichte van een diergelyk Parlement, onder *Henrik* den VI, gedaan hadt, het zelve voor nietig kon verklaren. Voor het overige is 'er wei- nig van de bedenkingen van dezen mede te delen;

de dagverhalen van het Hogerhuis verloren, en die, de welke men in het Lagerhuis vondt, zeer onvolmaakt zynde.

Het hof nam voornamentlyk twee zaken ter her- te, namentlyk de herroeping der wetten van *Edu- ard*, en de vernietiging van het vonnis van de echt- scheidinge van de koningin *Catharina*. Het eerste ontwerp wierdt al met de tweede zitting op het tapyt gebragt; doch de vrees, die men hadt van hier in te- genspraak te ontmoeten, maakte, dat men daar van afzag, tot dat men kon oordeelen, welk een keer de zaken zouden nemen, en dat men de gesteldheit der gemoederen grondiger kende. Dus hieldt men zich gedurende de eerste dagen alleen bezig met regle- menten van weinig aangelegenheit. Men onder- zocht eerstelyk eene willekeur nopens het recht van ieder ton, en de stuiver van de gulden op de koopmanschappen. Vervolgens tradt men tot de verkiezing van den leeraar *Nowel*, afgezonden van wegens de inwoonders van *Loo*, in de pro- vincie van *Cornwall*. Aangaande het recht van ieder ton, het ontwerp daar van wierdt opgefel- door de gevolmachtigden van het Lagerhuis, aan het Hogerhuis medegedeelt, en door deze laatste wederom gezonden aan de gemeentens, om daar in twee artykelen te verbeterden. De zaak wierdt eerst in het begin van de volgende zit- ting afgedaan. Of men daar mede de voor- rechten der gemeentens benadeelde, of niet, zullen wy niet besliffen, vermits de beruchte schry- vers van de natie het zelf niet durven vast stellen. Wy zullen alleen met hen zeggen, dat het den groten niet vry staat de acten te veranderen, die zy rakende belastingen hebben doen opstellen. Aangaande de tweede vrage, betreffende de ver- kiezing van den leeraar *Nowel*; men betwistte hem de zitting onder de afgezondenen, zeggende, dat hy, slechts een lidt van het Lagerhuis van de geestelykheit zynde, in aanzien van domheer van *Weslmunster*, geen lidt van de algemene Sta- ten, noch afgezonden van eene wereldlyke zame- ning kon wezen. Na dat de zaak in overweging was genomen, bevondt men, dat 'er geen voor- beeldt was, dat zyne vordering begunstigde: dus verplichtte men hem weder heen te gaan.

In deze zittinge wierdt alleen een openbaar reglement gemaakt, betreffende de misdaden van Staat, en andere hoofdmisdryven, die de Engel- schen onder den name van *Felonie* begrypen. Men regelde der zelve getal en natuur. De wetten van *Henrik* den VIII, die de zelve hadt vermeerdert, wierden verzacht, en men beval, dat men voor gene misdaden van dat soort moest houden dan de gene, die uitgedrukt zouden bevonden worden by de oude wet van *Eduard* den III, gegeven in den jare 1352. Men beroofde niettemin van dit voordeel de genen, die sedert de komst van *Maria* tot de kroon naar den *Tour* en andere ge- vangenplaatsen gezonden waren. Men hadt hen reets buiten de algemene vergiffenisse gesloten, en dewyl zy geschikt waren om tot slagtoffers te dienen, mogten zy onder de wetten van gena- de niet begrepen worden.

Gedurende de zelve zittinge wierdt 'er een ar- rest verleent, dat wylen de marquizinne van *Exe- ter* herstelde in hare rechten en waardigheden, waar van ze door het Parlement *, onder *Hen- rik* den VIII gehouden, berooft was geworden. Nog was 'er een ander arrest ten voordeele van *Eduard Courtney*, haren zone, dien de koningin tot grave van *Devon* verhef. Het Parlement wierdt verichoven van den 21 tot den 24 October, en men droeg wel zorg van in de eerste zittingen al- leen zachte wetten in te voeren, om het volk een

Men doet de Protest- antische pro- laren daar uit- gaan.

Kuiperyen van de ko- ninginne om gevolmach- tigten naar hare zinnel- ykheit te doen benoe- men.

Wat men van dit Parle- ment oor- deelde.

1553.

Della.

Vordering der gemeen- tens.

Men regel- het getal der misdaden van Staat.

* Zie bove- op het jaar 1539. Herstelling van de fami- lie van *Court- ney*.

1553. aangemam denkbeeldt van het ryksbestier in te boezemen. Echter bespeurde men, dat het ontwerp van eene wet, om de misdryven van Staat te bepalen, niets nieuws aanbragt. Daar wierdt gezegt, dat zulks niet alleen reets in het begin der regeringe van *Eduard* den VI, maar ook op eene wyze gedaan was, waar in de zachtmoedigheid van den vorst met meer luister uitblonk, dewyl hy 'er niemandt hadt buiten gesloten.

† *Hyüs.*

Daar zyn 'er ook †, die zeggen, dat de koningin, in de afschaffinge der straffe wetten van *Henrik* den VIII, gansch byzondere inzichten hadt. Dat zy den kardinaal *Polus* verwachtte om zyn gezantschap waar te nemen, en dat ze wel bedacht was, hem en de gansche Roomsche geestelykheit te dekken voor de strikken van de wet *Præmanire*, waar in de kardinaal *Wolsey* en de toenmalige geestelykheit gevallen waren.

Bedenkingen op de wet, nopende de misdryven van Staat.

Het zy zo het wil, de willekeur van het Parlement gaf gelegenheit tot eene bedenkinge, de welke men in dien tydt maakte, en die men sedert ook altoos gehad heeft. Zommigen meenden, dat de Parlementen de genen, wier misdaden in de wet van *Eduard* den III niet met name stonden uitgedrukt, niet meer dan schuldig aan misdadt van gekwetste hoogheit, of wanbedryf, konden veroordeelen. Anderen zeiden in het tegendeel, dat het genoeg was, dat de byzondere misdadt, om welke de beschuldigten veroordeelt wierden, in de algemene uitdrukkingen van de ordonnantie lag opgesloten; dat de wet alle de verscheide soorten niet kon voorzien, en dat 'er door de Parlementen eene bepaling moest gemaakt worden, of de misdadt, waar over ze straf oeffenden, in de algemene uitdrukkingen van de wet begrepen was, of niet. De redenering der eersten volgt best den letter: doch die der anderen schynt meer overeenkomende met de natuur der wet.

Het Parlement vernietigt de echtscheiding van *Henrik* den VIII met *Catharina* van Arragon.

Het Parlement wederom vergadert zynde, bragt men op het tapyt het gewigtige stuk van de echtscheidinge van *Henrik* den VIII met *Catharina* van Arragon. Beide de Huizen vonden zich dermaten genegen om het zelve naar genoegen van het hof af te doen, dat daar omtrent binnen twee dagen uitspraak gedaan wierdt. De heeren zonden het ontwerp van de wet den 24 October aan het Lagerhuis, en de Gemeentens gaven den 26 daar op hunne goedkeuring. Zo onstandvastig is het menschelyk gemoedt, gaande zo schielijk van het eene uiterste tot het andere over. Engelandt hadt gedurende zeven jaren alles in het werk gestelt om die echtscheiding te bewerken, de koning hadt niets gespaart om daar toe te geraken; zyn voornemen was door zyne geestelykheit goedgekeurt, en het Parlement hadt het zelve met al zyn gezag ondersteunt. Het huwelyk was srydig geoordeelt tegen alle Goddelyke en menschelyke wetten, en *Maria* was alleen door eene byzondere gunst in het recht van opvolginge herstelt, zonder het vonnis van de echtscheidinge eenigzins te krenken. Dit vonnis, die wetten, al dat grote werk, het welk *Henrik* den VIII en zyn gansche koninkryk zo lang hadt bezig gehouden, wordt in veel minder dagen het onderste boven gesmeten, als 'er jaren van noden geweest waren om het zelve te bevestigen. Het Parlement begint zyn arrest met een soort van voorreden. Het zegt, dat men de waarheit wat mag verduistren en geweldt aandoen, doch dat ze de dikste nevels doorboort, en eindelyk, in weêrwil van de pogingen, die men heeft aangewend om de zelve te verbergen, uitschittert. Het voegt 'er by,

Voorreden van het arrest.

dat zulks blykt in het huwelyk van *Henrik* den VIII met *Catharina* van Arragon; dat het zelve met bewilliging van hunne ouders, de wyfste vorsten der wereldt, geviert; door de verbandigste, en zo wel wegens hunne verdiensten, als rang, aanzienlykste mannen, niet alleen binnen, maar buiten het koninkryk, wettig geoordeelt; door eene gelukkige vereeniging der twee partyen gedurende twintig jaren bevestigt, en door Gods zegen, zynde gebleken in de voortteeling van verscheide kinderen, van welker getal de koningin, om daar van een doorluchtig pandt te wesen, zich nog in leven bevondt, bekrachtigt was. Dat ondertusschen kwalykmenende personen bestaan hadden twyffelingen in des konings gemoedt te doen opkomen, de welke een, tot dien tydt toe vreedzaam, huwelyk sloorden; dat zy, om hunne vertogen, die zy hem deden, gewigt by te zetten, den lecraren, waar van zy zommige door dreigementen vervaard maakten, en andere door geschenken omkochten, wy weten niet welke getuigenissen afgebedelt, en door die slinkche wegen beide de hogescholen van Engelandt de verklaringen ten voordeele van de echtscheidinge ontworpen hadden; dat vervolgens *Thomas Crommer*, een verwaand man, die de Schriftuur beter meende te verstaan dan alle de kerkenleeraars te zamen, en geen zwaarigheit hadt gemaakt de Goddelyke en menschelyke, rechten op de verklaringen dier hogescholen, het zy ze bedrogen, of omgekocht waren, te schenden, het vonnis daar van hadt uitgesproken; dat het waar was, dat het Parlement zyn vonnis door twee arresten hadt bekrachtigt, en de koningin *Maria* onwettig verklaart: doch dat diergelyke arresten niet konden bestaan; dat het in de macht der menschen niet stondt de genen te scheiden, die Godt hadt zamengevoegt, en dat het huwelyk van *Henrik* den VIII met de koningin *Catharina* van Arragon, volgens door de kerk voorgefchrevene plegtigheden geviert zynde, geen gezag op de aarde het zelve hadt kunnen vernietigen. Hier op volgde de uitspraak. De zelve behelsde, dat het Hoger-en Lagerhuis, bewogen zynde door deze overwegingen, en acht nemende op de rampen, die het koninkryk door deze heilloze echtscheidinge waren overgekomen, het vonnis van *Crommer* verklaarden van geaer waarde te zyn; het zelve vernietigden, en alle vonnissen, die zy bekrachtigt hadden, herriepen.

Dus herstelde het Parlement *Maria* in alle de rechten van hare geboorte, en wylen de koningin, hare moeder, in die van haar huwelyk. Daar was de laatste, die in het graf rustte, weinig aan gelegen, dat 'er zulke zorgen wierden aangewend; maar de dochter vondt 'er belang by, en kon zo eene schande niet verdragen. De bisschop van Wincheſter hadt die vorstinne, wanneer ze hem met de waardigheit van kancelier vereerde, beloofd, haar wederom te doen herstellen in hare rechten, zonder dat ze de bemiddeling van den paus daar toe zou van noden hebben. Hy kwam zyn woordt ook na, en de herstelling kon noch plegtiger, noch heerlyker zyn. Men bespeurde ondertusschen, dat die kerk-voogdt, de welke buiten twyffel de schikker van het geven van dit vonnis was geweest, het zelve hadt opgesteld ten koste van de waarheit en van zyne eige eere. Daar wierdt gezegt, dat hy valsche-lyk vooronderstelt hadde, dat de hogescholen omgekocht waren geweest, dewyl 'er opentlyke getuigenissen lagen van het tegendeel. Dat hy daarenboven als waarachtig staande hieldt, dat de aartsbisschop van Kantelberg de eerste oorzaak van de

1553. Bewoogden, waarom de echtscheiding vernietigt wordt.

Verwyttegen *Gardiner* over zyne valsche vooronderstellingen en on-eenparigheit.

1553. echtscheidinge en de eenigste rechter was geweest, die de zelve hadt uitgesproken, doordien *Henrik* de VIII, lang voor dat *Cramer* aan het hof bekend raakte, tot die gedachten was gekomen, en dat die prelaat alleen zyne stem hadt gehad in de vierfchare, alwaar het huwelyk krachteloos was verklaart. Dat deze waarheden niet alleen onwederfprekelyk waren, maar, wat nog meer is, dat *Gardiner* daar zelf getuige van was. *Gardiner*, zeide men, die nevens *Wolsey* den koning allereerst tot twyffelmoedigheid hadde gebragt; *Gardiner*, die zich in de vergaderingen der geestelyken zo dristig hadt getoont, om daar verklaringen tegen het huwelyk te doen doorgaan; ja het was *Gardiner*, zeide men eindelyk, die met *Cramer* de vierfchare † hadt gespannen, toen men uitspraak hadt gedaan wegens de echtscheidinge. Men voegde daar by, dat het vonnis van de echtscheidinge zo zeer niet verhaast was, dan dat van de herstellinge; dat nooit eene zaak met meer naauwkeurigheit uitgevoert, of eenig vonnis door zo een getal van redenen en getuigenissen ondersteunt was; dat de gansche geestelykheit, vergadert zynde, om het stuk in overweginge te brengen, het huwelyk, langen tydt voor *Cramer*, onwettig verklaart hadt; dat het dus geenzins het werk van dien prelaat was, en dat hy in het vervolg het eendragtige gevoelen van de Engelsche kerk slechts hadt goedgekeurt. Aan den anderen kant hadt *Cramer*, als aartsbischop van Kantelberg, en zelfs als gezaant van den paus (een tytel, dien de waardigheid van zynen setel medebringt) wel is waar, in het oordeelen van de zaak de voorzitting; doch *Gardiner* daar zo veel, of meer deel in gehad.

Redenering van het hof van Rome over de wederbevoegtmakinge van *Maria*.
* Rehabilitatie.

Maria houdt op *Elizabeth* als hare zuister te handelen.

† *Heilyn*.
Minneyver, welken zy, in opzichte van den grave van *Devon*, tegen haar opratte.

Het hof van Rome redeneerde anders over de acte van wederbevoegtmakinge * van *Maria*, en van de bekrachtiging van het huwelyk van *Henrik* den VIII. De Italianen zeiden, dat het Parlement zodanig een arrest niet hadt kunnen verlenen, zonder des pauzen gezag in de bulle van *Julius* den II te erkennen; dat het huwelyk niet deugdelyk was dan uit krachte van die vrygevinge, en dat bygevolg de verklaring van de deugdelykheit ook die van des pauzen gezag was. Dit was de aanmerking, welke men te Rome maakte, alwaar de gedurige tegenkanting der Engelschen tegen de herstellinge van de opperhoofdigheid van den paus voor belagchelyk wierdt uitgekreten; en men vroeg, hoe zy deze betwisting konden overeenbrengen met eene goedkeuring, die zo plegtig was, als de gene, de welke uit hun arrest voortvloeide.

Na dat *Maria* dus in de rechten van hare geboorte herstelt was, hieldt zy op *Elizabeth* als hare zuister te handelen, en voor haar die achting te hebben, welke zy tot dien tydt toe voor haar gehad hadde; het zy dat ze meende, dat de veinzery thans niet meer van noden was, of dat ze oordeelde, dat het arrest, het welk haar wederbevoegt hadt gemaakt, de geboorte van *Elizabeth* in het tegendeel onwettig maakte. Zy trok 'er ten minste dit gevolg uit, om dat, het Parlement het vonnis van de echtscheidinge van de koningin *Catharina* vernietigende, daar uit volgde, dat het huwelyk van *Anna van Boulen* van gener waarde was; en, volgens haar vooroordeel, hadt *Henrik* aan *Elizabeth* geen recht kunnen geven, dat met het gebrek van hare geboorte strydig was. Daar zyn 'er echter †, die deze omkeering van *Maria* aan eene andere oorzaak toefchryven, en die willen, dat dit een uitwerkfel van den minneyver der koningin is geweest, toen ze bemerkte, dat ze hare zuister tot eene medevryfter hadt; en, wat meer is, tot eene medevryfter, die de graaf van

Devon boven haar beminde. Zy zeggen zelfs, dat ze deze waarheit vernam uit den mond van dien heer, de welke, zonder te denken op de genegenheit, die de koningin hem toedroeg, haar die gene beleedt, de welke hy voor de prinsesse, hare zuister, gevoelde. Hy was de koningin komen verzoeken om verlof van buitenlandfche hoven te mogen gaan bezien. *Maria*, die hem beminde, was in dit oogenblik geen meesteresse van haar herte; en hem op eene wyze aanzieude, die hem den zin dezer woorden moest doen begrypen, zeide zy tegen hem: *Ik zal u het verlof, dat gy van my verzoekt, niet toestaan. Ik zou bevreest zyn u te verliezen; en om u te wederhouden heb ik voor, u te doen trouwen. Bepaal u aan zulk eene party, als het u zal welgevalen. Daar zyn 'er gene in het koninkryk, waar naar gy niet moogt dingen. Verklaar my slechts uwte genegenheit, en laat my de zorg van u gelukkig te maken.* Hier zweeg ze, in verwachtinge van zyn antwoord: de fchaamte van hare sexe liet haar niet toe meer daar van te zeggen; en het geen zy zich aan de koninklyke hoogheit, waar mede ze bekleed was, verschuldigt achtte, deedt haar vrezzen, dat ze te veel gezegt hadt. Maar hoe ongemeen was hare verwondering, toen ze vernam, dat de graaf van *Devon* zyn hert elders verbonden hadt? het zy dat het zo inderdaad was, of dat hy, de eerbiedt hem bellettende van zich tot de koningin te verheffen, zich te vrede hieldt een trap lager te treden. Hy bekende haar dan, dat hy de prinsesse *Elizabeth* beminde, en verzocht haar, hem te willen vereren met hare goedkeuringe en voorpraak in het aanzoek, dat hy omtrent haar voorhadt te doen. De koningin ontveinsde hare gevocligheit, en zeide tegen hem, hare gedachten daar over te zullen laten gaan. Zy deedt het in waarheit: doch om zich over een ondankbaren onderdaan, die hare genegenheit verachtte, en over eene zuister, die hare medevryfter wierdt, te wreken. Men zegt echter niet, dat de liefde des graven van *Devon* door de wedermin van *Elizabeth* wierdt beantwoord; zelfs niet, dat zy 'er eens kennis van hadt: doch het was genoeg, dat ze de zelve verwekt hadde, om de wraaklust van *Maria* gaande te helpen. Voor het overige hadt de natuur haar geen van beide met genoegzame fchoonheit voorzien, om eene brandende minnedrift in te boezemen. *Elizabeth* was echter veel bevalliger; ten anderen veel jonger, verschillende van hare zuister negentien jaren in ouderdom. Byaldien deze zamenspraak tusschen *Maria* en den grave van *Devon* niet verdicht is, behoeft men niet te twyffelen, of de zelve heeft zo veel toegebragt, als de staatkunde, om de koningin in het aanzoek van *Phillips* te doen bewilligen.

Den 31 October namen beide de Huizen het ontwerp, den Godsdienst betreffende, weder by de handt, dat men in de eerste zittingen niet verder hadt durven voortzetten. De vaardigheid van het Parlement in het herroepen van de willekeuren van *Henrik* den VIII, nopens zyne echtscheidinge, en de onbevoegtmakinge van *Maria*, deedt de aanhangers van het oude gelove hopen, dat de wetten van *Eduard*, aangaande de hervorminge, met de zelve gemakkelykheit zouden vernietigt worden. Men hadt in den beginne twee bedenkingen over het gedrag, dat men in het herstellen van den Roomfchen Godsdienst te houden hadde. Sommigen wilden, dat men eensklaps, en zonder bewimpeling, de dingen op den voet van *Henrik* den VIII, en alle de wetten, onder des zelfs regeringe, zo wel als onder die van *Eduard*,

1553.

Haar gesprek met dien heer.

Verklaring, die hy haar doet van zyne genegenheit voor de prinsesse *Elizabeth*.

Een gedeelte van het Parlement wil den Roomfchen Godsdienst eensklaps wedertoevoeren.

ard,

1553. *ard*, gemaakt zynde, de welke nieuwigheden hadden ingevoerd, het zy in de lere, het zy in den dienst van de Roomfche kerke, zou afschaffen. Dit was de kerkelyke opperhoofdigheit van de koningen van Engelandt te niet doen; en het koninkryk wederbrengen onder de beheerfchinge der pausen. De koningin was van deze gedachten; indien zy federt door des keizers brieven tot een ander gevoelen is gebracht, zo gefchiedde zulks alleen uit ftatkunde en tegen-hate genegtheit. Doch de kancelier was, gelyk wy gezien hebben; van daar rechttraads tegenftrydige gedachten. Hy onderftemde het gevoelen der anderen, de welke vertoonden, hoe gevaarlyk het was, zo een weg in te ftaan. Zy zeiden, *Dat het meefte gedeelte der genen, de welke wenschten den ouden Godsdienst weder te zien heerschen, teffens ook vreesden voor der pausen bevoefchinge, de welke zy voor een ink aanzagen, waar van zy bevryd waren geworden; dat hun belang ten anderen ben deert blyven aankleuen de opperhoofdigheit, die Henrik de VIII van de koningen van Engelandt hadt overgedragen; en dat men, met hen te willen dwingen daar van af te ftaan, gevaar liep miswoegden te maken, die zich by den aanhang der Hervormden zouden voegen; ja zelfs misfchieten kunne leer ombelzen. Zy voegden daar by, *Dat men, om voorzichtig met hen te handelen, een middelweg meeft inftaan, waar door ook teffens de Godsdienst hinnen gevaar zou gefelt worden. Dat het geen onder de regeringe van Eduard gedaan was, het zelve gezag niet hadt, dan de willekuren van Henrik den VIII, dat zy byna alle in het vooroordeel waren, dat men de wetten van een minderrijzen vorft slechts moeft houden als by voorraadt gemaakt, ten zy by de zelve by zyne meerderjarigheit hadt bekrachtigt. Dat de door Eduard gemaakte wetten, ter veranderinge van den ouden dienst, altoos tegenfpraak hadden geleden, en dat het teft der Roomfchegezinden door die tegenfprekingen, welke ben bilyke beweegreden verftaften, om de wetten, die zy niet hadden godgekeurt, te doen bierroepen, behouden was. Dat men alles won met dit boefpoot te winnen; en dat het overige allenskens zou kunnen voltrokken worden. Doch dat men het volk tydt meeft geven om uit zyn vooroordeel te geraken; onderftaan de hardnekkighe te winnen door zagen van oertuiginge en gefprekhoudingen; ten dien einde kerkelyke vergaderingen doen aanleggen, daar den Proteftanten de vyheit vergant wierdt kunne redenen voor te ftellen, en ondertuffeben op middelen bedacht zyn om de Roomfchegezinden te doen zegespreken.**

Deze vinding wierdt goedgekeurt, en het ontwerp terftondt by het Hogerhuis opgefteft. De gemencentens lieten zo veel drift niet blyken. Zy onderzochten het gedurende zes dagen: doch eindelijk hingen zy daar hun zegel aan. Men vertoont met den aanvang, wat ongelyk men gehad heeft eenen van zo vele eeuwen af van vader op zone overgebragten Godsdienst te veranderen, en fchryft aan deze heilloze veranderinge toe alle de rampen, die het koninkryk verwoeft hadden. Men voegt 'er by, dat men, om de zelve te doen ophouden, het oude geloof en den ouden dienst wederom moeft herftellen, en zich met Godt verzoenen. Om daar toe te komen vernietigde het Parlement alle de nieuwigheden, die onder de voorgaande regeringe ingevoerd waren; en beval, dat, te rekenen van den 20 December, en daar na, de dienst in Engelandt niet meer verrecht zou worden; dan volgens de wyze, die op het einde der regeringe van Henrik den VIII in gebruik was. Dit was de genieting van het Nachemaal onder de twee gedaanten; den nieuwen-kerkregel *;

het nieuwe plegtige in het wyen der prelaten; en het huwelyk der geestelyken afschaffen. Echter behieldt men het formulier van den eedt van getrouwheit, dien de bisschoppen, als zy ingewyd zouden worden; voor de koninginne moesten afleggen. Dit gefchiedde om de kerkelyke opperhoofdigheit te behouden: doch men besloot geen de minste gunft te bewyzen aan die genen van de geestelykheit; de welke vrouwen zouden genomen hebben, van wat aanzien zy ook mogten wezen; hen af te zetten, te ontwyen, en hunne kinderen voor bastaarden te verklaren. Dit was de grondslag van de afzettinge van verscheide kerkvoogden in Ierlandt, gelyk wy boven hebben aangemerkt.

Op deze wet volgde een arrest, dat het Parlement verleende tegen de genen, die een geestelyk perfoon mishandelden, of den zelve in het verrecht van den dienst smadelyk bejegenden. De beroerte, op den 13 Augully in de St. Pauluskerke ontftaan, gaf daar toe gelegenheit: doch dit arrest wierdt op verscheide andere gevallen betrekkellyk gemaakt. Men begreep daar in de genen, die het Sakrament van het heilige Nachemaal ontheiligden, de altaren omver wierpen; de kruifixen verbryfelden, of de kruiffen onder den voet wierpen. De uitvoering van deze keur wierdt den vrederechters aanbetrouw. De straffe tegen de fchuldigen was eene gevangenis voor drie maanden: doch de rechters konden de zelve verzachten, indien zy door het berouw van den misdoen-der daar toe wierden aangedreven. Deze matiging zou goed geweest zyn, indien het Hogerhuis geen voorbeding; dat de macht der rechters bedriegelyk maakte; by het arrest hadt gevoegt. Het verftondt niet, zeide het, tegen het gezag der wetten en der kerkelyke viericharen aan te gaan; het behieldt voor de geestelyke rechters de vyheit van de fchuldigen te vervolgen; en, wat meer is; het beval den vrederechters hunne vervolgingen, op het fchriftelyk bewys van den gewonen kerkrechter; waar mede het zelve van die van het geestelyke gerechtshof * zou onderrecht worden, te laten varen, ten ware de fchuldige reets door den Magiftraat geltraft was.

Het Parlement, dat thans de misdryven van Staat, die door Henrik den VIII vermeerderd waren, tot een getal hadt gebracht, voegde 'er wel haast een van de hatelykfte foorten in, die deze geltrengte vorft daar onder zou hebben kunnen ftellen. Men was van gedachten, dat men, om de Proteftantfche party in den grondt te helpen, der zelve byeenkomsten, waar door het volk in zynen Godsdienst wordt gestyft, en aangemoedigt om den zelve te verdedigen, moeft beletten. Dus wierden, onder voorwendfel van de algemene rust te beveiligen, de genen, die byeen zouden komen om verandering in den Godsdienst te maken, als men hen ten getale van twaalf, of daar boven, vondt, en dat zy zouden wegeren een uur, na dat zy, het zy door den magiftraat, of door een officier van de koninginne, gewaarschouwt waren, van elkander te gaan, fchuldig aan wanbedryf; en bygevolg de dood waardig verklaart. Indien de vergadering beneden de twaalf personen was, straffe men hen met minder geltrengheit; en men vergenoegde zich, hen tot een jaar gevangenis te verwyzen. De zelve straffe wierden verklaart, in beide de gevallen, onderhevig te zyn, zo wel de genen, de welke zouden te zamen rotten ter verbrekinge van de afschuttingen der parken, om de visschen, of wilde beesten; uit te roeien; en niet, elk naar zyn huis; zouden wederkeren; na dat zy daar toe by open-

Gardiner kant zich daar tegen aan,

De middelweg, dien hy wil dat men houde!

* Previjon

Deze raadslag wierdt gevolgt.

1553.

Men behoudt de kerkelyke opperhoofdigheit.

Arrest tegen de genen, die de geestelyken mishandelden.

* Officielyk

Tegen de byeenkomsten, die men ahonggeoorlooft hielt.

* Felony

open-

1553.

gesprek

chtling, y haar h van zy enegen voor de zelle Elijth.

gederite et Par- et wil oom- Gods- emi- wedec ra.

1553. openbaren uitroep bevel hadden gekregen: als de genen, die het volk tot diegelyke aanslagen door klokken-gelui, trommelslag, of seinvuren, zouden byeen verzamelen, benevens de vrouwen en huisbedienden dezer muitelingen, de welke hen levensmiddelen en geldt zouden aanbrengen. Het Parlement belaste de Sherifs en vrederechters van ieder provincie dit bevel te doen nakomen; en om hen daar toe middelen te verschaffen, gaf het hen volmacht om de onder hen staande inwoonders te gebiedten, hen de sterke handt te lenen, om zich van die oproerigen meester te maken. De strafheit van deze wet, de welke de vergaderingen, die aangelegt waren uit eene beweginge van gewisse, of door driften, die van geen langen duur konden zyn, met de doodt straffe, wierdt gewraakt. Men zeide, dat de eerste onzondig waren, en vooronderstelt zynde, dat zy strydig wierden bevonden met het ryksbestier, dat men de zelve met meer gematigheit behoorde tegen te gaan. Belangende de anderen, wilde men, dat 'er onderscheidt gemaakt wierdt tusschen een onduurzamen opstandt, en eene vastgestelde wederpannigheit. Eindelyk klaagde men, dat de vryheit der natic door al te straffe wetten, en die het volk in slaverny, of ten minste in bedwang, hielden, verdukt wierdt.

Wraking van dit arrest.

Daar viel nog vry meer te doen ten opzichte van de byzondere dan van de algemene zaken, en het Parlement vondt zich meer verlegen omtrent de echtscheidinge van den marquis van Northampton, en de wederomgevinge der goederen van den hertog van Nortfolk, dan het omtrent de echtscheidinge van *Henrik* den VIII, en de herstellinge van den Roomschen Godsdienst geweest was. Wy hebben gezien, om wat redenen het onder *Eduard* den VI gehouden Parlement de echtscheiding van den marquis van Northampton hadt bekrachtigt, en zyn tweede huwelyk goedgekeurt. Men voorzag zich in rechten tegen deze willekeur, die, naar men zeide, de openbare eerbaarheid gekwetst, de kerk geergert, en het overtreden der wetten, zo kerkelyke als wereldlyke, gestyft hadt. Hier kwam nog by, „Dat 'er in het „ arrest geen het minste voorwendsel bleek, dat „ het zelve gunstig deede schynen; dat daar in „ niet gezien wierden noch inzichten voor het algemene welzyn, noch beweegredenen van deugd; dat de eenige drift van den marquis van Northampton voor eene andere vrouwe hem tot de scheidinge met de eerste hadt aangevoert, en dat zulks uit enkele toegevendheit was goedgekeurt. Dat 'er gevaar in slak, diegelyke ongeregeldheden te begunstigen, en dat dit geenzins het middel was om de kuischheit in de huwelyken te onderhouden. Dat dit ondertusschen de oorspronk was, die altoos zuiver moest gehouden worden, indien men zorg wilde dragen voor de eere der familiën, die den roem van den Staat moesten uitmaken. Dat het dan van het algemeen belang was, zulke kwade veroordeelen, om de tot vleeschelykheit gezinden geen voet te geven om hunne huwelyken, onder afgebedelde, dikwils valsche, en altoos onrechtvaardige, voorwendsels te doen verbreken. Uit deze overwegingen verklaarde het Parlement, dat de echtscheiding den marquis van Northampton niet hadt moeten toegestaan worden.

Beweegredenen van het arrest, dat de echtscheiding van den marquis van Northampton veroordeelde.

De zaak van den hertog van Nortfolk wierdt niet dan na lange betwistingen in beide de Huisen afgedaan. De vervremdingen, die men van de goederen dezes hertogs gedaan hadt, waren daar de oorzaak van, en verscheide personen be-

vonden, dat zy daar belang by hadden. Wy hebben boven † gezien de list, waar van hy zich be-diende om deze ontlediging, welke gevolgen hy wel voorspelt hadt, te beletten. Doch zyne loosheit verhinderde evenwel niet, dat een gedeelte van zyne landgoederen verkocht wierdt, en de genen, die de zelve gekocht hadden, kantten zich met al hun vermogen tegen de wedergevinge, die hy daar van eischte, aan. Ziende, dat de zaak slepende wierdt gehouden, en dat de zittingen van het Parlement stonden te eindigen, zonder dat de zelve zou afgedaan worden, keerde hy zich tot de gemeentens, om hen te bidden daar omtrent uitspraak te willen doen. Hy voegde daar by, dat, byaldien zy de zelve niet deden, hy zulks aan het oordeel der koningin zou laten. De gemeentens, dus gedrongen zynde, besloten hem genoegen te geven, en dewyl 'er van wegens de groten geen tegenspraak viel, stelde men het arrest op. Het Parlement verklaarde het gewaande arrest (dus drukte het zich uit) nopens de verwyzing van den hertog van Nortfolk, als strydig met de gewoontens van het koninkryk, te herroepen en te vernietigen. Dus tradt de hertog weder met volkomen recht in alle zyne goederen, en de onwettige bezitters wierden verplicht hem de genieting daar van af te staan. Men bragt tot het doen van deze herroepinge vyf beweegredenen by, weinig verschillende van de gene, welke wy op het einde van de geschiedenis van *Henrik* den VIII gemeld hebben. Men zeide voor eerst, dat men daar niet in hadt uitgedrukt de byzondere bedryven, de welke hem schuldig maakten, en dat men zich hadt vergenoegt hem in algemene bewoordingen van de misdaadt van gekwetste hoogheit te beschuldigen. Ten tweede, dat het eenigste omstandige artikel was, dat hy het wapen van *Eduard* den Belyder hadt aangenomen; het welk men hem echter voor geen misdaadt kon toerekenen, vermits zyne voorvaders het recht hadden gehad van het zelve te voeren. Ten derde, dat koning *Henrik* de VIII het arrest niet hadt goedgekeurt; dat men ten minste daar van geen blyk vondt, en dat, die vorst des nachts te voren, dat hy den volgenden dag, naar men meende, ten dien einde gevolmachtigden zou benoemt hebben, overleden zynde, het niet waarfchynlyk was, dat hy in zodanig een staat zich met diegelyke zaken zou bemoeit hebben. Ten vierde, dat de volmachten met des konings eigen handt niet ondertekent waren, en dat men, by gebrek van deze tekeninge, daar in eenfoort van afdrufsel hadt gestelt, dat zelfs niet ter plaatse stondt, daar men het hadt behoren te zetten: een doorstaand bewys van de verwarringe, waar in men was. Ten vyfde, dat het eindelyk niet bewezen was, dat de gevolmachtigden inderdaadt hunnen last hadden uitgevoerd. De vergadering verklaarde ten anderen, dat, om des konings goedkeuring op de ordonnantiën der Parlementen aannemelyk te maken, hy de zelve in persoon moest verlenen, of gemachtigden zenden, met volmachten, die met het groot zegel bezegelt, en den heeren en de gemeentens bekend gemaakt waren: eene omstandigheit, de welke ontbrak aan de acte van veroordeeling van den hertog van Nortfolk.

Voor dat het Parlement zyne zittingen eindigde, bekrachtigde het de doodvonnisfen der rechters, die *Johanna Gray*, Mylord *Guilford*, haren gemaal, twee broeders van dezen Mylord, en den aartsbisschop van Kantelberg veroordeelt hadden. Alle vyf wierden zy verklaart voor verraders van Staat, van de wapenen tegen hunne koninginne opgevat, en der zelve kroon onrecht-

1553.

† in het begin der regeringe van *Eduard*.

De vervremdingen der goederen van den hertog van Nortfolk worden herroepen.

Het Parlement bekrachtigt de doodvonnisfen van *Johanna Gray* en van hare aanhangers.

1553.

in het begin der regering van Eduard.

1553. matig bezeten of overgebracht te hebben. Wy hebben al verhaalt, hoe de twee eersten wierden omgebracht; de drie anderen ontgingen de straffe: de koningin bewees na dien tydt genade aan de twee broeders van Mylord Guilford, en schortte hare wraaklust tegen Cranmer op.

Veroordeeling van Cranmer.

Staatkunde der koningin in het uittel van de strafvoeffening.

† in den jare 1556.

De bisschop kan zyne waardigheid niet dan door eene dadelijke afzettinge verliezen.

Wanneer hy voor zyne rechters verscheen, badt hy hen gedachtig te zyn aan de pogingen, die hy hadt aangewend om de uitsluiting van Maria te beletten, waar van hy de acte niet dan met een byzonderen tegenzin, en na daar toe door den koning gedrongen te zyn, hadt getekent. Men veroordeelde hem echter: doch de koningin voelde zich benard een man te doen sterven, die getracht hadt haar de kroon te behouden, en aan wien zy zelfs wegens nog veel gewigtiger zaken verplicht was. Kon dan een gevoel van erkentnisse haar niet treffen, ten minste wierdt ze aangedaan door eene beweging van staatkunde, terwyl ze trachtte het volk, door eene nagebootte goedertierenheit, ten opzichte van een aan het grootste gedeelte van het koninkryk zo dierbaren persoon, een radt voor de oogen te draaien. Mogelyk dat ze een nog syner grondbeginsel gehad heeft. Zy wilde Cranmer den hoon, die haar aanging, vergeven: echter voorgenomen hebbende hem in het vervolg als een hoofdketter, om dien van de kerk te wreken, te doen sterven. Dus was het, dat ze eene schynbare zachtheit veinfde in de vergiffnisse der misdaden, waar door zy beledigt was; terwyl ze zich daar over wezentlyk wreekte met de strafvoeffening, die zy den schuldigen, onder het billyk schynende voorwendel van Godsdienst, deedt ondergaan: zo dat de straffe van Cranmer niet wierdt uitgesteld, dan om des zelfs soort te veranderen, en hem eene veel schrikkeliker te doen lyden, gelyk wy in het vervolg † zullen zien. Met dit oogmerk hieldt men hem gevangen. De koningin, door het arrest, dat hem ter doodt veroordeelde, en door de macht, die ze hadt van hem genade te bewyzen, meestereffe van zyn noodlot zynde, scheen vermaak te nemen hem hope te geven tot het laatste, hoewel ze voor hadt hem het eerste te doen lyden. Hy wierdt niet alleen niet afgezet; maar men liet hem zelfs zyne waardigheid behouden, waar van hy vervallen was door de straf heit der wet, die den setel open verklaart zo haast als een prelaat veroordeelt is, en hem niet toelaat voortaan eenige kerkelyke waardigheid te bekleeden. Het is waar, dat dit, in schyn zo gematigt, gedrag, dat ook Cranmer en zyne vrienden misleide, niet alleen betrekking hadt op dien prelaat, maar ook op de gansche geestelykheit, aan welke men alle hare voorrechten wilde wedergeven. Het is 'er een van, dat een bisschop zyne waardigheid niet dan door eene dadelijke, en volgens het geestelyk recht gedane afzettinge verliezen kan (a). Dus vergenoegde men zich, de inkomsten van het aartsbisdom in goede handen te stellen, terwyl de bisschop in den Tour gevangen bleef.

In den tydt, dat het Parlement op de herstelling van den Roomschen Godsdienst bedacht was, arbeidde de koningin in het geheim om Engelandt weder onder des pauzen gehoorzaamheit te brengen, en om een man te krygen, die haar in dit oogmerk kon ondersteunen. Dit deedt haar ten voordeele van Philips een besluit nemen: vergramt ten anderen over de verklaring, die de graaf van Devon haar gedaan hadt: daarenboven door des II Deel.

(a) Harmer betwift dit artykel, en wil, dat de setel opengevalen was zo haast als men Cranmer veroordeelt hadt.

keizers aanhoudingen aan het wankelen geholpen zynde, en de afwezendheit van Julius de denkbelden, die zyne verdiensten en het herdenken aan hunne voormalige gemeenzaamheit zouden hebben kunnen levendig maken, indien hy tegenwoordig was geweest, uitwischende. De vreeze, die Karel de V daar voor hadt, bewoog hem, gelyk boven reets gemeld is, dezen kardinaal te Dillingen op te houden, en op die plaats was het, dat de koningin hem de twee arresten van het Parlement, waar van het eene zyne wederbevoegtmaking, en het andere de herstelling van de Roomiche kerke betrof, overzondt. G. Idwel, die sedert tot de waardigheid van bisschop van St. Asaph wierdt verheven, bragt hem de zelve over. Naardien de koningin de raadgevingen van den keizer boven die van Polus getelt, en zich vergenoegt hadt met de zaken weder in den staat te brengen, daar de zelve de laatste jaren van het leven van Henrik den VIII in waren, twyffelde zy niet, of Polus was daar over gebelgt. Om hem te verzachten schreef ze hem met hare eige handt de redenen, die ze gehad hadt om door eene staatkunde, niet minder het belang van den heiligen setel dan het hare ten doel hebbende, aldus te werk te gaan. Zy betoonde hem den wederzin, dien het Huis der gemeentens betuigt hadt, om weder onder de beheerichinge der pauzen te treden; het misnoegen, dat ze hadt laten blyken, wanneer ze bericht hadt gekregen, dat 'er een gezant stontd te komen, en reets de grenzen genadert was; den mislag, dien men hadt gehad van de onderhandelingen van Commendon niet geheimmer te houden, en de noodzakelykheit om in het toekomende omzichtiger te wezen. Zy voegde daar by, *Dat men deze bekommerdheit des volks moest laten verdwynen voor dat de kardinaal in Engelandt verscheen, en dat zy hem derhalven verzocht, zyne reize tot nader bescheidt uit te stellen. Dat by ondertusschen op hare voorzorge gerust, en vervolgens verzekert kon wezen, dat zy alles zou in het werk stellen, om te volvoeren het geen ze zo gelukkig begonnen hadt. Dat ze geen minder ongeduldt hadt, dan hy zelf, om eene scheuring te zien eindigen, die de rampen van haar huis, zo wel als die van het koninkryk, veroorzaakt hadden, en dat zy, om hem te betuigen, welk eene achtting zy voor zyne raadgevingen hadt, hem verzocht eene lyst op te stellen van de personen, die by waardig oordeelde de setels te bekleeden, de welke door de afzettinge der Protestantsche bisschoppen stonden open te vallen.* Dit was niet alleen eene beleefdheit, die de koningin voor hem hadt, maar ook eene acte van machtgeving als gezant, welke bediening zy hem voor den tydt deedt waarnemen. Het is niet bekend, wat Polus daar op geantwoord heeft: doch men kan daar van oordeelen uit het schriftelyk verhoog, waar mede hy den afgezonden van Maria belaste, het welk waarichynlyk nog van de handt van dien kardinaal behouden is †.

Het slot daar van was, *Dat de koningin de kroon niet minder aan den heiligen stoel dan aan hare geboorte verschuldigt was. Dat het haar van geen nut zou geweest hebben de dochter van Henrik den VIII te zyn, indien ze des zelfs wettige dochter niet geweest was. Dat ze wegens den eersten staat de natuur, doch ten opzichte van den tweden den heiligen stoel, de bulle van Julius den II, die van Clemens den VII en van Paulus den III, die het huwelyk van de koninginne, hare moeder, tegen de echtscheiding van den koning, haren vader, bekrachtigt of verboden hadden, verplicht was. Dat ze zorg moest dragen om hare dankbaarheid aan de kerk te betuigen, zo wel als om de wetten des koninkryks te handhaven, en niet minder*

1554

Brief der koninginne aan Polus om haar gedrag te verifichonen.

1556

† Zie de Verzameling van Burnet. Antwoorde van Polus, die de staatkunde der koninginne wraakt.

Parle- ment be- schijnt de edvoon- de van Ja- mes Gray an hare hangere.

1553. mayverig zyn over de rechten van de eene, dan over die van de andere. Dat ze zich te vergenoegen hadt met het tydelijke bestier, zonder zich het geestelyke te onrecht aan te matigen; dat dit laatste oorspronkelyk beruiste in Jesus Christus, doch door de pauzen, zyne plaatshouders op aarde, opvolgers van St. Pieter, die 'er het eerst mede was bekleed geworden, en het op alle de genen, de welke van den heiligen stoel bezit zouden nemen, heeft overgebragt, wierdt waargenomen. Hy vermaande haar, met aandacht te letten op de wegen van de Voorzienigheid, de welke in haar persoon het recht van de kerke met dat van hare geboorte hadt willen vereenigen, ten einde de zelve zich onderling de handt mogten lenen. Hy zeide haar, Dat zy de zelve zonder misbedryf niet kon van een scheiden, of zich zonder gevaar met de helst vergenoegen. Dat de zaken in dier voegen zynde, by zich verplicht vondt de aellen van haar Parlement, die deze verdeling gemaakt hadden, te wraken; en hy vertoonde haar, Dat het onmogelyk was, de verschillen over de kerkelyke opperhoofdigheit, die den paus toekwam, te vernieuwen, zonder de wereldlyke macht der koninginne, die hare wettiging alleen aan deze pausselyke opperhoofdigheit verschuldigt was, in de waagschale te zetten. Doch indien 'er zich zwaarigheden opdeden in het herstellen van het gezag des heiligen stoels, dat ze de zelve door behulp van gebeden en aalmoezen, die haar by Godt de bekeering der herten zou doen verwerven, moest te boven komen. Kortom, dat ze zich, onaan gezien den wederstandt der menschen, van haren plicht moest kwyten, en de eer van de kerke, de welke die van Godt zelf was, boven het belang van hare eige kroon stelden. Dat Godt, die de zelve op haar hoofdt hadt gezet, de zelve daar ook wel op zou weten te bevestigen, en dat zy die van zyne milde handt ontfangen hebbende, zich van der zelve bezittinge ten nadeele van zynen roem niet moest verzekeren. Polus gaf haar vervolgens bekwame middelen aan de handt, om, zo hy meende, het Parlement tot haar voornemen over te halen. Deze sloegen altoos op de verplichtingen, waar in ze was om haar gewisse te voldoen, en zich te kwyten in de erkentnisse omtrent Godt, ten nadeele van de voldoening van hare kwalykmenende onderdanen. Hy zeide, Dat ze deze waarheit alleen aan drie voornamen leden des Parlements, wier vroomheit haar bekend was, met nadruk hadt voor te stellen, om de anderen daar van te doen overtuigen, en dat op die wyze de goede zaak, onder zodanig eene besibuttinge, ontwyffelbaar moest zegepralen. Dat eindelyk het voorbeeld der koninginne, byaldien hare vertogen geen indruk gaven, hen aan het herte zou raken, en dat zy, haar ziende zich onderworpen aan de geboorzaamheit, die zy den heiligen stoel schuldig was, zouden ophouden te geloven, dat dit een lastig en schandelyk jak was. Hy voegde daar by, Dat byaldien deze onderwerping eens dienstbaarheid was geweest, gelyk de vyanden der kerke voorgaven, de paus tot geen werktuig hadt willen dienen, om de zelve in het koninkryk in te voeren. Dat de genen, die hem daar toe bekwaam geloofden te zyn, hem niet recht kenden; dat hy een al te welgezind Engelschman was, om zyn vaderlandt onder slaverny te brengen, en dat hy het gezantschap om gene andere reden op zich hadt genomen, dan in hope van het zelve te doen strekken tot welwezen van Engelandt, dat noch zuiver, noch veilig kon zyn, zo lang als 'er eene scheuring in het koninkryk bleef. Hy beweerde, dat alle vervloekingen in hunne macht waren, zo lang als de kerkelyke ban niet herroepen was, en dat dus de genen, die de bondzegelen toedienden, en die ze ontfingen, even zwaar zondigden. Belangende de onderhandeling van Commenden, waar

Wat raadt hy
haargeest.

omtrent de koningin klaagde, deedt hy haar verzekering, Dat de zelve ten minste van zyn kant, zo wel als van die van den paus, geheim was gebonden; dat men den kardinaal eenige algemene hope hadt moeten geven, doch dat men hem niets byzonders geopenbaart hadt, en dat hy tot gezant benoemt was geworden, eer het H. genootschap van de vaste besluiten der koninginne kennis hadt. Dat hy van Rome was vertrokken, beladen met genadebewyzen van den Apostolischen stoel, om de zelve met volle mate over Engelandt uit te storten; dat hy ondertusschen vreesde, dat, byaldien men vernam, op wat wyze men met hem handelde, met voorwensels te zoeken om zyne reis te verachten, de paus zyn gegeven bevel zou herroepen, en een ander gezant in zyne plaats stellen, met bullen, die minder gunstig waren: behalven dat een vromdeling de zelve genegenheit niet zou hebben, die hy gevoelde, voor een koninkryk, waar in hy geboren was. Dat hy, om dit ongeval te verhoeden, aan den paus geschreeven hadt, dat zyn verrek uit Duitschlandt slechts eenige weinige dagen was uitgesteld: doch dat men zich moest haasten de zwaarigheden, die men vermaak schiepte tegen hem op te werpen, te boven te komen. Hy weet zulks den keizer, die hier in, gelyk hy zeide, even als in de zaak van het Interim, door eene staatkunde, die welke hem de belangen zyner grootheid boven die van den Godsdienst deedt stellen, te werk ging. Nog voegde hy daar by, Dat hy daar over met den biechtvader van zyne keizerlyke Majesteit in gesprek was geweest, en dat hy, na hem de godloosheit van dit gedrag vertoont te hebben, van hem eene belofte hadt gekregen, te zullen arbeiden om den vorst, zynen meester, daar van af te brengen. Hy vermaande de koninginne, het voorbeeld van dien vorst niet na te volgen; in het tegendeel, meer voor de Christelyke eenvoudigheid te wezen, dan voor de vleeschelyke voorzichtigheit; af te slaan van den onrechtvaardigen tytel van hoofdt van de kerke met zo veel stoutmoedigheid, als Henrik de VIII gehad hadt om zich den zelve onrechtvaardiglyk aan te matigen. Daar wordt niet gemeld, wat hy antwoordde betreffende de bisschoppen, die de koningin verzocht dat hy zou benoemen in plaats van de gene, de welke zy besloten hadt af te zetten, en zyn vertoog maakt 'er geen het minste gewag van.

Zo zeer als Polus het hof van Engelandt aanspoorde om hem lastbrieven te laten toekomen, ten einde hy zyne reize mogt voortzetten, zo zeer arbeidden de keizer en Gardiner om de zelve te verachten. Zy vertoonden, dat de raadgevingen dezes kardinaals geenzins ter uitvoeringe konden gebragt worden; dat de Staat op een geregelden voet geschikt, en het huwelyk van de koninginne moest voltrokken worden, voor dat men zich verledigde tot het herstellen van des pauzen gezag; dat het te veel was, die twee grote oogmerken te gelyk by de handt te nemen; maar dat men, het eene zynde te boven gekomen, lighter in het andere zou slagen. Dat 'er geen twyffel aan was, of men moest eerst met het huwelyk beginnen, om dat de koningin beter in staat was van zich te doen gehoorzamen, wanneer zy de macht van den vorst, haren gemaal, by de hare voegde.

Buiten allen twyffel was deze raad veel voorzigtiger dan die van Polus, schoon hy misschien minder oprecht was. Dus hadt de koningin reden, den zelve boven den anderen te stellen. Hier uit ontfondt ondertusschen een haat tusschen Polus en Gardiner, die tot eene verachting en wederzydsche lasteringen opentlyk uitborst. De eerste scholdt den anderen voor een trouwlozen uit,

1553.

Zyne goede
meningen en
die van den
heiligen stoel.

Hy vraakt
de behande-
ling van den
keizer.

De keizer en
Gardiner
gaan nog
voort met
hem in zyne
reize te be-
lemmenen.

die

1553. die voortging met den Godsdienst onder de regering van de koningin *Maria* den spot te dryven, gelyk hy onder die van *Henrik* den VIII gedaan hadt, en met de rechten van den heiligen stoel aan zyne trotfchheit op te offeren. Hy zeide, dat hy, na den vader in zyne onrechtvaardige bezittinge begunftigt te hebben, nog daarenboven de dochter de wederomgeving belette, die ze begeerde te doen: een goed hoveling; een slecht priester, en onwaardig in de kerk den rang te hebben, dien hy daar in hieldt.

Gardiner sprak op zyn beurt van den kardinaal, als van een man, die geen gebruik vande wereld hadt, vol zynde van afgetrokkene en Philosophische gedachten, bekwamer om in een klooster te wezen, dan om staatszaken waar te nemen: voor het overige van een middelbaar verftand, en van eene kennisse, die alleen goed voor de scholen was. Wy zullen wel haast zien, dat, indien *Gardiner* veel meer bedrevenheit hadt in de hofstijlen van deze ceuwe, *Polus* in de grondregels van het Evangelie verre boven hem uitfak, en zo gematigt, als de andere heftig, was.

Wat zorg de koningin gedragen hadt om de onderhandeling nopens haar huwelyk met den prins *Philips* bedekt te houden, verspreide zich het gerucht daar van echter door het gansche koninkryk, en baarde bekommernis aan het Huis der gemeentens in den tydt, dat het Parlement nog niet was afgebroken. Men zegt, dat de gevolmachtigden zich in het vernietigen van de echtscheidinge van *Henrik* den VIII, en in het bekrachtigen van het huwelyk van *Catharina* van Arragon om gene andere reden zo vaardig hadden getoont dan om dat ze hope hadden het hert der koninginne daar mede te winnen, ten einde zy haar beletten een vremdeling in het gebiedt in te voeren. Doch wanneer zy vernamen, dat zy luisterde naar het aanzoek van den prins van Spanje, besloten zy terstondt zich daar tegen aan te kanten, en zonden aan haar hunnen spreker, nevens twintig personen van hunne vergadering, om haar te bidden, hare toestemming tot deze vermaagfchapping niet te willen geven. Van twee dingen diende 'er een gedaan, of men moest de gemeentens voldoening geven, of het Parlement afbreken. Hoe gevaarlyk het laatste was, koos de koningin echter die zyde. Dus eindigden de zittingen op den 6 December. Zy waren den 10 October begonnen, en uitgenomen eenige wetten, van weinig belang, hadt men alleen aan de vernietiging van de echtscheidinge van *Henrik* den VIII en aan de willekeuren van *Eduard* gearbeid: doch het scheelde weinig, of *Maria* zag dit werk, nevens al hare macht, in een oogenblik omver stoten. Aan de andere zyde wierdt het hof over eene zo vaardige en gevoelige tegenkating verlegen, en *Gardiner* schreef daar over aan den keizer, als of hy, byaldien men dit huwelyk verder wilde doordringen, voor een algememen opstandt bevreesd was. Hy vertoonde hem, dat men, om dezen oproer te verhoeden, alles moest aanwenden, wat strekken kon om de gemoederen te verzachten, de voornaamste door mildadigheid winnen; de stemmen der afgezondenen tot het naaste Parlement door geschenken trachten machtig te worden, en zich aanhangers maken in het Huis der gemeentens, tot zo groten getale, als men meende daar mede meester van de stemmen te zullen wezen. Dat ondertuffchen de koningin niet in staat was om deze kosten te doen, en dat de keizer door het overmaken van aanzienlyke geldsommen ylings daar in diende te voorzien. Hy voegde daarby, dat zyne keizerlyke Majesteit ende prins *Philips*

den algememen Staten in het schikken van de huwelyks-voorwaarden het volkomen bewindt moesten aanbieden, het welk die twee vorften ook deden. Aangezien 'er geen middel meer was om het huwelyk geheim te houden, stelden zy den staatsdienaren, die van wegens de koninginne aan hunne hoven verblyf hadden, het zelve, onder de voordeeligste bedingen, die het Parlement en de gansche natie konden wenschen, voor. Zy wisten wel, dat zy, de zaak eens gedaan zynde, meester van hunne beloften zouden wezen, om gene te houden, dan die het hen behagen zou na te komen. Aangaande het geldt, de keizer nam twaalf honderd duizend kronen op, en maakte de zelve naar Engelandt over, om volgens de goedkeuring van zyne afgezanten en het bevel van *Gardiner* te worden verdeelt. Hy deedt den prins, zynen zoon, daar omtrent echter eene belofte doen: zo dat dit eigentlyk eene lening was ten laste van het volk van Engelandt; vermits zich *Philips* tot de wedergeving van die somme verbondt, als hy zich op den troon zou zien. Dit artykel moest geheim blyven: ondertuffchen wilde de keizer het niet ontveinzen, en maakte het zelve in het volgende jaar, zo haast als de prins, zyn zoon, met de koninginne getrouwt was, openbaar. Naardien de steden om betaling verzochten van de sommen, die zy hem geleent hadden, zeide hy tegen haar, dat zy met den eerften voldoening zouden krygen; dat hy dit geldt tot het huwelyk van zynen zoon besteed, en daar voor goede borgen genomen hadt; dat hem daar van reets drie duizend kronen waren ter handt gestelt; dat de kooplieden last hadden, hem nog vier duizend te betalen, en dat hy het overige kort daar na stontd te ontfangen. Dit vindt men in een boekje, te Straasburg gedrukt, onder den tytel van: *Adres der gemeentens aan de koninginne aangaande haar huwelyk*. Dus wreekten zich de naar Straasburg gevluchte Engelfchen over hunne ballingschap. Men wil voor het overige, dat zulks geenzins geschiedde met benadeeling van de goede trouwe, en dat zy diergelyke stoute zaken niet zouden hebben durven voorgeven, ten zy ze daar van wel verzekert waren geweest, dewyl het anders zeer ligt zou geweest zyn, hen van valscheit te overtuigen. De stilzwygendheit, die men omtrent dat boekje hieldt, is een bewys van de waarheit. Niemandt bestondt te zeggen, dat het een lasterschrift was, en men heeft het liever onbeantwoord willen laten, dan tot eene openlegginge van zaken komen, waar by het hof mogelyk zyn voordeel niet zou gevonden hebben. De vluchtelingen hadden het ook op *Gardiner*, hem verwijtende zynen onrechtvaardigen handel in de waarneming van zyn ampt van kancelier, daar hy, gelyk zy zeiden, de zaken van zyne aanhangers alleen afdeed, zonder de anderen te willen horen, terwyl hy de vryheit der Engelfchen aan den keizer verkocht.

In den tydt, dat het Parlement vergadert was, hieldt de geestelykheit ook hare zittingen. Het hof hadt gewenscht, dat beide die vergaderingen met eendragtigheid arbeidden aan de herstellinge van den Roomschen Godsdienst. Hier omtrent hadt men maatregels genomen. Men liet in schyn den Proteftantschen leeraren in de vergadering van de geestelykheit, waar van zy een gedeelte moesten uitmaken, de vryheit van hunnen Godsdienst verdedigen: doch het getal, dat 'er mocht verschynen, was zeer gering, op dat de meerderheit van stemmen het overhaalde. De aartsbiffchop van Kantelberg hadt de voorzitter daar in moeten wezen: maar vermits hy in den Tour gevangen zat, was het *Bonner*, bisschop

Lasterlyke redenen van *Polus* omtrent *Gardiner*.

Die van *Gardiner* tegen *Polus*.

De gemeentens doen eene bezandding aan de koninginne om haar huwelyk met *Philips* voort te komen.

Gardiner geeft den keizer raad om deze tegenkating te doen ophouden.

1553

De keizer neemt twaalf honderd duizend kronen op om naar Engelandt over te maken.

Geschrift der naar Straasburg gevluchte Engelfchen; dat dezen geheimen handel ontdekt.

Heylin, Burnet, Sleidanus, Vergadering der geestelykheit.

1553. van Londen, en door de waardigheid van zynen fetel de eerste van de provincie, de welke die plaats bekleedde. Hy benoemde om voor de kerkheeren te prediken *Jan Harpsfield*, zynen kapellaan, die tot zynen text nam deze woorden: *Weidt de kusse* †. Hy hieldt zich minder op met het verklaren van den text, dan met de genen, die van zynen aanhang waren, te pryzen, en tegen de anderen uit te varen; hy deedt in zyn gebedt een soort van lofspraak over de koninginne, de welke hy vergeleek by *Hester, Debora*, en andere heldinnen van de oude Joodsche kerk. Hy was kort in opzicht van de prinsesse *Elizabeth*; maakte het zelve onderscheidt met Godt te bidden voor de geestelykheit, zich genoegende de Roomsche geestelyken te pryzen, zonder iets van de Protestantische te zeggen. Hy verhieff *Bonner, Tostal, Heath, en Day*, zo als de Engelsche geschiedenschryvers zeggen, met uitdrukkingen, de welke eene vleery te kennen gaven, die met de deffigheid eens Christen leeraars geenzins overeenkwamen. Zyne leerreden was ook vol eenzydigheit. Hy overlaande de hoofden van zyne party met loftuitingen, en braakte niet dan smaadheden uit tegen de leeraars van de voorgaande regeringe, de welke hy afschetste als vleeschelykgezinde menschen en vyanden van de Vasten en den onghuwden staat.

De zittingen der geestelykheit namen den 18 October haren aanvang. De vergadering verdeelde zich, naar gewoonte, in twee Huizen, het Hoger- en het Lagerhuis. De leeraar † *Weston*, dien men in plaats van *Cox*, kort te voren afgezet zynde, deken van Westminster hadt gemaakt, wierdt tot spreker van het laatste verkoren. Hy gaf de vergadering kennis van de voornemens der koninginne, de welke begeerde, dat men de zaken van den Godsdienst ter onderzoek bragt, en dat de Roomschegezinden met de Protestanten tot eene zamenpraak kwamen, ten einde de betwiste geloofsartykelen in der minne, zo het mogelijk was, geregelt wierden. Doch het getal der Protestanten, gelyk reets gezegt is, die tot dezetwistredeneringe wierden toegelaten, was op verre na zo groot niet als dat van de Roomsche party. Voor eerst leedt men in het Hogerhuis geen bischop, die zyne ordening onder de regering van *Edward* ontfangen hadt: immers vindt men geen eenen naam van de zulke in de Registers te boek geslagen; en het is zeer waarschynlyk, aangezien de groten acht dagen te voren twee van deze geestelyke Parlementsheeren buiten gesloten hadden, dat de geestelykheit weinig meer achtung voor hen toonde. Het ging evenwel in het Lagerhuis zo scherp niet toe. Niettemin droeg men zorg, dat 'er geen personen in kwamen, dan die het hof toegedaan waren. Maar des niettegenstaande kon men niet beletten, dat zes dekens, of aartsdiakenen, zich aldaar bevonden. Dit waren *Philpot*, aartsdiaken van Winchester, *Philips*, deken van Rochester, *Haddon*, deken van Exeter, *Cheyney*, aartsdiaken van Hereford, *Ailmer*, aartsdiaken van Stow, en *Young*, zanger van S. David. *Philpot* vertoonde, dat het thans zake zynde om den nieuwen dienst ter onderzoek te brengen, het raadzaam was, dat men de geestelyken, die in dit werk deel gehad hadden, mede deedt opkomen: doch *Weston* sprak dit tegen, en de voorslag wierdt verworpen: zo dat de gansche twistredenering opkwam voor de zes bovengemelde verdedigers van de party der Hervormden, tegen alle de Roomschegezinde prelaten en abten, die het Hogerhuis uitmaakten, ondersteunt zynde door de leden van het Lagerhuis.

Openbare redentwilt van zes Protestantische leeraars tegen de gansche Roomsche geestelykheit.

† *Doffer*.

Het viel deze laatste niet moedelyk met alle deze voordeelen te zegepralen, daar zy, ten anderen, door het hof en het Parlement onderschraagt wierden: ook zetten de Roomschegezinden, indien men de Engelsche schryvers, en het verhaal, dat men 'er van liet drukken, zo als het nog tegenwoordig te zien is †, geloven mag, zich als overwinnaars, die wetten willen geven, schrap, en lieten de anderen naauwlyks toe hunne zwaarigheden open te leggen, waar over zy zeer meesterachtig het oordeel velden. De spreker opende het twistgeding met hevige redenen, deerlyk uitvarende tegen de hervorming en tegen de hervormers van de voorgaande regeringe. Hy zeide, dat de Cathecismus, op het einde van die regeringe, in den name van de kerkvergaderinge van de provincie van Kantelberg gedrukt zynde, vol kettery was, en kreet den nieuwen kerkregel als vervloekt uit; vermaande de vergadering deze opstellen te doemen, byzonder in de artykelen, die het heilige Sakrament des altaars te na kwamen, en, in plaats van die verderffelyke formulieren, goede kerkwetten te maken, om de lere, de welke de koningin eendragtig met het Parlement goedkeurde, te bevestigen. Hy stelde vervolgens twee vragen voor omtrent het stuk van het Nachtmal: de eerste betrof de wyze, hoe broodt en wyn in het ligchaam en bloedt van Jesus Christus verandert worden; de tweede raakte de wyze, op welke dit ligchaam en dit bloedt in het Sakrament tegenwoordig zyn: of dit door eene verzelfstandiging †, of by wyze van verselling † geschiedde. Men nam twee dagen om zich te bereiden, om den 20 van de maand daar op te komen antwoorden, tot welken dag de zittingen wierden uitgesteld.

Men verzuimde niet dien dag byeen te komen. De gansche geestelykheit, uitgenomen de zes Protestantische leeraars, antwoordde op deze twee voorgestelde artykelen, dat het broodt en de wyn verandert waren in het ligchaam en bloedt van Jesus Christus, en dat dus Jesus Christus wezentlyk en lichamelik, onder de gedaanten van broodt en wyn, in het Sakrament was. *Philpot* ondernam dit gevoelen te bestryden, en dat van de Protestanten te verdedigen: maar verzoekt alvorens, dat zyne party met eenige leeraars van de zelve gemeente mogt versterkt worden, en dat men ten minste nevens hen toeliet *Ridley, Rogers*, en twee of drie anderen. Het Lagerhuis deelde dit verzoek mede aan de prelaten, die 'er den Raadt kennis van gaven, waar van het antwoordt eerst na verloop van drie dagen kwam. Het was den Hervormden geenzins voordeelig. De spreker opende de zittingen met eene betuiginge uit den name van de geestelykheit, dat deze zamenpraak niet was aangelegt om de waarheit van de lere, die de meeste geestelyken getekent hadden, in twyffel te trekken, maar om het klein getal der genen, de welke weigerden zich wederom tot het zelve geloof te begeven, daar van te overtuigen. Vervolgens wierdt 'er verklaart, dat niemandt tot de twistredeneringe zou toegelaten worden, dan die recht van zittinge in de vergaderinge hadden. Dus weigerde men de zes Protestantische leeraars de verzochte aanvulling; en de gansche verdediging van hunnen aanhang kwam alleen op hen aan. Daar waren 'er zelfs twee, die wegingen, *Haddon* en *Ailmer*, wel voorpelende, dat men hen niet horen, of, na de betuiging, die de spreker gedaan hadt, op hunne redenen geen acht zou geven.

Ons oogmerk is niet van deze twistredenering, die van den 23 October tot den 30 van die maand duur-

1553.

† onder de Acten van Fox.

Hardetaal van den spreker van de geestelykheit by de opening van het twistgeding.

Vragen, waar op antwoordt moest worden.

* *Transubstantiatio.*
† *Cocconiatio.*

Betuigingen van den spreker voor dat men met de twistredeneringe een aanvang maakte.

1553. duurde, een omftandig verflag te doen. Het verhaal daar van zou te verdrietig vallen. *Philpot* was byna de eenigfte der zes Proteftanten, die fprak, en *Wefton* liet hem niet toe de Latynfche redenvoering, die hy vervaardig hadt, noch uit te fpreken, noch in het Engelfch te verklaren. Hy beval hem zyne zaken naakt open te leggen, zonder eene redenkunflige aanspraak te doen. *Philpot*, zich ondertuffchen op zyne knien nederwerpende, fincekte de prelaten en raadsheeren van ftaat, die tegenwoordig waren, dat het hem vry mogt ftaan zyne gedachten rondborftig te uiten, het welk hem wierdt toegestaan. Doch dewyl hy de lichamelijke tegenwoordigheid betwiftte, verhief zich een geluidt van verwarde ftemmen, die hem voor een zinnelozen uitmaakten, en *Wefton* dreigde hem met de gevangeniſſe. *Philpot* drong nogmaals op het recht der volkeren en op de vryheit van zich te verklaren, het welk een van de onfchendbaarfte voorrechten is van de openbare vergaderingen. Doch hem wierdt belaft zyne redenvoering tot enkele redeneringen te bepalen. Het woordt weder opgevat hebbende, viel men hem voor de derde maal in zyne reden, en hy wierdt op nieuw met de gevangeniſſe gedreigt. Toen antwoordde hy zonder verbazinge, dat zy daar als een hoop zamengezworenen gekomen waren, om de waarheit te fmoren, en om in der zelve plaats leugenen te doen gelden, die zy niet dan door geweldpleginge konden verdedigen. *Wefton* en hy raakten nog verſcheide malen aan malkander, en de gefprekshouding wierdt den 30 December niet dan door nieuwe bedreigingen van den kant van den fpreker, die *Philpot* verboodt meer in de vergadering te verſchynen, geëindigt; waar op zommigen van den Roomfchgezinden anhang hem vertoon hebbende, dat dit de wetten der vryheit te na was gekomen, hadt hy ſchaamte over zyne vervoerdheit, en zeide, dat hy dien aartsdiaken toeliet zich zo menigmaalen in het Huis te laten vinden, als het hem zou believen, indien hy daar anders in een behoorlyk kleedt verſcheen, en niet fprak voor dat men hem zulks beval. Hy voegde daar by, zich naar *Philpot* en zyne amptgenoten kerende, zeggende: *Wat haten u toch deze ziele redenen? Gy hebt het woordt, doch wy hebben het zwaardt.* Hy zinspeelde op de twee benamingen, die in de Engelfche tale flechts een letter verſchillen: een looppje, dat weinig paffe in den mond van een geestelyk heer, daar het 'er op aankwam om de waarheit te verdedigen.

Aangaande de order, die men hielt in het twiftgeding, waren de Proteftanten doorgaans de aandrunders. Dewyl het op het leerftuk van de lichamelijke tegenwoordigheid, dat de Roomfchgezinden alle getekent hadden, aankwam, moeften de genen, die het tegenspraken, hunne redenen voorftellen. De zelve ſteunden of op het gezag der oudvaders, of op de plaatfen van de H. Schrifture. De getuigeniſſen der oude kerkenleeraars wierden gehaalt uit *Origenes*, *Theodoretus*, *S. Auguftinus*, *S. Irenaeus* en *S. Hefychius*. De plaatfen van de Schriftuur nam men uit de Brieven van den H. *Paulus*, die het Sakrament, zelfs na de zegening, den naam van broodt geeft; uit deze woorden van den Zaligmaker: *De armen hebt gy altydt met u, maar my hebt gy niet altydt*; uit deze woorden: *Ik ga beneen tot den Vader, en ik laat de wereld*, en uit deze plaatſe van de Handelingen: *Welken de hemel moet ontfangen tot de tyden der wederoprechtinge aller dingen.* De Roomfchgezinden antwoordden nopende het gezag der oude kerkenleeraars, *Origenes* als een Stercoraniſt,

en *Theodoretus*, als met de kettery van *Neforius* befmet zynde, te verwerpen. Zy ſielden *Auguftinus* tegen *Auguftinus*; en wederleiden, of ontweken, op eene behendige wyze de tegenwerpingen, uit *Irenaeus* gehaalt, de welke zegt, dat onze lichamen door het broodt en den wyn van het Nachmaal gevoed worden, en die van *Hefychius*, de welke de gewoonte van de kerk van Jeruzalem bybrengt, namentlyk van het gene van het Nachmaal overſchoot te verbranden. Wat de Schriftuurplaatſen belangde, zy antwoordden daar op, dat men door het woordt van broodt, waar van *Paulus* zich bedient, alleen des zelfs gedaante te verftaan hadde, dat de woorden onzes Zaligmakers: *Maar my hebt gy niet altydt*, te begrypen waren, zodanig als gy my nu hebt, in een ſtaat van armoede; dat de andere woorden: *Ik ga beneen tot den Vader*, betrekking hadden op de hemelvaart van den Zaligmaker, zonder zyne onzienelyke tegenwoordigheid in het Sakrament uit te fluiten; en om deze uitlegging te bevefligen bragten zy eene plaats by uit *Cryfoftomus*, de welke zegt, dat de Heer zyn vleefch in den hemel overgevoert, en het zelve ook op de aarde gelaten heeft. *Wefton* en zyn gansche anhang gaven voor, dat dit bewys onwraakbaar was: doch de anderen zeiden daar op, dat het vleefch, dat *Chriſtus* op de aarde heeft gelaten, zyne gelovigen zyn, gelyk het de zelve op eene andere plaats uitlegt. Eindelyk beantwoordden de Roomfchgezinden de plaats uit de Handelingen, zeggende, dat *Chriſtus* Godt zynde, zyne almacht niet kon omvangen worden; en dat het, met hem in een plaats te willen befluiten, evenveel zou wezen als hem in eene gevangeniſſe te ſtellen.

De byzonderheden van deze zamenſpraak, waar in elk zich de overwinning toefchreef, gelyk het matigt zich in diergelyke gelegenheden gemeenlyk gaat, wierden van weêrzyden gemeen gemaakt. Ondertuffchen plukte het hot daar de vrucht van, die het verwacht hadde. Die van des zelfs anhang, veel talryker zynde dan de anderen, waren meefter van de befluiten, en het voordeel bevondt zich, het zy door een geweldig gefchreeuw, of meerderheit van ſtemmen, altoos aan hunne zyde. De anderen lieten niet na, wanneer zy gehoort konden worden, hunne redenen te doen gelden. Zy klagden dat de andere onderdrukt hadt; doch de andere zeiden, dat zy geenzins overwonnen waren, en dat de waarheit, wat pogingen men ook aanwendde om de zelve te verkrachten, altydt boven hadt aange-dreef; dat men geen de minfte acht behoorde te geven op de befliffingen van eene vergadering, die zo partydig was, en waar in de vyanden der hervorminge alleen gezeten hadden om de zelve te veroordelen, zonder dat het ook der zelve anhangers geoorlooft was geweest die te verdedigen. Zy ſielden tegen een zo geweldig gedrag dat gene, dat men onder de voorgaande regeringe gehouden hadt, en meenden, dat 'er in dien tydt beter trouw in de openbare twiftredeneringen plaats hadt gehad. Dat de Roomfchgezinde leeraars daar in hunne redenen met alle vryheit hadden voorgedragen; dat daar alles met order was toegegaan, niet alleen zonder ſnading, maar zelfs zonder het minfte geraas, en dat men in de hogefcholen van Cambridge en Oxford, gedurende al den tydt der zamenſpraken, zich ſtil en geruſt hadt gehouden. Dat de aangehaalde boeken bezorgt waren in de zale, daar het twiftgeding gefchiedde, om de zelve, als het vereifcht wierdt, terftondt by de handt te hebben; ten einde niemandt wat wys kon gemaakt worden: zo dat niet alleen de Roomfchgezinde leeraars niet

Philpot betwift de lichamelijke tegenwoordigheid in het Sakrament.

Men floort hem voor de derde maal. Zyne floutheit.

De geestelykheit wraakt de oplopendheit van den fpreker.

Men zegt niet wat voor een kleedt dit was.

Swaard betekent in het Engelfch een zwaardt, en Word een woordt.

Redenen der Proteftantſche leeraars tegen de verzeiflandighe.

Antwoordt der Roomfchgezinde leeraars.

1553

Ieder party in elk zich de overwinning toefchreef.

Klagten der Proteftanten over de geweldenary, die men hen hadt aangedaan.

Vergelyking van dit gedrag met dat van de regeringe van Eduard.

1553. konden klagen over een zo rechtmatig gedrag, maar ook alle de toehoorders daarenboven reden hadden van vergenoegt te zyn, en voordeel te doen met de verstandige redeneringen, die daar met zo veel zachtheit, als klaarheit, uitblonken.

Doch het hof kreunde zich weinig aan hunne klagten, en ylde met grote schreden tot het voorgestelde doelwit. Het Parlement, dat toen vergadert was, streefde naar het zelve einde, en ondersteunde de geestelykheit met kracht. Des volgende daags na het eindigen van deze zamenpraak gaf het Huis der groten aan dat der gemeentens over het ontwerp van eene wet, om de instellingen van *Eduard*, gelyk wy gezien hebben, te herroepen. Zo haast als het Parlement omtrent deze herroeping uitpraak gedaan, en voor dat de koningin daar in bewilligt hadt, rechte *Bonner* den ouden dienst in de St. Paulus-kerke weder op. Hy herniep zelfs een oud gebruik, daar men niet meer aan dacht, namentlyk, van den dienst op zekere feesttyden door voorzangen* te beginnen, die het choor omhoog in de klokke-torens moest gaan zingen. Het feest van St. *Catharina* was 'er een van: ook deedt *Bonner* des avonds van dien heiligen dag, volgens de oude gewoonte, wiens gebruik hy vernieuwde, deze gezangen opheffen. Hy deedt op St. *Andries*-dag plegtelyk de Misse, begaf zich in ommegang † met al de pracht, welke de Roomsche geestelykheit in diergelyke plegtigheden gewoon is te vertonen.

Den 28 December wierdt *Vesey* herstelt in het bisdom van Exeter, waar van hy zich onder de regering van *Eduard* ontdaan hadt. Hier mede eindigde het jaar 1553, en zodanig waren de eerste handelingen van het Parlement en de geestelykheit tegen de Protestanten van Engelandt.

Men deedt de zelve in Vrankryk wredelyk verbranden: negen ondergingen deze straffe te Lion, onder welke vyf waren, die hunne letteroeffeningen te Lausanne, op kosten van het gemeenebest van Bern, hadden voortgezet: weshalven het Zwitserisch Kanton, de zelve aanmerkende als zodanige, die het hadt opgevoed by het hof van Vrankryk, om hunne ontlasting aanhielt: doch te vergeeffich. De kardinaal *Tournon* hadt het oor des konings, en deze staatsdienaar was onverbidelyk ten opzichte van de genen, die men voor ketters hieldt. Daar bevondt zich onder hen een krygsmann, *Lodewyk van Marsak* genaamt, om de zelve oorzaak veroordeelt zynde, die ook het zelve soort van straflydinge onderging. Het onderscheidt, dat het hof raadzaam vondt daar omtrent te maken, was, dat men hem geen strop, gelyk de anderen, zo haast als hun vonnis was uitgesproken, om den hals deedt. *Marsak*, die dit onderscheidt merkte, vroeg, wat hy gedaan hadt, om van dien snoer van eere, waar mede hy zag dat de scherprechter zyne medgesellen versiert hadt, ontbloot te worden. *Ik wensche*, vervolgde hy, ook ridder gemaakt te worden van eene zo doorluchtige orde.

Eene woedende pest verwoestte toen Parys, alwaar men tegen de Hervormden de zelve straf oefsende, als te Lion. De Roomschegezinden beschouwden hen als goddelozen, die Gods roede over het koninkryk haalden; en in dit vooroordeel slagten zy hen als offers, om des Hemels gramschap te stillen, of liever, om hunne eige woede voldoening te geven. De Protestanten in het tegendeel schreven de onheilen van Vrankryk toe aan de wreedheit van den kardinaal *Tournon*, en verbreidden, dat Godt dus de dootd hunner mar-

telaren wreekte op het volk, dat dezen handel goedkeurde. Anderen bragten de wraak over deze strafverrechten te huis op *Diana van Poitiers*, die de verwyzing dezer ellendigen zocht, om der zelve goederen te bekomen, de welke door den koning tot haren voordeel verbeurd wienden verklaart. Zy hadt die geldmiddelen nodig, om ze te besteden tot vrykopinge van den hertog van Aumale en den grave van der Mark, hare schoonzonen, de welke gevangen waren, de eerste in den slag van Pont à Mousson, dien *Albert*, markgraaf van Brandenburg, tegen Vrankryk won †; de andere by de veroveringe van Heidin.

In dezen tydt wierdt *Michaël Servetus* om zyn lasterlyk gevoelen aangaande de verborgendheit van de Drieëenheit (a) te Geneve verbrand. Hy was een Spanjaardt, uit de stadt Taragona, een arts van zyn ambacht, en gevallen op het lezen van Godgeleerde boeken. Hy was niet alleen met het godloze gevoelen der Antitrinitarissen †, maar ook met verscheide andere uit het Mahometaan-Heidendom ontleende dwalingen ingenomen. Niet te vrede zynde met deze godloosheden alleen te voeden, zocht hy ook anderen daar toe te brengen, en hadt, door een ketterschen yver aangezet zynde, daar over verscheide schriften in het licht gebragt. In dit jaar kwam hy te Geneve, daar hy eenigen tydt te voren zich onthouden hadt, en waar van dan hy verjaagt was. Hy leeraarde in het openbaar. De Regering deedt hem gevangen zetten, en beval de predikanten by hem te gaan, om hem te verplichten van zyne dwalingen af te staan. *Servetus* beweerde zyne leerstukken met halsterrigheit, en bejegende *Kalvyn*, die aan het hoofd der Godgeleerden was, onwaardiglyk. De Regering, welke men van alles, wat in deze zamenpraak was voorgevallen, verslag hadt gedaan, wilde in deze zake, zonder de Hervormde Kantons daar over alvorens geraadpleegt te hebben, niets doen. Alle waren zy van gedachten, dat het hier niet alleen op kettery, maar ook op Godslasteringe, aankwam, en dat deschuldige, ten ware hy zyne godloosheden herriep, met de doot moest gestraft worden. Men vermaande hem dan op nieuw zyne dwalingen te herroepen: maar dewyl hy even hardnekkig bleef, en altoos met de zelve oplopendheit, als in het eerst, uitvoer, wierdt hy eindelyk veroordeelt om verbrand te worden. *Willem Farel*, die hem in het laatste oogenblik van zyne straflydinge verselde, vermaande hem te vergeeffich tot berouw, en om den eeuwigen Zone Gods aan te roepen: maar deze dwaalgeest stierf in zyne halsterrigheit, *Farel* antwoordende: *Ik gelove, dat Christus de ware Zoon Gods is; maar niet de eeuwige*. Voor het overige wierdt deze handel toen al verscheidentlyk opgenomen, gelyk naderhandt ook geschiedde. De Roomschegezinden trokken 'er gevolgen uit ter rechtvaardiging van de straflydingen, die zy de Protestanten deden ondergaan, en meenden door dit voorbeeld den laatsten den mond te stoppen, die hen van wreedheit beschuldigten. *Kalvyn* inzonderheit wierdt beschuldigt de aanlegger daar van geweest te zyn, en des zelfs vyanden geven hem nog heden ten dage na, dat hy zelf *Servetus* om misdaadt van kettery heeft doen verbranden, terwyl hy schreeuwde tegen de strafheit der Roomsche vierfcharen. De Protestan-

† die de Drieëenheit loogchen.
Godloosheden van *Servetus*.
Gedachten der Evangelische Kantons over zyne straffe.

Hy wordt veroordeelt om verbrand te worden.

Wat voordeel de Roomschegezinden uit deze behandelinge trekken.

(a) Deze Godverzaker noemde de zelve den Driekoppigen Helmond in zyn boek van de dwalingen aangaande de Drieëenheit, bestaande uit zeven boeken.

Bonner her-
stelt den ouden dienst.

* Antienner

† Protes-
ta.

Herstelling
van Vesey
in het bisdom
van Exeter.

Stedanus
Thuanus.
Vervolging
der Her-
vormden in
Vrankryk.

Verschillen-
de bedenkin-
gen van de
Roomsche-
gezinden en
Protestanten
over de pest
te Parys.

1553. De Protel-
tanten zyn in
hunne ge-
voelens ver-
deelt.

tanten zelfs spreken van die strafpleginge niet op eenderhande wyze. Zommigen wraken de zelve, als eene wreedheit, die met de zachtheit van het Euangelie niet kan zamengaan; anderen in het tegendeel keuren de zelve goed, als eene straffe, welke godslasteraars, volgens Goddelyke en menschelyke wetten, verdient hebben; en anderen wederom verschoonden de zelve zonder ze goed te keuren. Deze laatsten zeyden, dat dit een eenig voorbeeldt was, en tot geen wet verstrekte. Ten anderen beschouwden zy deze strafpleging als een overblyffel van het pausdom, welkers vooroordeelen men nog niet ten eenemale hadt laten varen. *Kalvyn* gaf 'er een verhoog over uit †, waar in hy, na getoont te hebben, dat hy de aanlegger dezer rechtspleging, gehouden in de vierfchare van het wereldlyk gerecht, niet geweest is, met verscheide redenen bewyft, dat die straffe rechtmatig was; dat de Magistraat macht heeft van zulke dwaalgeesten uit te roeien, en de genen, wier lasteringen de grondslagen van den Godsdienst het onderste boven keren, met de doodt te straffen.

Verhoog, dat *Kalvyn* daar over in het licht geeft. † Men vindt het zelve in zyne werken.

1554. *Heylin*, *Godwin*, *Zaker*, *Barnet*, *Thuanus*. Gezantschap van *Karel* den V en prins *Philips* nopenshet huwelyk met de koninginne. Staarkunde van *Gardiner*.

In het begin van het volgende jaar zag men te Londen aankomen *Lanercast*, graaf van *Egmond*, en *Montmorency* van *Courieres* (a), benoemde afgezanten van *Karel* den V om de huwelyksvoorwaarden van den prins *Philips*, zynen zoon, met de koninginne vast te stellen. Hunne aankomst maakte weinig gerucht, en wel verre van hen eene prachtige intrade te geven, hieldt men hunne bezending, immers zo veel als het mogelyk was, geheim. Deze voorwaarden wierden in weinig dagen, met de gevolmachtigden, die men hen gaf, gesloten. *Gardiner* was 'er het hoofd van, dien men ook al de eer daar van toefschreef. Meer bedreven zynde in staatszaken dan in die van den Godsdienst; door eene ondervindinge van vele jaren van de natuur der vrende hoven, zo wel als van de neigingen van het zyne, kennis hebbende; daarenboven by deze ondervinding veel schranderheit bezittende, wist hy de afgezanten tot zyn oogmerk te leiden. Dit was voor eerst niets te belluiten, of het moest door het Parlement kunnen goedgekeurt worden; ten tweede de Spanjaarden te beletten deel aan het ryksbestier te hebben, wiens ganfche bewindt zy aan zich zelve wilden houden: zo dat hy zyn eigen voordeel niet minder dan dat van zynen landaardt beoogde. Ten anderen hielden de afgezanten zich niet lang met de voorbedingen op; te vrede zynde met het huwelyk te sluiten, bekreunden zy zich weinig aan de voorwaarden, waar van zy meenden, dat *Philips*, na dat hy met de koninginne getrouwt was, zich zeer wel zou kunnen ontheffen. Dus ieder naar zyne inzichten te werk gaande, wierdt men het over deze volgende voorwaarden eens: „ Dat *Philips*, uit kracht van dit huwelyk, den tytel van koning van Engelandt zou voeren, en dat zyn naam naast dien van de koninginne in alle actens van de koninklyke waardigheit zou gestelt worden, zonder dat hy evenwel eenige verandering kon maken in de voorrechten en wetten des koninkryks. Dat de macht om kerkelyke inkomsten te begeben, gunstbewyzen uit te delen, en de benoeming tot ampten volstrektelyk zou blyven in handen van de koninginne, en aan gene andere dan ingeborene onderdanen van de koninginne gegeven worden; en voorts, dat hare handtekening, zonder die van haren gemaal, van volkome kracht

Huwelyksvoorwaarden tusfchen *Philips* en *Maria*. *Atta Publ.* Tom. XV, fol. 398 etc.

(a) Deze tak van *Montmorency* vereenigde zich al onder de zegeninge van *Karel* den VI met het huis van *Burgundië*.

zou wezen. Dat geen Spanjaardt tot het staatsbewindt, noch de ampten van het hof, zou toegelaten worden. Dat noch de taal, noch de wetten in de gerechtshoven zouden mogen verandert worden. Dat de koningin ook de tytels van den koning, haren gemaal, zou voeren. Dat, byaldien de koningin haren gemaal overleefde, haar weduwegoedt zou zyn zeltig duizend guldens, Vlaamsche munt, de gulden tot veertig groten Vlaamsch gerekent, van welke fomme veertig duizend zouden aangewezen worden op de koninkryken van Spanje, en twintig duizend op de provinciën van de Nederlanden, en dat zy die fomme zou genieten op de zelve wyze, als *Margareta* van *Jork*, zuster van *Edward* den IV, en gemalin van *Karel*, hertog van *Burgundië*, voorzaat van *Philips*, de zelve hadt genoten. Dat de kinderen, uit dit huwelyk verwekt wordende, zouden opvolgen in de moederlyke goederen, volgens de gewoonte deslands. Maar aangaande de vaderlyke goederen kwam men overeen, dat de aartshertog *Karel*, zoon van *Philips*, zou opvolgen in de koninkryken van Spanje, *Napels* en *Sicilië*, het hertogdom van *Milaan*, en in alle andre domeinen in *Lombardië*, of *Italië*: maar dat, by aflyvigheit van *Karel*, of van zyne nakomelingen, de eerstgeborene van *Philips* en *Maria* in de zelve ryken en staten zou opvolgen. Dat de eerstgeborene van *Philips* en *Maria* zou bezitten het hertogdom van *Burgundië* en de Nederlandfche provinciën, waar van hertog *Karel* zou uitgesloten zyn, gelyk de kinderen van *Philips* en *Maria* waren uitgesloten van Spanje en *Italië*. Dat de jonger broeders en dochters van *Philips* en *Maria* zouden hebben haar aandeel in Engelandt; doch zonder te benadeelen het gene *Philips*, hun vader, of keizer *Karel*, hun grootvader, hen zou willen geven in de Nederlanden, of in *Burgundië*. Dat ingeval 'er niet dat dochters uit dit huwelyk verwekt wierden, de eerstgeborene zou erven het hertogdom van *Burgundië* en de Nederlanden, mits dat zy met goedkeuringe van *Karel*, haren broeder, trouwde met een inboorling van de gemelde landen, of van de staten van de koninginne, hare moeder. Dat indien zy in gebreke bleef deze voorwaarde na te komen, de prins *Karel* zyne rechten zou behouden op de gezegde landen, doch onder beding van zyne zuster een bruidfchat aan te wyzen zo wel op Spanje, als op de Nederlanden. Dat, indien de prins *Karel* zonder nazaten kwam te sterven, de eerstgeborene zoon van *Philips* en *Maria*, of de oudfte dochter, indien 'er gene mannelijke erven waren, zou opvolgen zo wel in Spanje, als in alle de andere domeinen en staten, tot de gemelde kroon behorende. Eindelyk, dat in alle de bovengemelde gevallen die kinderen, welke de vaderlyke of moederlyke goederen zouden erven, de wetten, voorrechten en gewoontens van de landen, die hen te beurt vielen, in haar geheel zouden laten, en dat zy het bestier van die landen aan gene andere dan inboorlingen zouden toevertrouwen. Voorts wierdt by dit verdrag uitdrukkelyk vastgesteld, dat *Philips* voor de voltrekking van het huwelyk plegtelyk zou zweren, de volgende voorwaarden te zullen onderhouden, namentlyk: „ Dat hy gene andere huisgenoten in Engelandt zou mogen hebben dan Engelfchen, of andere onderdanen van de koninginne; dat hy gene vremdelingen derwaarts zou mogen overbrengen, de welke den Engelfchen eenige reden van ongenoegen zou-

1554

ibid.

den

1554.

den kunnen geven; en byaldien zulks mogt komen te gebeuren, dat zulk een naar verdiensten zou geltraft worden: dat 'er geen de minste verandering in de wetten, rechten, inzettingen en gewoontens van Engelandt zou geduld worden. Dat hy de koninginne buiten hare eige staten niet zou mogen brengen, ten ware zy zulks uitdrukkelijk verzocht, en dat hy geen van de kinderen, die uit dit huwelyk stonden geboren te worden, zou mogen vervocren buiten Engelandt, zonder toestemminge van den adel. Dat indien de koningin zonder kinderen voor hem kwam te sterven, hy zich geen het minste recht over Engelandt, of eenige harer andere domeinen, zou aanmatigen; maar dat hy de opvolging van de koningin, zyne gemalinne, zou overlaten aan die gene, de welke daar toe gerechtigd waren. Dat hy niet buiten het ryk zou mogen voeren eenige kleinnodiën, of andere dingen van waarde, en dat hy niets van het gene tot de kroon behoort zou mogen vervremden, noch dulden, dat zich iemand van de zynen iets daar van aanmatigde. Eindelyk, dat Engelandt, teroorzake van dit huwelyk, niet zou mogen ingewikkelt worden in den oorlog, die 'er was tusschen Vrankryk en Spanje; maar dat de verbonden tusschen deze kroon met Vrankryk zouden blyven standt houden; noch dat men van de zyde van *Philips* eenige reden of gelegenheit tot een vredebreuk met dat ryk zou zoeken te geven.

In wat gelegenheit *Philips* zich bevoordt.

Dit waren de huwelyks-voorwaarden tusschen *Philips* en *Maria*, de welke het Parlement vervolgens bekrachtigde. De afgezanten haaltten zich tot hunnen terugtocht, ten einde zy hunne meesters daar van mogten verstandigen. *Philips* wachtte, na de bekrachtiging van het Parlement, niet lang om naar Engelandt over te steken. Hy was weduenaar van de prinsesse van Portugal, met welke hy in den jare 1547 getrouwt was, en by welke hy den aartshertog *Karel*, dien ongelukkigen prins, welken hy aan zynen nayver opofferde, geteelt hadt. Men zegt [†], dat hy voorhadt zich ten twenden male door huwelyk aan het huis van Portugal te verknocchten, doch dat *Karel* de V hem genoopt hadde het koninkryk van Engelandt boven deze vermaagschapping, en mogelyk boven zyne neiginge, te stellen. Dus trouwde de zoon met eene prinsesse, met welke de vader, dertig jaren te voren, gedachten gehad hadt zelf te trouwen.

Mottingen der Engelschen, die tot een opstandt komen.

Voor de aankomst van *Philips*, en zelfs voor het vertrek zynere afgezanten, ontstondt 'er een oproer, die zo hevig was, dat het hem byna alle hoop deedt verliezen, en *Maria* van den troon zou gebouft hebben. De Engelschen hadden reets over dit huwelyk gemort, en de koningin door den mond der afgezonden van het Lagerhuis beuigt, dat zy hunne toestemminge daar in niet konden geven. Doch wanneer zy zagen, dat men, zonder acht te geven op hunne vertogen, daar omtrent in onderhandeling was met de staatsdienaars van den keizer, borsten zy in klagten uit, die door een openbaren opstandt geeindigt wierden. De Hervormden voorzagen wel, dat het met hen gedaan was, byaldien dit huwelyk voortging. Zy wisten, dat het geloofsonderzoek zyne eerste en machtigste vierfchaar in Spanje hadt, en dat die natie het zelve vervolgens in alle des zelfs staten van de oude en nieuwe wereldt hadt ingevoerd, alwaar de geloofsonderzoekers tot dien tyd toe ongehoorde wreedheden hadden gepleegt. Zy hadden dan reden om eene gelyke behandeling te vrezzen, naardien dat schrikkellyk gemoeds-dwang-

Vreze der Hervormden.

recht de Christenen, die weigerden zich aan de Roomsche kerk te onderwerpen, zo wel als de Joden en Mahometanen, tegen de welke het zelve eerst is ingevoerd, zonder barmhertigheid deedt verbranden. Doch het baarde den Hervormden niet alleen bekommernis, de Roomschegezinden zelfs waren daar over ongeruust, als die daar door hunne vryheit, goederen en leven in de macht der geloofsonderzoekers zagen. Uit dien hoofde hadt men veel moeite die van Napels zich daaraan te doen onderwerpen; en de Vlamingen, noch de Duitschers wilden dit nooit verdragen. Dus stonden de Engelsche Roomschegezinden zo wel, als de Protestanten in verlegenheit. Zy konden ten anderen niet besluiten aan Spanje cynsbaar te worden. De genen, die door het geldt, dat *Gardiner* en de staatsdienaars van den keizer deden uitdeelen, omgekocht waren, mogten wat aan ver-tonen, hoe naauw de macht van *Philips* bepaalt was: men wist wel, dat hy, na met de koningin gehuwt te zyn, de zelve zo ver zou uitstrekken, als het hem zou believen. Ook wraakt de schryver van de Geschiedenis der omkeeringen van Engelandt [†], onaan gezien zynen yver voor den Roomschen Godsdienst, een huwelyk, dat Engelandt dreigde, volstrektelyk tot een wingeest van Spanje gebragt te worden. Dies moest men, om de vryheit te behouden, deze vermaagschapping tegengaan. Hier uit ontstondt de zamenzwering, waar van de ridder *Thomas Wiat* het hoofdt was. Hy wikkeld in dit verbondt den hertog van *Suffolk* en den ridder *Pieter Carew*. Deze laatste moest de provincie van *Cornwall*, de hertog de in het midden van het koninkryk gele-gende provincien, en *Wiat* die van *Kent* tot opstandt verwekken.

1554.

Het hof ondertusschen stelde alle list in het werk om het huwelyk van de koninginne den volke smakelyk te maken. Men kondigde binnen Londen af eene verklaring, die door den kanselier was opgesteld, by welke men kennis gaf van de artykelen, die met de afgezanten van *Karel* en *Philips* waren vastgesteld. Men vermaande vervolgens alle oprechte Engelschen, die het vaderlandt en den Godsdienst voorstonden, Godt te danken voor een zo heiltoebrenghend huwelyk; aan te merken, wat roem het was voor het gansche koninkryk, dat een zo machtig vorst aldaar wilde verschynen, eer als een onderdaan dan een souverein; het gansche ryksbestier laten aan de koninginne en aan haren Raadt, bestaande alleen uit hare onderdanen, zonder dat hy, of de Spanjaarden zich daar in mogten steken; geen stad of sterkte te hebben, die hem aankeefde, en eindelyk, geen macht over het begeben der kerkelyke inkomsten, of ampten van de kroon, zelfs niet over die van het huis der koninginne. Eene zo grote gematigheit moest, naar men zeide, in het herte der groten en des ganschen adels gevoelens van erken-nisse verwekken voor een zo onbaatzuchtig vorst, en hen bewegen den zelve met blydschap zo wel als met eerbiedt te ontfangen. Men voegde daar eene vermaning by aan den Lord Major en alle de burgers, van in deze gelegenheit te be-tuigen de liefde en gehoorzaamheit, die de koningin van vrome en getrouwe onderdanen te wachten hadt. Alle deze verzachtingen konden het volk tot geen stillstandt brengen, noch het zelve van mistrouwen genezen. Het zeide opentlyk uit, *Dat men hen reets meer dan eens bedrogen hadt, en dat men, in plaats van hen woordt te houden omtrent het stuk van den Godsdienst, de gansche hervorming van Eduard hadt bet onderste boven gekeert. Dat men niet zag dan buicbelary en wreedheit, dat,*

Ongeruustheit der Roomschegezinden.

De Vader Orleans.

Zy spannen met elkander tegen het huwelyk van de koningin.

Het hof trachtet zelve te doen goedkeuren.

Redenen, waar van men zich ten dien einde bedient.

Des volks klagen.

1554. na te hebben doen hopen, dat het leven van de ongelukkige Johanna Gray zou gespaart worden, men haar ter doods hadt verwezen. Dat de Spanjaarden hunnen bloeddorstigen aard by de woede der vervolgers zouden voegen, en dat men binnen weinig tydt de houtflapels door het ganfche koninkryk zou zien aangefloken. Dat men, ten beste genomen, onder het juk van deze beerschezuchtige natie, en den Roomschen floel, wient gezag Philips wilde herstellen, niet anders dan eene drukkende flaverny te verwachten hadt.

Zy wendden zich tot de prinsesse Elizabeth.

Wiat, hoofd der zamengeworenen, met den ridder Carew en den grave van Suffolk.

Vervolgens wendden zy zich tot de prinsesse Elizabeth, wier deugden zy verheften, en welke zy de zegening des koninkryks noemden. De zamengezworenen hadden hunne zendelingen, die deze redenen allerwegen verbreidden, en het volk aanmaanden om op zyne vryheit te denken. De hertog van Suffolk liet zich verleiden door de hope van zyne dochter weder op den troon te zien. De ridder Carew vleide zich om den zelven door den grave van Devon en de prinsesse Elizabeth te doen beklimmen, en ondertuffchen hadden noch Jobinna, noch Elizabeth, noch de graaf van Devon geen het minste deel in deze onderneming. Men maakte hen echter medeplichtige daar aan. Wiat was het grote beweegradt, dat de anderen aan de gang hielp. Hy hadt herts genoeg tot een zo stout bestaan: doch het mangelde aan een bekwaamen voorganger en een goed beleid. Geen van beide wierdt in den hertog van Suffolk gevonden, en Carew verbrodde alles door zyne voorbarigheid.

Wat maatregelen.

Hun driemanschap wierdt belegt in het luffthuis van den hertog van Suffolk. Deze laatste genoot alleen eene provifionele vryheit, en fchoonde koningin hem het leven hadt gefchonken, bleef hy echter altoos haar gevangen. Doch hy hadt verlof gekregen eenigen tydt op het landt door te brengen, om aldaar, onder voorwendfel van ziekte, in een ruimer lucht te leven. Zy befloten voor eerft de zamenzwering zo lang geheim te houden, tot dat de Spaanfche prins zou aangekomen zyn. De reden daar van was, dat men hen dan niet kon befchuldigen de wapenen tegen hunne fouvereine, maar tegen een vrendeling, die de wetten kwam veranderen en een nieuw ryksbestier invoeren, opgenomen te hebben; dat al het volk, reets tot opftandt geneigt zynde, zich by hen zou voegen, en dat men hen als verlossers van het vaderlandt zou aanzien: in plaats dat het te vrezzen ftondt, dat men hen voor oproerigen en ftoorders van de gemene rust zou houden, byaldien zy te velde trokken in een tydt, dat alles in ftulte fcheen; dat het hof het volk van Londen door valfche zachtbeden trachtte te winnen; en de koningin niets onderleide, dat eene zo fchielyke opneming der wapenen kon rechtvaardigen. Deze raadt was goed: doch het ongeduldt van Carew deedt den goeden uitflag, dien de zamengezworenen reden hadden daar van te hopen, in rook verdwynen. Hy begaf zich naar de provincie van Cornwall, daar hy veel aanzien hadt, en wierf aldaar troepen, evenwel zo geheim als het hem mogelijk was. Het hof kreeg 'er bericht van, en deedt den voornaamften vertrouweling van dien ridder in verzekering nemen, de welke, den aanslag ontdekt ziende, fchielyk naar Vrankryk vluchtte.

De ongeduld van Carew ontdekt hen.

Dit onverwachte roeval verydelde alle de maatregelen van Wiat en den hertog van Suffolk. De eerste ftapte echter geenzins van zyn voornemen af. Hy wist, dat 'er in zodanig een toestandt geen heil voor hem was dan in een stout befluit, en dat de vermetelheit, de zaak ten kwaadften genomen zynde, in de gedachten des volks niet strafbaar was, dan wanneer ze een ongelukkigen

Befluit van Wiat.

II. Deel.

uitflag hadt. Hy beflot dan eene onderneming, die hy niet meer kon ontveinzen, door te zetten, willende liever omkomen in der zelve uitvoeringe en met de wapenen in de handt, dan ten zynen huize de bevelen van het hof, die hem naar de strafplaatse zouden zenden, afwachten. In dit toeleg verzamelde hy een klein getal volks, en trok voort tot aan Maidfton, alwaar hy eene bekendmaking deedt afkondigen om zyne voornemens te rechtvaardigen, en het volk aan te porren zich by hem te voegen ter verdediginge van de gemene zake. Hy betuigde niets te bedoelen dan des volks vryheit, en de behoudenis hunner voorrechten, verzekerende, dat de ganfche adel in de zelve gevoelens was. Dat de Raadsheeren der koninginne zelfs, uitgenomen twee of drie, alleen eene gunftige gelegenheit afwachtten om zich te verklaren tegen een huwelyk, dat hen ftondt te brengen onder een vrend juk, en dat 'er zo haast geen party zou gemaakt zyn om zich daar van te bevryden, of men zou van alle kanten toefchieten om de zelve te ondersteunen. Hy repte niets van den Godsdienst, willende zo wel omtrent de Roomschegezinden, als de Proteftanten, rekke-lykheit gebruiken. Hy verzekerde echter de laastten, dat hy hunne belangen zou behertigen. Het kwam kort daar na tot zyne kennis, dat een zekere Roper hem als een verrader hadt gebrandmerkt, en dat zommige edellieden kwalykgezind waren. Hy deedt hen alle vatten, en naar de gevangenisfe brengen. Vervolgens toog hy naar Rochester, van waar hy den Sherif van de provincie fchreef om byftandt tegen de Spanjaarden, die toeleg hadden een inval in het koninkryk te doen, en waar van reets honderd te Douvres voet aan landt hadden gezet. Ten minste fchreef hy met die uitdrukkingen aan den Sherif. Het antwoordt van dien magiftraatsperfoon kwam met de hope, waar mede Wiat zich gevleit hadt, of waar mede hy de anderen zocht te vleien, niet wel overeen. Hy liet hem zeggen, dat indien hy, of die van zyn gevolg, iets aan de koningin- ne te verzoeken hadden, zulks gefchieden moest met geboge knien, en niet met den degen in de vuift. Dat hy hen beval van een te fcheiden, en alle zonder gerucht weder naar huis te keren, onder verbeurte van verklaart te worden voor fchuldigen aan gekwetfte hoogheit. Wiat liet zich daar door niet vervaard maken. Hy hieldt zyn legentie vaardig, en deedt daar eene goede krygstucht oeffnen; verhinderde het plunderen, en vergenoegde zich de wapenen, die hy in de huizen vondt, mede te nemen. De koningin zondt een heraut aan hem, met brieven van vergiffenis, mits dat hy weder onder gehoorzaamheit kwam, en zyn landvolk binnen 24 uren afdankte. Hy verplichtte den heraut zynen laftbrief voor te lezen aan het einde van de brug van Rochester, en hem al zyn volk hebbende laten zien, die gereed waren nevens hem voor het welzyn des vaderlands te fterven, zondt hy hem weder henen, zonder hem ander antwoordt te geven. Zommigen willen +, dat hy hem beval zo ftill te fpreken, dat hy niet dan van hem alleen kon verftaan worden, en dat hy hem, om hem daar toe te noodzaken, zo lang als het lezen van de order duurde een piftool op de ftrot hadt gehouden; dat hy hem vervolgens weder heen hadt gezonden, met dit antwoordt: *Dat hy zich niet fchuldig bevindende, geen genade van noden hadt.*

1554

Zyn optocht naar Rochester.

De koningiff zendt een heraut aan hem.

Op wat wyze by den zelven ontfangt.

Grudwin.

De Sherif verzamelde ten zelven tyde zo veel inwoonders van de provincie, als het hem mogelijk was; deedt hen begrypen, dat zy misleid wierden; dat 'er gene Spanjaarden waren, die

1554. voet aan landt gezet hadden, en dat men alleen zocht hen in den opstandt in te wikkelen. Wanneer hy hen meende overtuigt te hebben, deedt hy hen den weg naar Gravezende nemen, om zich aldaar by den hertog van Nortfolk en den ridder *Jerningham* te voegen, die zich derwaarts met zes honderd man begeven hadden. Zy ontmoetten op den weg eene versterking van manschap, die *Keswet* voor *Wiat* aanbragt, en sloegen de zelve, hebbende zestig man gedood, en de overigen genoodzaakt de vlucht te nemen.

Nederlag van zestig wederpannigen.

Lafhartigheit van *Wiat*.

De troepen des hertogs van Nortfolk lopen tot *Wiat* over.

† *Godwin*.

Wiat doet eene aanspraak aan de overlopers.

† *Expres*.

* *Thomas*.

Dit ongeval verflapte den moed der zamengezwoeren, en *Wiat* meende, dat het met hen gedaan was. De gemeentens verklaarden zich niet zodanig, als hy gehoopt hadt: hy was slechts met een hand vol volks voorzien; de troepen van de koningin stonden hem op het lyf te vallen, en, ten overmaat van ongeluk, hadden zy de versterking, die men hem aanbragt, op de vlucht gedreven. Hy was daar over ten hoogste bedroeft, en die smertelyke denkbeelden gaven een zo levendigen indruk op zyn gemoed, dat men hem in tranen zag smelten. Al zyne stoutmoedigheid begaf hem in dezen, en zich een reismandel hebbende doen brengen, dien hy met goude stukken voorzag, dacht hy nergens op dan om de vlucht te nemen. Ondertusschen naderde de hertog van Nortfolk *Rochester* met het volk van Londen en twee honderd ruiters. Het hadt naar alle waarschynlykheit met *Wiat* gedaan geweest, ten ware de fortuin hem gered, en het toneel nog eenige dagen hadt doen duren. Een zekere *Harper*, veinzende zyn leger te verlaten, ging tot dat van de koningin over, en zich onder het van Londen aangebragte volk begevende, gaf hy het zelve te verstaan, dat *Wiat* de wapenen alleen hadt opgenomen om de Spanjaarden te beletten zich meester van het koninkryk te maken, en vertoonde hen, dat Londen der zelve beheersching meer dan eenige andere staadt te duchten hadt, om dat ze de rykste zynde, ook het meest aan hunne vrekheit zou bloot gestelt wezen. Hy schetste hen de dwingelandy van die natie, die, gelyk hy zeide, een gedeelte der wereldt aan boeiens hadt gekloofst, levendig af, en vroeg hen, of zy ook der zelve slaven wilden zyn? Toen riepen zy alle uit, dat zy goed Engelsch waren; en *Harper* volgende, gingen zy, ten getale van zes honderd man, die hunnen kolonel *Bret* aan hun hoofdt hadden, tot het leger van *Wiat* over. Thans moest de hertog van Nortfolk, wien slechts twee honderd ruiters en geen voetvolk overbleef, op zyn beurt afdeinzen, latende door zynen altocht de ganse provincie van Kent aan de bescheidenheit der zamengezwoeren. Men zegt†, dat *Wiat* den hertog in het te rug trekken den pas hebbende afgesneden, vele lyfwachten der koningin zich by de wederspannigen voegden, en dat dit hoofdt van den aanhang aan hen, voor dat hy hen ontfing, eene aanspraak deedt. Hy betuigde de wapenen om gene andere reden opgevat te hebben, dan om zyn vaderlandt voor het juk der vremdelingen te beschutten. Dat hy niemandt dwong in een zo rechtmatig verschil te treden, en den weg open liet voor alle de genen, die, geen schaamte hebbende de werktuigen van hunne eige slaverny te zyn, zich wilden voegen by het leger der koningin. Na dit voordeel zondt *Wiat* een renbode† aan den hertog van Suffolk, om hem aan te porren van zyne zyde te werken; doch de bode viel in de handen der wederpartyders. Daar zyn'er*, die verzekeren, dat de koningin niet wist, dat die hertog deel aan de zamenzweringe hadt, en dat ze het oog op hem hadt geworpen, om hem

het bevel over het leger toe te vertrouwen; het zy ze hem in hare party zocht in te wikkelen, of voorhadt zyne getrouwheit op de proef te stellen. De beweegreden, die haar dus deedt te werk gaan, mag geweest zyn wie ze wil, immers de hertog van Suffolk, zich schuldig bevoelende, was in het graafschap van Warwik geweken. Hy deedt daar wat hy kon om de rechten van *Johanna Gray*, zyne dochter, te vernieuwen, en om des volks genegenheit, die het haar ten tyde van hare uitroeping betuigt hadt, weder levendig te maken. Doch zyne pogingen waren vruchteloos. Het geen naderhandt was voorgevallen hadt den Engelschen andere gevoelensingeboezemt, of hen verplicht de gene, die zy inderdaadt hadden, te ontveinzen. *Thomas*† en *Leonard Gray*, van de zelve familie als de hertog, voegden zich by hem, en dienden alleen om de onheilen van hun huis te verzwaren. Zy bragten geen krygsvolk met zich, en alle drie konden zy niet meer dan vyftig man uitmaken; een al te gering getal om den grave van Huntington, hunnen ouden vyandt, die op het bevel der koningin met drie honderd ruiters op hen afkwam, het hoofdt te bieden: zo dat de hertog zyn volk, na aan het zelve al zyn geldt te hebben omgedeedt, liet henen gaan. Wat hem belande, hy verburg zich in het huis van een boer, die eertyds zyn houtvester geweest was†. Zyne twee bloedverwanten werden gekregen, en naar den Tour gebragt, alwaar hy weinige dagen daar na hen geselschap kwam houden. De boer, by wien hy eene schuilplaats hadt gezocht, was niet standvastig genoeg om de bedreigingen, of de geschenken van den grave van Huntington te wederstaan; en het zy, dat hy door de eerste verschrikt, of door de laatste omgekocht is geworden, immers hy verriedt zynen gast en meester, den welken de graaf onder een goed geleide naar Londen zondt.

1554.

De hertog van Suffolk wykt in het graafschap van Warwik.

† Anderen zeggen Jan.

† Men noemde hem *Thornd*, Anderen heten hem *Lauren*.

Hy wordt door zynen waerd verdraden, en naar Londen gevoert.

Wiat trekt regt op Londen aan.

Zyn troefsch antwoordt aan den agt-zonden van de koningin.

Kloekheit der koningin.

De fortuin speelde dus met beide de partyen. In den tydt, dat die heer door zyne gevangnisse den slechten staat der zamengezwoeren aankondigde, verbreidde de hertog van Nortfolk door zyne vlucht der zelve voordeelen, en bragt vreeze aan voor hunne aanaderingen. Inderdaadt, *Wiat* vervolgde hem van naby, en trok, hoewel hy niet meer dan vier duizend man by zich hadt, regt op Londen aan. Doch hy steunde minder op zyn gering legertie dan op de genegtheit der burgers, waar van het volk, dat zich by hem hadt gevoegt, hem schieen te verzekeren. De koningin wierdt verlegen, en zondt de ridders *Eduard Hastings* en *Thomas Cornwall* aan hem, om hem af te vragen, wat zyne begeerte was, en aan te bieden de eerlykste voorwaarden, die hy kon verwachten. Zy ontmoetten hem te Deptford, zo verzekert van den goeden uitslag zynen onderneminge, dat hy hen eer als meester dan onderdaan, en gelyk een man, die wetten begeert te geven, in plaats van de zelve te ontfangen, toesprak. Hy eischte het bevel van den Tour van Londen, en de bewaring van den persoon van de koningin, nevens de aanstelling van een nieuwen Raadt. De afgezonden zeyden hem, dat zy geen last hadden naar zo onredelyke voorlagen te luisteren; en *Wiat* daar van niets willende laten vallen, keerden zy weder te rug, om het hof van dit verdrietig nieuws verslag te doen. De koningin ontveinsde hare bekommernis, en alleen eene verontwaardiging latende blyken tegen de wederspannigen, betuigde zy nu en dan haar vertrouwen op de burgery van Londen, in wier handen zy stelde haar persoon, haar lot, en dat van het koninkryk. Dit was het middel om'er alles van te verkrygen. Zich naar

1554. naar het stadhuis begeben hebbende, vondt ze aldaar den Lord Major, nevens de Aldermans en de voor-naamste burgers. Zy gaf hen kennis van de bezendinge, die zy ten koste van hare waardigheid, waar van ze ten voordeele van de algemene rust was afgegaan, aan de wederspanningen gedaan hadt, en van het antwoordt dier verwoeden op de voorwaarden, die ze hen hadt laten aanbieden.

Zy rechtvaardigt haar huwelyk.

Voor het overige, voer ze voort, in de bewerking van men huwelyk alleen een voorwendsel, dat de muitelingen nemen, om hunnen opstandt billyk te doen schynen. Ik heb in dezen gevalle niets dan met goedvinden van mynen Raadt gedaan, die voor het vaderlandt geen minder yver heeft dan deze opruigen. Byaldien de zelve deze vermaagschapping nadelig hadt geoordeelt voor den algemene welstandt van het koninkryk, zou men ze niet goedgekeurt hebben. Doch om den zamengezworenen alle voorwendsels te beneemen, wil ik my gaarne naar den wille myns volks gedragen. Zeven ondertig jaren in den ongebuurden staat overgebragt hebbende kan ik het overige van myn leven daar in wel versyten, indien de algemene Staten des koninkryks my betuigen zulks te wenschen. Gode verbode, dat ik van mynen bruiloftsdag voor Engelandt een dag van rouwen droefheit zou willen maken. Dat ik my nooit in huwelyk begeve, indien het zelve de kroone rampspoedig zou wezen. Zyt my dan getrouw, terwyl ik geen ander toelag hebbe dan om U. gelukkig te maken; helpt my de kleinachting van de koninklyke boogheit wroken, en laat niet toe, dat men de zelve sebende, naaldien men het niet kan doen, zonder de ganse natie te ontieren. Gyliden hebt my erkent voor de erfgenamt van Henrik den VIII en Eduard den VI, uwe twee laatste koningen, en zy hebt voor my den eedt van getrouwheit, als voor uwe souvereine, afgelegd. Kwyf u dan van de verplichtinge, waar aan die eedt u gebonden heeft, tegen verradert, die my op mynen troon en binnen uwe muren komen aantasten. Zoudt gyliden willen, dat Wiat my daar buitenrukte, of dat ik, uwe handen outwarstelende, my in de zyne overgaf, gelyk by de onbeschaamdheit gebad heeft aan myne afgezondenen voor te slaan? Hy begeert, dat myne en uwe fortune van hem afhanze, by wil omtrent myn huwelyk naar zyn wilsgevalen handelen; een nieuwen Raadt aansstellen, en den staat regelen. Wilt gyliden hier in toestemmen; my uwen eedt houden, of bem een nieuwen doen? De vergadering wierdt door die redenvoering geraakt, en betuigende de voorlagen der opruigen te versoelen, gaf ze de koninginne verzekering van hare getrouwheit. Hier van hing de ganse zaak af, die ten tweden male uitwyzing deedt van de kroone ten voordeele van die vorstinne. Schoon weinig personen Wiat toegevallen waren, hadt het ganse koninkryk het oog echter op de hoofdstadt; en byaldien ze zich voor de zamengezworenen hadt verklaart, zou der zelve voorbeeldt alle de provincien met zich gesteept hebben: doch hare gehoorzaamheit hieldt de zelve in onderwerpinge.

Zy vermaant het volk tot getrouwheit.

De stad Londen be- looft haar gehoorzaam- heit.

Wiat trekt in de voorstade Southwark.

Den 2 February trok Wiat de voorstade Southwark, die de Theems van de stad scheidt, in, hopende, dat de burgery op zyne annadering aan het muiten slaan, en hem de poorten zou openen. Hy bedroog zich. Niet alleen kwam 'er niemandt in beweging, maar hy vondt nog hinderpalen, de welke hy niet voorzien hadt; de brug zodanig met borstweringen verschanst, dat het hem onmogelyk was door te trekken. Deze zwarigheden benamen hem geenzins den moedt. Hy beleide een krygsraadt, en wilde de gevoelens zynet oversten innemen, of hen den pols voelen, terwyl hy zelf reets een besluit hadt genomen. Meest alle rieden zy hem de onderneming op Londen te

II Deel.

laten varen, en weder naar de provincie van Kent te keren. Na hen gehoort te hebben stelde hy hen hunnen ontwyffelbaren ondergang voor oogen, byaldien hy dezen raadt volgde, de welke hen de genegenheit van Londens burgery, waar van al de uitslag hunner wapenen afhing, zou doen verliezen. Hy voegde daar by, dat zy alles wonnen met zich van die aanzienelyke stad meester te maken; alles verloren met de zelve te verlaten, en dat hy het overige voor nietmetal rekende: zo dat hy hen alle weder tot zyn gevoel overhaalde. Ondertuschen zag men geen kans de verschanffingen van de brug door te breken: weshalven men besloot te Kingston over de rivier te gaan. Hier vondt men de brug aan stukken, en daar was tyd van noden om de zelve te hermaken. Wiat deedt 'er echter met zo veel vlyt aan arbeiden, dat al zyn volk des nachts, daar hy daags was aangekomen, de rivier overtrok, en dat hy op den 7 February, des morgens te negen uren, zich voor de poorten van Londen zag.

1554.

Verfchynt voor de poorten van Londen.

Tot hier toe hadt Wiat het ganse beleidt van een wakker oorlogsman laten blyken. Men kon geen meer slouthheit, geen meer werkzaamheit betonen; en alles ingezien zynde, hoe gevaarlyk de party was, die hy nam van binnen Londen te trekken, eerder dan te rug te deinzen, zo is het zeker, dat 'er voor hem geen andere redding was dan in den goeden uitslag van dezen toelag. Hy deedt ook eene lofwaardige daadt, het zy uit staatkunde, of uit vroomheit: wanneer hy, in de voorstade Southwark getrokken zynde, alwaar het hof van Winchester stondt, den soldaten niet toeliet het zelve te plunderen, en dreigde de genen, die daaraan de minste schade zouden toebrengen, te doen hangen. Maar toen hy, na de rivier overgetrokken te zyn, meende de grootste zwarigheden te boven te wezen, en in zegepraal binnen Londen te treden, wierdt hy door de fortune verraden, die hem daar van alleen de poorten opende om hem in de handen der vyanden te leveren, als ook door zyne eige kloekhertigheid, de welke hem eensklaps verliet. Dit geschiedde echter niet dan na krygshaftigheden, die zyne krachten uitputten. Hy was dan aan het hoofdt van zyne troepen binnen Londen getrokken; en indien hy eene grote straat †, die hem bragt tot in het hert van de stad, hadt gevolgt, zou hy geen wederstandt gevonden hebben. Zyn ongeluk wilde, dat hy zich naar den kant van Withal wende. Hier was het dat de troepen der koninginne hem afwachttten. Mylord Clinton, die daar over het bevel hadt, verliet zyne verschanffingen niet, voor dat hy de muiters midden in zyn leger zag. Toen viel hy uit, en gaf deerlyk vuur op hen. Hunne verbaastheit bragt hen in wanorder, en Clinton, zich op hunne bataillons en esquadrons werpende, verstrooide hen zodanig, dat Wiat nauwlyks vyf honderd man daar van weder byeen kon brengen. Met dezen geringen hoop volks bestondt hy echter nog eens om de fortune te verzoeken, en drong tot in het midden van de stad door. Hy vondt aldaar nicuwe zwarigheden, die hem, thans niet meer dan op de vlucht denkende, noopten te rug te keren. De graaf van Pembroke stelde zich daar tegen, en hem met de ruitery vervolgende, trof hy hem aan by de Ludgate-poort, de welke Wiat gesloten vondt. Zich omcingelt ziende, en ter oorzake van de pogingen, die hy gedaan hadt, zich nauwlyks overeinde kunnende houden, was hy gedwongen zich over te geven; zommigen zeggen aan Clarence, wapen-heraut †, en anderen, † of wapen-

Belet de plundering van het huis van Winchester.

Hollorn.

Zyn mislag.

Hy wordt van de troepen der koninginne versprekt en geslagen.

† of wapen-oplozing.

1554. op de overtuiging des herauts, aan den ridder *Berkley*. De graaf van Devon hadt ook deel in het verlaan van dit hoofd der oproerigen. Hy twifte met hem over het openen van de poort, het welk *Wiat* hem verzocht te willen toestaan, wanneer de graaf van Pembroke aankwam. Mylord *Courtney* voegde zich by hem, en zich van zynen kant op de muiters werpende, maakte hy de ganfche verdelging daar van te ligter.

Evenwel befchuldigde men hem naderhandt van heimelyk verftandt met hen te houden, ter oor-zake van zyn mondgefprek met *Wiat*, zonder acht te geven op zyne daadt, die men zegt als gedwongen en verrecht geweest te zyn toen het al te laat was: zo dat men hem voor eenen van de medeplichtigen aanzag. Daar zyn fchryvers †, die het gedrag van *Wiat* meer wraken dan andere. Deze zeggen, dat hy het huis van Wincheſter niet ſpaarde, en zelfs de boekery daar in bedorf. Zy voegen daar by, dat hy, door de ſtraffe Gods, die zich verklaart den beſchermer der koningen tegen de wederſpannigen te zyn, twee dagen vruchteloos in de voorſtadt heeft doorgebracht, in plaats van terſtondt naar Londen te gaan, dat de koningin, de welke verracht was geworden, den tydt niet gehad hadt ter beveiliging van haar perſoon, noch ter verdediging der ſtadt te voorzien; en dat hy, byaldien hy 'er in dien tydt hadt bin-nen getrokken, geen den minſten tegenſtandt zou ontmoet hebben. Zy melden daarenboven, dat hy, na de rivier te Kingſton overgegaan te zyn, verſcheide uren zoek bragt met de affuiten van zyn geſchut te doen herſtellen, onaan gezien de vertogen zynen overſten, die hem vermaanden zo koſtelyken tydt niet te verzuimen, en te ma-ken voor den dag binnen Londen te zyn; dat hy, indien hy hunnen raad hadt gevolgt, alle man nog te bedde zou gevonden hebben, en de koningin uit haar paleis hadt kunnen wegvoe-ren, zonder dat iemandt zich daar hadt tegenge-ſtelt.

Wat 'er van zy, hy bragt het hof in een groot gevaar; en byaldien hy zo krygskundig als dapper was geweest, hadt hy mogelyk een der ſtoutſte aanſlagen uitgevoert, die men zou kunnen beden-ken. De liefde voor de vryheit hadt dezen toe-leg een begin doen nemen, ten minſte zo men aan zyne menigmalen herhaalde betuigingen geloof mag ſlaan: het ongeduld van eenen der zamenge-zworenen hadt het zelve, door te veel voorbarig-heit, verbrod. *Wiat* was ſtout genoeg het ſluk nog eens te ondernemen, en de fortuin begunſtig-de hem in den aanvang, doch verliet hem in het kloekhertig beſtaan, waar van de uitſlag van de zaak moeft afhangen. Hier eindigde niet aleen de opſtandt; maar dit was ook de ondergang van alle miſnoegden, die niets meer dorſten on-dernemen. Men geeft de koningin deſen lof, van op de aannadering der wederſpannelingen niet bevreesd te zyn geweest; gerult in haar paleis ge-bleven te zyn; hare Godvruchtige oefeningen in tegenwoordigheit van hare aalmoezeniers en vrou-wen vervolgt, en zonder beweging den uitſlag, dien Godt aan hare wapenen zou believen te ge-ven, afgewacht te hebben. Velen raadden haar aan in den Tour eene ſchuilplaats te nemen: doch zy antwoordde ſtoutmoedig, dat de dochter van *Henrik* den VIII te veel moeds hadt om voor een oproerigen hoop te vluchten. Daar zyn 'er zelfs †, die zeggen, dat zy, wanneer men haar de tyding bragt, dat *Wiat* in de ſtadt was geko-men, verklaart hadt, te paardt te willen ſtygen, en in perſoon tegen de vyanden optrekken; doch dat ze door een tweede bericht, dat haar van der

zelve nederlage verſtendigde, daar in belet was geworden. De afgezanten van *Karel* en *Philips* waren geenzins zo ſtoutmoedig. Zo haast als zy vernamen, dat de oproerigen Londen naderden, verlieten zy het zelve; en van gedachten zynde, dat 'er voor hen geen veiligheid in het koninkryk was, begaven zy zich te ſcheep om weder naar Vlaanderen te keren.

Men weet niet zeker, wat deel de Godsdienſt in deze zake gehad heeft. Het is zeker, dat de Hervormden wel zouden hebben mogen lyden, dat het werk geſlaagt hadt. Echter zeide men toenmaals niet, dat zy in de zamenzwering ge-treden waren. De koningin zelf raakt dat arty-kel niet aan, wanneer ze vertoont de voorwend-fels, die de oproerigen namen, om hunnen op-ſtandt te rechtvaardigen; en men maakt 'er in de aftens van het rechtsgeding der zamengezwore-nen geen het minſte gewag van. Met een woordt, de Roomschegezinde geſchiedenisſchryvers †, die weinig tydt daar na ſchreven, en de gene, die nieuwelings geſchreven hebben, of doen den Gods-dienſt in dit geval niet tuſſchen beide komen, of betrekken den zelve daar alleen in als eene van ter zyde komende oorzaak, en alle brengen de naaſte en waarachtige daar van op het huwelyk van de koningin te huis. Ondertuſſchen vindt men in het tegendeel een Engelsch ſchryver*, die, hoe

Proteſtantſch hy ook is, den Presbyterianen ver-wyt zich dezen opſtandt tot eere gerekent te heb-ben. Doch deze ſchryver is klaarblykelyk party-dig. Hy beſchuldigt ook *Poinet*, dien men het bis-dom van Wincheſter hadt ontnomen, van zich in het leger der muiters bevonden, en het zelve niet verlaten te hebben, om naar Duitschlandt te vluchten, voor dat hy zag, dat *Wiat*, na den Theems overgetrokken te zyn, ſyſf hoofdlig voort-ging om de affuiten van zyn kanon te laten her-ſtellen, in plaats van regt op Londen aan te trek-ken. Een Roomschegezinde †, die dezen opſtandt verhaalt, kort na dat de zelve was voorgevallen, maakt 'er dezen Proteſtantſchen kerkvoogdt ech-ter geen medeplichtigen van; ſchoon hy de ver-kondigers van den nieuwen Godsdienſt dit te laſt legt op eene wyze, die beter paſt in een ſchimp-dicht dan in eene geſchiedeniſſe. Het is dan ze-ker, dat *Poinet* daar in geen het minſte deel ge-had heeft, en zeer waarſchynlyk, dat de hervor-ming den zelve niet verwekt hadt. Was het zo geweest, zouden *Gardiner* en alle de Roomschege-zinden van dien tydt niet verzuimt hebben het volk daar van te onderrechten, om hen een Godsdienſt te doen haten, wiens ondergang zy met al hun vermogen zochten te brouwen.

Hier uit kwam voort het gene gemeenlyk in al-le beroerten geſchiedt, die niet wel ſlagen: de zelve bragt het hof voordeel toe. De muitelin-gen, door dien ſlag den moedt verloren hebbende, dorſten zich niet meer reppen, en de gemoe-deren, die muitzuchtig waren, dachten niet meer tot opſtandt te komen. Het ryksbeſtier in het tegendeel, door dezen binnenlandſchen vyandt verzwaakt zynde, wierdt machtiger door des zelfs nederlage. De gene, die van het huwelyk des prinſſen van Spanje alleen met veel omzichtigheit geſproken hadden, maakten 'er thans geen ge-heim van, en de koningin geloofde, door deze onderneming in ſtaat geſtelt te wezen hare macht verder door te zetten, als zy mogelyk zou hebben durven doen, byaldien ze een diergelyk voor-wendſel niet gehad hadt. Het was drie maanden geleden, dat *Jobanna Gray* en haar man veroor-deelt waren geworden het hoofd te verliezen. De vrees, om het volk door deze ſtrafoeffeninge

Wardel de Godsdienſt in deze omkeering hadt.

† *Thuanus*; *Leſley*, *Saunders*, de *Vader Or-* *lean*.

* *Hyſin*.

† *Chriſtopher*.

Deze oproer baarde het hof voordeel.

10

1554. op de overtuiging des herauts, aan den ridder *Berkley*. De graaf van Devon hadt ook deel in het verlaan van dit hoofd der oproerigen. Hy twifte met hem over het openen van de poort, het welk *Wiat* hem verzocht te willen toestaan, wanneer de graaf van Pembroke aankwam. Mylord *Courtney* voegde zich by hem, en zich van zynen kant op de muiters werpende, maakte hy de ganfche verdelging daar van te ligter.

Mylord *Courtney* wordt beſchuldigt van heimelyke verſtandhou-ding met de oproerigen. † *Godwin*, *Heylin*.

Verſcheide miſſlagen, die *Wiat* in zyne onder-neming be-ging.

Standvaſtig-heit der ko-ninginne.

Haar ant-woordt aan de gene, die haar raadden in den Tour te vluchten. † *Beſer*.

1554

te vergrammen, hadt *Maria* verplicht de zelve op te schorten. Van deze bekommernis door den goeden uitflag, dien ze tegen de wederspannigen behaalt hadt, onthefte zynde, vierde ze hare wraaklust den vollen toom. Zy meende ten anderen, dat de nieuwe opstand des vaders haar eene rechtmatige beweegreden aan de handt gaf, om de dochter, die ze aanmerkte als het voorwendsel, zo niet als de oorzaak, van deze oproerigheid, en die, zo lang als ze leefde, een gedurig zaadt daar van zou wezen, te straffen. Zy verhaastte zich dan haar te doen ombrengen, en zes dagen na het ongeval van *Wiat* zag het volk van Londen de gene, die het zeven maanden te voren voor koninginne hadt uitgeroepen, het hoofdt afhouden, gelyk boven reets gemeld is.

Straffydng van den hertog van Suffolk.

De hertog van Suffolk onderging vier dagen daar na de zelve straffe. Hy wierdt te minder beklagt, om dat het volk gevoelig geraakt zynde over het verlies van zyne dochter, al de schuld daar van op hem leide. Deze strafocffeningen wierden gevolgt door verscheide andere. Men zag toen te Londen en elders niet dan galgen en schavotten opgerecht; en de koningin, hare gestrengheit op de hoofden van de oproerigen uitslootende, bewees geen genade aan de anderen dan na hen met tekenen van cerloosheit gebrandmerkt te hebben. De kolonel *Bret*, overloper uit het leger der koninginne, wierdt te Rochester gehangen, en zyn romp, volgens de gewoonte, waar van wy elders gesproken hebben, met ketenen en yzere staven aan de galg vast geklonken. Zyne straffydng wierdt verselt met die van acht en vyftig der meest-schuldigsten, in verscheide plaatsen des koninkryks ter doot gebragt, en zes honderd gevangenen wierden met de strop om den hals voor de koninginne gebragt. Zy wierpen zich voor hare voeten, en smeekten om hare barmhertigheid. De koningin hielt zich met deze straffe voldaan, en beval hen in vryheit te stellen.

Van den kolonel Bret en verscheide anderen.

De koningin verleent vergiffenis aan zes honderd gevangenen.

De straffe aan *Wiat* wierdt tot de maandt April uitgestelt. Men wil, dat men de bepaling van zyne doot verlangde, en hem zelfs vergiffenis deedt hopen, om hem te nopen alle de medeplichtigen te ontdekken, onder welke men wenschte dat hy mogt noemen de prinses *Elizabeth* en den grave van *Devon*. De kleinertigheid, die hy liet blyken toen hy voor zyne rechters verscheen, gaf den vyanden van *Elizabeth* hope om de verklaring uit hem te krygen, die zy begeerden. Hy badt om het leven met uitdrukkingen, de welke zo veel bloertigheid te kennen gaven, als hy trotschheit in zynen opstandt hadt laten blyken. Zodanig is de mensch zich zelve ongelijk, wanneer hy de doot beschouwt door een bedriegelyken schyn van valschheit of waren roem heen, en wanneer hy, niet meer door deze denkbeelden ondersteunt worden de, de zelve zonder vermomming aanziet. De vyanden van de prinsesse waren in hunne gedachten niet bedrogen. *Wiat* was lasthertig genoeg, haar en Mylord *Courtney* te betichten van deel in de zamenzweringe gehad te hebben; en op deze zyne verklaring zondt men de prinses den 18 Maart naar den Tour, alwaar *Devon* den 12 February reets was gezet. Doch *Wiat* hadt naderhandt moeds genoeg om het gezegde te herroepen, en de valschheit van eene beschuldiging, de welke de begeerte om zyn leven te behouden uit hem hadt gehaalt, te erkennen. Wy zullen de byzonderheden van die schelmerij, die *Gardiner* wordt toegeschreven, zien, wanneer wy zullen spreken van de verlossinge dier twee gevangenen.

Lasthertigheit van Wiat voor zyne rechters.

Hy beschuldigt de prinsesse Elizabeth.

Wederroep het zelve.

Straffeldng van dit hoofdt der party en van verscheide anderen.

Het hof wachtte zich wel *Wiat* eene oproerigheid te vergeven, die hy zo verre hadt doorge-

drongen. Na alles uit hem te hebben gehaalt, dat men kon of begeerde te weten, las men hem zyn vonnis voor, en hy wierdt op den 11 April onthalt. *Thomas Gray*, broeder van den hertog van Suffolk, en die zich in het graafschap Warwick by hem hadt gevoegt, kreeg op den 27 van de zelve maandt zyne straffe. Men deedt ook ter doot brengen den ridder *Joban Trogmorton*, onaan gezien hy niet schuldiger was dan de ridder *Nikolaas Trogmorton*, zyn broeder, dien men vrygelaten hadt. Het zelve wierdt tot hun beider laste bevonden. Het onderscheidt hunner vonnissen ontstondt uit de vreeze, die de rechters hadden voor de gestrengheit van het hof. Het hadt de rekkeljkheit, die men omtrent den ridder *Nikolaas Trogmorton*, en eenige anderen, die de rechters met de zelve zachtheit behandelt hadden, kwaad gekeurt. Het wreekte zich daar over op de rechters zelve, en verwees de eenen in eene boete van drie duizend kronen, en de anderen tot zelfs in eene van zes en twintig duizend guldens. De ridder *Joban Trogmorton* was nog niet verwezen: de genen, die hem naderhandt veroordeelden, waren voor eene diergelyke behandeling beducht, en bevrydden zich daar van ten koste van het leven van een man, die mogelyk onschuldig was.

1554

Point, afgezette bisschop van Winchester, vluchtte, gelyk wy boven gemeld hebben, naar Duitschlandt, daar *Cox* en *Cbeek*, die beide leermeesters van *Eduard* waren geweest, in dien zelve tydt ook aankwamen. Het lot van *Cbeek* is deernis waardig. *Henrik* de VIII hadt hem verkoren om den jongen vorst te onderwyzen, en wy hebben gezien, met welk een goeden uitflag hy zich in eene zo gewigtige bedieninge gekweten heeft. Naauwlyks was *Maria* op den troon gestegen, of ze deedt hem, op enkele vermoedens van deel gehad te hebben in den heimelyken handel des graven van Northumberlandt, in verzekering nemen. Dewyl 'er geen bewyzen waren om hem te doen sterven, wierdt hy eenigen tydt daar na op vrye voeten gestelt: doch het kostte hem byna al zyn goedt. De vrees, die hy hadt, dat de zamenzwering van *Wiat* hem ten tweden male aan den achterdocht van het hof mogt bloot stellen, verplichtte hem naar Duitschlandt te vluchten. Hy kwam na dien tydt met den ridder *Carew*, namentlyk de genen, die naar Frankryk de vlucht hadt genomen, op de verzekeringen, die men hen beide gaf, of op de gedachten, die zy hadden van de zachtmoedigheid van *Philips*, die toen de koninginne getrouwt hadde, weder in Engelandt. Ondertulichen wierden zy in de gevangnisse gezet: doch vonden een middel te ontkomen, zonder dat men zegt op wat wyze. *Carew* kwam weder in zyn vaderlandt onder de regering van *Elizabeth*, en leefde tot aan den jare 1577, wanneer hy in de provincie van Linster in Ierlandt overleedt. Wat *Cbeek* aangaat, deze vluchtte ten tweden male naar Duitschlandt, waar van daan hy in Vlaanderen gekomen zynde om in den echt te treden, te Antwerpen in hechtenis wierdt genomen. Men liet hem kort daar na weder los: doch dit geschiedde niet dan na dat hy den hervormden Godsdienst hadt afgezworen. Hy leefde niet lang daar na, en men schryft zyne doot toe aan het berouw, dat hy hadt, van zyn gewisfe verraden te hebben, waar door hy, zegt men, in eene kwynende ziekte viel, die zyne droefheit met zyn leven eindigde.

Deerlyk lot-geval van den ridder *Cbeek*.

Barnet, Sleidanus Fuller.

De straffe, die men den schuldigen aan den opstandt van *Wiat* deedt lyden, belette zekere bedrjegers niet zich van eene vry byzondere list te bedienen, om het volk in beweging te brengen, en des zelfs moedt op te beuren. Eene stem, ko-

Bedrog van Drake en Elizabeth Creese.

1554 mende uit een muur, sprak tegen de voorbygan-
gers, de welke niemandt zagen, en niet konden
begrypen, waar van daan de woorden kwamen,
die zy hoorden. De zelve waren met veel kunst
te zamen gebragt, om de rampen, die Engelandt
dreigden, byaldien men leedt, dat het huwelyk
van de koningin voortging, aan te kondi-
gen. Dit orakel voorspelde mede den onder-
gang der natie, de omkeering der wetten, en de
uitroeying van den hervormden Godsdienst. Ie-
dereen achtte in den beginne zulks bovennatuur-
lyk te wezen: het zy dat het, naar het vooroor-
deel van eenigen, een gezonden engel Gods, of,
naar dat van anderen, een boze geest was: dervoe-
gen, dat men dien goeden of kwaden geest den
Muur-geest noemde. Men kwam allerwegen van
daan om den zelve te horen; en hoe talryker de
toeloop was, hoe sterker de stem wierdt. Daar
was niemandt, of hy verwonderde zich daar over;
en de bewerkers van de list, zich onder de menigte
vermengt hebbende, verzuimden niet uit te roe-
pen, dat dit de stem eens engels was. Het be-
drog wierdt eindelyk ontdekt. Men bevondt, dat
het een meisje van achttien jaren was, *Elizabeth
Croffe* genaamt, die tusschen twee muren ingeslo-
ten zynde, deze wonderbare stem, met behulp
van een spreektrumpet, uitbragt. Zeker *Drake*
was de uitvoerder van het schelmstuk. Het
wierdt door den magistraat ontdekt, de welke
zich ter dier plaats begeven hebbende, beval,
dat men de muur, waar uit deze buitengewone
stem voortkwam, zou afbreken; niet twyfelende,
of men zou daarin den persoon, die ze liet
horen, vinden, in plaats van den goeden of
kwaden geest, waarvan men wilde dat ze voort-
kwam. En inderdaadt op de eerste slagen, die
men op den muur gaf, zag men het meisje voor
den dag komen, het welk terstondt het bedrog
bekende. Zy meldde alleen *Drake*; en de genen,
die in het algemeen zeggen †, dat zy de oproerige
ketteren beschuldigde, maken geen gewag van
iemandt in het byzonder; het welk doet gelo-
ven, dat het bedrog alleen tusschen die twee per-
sonen belegt was, naardien het niet waarschynlyk is,
dat men der zelve medeplichtigen gespaart zou
hebben. *Drake* nam de vlucht. Wat het meisje
belangt, *Sanderus* zegt, dat ze 'er met een geef-
seling af kwam, en dat de zaak in boertery ver-
anderde. Doch alle de andere schryvers spreken
alleen van eene boetinge †, waar in ze veroordeelt
wierdt. Men deedt in de St. Paulus-kerk een
schavot oprichten, waar op ze gedurende de pre-
dikatie voor het volk ten toon wierdt gestelt.
Toen de zelve geëindigt was, deedt zeeene open-
bare belydenis van haar misdryf, en verzocht daar
van vergiffenis. De zaak was van geen verder
gevolg, en het hof leide de schuld daar van geen-
zins op de hervormde leeraars. Ondertusschen
wyt de schryver *, die de Presbyterianen beschul-
digt zich de zamenzwering van *Wiat* tot eene eere
gerekent te hebben, de Evangelische Zwinglianen,
gelyk hy ze noemt, het bedrog van *Eliza-
beth Croffe*; waar in hy, volgens de aanmerkinge
van de andere Engelsche schryvers, voortgaat zy-
ne partydigheit te laten blyken.

De koningin, haar gezag bevestigende, be-
gon het zelve in het werk te stellen ten voordeele
van den Roomschen Godsdienst. Zy deedt schrif-
telyke onderrechtingen uitgeven voor alle de bis-
choppen van haar koninkryk; beval hen de zel-
ve slyptelyk na te komen, ieder in zyn bisdom,
en gaf last op het spoedigste onderzoek te doen.
De voorreden begint met vinnige schimpredenen
op de voorgaande regeringe, die door kettery,

† Sanderus.

Wat straffe
men daar
over pleegt.

† Reparation.

* Hryn.

Hryn.
harnet.Schriftelyke
bevelen aan
de bisschop-
pen.

kerkshendery in het kopen of verkopen van geest-
telyke ampten, en de hatelykste ondeugden, gelyk
zy zeide, schrikkellyk bezocht was. Zy voegt
daar by, dat haar oogmerk was, den Staat en den
Godsdienst in hunne zuiverheit te herstellen; de
ondeugden en ergernissen zo wel, als de valsche le-
ringen, uit te bannen, en de Godvrucht met alle
soorten van deugden daar in weder te doen bloeien.
Vervolgens komt ze tot de bevelen, die ze den
kerkvoogden voorschryft, en zeventien hoofd-
punten behelsden, namentlyk: I. Alle de kerke-
lyke wetten, die gedurende de regering van *Hen-
rik* den VIII in gebruik waren, te doen opvol-
gen. II. Het koninklyke gezag niet te voegen
by het bisschoppelyke in de rechtsplegingen voor
de geestelyke rechtbanken. III. Den eedt van
opperhoofdigheid niet te vorderen van de genen, die
de orders stonden aan te nemen. IV. Zorg te
dragen, dat geen Sakramentaris (a), of ander
ketter in het ligchaam van de geestelykheit ont-
fangen wierdt, om daar van de bedieningen waar
te nemen, of beneficien te bezitten. V. Te
arbeiden om de kettery uit te roeien en te straffen,
voornamentlyk in de geestelyken, die zich daar
mede besmet zouden vinden. VI. Ergerlyke boe-
ken en oneerlyke liedties te verbieden. VII. De
gehuuwde geestelyken weg te jagen, byaldien
zy hunne vrouwen niet wilden verlaten. VIII. De
genen, die ze verlieten, gunstiger te behandelen;
hen in andere parochiën over te brengen, of hen
eene jaarlyksche wedde aan te wyzen op de in-
komsten, die men hen ontnam. IX. De ge-
trouwde religieuzen niet toe te laten by hunne
vrouwen te blyven, en de genen, die zouden
weigeren te gehoorzamen, te straffen. X. De
parochiën, die gebrek aan pastoren hadden, daar
van te voorzien. XI. Den ouden dienst in de
Roomsche kerk weder in te voeren. XII. De
feesten en vastendagen, die onder de regering van
Henrik den VIII in gebruik waren, te vieren.
XIII. De oude gewoonte, van de kinderen door
de priesters te doen dopen, en door de bisschop-
pen te doen vormen, op te volgen. XIV. Goed
te maken het geen de ordening der kerkelyken,
volgens het plechtige van *Edaard* aangenomen,
ontbroken hadt, om hen een wettig beroep te
geven. XV. Gelykvormige uitleggingen van ge-
loofspunten voor alle de kerken op te stellen. XVI.
Zorg te dragen, dat de kinderen onderwezen
wierden, en te waken op het gedrag der school-
meesters. XVII. Eindelyk vermaant de konin-
gin deze prelaten, het volk van hun bisdom door
een heilig leven, zo wel als door de zuiverheit
van hunne lere, ten voorbeelde te strekken. Deze
bevelen wierden op den 4 Maart getekent, en
aan alle de bisschoppen van het koninkryk ge-
zonden.

Onder alle deze reglementen was 'er geen een,
daar het hof zich meer mede scheen te bemoeien,
dan met dat van den ongehuuwden staat der geest-
telyken. In den tydt, dat de koningin de bis-
choppen de bovengenoemde onderrechtingen
deedt ter handt stellen, benoemde zy gevolmachtig-
tighden om vier gehuuwde prelaten in rechten te
vervolgen. Dit waren de aartsbisschop van *Jork*
en de bisschoppen van *St. David*, *Chester* en
Bristol. De gemachtighden waren *Gardiner*, *Tou-
stal*, *Bonner*, *Parfew*, *Day* en *Kitchin* †. Zy

† Men betreft
vier ge-
trouwde
kerkvoogden
in rechten.
† bisschop
van Landaf.
(a) Alder noemt men de navolgers van *Andreas Karelstadt*,
een van de eerste leerlingen van *Luther*, die het leerstuk van
het Sacrament des Nachtmals anders dan hy uitleide. Stellende
Christus daar in alleen te zyn gedurende het oogenblik van de
communie.

1554. verleende hen macht om deze vier kerkvoogden te dagvaarden, en van hen, byaldien bevonden wierdt, dat zy met te trouwen hunne waardigheid ontheiligt hadden, uit hunne setels te jagen. Zy gaf hen daarenboven in last de bisschoppen van Linkoln, Gloucester en Hereford volgens de kerkelyke besluiten af te zetten. Uit kracht van die bevelen wierden zeven bisschoppen eensklaps veroordeelt en van hunne waardigheid berooft. Men hielt zelfs den aartsbischop van York gevangen, en hy wierdt eerst by de aankomste van *Phillips* te Londen op vrye voeten gestelt. De Roomschegezinden zagen die afzettinge aan als eene rechtvaardige wederwraak van die van *Bonner* en *Gardner*, onder de regering van *Eduard*. Doch de Hervormden streken 'er een ander oordeel over. Zy zeiden, dat de haat van *Maria* meer dan hare rechtvaardigheid in dien handel uitslak. Dat deze kerkvoogden alleen onder begunstiging van de wetten des Parlements, dat de zelve bekrachtigt hadt, getrouwt waren. Dat men die wetten niet hadt afgeschafst; en byaldien zulks al geschied was, dat deze afschaffing geen uitzicht kon hebben dan op het toekomstende, zonder op het voorledene te rug te zien: namentlyk, dat de bisschoppen niet konden afgezet worden, dan by weigering van zich van hunne vrouwen af te scheiden, en niet om de zelve getrouwt te hebben, vermits zy zulks alleen op de trouwe der besluiten van het Parlement gedaan hadden. Dat in diergelyke gevallen de pauzen zelf en hunne gezanten den gehuuden priesteren hadden voorgesteld hunne vrouwen te verlaten, of van de kerkelyke waardigheden af te staan, en dat zy hen van het eene niet ontbloot hadden dan by weigering van het andere te laten varen. Daar wierdt ook aangemerkt, dat de koningin in de aan den bisschoppen gezondene lastbrieven het recht van kerkelyke opperhoofdigheid oeffende; en men zeide, dat haar alles wettig scheen, als het anders maar strekte om de Hervormden te dwarsbomen. Dat deze opperhoofdigheit, die ze voor eene afwyking van den H. stoel en eene onrechtmatige bezitting uitkroet, een koninklyk recht wierdt, wanneer het 'er op aan kwam om zich van de zelve tegen hen te bedienen. Doch de staatkundigen meenden, dat de koningin daar in niets gedaan hadt, dan dat andere oppermogendheden in diergelyke gevallen deden, en dat de wet met inzicht op het belang des vorsten, die zelf de hoofdwet is, moet uitgelegt worden.

Den 28 Maart wierdt de toelating van verkiezen * aan de dekens en kapittels van St. David, Linkoln, Hereford, Chelster, Gloucester en Bristol overgezonden. De koningin benoemde ook teffens *Morgan, Witbe, Parsew, Coates, Brookes* en *Holyman* om die openstaande setels te vervullen. Dus maakte men den weg van verkiezing weder op, die ondertusschen alleen in eene loutere plegtigheid bestondt, vermits de zelve wierdt voorgegaan door eene benoeming van den vorst, de welke het Kapittel slechts hadt goed te keuren. Eenigen tyd daar na wierdt *Thirleby* uit het bisdom van Norwich tot dat van Ely, openstaande door het sterven van *Goodrik*, in de maand van April voorgevallen, overgebracht. Het blykt niet, door wat behendigheid de eerste, die Protestantsch was, het in zyn bisdom hadt kunnen houden: doch men hielt hem verdacht den huijk naar den windt te hangen, om dat hy veel gediensligheit voor het hof betoonde. *Hopson* wierdt bisschop van Norwich gemaakt, en *Day* in dat van Chichester herstelt. Men droef *Scory* daar uit, die vruchteloos trachtte, met zich aan de bevelen van

het hof te onderwerpen, en van zyne vrouwe af te scheiden, daar weder in te komen; gelyk blykt uit de acte van wederbevoegtmakinge †, die *Bonner* hem den 14 July verleende. Hy was in het bisdom van dien kerkvoogdt geweken, en hadt zich waarschynlyk aan al, wat de zelve begeerde, onderworpen. Dit is uit de acte te besluiten. De zelve behelst, dat *Scory* zyne vrouwe hadt verlaten, en boete gedaan over de stoutheit van dat hy de verborgendheden, zynde in een staat, die hem onwaardig maakte de zelve te verbriden, ontheiligt hadt. Dat hy daar over van *Bonner* vergiffenis bekomen hadt, die hem daarenboven herstelt hadt in de eere van zynen dienst, om alle des zelfs verrechtingen te mogen waarnemen. Het duurde niet lang, of *Scory* kreeg berouw over deze verandering: hy vluchtte uit Engelandt, en onthieldt zich in vreemde gewesten tot aan de regeringe van *Elizabeth*, de welke hem met het bisdom van Hereford begunstigde. Mogelyk dat ze niet raadzaam vondt hem in dat van Chichester te herstellen, na de zwakheit, die hy gehad hadt, waar door de Hervormden van dit bisdom geërgert waren geweest.

Barlow, bisschop van Bath en Wells, wierdt insgelyks afgezet. Men spreekt verscheidentlyk van dezen prelaat. Naardien hy, volgens eenige schryvers (a), in den ongehuewden staat geleest hadt, joeg men hem alleen uit zynen setel om dat hy Protestantsch was. Ondertusschen kwam 'er eenigen tyd daar na een boek uit op zynen naam, vol vinnige schimpreden tegen de hervorming en de hervormers. Men heeft naderhandt gedacht, dat dit werk hem valschelyk was aangereken. Twee zaken, in waarheit, geven daar blyk van: eerstelyk, dat het hof van *Maria* hem geen de minste genade vericende, en dat hy, gelyk de anderen, besloot de vlucht te nemen; ten tweede, dat hy onder *Elizabeth* de zelve gunst erlangde als zyne amptgenoten. Hy wierdt wel niet herstelt in zynen setel van Bath en Wells; maar de koningin gaf hem het bisdom van Chichester. Schoon het laatste zo aanzienlyk niet is als het andere, is het echter niet waarschynlyk, dat *Elizabeth* hem daar in bevestigt zou hebben, indien ze hem den schryver hadt geloofd te wezen van een zo tegen haren Godsdienst stekend schimpfchrift.

Het zy zo het wil, dus veranderde *Maria* de ganse gedaante der kerke in weinig tyds. Door die afzettingen wierden 'er zestien nieuwe prelaten bevonden, de welke haar toegedaan waren, en de voornaamste setels des koninkryks vervulden. Zy beantwoordden volmaaktelyk hare oogmerken, en arbeidden met yver aan de uitvoeringe harer bevelen. Zy hielden zich voor eerst bezig met den ouden dienst, nevens alle des zelfs plegtigheden, te herstellen, en met den nieuwen te doen ophouden. Daar was niets, dat hen belimmerde. Het ongelukkig wedervaren van *Wist* en des zelfs medestanders hielt het volk in onderwerpinge, of in vreeze. Ten anderen konden de omzwerende of gevangene hervormde bisschoppen hen noch onderrechting geven, noch vertroosten; en byna alle hunne leeraars waren verbannen. Men hadt hen door het verbodt, dat men hen gedaan hadt, van niet te prediken, ten zy ze daar toe een uitdrukkelijken last kregen, reets van de kerken verwydert. Men verbande hen daarenboven als schuldigen, die de gelofte van ongehuewt te blyven verbroken hadden: zo dat

(a) *Harmer* zegt in zyn *Critique*, dat hy getrouwt was, en vyf dochters hadt, welke aan vyf bisschoppen getrouwt waren.

Acta Publ. Tom. XV, fol. 370.

Zy worden wederafgezet.

Klagen der Hervormden over dezen handel.

Toelating van verkiezen.

Men vult de openstaande setels.

Toegevendheit van *Thirleby*.

1554.

† te vinden in de Verzameling van *Barnet*.

Onderwerping van *Scory*.

Zyn berouw.

Afzetting van *Barlow*.

Men spreekt verscheidentlyk van hem.

1554.
Daar waren
zelfs
duizend Pro-
testantsche
kerkelyken
onder Edu-
ard.
* Consuma-
tie.

'er van de zestien duizend Protestantsche geestelyken, die toen in Engelandt waren, drie vierden om die oorzaak wierden afgezet (a). Men zegt, dat men geen de minste behoorlykheit in de gerechtspleginge waarnam; dat het meeste deel op een enkel gerucht, zonder daar omtrent naar de waarheit onderzoek te doen, verwezen wierdt. Dat men zelfs verscheide niet gedagvaard hadt; en dat men andere veroordeelde by wanverschyning*, terwyl men hen, met hen gevangen te houden, bette voor den rechter te komen. Zommigen overreedde men van hunne vrouwen af te gaan, in de hope, die men hen gaf van hen in hunne waardigheit te laten blyven. Ondertusschen ontnam men hen de zelve, zonder hen verlof te geven de verlatene vrouwen weder tot zich te nemen.

† Het blykt
uit de Ge-
schiednisse
van Engelandt,
dat de
wereldsche
priefers geen
geloofte de-
den van on-
gehuwt te
blyven.

De Hervormden klaagden over deze strafheit, en bewerden, dat de geestelyken van Engelandt geen geloofte van ongehuwt te blyven gedaan hadden †. De Roomschegezinden hielden staande, dat de kerkbesluiten in Engelandt moesten opgevolgt worden, gelyk men de zelve in het ganse Westen in gebruik zag; dat het huwelyk der priefteren eene loutere boelceering was, en dat men niet te veel gestrengheit kon tonen voor lieden, die zo onwaardiglyk de heiligheit van hunne geloofte ontheiligt hadden. Toen zag men verscheide boeken in het licht komen, waar in de eigenlieide meer deel hadt dan die der waarheit, en waar in, gelyk men in twistredeneringen gewoon is, meer toegelegt wierdt om elkander te hekelen, dan om de zaak door vaste bewyzen te betogen. *Smith*, die zich met zo veel onderwerping naar de hervorminge van *Eduard* gedragen hadt, was een der driftigste schryvers tegen het huwelyk der geestelyken; het zy, dat hy hier mede zich met de heerschende party wilde verzoenen, of vermaak schepte om zich te wreken over de verzaking, die men hem, onder de voorgaande regeringe, van zyne ware gevoelens hadt gedwongen te doen. *Gardiner* voegde zyne aanmerkingen by die van *Smith*, en een rechtsgeleerde, *Martyn* genaamt, deedt 'er eene verhandeling by, die zeer geacht wierdt. Doch naardien deze schryver in den tydt, dat de hervorming de overhandt hadt, zyn hof by *Cranmer* hadt gemaakt, waren de Protestanten te onvrede, dat hy zyne penne hadt geleent om eene party te brandmerken, van de welke hy maar kort te voren was afgegaan. Zy gebruikten op hun beurt die van *Baldwinus*, een berucht Fransch rechtsgeleerde, onder welken die Engelschman in de hogeschool van Bourges in de rechten gestudeert hadt. Deze zondt een bericht over van de gepleegde ontuchtigheden van *Martyn*, dat men niet verzuimde in Engelandt openbaar te maken.

Verhandeling van
Smith tegen
het huwelyk
der geestely-
ken.

Baldwinus,
een Fransch
rechtsgeleerde,
de, ant-
woordt daar
op.

De Protest-
tanten ver-
wyten *Bonner*
een bastaardt
te wezen.

Bonner wierdt niet gespaart. Deze was de vinnigste van alle de prelaten om de gehuude geestelyken te vervolgen; het was ook de gene, welken deze laatste een gevoeliger tegenverwyten deden. Zy haalden niet alleen van zyne bastaarden op, maar verweten hem ook, dat hy zelfs van ouders tot ouders een bastaardt was, als geteelt zynde van een priester uit de provincie van Leicester, *Savage* genaamt, die een bastaardt was van den ridder *Jan Savage*. Zy zeiden, dat zyne moeder, *Elizabeth Trodsburn* geheten, de vrouw van *Edmond Bonner* was, wiens naam hy hadt aangenomen, schoon hy uit dit huwelyk niet gesproten was, maar uit de gemeenschap, die ze met den priester *Savage* onderhieldt, en dat deze onkui-

sche vrouw nog een onwettigen zoon hadt, *Wimley* genaamt, aartsdiaken van Londen. Daar wierden in den zelve tydt een oncindig getal hekelschriften verspreid tegen de Roomschegezinde priefters, die onder den dekmantel van kuischheit een ontuchtig leven leiden, en men riep de nagedachtenis te rug van alle de ongeregelheden der kloosterlingen, die door de hervorming van *Henrik* den VIII in een helderen dag gezet waren. Dus wreect men zich gemeenlyk over byzondere verschillen, onder schyn van de algemene zaak te verdedigen. Doch ten anderen dient der menschen drift om waarheden te ontdekken, die men mogelyk niet zou geweten hebben, byaldien hunne gramfchap hen niet genoopt hadt de zelve aan den dag te brengen.

1554.
Hunne he-
kelschriften
tegen de
Roomsche
geestelyk-
heit.

Eindelyk kwam het Parlement byeen*, dat de hervorming den laatste doodsteek moest geven; de vereeniging van Engelandt met den heiligen stoel voltrokken, en het huwelyk van de koninginne met *Philips* bekrachtigen. Daar kwam voor eerst een ontwerp van eene wet op het tapyt, dat men zeer vreemd vondt. Het Parlement verklaarde, dat de voorrechten van het oppergebiedt aan de kroone gehecht bleven; het zy de zelve door een vorst, of eene vorstinne bezeten wierdt, en dat men de gehoorzaamheit, die men aan een koning verschuldigt is, ook eene koninginne moest bewyzen. Deze verklaring hadt tot een voorwendfel de zwarigheden, die kwalykgezinde menschen, de welke de koninginne hare voorrechten en de macht wilden betwisten, daar omtrent, onder schyn, dat de wetten alleen van vorsten, en niet van vorstinnen spreken, zouden mogen maken. Het besluit van deze willekeur behelde, dat *Maria* zich met eene zo uitgesprekte macht bekleed vondt, als iemand van hare voorvaderen genoten hadt. Dit ontwerp verwonderde de genen, die van het geheim onkundig waren. De beweegredenen, die ze gezocht hadden, om het zelve een koleur te geven, schenen hen gemaakt in het slot van het edict lag, naar hunne gedachten, een gevaarlyk vergift verborgen. Dit was de aanmerking van eenen der afgezondenen van het Lagerhuis †. Hy zeide, dat het gezag der koninginne niet betwift wordende, hy niet kon zien, tot wat gebruik een zo beuselachtig edict kon strekken: doch dat hy beducht was voor den strik, die onder de laatste woorden verborgen lag, van welkers dubbelzinnigheit het noodzakelyk was eene verklaring te geven. Dat men mogelyk hier mede wilde zeggen, dat ze het recht hadt om te handelen als *Willem* de Veroveraar, die zich van de eige gronden der natuurlyke inboorlingen des lands meester gemaakt hadt, om ze aan de vreemdelingen uit te delen; of als *Eduard* de I, de welke, na dat hy het prinsdom van Wallis hadt ingekregen, het zelve onder zyne aanhangers verdeelde. Dat het huwelyk der koninginne met *Philips* alles moest doen vrezen, en dat, kortom, eene zo eigenhoofdige willekeur hem verdacht scheen. Hy besloot, dat het Huis gevolmachtigden moest benoemen om de zelve ter onderzoek te brengen, en om de dubbelzinnigheden, die t'eeniger tydt tot een voorwendfel van een onbepaald gezag zouden kunnen dienen, daar uit te monstren.

* den 2 April.
Barnet.
Ontwerp
van eene wet
wegen de
macht der
koninginne.

Aanmer-
king van eenen
der afge-
zondenen.

† *Skinner*, die
deken van
Darham
wierdt onder
de regeringe
van *Elizabeth*.

Men wil, dat die afgezonden achter het geheim was, en door *Gardiner* ondersteunt wierdt, de welke het zelve ontdekt hebbende, zeer verblyd was, dat de gemeentens de handt aan het werk sloegen om een aanslag, tegen de vryheit der natie gesmeed, te veydelen. Dit was het werk van een Engelschman, wiens naam niet ge-

Wie de op-
steller van dit
ontwerp was,
meld

(a) *Harmar* zegt, dat dit getal buitensporig is, en telt 'er maar 73 in het bisdum van Kantelberg.

1554 meldt: doch men beschryft hem als een man vol van listen, die deel hadt gehad in de staatsveranderingen van de regeringe van *Henrik den VIII*, en waar van *Cromwel* zich met vrucht bedient hadt in het uitroeyen der kloosteren. Daarna hadt hy de vorderingen van *Johanna Gray* begunstigt, doch de koningin *Maria* op den troon geklommen zynde hadt hem gevangen doen zetten. Hy wierdt na verloop van een maandt weder vry gelaten: doch zyn wrevelige aardt hem in de laatste beroerten ingewikkelt hebbende, raakte hy wederom in hechtenis, en liep gevaar van zyn leven, ten ware vermogende personen voor hem gesproken hadden. Men voegt daar by, dat hy zyne lysgenade schuldig was aan den kanselier van het Milaan, een van des keizers afgezanten, en dat zulks geschiedde om zyne verplichting, die hy aan hem hadt, wegens het opstellen van een bewerp van een nieuw bestier op het voorschift van een onbepaald gezag, te erkennen. Hy stelde ten dien einde twee middelen voor. Het eerste was, dat *Maria* zich koningin van Engelandt moest verklaren door recht van overwinning; even als of ze de kroon door de nederlage van den aanhang van *Johanna Gray*, en niet door de vrywillige toelatinge der groten en des volks, die deze nederlaag niet gewacht hadden om haar voor koningin uit te roepen, verkregen hadt. Het tweede, dat ze, door het gewone recht des koninkryks tot de koninklyke waardigheid gekomen zynde, moest voorgeven, niet verplicht te wezen zich aan de bepalingen des Parlements te onderwerpen; behalven dat die bepalingen voor koningen, en niet voor koninginnen, waar van niets gemeld wordt, waren opgesteld. Als of de wetten des koninkryks, die de kroon erfelyk maken, de samenwerking der Parlementen niet vooronderstelden, en als of het recht der koninginnen onafhankelyker kon wezen dan dat der koningen. De opsteller van dit ontwerp eindigt zyne aanmerkingen met deze stotreden, dat de koningin, aldus haar souverein en onmiddelyk recht vastgesteld hebbende, naar haar welgevallen zou kunnen regeren, aan niemandt verantwoordelyk zynde wegens eene heerschappye, die ze alleen door hare overwinninge, of geboorte, verkregen hadt; dat ze den Godsdienst op een vasten voet zou brengen; de kloosters weder oprechten; gunst bewyzen en straffen naar hare zinnelykheit, geen wet hebbende dan haren wille, en den Staat zo wel als de kerk zodanig eene gedaante zou kunnen geven, als het haar behaagde.

Middelen van dezen opdeller om de onbepaalde macht in te voeren.

De koningin stelt *Gardiner* dit ontwerp voor.

Hy spreekt 'er van als van een sudentoelg.

hem schrik aanjoeg. De koningin bedankte hem voor zynen yver, en het zy ze door zyne redenen geraakt was, of reets zyn party hadt genomen, immers zy sneed het geschrift in het vuur, verbodt den gezant haar daar meer van te spreken, en betuigde de zelve afkerigheid, als haar kanselier, tegen voorstellen van dien aardt. De yver van *Gardiner* voor de vryheit van zyn vaderlandt liet het daar niet by. Hy twyffelde niet, of het was een streck van de Spanjaarden, de welke trachtten *Maria* zulke gevaarlyke gedachten in te boezemen, om in het vervoig daar zelfs voordeel uit te trekken. Zy wilsen wel, wat vermogen een man op het gemoedt van zyne vrouwe heeft, en vleiden zich, dat hun prins zo haast niet echtgenoot van de koningin zou wezen, of hy zou in staat zyn, zodanige grondregels in gebruik te brengen. *Gardiner* wilde de zelve voorkomen. Hy gaf den afgezonden van het Lagerhuis te kennen, dat hy nevens hen het zelve vermoeden hadt, en vermaande hen, de geweldnary tegen te gaan. De gevolmachtigden dus verilag gedaan hebbende van het gemeelde ontwerp, verzondt het Lagerhuis het zelve naar hun goedvinden. Het stondt de koningin het zelve gezag toe, als de koningen hare voorvaders genoten hadden; doch beperkte tefens dit gezag binnen de palen van eene rechtmatige beheerschinge volgens de wetten. In dit zelve uitzicht deedt *Gardiner* de huwelyksvoorwaarden, die hy met uitdrukkingen, de welke de natie voordeel toebagten, hadt opgesteld, door het Parlement bekrachtigen. Hy deedt 'er op zommige plaatsen nog iets byvoegen, en boven al droeg hy zorg de genen, die het bestier van den Staat de koningin toekenden, zo wel te doen ophelderen, dat 'er geen de minste dubbelzinnigheit overbleef, waar van de Spanjaarden zich zouden mogen bedienen. Hoe heerichzuchtig dan deze prelaat mogt wezen, was hy echter een getrouw voorstander van zyn vaderlandt. Zyn handel kan het licht niet velen, wanneer men hem gansch bezig ziet in de werkzaamheit van zich groter te maken: doch hem kan ook de lof, dien hy verdient, niet geweigert worden, wanneer hy met zo veel yver voor des lands vryheit instaat. Klaagt de hervorming over zyne vinnigheden; de kerk is hem over zyne wakkerheit verplicht, en de natie heeft het hem mogelyk dank te weten, dat ze niet onder de beheersching der Spanjaarden verviel. Zy betuigden opentlyk genoeg de begeerte, die ze hadden, om zich meester te maken van het koninkryk, door de geslachtekening, die ze van hunnen prins voorgaven, stellende hem gesproten te zyn uit *Jan van Gens*, hertog van Lankaster, vierden zone van *Eduard den III*. Schoon zy zich gelieten daar mede niet anders te beoogen dan om *Philips*, met hem eerder als een Engelschman dan een vromdeling te vertonen, aangenamer aan het volk te maken, geloofde men echter, dat hunne synheit minder onnossele uitzichten hadt. De Engelschen waren daar over in verlegenheit, en klaagden by geschrifte \dagger daar opentlyk over. Zy zeiden, dat het met *Philips* zou gaan als met *Henrik den VII*; dat *Henrik*, die slechts graaf van *Richemond* was, in den beginne al bekoort was geworden door het voorstel, dat men hem gedaan hadt, van hem door het middel van zyn huwelyk met de erfgename de kroon op het hoofd te zetten: doch dat dit huwelyk zo haast niet voltrokken was, of hy wilde de koninklyke waardigheid aan zyne geboorte en degen schuldig wezen: zo dat hy, aan niemandt verplicht gevende te zyn, met eene volstrekte macht hadt geregeert.

1554.

Zy snyt het geschrift in het vuur.

Dit verhaal is getrokken uit de Geschiedschryften van den grave van *Leicester*, staatsdienaar van de koningin *Elizabeth*.

Gardiner ontdeekent de gevoelens van het Lagerhuis.

Doedt de huwelyksvoorwaarden van de koningin bekrachtigen.

De lof, dien *Gardiner* verdient.

De Spanjaarden stelden *Philips* gesproten te zyn uit *Jan van Gens*, hertog van Lankaster. De Engelschen zyn daar ongerust over.

Men ziet dit geschrift nog heden daags.

1554. regeert, dat *Philips* den zelve weg insloeg, en dat hy om gene andere reden voorgaf van den bloede van *Lankaster* te wezen, dan om zich door die geslachtekening een erfrecht op het koninkryk te geven; dat hy dit recht eerder dan dat van de koningin zou willen doen gelden, en dat hy zich zou geloven bevoegt te zyn om het zelve met eene onbepaalde macht te oefenen. Doch het Parlement stelde daar goede order in. Het kluisterde de handen van *Philips* zo wel, dat hy nergens over te zeggen hadt. Hy was koning in name, of liever enkel de maan van de koningin, en genoopt aanschouwer te wezen van de voorvallen, waar over die vorstin het gansche bewind voerde. Eer dat wy van zyne aankomst in Engelandt spreken, moet men zien, wat 'er in de volgende zittingen van het Parlement en in die van de geestelykheit, waar van de prelaten met de hervormde leeraars op nieuw eene gesprekhouing hadden, voorviel.

Herstelling van den marquis van Northampton.

Het Parlement gaat voort met het bisdom van Durham in zyne rechten te herstellen.

* *Confusio*.

Ontwerpen van eene wet tegen de Lollards.

De groten verwerpen de zelve.

† *Jugurtha*.

Daar wierdt in het Parlement sedert de bekrachtiging van het huwelyk van *Maria* niet veel byzonders uitgerecht. Het was ook om die reden alleen beroepen geweest. Het bleef nietemin tot aan den 25 May byeen. Het herstelde den marquis van Northampton in zyne waardigheden, en voltooide de nieuwe oprichting van het bisdom van Durham, het welk het laatste Parlement, ter oorzake van des zelfs schieelyk scheiden, nog onvolkomen hadt gelaten. De stad *Newkassel* kantte zich daartegen aan: doch *Towstal*, zich tot het Lagerhuis gekceert hebbende, deed de tegenspreking ophouden. Die van de stad *Gatesinde* hadden ook verscheide vorderingen op dat bisdom. Het huis stelde by meerderheit van stemmen het onderzoek daar van aan den bisschop zelf, zich vergenoegende met hem te zeggen, dat zy hem zulks op zyne eere en gewisse aanvertrouwen. Dit geschiedde in eene van die zittingen, dat het Parlement de vonnissen tegen den hertog van *Suffolk* en de acht en vyftig medeplichtigen aan den laatste oproer, die gerecht waren, bekrachtigde. De groten wilden de *gesubstitueerde* goederen van de verbeurdverklaringe* uitzonderen; doch de gemeentens wilden daar in geenzins bewilligen.

Dit Huis, wiens gevolmachtigden door het geldt, dat men op de wyze, als gezegt is, hadt uitgedeelt, waren omgekocht, hing volsprekelyk van het hof af. Het gaf 'er, door de ontwerpen van eene wet, die ze maakten tegen de genen, de welke zy Lollards noemden, nieuwe blyken van, begrypende onder dien ouden naam alle de genen, die van de Roomsche kerk afgingen. Hoe zeer de groten den Roomsche-Katholyken Godsdiens aankleeden, meenden zy verplicht te zyn deze ontwerpen, waar van de gevolgen hen te gevaarlyk schenen voor het ryksbestier, en te slydig tegen den aardt van de natie, die een affchrik hadt van bloedige plakaten, af te keuren. De gemeentens hadden in eene eenige zittinge vier verklaringen van dat soort gemaakt. De eerste strekte om de arresten, eertyds tegen de Lollards verleent, weder kracht te doen geven; het tweede, om wederom te doen gelden het edict der zes artikelen van *Henrik* den VIII; het derde zag op het uitroeien van dwaalgeesten en gevaarlyke boeken; het vierde betrof een omstandig onderzoek van eenige byzondere leerstukken der Lollards. Alle zagen zy op de verbanning van de genen, die zy ketters noemden. Deze ontwerpen, aan het Huis der groten gebragt zynde, waren geenzins van den smaak der staatkundigen. Zy vreesden een soort van geloofs-onderzoek † in te voeren, en

de oogmerken der Spanjaarden, wier goudt zy meenden dat de afgezondenen aldus deedt spreken, te begunstigen: zo dat die ordonnantiën op de tweede of derde lezinge verworpen wierden. Vervolgens kwam 'er een voorflag op het tapyt nopens de landgoederen der vernietigde gemeenschappen, om de bezitters daar van de genieting te verzekeren, zonder dat zy daar in door den bisschop van Rome konden gehoord worden. Het Parlement hadt hem nog geen anderen naam gegeven. Dit voorstel ging niet door om deze reden, dat het niet fraai zou staan hem geen anderen tytel te geven dan dezen, dien men hem gedurende de scheuringe gaf, daar het op het punt stondt, dat men zich met hem zou verzoenen. Daar wierdt bygevoegt, dat men moest wachten om zyn gezag palen te zetten, tot dat het zelve eerst was vastgesteld; dat het genoeg was, dat de zaken op den ouden voet bleven, en dat niemandt in zyne bezittingen ontruft wierdt. Dus vergenoegde men zich met de gemeentens, die het edict aandrongen, te verzekeren, dat men zorg zou dragen voor de beveiliging van de bezitters der geestelyke landgoederen, en hen zou dekken tegen alle soort van vervolgingen. Dit verrecht zynde scheidde het Parlement, en de zittingen eindigden den 25 May.

In deze omstandigheit van zaken wierdt 'er eene tweede zamenpraak gehouden te Oxford tuschen de afgezondenen van de geestelykheit en de hervormde leeraars, die het hof daar toe beliefde te benoemen. Men zegt niet, wat 'er de ware beweegreden van was. Mogelyk dat het hof voorhadt zich te verdedigen wegens de klagen der Protestanten omtrent de eerste zamenpraak, waar in men, naar hun zeggen, de wetten der vryheit en der goede trouwe verkracht, en hunne Godgeleerden veroordeelt hadt, zonder naar der zelve redenen te willen luisteren. Misschien ook, dat men den hervormden leeraars, die men benoemde om de twistredenen by te wonen, een strik zocht te zetten, en dat dit een stap was om hunnen ondergang te bewerken. Dit bleek inderdaad by het slot van deze vergadering. De Raadt geboodt de zelve aan te leggen, het zy uit eige beweging, of op het aanstaan van de Hervormden, en begeerde, dat ze te Oxford, in tegenwoordigheit van de hogeschole, zou gehouden worden. De geestelykheit zondt daar op hare gevolmachtigden, en benoemde *Weston* tot voorzitter. *Cranmer*, *Ridley* en *Latimer* wierden door den Raadt afgeleid, om de zelve uit name van de Hervormden by te wonen, en de koningin deedt hen uit den Tour van Londen naar de gevangenis van Oxford overbrengen. Dus wierdt de gansche hope der hervormde party gestelt in handen van drie gevangenen, waar van de laatste ten anderen was afgemat door een ouderdom van tachtig jaren. Alle drie hadden zy voor het overige een byzonder aanzien onder die van hunne gemeente. De twee eersten door hunne prelaatschappen, en geleerdheit; de derde, doordien hy geweigert hadt, het bisdom, waar van hy door *Henrik* den VIII berooft was, onder de regeringe van *Eduard* weder aan te nemen, en de verkondiging van het Euangelium boven den luister van die waardigheit gestelt hadt: zo dat het hof hier uit verwachtte, dat het, met over deze drie doorluchtige hoofden te zegepralen, over alle de Hervormden zou triomferen.

De afgezondenen der geestelykheit kwamen den 13 May te Oxford aan. Zy vergaderden den 14, en deden de drie Protestantische bisschoppen voor zich brengen. Zy wezen hen tot de gesprekhou-

1554

De paus wordt door het Parlement slechts voor bisschop van Rome gehouden.

Tweede openbare twistredeninge te Oxford.

De Raadt benoemt voor de Protestanten *Cranmer*, *Ridley*, en *Latimer*.

Goodwin, Burnet.

242

1554. dinge drie achtereen volgende dagen aan, namentlyk Maandag, Dingsdag en Woensdag van de volgende weke, ten einde zy na elkander tot het twitgeding opkwamen. Doch men belette hen boeken, of gechriften, te hebben. De stoffen; waar over gehandelt stont te worden, wierden insgelyks vastgesteld. Men bragt de zelve tot drie vragen, die alle drie op het Sakrament van het Nachmaal betrekking hadden. De eerste vraag was, of het ligchaam van onzen Heere wezentlyk in het Nachmaal was; de tweede, of 'er na de wydinge een ander wezen blyft dan het vleesch en het bloed van Jesus Christus, en de derde, of de Missē eene verzoenende offerhande is voor levenden en doden. *Cranmer* verscheen den eersten dag, en met dezen begon de geestelykheit in het slydperk te treden, hem deze eer gevende uit hoofde van zyne verheve waardigheit, die hy onder de twee laatste regeringen in de kerke hadt bekleed. Aanvankelyk vroeg hem de voorzitter, of hy niet wederom in de eensgezindheit van het Roomsche-Katholyke gelove wilde treden. *Cranmer* antwoordde, dat hy altoos de eensgezindheit bemint hadt; doch zodanig eene, waar van Jesus Christus de bandt en zyne waarheit de grondslag was. Men wil, dat een gedeelte der toehoorders zich, op het aanzien van dien kerkheer, niet van schrien kon onthouden; maar vooral, wanneer men hem met zo veel majestēit, als zachtheit, op de vragen van den voorzitter hoorde antwoorden. Vervolgens wierden hem de drie artykelen voorgestelt, waar over men zyn gevoelen afvorderde. Voor dat hy zich verklaarde, verzocht hy te mogen weten, of men door het ligchaam van Christus verstonde het zelve ligchaam, dat hy uit de H. Maagd ontfangen hadt; en hem geantwoord zynde van ja, ondernam by de ontkenning van deze drie voorstellen staande te houden. De voorzitter, de zamenpraak toen door eene vooraf bedachte redenvoeringe willende openen, zeide, zich met eene gemaakte deffigheit tot de geestelykheit kerende: *Gy zyt boden vergadert, om de verdoemlyke kettery van de lichamelijke tegenwoordigheit van CHRISTUS in het Sakrament te beschamen.* Iedereen begon hier op te lagchen, en *Wesley* raakte door dezen mislag eenigzins verward; doch kwam wel haast weder op zyn stuk, en ging met zyne redenvoeringe voort. Hy grondvestte de lichamelijke tegenwoordigheit en de verzelfstandiging * op de waarheit en de macht Gods: twee leerstukken, zeide hy, die men niet kan loogchenen, zonder Godt deze twee eigenschappen te benemen. Toen hy ophieldt met spreken, begon het twitgeding, en duorde van 's morgens af tot aan 's namiddags ten twee uren toe: evenwel dikwils afgebroken, dan door de smaadreeden van den voorzitter, die *Cranmer* voor een weeteniet en onbeschaamden uitmaakte, en dan door het geschreeuw der genen, die de aandacht van de vergadering uit baldadigheit sloorden. Men wierp *Cranmer* eerstelyk deze woorden des Zaligmakers tegen: *Dit is myn ligchaam;* waar op hy antwoordde met hen tot eene wydlyftige verhandelinge te wyzen, die hy certyds over dat stuk hadt opgesteld. Hier tegen haalde men verscheide plaatsen van *Chrysalomus* aan, die de lichamelijke tegenwoordigheit schenen te begunstigen: doch hy leide de zelve van de geestelyke uit. Men vergat ook niet de woorden van *Tertullianus*, namentlyk: *Dat ons vleesch door het ligchaam en bloed van CHRISTUS gevoed wordt; op dat onze zielen van Godt gevoed worden.* *Cranmer* bediende zich van het gevolg daar uit tegen

II Deel.

zyne wederpartyders, zeggende, dat het vleesch van CHRISTUS in onze zelfstandigheit niet kunende verandert worden, dit lichamelijk voedsel, waar van *Tertullianus* spreekt, niet anders kon verstaan worden te zyn dan het broodt en de wyn, de welke den naam van ligchaam en bloedt van CHRISTUS aannamen, en waar van het wezen in zyn geheel bleef, schoon de hoedanigheden daar van verandert wierden. Wy zullen niet alles aanhalen, wat 'er op dien of de volgende dagen, van weër zyden gezegt wierdt. Deze zamenpraak, die het zelve doelwit hadt als de eerste, hadt ook den zelve uitlag. De geestelyken zegepraalden over *Cranmer*, als over een verwonnen man, en dien men door kragt van bewyzen overheert hadt.

Des anderen daags wierdt *Ridley* op het toneel gebragt. Men toonde geen meer achting voor hem dan voor *Cranmer*, de uitkomst was ook de zelve. Dewyl *Ridley* zeet fierlyk sprak en veel geleerdheit bezat, was zyne redenering levendig en steunde op goede gronden*. Het besluit daar van was, dat het Nachmaal waarlyk de gemeenschap des ligchaams van onzen Zaligmaker is, om dat het zelve ons de vruchten van zyne dootd aanbrenghet, en des eeuwigen levens, dat 'er het einde van is, deelachtig maakt. *Smith* redentwiltte tegen *Ridley*, en de twist duurde zo lang, dat *Wesley*, verdrietig wordende hen langer te horen, hen beval te zwygen. Zich vervolgens tot de vergaderinge wendende zeide hy: *Gy ziet, dat al de bekwaamheit van dien hardnekkigen hem voor de nederlage niet beeft kunnen behoeden. De goede zaak heeft over alle zyne syngeboden de overhandt gekregen: gy hebt de voordeelen van de waarheit erkent, en moet daar over zegepralen.* De toehoorders beantwoordden deze woorden met verdubbelde toejuichingen.

Thans de beurt van *Latimer* gekomen zynde, bragt men hem op den derden dag te voorichyn. Hy verschoonde zich om in eene geregelde zintwistinge te treden, om dat hy, gelyk hy zeide, het gebruik van de Latynsche taal, waar van men zich in diergelyke gevallen bediende, verloren hadt. Hy verklaarde ondertusschen zyne gevoelens over dedrie artykelen; ontkende de lichamelijke tegenwoordigheit; ging de offerhande van de Missē te keer; klaagde over de afschaffing van den drinkbeker, als over eene heiligchendinge, en veroordeelde den dienst, die in de kerke in eene tale, de welke het volk niet verstonde, verrecht wierdt. Men deedt hem zyne reden, gelyk men de anderen gedaan hadt, door uitjouwingen en gefchater van lagchen afbreken; waar omtrent hy vruchteloze vertogen deedt. Men drong hem te antwoorden op de bewysredenen*, die men zich in staat stelde hem tegen te werpen; hy verschoonde zich wegens gebrek van geheugenisse, daar by voegende, dat zyn geloof op het woordt Gods gegrondvest zynde, het vergeefsich beslaan zou wezen hem te doen wankelen. Hy verklaarde ook, dat de verhandeling van *Cranmer* veel hadt toegebragt om hem daar van te overtuigen, en omtrent de betwiste hoofdstukken te bepalen. Dit was het einde dezer zamenpraak. *Cranmer* deedt daar in blyken zyne grote geleerdheit en de deffigheit van een primaat van Engelandt; *Ridley* de levendigheit van zynen geest en de natuurlyke beschaafdheit zynen uitdrukkingen, en *Latimer* de vastigheit en de kragt van zyne redeneringen, die geenzins van de zwakheit van zynen ouderdom blyk gaven.

Dit twitgeding was de ontknoping van het stuk niet. Het laatste bedryf geschiedde des namidd.

1554. Deszelfsaantwoorden.

De Roomschegezinden triomferen.

Tweede twitgeding door *Ridley* staande gebouden.

* Men vindt de zelve nog hedendaags.

Trotzering van den voorzitter tegen *Ridley*.

Latimer zintwill op den derden dag.

Zyne vruchteloze vertogen tegen de uitjouwingen der Roomschegezinden.

* *Argumentum.*

De Verhandeling, die hy over het Nachmaal hadt opgesteld.

Men houdt hen in afgezonderde kamers zonder boeken.

Cranmer komt eerst ten rede slydt.

Aanlotelyke woorden van den voorzitter in zyne aanspraak.

* *Tertullianus.*

Zyne oplopendheit tegen *Cranmer*.

Tegenwerpingen, die men dezen Protestantschen kerkheer doet.

1554. Men brengt de drie Protellantische leeraars in een kerk.

Hunne volstandigheid en betuigingen.

* Appelleerde.

† Notarissen.

Brief van Cranmer aan de heeren van den Raadt.

Hy verdedigt zich van misdadig van gekwetste hoogheit.

Hy klaagt over de geweldendary der Roomschegezinde bisschoppen.

Weston opent zynen brief en zendt hem den zelve weder te rug.

† Fox in zyne Geschiedenisse, genaamt: *Registrum etc. Communiarum.*

middags van dien zelve dag, in eene kerk, aan de H. Maagd toegewyd, werwaarts de drie gevangenen geleid wierden. *Weston* vermaande hen eer aan de waarheit te geven, en de leerstukken, die de ganse geestelykheit hadt goedgekeurt, te tekenen, om dat ze, zeide hy, onder de kracht der slotredenen, die de waarheit daar van aantoonde, bezweken waren. *Cranmer* antwoordde, dat men getracht hadt hem door een voorbedacht gescreuw te overheeren, zonder hem toe te laten zyne gevoelens te verdedigen, en dat men hem geenzins door kracht van redenen overwonnen hadt: voor het overige, dat hy hunne lere nooit zou aannemen. De twee anderen deden de zelve betuiging. Men verklaarde hen voor halferrige ketters, en als zodanige sneedt men hen van de gemeenschap der gelovigen af. *Cranmer* zeide, dat hy zich van hun vonnis beriep * voor de vierschaar van den Opperrechter der wereldt. *Ridley* voegde daar by, dat, schoon hy van hunne gemeenschap afgesneden was, hy daarom evenwel niet buiten den hemel geloofde gesloten te zyn, werwaarts hy wel dacht dat hun vonnis hem en zyne amptgenoten, eenige dagen of jaren eerder, dan de natuur zou gedaan hebben, stondt heen te zenden. *Latimer* betuigde zyne blydschap, dat Godt hem tot een zo hogen ouderdom hadt doen komen, ten einde hy den roem hadt hem door zyn martelaarschap te verheerlyken. Deze plegtigheit eindigde met een ommegang van de geestelykheit, aan wiens hoofd *Weston* ging, dragende de hostie in zyne handt.

Ridley schreef hem naderhandt, en verzocht te mogen weten het gene de beampstchryvers † in de drie zamenpraken hadden aangetekent: doch daar kwam geen antwoordt. De afgezonden namen hunnen weg weder naar Londen, en *Cranmer* gaf *Weston* een brief mede voor de heeren van den Raadt. Hy verzocht hen by de koninginne zyne vergiffenis te verwerven van misdadig van gekwetste hoogheit, waar aan zyne eerste rechters hem schuldig verklaart hadden, schoon hy verdiende onderscheiden te worden van de andere medeplichtigen aan de acte van overbrenginge van de kroone, doordien hy de zelve met tegenzin hadt getekent. Hy klaagde vervolgens over de wyze van handelen der afgezonden in de gesprekhoudinge, waar in men in drie dagen hadt afgedaan het geen men in gene drie weken onderzocht zou kunnen hebben, zonder dat het hem en zyne amptgenoten vry hadt gestaan hunne zaak te verdedigen, en zonder dat men een ander oogmerk hadt gehad dan om zich de slosse van een triomf te bereiden. Een onwaardige triomf, voegde hy daar by, dewyl de zelve door sinkse en onrecht wegen behuult is. Hy verzocht den Raadt acht te geven op hunne vertogen, en niet toe te laten, dat zy door een zo partydigen en geweldigen handel verdrukt wierden. Deze brief kwam niet aan het hof: *Weston* opende den zelve onderweeg, en na hem gelezen te hebben zondt hy hem weder te rug, en liet *Cranmer* zeggen, dat hy wel zorg zou dragen een diergelyk verzoekschrift aan het hof over te geven.

Ridley doet een verhaal van deze gesprekhoudinge. Hy zegt, dat de zaal, waar in men ze hieldt, eer de zwier van een toncel dan van eene Godgeleerde gehoorplaats hadt, en dat het geraas, dat men in de twistgedingen van de Sorbonne maakte, in geen vergelyking kwam by het gene, dat 'er in die van Oxford gehoord wierdt. De beampstchryvers schreven ook op het gene men van weerkanten zeide. Het is op de trouwe van die twee acten, dat de schryvers, die de zelve

hebben uitgeschreven †, daar van de gevallen, de welke hier zyn aangehaalt, in het licht hebben gebracht.

Men hadt de drie gevangenen, gelyk gezegt is, van een gescheiden, om hen te beletten gemeenzaamheit met elkander te hebben. *Ridley* en *Latimer* lieten niet na aan malkander te schryven: doch zy konden niet dan zeer bezwaarlyk briefwisseling houden met *Cranmer*. Evenwel vindt men onder de brieven, die deze twee malkander toezonden, eenen van *Ridley* aan dezen prelaat. Hy schryft hem, vernomen te hebben, dat men *Rogers*, *Crome* en *Bradford* naar Cambridge bragt, om 'er over te zegepralen, gelyk men over hen drie te Oxford hadt gedaan. Hy voegt daar by, dat hy met blydschap gedacht aan den gelukkigen dag, die hen wel haalt van hunne ellende zou verlossen, om hen in de heerlykheit van het Parady over te voeren. Dat zy nog wederwaardigheden in dien overgang zouden ontmoeten, en Godt moesten bidden, hen met den alvermogenenden geest van zyne genade te ondersteunen, om de zelve door te staan, verzoekende *Cranmer* vervolgens van herten, hem in zyne gebeden te gedenken, gelyk hy dien prelaat in de zyne gedachtig was.

De drie leeraars, die *Ridley* in zynen brief noemt, en die men zeide naar Cambridge te zullen voeren, bleven altoos te Londen gevangen. Het is te denken, dat zy meer vryheit hadden dan *Cranmer* en zyne medegezellen, vermits 'er een verdedigschrift wordt gevonden, dat van hen, van vier andere Godgeleerden en drie afgezette bisschoppen †, alle in de zelve plaats gevangen zittende, getekent was, behelzende de redenen, die zy hadden van de hen door het hof voorgestelde gesprekhouding niet aan te nemen. Na verklaart te hebben, dat zy geenzins schuldig waren aan de misdadig van gekwetste hoogheit, en dat men hen alleen gevangen hieldt, om dat zy weigerden hunnen Godsdienst te verraden, betuigden zy geen gesprekhouding te zullen aangaan, dan in de tegenwoordigheit van de koninginne en haren Raadt, of van een van beide de Huizen des Parlements. De redenen, die zy hier van gaven, waren: I. Dat de hogeschool van Cambridge, werwaarts men voorhadt hen te voeren, reets, zo wel als die van Oxford, party hadt gekozen, en dat zy beide de lere der hervorminge, alvorens de leeraars te horen, gedoemt hadden. II. Dat de prelaten en de overige geestelykheit met elkander hadden aangefpannen om hen te onder te brengen, zonder hunne redenen te willen horen. III. Dat de rechters van de gesprekhoudingen geslage vyanden der Protestanten waren; hier van getuige het gene in de vergadering der geestelykheit, en nog zeer kort geleden in de twistredeninge te Oxford was voorgevallen. IV. Dat men hen reets tien maanden, zonder bocken, en zonder de schriften, die zy van noden hadden, hadt gevangen gehouden. V. Dat 'er in die vergaderingen geen de minste vryheit wierdt vergunt, en zelfs, dat het hen niet geoorlooft was hunne gevoelens open te leggen. VI. Dat de beampstchryvers niets opschreven dan het geen den Roomschegezinden behaagde. Zy besloten daar uit, dat de vryheit en trouw uit de vergaderinge verbannen zynde, zy zo eene gesprekhouding niet konden aangaan: doch in plaats van dit mondgesprek boden zy aan, malkander in geschrifte aan boordt te klampen. Zy voegden by hun verzoog eene geloofsbelydenis, om welke te verdedigen zy gereed betuigden te zyn in het vuur te gaan, zo anders de Voorzienigheit deze proef van hen vorderde. Deze geloofsbelydenis was

1554.

Brief van Ridley aan Cranmer.

† de bisschoppen van Exeter, St. David en Gloucestre.

Redenen, waarom *Rogers*, *Crome* en *Bradford* weigeren met de Roomschegezinden in eene gesprekhouding te treden.

Zy voegden by hunne redenen hunne geloofsbelydenis.

was

1554- was alleen een kort begryp van die der hervormde kerken van Engelandt. Hier op volgde eene vermaning aan alle de genen, die hunne zyde toegedaan waren, van de koninginne in alles te gehoorzamen, uitgenomen in die dingen, waar in hun gewisse en de eere Gods wierdt benadeelt.

De prinses Elizabeth, die in den Tour was gezet, wierdt 'er den 16 van de maandt May uitgehaalt, en in bewaringe van Mylord Williams gestelt, die haar naar Woodstok geleidde. Hy behandelde haar met de eerbiedt, die hy aan hare geboorte verschuldigt was: doch deze achtung behaagde den staatsdienaren geenzins, de welke de koningin verplichtten haar te rug te roepen. Dit geschiedde om den ridder Henrik Besefeld in zyn plaats te stellen, een man van zodanig een aardt, als zy van noden hadden, en die, om hen te behagen, vergat het gene hy aan het bloedt van Henrik den VIII verschuldigt was. De graaf van Devon, welken men ook marquis van Exeter noemde, wierdt in den zelve tydt naar de sterkte van Fotinghey overgebracht, alwaar hy nog nauwer bewaart wierdt dan in den Tour te Londen.

Het hof den staat van den Godsdienst dus geregelt hebbende, dacht men nu maar om den prins van Spanje behoorlyk te ontfangen. Het Parlement hadt de huwelyks-voorwaarden bekrachtigt, en om 'er hem keunis van te geven hadt de koningin den grave van Bedford, geheim zegelbewaarder, nevens Mylord Fitz-Water, met verscheide edellieden verselt, aan hem afgezonden. Die vorst bevondt zich toen in Spanje, alwaar hy de Engelsche afgezant ontfing. Zyn vertrek wierdt terstondt vastgesteld, en hy ging met hen te Corunna, in de provincie van Gallisie, aan boordt. Hy vondt de vloot aldaar ganich gereed, wachtende slechts naar hem om onder zeil te gaan. Zy bestondt uit honderd en twintig transportschepen, en een geleide van veertig oorlogschepen, twintig Engelsche en twintig Vlaamsche. Philips begaf zich den 16 July met een gunstigen windt aan boordt. De geladene schepen zeilden vlootgewyze, en hadden aan de vleugels de veertig fregatten, die de zelve geleidden. Het weer was zo bekwaam, dat de vloot den vierden dag 's avonds op de rede van Southampton ten anker kwam. De prins bragt aldaar den nacht over, en des anderen daags 's morgens zondt men hem een van de schoonste schepen van de koninginne, die in Engelandt waren. Het verguld en schilderwerk schitterden in het gansche gebouw om strydt uit, en het bootsvolk, zeer zinnelyk uitgedofcht, beantwoordde de pracht van het zelve. Philips stevende de haven als zegepralende in, en zette voet aan landt, met zich wederbrengende de Engelsche afgezant, nevens den marquis de Las-Navas, die de bediening van afgezant van zynent wegen aan het Engelsche hot hadt waargenomen. Hy hadt rondom zich zyne vier gunstelingen, te weten den hertog van Alva, Don Rodrigo Gomez de Sylva, Don Antonio van Toledo, en Don Pedro de Lopez. Zo haast als hy aan de wal was, trok hy zynen degen, en hielt den zelve vry lang onder het voortryden in de handt. Deze daadt wierdt verscheidentlyk opgenomen. De genen, die daar eene gunstige uitlegging aan gaven, zeiden, dat dit eene gewoonte van zyn landt was, en dat hy daar mede wilde betuigen geroed te zyn om Engelandt tegen alle des zelis vyanden te verdedigen. Anderen namen 'er een kwaad voorteken uit, als of hy hier mede hadt willen zeggen, dat hy van het koninkryk

† Maria hadt hem tot Lord verheven.
Goodwin, Burnes.
De prinses Elizabeth wordt den Tour naar eene andere gevangen-plaats overgebracht.
* Citadel.
† in het graafschap Northampton.
Heylin, Goodwin, Baker, Thuanus.

† Dus geeft het Baker op Thuanus noemt andere afgezantden.
Inscheeping van Philips.

Zyne aankomst te Southampton.
* den 20 July.

† of Ray.

Hy deedt iets aanmerkelijks, dat verscheidentlyk wordt opgenomen.

bezit kwam nemen met den degen in de vuist, om het zelve door de kracht der wapenen te beheerschen. De wyze, op welke hy vervolgens de sleutels, die de hoofdschout* van de stad hem bragt, ontfing, baatte nog al meer gemor. Hy nam de zelve aan, en gaf ze hem weder, zonder een tenig woordt te spreken, of het minste genoegen daar over te betuigen. De Engelichen, die niet gewoon zyn dus van hunne vorsten behandelt te worden, wisten niet, wat zy van die trofchheit zouden denken: doch zy konden hem, het zy dit een staaltje van de Spaansche deftigheit, of de aardt † van Philips is geweest, deze onverschilligheit, of kleinachting, niet vergeven, en kreten deze daadt, wat reden hy ook daar toe mogt gehad hebben, voor een onverdragelyken hoogmoed uit. Hy wierdt naar het paleis geleid, het welk men voor hem hadt doen vervaardigen, en wiens kamerstofferingen kostelyk waren. Men merkt aan, dat hy onder de aldaar ten praal staande tytels van Henrik den VIII op verscheide plaatsen dien van Opperhoofd der kerke, in tapytwerken geweven, en op vazen gegraveert, waar van het arrest des Parlements den zelve niet hadt kunnen ontbloten, gelezen hadt.

De koningin hadt zich tot naar Winchester begeben, om den prins aldaar te ontfangen, en het huwelyk te voltrekken. Philips begaf zich van Southampton derwaarts, ontmoette in zynen weg den bisschop van Winchester, met een gevolg van vyftig edelen en den grave van Pembroke, nevens een hoop van twee honderd en vyftig anderen. Beide kwamen zy hem over zyne gelukkige aankomst begroeten. Hunne benden voegden zich by de zyne, en hy kwam, dus verselt, te Winchester aan, alwaar men hem met alle denkelyke pracht ontfing. De dag van St. Jakob, patroon van Spanje, wierdt tot de huwelyks-plegtigheden, zullende door Gardiner verrecht worden, gekozen. De tot een zo groot feest vereischte toebereidselen waren door de koninginne bestelt, en de Spanjaarden vertoonden aldaar de kostelykheit, de welke van de smaak van die natie was. Men pochte met zeer veel verwaandheit op eene reeks van waardigheden en kronen, ydele of wezentlyke, waar mede Karel de V den prins Philips en de koninginne Maria verlierde. De plegtigheit geschiedde op deze wyze. De prins zich in de kerk begeben hebbende, gevolgt zynde van den hertog van Alva, den marquis van Pescara, den admiral* van Castilie, en den hertog van Medina, die alle een prachtig gevolg hadden, verklaarde Figueroa, gevolmachtigde van den keizer, dat zyne keizerlyke Majesteit den prins, zynen zone, en de koninginne Maria, des zelis bruidt, de koninkryken van Napels en Jeruzalem ten geschenke gaf. Het laatste was alleen een titulair koninkryk. Na deze verklaringe las men de huwelyks-voorwaarden op, en Philips zeide met eene hoorbare stemme, dat hy de zelve voor bekrachtigt hielt. Toen begon de bisschop van Winchester zich in staat te stellen om het huwelyk in te zegenen. Voor dat hy daar toe kwam, vroeg hy, of 'er iemandt in de vergadering was, die 'er iets tegen hadt. Deze aanzegging † wierdt alleen door een verward geluidt van toejuichinge, dat men voor eene algemene toestemminge opnam, beantwoord, en Gardiner ging met de inzegeninge, naar de gewone plegtigheden, voort. Dit verrecht zynde riep een hertog Philips en Maria uit voor koning en koninginne van Engelandt, Frankryk, Napels, Jeruzalem en Ierlandt; voor prins en prinsesse van Spanje en Sicilie; voor beschermers van het gelove; voor aartshertog en aartshertoginne van Oosten-

1554.

* Maist.

† Hambr.

De bisschop van Winchester en de graaf van Pembroke komen hem begroeten.

Zyn huwelyk wordt te Winchester voltrokken.

Verwaandheit der Spanjaarden.

* of opperzeevooght.

Gardiner zögent het huwelyk in.
† Interpellation.

Uitroeping van den koning en de koninginne in drie verscheide talen.

1554- tenryk; voor hertog en hertoginne van Milaan, Burgundie en Brabant, en voor graaf en gravinne van Habsburg, Vlaanderen en Tirol. Om deze uitroeping nog meer luister by te zetten, geschiedde de zelve drie malen, en in drie verscheidene talen, namentlyk in het Latyn, in het Fransch en in het Engelsch. Met zo eene lange optelling van waardigheden waren de Spanjaarden wel ter dege in hun schik, en meenden de Engelschen daar mede den loef afgestoken te hebben. *Karel de V* kende echter de waarde van de kronen van Engelandt en Ierlandt zeer wel. Dit hadt hem verplicht de verbindtenis, waar in *Philips* op nieuw met de kroon van Portugal getreden zou hebben, te beletten, om hem met de koningin *Maria* te doen trouwen. Hy meende, byaldien zyn zoon kinderen uit dit huwelyk teelde, en dat hy de kroon van Engelandt met zo vele staten en koninkryken, waar van de twee zyde-linien van Oostenryk het bezit hadden, vereenigde, dat 'er voor de grootheid van zyn huis geen paal of perk te vinden zou wezen. Deze bedreven staatkundige hadt zich een denkbeeld gevormt van eene algemeene opperheerschappye*. Hy merkte aan, dat de vorsten, waar uit hy gesproken was, sedert tachtig jaren een groot getal mogendheden door gelukkige huwelyken aan zyn stamhuis hadden vermaagschapt; dat *Maximiliaan*, zyn overgrootvader, met de erfgename van de Nederlanden getrouwt was; *Philips de I*, zyn vader, met die van Spanje, en *Ferdinand*, zyn broeder, met die van Bohemen en Hungarië. Hy geloofde dan, dat Engelandt door een diergelyk middel voor zynen zone geschikt was, als of de planeet van dit huis het zelve alleen tot huwelyken bragt, waar uit het de aanzienlykste kronen van Europa tot een huwelyksgoed beurde. Doch de Voorzienigheid, de welke het tot een zo hogen top hadt doen steigren, wilde des zelfs voorspoed palen zetten, zonder toe te laten, dat de zelve verder ging; en dit huwelyk, gelyk wy in het vervolg zullen zien, bragt *Philips* geen het minste voordeel aan.

Hy was niet meer dan 27 jaren oud, en de koningin reeds 38. Deze ongelykheit van jaren be- loofde geen gelukkig huwelyk. Het was het ook niet. De koningin was van nature droefgeestig, ongezond; en nooit schoon geweest zynde, kan men oordeelen, hoe ze was in een ouderdom, in welken de bevalligheden der schoonste personen verdwynen. Daar wient al zo weinig overeenkomst gevonden tusschen den aardt van *Philips* en dien van *Maria*, als tusschen de jeugdigeit des eersten en den al te gevorderden ouderdom der laatste. Minder overeenkomst was 'er nog tusschen beide de natien: nooit konden de Engelschen de Spaansche statigheid verdragen. Eindelyk, de koningin kreeg geen kinderen; en *Philips*, zyne hope verydelt ziende, vondt in dit huwelyk niets, noch waar mede hy zyn hert kon strelen, noch zyne heerschezucht voldoen.

Na dat het in de kerk van Winchester gevierd was* bragten de nieuwe koning en de koningin, zyne gemalin, het overige van den dag in de gewonlyke vregdebedryven door. De festynen, dansseryen, en de muzyk verdeelden beurt om beurt de vermakelykheden van deze koninklyke bruijloft. Na verloop van eenige dagen begaf het hof zich naar Windsor, daar de koning de orde van de Koufbandt aannam; en den 11 Augusty kwam hy, te gelyk met de koningin, te Londen. Zyne intrede vertoonde iets, dat zeer prachtig was, en behaagde den Engelschen vry meer dan die te Southampton. Zyne trofcheit hadt

hen aldaar mishagt; hier waren zy zeer voldaan over zyne edelmoedigheid, en de byna onschatbare geldsommen, die hy met zich bragt, deden hunne oogen schemeren. Zeven en twintig kisten, van een elle lang, vol staven zilver, wierden in twintig karren naar den Tour gevoert. Hier na volgden honderd paarden, die gemunt goudt en zilver torsten: een schouwspel; dat het volk vergeleek by de kostelykheden der zegepraalen van het oude Rome. Doch die verstandiger waren oordeelden daar anders van. Hadt *Philips* hen, zeide men, zo ontzagchelyk geschenen, toen hy met den bloten degen door de straten van Southampton reedt; hy was het niet minder, thans te Londen met de beurs in de handt komende; even als of hy den prys van het koninkryk was komen betalen.

Waren de Engelschen verwondert over de pracht van dien prins, zy waren niet minder voldaan over zyne zachtzinnigheid. Hy bewoog de koningin de vryheit te schenken aan een groot getal aanzienlyke gevangenen, onder welke zich bevonden de aartsbischop van Jork †, zes ridders, en verscheide andere personen van rang; alle verdacht, of medeplichtig aan de verheffing van *Johanna Gray*, of aan de oproerigheid van *Wiat* (a). De koningin, altoos onverbiddelyk blyvende, wanneer het den Godsdiens betref, bewees geenzins de zelve gunst aan de genen, die ze om misdaadt van kettery hadt laten gevangen zetten; het geen doet geloven, dat de aartsbischop zich door eene zyne waardigheid zeer slecht passende toegevendheit hadt vry gemaakt.

Doch niets deedt *Philips* groter roem behalen, dan de verlossing van de prinsesse *Elizabeth*, en die van den grave van Devon. Zy waren de zelve eeniglyk verschuldigt of aan de edelmoedigheid, of [dat ons waarschynlyk voorkomt] aan de staatkunde van dezen prins: en deze daadt is eene van de loffelykste van zyn leven. *Maria* hadt den ondergang van *Elizabeth*, zo wel als dien van den grave, gezworen. Verscheide beweegredenen zetten haar daar toe aan: als hare wraaklust, minnenydt en Godsdiens. Zy hadt ten anderen een bilyk-schynend voorwendfel om hen van kant te helpen. *Wiat* hadt hen beschuldigt de aanleggers van de zamenzweringe te zyn, waar van hy alleen het werktuig was geweest; en dit misdryf was onvergeeflyk. Het is wel waar, dat *Wiat* het gezegde herroepen hadt: doch wie belette, dat men de ontkenning verzweg, en de beschuldiging deedt gelden? De zelve bleek in volle kracht, als zynde door den gevangenen gedaan, voor zyne rechters, en in een staat, dat 'er geen vergiffenis meer voor hem te hopen was; weshalven daar uit besloten wierdt, dat de waarheit alleen hem tot deze bekentnisse moest aangezet hebben; in plaats dat zyne ontkenning woordelyk was, en dat men den gene, die daar van getuigde, of verdenken, of wraken mogt. Daarenboven *Gardiner* als getuige behoort wordende, bevestigde, dat *Wiat* by zyne beschuldiging was gebleven, en de verklaring van dien prelaat haalde het tegen die van alle anderen over. Daar ontdekten zich echter in de herroeping, de welke men zeide dat *Wiat* gedaan hadt, zo doorslaande kentekenen van de waarheit, dat 'er onmogelyk, ten ware men ten eenemale door zyne drijfvooringenomen was, aan getwyffelt kon worden. Twee schryvers †, die buiten verden-

(a) *Godwin* zegt, dat zy eerst in het volgende jaar in vryheit wierden gelikt.

Het denkbeeld, dat *Karel de V* zich van dit huwelyk gemaakt hadt.

* Monarchie.

Ongelykheit van jaren tusschen *Philips* en *Maria*.

* op den 27 July.

Intrede van *Philips* binnen Londen.

Het goudt en zilver, dat hy medebragt.

Hy geeft blyken van zyne goedertierenheit.

† *Holgate*.

Hy bewerkte de vrylating van de prinsesse *Elizabeth*.

Aanmerking op de valsche beschuldiging van *Wiat* en op deszelfs herroeping.

† *Godwin* en *Thuanus*.

1554. kinge zyn, verhalen, dat de vyanden van *Elizabeth*, na dat hy veroordeelt was geworden, hem beproeft hadden, met hem voor te stellen, dat 'er mogelijk hope van vergiffenis zou wezen, byaldien hy deze prinses en Mylord *Courtney* wilde beschuldigen; dat de begeerte om te leven hem deedt wankelen, en dat hy, om zich te redden, niet geschrikt hadt twee onschuldige personen, wier geboorte zo wel als vroomheit hy moest eerbieden, te doen omkomen. Hy beschuldigde hen dan beide op de kroon toegelegd te hebben, aan welke de graaf van *Devon*, na dat alvorens *Maria* van den troon zou gestoten zyn, door het huwelyk met *Elizabeth* mede-deelachtig stondt te worden. Dit was de beschuldiging van *Wiat*: doch ziende, dat men hem misleid hadt, wilde hy geen misdadt vruchteloos begaan hebben. Dus verzocht hy op den dag, dat men hem ter strafplaats zou leiden, verlof om den graaf te zien. Dit verkregen hebbende wierp hy zich aan zyne voeten, en badt hem om vergiffenis van de valsche betichtinge, die zyne zwakheit hem, in oogmerk van zyn leven, ten koste van het hune, vry te kopen, genoopt hadt te doen tegen zyne onschuld en tegen die van de prinsesse. De *Sherifs* van de stad en verscheide anderen waren getuigen van deze herroeping. *Gardiner* hieldt echter staande, dat het eene onwaarheit was, dat *Wiat* die ontkenning gedaan hadt, en beweerde, dat die aanklager den grave van *Devon* tot zyne doodt toe beschuldigt hadde, en dat hy maar weinig te voren, dat hy gerecht wierdt, dezen *Lord* hadt aangemaant om zyne misdadt te bekennen. Hy brengt tot getuige van zulk een stout bestaan by Mylord *Chandos*. Men zegt niet, of *Chandos* zulks heeft bevestigd, of niet: doch het is zeker, dat *Gardiner* in genen dele tegen de prinsesse *Elizabeth* geloofbaar was, zynde van haar zo groot een vyandt, als *Maria* zelf. Hy kende haren yver voor den hervormden Godsdienst; wist ten anderen, dat ze het zelve belang hadt om dien op te beuren, als *Maria* om den zelve te verdrukken. De oudste dochter was hare bevoegtmaking verschuldigt aan den stoel van *Rome*, die de echtscheiding van *Catharina* van *Arragon* vernietigt hadt: de jongste in het tegendeel vondt belang in het gezag van den paus, die haar voor bastaardt hadt verklaart, omver te stoten: zo dat de bisschop van *Winchester*, yverende voor zynen Godsdienst, alle soorten van middelen gebruikte om te verhinderen, dat de zelve verviel onder de beheersching eener prinsesse, de welke door hare wraaklust aangespoort wierdt om den zelve uit te roeien. Hy hieldt gedurig aan, dat men haar van kant zou helpen, en klaagde over de rekkelykheit van het hof, het welk, gelyk hy zeide, te vergeessch de takken afkapte, daar de wortel in groei bleef. Dewyl iedereen wel wist wat zyn toelag was, vondt zyn getuigenis tegen de prinsesse en tegen Mylord *Courtney* weinig ingang by het volk, het welk veel achting voor die twee personen en een ganseh ander gevoelen van hen hadt. Doch niets verzwakte meer de verklaring van dien prelaat, dan de laatste woorden van *Wiat* op het schavot, wanneer hy het gesprek, dat hy met den grave van *Devon* hadt gehouden, bevestigende, hem, zo wel als de prinsesse *Elizabeth*, in tegenwoordigheit van alle, die zyne straffyding bywoonden, onschuldig verklaarde. Wat waarschynlykheit is 'er, zeide men, dat hy in het laatste oogenblik, waar aan des menschen wel-of kwalyk-wezen onmiddelyk vast is, zyn gewiffe met meenedigheit heeft willen bezoetelen, en de onschuld die twee personen betuigen, byaldien

zy aan de misdadt van gekwetste hoogheit schuldig waren? Ondertuschen hadden die overwegingen mogelyk nuttelos geweest, zo *Philipp* hunne ontflaging niet hadt te wege gebragt. Minder verplichting hadden zy wegens hunnen vrydom aan de bewyzen van hunne onschuld, dan aan het ernstig verzoek van den prins by *Maria*, ter verkryginge van de zelve.

Voor het overige is het bezwaarlyk te raden, om wat reden hy gezorgt hadt voor het leven van twee personen, de welke de staatkunde en Godsdienst hem als zyne vyanden deden aanzien. Mogelyk wierdt hy alleen door eene zuivere beweging van vroomheit daar toe aangezet, en vondt in die edelmoedige daadt iets, dat zo loffelyk was, dat de roem, van de zelve verrecht te hebben, het tegen alle inzichten van Staat, die 'er in den weg kwamen, overhaalde. Ten anderen kon hy niets doen, dat het volk meer behaagde. Dus verkreeg hy door zyne edelmoedigheit niet alleen een luytteryken naam, maar won teffens de genegenheit van de natie. Hy hadt in het vervolg door eene andere bedenkinge daar omtrent ook een innerlyk genoege. Wanneer hy de hope verloren hadt van kinderen uit dit huwelyk te telen, dacht hy, dat de kroon, na de doodt van *Maria*, aan de koningin van *Schotland* zou vervallen, byaldien *Elizabeth* niet in leven was om de zelve te erven; dat deze koningin met den *Dauphin* van *Vrankryk* stondt te trouwen, en dat zy door dit huwelyk hem zyne vordering op de kroon van *Engelandt* zou overbrengen; dat het recht van *Elizabeth* deze omkeering alleen kon beletten; dat zy alleen de hinderpaal was in de verheffing van de *Fransche* heerschappye, en dat derhalven de behoudenis van deze prinsesse ook die van het huis van *Oostenryk* was. Hier kwam nog by eene tweede aanmerking. Hy meende, dat hy, byaldien hy weduwenaar wierdt van *Maria*, veel bejaarder zynde dan hy, en zeer zwak, *Elizabeth*, door middel van eene toelatinge*, die de paus hem niet zou weigeren, zou mogen trouwen. Alles ingezien zynde, komen die bedenkingen niet zeer natuurlyk voor, en de behoudenis van *Elizabeth* moet eerder beschouwt worden als eene buitengewone beschiering Gods, dan een uitwerksel van de staatkunde van dien prins. Hoe het zy, *Maria* kon hem hare vrylating, noch die van den grave van *Devon* niet weigeren. Beide wierden zy ontflagen (a): doch de prinses bekwam, gedurende de regering van *Maria*, nooit eene volle vryheit. Zy wierdt nagegaan door de ridders *Pope* en *Gage*, die ze verplicht was in haren dienst te nemen, schoon ze wel wist, dat zy eerder bespieders van het hof dan hare huisbedienden waren. Zy bleef echter in het koninkryk, zonder toelag te maken daar uit te gaan; zich aldaar door haar noodlot, of door hare hope vast bevindende. Wat den grave van *Devon* aangaat, hy achtte zich onder de regering van *Maria* niet veilig te wezen. Hy kende hare wreedheit, en het herdenken aan zyne gevangenis hem onophoudelyk in den zin komende vertrok hy naar vromde gewesten, om niet weder voor kwade vermoedens bloot gestelt te worden. Hy kwam eerst in *Vrankryk* aan, en reisde vervolgens naar *Italië*. Men wil†, dat hy door de al te hete lucht van dat landt in eene ziekte viel, waar aan hy, kort na zyn vertrek van *Londen*, te *Padua* overleedt. Anderen zeggen, dat men hem vergeven hadt. Hy was de elfde en laatste graaf van *Devon*.

Beweegredenen van *Philipp* om *Elizabeth* vrylatinge te bewerkstelligen.

* *Dispensatie*.

Elizabeth wordt altoos door amptenaars van *Maria* bespied.

Vertrek van den grave van *Devon*.

† *Heylin*.

Hy sterft te *Padua*.

(a) *Goldwin* zegt, dat dit eerst in April des jaars 1555 geschiedde.

Alte bittere haat van *Gardiner* tegen *Elizabeth*.

Waar bekrachtigt zyne herroeping ophet schavot.

1554. von, uit het doorlichtig geslacht van *Courtney*, dat in zyn persoon eindigde. Dit stamhuis hadt een begin genomen in dat van *Renaud van Courtney*, kleinzoon van *Lodewyk le Gros*, koning van Frankryk, de welke in Engelandt gekomen zynde met de erfgename van *Devon* trouw-

† op het einde van de XII eeuw. Zie de *Baronage van Engelandt* door *Dugdal*.

De Engelsen kunnen zich niet schikken naar de manieren van *Philips*.

Vleicry van *Gardiner*.

Laftertegen de eere der koninginne.

† van den 23 May, te vinden in de *Verzamelinge van gedenkschriften van Barnes* achter het II Deel zynet *Stijf der Reformatie*, bladz. 240, No. 14.

Philips zou het hert der Engelschen door een zo voortreffelyken blyk van zachtmoedigheid gewonnen hebben, ten ware de hoogmoed zynner Spanjaarden hen niet onverdragelyk hadt gemaakt by eene natie, die de troefheit van anderen niet kan velen, om dat ze zelf eene van de verwaandste is van de wereldt. Ten anderen konden zy zich niet schikken naar zynen al te ingetogen imborst. De al te grote woelachtigheid der Franschen, die gedurig willen lagchen en praten, behaagt den Engelschen niet: doch de stilheit, die in het paleis van *Philips* wierdt gemerkt, behaagde hen nog minder. Altoos moest men de deuren gesloten houden, en zyne onderdanen niet dan bezwaarlyk tot zyne tegenwoordigheid, en gelyk men gezanten ter gehoor inleidt, toelaten. Alle deze zo gemaakte en weinig natuurlyke plegheden waren geenzins van den smaak van een volk, dat een vyandt van gedwonge zaken is. De adel onthieldt zich wel haast van aan het hof te komen, en men merkte daar niet dan stilte en eenzaamheit. Alleen bleven daar de amptenaars van den koning en de koninginne: niemandt kwam 'er, of hy moest 'er ontboden wezen. Kortom, men kon het paleis van andere plaatsen niet onderscheiden, dan om dat het eenzamer was. *Gardiner* alleen was in zynschik: als eerste staatsdienaar en gunsteling van de koninginne hadt hy het gansche ryksbestier in handen. Hy drong zich ook door zyne belagchelyke vleicry in des konings gunst. Niet alleen roemde hy in zyne predikatiën de voorzichtigheit, het oordeel en de zachtheit van *Philips*, maar prees ook zynen aangenaamen imborst, en stelde hem gelyk met de beste vorsten, die Engelandt ooit geregeert hadden. Die al te ver gaande loftuivingen verwekten de bespottung der toehoorders, eer dan hunne verwondering, en men hadt moeite zich van lagchen te onthouden, wanneer men dien prelaat hoorde zeggen, dat hy voor een leugenaar wilde gaan, byaldien alles, wat hy zeide, in het vervolg niet waar wierdt bevonden.

Voor de aankomst van *Philips* was 'er een gerucht verspreid, het welk het hof onaangenaam was, namentlyk, men hadt de onbeschaamdheit gehad van uit te strooien, dat de koningin zwanger ging. Deze lastertaal kwam van den kant van *Nortfolk*. De inwoonders van die provincie, vergramd zynde, om dat men geen de minste achting voor hunne dienften hadt laten blyken, spraken nog hatelyker van de staatsregeringe dan de anderen. Niet te vrede zynde met telklagen dorsten zy de eere der koninginne brandmerken, en dien heillozen laster allerwegen uitgestrooit wordende, kreeg 'er het hof ook kennis van. Mogelyk hadt het raadzamer geweest dit door eene wyze ontveinzinge te verachten, dan het door een onderzoek, dat men naar de autheurs deedt, die men ondertusschen onmogelyk kon ontdekken, nog beken- der te maken. Men ziet uit een brief†, dien de koningin daar over aan de vrederechters van de provincie van *Nortfolk* schreef, dat zy, behalven de droefheit, die ze hadt over eene zo kwaadaardige laster, daarenboven beducht was voor eene beroerte, angekweekt zynde door valsche voorspellingen, die men in den zelven tydt, dat men haar ontceerde, onder het volk deedt ver-

1554. spreiden. Zy beval de rechters hier omtrent eene zo nauwkeurige navorsching te doen, dat men van den eenen tot den anderen gaande de uitstrooiers van een zo schandigen laster mogt ontdekken. De graaf van *Suffex* kreeg in het byzonder last die van het gerecht in het onderzoek de behulpzame handt te bieden. Zyne wakkerheit was vruchteloos zo wel als die van den magistrat. Men zegt, dat *Hopton*, bisschop van *Norwich*, het hof dit hadt aangeraden, met oogmerk om de koninginne, wier aalmoezenier hy geweest was, dienst te doen. Doch deze prinses behaalde 'er niet anders dan schande en droefheit van. Zo waar is het, dat de staatkunde van *Augustus*, die deze straat-geruchten verachtte, meer op reden steunde dan die van *Tiberius*, de welke de zelve straffe, zonder ze te kunnen doen ophouden*.

Daar viel niets aanmerkelyks voor sedert de aankomste van *Philips* tot aan de beroeping van het Parlement, dat eerst op den 11 November vergaderde. Gedurende dien tusschentydt was 'er niet anders te doen dan met kuiperyen en bedekte aanslagen om de gemoederen des volks te schikken, ten einde het bewilligde tot de herstelling van des pauzen gezag en tot de intrede van zynen gezant. Het hof meende niet beter te kunnen doen, om het volk tot zyn oogmerk te krygen, dan het zelve van de leerstukken van de Roomsche kerke te overtuigen. Wy hebben gezien, dat men ten dien einde schriftelyke bevelen hadt doen opstellen, en dat de bisschoppen last hadden de zelve in hunne provinciën te doen nakomen. Hier aan arbeidden zy gedurende den ganschen somer, ieder van hen zich in zyn bisdom begeven hebbende om onderzoek te doen. *Bonner* deedt daarenboven arbeiden aan uitleggingen over geloofspunten* ten gebuike van zyn bisdom. Men zeide, dat hy ze gehaalt hadt uit een werk, dat door bevel van *Henrik den VIII*, onder den tytel van *Opvoeding van een Christen*, was opgesteld. Daar wordt ook aangemerkt, dat hy daar in gemyd hadt gewag te maken van des pauzen gezag, het zy om het voor of tegen te spreken, dewyl het zelve nog niet herlelt was. Die kerkvoogdt deedt ook zyn schriftelyk bevel afkondigen, waar by hy de beweegredenen van zyn bezoek, die hy tot 37 artykelen bragt, te kennen gaf. Het is zeer bedenckelyk, dat dit bevel alle de andere bisschoppen des koninkryks gemeen was, en het zelve, dat de Raadt der koninginne hadt doen opstellen. Doch *Bonner* maakte aan het hoofd eene voorreden, om het volk daar van gunstiger te doen oordeelen. Hy betuigt niet te werk te gaan door eenige beweginge van haat, of wrakzucht; dat hy de hervorming van zyn bisdom alleen door beweegredenen van Godvrucht aanvangt; dat hy wenscht, dat zy alle nevens hem medewerken in de bedoelinge om Gods eer te verbreiden, en het Roomsche geloof wederom te herstellen; dat hy in dezen Euangelischen arbeid niet anders dan zachte middelen, en zodanige, als de liefdadigheit inboezemt, wil gebruiken; ten einde de zelve die van zyn bisdom zo aangenaam mogten wezen, als ze hen nut zouden zyn. De drie eerste artykelen des bevels betroffen den onghewuuden staat der priesteren, waar omtrent hy eene volstreckte en met de orders van het hof overeenkomende gehoorzaamheit vorderde. Vervolgens kwam hy tot de zeden der geestelyken, tot hunne lere en priesterampt. Hy eischte ook omtrent dit artykel eene volkome onderwerping aan de nieuwe bevelen, die den ouden dienst, en het oude gebruik in de bedieninge van het Sakrament, en in de onderhoudinge der feest- en vastenda-

1554.

Men kan de autheurs daar van niet ontdekken.

* Zie *Saunders*.

Uitleggingen over geloofspunten van *Bonner*. *Hemelius*.

Zyn schriftelyk bevel, vattende 37 artykelen.

1554. gen, weder invoerden. Hy dreigde te straffen de genen, die hunne waardigheid zouden ontheiligen door een onwaardigen koophandel, woeker, wapenvoering, en een gedrag, dat lieden van hunne bedieninge wanvoegelyk was. Hy eindigde met de belastingen, die hy aan de parochiepriesters deedt om in eene algemene tale uit te leggen de geloofsbelydenis der Apostelen †, de tien Geboden, de twee grote geboden van het Christendom, de liefde Gods, en die des naasten: waar by hy voegde de zeven werken van barmhertigheid, de zeven doodzonden, de zeven hoofd-deugden, en de zeven Sakramenten.

De schryvers merken in alle deze bevelen eene byzondere omstandigheid aan; namentlyk, dat daar in niet gesproken wordt van de geestelyken, die volgens het plegtige van *Eduard* aangenomen waren, wederom te ordenen: maar dat men alleen moest aanvullen uit het plegtige van het Roomsch Pontifikaal het geen in hunne ordeninge was overgeslagen. Zodanig was, by voorbeeld, de plegtigheid van hen met olie te zalven, en met priesterlyke gewaden te omhangen. Waar op zy deze bedenking hebben, dat de Roomsche kerk dikwils verandering heeft gemaakt omtrent de onregelmatige ordeningen; dat ze de zelve niet hadt afgeschafft dan sedert de ergernisse, die het zo beruchte geschil tusschen de pauzen *Sergius* en *Formosus* † gegeven hadt; dat men zelfs gedurende de scheuringe, die een gedeelte van den heiligen stoel naar *Avignon* overbragt, noch de ordeningen afgeschafft, noch vernieuwt hadt, en dat de Latynen nog heden de Grieksche priesters, die zich onder hen begeven, geen nieuwe ordeningen afvergen, schoon zy de Grieksche kerk, die hen geordent heeft, voor eene scheurzieke gemeente houden. Ondertusschen bleef de geestelykheit van Engelandt by deze gematigtheit omtrent de kerkelyken van het nieuwe plegtige. Zo haast als men de Protestanten begon ten vure te doemen, verklaarde men, dat de gedurende de scheuring verleende ordens van geen kracht waren. Dus wierden *Hooper* en *Ridley*, toen zy sterven zouden, van hun priesterchap berooft, om dat zy de ordens onder *Henrik* den VIII ontfangen hebberde, geoordeelt wierden kerkwettig geordent te wezen. Doch men zegt niets van de bisschoppelyke waardigheid, waar in zy onder *Eduard* bevelligt waren, naardien men hunne wyding als krachteloos aanmerkte. Dus ging het ook in opzichte van de andere kerkelyken van de zelve ainstelling. Men zeide tegen hen, dat men hen voor geen geordende hielt, en niet dacht hen af te zetten, vermits zy hunne ordens volgens de mening en de plegtigheden van de kerke niet ontfangen hadden.

Bonner deedt zynen yver in zyn bezoek meer dan eenig ander bisschop uitmunten. De Geschiedenis heeft niet verzwegen de oplopendheit, die hy toonde in eene kerke †, waar van hy den pastoor een oorvyg wilde geven, om dat hy niet hadt gevonden noch het afbeeldsel van het crucifix, noch het Sakrament ten toon gestelt: ook niet zyn misflag van den ridder *Thomas Josselin* geslagen te hebben, in plaats van den priester. *Fockman*, deken van de St. Paulus-kerk te Londen, trachtte den ridder neder te zetten, hem in het oor luisterende, dat de gevangenis, die *Bonner* gedurende twee jaren hadt geleden, hem de hersenen beroert hadt: *Dan moest men hem*, antwoordde *Josselin*, *in het dolhuis zetten*. *Bonner* merkte in zyn bezoek, dat men aan de wanden van de meeste kerken hadt geschildert Bybelsche geschiedenissen, of Schriftuurplaatfen gezet, die men toepasselyk maakte om te

II Deel.

spotten met den ongeluuvden staat der priestertren, met de offerhande van de Misse, en met de plegtigheden van de Roomsche kerke. Hy gaf bevel by zyne te rug komst om alle die voor hem en zyne geloofsgenoten aanslotelyke schilderyen en graveerselen uit te doen. Men stelde crucifixen en beelden in de plaats, waar aan de beeldhouwers niet minder bezig waren; dan de bisschoppen in hunne bezoeken hadden geweest. De Protestanten namen daar uit gelegenheit te zeggen, dat de beelden en Gods woordt, niet samen kunnende gaan, elkander beurteling uitsloten. Zy spotten ook met den dienst in het Latyn, en met de pracht der plegtigheden, die zy voor buitensporig uitkreten. De scherfschryven en liedties bleven in deze omstandigheden niet achter, en men gaf zich de vryheit te zeggen al wat men dacht, toen men die, van al wat men wilde doen, verloren hadt. Deze relletjes duurden niet lang. *Bonner* vondt wel haast een middel om de zelve in droevige weeklagten te doen verkeeren.

Het Parlement vergaderde eindelyk †. Dit was het derde, dat onder de regering van *Maria* beroepen was, en het eerste, waar in deze vorstin ophieldt te voeren den tytel van Opperhoofd der kerke. De koning en de koningin begaven zich derwaarts, voorgegaan zynde door de graven van *Pembroke* en *Weilmorlandt*, die twee blote degens droegen: eene plegtigheid, die nog niet in gebruik was geweest. De graven van *Arundelen* *Shrewsbury* droegen de twee ceremonie-mutzen. Het eerste, dat er op het tapyt kwam, was een voorstel, of men het gezantschap * van *Polus* zou toestaan. Het hof vondt de gemoederen daar toe zo wel geschikt, dat de vergadering met eenparigheid van stemmen besloot hem te ontfangen. *Mylord Paget* en *Mylord Hastings* wierden tot hem afgezonden. Om hem het genoeg te betuigen, dat men hadt over zyne komste, wilde men alle de mishandelingen, die hem onder de regering van *Henrik* den VIII waren aangedaan, vergoeden, en het arrest van zyne verbanninge vernietigen. Men meende, dat, dewyl hy kwam om het koninkryk met den heiligen stoel te verzoenen, hy zelf met het koninkryk moest verzoent worden, en gene tekenen van zyne veroordeeling vonden, daar hy des pauzen vergiffenis en zegeningen aanbragt. De groten arbeidden dan met eene byzondere naartugheit aan zyne wederbevoegtmakinge *. In minder dan drie dagen was het ontwerp daar van opgesteld. De gemeentens beantwoordden den yver der groten; en schoon de acte tot drie malen toe moest gelezen worden, wierdt zulks afgedaan, en zy gaven hunne toestemming op den zelve dag. Men toonde daar in, dat de kardinaal *Polus* door het Parlement, onder *Henrik* den VIII gehouden † in den jaer 1539. alleen verbannen was geworden, om dat hy tot de echtscheidinge van dien vorst zyne toestemming niet hadt willen geven. Men voegt daar by, dat beide de Huizen, acht staande op de goede trouwe des kardinaals, die in dit geval de bewegingen van zyn gewisse hadt gevolgt, zo wel als op zyne andere deugden, het arrest van zyne verbanninge wederriepen. Om deze acte de kracht van eene wet te geven, moesten de koning en de koningin de zelve goedkeuren. Men hadt den vorst nog niet zien verschynen, om zyne bewilliging tot de actens der vergaderinge te geven, voor den dag, dat der zelve zittinge eindigde. Doch *Philips* en *Maria*, met ongeduld naar de aankomste van den gezant uitzieude; meenden niet verplicht te wezen zich naar het oude gebruik te gedragen; en zich op den 22 November in het Par-

lement

1554. Hy doet de Schriftuurplaatfen, die de Hervormden in de kerken gegraveert hadden, uitschrabben.

Hoesteryen der Protestanten daer omtrent.

Beroeping van het Parlement, waar in de koningin afstand doet van den tytel van Hoofd der kerke.

Lezantschap.

Rehabilitatie.

† in den jaer 1539.

1554.

in den heur daar niet ontken.

de Sueton.

leggin over gespenen Kunst, Gemalen.

Schilbeveel, vonden 37 kelen.

1554. lement latende vinden, keurden zy het ontwerp goed. Dit is sedert nagevolgt. De koning en de koningin komen ten allen tyde om hunne toestemming te geven tot de ordonnantiën, welker uitvoering zy willen verhaalen.

Goedwin, Burnet, Thuanus. Klagen van Polus over het belet, dat de keizer hem in zyne reis veroorzaakte.

† op het einde van de Hist. van de Reformat. van Burnet. De brief is van den 13 July.

† van den 13 October, te vinden in de Verzameling van Burnet.

Polus was toen te Brussel. Hy hadt bitterlyk geklaagt over het verblyf, dat men hem, met kleinachtinge voor den heiligen stoel, en ten nadeele van het welwezen van het gansche koninkryk, dat in de scheuring bleef, te Dillingen deedt houden. „Wat ergernis, zeide hy, voor de kerk, een Roomschegezind vorst den gene te zien vasthouden, dien de heilige Vader zendt om Engelandt van den ban te ontslaan! Wat blydschap voor de ketters, dat zich zulk een hinderpaal opdoet tegen de herstellinge van het koninkryk in de eenigheid des geloofs!” Daar was in dien tydt te Dillingen een Spanjaardt, zynde een zeer berucht Godgelerde, *Dominicus à Soto* genaamt, die prediker van *Karel den V* was geweest. Door des zelfs bemiddeling geschiedde het, dat *Polus* zyne vertogen deedt aan den keizer, en dat hy eindelyk de vryheit kreeg zich naar Vlaanderen te begeven. Doch wat hy mogt zeggen, hem wierdt belast daar ook te blyven, tot dat men tyding hadt van de voltrekkinge van het huwelyk van *Philips*, en van de genegenheit des koninkryks voor het gezantschap. Men ziet uit

een brief van den kardinaal *Moron* aan *Polus* †, tot hoe verre des keizers wederzin ging tegen den persoon en de reis van den gezant, waar over die vorst, naar het zeggen van *Moron*, aan den paus opeene onbehoorlyke wyze hadt geschreven. Het blykt ook, dat *Karel de V* bovenal vreesde, dat de Engelschen, door de wederomgevinge der kerkelyke goederen ontfeldt zynde, het koninkryk mogten ontruilen, en het huwelyk van *Philips* omver stoten; dat hy in deze bevreestheit nooit heeft willen toestaan, dat de gezant zyne reis zou vervorderen, vooraeker hy des pauzen brieven, bekwaam om de Engelschen gerust te stellen, verkregen, en met den bisschop van *Arras* daar over gesproken hadt. Dit is ook te begrypen uit den brief, dien *Polus* daar over aan den paus schreef †. Hy berichtte hem, dat de keizer de vertraging van zyn gezantschap leide op de afkerigheit der Engelschen voor den roden hoedt, en voor het gewaadt der geestelyken, die dezen kardinaal moesten versellen: doch dat de grootste zwaarigheit bestondt in de vreeze, die de Engelschen hadden, dat men hen nopen mogt tot de wederomgevinge van de kerkelyke goederen; eene zwaarigheit, waar omtrent de keizer voldoening begeerde voor dat hy *Polus* zou toestaan zyn gezantschap te gaan waarnemen.

Om dezen kardinaal bezig te houden, en de droefheit van het hert te dryven, verzocht de keizer hem middelbaar te wezen in de vredehandeling tusschen hem en den koning van *Vrankryk*. De paus hadt dit toevertrouwt gehad aan de kardinalen *Dandino* en *St. George*, zyne gezanten, de eerste aan het keizerlyke, en de andere aan het Fransche hof. Doch ziende, dat hunne onderhandeling van geen vrucht was, hadt hy hen te rug ontboden. Hy was evenwel van het oogmerk, om vrede te maken, niet geheel en al afgestapt; en dewyl *Polus* door des keizers landen en langs de grenzen van *Vrankryk* moest reizen, hadt hy hem in last gegeven die twee vorsten te spreken, om hen tot een verdrag te bewegen. De keizer, die den gezant zocht op te houden, was zeer verheugt over de opening, de welke hy hem van dien last deedt. Het zy dan, dat hy waarlyk tot vrede geneigt was, of dat hy slechts een voorwendfel zocht om

Polus te belemmeren, ten minste hy porde hem aan, zich naar het hof van *Vrankryk* te begeven, en aan eene zo gewigtige onderhandeling te arbeiden. Hy verzekerde zelfs het zyne daar toe te doen, en van zynen kant alleen redelyke eischen te laten voorstellen. *Polus* begaf zich op weg; en in het begin van de lente te *Parys* aangekomen zynde, hadt hy eene lange onderhandeling met den koning, waar by zich altoos tegenwoordig vonden de konnestabel van *Montmorenci* en de kardinaal van *Lotharingen*, zyne gunstelingen. De koning deedt hem grote eerbewyzen, en niets is verplichtender dan het geen hy hem by zyn afscheids-gehoor toevoegde. *Het is my leed*, zeide deze vorst tegen hem, *dat ik u niet voor den tydt van de verkiezinge van Julius den III gekent heb.* Hy zou geen paus geweest zyn. Gy zoudt den setel bekleed, of al myne macht my ontbroken hebben. *Polus* vertrok van het Fransche hof, zeer voldaan zynde over de beleefdheden, die hy 'er ontfangen hadt; maar nog veel meer over de voorstellen van vrede, waar mede men hem belast hadt, en de welke hy geloofde niet te zullen missen: zo dat hy hoopte de eer te hebben van eene zo gewigtige verzoeninge. Hy wenschte het ook met zo veel te meer hertelykheit, als de inwoonders van Vlaanderen zyne deernis verwekten. Hy zag overal op zynen doortocht het veldt en de steden onbevolkt, of verwoest; de huizen omver gesmeten, of in de asche gelegd; en eenige plaatsen, die nog rookten van den brandt, de welke de zelve verterd hadt. Droefvige afbeeldfels van den oorlog, die beide de natiën met zo veel woede op elkander hadt doen aanvallen. Het volk, hem te gemoet lopende, bezaaide den weg, waar over hy ging, met bloemen, en van de oorzaak zynere reis bewust zynde, wenschte het hem duizend zegeningen toe, in hope van door zyne zorgen eene vrede te genieten, die een einde aan hunne rampen zou maken. Hy hadt zich het eerste daar mede geveit: doch de zaken stonden 'er niet naar geschapen. Schoon hy meende de grootste zwaarigheden te boven te zyn, vondt hy de gemoederen echter zo zeer verbittert, dat 'er geen kans was hen te verzoenen. By zyn te rug komst uit *Vrankryk* deedt hy den keizer verslag van zyne reis; en tot de verzoeninge meer hinderpalen ontmoetende dan hy gedacht hadt, ging hy van het hof, en begaf zich in een klooster † niet verre van *Brussel*, alwaar de afgezonden van *Philips* en *Maria* hem kwamen opzoeken.

Zo haast als zy hem de oorzaak van hunne komste gezegt hadden, besloot hy te vertrekken. Hy verzocht zyn afscheids-gehoor by den keizer, de welke, geen reden meer hebbende van hem op te houden, hem verlof gaf zyn gezantschap te gaan waarnemen. Hy verzocht zelfs nog eeniger mate verschoning van hem zo lang te hebben opgehouden. De kardinaal zich dus in het geselschap van de afgezonden op weg begevende, kwamen zy te *Calais* aan; en de windt gunstlyk zynde, gingen zy aan boordt van een schip, dat hen opwachtte, nevens een smaldeel van nog vyf andere, die het zelve tot geleide moesten dienen. Zy landden gelukkig te *Douvres* aan, alwaar de kardinaal van den bisschop van *Ely* en den burggrave van *Montaigu*, uit den name des konings en der koninginne, ontfangen wierdt. Van daar geleidden zy hem naar *Gravezende*, in het midden van een stoet van edelen, die van alle kanten waren aangekomen. De bisschop van *Durham* en de graaf van *Shrewsbury* kwamen hem daar uit den name van hare Majesteiten op nieuw begroeten.

Zy

1554.

Zynereis naar Vrankryk om aldaar in onderhandeling over eene vrede te treden.

Verplichtens detail van Haverden III.

De eer, de welke die van Vlaanderen hem bewyzen.

Hy begeeft zich in een klooster.

† de abdy van Dilgam.

Gaat 'er met de Engelsche afgezonden uit.

Komt te Douvres aan.

Menkomt hem te Gravezende uit den name des konings en der koninginne begroeten.

1554. Zy wenschten hem geuk over zyne aankomste, en om eene volle verzekering te laten blyken, dat hy welkom was, vertoonden zy hem de onder het groot zegel verlcende openbrievcn, by welke het Parlement zyn gezantschap hadt goedgekeurt, en het arrest van verbanninge, onder de regering van Henrik den VIII gemaakt, vernietigt. Na deze plichtplegingen begaf Polus, verselt van de afgezanten, zich in een jagt, dat voor hem klaar lag, en hem van Gravezende naar Londen zou overbrengen. Thans begon hy de banieren van zyn gezantschap te ontrollen, hebbende het zilvere kruis op de kampanje van het schip doen planten. Hy wicndt echter by wyze van eene intrcde te Londen niet ingehaalt, om dat men, het Parlement des pauzen gezag nog niet herstelt hebbende, des zelfs gezant met de eerbewyzcn, de welke men aan zyne waardigheit verschuldigt was, niet kon ontfangen.

Hy doet de banieren van zyn gezantschap van het jagt afwaaien.

Zyne aankomst te Londen.

Legatus a Latere.

Aanmerkingen over zyne seldzame ontmoetingen.

van moeders zyde.

Hy kwam aldaar op den 24 November aan, onder den tytel van gezant †: een tytel, die zo verheven is, dat het schynt, dat de paus zyne macht deelt met den gene, dien hy daar mede vercort. Dit was ook de mening van dien opperpriester. Hy begeerde, zeide hy, dat Polus heerschappy zou voeren over het geestelyke, in aanzien van zyne hoedanigheit van gezant, heerlicheit hy niet over het tydelyke, door met de koningin te trouwen. Het gerucht van dit huwelyk hadt zich allerwegen verspreid, gelyk wy gezien hebben, en de keizer hadt 'er achterdocht uit opgevat, die het te rug houden van Polus veroorzaakte, en hem eene gevoelige droefheit hadt doen lyden. Zeer seldzame omwisselingen worden in het leven van dezen kardinaal gevonden. Gesproten zynde uit het bloedt van de koningen van Engelandt †; door Henrik den VIII verbannen; door de koningin Maria te rug getoepen, was hy de speelpop van de fortuin in zyn vaderlandt en in zyne ballingschap. De zelve boodt hem beurt om beurt nu myters, dan kronen aan, zonder hem noch de eene, noch de andere te geven. De koningin Catharina wilde hem met de prinsesse Maria doen trouwen, en die prinses, ten troon gestegen zynde, dacht terstondt om hem den zelve, door de voltrekking van dat huwelyk, nevens haar te doen beklommen. Doch de oogmerken van dochter en moeder slaagden niet. Zyne ballingschap bragt hem een kardinaalshoedt te wege; en hadt hy heerschzuchtiger en staatkundiger geweest, men hadt hem paus gemaakt. Hy was het zelfs gedurende eenen nacht, zynde 's avonds daar toe benoemt geworden, en de kardinalen haalden hunne stemming alleen weder te rug, om dat zy over zyne onverschilligheit geergert waren; of zyne vroomheit vreesden. Alle deze verscheide omkeeringen eindigden door eene herstellinge in zyne familie en vaderlandt, na eene ballingschap van veertien jaren, en door een gezantschap, dat hy kwam waarnemen in een koninkryk, waar van hy op het punt was geweest de kroon te bezitten, en uit den name van een paus, wiens setel hy, byaldien hy gelukkiger en min gematigt was geweest, zou bekleed hebben. Zes maanden na zyne aankomst in Engelandt dacht men op nieuw hem tot het pauschap te verheffen, open gevallen zynde door de doodt van Julius den III. De koningin prees hem krachtig aan: doch hare brieven kwamen te laat.

Het hof, bericht gekregen hebbende, dat de gezant van Gravezende vertrokken was, zondt den bisschop van Winchester met een talryk gevolg van Lords en edelen, om hem by zyne aanlandinge te ontfangen. De koning en de koningin za- II Deel.

ten aan tafel wanneer zy vernamen, dat hy het paleis naderde. Philips rees terstondt op, om hem te gemoet te gaan, en ontfing hem beneden aan de trap. De koningin wachtte hem boven, zynde tot op de eerste trede genadert. Eene ongenene blydschap was op haar aangezicht te lezen toen ze den kardinaal zag. Zy drukte de zelve ook met woorden uit, wanneer zy, op zyne begroetinge * antwoordende; betuigde, dat de dag van zyne aankomst niet minder plegrig, noch minder aangenaam voor haar was, dan de gene, op welchen men haar voor koninginne van Engelandt hadt uitgeroepen. Men geleidde hem naar het paleis, dat voor hem niet verre van het hof vervaardigt was, tot zo lange dat van Lambeth, het welk men voor hem schikte, met het aartsbisdom van Kantelberg, in staat zou gestelt zyn om hem tot zyne verblyfsplaats te kunnen dienen. Hy nam gedurende twee dagen rust, zonder andere personen te zien dan de koningin, aan welke hy des pauzen lastbrieven vertoonde.

Op den derden dag wicrden beide de Huizen des Parlements te Whithal ontboden, alwaar Polus zich bevondt. Dit geschiedde om de oorzaak van zyn gezantschap te horen. Ieder zich naar zynen rang geplaatst hebbende, wendde zich de kardinaal tot het Hoger-en Lagerhuis, en deed eene aanspraak aan de zelve in de Engelsche tale. Hy bedankte hen voor eerst van hem in de rechten van zyne familie en inboorlingschap herstelt te hebben, daar by voegende, Dat by daarentegen ben in de gemeenschap van de kerke kwam herstelt. Dat zy hem tydelyke goederen wederom gaven; maar dat by hen zou stellen in de geueetinge van de bemelsche. Dat zy het arrest van zyne ballingschap, waar door men hem uit zyn vaderlandt verbannen, en van de waarligheden van zyn stambuis beroofte hadt, vernietigt hadden: dat by, in vergoedinge, met de macht kwam om de scheuring te helen, die ben uit hun bemelsch vaderlandt verbaande, en van de kerke uitsloot, buiten welke geen zaligheit was. Hy vermaande hen vervolgens den ongelukkigen tydt, gedurende den welchen zy in eene rampzalige scheiding, waar aan by alle de ellenden des koninkryks toeschreef, geleest hadden, te versoffen; de tyding van hunne verzoentige met den heiligen stoel blydelyk te ontfangen; voor den paus, die hem gezonden hadt, alle eerbiedt te hebben, die zy aan den stedebouder van Christus verschuldigt waren, en alle erkentenis, welke de goedheit van dezen opperpriester verdiende. Hy zeide tegen hen; Dat die opvolger van St. Pieter hem de sleutels des koninkryks der Hemelen hadt overgegeven, en dat by de zelve hadt medegebragt om ben de deur daar van te openen, die gedurende een zo langen tydt voor hen gesloten was geweest: doch dat men zich eener zo grote weldaadt waardig moest maken; dat zy ten dien einde nog een flap moesten doen, namentlyk de wetten van hunne scheuringe vernietigen, gelyk zy die van zyne verbanninge gedaan hadden; dat zy hem door het eerste arrest wederom hadden doen treden in de rechten van zyne familie; maar dat zy zelfs door het tweede zouden treden in die van de kerke, de welke het huisgezin Gods is. Hy eindigde zyne aanspraak met hen te vermanen, Godt te danken, van hen een koning en eene koningin van zo uitmuntende verdiensten gegeven te hebben.

Deze redenvoering hadt verschillende uitwerkselen, naar de verschillende neigingen der toehoorders. Die de wedervereeniging wenschten, prezen de zelve. Anderen zwegen stil. De kanceelier bedankte den gezant uit den name van het koninkryk, en verzoecht hem voor een oogenblik buiten te staan, terwyl men over zyn voorstel zouf be-

1554. Philips ontfangt hem beneden aan de trap.

Begroetinge welke hem de koningin doet. * Consi- ment.

Zyne reden: voring aan beide de Huizen des Parlements, die te Whithal ontboden waren.

1554. beraadslagen. Het overleg duurde niet lang, en *Polus* weder binnen geroepen zynde, beantwoordde de bisschop van Winchester alle de punten van zyne aanspraak. Hy liet zich in het brede uit over de voordeelen van de vereeniging, voegde daar by, dat men Godt te danken hadt, hen een propheet van hun landt verwekt te hebben, die gene mocite zou sparen ter bewerkinge van hunne zaligheid. Hy roemde de vaderlyke goedheit van den opperpriester in het zenden van een gezant, die de natie zo aangenaam was, en welken hy met zulke gunstige lastbrieven hadt afgevaardigt. Hy betuigde zyn leedwezen zo lang in de scheuringe gebleven te zyn; verzocht 'er vergiffenis van, en spoorde de anderen aan hem na te volgen.

De koningin, die deze plegtigheid bywoonde, meende in dit oogenblik een kindt te hebben, dat zich in haren buik beweegde. De vleiens vergeleken deze beweging met de huppeling, die *Elizabeth*, op de stem van de heilige Maagd, gewaar was geworden, en schreven de zelve toe aan de tegenwoordigheid en aanspraak van den gezant. Zy zeiden, dat, gelyk *Johannes de Doper* in den buik zynner moeder gehuppelt hadt, de koningin, op de aannadering van den gezant, die den stedehouder van Christus verbeeldde, eene diergelyke beweging was gewaar geworden. Deze vorstin twyfelde niet, of zo was zwanger, en hare staatvrouwen styfden haar in hare dolinge: het zy, dat zy zelf niet beter wilsten, of haar uit eene zo aangename verbystering niet dorsten helpen. Men verzuimde niet omtrent deze wonderbare beweging van dit gewaande kindt gelukkige voorspellingen te doen, en de Raadt, over deze tydinge zeer verheugt, schreef aan *Bonner*, daar over het *Te Deum* in alle de kerken van de stad te doen zingen, en belastte hem daarenboven openbare gebeden in te stellen voor den gelukkigen voortgang van dit zwanger-zyn. Het hof en de ganfche stad van Londen bedreven daar over vreugdetekenen twee dagen lang; en dit was gedurende verscheidene maanden eene oorzaak van zegenpraal voor de Roomfchgezinden. Het Parlement, zo ligtgelovig en vleiend als het volk, deedt een voorflag om *Philips*, ingevalle de koningin, voor haren gemaal stervende, den erfgenaam van de kroone minderjarig naliet, tot mombler en bestierder van het koninkryk te benoemen. Men verheugde zich daar over niet alleen in Engelandt: de tyding daar van wierdt ook in Vlaanderen overgebracht, en de Engelfchen, welke te Antwerpen hun verblyf hielden, deden hunne vreugde door het losbranden van het kanon van de maatschappyschepen daar over uitschateren. De landvoogdesse van de Nederlanden betuigde ook, wat deel zy daar in nam, door geschenken aan de kapiteins dezer schepen. Alle waren zy in den dut. De tydt der vervullinge aangekomen zynde, bevondt men, dat men zich met een ingebeeld geluk geveit hadt, en dat de koningin niet zwanger was.

Het Parlement zyne zittingen weder aangevangen hebbende, raadslaagde men over de redenvoering van den gezant, waar van de spreker van het Lagerhuis de voornaamste punten bybragt. De groten lieten de gemeentens verzoeken, gevolmachtigden te benoemen, om met den kanselier, verselt met vier graven, vier bisschoppen, en vier Lords, de welke zy van hunnen kant benoemden, dien aangaande te spreken. De gemeentens voldeden terstondt het verzoek der groten, en de gemachtigden van beide de Huizen vergadert zynde, stelde men het ontwerp op van de vereeniging van het koninkryk met den

Godwin.
Heylin.
Sanderus.
Burnet.
Thuanus.
Stedanus.

Hetzwanger-zyn wordt valsch bevonden.

Het Parlement be-noemt *Philips*, byaldien de koningin voor hem kwam te sterven, tot mombler van het kindt.

De Raadt schryftaan *Bonner* wegens dit gewaande zwanger-zyn het *Te Deum* te doen zingen.

De koningin meent leven van een kindt by haar gevoelt te hebben.

Godwin.
Heylin.
Sanderus.
Burnet.

Antwoordt van den bisschop van Winchester.

heiligen stoel, dat het Parlement goedkeurde. Daar kan geen groter onderdanigheid bedacht worden. Beide de Huizen, de algemene Staten des koninkryks verbeeldende, betuigen *Philips* en *Maria*, dat zy berouw hebben over de scheuringe, en over de bewilliging, gegeven tot de tegen den heiligen stoel gemaakte ordonnantiën. Zy doen betuigingen van hunne gehoorzaamheit in het toekomende, en beloven in het tegenwoordige Parlement alle de wetten, waar door des pauzen gezag wierdt benadeelt, te vernietigen. Vervolgens verzoeken zy hen, voor hen, als geen deel in de wederfpanningheid gehad hebbende, by den gezant te spreken; van hen te doen ontslaan van den kerkelyken ban, waar in zy volgens de strengheit der kerkelyke wetten vervallen waren, en van hen als boetvaardige kinderen, die Godt willen dienen onder de gehoorzaamheit van den heiligen stoel en zyne opperpriesters, van nieuw af aan te doen ontvangen in den schoot der kerke.

Des anderen daags, zynde St. Andries-dag, verschenen de groten en de gemeentens ten tweedemale voor den koning en de koningin, en boden het opgestelde ontwerp van verzoeninge, gelyk zommigen willen †, op hunne kniën aan. De meeste schryvers maken geen gewag van de knie-buiging, en zeggen, dat de kanselier deze onder het groot zegel opgestelde acte aanbodt, en hunne Majesteiten badt de zelve te ontvangen als een zeer ootmoedig smeekfchrift, dat het ganfche Parlement hen vertoonde; dat de koning en de koningin het verzoekschrift * openden, en het aan den kanselier weder overgaven, om het op te lezen; dat die staatsdienaar de ganfche vergadering, die de Staten des koninkryks verbeeldde, met luider stemme gevraagt hadt, of de zelve bewilligde in de acte van verzoeninge; dat een gedeelte ja hadde geantwoord, en dat men de stilzwygendheit der anderen voor eene goedkeuring hadt gehouden. Zommigen voegen daar by, dat de kanselier de lezing daar van toen gedaan hadt. Anderen vergenoegen zich te zeggen, dat de koning en de koningin opgestaan zynde, de acte overleverden in handen van den gezant, en hem verzochten Engelandt te ontvangen in de eenigheid van de Roomfche kerke. Daar zyn 'er zelfs †, die zeggen, dat de kardinaal hunne Majesteiten voorkwam, en dat hy, hen ziende van hunnen setel opstaan, tot hen naderde, om de acte uit hunne handen te ontvangen; dat hy vervolgens weder ging zitten, de lastbrieven van zyn gezantschap overgaf, die gelezen wierden, en eene redenvoering deedt omtrent de wedervereening.

Hy begon de zelve door eene optelling van blyken van genegenheit, die de pauzen en de koningen van Engelandt zich onderling gegeven hadden. Hy zegt, dat de eerste altoos eene byzondere liefde voor de volkeren van het eilandt van Groot-Britannië hadden gehad, vermits zy hen aanzagen als de eerste Christenen van het Westen. Hy voegt daar by, dat de Saxen, die daar na Engelandt inkregen, zich door de zorgen van den Apostolifchen stoel tot den Christelyken Godsdienst bekeert hadden, en dat eenige van hunne koningen †, om hunne erkentenis daar over te betuigen, den paus te Rome hunne onderwerping waren komen aanbieden. Dat van een anderen kant *Arianus* de IV, een Engelfchman van geboorte, zyn pausfchap door de gift, die hy den koningen van Engelandt van de kroon van Ierlandt deedt, hadt doen uitblinken †; dat *Leo* de X in het vervolg koning *Hewik* den VIII hadt verëert met den roemruchtigen tytel van *Befchermer*

1554. Ontwerp van vereeniging van het koninkryk met den heiligen stoel door het Parlement goedgekeurt.

Heylin.
Burnet.

Beide de Huizen verschryven voor hunne Majesteiten.

* *Rapin.*

Zy leverden de acte aan den gezant over.

† *Thuanus*

Redenvoering van *Pe-larnopen* de wedervereening.

† *Offene* enige anderen op het einde van de VIII eeuw.

† omtrent het midden van de XII eeuw.

mer

1554- mer des geloofs, en dat 'er tot dien tydt toe altoos eene goede overeenstemming * tusschen den H. stoel en het koninkryk van Engelandt onderhouden was. Hy deedt een levendig ver- toog, dat deze stoel het middelpunt van het Chris- tendom was, en dat de byzondere kerken niet konden blyven in de eenigheid des geloofs, dan met de Roomse kerke, hare algemene moeder, aan te kleven. Hy deedt een verhaal van de on- heilen, die de Oostersehe en Westersehe kerken, de welke 'er zich van afgescheiden hadden, wa- ren overgekomen; van de verwoestinge der Grie- ken, de welke Godt, gelyk hy zeide, sedert hunne scheuringe aan de woede der Mahometan- nen hadt overgegeven, en van de ellenden van Duitshlandt, die hy aan *Lutbers* afval toeschreef. Om hen nog gevoeliger te raken, scheidte hy hen hunne eigene ongevallen af; de wredeheden van de regeringe van *Henrik* den VIII, en de beroer- ten van die van *Eduard*; hunne vyandschap en verdeeldheden, die alleen ontstaan waren sedert men den gewyden handt, de welke hen onaf- scheidelyk met den H. stoel vereenigt moest hou- den, verbroken hadden. Hy voegt daar by, dat de pauzen, die den zelven sedert die ongelukkige scheuringe bekleed hebben, met droefheit had- den gezien, dat de wereldsche staatkunde de grond- slagen gelegd hadt tot deze scheidinge, en dat de zelve door de zondige toegevendheit van de lie- den dezer wereldt bevestigd waren: doch dat de pauzen zich liever op de Voorzienigheit hadden willen verlaten, dan den bystandt gebruiken, dien andere Christen vorsten hen aanboden, om Enge- landt te kalyden. Dat zy des zels bekeering met geduldt hadden afgewacht, en dat Godt, zulke wettige begeertens beantwoordende, hen dezen gelukkigen dag onder de Godvruchtige re- gering van hunne Majesteiten deedt zien. Hier uit nam hy gelegenheit om uit te weiden in den lof der koninginne, de welke Godt, naar hy zei- de, bewaart hadt tot een werktuig van zyne ze- geningen over de kerke. Eandelyk, na hen de blydichap vertoont te heben, die de engelen had- den over de bekeeringe van een zondaar, dankte hy Godt den Engelschen een zo heilig berouw ingeboezemt te hebben. Tot boete beval hy hen alle de wetten, die men tegen den H. stoel en den Godsdienst gemaakt hadt, te herroepen. Ver- volgens gaf hy de absolutie, die elkeen met ge- bogene knien ontfing, en vernietigde den ban, dien de bullen van *Clemens* den VII en *Paulus* den III tegen Engelandt hadden uitgeblixemt. Ze- ker schryver † zegt, dat de genen, die den kar- dinaal gekent hadden, verwondert waren, dat hy zich belast hadt met een gezantschap, zo strydig tegen de gevoelens, in welke hy hem gezien hadt. Deze geschiedenis schryver is het niet al- leen, die 'er dus van spreekt; wy hebben boven gesproken van de kwade vermoedens, die de kar- dinalen van zyne genegenheit voor de ketters ge- had hadden, het geen gedient hadt om hem bui- ten het pauschap te sluiten. De verzoening dan dus tot volkomenheit gebragt zynde, begaf men zich in de koninklyke kapelle, alwaar de omme- gang geschiedde onder het zingen van lofgezan- gen, om Godt daar voor te danken. Het overige van den dag wierdt met vreugdebedryven door- gebragt. De koningin hadt wel gewenscht, dat op deze wedervereeniging gevolgt hadt de kroning van *Philips* †: doch de gemoederen ondertaft heb- bende, vondt ze het Parlement geenzins genegen om haar deze voldoening te geven.

Op den volgenden zondag, zynde de 2 Decem- ber, kondigde men in de St. Paulus-kerk af al

het gene in tegenwoordigheit van hunne Maje- steiten, en in het Parlement, aangaande het ge- zantschap van *Polus*, en de wederkering van het gansehe koninkryk onder de gehoorzaamheit van den H. stoel, was voorgevallen. De kardinaal begaf zich uit zyn paleis van Lambeth, waar van hy bezit hadt genomen, derwaarts, den Theems overvarende met een sloep van de koninginne. Toen hy voet aan landt hadt gezet, wandelde hy naar de kerke, doende het zilvere kruis voor zich heen dragen. De bisschop van Winchester, aan het hoofd van een talryk gevolg van de geestelyk- heit, kwam hem aan de deur van de kerke ontfan- gen, alwaar *Polus* niet inging voor dat de koning en de koningin waren aangekomen. Deze deden zich niet lang wachten, en den gezant met zich genomen hebbende, plaatsten zy zich in de setels, die voor hen vervaardigt waren. De bisschop van Winchester tradt op den kansel, en nam tot zy- nen text deze woorden: *Deuyl wy de gelegenheit des tyds weten, dat ket de ure is, dat wy nu uit den slaap opwaken* †. Hy gaf zyne toehoorders te verstaan, met wat yver het Parlement zich, uit den name van het gansehe koninkryk, weder onder des pauzen gehoorzaamheit begeven, en met wat heuschheit de gezant hen ontfangen en ver- gifenis verleent hadt; met wat hertelykheit zy daar over hunne erkentenis moesten betuigen, zo omtrent den H. stoel, als omtrent hunne opper- mogendheden, die hen eene zo grote weldaadt hadden te wege gebragt.

Den volgenden donderdag, zynde de seestdag van St. Nikolaas, gingen de bisschoppen, ge- volgt van de gansehe geestelykheit, by den ge- zant te Lambeth, en op hunne knien gevallen zynde verzochten zy vergiffenis van hunne afwy- kinge, kettery, en meenedigheit, in welke zy vervallen waren. De kardinaal verleende hen ver- gifenis, gelyk hy reets aan het volk gedaan hadt. Dus deelden de twee Staten †, die het koninkryk delen, ook den Apostolischen zegen, en alles wierdt ten vollen verzoent. Anderen * willen, dat zulks eerst geschiedde op den 23 January des jaars 1555.

Het Parlement benoemde gevolmachtigden, om de acte van herroepinge van de willekeuren van *Henrik* den VIII en *Eduard* op te stellen. Het verliep tot aan den 25 December, eer zy het over het ontwerp konden eens worden. Op dien dag wierdt het van alle groten goedgekeurt. Nie- mandt dan *Bonner*, bisschop van Londen, kante zich daar tegen aan, uit hoofde dat zekere land- goederen van zyn tydelyk inkomen afgescheiden waren, en voor Mylord *Wentworth* behouden wierden. De gemeentens, dit ontwerp den 4 January † weder te rug zendende, verzochten de groten iets aangaande dit artykel te veranden: doch te vergeeffsch. De kancelier deedt uit eigen gezag het geen de groten geweigert hadden te doen op de aanhoudinge der gemeentens. Toen men hem het arrest behandig- de, om daar het zegel aan te doen, nam hy een pennemes, en sneedt de plaats van het parkement, daar de zegels stonden, waar in het verschil ver- vat was, door. Hy zeide, dat hy met zulks te doen de bediening van kancelier waarnam, zin- spelende op het Latynsche woordt †, waar van velen dezen tytel afleiden. Men meent, dat de groten daar in toestemden, en deze onderneming op het gezag van het Parlement zonder hunne be- williginge niet zouden geduld hebben.

De acte van herroepinge drukte byzonderlyk uit de ordonnantiën, die het Parlement raadzaam hadt gevonden, sedert het twintigste jaar der regering

1554
De gezant begeeft zich naar de St. Paulus-kerke
Leeneden van Gardiner
† Rom. XIII, 11.
De gezant verleent den geestelyken vergiffenis.
† de kerke: lyke en de wereldlyke.
* Burnet.
Acte van herroepinge van de willekeuren van Hen- rik den VIII en Eduard.
† 1555.
Stout befaan van Gardiner.
† Cancellarij dat uitschribben, door- halen beto- kent.

Boete die hy hen oplegt.
Absolutie, die hy geeft.
† Sleidanus.
Aanmerkin- gen over het gezantschap van Polus.
† naar het zeggen van Baker.

1554. van *Henrik* den VIII te vernietigen. Men verzoekt vervolgens, dat het zyne Heilichheit, om de onlusten in het koninkryk te vermyden, mogt behagen, de volgende artykelen, uit aanzien voor den gezant, wiens tusschenpraak men gebruikte, toe te staan: I. Dat de bisschoppen, hoofdkerken en collegiën in den zelve staat bleven, als zy waren, zonder daar iets in te veranderen. II. Dat men niets ondernam tegen huwelyken, aangegaan in graden, die niet door de wet Gods, maar alleenlyk door de kerkwetten, verboden waren; en dat de uit zodanige huwelyken geteelde kinderen wettig mogten verklaart worden. III. Dat men de titularen niet stoorde in de bezittinge van hunne beneficiën, onder voorwendfel van de krachteloosheit hunner collatiën. IV. Dat de wereldlyke rechters gehandhaaft wierden in de macht om de wetten tegen de geestelyken te doen opvolgen, zonder dat die laatste der zelve vierseharen konden ontleggen. V. Dat de vervreemding van de goederen der gemeenschappen in kracht mogt blyven, zonder dat de verkrygers te vrezzen hadden zich door den kerkelyken bandaar van ontzet te zien. Hoe ootmoedig het smeekschrift was, dat zy overleverden, om deze vyf hoofdzaken te verkrygen, waar van men de rust van den Staat deelt afhangen, bezette men wel, dat het Parlement de wetten van *Edward* alleen herroepen hadt onder dit stilzwygend beding, van het voorledene, dat men, zonder de grondvesten van de algemene rust te ondermynen, niet hadt kunnen veranderen, te dulden. Het laatste artikel was bezwaarlyk te verkrygen. De geestelyken van de provincie van Kantelberg, op een Synode byeen vergadert zynde, stelden een verzoekschrift op, dat den weg baande om deze zwarigheid aan kant te helpen. Zy vertoonden, dat zy, onaangezien al hunnen yver om de kerk in hare oude grondeigendommen weder te herstellen, zich verplicht vonden daar van af te stappen. Dat zy de bresschen, die de scheuring in deze gewyde eigendommen gemaakt hadde, beschreiden: doch niet dorsten bestaan de zelve te herstellen, uit vreeze van in twee andere, nog gevaarlyker zwarigheden te vervallen; het zy met verdeeldheden in het koninkryk te verwekken, of een nieuwen haat tegen den Roomschen Godsdienst te doen ontstaan. Dat de kerk dus, wel verre van uit de wedergevinge der vervreemde goederen eene merkwaardige vrucht te trekken, zich met den Staat in zwarigheden inwikkelde, die bekwaam waren de Godvruchtige oogmerken van hunne Majesteiten te verdedelen. Hier voegden zy by, dat zy, na de voordeelen, die van den eenen kant konden aankomen, en de onheilen, de welke men van den anderen te vrezzen hadt, tegen elkander gewikt en gewogen te hebben, raadzaam hadden geoordeelt het gemene best van de natie boven het byzonder belang van sommige harer leden te stellen, en dit belang te doen wyken voor dat van den Roomschen Godsdienst, waar van de zaligheid der zielen, onvergelykelyk kostelyker dan alle de goederen der werelt, afhing. Dies smeekten zy den koning en de koninginne, het zo te willen maken, dat de gezant uit name van den paus de vervreemding der geestelyke goederen mogt bekrachtigen, waar in zy zelfs ten opzichte van de gene, daar zy belang by hadden, hunne toestemming gaven.

De gezant stemt daar in toe.

Beweegredenen van hinnen aflagt.

De geestelyken van de provincie van Kantelberg doen aflagt van de wedergevinge der vervreemde goederen.

1554. *Sanderus*, *Heylin*, *Barnet*.

De vertoeken des Parlements aan den paus.

hem de macht gaf om de bezitters te bevryden van de wedergevinge, en om hen teffers van den kerkelyken band te ontslaan. Deze macht was hem verleent door de bulle van zyn gezantschap, en herhaalt door eene andere, nog uitvoeriger, van de volgende maandt Juny †. *Paulus* ondertusschen waarschouwde de bezitters van deze gewyde goederen, dat zy Gods oordeelen, die hy gemeenlyk op zodanige kerkrovers uitstort, te vrezzen hadden, en dat zy zich niet te zeer op den aflat van de kerk, de welke de ongerechtigheit der menschen dwong van haar recht af te wyken, moesten betrouwen. Hy haalde het voorbeeld van *Belsazar* aan, die strengelyk gestraft wierdt, om dat hy de vaten, die zyn vader uit Jeruzalems tempel hadt genomen, ontheiligt hadt, en waarschouwde hen, ten minste zorg te dragen, dat de genen, die het altaar bedienden, van het altaar konden leven. Voor het overige, hoe verre de macht van *Paulus* zich ook uitstreckte, was de zelve echter slechts by voorraad*, en de paus hielt aan zich zelve de macht, om den handel van zynen gezant goed of kwaad te keuren, wanneer het hem beliefte. Aldus was dit de Engelsche natie bedriegen, en de zelve alles beloven, zonder iets te houden. Hier van wierdt men in het vervolg door her antwoordt, dat de opvolger van *Julius* den III aan de atgezanten van *Maria* gaf, overtuigt, en dit was by allen, die zich niet wilden laten doeken, wel te voorzien. Zy waren der lere van de Roomsche kerk omtrent dit artikel niet onkundig, en wisten, dat de zelve de bezitters van de goederen van hare geestelykheit voor kerkrovers hielt.

Door de zelve acte bevrydde de gezant van de strafheit der kerkwetten alle de genen, die in verbodene graden getrouwt waren; verklaarde de huwelyken goed en de kinderen wettig. Het getal daar van was zo groot, dat hy niet anders hadt kunnen te werk gaan zonder alles in rep en roer te zetten. Hy bevestigde daarenboven de Roomsche bisschoppen, die gedurende de scheuringe waren aangestelt, en gaf zyne goedkeuring omtrent de zes nieuwe bisdommen, door *Henrik* den VIII, sedert dat die vorst zich het gezag der pausen onttrokken hadt, oppgerecht. Deze prelaten meenden echter door eene algemene goedkeuringe niet veilig te zyn, en ieder in het byzonder trachtte naderhandt daar toe de bevestiging te bekomen van paus *Paulus* den IV*. De bisschop van Landaff alleen verzuimde dit, eer door zyne natuurlyke luiheit, naar het zeggen van den schryver †, dan uit kwaadaardigheit. Hy voegt daar by, dat die prelaat daar over in het vervolg gestraft wierdt, wanneer hy door de toelatinge Gods (dus drukt hy zich volgens zyn vooroordeel daar omtrent uit) onder de regeringe van *Elizabeth* weder in de scheuring verviel.

De acte van den gezant wierdt gevoegt by de edicten des Parlements, dat de zelve bekrachtigde, om te betuigen, dat ze geen kracht hadt, dan de gene, de welke de algemene Staten des koninkryks aan de zelve mededeelden. Men voegde daar by, dat het geding, ontstaan ter oorzake van de vervreemde goederen, voor de wereldlyke vierseharen, en niet voor die van den bisschop, stontt vervolgt te worden, op straffe tegen de overtreders van de gestrengheit der oude wet *Premunire* te ondergaan. Daarenboven wierdt 'er verklaart, dat, schoon de tytel van Opperhoofd van de kerk de krone niet toebehoorde, echter de acten, waar in de zelve gebruikt wierdt, deugtzzaam zouden wezen, en dat van den anderen kant de gene, waar in hy was uitgelaten, van de zelve kracht zouden zyn. Men gaf verlosse de pausselyke

1554.

Hy dreigt ondertusschen de bezitters met de oordeelen Gods, te vinden op het einde van de tijd, der Reformat. van *Barnet*.

* *Provisio*.

Hy bevrydt van de strafheit der kerkwetten de huwelyken, die in verbodene graden aangegaan waren. Hy bevestigt de Roomsche prelaten, gedurende de scheuringe aangestelt.

* *Barnet* zegt, dat deze omstandigheit van onderheit.

Waarom het Parlement de acte van den gezant by zyne edicten voegt.

ke

1554 ke bullen ter uitvoeringe te brengen; vernietigde de bevrindingen van schattingen, daar de belaters van de kloostergoederen wel af voeren, uit kracht van de vergunningen van *Henrik* en *Eduard*, die dit voorrecht hadden overgezet op den persoon van de aanwinners, en men onderwierp de zelve het rechtsgebiedt van den bisschop. Beide de hogeschoolen van Oxford en Cambridge, de kerken van Westmunster en Windsor, en de Tour van Londen wierden onafhankelyk verklaart. Het Parlement schortte de *ordonnantien van dode handt* voor twintig jaren op: dus noemde men de wetten, die de kerken verboden zich legatarissen te maken van de goederen der stervenden. Dit wierdt aan de zelve toegestaan, om haar vergoeding te doen voor de schade, die zy door de vervremdingen geleden hadden. Men maakte in deze reglementen eene algemene bepaling, dat ze noch het recht des vorsten, noch de wetten des lands benadeelden. Eindelyk besloot men, dat alle dingen wederom zouden gebragt en verrecht worden op den ouden voet, zo als zy waren in het twintigste jaar der regeringe van *Henrik* den VIII.

Men onderwerpt de aanwinners van geestelyke goederen het bisschoppelyke rechtsgebiedt. Ordonnantien van dode handt waar lo bestaan.

Men brengt alle dingen weder op den ouden voet, zo als ze waren in het twintigste jaar der regering van *Henrik* den VIII.

Het Lagerhuis van de geestelykheit, dat toen zyne zittingen hielt, hadt aan het Hogerhuis een adres overgelevert, vervattende 27 artikelen. Zy strekten om de geestelyken te herstellen in het gansche gezag, dat men hen van ouds in Engelandt verleent hadt, en dit Huis hielt by de prelaten aan, om in dit aanzock mede te werken. Dat het Parlement raadzaam vondt de bovengemelde reglementen te maken, geschiedde om zich tegen hunne onderneming te verzetten, of de zelve binnen nauwer palen te beperken. Hieruit is het te zien, dat het minder toelag hadt om de macht der geestelykheit uit te breiden, dan om de zelve in toom te houden.

De gevolmachtigden van het Lagerhuis van het Parlement hingen volstrektelyk van het hof af, en hielden over tot de uiterste strafheit tegen de genen, die zy ketters noemden, tot zo verre, dat het zomyds vereischt wierdt, dat de prelaten, de welke zich in het Hogerhuis bevonden, zorg droegen om deze gestrengheit te matigen: zo dat de vinnigste edicten, waar toe het Parlement omtrent den Godsdienst besloot, aan de drift der gemeentens zyn toe te schryven. Van dien aardt was het arrest, dat de bevelen van *Richard* den II, *Henrik* den IV en *Henrik* den V vernieuwde, om de ketters te straffen. Het Lagerhuis stelde daar van het ontwerp op, en de groten keurden het zelve goed. Dit Huis hadt nog een ander opgestelt, om in het algemeen de op der gehuude priesteren naam aangegane handelingen te vernietigen: doch de groten, in aanmerkinge genomen hebbende, wat gevolgen daar uit te wachten stonden, weigerden het goed te keuren, ter oorzake van het groot getal landgoederen, die door priesters of bisschoppen vervremt waren, wier contracten men in het oogmerk van de wet begrepen vondt.

Men vernieuwt de oude ordonnantien om de ketters te straffen.

Misdaden van gekwetste hoogheit. Crimen lesa majestati.

Van de zorgen voor den Godsdienst ging het Parlement over tot die van den Staat. Het stelde vast het getal en de natuur van misdaden van gekwetste hoogheit*, waar van het verscheide soorten maakte. Het beval, dat de genen, die *Philips* zyn aanzien als koning van Engelandt zou bewiisen, of zyn vermogen aanwenden om hem daar van te ontzetten, met de verbeurte van zyne goederen en eene eeuwige gevangenis zou gestraft worden, waar by gevoegt wierdt, dat indien het geestelyken waren, de bisschop verplicht zou wezen hen af te zetten, en zo zy de zelve misdaadt weder begingen, dat zy schuldig zou-

den zyn aan die van gekwetste hoogheit. De genen, die een toelag zouden smeden op het leven van den koning gedurende zyn huwelyk met *Maria*, wierden verklaart schuldig te wezen aan hoogverraad. Men rekende ook schuldig aan de misdaadt van gekwetste hoogheit de genen, die mogten toelaggen op het leven van den na de doot van de koninginne overblyvenden vorst, en gedurende het monberschap, dat hy, op het verzoek van het Parlement, op zich hadt genomen over het kindt, dat uit hun huwelyk mogt geteelt worden. Dit bevel bevestigt het gene wy nopens de gedachten, waar mede het Parlement zo wel, als het volk, zich hadt laten innemen, wegens het zwanger-zyn van de koninginne, hebben bygebragt. Men begeerde in alle die gevallen, dat de getuigen tegen den beschuldigten zouden gehooft worden. Doch men zondeerde uit de enkele woorden van het onderzoek der rechtens, ten zy de vervolging daar van begomen was binnen de zes maanden, te rekenen van den dag, dat zy waren uitgesproken. Men rekende nog onder de verraders van Staat zekere ketterische predikers, gelyk de wet zich daar omtrent uitdrukt, die zich in hunne ongeoorloofde vergaderingen bedienden van een oproerig gebedt, verzoekende van Godt, dat hy de koninginne in het hert wilde grypen, om haar den afgodendienst te doen verlaten, of, indien zy zich niet bekeerde, schielyk uit de wereldt te halen. Het wierdt aan de bescheidenheit der rechter overgelaten, in gevalle de schuldige berouw kreeg, om de doodstraffe in eene zachter straffe te veranderen. Men beteugelde ook de vrypostigheit der genen, die vermaak schepten valsche geruchten uit te strooien ten nadeele van de algemene rust, en tot kleinachtinge van de koninklyke waardigheit. Men begreep in het eerste geval de genen, die lastertaal zouden voeren tegen de groten, rechtens, en andere personen, met ampten van het gouvernement bekleed zynde, de welke, zeide men, niet aangetaft konden worden, zonder de rust van den Staat te storen. Daar wierdt bevolen, dat de vertellers van aanstotelyk nieuws, gevangen zouden gehouden worden, tot dat zy hunne zegslieden, byaldien zy het uit de eerste handt hadden, zouden genoemt hebben. Men veroordeelde de genen, die geruchten tegen de cerevan den koning of de koninginne uitstrooiden, aan de kaak gezet te worden, en in eene boete van 500 kronen, of dat hen beide de ooren afgesneden en zy drie maanden in de gevangenis zouden gehouden worden. Byaldien zy hunne zegslieden noemden, straffe men hen met minder gestrengheit, en bepaalde de straf tot eene boete van 300 kronen, nevens eene gevangenis van een maand. Doch byaldien men een toelag ontdekke, strekkende tot oproerigheit, moesten de schuldigen verwezen worden om de regterhandt te verliezen, en ingevalle zy daar weder toe kwamen, tot eene eeuwige gevangenis. Voor het overige moesten de vervolgingen beginnen binnen den tydt van drie maanden, te rekenen van den dag, dat de belediging geschied was. Dit wierdt zo begrepen om de eer en het leven van byzondere menschen niet gedurig voor den haat der aanbrenghers bloot te stellen.

1554

Oproerig gebedt.

Straf tegen de vertellers van aanstotelyk nieuws.

1555

Gardiner wordt ge-roemt.

De zittingen van het Parlement eindigden op den 16 January. De koning en de koningin deden daar in alles, wat zy begeert hadden. De Roomsche Godsdienst hadt thans ten vollen de overhandt over den Hervormden; en de paus wierdt hier omtrent in zyn eerste gezag herstelt. *Gardiner* hadt in deze aanmerkekyke staatsverwifselin-

1555. selinge meer deel dan iemandt anders. Hy behaalde onder de buitenlanders van zynen Godsdienst daar mede ook zeer veel lof, die hem als een buitengemeen man aanzagen. De keizer bovenal hadt reden daar over vergenoegt te wezen, hem zo wel al het gene hy hem voorgeselt hadt ziende uitvoeren. Wat de Engelsche natie belangt, hy voldeedt iedereen niet. Hy hieldt de koninginne zyn woordt, en deedt haar verkrygen het geen ze met zo veel drift begeert hadt, namentlyk de verzoening van haar koninkryk met den H. stoel, zonder haar evenwel iets te doen verliezen van de rechten harer kronen, of het moest de tytel van Opperhoofd van de kerke wezen, en zonder haar in binnenlandsche oorlogen in te wikkelen. De staatkundigen verwonderden zich ook over de maatregels, die hy genomen hadt om de vryheit van de natie te beschutten tegen de ondernemingen van den paus, en die der Spanjaarden, en om een middel te vinden, dat beide die mogendheden, zonder de landwetten het onderste boven te keren, genoeg kon geven. Daar was, zeide men, niet te vrezen van den kant van *Philips*, na de omzichtigheden, die 'er gebruikt waren, om hem buiten het bestier des koninkryks te sluiten, alwaar zyne voordeelen opgesloten waren in een bloten tytel, die hem geen het minste gezag aanbragt. Wat den paus aangaat, men herstelde in waarheit de gehoorzaamheit, de welke men hem, als den algemene vader der Roomse kerke, schuldig was: doch men benam hem teffens de macht om nadeel toe te brengen, en om iets te ondernemen. Schoon men van de scheuringe afstandt deedt, behieldt men echter de oude willekeuren, die den onderdanen des koninkryks verboden zich aan het hof van Rome te doen voorzien. De kardinaal *Polus* bediende zyn gezantschap alleen onder het welbehagen van de koninginne, en het besluit lag van niet te dulden, dat eenig gezant zyne bullen deedt gelden voor dat het Parlement de zelve of goedgekeurt, of bepaalt hadt. Dit is ook het gene *Gardiner* zelf vertoonde aan de genen, die voor de geweldenary van den Roomischen stoel beducht waren. Hy voegde daar by, dat men reets uit klaarder oogen zag, dat de vorsten van Europa hunne ware belangen gekent hadden, en eendragtig hunne pogingen aanwendden om zich tegen de ondernemingen van eene mogendheit te verzetten, die toeleide om zich boven alle de souvereinen te verheffen. Verscheiden ondertusschen vreesden, dat de redenen van *Gardiner* een lokaas waren, en dat hy bedrogen was, of anderen zocht te bedriegen. Deze zeiden, dat de paus zo haast geen voet in Engelandt zou gekregen hebben, of hy zou middelen vinden om zyn eerste gezag aldaar weder in te voeren, dat de namen van stedehouder van *CHRISTUS* en onseilbaar hoofd der kerke het volk een radt voor de oogen zouden draaien, en dat hunne gehoorzaamheit, zo haast als zy den bisschop van Rome onder die hoogdravende tytels verbeekden, geen meer palen zouden hebben. Waren 'er staten, die weigerden des zelfs juk op den hals te nemen, dit ontstondt hier uit, dat zy zich niet meer dan blinden door de priesters lieten geleiden, en dat de hervorming aldaar vastigheit hadt gekregen: doch dat de geesteliken, na de zelve uit Engelandt verbannen te hebben, wel raadt zouden weten, onder het voordeel van de biecht de geheimste gedachten van elkeen te doorgronden, ende de zelve in hun belang te brengen.

Deze anhang, byna geheel uit Protestanten bestaande, was de schromelykste niet voor de ver-

dedigers van der pauzen onbepaald gezag: daar was eene andere veel gevaarlyker party, namentlyk die van de bezitters van de geestelyke goederen. Verscheidne groten en edelen hadden in deze vervremdinge belang, en dit was in den aanvang een krachtige hinderpaal tegen de wedervereeniging. Om den zelve weg te nemen hadt de geestelykheit hen niet alleen moeten beloven geen nazoek op de zelve te doen, maar daarenboven, dat de gezant hen daar omtrent zyn woordt, en naar het zeggen van zomtigen, eene schriftelyke verzekering gawe. Hy hadt zelfs naderhandt, gelyk wy aangemerkt hebben, deze vervremdingen, als zynde bekleed met de pauselyke oppermacht, bekrachtigt. Evenwel waren alle deze verzekeringen niet bekwaam om de aanwinners geruift te stellen, door de wederinvoering van het geestelyk recht verlegen zynde geworden: een recht, dat ten opzichte van die soorten van vervremdingen zo straf legt, dat het zelfs den pauzen niet toestaat vrygevingen daar omtrent te verlenen. Zy vreesden ten anderen, dat de gezant in zyn gedrag mogt gewraakt worden, of indien dit niet gebeurde, dat een ander paus mogt vernietigen het geen zyn voorzaat hadt goedgekeurt. Hunne bedenkingen liepen daarenboven op de wyze, op welke *Polus* deze vervremdingen bekrachtigt hadt, de welke hy voor kerkrovery hadt gehouden, en waar over hy de straffe alleen hadt opgeschort. Zy zeiden, dat hy hen daar van een afschrikkellyk denkbeeld wilde geven door het voorbeeld van *Belfazar*, op dat hy, ten minste in de ure des doods, wanneer de banggemaakte ziel meer Godvrucht of zwakheit laat blyken, hen verplichtte de kerkelyke goederen wederom te geven. Hier om is het, zeide men, dat die kardinaal zich van spreekwyzen bedient heeft, die eerder eene enkele toelating, de welke de bezitters slechts handhaaft voor een tydt, aanduiden, dan eene bekrachtiging van hun recht, de welke hen verzekert, daar in nooit gestoort te zullen worden. Het zal wel haast blyken, dat hunne vrees niet ongegrond was.

Na de scheidinge van het Parlement arbeide de geestelykheit om de genen, die zy kettens noemde, te doen straffen. *Polus*, gelyk reets gezegt is, was certyds verdacht gehouden, als of hy de zelve begunstigde: doch zyne gevoelens of omgang namen eene andere gedaante aan. Men vondt in hem niet meer die openhertigheit, de welke zyne verkeerzinge zo veel vriendelykheit en heuseheit byzette; de luchtstreek van Italië hadt 'er ook veel toe gedaan. Een dof en stilzwygend humeur was op die levendigheid gevolgt, de welke zyne verkeerzinge voorheen zo aangenaam maakte, en wel ver van genegenheit voor de Engelsche Protestanten te betuigen wilde hy hen zelfs niet eens zien. *Cecilus* was byna de eenigste, met welchen hy eenige verbindtenis hadt. De levenswyze en de hoedanigheden van dezen edelman hadden hem behaagt, de welke zich op een van zyne landgoederen in de nabuurschap van Stamford begeven hebbende, zyne dagen, tegen de vervolgingen, waar onder de Hervormden moesten zuchten, gedekt zynde, geruustelyk doorbragt, en zich buiten alle zaken hieldt. Men meent zelfs, hoe Gereformerd hy ook in zyn hert was, dat hy zich, ten minste in vele dingen, naar den tydt heeft geschikt. Hy overleefde de regering van *Maria*, en was gelukkiger onder die van *Elizabeth*. Hy vergat ondertusschen de plaats van zyne afgezonderde verblyfhouding niet, alwaar hy een prachtig huis deedt bouwen. *Polus* hadt behagen in zynen ommegang, en zo veel vriend-

Der pauzen macht wordt bepaalt.

Reden van *Gardiner* hier omtrent.

Bedenkingen in het tegendeel.

1555.

De betinten der geestelyke goederen zanten zich tegen de bestelling van des pauzen gezag aan.

Beweegredenen van hunne vrees, van in hunne bezittingen gestoort te worden.

Zie de kerkwet van paus *Symmachus*, gemaakt in het Synode, gehouden te Rome in den jare 500.

Deneigingen van *Polus* zyn verandert.

Hy houdt geen gemeenschap met eenig Protestant dan met *Cecilus*.

1555. vriendschap voor hem gekregen, dat hy zelfs openhertig met hem omging, onangezien zyne achterhoudendheit omtrent anderen. Voor het overige, welke veranderingen 'er in het humeur van Polus ontstaan waren, bezat hy inwendig eene zachtmoedigheid en deugd, de welke nergens door konden bedorven worden, zo daar in, als in vele andere dingen, recht anders dan Gardiner. Deze offerde alles aan zyne staatzucht op, en hy ontzag gene strafocffeningen, als zyn belang daar maar deel in hadt, en dat hy meende ten koste van het leven dezer ongelukkigigen zyn hof te maken.

Deze twee staatsdienars deelden de gunst der koningin. Polus blonk uit door zyne macht, waardigheid van kardinaal en gezant, en door eene grootmoedigheid, die gevoel hadt van het koninklyke bloed, waar uit hy gesproten was. Gardiner verdiende achting door zyne bekwaamheit, toegevendheit en staatkunde. Bezat hy minder deugd, hy was in vergoedinge veel bedrever. Zyne wreedheit zelfs behaagde de koningin meer dan de natuurlyke zachtheit van Polus. Wy hebben gezien, dat ze noch achting, noch vriendschap voor malkander hadden. De verscheidenheit hunner naturen veroorzaakte niet alleen dezen tegenzin, hun onderlinge nayver hadt daar het grootste deel in. Polus hadt wel gewenscht, dat de koningin minder neiging hadt gehad om de raadgevingen van Gardiner te volgen; en Gardiner zag met spyt het aartsbisdom van Kantelberg voor den kardinaal geschikt. Hy zag hem daar evenwel niet in bevestigt, om dat hy eerder stierf: doch hadt het hem zien in handen geven, terwyl men hem, na Cranmer afgezet te hebben, met de vereischte plegtigheid daar van bezit zou doen nemen.

De koningin begeerde op zekeren tydt hen alle beide te horen over de zaken van den Godsdienst, en omtrent het gedrag, dat zy moest houden, om de Hervormden uit te roeien. Polus drukte zich daar omtrent aldus uit: Ik kan de raadgevingen, die uwe Majesteit ontfangt, niet goed keuren. Ik wenschte, dat de berders een weldogend bert hadden omtrent alle de schapen, en voor die, de welke verloren zyn, nog meer dan voor de andere, naar het voorbeeld van den Euangelischen berder; dat zy zich voorzagen met de tederheit, die zy verplicht zyn te hebben ten aanzien van geestelyke vaders over de menschen, wier zaligheid hunne zorgen is aanbetrouwt; dat zy de genen, die dwaalden, aanmerkten als zieke kinderen, en in plaats van zich te laten gebruiken om hen het leven te doen verliezen, arbeiden om hen te genezen. Duizend voorbeelden doen ons zien, dat eene al te grote strafheit bet kwaadt verergert, en geen zint ter genezinge strekt. Ten anderen moet 'er een groot onderscheidt gemaakt worden tusschen het koninkryk van Engelandt, waar van geestelyken en wereldlyken byna alle in de dwalinge waren gedompelt, en een zuiveren staat, waar in slechts eenige ketters gevonden worden, die anderen zoeken te verleiden. In dit laatste geval zouden wy van gedachten zyn, dat men gestrengheit moest gebruiken tegen dwaalgeesten, die de kerk en den Staat kwamen te ontcrasten. Doch in de omstandigheid, waar in men zich thans bevindt, kan men geen geweldt gebruiken, zonder gevaar te lopen van een binnenlandschen oorlog: noch pogen de dwaling door dwingelandy uit te roeien, zonder het gemenebest gevaer en al aan het waggelen te helpen. De rekkelykheit der prelaten heeft bet kwaadt veroorzaakt; hunne heiligkeit moet bet zelve wederom wegnemen. Het beste hulpmiddel, naar myne gedachten, tegen de wanschikkelykeden van de kerk is de verbetering der geestelykheit. Het aanstotelyk le- II Deel.

Deugden van Polus.

De koningin verdeelt hare gunst tusschen hem en Gardiner.

Vriendschap tusschen die twee staatsdienars.

Redenvoering van Polus in tegenwoordigheid van de koningin, om haar te overtuigen de wegen van zachtheit tegen de Protestanten in te slaan.

van der kerkelyken, en der zelve onwetendheit hebben voor de kettery de deur geopent. Dat wy dan de strenge levens-zegelen van de eerste eeuwen weder invoeren, en wy zyn verzekert, dat ieder onder gehoorzaamheit zal gebragt worden.

Gardiner, ziende, dat hy hadt opgehouden te spreken, zeide op zyn beurt: Men moet des menschen bert zeer slecht kennen, om niet te weten, dat het ligter is het zelve door geweldt te buigen, dan door de reden te winnen. Tegen een, die zich door zachtheit, of wroomheit, laat bewegen, zyn 'er duizend, die men alleen door strafheit tot hunnen plichte kan brengen. De ketters zyn vooral van het geital der laatste. De Lollards zonden het koninkryk nog ontcrasten, indien men de strafheit der wetten tegen hen niet gebrukt hadt. Waarom dan de bedendaagse ketters, die der zelve oude dwalingen weder voor den dag brengen, gunstiger behandelt? Men heeft slechts van hunne leeraars, die gevangen zitten, te beginnen. Daar zal van twee zaken eene gebeuren, of de vrees voor de doot zal hen nopen de kettery af te zweren, en hunne bekeering zal hunne kudde weder tot hen doen komen; of hunne hardnekkigkeit zal hen doen verhanden, en het denkbeeld van hunne strafdinge hunne aanbangers verschrikkende, zal men hen zien met of tegen dank aan den voet der altaren komen. Ik gedenk aan de zachtheit van den kardinaal Wolsey. De zelve verbrodde alles, en aan de strafheit van het edict der zes artikelen. Dit laatste hielt de ketters in onderwerpinge, en byaldien Henrik de VIII geen tusschenpozen van toegevendheit of zwakheit hadt gebad, die hem in den weg stonden, zou hy ze alle weder tot den schoot der kerke gebragt hebben. Wy bekennen, de verbetering van de geestelykheit is een heilig werk, en kan niet dan van een gelukkig gevolg wezen. Doch om de ketters geen gelegenheit te geven om over deze verbeteringe, de welke hen een voorwendsel zou verschaffen om de geestelyken te lasteren, te zegepralen, moet men de uitvoering daar van tot een anderen tydt uitsstellen. Myne gedachten is dan, dat de genen, die uwe Majesteit willen overtuigen om den weg van zachtheit in te slaan, haar eenen heillozen raad geven omtrent de bekeeringe van haar koninkryk, en dat zy de zelve niet kan bevorderen dan door vuur en staal tegen de hardnekkigen.

Zodanig waren de redenen vandeze twee staatsdienars van het hof van Maria. De Hervormden kregen 'er kennis van, en gaven den eersten den lof, dien zy hem meenden schuldig te zyn: doch braakten alle hunne gramschap tegen den tweeden uit, hem beschuldigende van anderen geoordeelt te hebben het geen hy van zich zelve bewust was, en dat hy de strafocffening, om de Protestanten tot gehoorzaamheit te brengen, alleen hadt aangeraden, om dat hy, zich onbekwaam kennende de hevigheit daar van uit te slaan, meende, dat de anderen ook zo min standvastigkeit zouden hebben. Hunne wraak ging nog verder. Zy gaven een nieuwen druk uit van zyn boek, genaamt van de ware gehoorzaamheit, waar van wy in de geschiedenis van Henrik den VIII gesproken hebben. De opperhoofdigkeit van den paus wierdt daar in bestreden, en die des konings door klemmende bewysredenen vastgesteld; het huwelyk van Catharina van Arragon als eene bloedschandige vermaagschapping veroordeelt, en dat van Anna van Boulen goedgekeurt. Deze laatste wierdt daar in zelf als eene Godvruchtige en deugt-zame vorstin beschreven. Deze nieuwe uitgaaf wierdt te Straasburg, onder het toezicht der Engelsche vluchtelingen, bezorgt, en wel haast naar Engelandt overgezonden. Dit baarde dien prelaat geen gering hertzeer. Hy trachtte zyn doen

1555

Redenen van Gardiner om de strafocffeningen te billiken.

Om zich daaf overte wreken doen de Protestanten een nieuwen druk uitkomen van een boek, dat hy tegen het gezag van den paus hadt opgesteld.

1555. te rechtvaardigen door beruchte voorbeelden van personen, die, gelyk hy zeide, de zelve zwakheit gehad hadden, en schroomde niet den heiligen *Petrus* te melden, by wien hy zich vergeleek. Doch men antwoordde, dat 'er een zeer groot onderscheid was tusschen den mislag van dezen Apostel, die terstondt van een bitter berouw gevolgt wierdt, en de schandelyke veinzery van dezen kerkvoogdt, de welke dertig jaren geduurt hadt, zonder dat hy de aangeneemene lere hadt durven miszaken. De koningin hieldt zich te gelyk aan den raadt van *Polus* en aan dien van *Gardiner*, even als of ze vreesde den eenen misnoegen te geven met de redenen van den anderen hoger te achten. Zy vermaande *Polus* te arbeiden aan de verbetering van de geestelykheit, en belafte *Gardiner* de ketters te vervolgen. Aldus, in plaats van tusschen twee zeer slydige gevoelens eene keuze te doen, voegde zy de zelve te zamen; en om ze te doen slagen begeerde ze, dat elk van die twee staatsdienaars zorg zou dragen om den raadt, dien hy haar gegeven hadt, zelf werksellig te maken.

Vervolgens benoemde ze afgezondenen, om den paus, in den name van de drie Staten, gehoorzaamheit te betuigen. *Anthony Brown*, burggraaf van *Montaigu*, en *Thirleby*, bisschop van *Ely*, nevens den ridder *Carne*, wierden met dit gezantschap verëert. Men gaf hen in last de bekrachtiging te verzoeken van de gunsten, die de gezant hadt toegestaan. Wy zullen wel haast * *Paulus* den zien, dat zy reets een derden * bevestigt vonden, aan wien ze hunne onderdanigheit bewezen. De genen, die de benedictie, de welke de geestelykheit aan den gezant ging verzoeken, tot den 23 January overbrengen, zeggen *Julius* den III en zynen opvolger dood by hunne aankomst, en dat alle de bisschoppen zich naar *Lambeth* begeven hebbende, *Polus* hen vermaant hadt weder naar hunne bisdommen te keren; het volk met zachtheit te handelen, en het zelve door dezen weg, eerder dan door geweld, weder te recht te brengen. Dit was een gevolg van den raadt, dien hy aan de koningin hadt gegeven.

† January. Dan 25 van de zelve maandt † geschiedde 'er een plegtige ommegang binnen *London*. Negentig kruislen gingen voor den zelve heen. Men zag daar na honderd en zestig priesters in hunne koorgewaden verschynen. Zy wierden gevolgt van acht bisschoppen, en *Bonner* kwam achter aan, dragende de hostie onder een prachtig verhemelte. De Lord Major * van *London* sloot de processie met de burger benden, alle in plegtige klederen uitgedoscht. Zy gingen in die order naar de *St. Paulus*-kerk, om Godt te danken voor hunne verzoeninge met den H. stoel. Het overige van den dag besteedde men in vreugdebedryven, en de nacht wierdt verlicht door het vuur, het welk men in de straten ontfak. Om de nagedachtenis van een zo doorluchtig en voor gansch Engelandt gelukkig voorval, zeide men, te behouden, maakte men eene wet, die door de tegenwoordigheit van den gezant bekrachtigt wierdt, dat de denkdag daar van alle jaren op *St. Andries*, een dag, op welken de verzoening, op de wyze, als wy gezegt hebben, geschied was, zou geviert worden; dat men ter dier oorzaak dit feest zou noemen *het feest der verzoeninge*; dat men het zelve door ommegangen, en door al wat de kerkdienst luisferryk opgeeft, plegtig zou maken. Dus liep de gewigtige zaak van de wedervereeniging, waar mede het jaar van 1554 besloten wierdt, en waar mede men nog in het begin van het volgende bezig was, ten einde.

1554. Schotlandt geeft ons in dien tusschentydt geen

een merkwaardig geval aan de handt. Wy hebben gezien, wat deel het nam in het huwelyk van de koninginne, door het gezantschap, dat het afvaardigde, om hunne Majesteiten daar over geluk te wenschen. Dit was al de beweging, die het maakte omtrent de staatsverwisselingen van Engelandt, te vrede zynde met zyne provincien in rust te houden.

Ierlandt, meer belang in deze verandering heb- *Cox, Wars.*
bende, was daar door ook meer aangedaan, en betuigde zyne blydschap door alle soorten van vreugdebedryven. Het ryksbestier was anders gedurende dit jaar al vry vreedzaam. Wy hebben de veranderingen, die in de kerkampten geschiedden, reets gemeld. Daar viel in de staatsregering niets voor, dat ons lang moet ophouden. Het leger wierdt door last van de koninginne tot op 460 ruiters en eenige benden ligtgewapende Ieren gebragt †. Men vondt zich wel haast daar na verplicht nieuw-geworven volk uit Engelandt te zenden, om de vyandelykheden van die van het landt, die voorgaven vazallen van Schotlandt te zyn, tegen te gaan. In dien tydt wierdt *Fitz-Patrik*, de gunsteling van *Eduard*, waar van wy in het leven van dien vorst gesproken hebben, Lord van het hoge of opper-Offeri gemaakt, uit erkentnisse van de diensten, de welke hy tegen den oproerigen *Wiat* gedaan hadt. De koningin *Elizabeth* maakte hem naderhandt baron daar van; eene waardigheit, die zyne voorvaders voor hem bezeten hadden. De graaf van *Kildare*, welken de koningin in de goederen en eere van zyne familie heritelt hadt, kwam ook in het zelve jaar weder in Ierlandt, zyn oude vaderlandt. Hy wierdt in het midden van 's volks gejuich, dat eene byzondere achting voor die familie hadt, zynde eene van de doorluchtigste des koninkryks, ontfangen. *Thomas*, graaf van *Ormond*, een jong heer, die reets door zyne dapperheit, zo wel als door zyne geboorte, uitblonk, kwam ook met hem.

Daar was een inval geschied in het graafschap *Thomond*. *Daniel O-Brian* betwistte het zynen neve, uit krachte van zekere wet des lands †, die de erfenis den oudsten broeder toekent, ten nadeele van den jonger, schoon nader staanden, bloedverwant. De voorzitter *Fitton*, die het Engelfche leger geboodt, verklaarde zich voor den neef, en stelde hem met meerlist dan dapperheit, naar het zeggen van den Ierschen geschiedenis-schryver *, in de bezittinge van het graafschap. Deze schryver verhaalt een vry aardig voorval, dat *Daniel O-Brian* in dien tydt gebeurde. Op zekeren zeer regenachtigen avondt door het kwade weer belemmert zynde, wierdt hy genoodzaakt in een slecht boeren-hutje eene schuilplaats te zoeken, waar in nauwlyks ruimte voor hem en zyn paardt over was. De boeren woonden in deze elendige huisjes met en onder het vee, en zonder dat 'er schuttingen waren, die hen van elkander afscheidden. De zwarigheit, die *O-Brian* vondt, was niet, dat hy met zyn paardt onder het zelve dak moest huisvesten, maar om het daar te doen in gaan. De ingang was zo laag en zo naauw, dat het, ten zy het buitengemeen bukte, daar niet door kon komen. Dit trotfche dier weigerde zich te vernederen, en de meester wanhoopte het zelve daar toe te krygen: doch het gelukte den knecht. Deze kwam by het paardt, en lusterde het zelve deze woorden in het oor: *Je moet met je meester in deze hut gaan; drukje boofdt dan neer, en vernederje om door den ingang te raken.* Het paardt gehoorzaamde terstondt dit bevel. Toen het tot het avond-eeten kwam, wierdt 'er niet dan haverbroodt

Gardiner ver-
schoont zich
met het voor-
beeld van
Petrus.

* *Paulus* den
IV.

Polus ver-
maant de
prelaten de
wegen van
zachtheit in
te slaan.

† January.

Hrylin,
Barnet.

Ommegang
van de gees-
telykheit, om
Godt voor
de weder-
vereeniging
te danken.

* Opperrecht-
ter.

De gezant
bekrachtigt
een daar om-
trent ge-
maakte wet.

1554.

† Zy noemen
te *Kerne*.

Wederkomst
van den gra-
ve van *Kilda-
re* in Ierlandt.

Ooneenigheit
in de familie
der *O-Brian*,
† *Tauifria*.

* *Salleen*.

Seldzame
ontmoeting
met het
paardt van
O-Brian.

1554 broodt gevonden. *O-Brian*, die honger hadt, at 'er smakelyk van. Zyn paardt, dat hy met tarwe voerde, wilde daar niet aan: de knecht moest het daar toe doen besluiten. Het zelve dan voor de tweede maal naderende zeide hy het aan het oor: *Rofinant, je meester heeft zyn avond-maal met baver broodt gedaan, by bevelte van deze nacht daar ook met te vrede te zyn.* Het dier gehoorzame wederom, gelyk het de eerste maal gedaan hadt. Wy laten ieder de vryheit om van deze vertellingen te geloven wat hy wil: de zelve schynen vry beuselachtig, en byaldien het waarachtig is, moet de Duivel in diergelyke voorvalen, die niets natuurlyks hebben, zyne rol spelen †.

† Zie iets diergelyk van de Sa-moeden in de Keizer van Olearius. Verdeeldheit in de familie van de O-Carols en O-Neals.

In dit jaar was 'er een bloedige twist in de familie van de *O-Carols* en in die van de *O-Neals*. *Karel O-Carol*, moorder van *Teig*, wierdt op zyn beurt door *William O-Carol* omgebracht, die zich van de heerlijkheit meester maakte, en de zelve den tydt van veertig jaren bezat. *Skane O-Neal*, ondersteunt van den grave van *Kildare*, onlangs uit Engelandt te rug gekomen, en van den baron van *Delvin*, rukte in de provincie van *Ulster*, en verwoefte de landhoeven van *Filemy Roë O-Neal*. De graaf van *Tyrone*, en *Mak O-Neal* van *Clandeboy* staken zich ook in dezen twist. Zy raakten handgemeen, en de eerste wierdt geslagen, met verlies van drie honderd man, behalven de gevangenen.

* *Commissarissen.*

De koningin deedt in dit zelve jaar drie gemachtigden * naar *Ierlandt* overgaan, namentlyk den ridder *William Fitz-William*, den ridder *John Allen*, en den ridder *Brown*, om de afgezondene Lords in de leenverheffingen van de erfgronden van de kroon by te staan. De laatste van de drie wierdt naderhandt door de koningin *Elizabeth* in het zelve koninkryk gebruikt, en maakte een boek ten voordeele van de Protestanten tegen die van de andere gezindheit.

Brian O-Connor, die zich in Engelandt ophieldt, hadt verlof, tot groter verzekering van zyne trouwheit, om weder naar *Ierlandt* te keren. Het hof behieldt zelfs voor hem de jaarlyksche wedde, die hy trok. Echter was hy 'er niet lang zonder zich in te wikkelen in oproerigheden, die gedurig van de landsinboorlingen geïmeed wierden. Hy wierdt 'er ten minste van verdacht gehouden, en in de gevangenis gezet, daar hy niet uit raakte dan onder borgtocht van zynen zone.

Verdrag omtrent de visschery tusschen *Ierlandt* en *Spanje*.

Het jaar eindigde met het sluiten van een verdrag tusschen den Raadt van *Ierlandt* en de *Spanjaarden* aangaande de visschery. Men stondt de zelve den laatste toe op de kusten des koninkryks, mits daar voor betalende honderd en twintig duizend guldens, welke somme zy aannamen alle jaren te bezorgen aan de kamer van den *Exchequer*, of treforie, te *Dublin*.

Thomas Mazaray.

De oorlog ging tusschen *Karel* den V en den koning van *Vrankryk* zynen gang. Daar was gedurende dat gansche jaar, tot aan de maand van *Juny* toe, door de onderhandelingen van den kardinaal *Polus*, die getracht hadt deze twee mogendheden met elkander te verzoenen, eene stilzwygende wapenschorfing geweest. Hy was, gelyk wy gezien hebben, in dit oogmerk naar *Vrankryk* gegaan, en daar van daan wedergekeert met eene blyde hope om de vrede te sluiten. Hy kon dit echter niet te wege brengen. De keizer hadt gaarne bewilligt in een stilstandt van eenige jaren, om gedurende dien tusschentydt het nieuwe koninkchap van *Philips* in Engelandt te bevestigen. De koning van *Vrankryk* ontdekte zynen toelag, en besloot hem te dwarsbomen, ten *II Deel.*

zy *Karel* de V hunne verschillen door eene uitwy-zende vrede begeerde te eindigen. Daar waren voor hun verdrag nog meer hinderpalen in den weg. *Henrik* de II wilde die van *Siëna* daar ook in begrypen, en de keizer zocht de zelve met kracht daar buiten te houden. Ten anderen was 'er een gerucht in *Vrankryk* verspreid, dat de keizer zich onpasselyker bevondt dan ooit, en byna onbekwaam was te paarde te stygen. Dat zyne gedurige jicht hem krachteloos hadt gemaakt, en dat zyn hertzeer hem verteerde: zo dat hy dagen en nachten overbragt met uurwerken, waar van zyne kamer vol hing, op te winden en uit malkander te nemen. Op deze ware, of valsche berichten was dit hof alleen bedacht om den oorlog voort te zetten. Een leger van vyftig duizend man wierdt verdeelt in drie hopen, onder drie beruchte veldheeren, namentlyk, onder den hertog van *Vendôme*, den maarfchalk van *St. Andre*, en den konnestabel. Deze laatste was daar van het opperhoofd. Het zelve vereenigde zich ook met de troepen, die hy voor *Mariëburg*, waar van hy zich meester hadt gemaakt, gebodt. Die stad was hare stichting verschuldigt aan *Maria*, koninginne van *Hungarië*, landvoogdesse van de *Nederlanden*, de welke het van een dorp, alwaar ze gewoon was het vermaak van de jagt te komen nemen, tot eene wapenplaats hadt gemaakt. Die vesting lag maar tien mylen van *Brussel*, en de verlegenheit was aldaar zo groot, dat men in den Raadt van den keizer voorsloeg die hoofdstad van *Brabant* te verlaten. De manmoedigheid van *Gonzaga* sluitte dit voornemen, het welk des keizers roem zou bezwalkt hebben. Na dat de konnestabel *Mariëburg* overovert hadt, liet *Henrik* de II des zelfs sterkten vermeerderen; deedt 'er ook eenige opwerpen rondom het dorp *Rocroi*, dat in het vervolg zo berucht wierdt, om de gemeenschap van *Mariëburg* met de aan dien kant gelegene grensplaatsen van zyn koninkryk gemakkeliker te maken. Die vorst was zich by zyn leger komen voegen, en hadt *Bovines* stormenderhandt ingenomen. De hertog van *Nevers* was met een ander ligchaam in de *Ardennes* gedrongen, en belegerde *Dinant*, dat zich by verdrag overgaf. Doch de *Duitschers*, die zich in het leger van dezen hertog bevonden, beklommen de muren by nacht, en plunderden de stad, na der zelve bezetting en inwoonders te hebben afgemaakt. Men zegt, dat die stad zich beroemde zeventien belegeringen, het zy van den kant der keizerfchen, of van dien der Franschen, verduurt, en die beide gedwongen te hebben de zelve schandelyk op te breken. Dit was ook het antwoord, dat de burgers gaven, toen de hertog van *Nevers* de stad hadt laten opefchen: zo dat de hertog geenzins bedroeft was hen over hunne trotschheit, die hy als eene onbeschaamdheit aanmerkte, gestraft te zien.

1554

Vrankryk maakt toebedreiffelen om den keizer den oorlog aan te doen.

De Fransche krygsmacht trekte veldt.

Verlegenheit des keizers over het innemen van *Mariëburg*.

Verovering van *Dinant*.

De keizer begeeft zich aan het hoofd van zyn leger.

of *Binda*.

1554. en Bins in de asche. Men wil, dat 'er tusschen hem en deze vorstinne een personele haat was, om, wy weten niet wat, van weerkanten gezegde beleedigende woorden, van lasterlyke liedties gevolgt zynde, en die op het plegen van wederzydiche vyandelykheden uitkwamen.

Na dat het Franche leger Brabant, Henegouwen, het Kameryksche en de rondom Namen leggende landstreek hadt afgetroopt, trok het door het graafschap van St. Paul, en latende Dourlans en Hesdin aan de linker, en de puinhopen van Terouane aan de rechterhandt, sloeg het zich voor het kasteel Renti neder. Deze sterke, gebouwt in een moeras tusschen twee gebergten, te ver afgelegen om de zelve te beschieten, was omtrent met eene brede gracht, waar in zich een klein riviertje ontslakte, dat evenwel water genoeg bybragt om de zelve te vullen. Ten tyde van Karel den VI was deze plaats in aanzien, en de hertogen van Orleans hadden de zelve versterkt, om 'er zich van te bedienen, als van eene sterke*,

tegen de hertogen van Burgundij, hunne vyanden. Dewyl ze aan den ingang van het Boulonnees lag, leden des zelis inwoonders daar door vry wat ongemak. Om hen dezen doorn uit den voet te trekken, ondernam de koning van Vrankryk de zelve te belegeren. De keizer, die wist, van welk eene aangelegenheit deze plaats was, kwam de zelve te hulp. De wederzydiche legers raakten handgemeen. Het gevecht duurde lang; en wil men de Franschen geloven, zo behaalden zy de overwinning. Hunne geschiedschryvers zeggen, dat zy daar by slechts twee honderd en vyftig en de vyanden zeventien honderd man verloren; dat zy vervolgens den ganschen nacht en den volgenden dag op het slagveldt bleven, daar de keizerliche gedwongen waren van legerplaats te veranderen, zonder echter van het oogmerk af te slappen om de vesting bystandt toe te brengen. Zy voegen daar echter by, dat het weinig scheelde, of zy namen het besluit van af te trekken, en dat het *Gouze* was, die ook voor dit maal des keizers roem, met hem te verplichten van zyn post niet af te gaan, ophieldt. Men schryft hem ook de voornaamste eer van het gevecht toe; gelyk men doet aan den hertog van Guize en aan *Tavanes*, van de zyde der Franschen.

In dien slag was het, dat *Norman Lesley*, die de Schotische ruitery geboodt, ten dienste van Vrankryk, dodelyk gekwetst zynde, na vele preuven van zyne dapperheit gegeven te hebben inuvelde. Hoe gelukkig dit treffen voor de Franschen was afgelopen, hadden zy daar echter weinig vrucht van, en de koning brak kort daar na, by gebrek van mondkost, het beleg op. De Spaansche schryvers willen, dat hy met schand en als vluchtende afrok. De Franschen zeggen in het tegendeel, dat hy den keizer, voor dat hy opbrak, tot een tweede gevecht uitdaagde, en met roem aftoog.

Wat 'er van zy, de zaken veranderden van gedaante. De Franschen, die in den beginne van den veldtocht de aanvallers waren geweest, zagen zich op het einde verplicht als verweerders te handelen. Het keizerlyke leger, thans talryker zynde, trok Pikardie in, en verwoefte het zelve, dreigde Dourlens, Abbeville, en Montreuil, en eindigde den veldtocht met de werken, die de hertog van Savoje, de welke het geboodt, deedt maken rondom het dorp Mesnil, waar uit de nieuwe stad Hesdin, gelyk wy op eene andere plaats gezegt hebben †, voortkwam. Des keizers ongezondheit liet hem niet toe langer in het veldt te blyven: daarenboven vreesde hy, ge-

merkt het misverstandt, dat tusschen hem en den Roomsche koning bleef duren, zich al te ver in Vrankryk te begeven.

Ferdinand meende nieuwe redenen van klagten te hebben tegen *Karel* den V. Deze laatste hadt *Maximiliaan*, zoon van den Roomsche koning, het huwelyk met *Maria*, koninginne van Engelandt, voorgeselt. Ondertusschen hadt hy hem misleid, en zyn zoon *Philips* met haar doen trouwen. *Maximiliaan* voegde zyne wraakzucht by die van zynen vader, en stondt op het punt om den keizer den oorlog aan te zeggen. Hy zocht het bondgenootschap van de Protestanten van Duitschlandt, luisterde naar de voorlagen van Vrankryk, en zonder de tusschenpraak van hunne vrienden hadt men tusschen die vorsten een binnelandfchen oorlog gezien. Ondertusschen zondt *Karel* het leen van het hertogdom van Milaan aan *Philips* over. Hy hadt hem, gelyk wy by de uitroeping, ten tyde van het huwelyk van dezen prins met de koninginne te Londen gedaan, reets daar van den tytel gegeven. Het was echter wel drie maanden na dit huwelyk, dat hy wezentlyk deze heerschappy, waar van *Ludewyk* van Cardona in zynen name bezit ging nemen, verkreeg.

Voor het overige weet men niet, wat te denken van het mistrouwen, het welk men zeide dat *Karel* de V toen tegen *Ferdinand* hadt opgevat. De Geschiedenis van Duitschlandt bericht ons in het tegendeel, dat deze laatste altoos op de ryksvergadering den persoon van den keizer hadt verbeeld, en dat hy zyns broeders belang getrouwelyk hadt ter herte genomen, zonder dat de minste nadenking van de eene, of misnoegend van de andere zyde gebleken was. Men ziet zelis, dat de bondgenoten *Ferdinand* te vergeeffch aanzochten om hen gunstige bevelschriften te verlenen. Hy begaf zich in het laatste van December naar Augsburg; deedt aldaar den Ryksdag in het begin van February des volgenden jaars openen, en men hoorde nooit yveriger redenvoeringen, het zy tot roem van *Karel* den V, of tot handhavinge van den Roomschen Godsdienst, dan de gene, die hy in deze vergadering uitsprak. Hy gaf zelis geen blyk meer van die zachtmoedigheid, de welke hy den Protestanten by verscheide gelegenheden getoont hadt, en bande in dien tydt omtrent twee honderd leeraars uit zyn koninkryk van Boemen.

De Geschiedenis stelt omtrent den zelve tydt de doodt van *Ferus**, dien geleerden Franciskaner, die in de hoofdkerk te Ments onder zo groten toeloop predikte. Zyne schriften worden niet alleen van de Roomschegezinden, maar ook van de Protestanten, in achttinge gehouden. Schoon hy stoffen verhandelt, die toenmaals zo veel bitterheit onder de Christenen verwekten, doet hy het op eene wyze, die dikwils beide partyen welgevalt.

Om weder tot den oolog te komen, dien de keizer tegen Vrankryk voerde, de krygsverrechten van dien vorst waren in dit jaar in Italië van een gelukkig gevolg, en de slag van Marcian, op den bodem van Siena, deedt hem over alle zyne vyanden zegepralen. Hy ontving daar van de tyding des avonds dat het gevecht van Renty was voorgevallen. Wy hebben gezien, dat de Spanjaarden, gedurende de jaren 1552 en 1553 in Piemont geslagen, uit het Toskaansche en de landpalen van de republyk van Siena, zo wel als uit het eilandt Corsika, verdreven waren: doch zo ging het niet in het volgende jaar. *Petrus Strozzi*, maarschalk van Vrankryk, was in het Toskaansche gezonden, in de plaats van *Paulus*

Personele vyandichap tusschen de landvoogdesse van de Nederlanden en *Henrik* den II.

De Franschen belegeren Renti.

* *Citadelle*.

Slag tusschen de keizerlichen en Franschen.

Doodt van *Norman Lesley*.

Het beleg van Renti wordt opgebroken.

De hertog van Savoje doet de nieuwe stad Hesdin bouwen.

† *Zie fol. 126.*

1554. merkt het misverstandt, dat tusschen hem en den Roomsche koning bleef duren, zich al te ver in Vrankryk te begeven.

Ferdinand meende nieuwe redenen van klagten te hebben tegen *Karel* den V. Deze laatste hadt *Maximiliaan*, zoon van den Roomsche koning, het huwelyk met *Maria*, koninginne van Engelandt, voorgeselt. Ondertusschen hadt hy hem misleid, en zyn zoon *Philips* met haar doen trouwen. *Maximiliaan* voegde zyne wraakzucht by die van zynen vader, en stondt op het punt om den keizer den oorlog aan te zeggen. Hy zocht het bondgenootschap van de Protestanten van Duitschlandt, luisterde naar de voorlagen van Vrankryk, en zonder de tusschenpraak van hunne vrienden hadt men tusschen die vorsten een binnelandfchen oorlog gezien. Ondertusschen zondt *Karel* het leen van het hertogdom van Milaan aan *Philips* over. Hy hadt hem, gelyk wy by de uitroeping, ten tyde van het huwelyk van dezen prins met de koninginne te Londen gedaan, reets daar van den tytel gegeven. Het was echter wel drie maanden na dit huwelyk, dat hy wezentlyk deze heerschappy, waar van *Ludewyk* van Cardona in zynen name bezit ging nemen, verkreeg.

Voor het overige weet men niet, wat te denken van het mistrouwen, het welk men zeide dat *Karel* de V toen tegen *Ferdinand* hadt opgevat. De Geschiedenis van Duitschlandt bericht ons in het tegendeel, dat deze laatste altoos op de ryksvergadering den persoon van den keizer hadt verbeeld, en dat hy zyns broeders belang getrouwelyk hadt ter herte genomen, zonder dat de minste nadenking van de eene, of misnoegend van de andere zyde gebleken was. Men ziet zelis, dat de bondgenoten *Ferdinand* te vergeeffch aanzochten om hen gunstige bevelschriften te verlenen. Hy begaf zich in het laatste van December naar Augsburg; deedt aldaar den Ryksdag in het begin van February des volgenden jaars openen, en men hoorde nooit yveriger redenvoeringen, het zy tot roem van *Karel* den V, of tot handhavinge van den Roomschen Godsdienst, dan de gene, die hy in deze vergadering uitsprak. Hy gaf zelis geen blyk meer van die zachtmoedigheid, de welke hy den Protestanten by verscheide gelegenheden getoont hadt, en bande in dien tydt omtrent twee honderd leeraars uit zyn koninkryk van Boemen.

De Geschiedenis stelt omtrent den zelve tydt de doodt van *Ferus**, dien geleerden Franciskaner, die in de hoofdkerk te Ments onder zo groten toeloop predikte. Zyne schriften worden niet alleen van de Roomschegezinden, maar ook van de Protestanten, in achttinge gehouden. Schoon hy stoffen verhandelt, die toenmaals zo veel bitterheit onder de Christenen verwekten, doet hy het op eene wyze, die dikwils beide partyen welgevalt.

Om weder tot den oolog te komen, dien de keizer tegen Vrankryk voerde, de krygsverrechten van dien vorst waren in dit jaar in Italië van een gelukkig gevolg, en de slag van Marcian, op den bodem van Siena, deedt hem over alle zyne vyanden zegepralen. Hy ontving daar van de tyding des avonds dat het gevecht van Renty was voorgevallen. Wy hebben gezien, dat de Spanjaarden, gedurende de jaren 1552 en 1553 in Piemont geslagen, uit het Toskaansche en de landpalen van de republyk van Siena, zo wel als uit het eilandt Corsika, verdreven waren: doch zo ging het niet in het volgende jaar. *Petrus Strozzi*, maarschalk van Vrankryk, was in het Toskaansche gezonden, in de plaats van *Paulus*

1554. merkt het misverstandt, dat tusschen hem en den Roomsche koning bleef duren, zich al te ver in Vrankryk te begeven.

Ferdinand meende nieuwe redenen van klagten te hebben tegen *Karel* den V. Deze laatste hadt *Maximiliaan*, zoon van den Roomsche koning, het huwelyk met *Maria*, koninginne van Engelandt, voorgeselt. Ondertusschen hadt hy hem misleid, en zyn zoon *Philips* met haar doen trouwen. *Maximiliaan* voegde zyne wraakzucht by die van zynen vader, en stondt op het punt om den keizer den oorlog aan te zeggen. Hy zocht het bondgenootschap van de Protestanten van Duitschlandt, luisterde naar de voorlagen van Vrankryk, en zonder de tusschenpraak van hunne vrienden hadt men tusschen die vorsten een binnelandfchen oorlog gezien. Ondertusschen zondt *Karel* het leen van het hertogdom van Milaan aan *Philips* over. Hy hadt hem, gelyk wy by de uitroeping, ten tyde van het huwelyk van dezen prins met de koninginne te Londen gedaan, reets daar van den tytel gegeven. Het was echter wel drie maanden na dit huwelyk, dat hy wezentlyk deze heerschappy, waar van *Ludewyk* van Cardona in zynen name bezit ging nemen, verkreeg.

Voor het overige weet men niet, wat te denken van het mistrouwen, het welk men zeide dat *Karel* de V toen tegen *Ferdinand* hadt opgevat. De Geschiedenis van Duitschlandt bericht ons in het tegendeel, dat deze laatste altoos op de ryksvergadering den persoon van den keizer hadt verbeeld, en dat hy zyns broeders belang getrouwelyk hadt ter herte genomen, zonder dat de minste nadenking van de eene, of misnoegend van de andere zyde gebleken was. Men ziet zelis, dat de bondgenoten *Ferdinand* te vergeeffch aanzochten om hen gunstige bevelschriften te verlenen. Hy begaf zich in het laatste van December naar Augsburg; deedt aldaar den Ryksdag in het begin van February des volgenden jaars openen, en men hoorde nooit yveriger redenvoeringen, het zy tot roem van *Karel* den V, of tot handhavinge van den Roomschen Godsdienst, dan de gene, die hy in deze vergadering uitsprak. Hy gaf zelis geen blyk meer van die zachtmoedigheid, de welke hy den Protestanten by verscheide gelegenheden getoont hadt, en bande in dien tydt omtrent twee honderd leeraars uit zyn koninkryk van Boemen.

De Geschiedenis stelt omtrent den zelve tydt de doodt van *Ferus**, dien geleerden Franciskaner, die in de hoofdkerk te Ments onder zo groten toeloop predikte. Zyne schriften worden niet alleen van de Roomschegezinden, maar ook van de Protestanten, in achttinge gehouden. Schoon hy stoffen verhandelt, die toenmaals zo veel bitterheit onder de Christenen verwekten, doet hy het op eene wyze, die dikwils beide partyen welgevalt.

Om weder tot den oolog te komen, dien de keizer tegen Vrankryk voerde, de krygsverrechten van dien vorst waren in dit jaar in Italië van een gelukkig gevolg, en de slag van Marcian, op den bodem van Siena, deedt hem over alle zyne vyanden zegepralen. Hy ontving daar van de tyding des avonds dat het gevecht van Renty was voorgevallen. Wy hebben gezien, dat de Spanjaarden, gedurende de jaren 1552 en 1553 in Piemont geslagen, uit het Toskaansche en de landpalen van de republyk van Siena, zo wel als uit het eilandt Corsika, verdreven waren: doch zo ging het niet in het volgende jaar. *Petrus Strozzi*, maarschalk van Vrankryk, was in het Toskaansche gezonden, in de plaats van *Paulus*

Oncenigheit tusschen *Ferdinand* en *Karel* den V.

Karel stelde zynen zoon *Philips* in het bezit van het hertogdom van Milaan.

Slidans.

Ryksvergadering te Augsburg gehouden door *Ferdinand*, den Protestanten weinig voordeel aanbrengende.

* *Johannes*.

Thomas Mazaray. Vervolg van den oorlog in Italië.

da

1554 de *Ferres*, dien men te rug hadt ontboden. De koningin *Catharina*, bloedverwante van den eersten, was oorzaak van deze verandering, waarover het hof reden hadt zich te beklagen. *Strozzi* was een doodvyandt van de *Medici*, de welke tot dien tydt toe onzydig waren gebleven. Doch vrezende, dat *Strozzi* de Florentynen mogt aanoedigen tot wederbekominge van hunne vryheit, verklaarden zy zich opentlyk tegen Vrankryk en de Siennezers. *Johan Jakob Medequin* gebodt de troepen van *Cosmus de Medici*, hertog van Florence. Hy gaf voor des zelfs bloedverwant te wezen, en wilde doen geloven, dat hy uit het zelve stamhuis was, onangezien zyn vader een pachter was geweest. Doch men hadt hem tot de waardigheid van marquis van Marignan verheven, en daarenboven gaf de ketzer hem het opperveldheerschap over zyn leger, met het beflie van Milaan, het welk hy *Ferdinand* van Gonzaga ontnam. Het ging byna met dezen veldtocht als met dien aan gene zyde van het gebergte. De eerste drie maanden daar van waren de Franche benden voordeelich; doch het einde liep ongelukkig voor de zelve af. *Leo*, broeder van *Strozzi*, de welke hem nieuwe troepen aanbragt, sneuvelde voor eene slechte plaats*, die hy wilde innemen; en weinig tyds daar na verloor *Strozzi* den slag van *Marciar*, waar voor hy *Medequin*, die het keizerlyke leger gebodt, het beleg wilde doen opbreken. Deze overwinning maakte de keizerlychen meester vanden veldtocht; en de marquis van Marignan, verscheide kleine plaatsies omtrent Siena weder veroverte hebbende, kwam zyn leger voor die hoofdstadt neder slaan. Het hof van Vrankryk hadt *Blasus* van Montluk derwaarts gezonden, de welke in zyne Gedenkschriften verhaalt al het geen hy aanwendde om de dapperheit der Siennezers te ondersteunen: doch dewyl het hen aan mondkost ontbrak, waren zy genoodzaakt zich by verdrag over te geven. De voorwaarden van het zelve beheliden, dat het gemeenheit van Siena in standt zou blyven. Het bestondt echter niet lang. Het volgende jaar verplichtte *François* van Tolalo het volk en den Raadt de beheersching aan *Philips*, dien de keizer de zelve, nevens zyne andere staten in Italië, hadt afgeschikt, over te geven. *Philips* stont die met der zelve gansche gebiedt, uitgenomen de zeeplaatzen, naderhandt† af aan den hertog van Florence. Het gelukkig uitvallen van den slag van *Marcian* werkte zelfs tot op de legers in Piemont. Het Franche, waar over *Briffak* het bevel hadt, de tyding daar van gekregen hebbende, dorst het beleg van *Vallenieres** niet voortzetten, noch de vyanden, die tot hulp kwamen, afwachten. Deze veldheer was in het volgende jaar gelukkiger, toen hy *Vercel*, *Yvree* en *Casal* innam. Een schoolmeester bragt hem in de laatste op een dag van het karneval, dat de gansche adel van het Spaanische leger aldaar gekomen was om een renspel aan te rechten. *Figueras*, die 'er plaats voogdt van was, vluchte in de sterkte, en eenige dagen daar na gaf hy de plaats by verdrag over.

1555. Wy zullen voortaan byna zo veel bloed in Engelandt door beuls handen zien vergieten, als de oorlog in de andere koninkryken vergoot. Het jaar, daar wy intreden, zynde het derde van *Marias* regeringe, was het eerste, dat door deze wreedheden bezoedelt wierdt. Men hadt van tevoren personen doen sterven, die mogelyk niet verdienden met zo veel strafheit behandelt te worden: doch het misdryf van Staat strekte ten minste tot een voorwendfel van hunne straffydingen,

De *Medici*, vyanden van den Franchen generaal, verklaren zich tegen Vrankryk.

Medequin, marquis van Marignan, veldheer van den ketzer.

* het kasteel van Scadin.

Wint den slag van *Marcian*.

Verdrag der Siennezers met den veldheer van den ketzer.

† in den jare 1558.

Siena gaat over onder de beheersching der *Medici*.

* tusschen *Quiers* en *S. Damian*.

Krygsverrechten van het Franche leger in Piemont.

Heylin, *Goodwin*, *Burns*, *Siddons*.

zo het zelve daar van de ware oorzaak niet was, en de Godsdienst hadt niemandt nog dodelyk geweest. Het verlof, dat de koningin van *Gardiner* gaf om de ketters te straffen, opende de deur voor schrikkelyke moordbedryven. Deze verhalen brengen weinig vermaak aan: doch de getrouwheit der Geschiedenisse laat ons niet toe de zelve te verzwigen.

Maria hadt het jaar met daden van zachtmoedigheid begonnen, het geen hope gaf tot eene vreedzame beheerschinge. Op den 18 January begaf de kancelier, verlicht van verscheide Lords, zich op haar bevel naar den *Tour*, en stelde de voornaamste gevangenen, om misdryf van Staat aldaar gezet zynde, in vryheit. Drie zonen van den hertog van Northumberlandt, namentlyk *Ambrosius*, *Robert** en *Henrik Dudley*, nevens eenige ridders, hadden deel aan die verlossinge. Deze wierdt gevolgt van die van de prinsesse *Elizabeth*, en den grave van *Devon*. Dit hebben wy boven reets bygebragt, plaatsende deze voorvallen, zo zommigen willen, die ze mogelyk voor den tydt in dat stellen, waar in de anderen de zelve gebragt hebben, onder die van het voorgaande jaar. Deze zachtmoedigheid maakte, dat het volk de regering van *Maria* alle zegen toewenschte: doch de wreedheden, die 'er wel haast op volgden, deden haar daar van al de vrucht verliezen. De schryvers wyten de zelve aan de vierfchaar van het geloofsonderzoek, het welk door *Bonner* en *Gardiner* in het koninkryk wierdt ingevoert. De eerste bovcnal muntte daar in door een wocdenden yver uit. Byaldien een dezer schryvers † te geloven is, zou hy met de rekkellykheit van *Polus* gespot, en de bestendigheid van *Gardiner* mistrouwt hebben. Dus noemde hy de onmenichelykheit der gerechtshoven: Laat de uitvoering der ketters, zeide hy tegen hen alle beide, op my slaan; zendt my alle de schuldigen; doet de zelve in de gevangenisfen van myn bisdom overvoeren, en laat my, als zy daar zyn, begaan: daar zal 'er niet een ontkomen; zy zullen zich bekeeren, of ik zal hen naar de strengheit der kerkregels* doen straffen. Hy hieldt zyn woordt. De vierfchaar, waar voor de Protestanten zouden geoordeelt worden, bestondt uit zes bisschoppen. Deze prelaat was 'er een van: den anderen waren de bisschoppen van *Winchester*, van *Durham*, *Salisbury*, *Norwich*, en *Carlile*. De plaats, daar zy vergaderden, was in de voorstadt van *Londen* †, in eene kerk, aan de *H. Maagd* toegewyd. *Hooper* en *Rogers* wierden daar het eerste gedagvaard. *Hooper* was onder de regering van *Eduard* met het bisdom van *Glocester* bekleed geworden; en wy hebben gezien het verschil, dat hy met de andere Protestantische kerkvoogden hadt omtrent de priestergewaden, welker pracht hy afkeurde. De yver, dien hy altoos voor zynen Godsdienst hadt laten blyken, was geenzins de eenigste oorzaak van *Bonnors* haat; een personele hoon wekte daar van het gevoelen weder op. Het heugde hem, dat *Hooper* de voornaamste getuige was geweest, die hem, toen hy afgezet wierdt, te last hadt gelegd, dat hy zich aan de bevelen van den Raadt van *Eduard* niet hadt willen onderwerpen. Wat *Rogers* aangaat, deze was kanunnik geweest in de hoofkerk van *Londen*; een geleerd man, en die reets met de regering van *Henrik* den VIII de lere der Hervormden was toegedaan. Hy was een medgesel geweest van *Tybdal*, die den Bybel in het Engelych overbragt, en hadt deel aan dat werk gehad. Hy was door de vervolging uit Engelandt verdreven, en naar de staten van den hertog van *Saxen* gevlucht, zynde

1555.

Vrylating van verscheide gevangenen van Staat.

* Deze wierdt naderhandt, onder de regeringe van *Elizabeth*, graaf van *Leicester*.

† *Heylin*.

Wrede taal van *Bonner*.

* Kanoni. Vierfchaar tegen de Protestanten opgesticht.

† *Sonsbeckerk*.

Hooper en *Rogers* worden gedagvaard.

1555. daar gebleven tot aan de komst van *Eduard* tot den troon. Toen kwam hy weder in Engelandt, en *Ridley* bezorgde hem een domheerschap in de hoofdkerk van Londen. Hy hadt de stoutheit van aldaar, sedert de bevestiging van *Maria*, de hervormde lere te prediken; en voor den Raadt gebragt zynde, hadt *Gardiner* hem vruchteloos vermaant van zyne lere af te gaan. Zy hadden een vry lang gesprek over des pauzen opperhoofdigheid, de welke *Gardiner* met kracht staande hieldt. *Rogers* antwoordde, dat de zelve streedt tegen de wetten des koninkryks, en dat de bisschoppen van Engelandt sedert vele jaren in de bezitting waren om tegen den pauste prediken. Doch *Gardiner* hernam, dat het de wreedheit des tyds was, die hen daar toe gedrongen hadt. Hy voegde daar by, dat men met hem in geen twistredening wilde treden; dat hy alleen bedacht moest wezen om een besluit te nemen omtrent de vergiffenis, die men hem aanbodt, byaldien hy zich wilde bekeeren, of op de rechtvaardige straffe, de welke men hem zou doen ondergaan, als hy in zyne kettery volhardde. *Rogers* bleef onverzettelyk, en men zondt hem, nevens verscheide anderen, die de zelve standvastigheid deden blyken, naar de gevangenis. *Hooper* was reets op het bevel der koninginne in hechtenisse genomen, onder voorwendsel, dat hy merkelyke sommen gelds aan de kroon schuldig was †.

Hierom wierden zy beide voor de zes vergaderde bisschoppen gebragt om geoordeelt te worden. Men vroeg hen aanvankelyk, of zy niet wederom in de gemeenschap van de Roomsche kerke wilden treden, en door die gehoorzaamheit de genade verdienen, die hen uit den name der koninginne wierdt aangeboden. Dit was eene vraag, waar mede die prelaten hadden opgeslemt het rechtsgeding van alle beschuldigten te beginnen. Zy antwoordden van neen, en *Rogers* raakte voor de tweede maal in verschil met *Gardiner*, die zich in beide de vierfcharen bevondt zyn rechter te wezen: kancelier in die vanden Raadt, en voorzitter in die van de bisschoppen. Des pauzen gezag was daar wederom het onderwerp van. *Rogers* verklaarde, dat hy, daar kwame van wat het wilde, het Antichristendom van Rome nooit zou omhelzen. Hy leide ook de schuld van de vervolging tegen de Protestanten op dien prelaat en op zyne amptgenoten, onaanwezigen *Gardiner* en de bisschop van Carlisle betuigden alleen uitvoerders te wezen van de bevelen der koninginne. Men vroeg *Rogers*, wat gevoelen hy hadt van het Nachemaal. Hy antwoordde, dat hy geenzins de lichamelijke tegenwoordigheid geloofde in dat stuk, schoon 'er eenige byzondere gevoelens mogten zyn omtrent de wyze, waar op Christus daar in tegenwoordig was, met alle de Hervormden overeenstemmende. Hy betoogde den rechteren vervolgens, dat zy niet te beschuldigen waren van de wetten, die sedert *Marias* komste tot den troon door het Parlement gemaakt waren, overtreden te hebben, naardien men hen lang te voren in de gevangenis hadt gezet. Dat men derhalven alleen tegen zyn gewisheit het rechtsgeding kon beginnen, en hem niet veroordeelen, dan om dat hy niet kon besluiten het zelve te verdragen. *Hooper* verklaarde byna het zelve, en beide in hun eerste besluit volhardende, gaf men hen uitsfel tot den volgendendag om zich daar op met meerder ernst te bedenken. Men zondt hen met deze vermaninge weder henen, hen waarfchouwende, dat men, byaldien zy zich van dezen tydt niet bedienden om hunne kettery te laten va-

ren, hen niet meer zou ontzien, en dat 'er geen genade voor hen, dan op die voorwaarde, te hoopen was. Deze bedreigingen konden hen niet doen wankelen. Men bevondt hen des anderen daags zo standvastig als te voren. Zy wierden dan voor hardnekkige kettters verklaart, en men beval, dat zy, als zodanige, zouden afgezet, en aan den wereldlyken arm overgelevert worden. *Rogers* was getrouwt, en hadt tien kinderen. Eer hy in hechtenis raakte, hadden zyne vrienden getracht hem, door beweegredenen van tederheit, voor zo veel zielroerende voorwerpen een besluit te doen nemen om, naar het voorbeeld van andere vluchtelingen, uit het koninkryk te gaan: doch hy was daar niet toe te brengen. Hy zeide niet minder aan zyne kerk dan aan zyne familie verbonden te wezen, en dat hy zynen plicht zou doen, zonder over de gevolgen bekommerd te zyn, waar omtrent hy zich op de Voorzienigheit verliet. Veroordeelt zynde verzocht hy zyne rechters hem te willen toelaten zyne vrouw en kinderen te zien voor dat hy stierf. Zy weigerden het, en zeiden tegen hem, dat hy priester geweest zynde, niet hadt kunnen getrouwt wezen: dat de gene, waar van hy sprak, zyne vrouw niet was, en dat hunne kinderen bastaarden waren. *Hooper* was by het leven van *Henrik* den VIII, gedurende zyn verblyf te Zurich, ook getrouwt met eene vrouwe uit het Franche-Comté. Doch het zy ze overleden was, of dat de weigering, die *Rogers* ontmoette, hem den mond sloot, immers hy deedt geen verzoek om haar te zien. Na hen het vonnis te hebben voorgelezen bragt men hen beide weder in de gevangenis.

Men kwam *Rogers* op den 4 February's morgens vroeg daar uit halen, om hem ter strafplaats te geleiden. Men vondt hem in een zo diepen slaap, dat men moete hadt hem wakker te krygen. Eene zo grote gerufligheit op het aannaderen van eene verschrikkelyke straffe deedt wel zien, dat de geen, die ze moest ondergaan, de zelve niet vreesde. Hy wierdt voor *Gardiner* gebragt om ontwyd te worden. Hy verzocht op nieuw zyne vrouw te mogen zien, en men weigerde het hem ten tweden male. Toen hy op de strafplaats was gekomen, begeerde hy tegen het volk te spreken: doch het wierdt hem mede belet. Hy vergenoegde zich dan de aanbouwers met weinig woorden te vermanen te willen volharden in de heilige lere, die hy hen onderwezen hadt, en voor de welke hy, na vele wederwaardigheden gedurende zyn leven uitgestaan te hebben, nu ten vure zou gaan. Men boodt hem lyfgenade aan, indien hy van Gods dienft wilde veranderen: maar hy weigerde de zelve op deze voorwaarde, die hem veel schrikkeliker scheen dan de houtfapel. Hy vestte zyne aandacht op den LI Psalm, en terwyl hy zyne ziele door deze overdenkinge tot Godt ophief, verteerde zyn lichaam.

Hooper wierdt te Gloucester gerecht: het zy dat het hof, dat zulks beval, de hervorming door een zodanig schouwspel meer meende te brandmerken, of dat het voorhadt de gemoederen der Hervormden schrik aan te jagen. Men ziet nog heden het oorspronkelyke van het bevel der koninginne tot deze strafverrehtinge. Zy verklaart eerstelyk, dat de prelaten met recht dezen ketter ontwyd, en de hulpe van de overheit verzocht hebben om hem te straffen. Dat zy, hunnen yver begunstigende, wil, dat hy de straffe lyde, die tegen de verharde kettters is vastgefelt; en dat, vermits hy de genade, die ze hemaanboodt, geweigert heeft, hy hare rechtvaardigheit beproeve.

Dat,

Gesprek van
Rogers met
Gardiner.

Rogers en
Hooper worden
naar de
gevangenis
gezonden.

† De oorzaak
van deze
schuld wordt
niet gemeld.

Zy verschy-
nen voor de
zes bisschop-
pen en wor-
den van hen
ouderzragt.

Men zondt
hen weder
henen, met
eene verma-
ninge om af-
stand van
hunne lere te
doen.

1555.
Zy worden
veroordeelt.

Rogers stelt
de zorge voor
zine kerk
boven die
van zine fa-
milie.

Men weigert
hem zyne
vrouw te
zien.

Byzondere
gerufligheit
van *Rogers*.

Men laat hem
niet toe te
spreken het volk
te spreken.

Zyne stand-
vastigheit en
Godvrucht.

Hooper wordt
naar Glouces-
ter gevoert.

Straf bevel
der konin-
gine.

1555. Dat, gelyk hy het volk van Gloucester gedurende zyn leven verleid hadt, hy het zelve door de afgryfelykheit van zyne doot uit beter oogen mogt doen zien. Dat zy in deze bedoclinge wil, dat de opperrechter van de ftadt met zyne Sherifs, nevens het grootfte gedeelte der burgeren, deze ftrafoeffening bywone. Vervolgens gebruikt ze omzichtigheden, om te beletten, dat de lyder tegen het volk fpreekt, uit vreeze, zegt ze, dat hy het zelve door zyne welsprekendheit mogt gaande maken. Hierom verftaat ze, dat men hem zal verbieden den mond open te doen, noch gedurende dat men hem ter ftrafplaatfe geleidt, noch wanneer men hem aan de paal zal binden. Dit was een bevel, dat algemeen wierdt tegen alle andere, die men naderhandt tot het zelve foort van ftrafcidinge veroordeelde. Na drie dagen reizens kwam Hooper van Londen te Gloucester, dat 'er dertig mylen van aflegt, aan. Men gaf hem den vierden dag om uit te ruffen. Hy bragt den zelve met valten en bidden door, en antwoordde den genen, die hem aanmaanden om zich van de genade der koningin te bedienen, terwyl het nog tydt was, dat hy de zelve geenzins begeerde ten kofte van zyn eeuwig welwezen. Hy wierdt dan ter ftrafplaatfe geleid*, weraarts hy zonder verchrikkinge henen ging. Doch wanneer hy zyne vrienden, die hem in de gevangeniſſe waren komen zien, het laafte vaarwel zeide, kon hy zyne tranen niet binnen houden. Hy zeide ondertuffchen tegen hen, zo als hy hen deze onzondige tekenen van zyne tederheit liet blyken, dat alle zyne rampen niet bekwaam waren geweest om hem de zelve te doen ftorten. Dewyl de koningin verboden hadt, dat hy tegen het volk zou fpreken, moest hy zulks achter laten. Men liet hem niettemin toe zyne gebeden uit te fpreken; en zich van deze gelegenheit bedienende, bragt hy daar in de voornaamfte hoofdpunten van zyn gelove. Men kwam hem nogmaals in dit laafte oogenblik verzoeken, en genadeaanbieden. Hy weigerde de zelve, Godt om zyne hulpe aanroepende, ten einde hy hem in deze beproevinge onderfteunde, omhelzende de werktuigen, die zyne ftraffe zouden uitvoeren, en Godt zegenende, de welke hem riep om voor zyne waarheit te lyden. De zelve was afschrikkelyk, en al zyne ftandvafligheit kon hem niet beletten daar over eene diepe zucht te geven. Toen men hem met ketens vaft maakte, betuigde hy, dat zulks niet nodig was, en dat hy het vuur zou verdragen zonder zich te bewegen. Doch het hout was zo groen, dat het maar ten halven brandde, en daarenboven wierdt de vlam door een vry fterken windt verſpreid: zo dat het vuur geen kracht genoeg hebbende, hem van langzamer handt alleen de benen en dyen verteerde, zonder aan het ligchaam te komen. In deze fchrikkelyke proef, die by de drie kwartieren uurs duurde, was het, dat het gevoel van zyne pyn hem dwong de beulen te verzoeken het vuur te vergroten, om hem niet langer te laten zieldogen. Toen zag men eene van zyne handen in de houtftapel vallen, terwyl hy met de andere op zyn borft floeg, roepende Gods barmhertigheit aan, en bevelende zynen geest in de handen van zynen Zaligmaker. Dit waren de laafte woorden, die men hem hoorde uitspreken, en die zyn lyden met zyn leven eindigden.

Hy hadt met Ridley, gelyk wy gezien hebben, gefchil gehad wegens de kerkgewaden, en hunne oneenigheit eindigde eerft met hunne algemene gevangeniſſe. Thans vergaten zy al den twiſt, die hen tegen elkander verhit hadt, en

overdenkende, dat zy tot de zelve beproevinge om een en den zelve Godsdienſt geroepen waren, leiden zy al hunne partydigheit af. Hooper ſchreef twee maalaan Ridley, en deze laafte gaf hem antwoordt zo haalt als hy 'er gelegenheit toe kreeg. Hy verzekerde hem al hunnen twiſt vergeten te hebben, zich met hem in een volkomen geest van eenigheit te bevinden, en hem eene ware lieide toe te dragen, gevormt zynde naar het voorſchrift van die van Christus, en bezielde door den algemenen yver voor de waarheit. Hy vermaant hem daar na, zich als een getrouw martelaar tot de doot te beſeiden; roemt de ftandvafligheit van Cranmer in zyne gevangeniſſe, die hen door zyn voorbeeldt leerde eene onwankelbare manmoedigheit te laten blyken: en hy beweent de lafhertigheit of onverſchilligheit van degenen, die door zo krachtige beweegredenen niet aangeſpoort worden om de zaak van den Godsdienſt te handhaven.

Sanders, Taylor en Bradford beproefden de zelve ftraffe. De eerfte wierdt te Conventri gerecht, alwaar hy tegen het verbodt der koningin gepredikt hadt. Men boodt hem genade aan, indien hy zynen Godsdienſt wilde verlaten. Hy antwoordde, dat hy, geen ketter zynde, geen genade van noden hadt, en zich gelukkigachte voor het Euangelium te lyden. *Wat zyt gy my aangenaam, o kruis mynes Zaligmakers!* zeide hy, de ftrafpaal naderende, *hoe dierbaar zyt gy my, o eeuwig leven!* Doctor Taylor was parochiepriester van Hadley. Hy wierdt gedagvaard voor Gardiner, om dat hy zich tegen priesters, die de Miſſe in zyne kerk wilden zingen, hadt aangekant. Wel ver van het ſtuk te loogchenen rekende hy het zich tot eene eer, en beweerde, dat andere kerkelyken geen recht hadden een dienſt in zyn kerk in te voeren, die ſtrydig was met den gene, die by de hervorminge van Eduard daar in was vaſtgeſtelt. Gardiner leide zyn uiterſte vermogen aan om hem te winnen, doch daar geen kans toe ziende, zondt hy hem naar de gevangeniſſe. De Raadt trachtte ook te vergeefch hem te doen wankelen. Hy wierdt dan veroordeelt, ontordent, en in zyne parochie gerecht. Hy leed vele ſmaadheden van de wachts, die zich by de ftrafoeffeninge bevonden. Een van de zelve gaf hem een harden ſlag op het hoofd, om dat hy zyne kudde vermaande te volharden in den Godsdienſt, den welken hy hen gepredikt hadt, en waar van hy de waarheit met zyn bloedt ſtonde te verzegelen. Een ander, een kneppel uit de houtftapel trekkende, wierp hem de zelve naar het hoofd en wondde hem jammerlyk. Een derde gaf hem een kinnebakslag, om dat hy den LI Pfalm in het Engeliſch liet horen, en beval hem Godt in het Latyn te bidden. Een vierde eindelyk doorboorde hem het hoofd met zyn hellebaardt, dat 'er de herſenen uitspatten. Dit was de liefdadigſte van allen, naardien hy hem door deze ſchielyke doot van eene langzameren wreder bevriddde. De ftraffe van Bradford wierdt tot de maandt July uitgeſtelt.

De gevangenuizen wierden van dag tot dag opgepropt met perſonen, die liever wilden ſterven, dan hunnen Godsdienſt verzaken. Dit joeg Gardiner een ſchrik aan. Hy hadt gemeent, dat de ftrafplegingen aan een gering getal bekwaam zouden geweest hebben om de overigen tot gehoorzaamheit te brengen, en dat men wel verheugt zou wezen zyn leven ten kofte van zyn gelove vry te kopen. Wanneer hy het tegendeel zag, en dat het bloedt, het geen men vergoot, eer het zaadt dan de ondergang van de hervorminge was, kreeg hy

1555.
 Woorden van Sanders; toen hy de brandpaal naderde.
 Beftendighelt van Taylor.
 Smaadheden, die men hem op de ftrafplaatfe aangedoelt.
 Gardiner krygt een waig van de ftrafplegingen.
 hy

1555.
 worden oordeelt.
 verſicht ongezwoor e kerk en die zyne fa-
 m weigert zyne
 uwe te
 zondere uſſelheit
 Eggers.
 en laathem
 ttoete
 het volk
 preken.
 ne ſtand-
 lighelt en
 d'rucht.
 pte word
 t Glocef-
 gevoet.
 af berel
 konin-
 te.

Zy verbiedt den lyder te ſpreken.

* den 9 Februry. Standvafligheit van Hooper. Zynetederheit voor zyne vrienden.

Hy omhelst de werktuigen van zyne ftrafverreche-tinge.

Wreedheit van zyne ftraffe.

Zyne laafte woorden.

Zyne verzoening met Ridley.

1555. hy een walg van die moordbedryven. *Bonner*, altoos onbarmhertig, nam daar van den last met blydſchap op zich. Toen was het, dat hy, de handt aan het werk ſtaande, *Polus* en *Gardiner* te kennen gaf, dat hy een man van zyn woordt was, en niemandt zou ſparen.

Bonner was van een wreden aardt, en de gevangenis, die hy onder de voorgaande regering hadt moeten lyden, hadt hem nog meer tegen de Hervormden verbittert. Men verwonderde zich dan niet over zyne ontmenſchtheit: doch den Raadt in de zelve gevoelens te zien, was iets, dat vremd voorkwam. Deze gaf bevel, dat men al de genen, die ter ſtrafplaatſe geleid wierden, de tong zou afnyden, ten ware zy zich onder eede verbonden niet tegen het volk te zullen ſpreken. Men vervloekte deze wreedheit, en zeide, dat de dochter daar in den vader te boven ging, en dat de ganſche woede van *Henrik* den VIII niets diergelyks hadt uitgedacht. Ons oogmerk is niet een lyft op te geven van alle de genen, die eene zo vinnige vervolging beproefden. Men kan de zelve vinden in het Martelaarsboek van Engelandt †. Wy zullen alleen de ſtrafplegingen melden, die het meeste gerucht maakten, en een waarachtig denkbeeld geven, dat men van *Marias* regeringe moet opvatten. Men zou een zo aanmerkelyk gedeelte van hare geſchiedeniſſe zonder ontrouw niet kunnen vergeten, gelyk de ſchryver † van de ſcheuring van Engelandt gedaan heeft.

† Door een zamengeſtelt. Hy ſchryft de herſtelling van den Roomſchen Godsdienſt alleen toe aan de Godvruchtigheid van deze vorſtinne, aan hare wysheit, aan hare zorgen, aan de goedheit en de voorzichtigheit van den paufelyken gezant, de welke alle de zwarigheden, die eene zo Godvruchtige onderneming dwarsboonden, verders deedt te boven komen. Hy ſpreekt ſlechts van eene ordonmantie, waar by alle vremdelingen uit het koninkryk wierden gebannen: van de lyken van *Bucerus*, van *Phagius*, en van de vrouw van *Martyr*, dat men naar de vuilniſhoop ſleepte, en van de ſtrafpleginge aan *Craumer*. De andere waren hem ook niet onbekend: doch hy hadt zyne redenen om 'er niets van te zeggen. De lof van tot zachtheit overhellende vorſtin, den welken hy aan *Maria* gaf, was onder zo vele houtſapels, die ze deedt opwerpen, om onſchuldige onderdanen, en wier geloof al hun misdryf uitmaakte, te verbranden, bezwaarlyk ſtaande te houden.

De ſilwey-gendheit der Roomſchgezinde ſchryvers omtrent deze ſtrafplegingen.

† *Sanderus*.

Deſvolks gemot. Ganſch Engelandt morde daar over. Het volk, dat wel haalt der wrede behandelingen moede is, betreunde de zachtheit van *Eduards* regeringe. Het vergeleek de ſtraffen, die men daar onder tegen de Roomſchgezinden geordonneert hadt, beſtaande alleen in ligte boetens, berovingen van beneficiën, eenige jaren gevangeniſſe tegen de ſchuldigen, by de houtmyten en galgen, waar mede men de Hervormden onder de regering van *Maria* ſtrafte. De doot is niet genoeg, zeide men, om de wreedheit der Roomſche geestelykheit te voldoen: zy moet nog daarenboven met de ſchrikkelykſte tormenten verſelt gaan. De genen, die tot de hervorminge overhielden, zagen de ellendigen, die men deedt verbranden, als martelaars aan, en de oorzaken van deze ſchrikkelykſte ſtrafplegingen als beulen, die hen afgryzen haarden. Verſcheidene Roomſchgezinden, zelfs van de genen, die hunnen Godsdienſt het meest aankleefden, konden deze al te ver getrokken wreedheden, en die ze by verdubbeling in het ganſche koninkryk zagen plegen, niet goedkeuren. Zy zeiden, dat het naturel der Engeliſchen niet bekwaam was tot zulke ontmenſchheden, en rekenden de zelve *Philips* toe.

Deſzelfaanmerking op de ſlandvaltiſheit der martelaars.

Daar kwamen ſchimpſchriften uit tegen dien vorſt en tegen zyne Spanjaarden, die men als zo veel inquisiteurs aanzag. Men trachtte niet alleen het volk tegen deze vremdelingen verbittert te maken: men deedt zelfs zyn beſt om 'er de koningin een tegenzin in te doen krygen. Doch zy, wel verre van in deze gevoelens te treden, gaf zeer ſtraffe orders om een naauwkeurig onderzoek te doen naar de opſtellers van deze paſquillen. Men kon de zelve evenwel niet ontdekken. Voor het overige, het zy *Philips*, hoe geſtreng anders, deze wreedheden niet goedkeurde, of dat de ſtaatkunde hem verplichtte zich te dekken tegen den haat, dien de zelve hem op den hals hadden gehaalt; altoos, hy nam het beſluit, zich daar van in het openbaar te rechtvaardigen. Zyn bichtvader, een Franciſkaner, *Alphonſus* genaamt, op zekeren dag in tegenwoordigheit van het hof en eene talyke menigte predikende, laakte deze treurige ſtrafoeffeningen, waar voor hy met eenen de biſchoppen van Engelandt verantwoordelyk ſtelde te zyn. Hy betuigde, dat de koning daar geen deel aan hadt, en haalde vervolgens de prelaten deerlyk over den hekel. Hy vertoonde hen, dat Godt hen de zielen niet hadt aanbetrouwt om ze ten verdere te brengen, maar om ze in de waarheit te onderwyzen, en dat het Euangelie, het welk niet dan genade en barmhertigheit verkondigde, hen niet geleert hadt de menſchen te verbranden. Eene zo onverwachte reſponſie van een prediker, die een Spanjaardt was, verwonderde de biſchoppen, en maakte hen beſchaamd. Deedt die klemtaal hen de onderneming niet ſtaken, ten minſte ſchorste de zelve de uitvoering daar van voor eenigen tydt op.

Ondertuſſchen gaven de Proteſtantiſche vluchtelingen in Duitschlandt een geſchrift uit tegen de vervolginge, die men hunne medebroeders in Engelandt aandeedt. Het was vervat in uitdrukkingen, die zeer veel harder waren, dan al het gene men de vryheit hadt genomen in het koninkryk daar van te zeggen. Naardien hunne verblyfplaats hen tegen de gevoeligheit van het hof beveiligde, richtten zy de zelve aan de koningin zelf, en deden haar ſtoute vertogen. Voor eerst ſielden zy haar voor het gevaar, waar in ze zich begaf, met de bewegingen van een yver te volgen, welken zy by dien van *Saul* vergeleken, toen hy de Chriſtenen voor zyne bekeeringe vervolgte. Zy baden haar, een recht vergelyk te maken tuſſchen die haar meer dan eens de woede van *Henrik* den VIII ontrukte hadt, en de drie prelaten, welke zy voor hunne vertrouwelingen hielt, als eenen *Gardiner*, *Tonſal* en *Bonner*, die, om *Henrik* te behagen, geen zwarigheit hadden gemaakt ſchriften tegen de opperhoofdigheit van den paus entgegen het huwelyk van *Catharina* van Arragon in het licht te geven. Zy haalden verſcheide plaatſen uit die ſchriften aan, en ſchetſten hen af als menſchen zonder Godsdienſt, die alles aan hunne belangen opofferden; als des pauzen tegendingers met *Henrik*, en aanhangers van Rome met *Maria*; gereed om Mahomethanen te worden, indien zy maar in Turkye woonden. Vervolgens kwamen zy weder op de mishandeling der Hervormden in Engelandt: zy zeiden, dat de Turken tot zulk eene ontmenſchtheit niet bekwaam waren, en ſielden de zelve gelyk met de woede der Joden tegen de Apoſtelen. Zy leidden de ſchuld daar van op de prelaten, welken zy de zelve vatelyk toefchreven, vermanende ondertuſſchen de koningin, te gedenken aan de beſcherminge, die ze aan hare onderdanen verſchuldigt was, waar van Godt haar t' eenigen dage rekenſchap zou afci-

Hunne vertogen aan de koningin.

Hunne vermaningen om haarte verplichten de ſtrafplegingen te doen ophouden.

1555.

Sidana.

Schimpſchriften tegen *Philips*.

Bonner.

Zyn bichtvader onſchuldigt hem, en laakt de wreedheden van de geestelykheit.

Geſchrift der Engeliſche vluchtelingen in Duitschlandt tegen de wreedheit der prelaten in Engelandt.

Hunne vertogen aan de koningin.

Hunne vermaningen om haarte verplichten de ſtrafplegingen te doen ophouden.

1555. afeischen. Dat hy haar, zeiden zy, het zwaardt in de handt hadt gegeven om hen te verdedigen, en niet om hen ter doot te brengen: zo dat ze verantwoordelyk was voor al het bloedt, dat de geestelykheit met zo veel wreedheit deedt vergieten. Zy stelden haar voor oogen de zachtheit van *Eduard*, en baden haar, zich daar naar te willen schikken, liever dan naar de geweldnaryen van *Henrik*, die zyne gedachtenis minder aangenaam hadt gemaakt by het volk dan die van zynen opvolger. Zy smeekten haar voor hare onderdanen ten minste de zelve goedheit te hebben als voor de vromdelingen, die ze hadt toegelaten uit het koninkryk te gaan; dat byaldien ze geen Engelschen van den hervormden Godsdienst kon verdragen, zy zich vergenoegde de zelve te bannen, zonder hen het leven te benemen. Hunne vermaningen raakten ook de edelen des koninkryks. Zy vertoonden hen het gevaar, dat zy liepen, om uit de bezittinge van de vernietigde karpelgoederen gezet te worden; van hunne voorrechten te verliezen; onder het Spaansche juk te zuchten; met schattingen, zo wel als het volk, bezwaart te worden, en van de provincien van Engelandt ellendig te zien, gelyk die der Nederlanden het waren door de geweldnary van deze heerlichzuchtige natie. Zy drongen haar, aan haar gewisse te denken, om Godt dooreene vrijwillige belydenisse van zyne waarheit te verhoerlyken: anders dreigden zy haar met des zelfs oordeelen. Eindigende vermaanden zy het ganse koninkryk van herten, zich voor Godt te vernederen; te bekennen, dat des zelfs toorn om hunne zonden op hen was nedergefallen, en hem door eene ware boetvaardigheit te bevredigen.

Dit geschrift, dat zy deden drukken, wierdt in Engelandt verspreid, en het hof meende verpligt te zyn daar op te antwoorden. Om de gestrengheit, die men in Engelandt gebruikte, te rechtvaardigen, bediende men zich van de geboden, die Godt den Joden deedt onder het Oude Testament, namentlyk van de lasteraars, waar onder zy de Protestanten stelden, die, zeiden zy, lasterden tegen het Nachtmal, ontkennende de lichamelijke tegenwoordigheit, uit te roeien. Men bragt het voorbeeldt van de Heidenen by, die het zwaardt van de overigheit tegen de Christenen gebruik hadden, en men zeide, dat, indien de valsche Godsdienst recht meende te hebben dit gezag te oeffenen, dat de zelve niet hadt, de ware met zo veel meer reden het zelve kon in het werk stellen: die Godsdienst, aan welken deze macht wettig toebehoorde. Men voegde daar by, dat de Christenen geen minder yver moesten tonen voor het Katholyke gelove, dan de ongelovigen voor hunnen valschen Godsdienst betuigt hadden. Men deedt de plaats van het Euangelie* gelden: *Dwingt ze in te komen*, en die van *Paulus* †: *Och of zy ook afgesneden wierden, die u onrustig maken*. Ook kwam te berde het gezag van *Petrus*, die *Ananias* en *Sapbira* dood aan zyne voeten hadt doen nederstorten. Men hadt veel op met de brieven en verhandelingen van *Augustyn*, die zyne gevoelens van verdraagzaamheit, waar in hy in het eerst was, tegensprekende, naderhandt de strafplegingen aan de Donatisten hadt goedgekeurt. Eindelyk bragt men by het straffen van *Servetus*, den welken die van Geneve enkel om zyne goddeloze leerstukken hadden doen sterven, en dit voorbeeldt wierdt den Hervormden scherplyk te gemoet gevoert. Zodanig waren de redenen, waar van ieder party zich bediende: doch geenzins nieuw, gelyk uit de schriften van *Augustyn* te zien is, en de Roomse

II Deel.

kerk heeft de gene, die ze meent in haren kraamt te dienen, zo menigmaal herhaalt, als ze hare wreedheit tegen de genen, die van hare gemeenschap afwyken, heeft willen in het werk stellen. Ondertusschen schynen deze grondregels rechttraads slydig met die van het Euangelie.

Na het antwoordt der Roomschgezinden volgde de uitvoering. De Protestanten hadden nauwlyks een tuschenpoos van een maandt gehad, en met den 16 Maart begon men al weder in het ganse koninkryk houtitapels op te werpen. *Thomas Tupper* wierdt nevens een jongeling van negentien jaren, *William Hunter* genaamt, te Londen verbrand: twee edellieden, *Cawton* en *Higbed*, leden de zelve straffe in de provincie van *Essex*: *William Pigot*, te *Braintree*; *Steven Knight* te *Malden*, en een priester, *Jan Laurentz*, genoemd, te *Colchester*. *Ferrar* was den 13 Maart veroordeelt, en wierdt den 30 te *Carmarden* ter doot gebracht. *Bonner* hadt de anderen veroordeelt. *Morgan* verwees *Ferrar*, voelende zich door zyne wraaklust, of byzonder belang, behalven door dat van den Godsdienst, daar toe aangezet. Toen *Ferrar* in het jaar 1552, onder de regering van *Eduard*, om zyne onvoorzichtigheit eerder dan om zyne misdryven vervolgt wierdt, hadt *Morgan* zich als aanklager opgeworpen. Hy schaamde het zich niet naderhandt zyn rechter onder de regering van *Maria* te wezen, na zich het bisdom van *St. David* te hebben doen geven, dat *Ferrar* ontnomen wierdt. Dus vondt *Morgan* belang in het doen ombrengen van dezen ouden bischop, om zich door zyne doot van de beneficie te verzekeren, behalven dat hy zich daar door kweet van den plicht, dien hy het hof schuldig was. Het was ook met dat inzicht, dat *Gardiner* hem den gevangen toezondt, na vruchteloos onderstaan te hebben den zelve weder in de gemeenschap van de Roomse kerk te doen treden. Men wil, dat de trotschheit, waar mede hy *Gardiner* antwoordde, oorzaak van zyne doot was, en dat deze prelaat in het eerst geen voornemen hadt om hem het leven te doen verliezen, zo hy anders zyne onderwerping hadt willen betuigen. De gevangenis, die hy onder de regering van *Eduard* hadt uitgestaan, schoon hy de zelve om ongeregheden geleden hadt, waar in de Roomse Godsdienst geen het minste deel hadt, verstrekte hem tot een verdienste by den kanselier. Doch het hof van *Maria* zou zeer blyde geweest zyn, een onderdaan te sparen, den welken dat van *Eduard* mishandelt hadt. Hy was echter ter oorzaak van zyn geloof gevangen gebleven, en men hadt gaarne gezien, dat hy het zelve hadt afgezworen voor dat men hem in vryheit stelde. *Gardiner* was hem daar over fierk aan: doch *Ferrar* verwierp het voorstel, dat hy hem daar omtrent deedt met zo veel verachtinge, dat *Gardiner* het niet kon verduwen, en hem in handen van zyn party, dien hy tot zyn rechter aansielde, overleverde. *Morgan* plaatste zich dan op den gerechtssetel, waar voor *Ferrar* moest verwezen worden; en na hem voor een ketter verklaart te hebben, gaf hy hem aan de overheit over om verbrand te worden. Dus wierdt *Ferrar* door zyne onbezonnenheit berooft van de zachtheit van *Edwards* regeringe, en haalde zich door zyne trotschheit, of onverzettelyk besluit, de gestrengheit van die van *Maria* op den hals.

Den 24 April wierdt een priester, *Georg Morche* genaamt, te *Chester* wredelyk ter doot gebracht. Men hadt een ton met gesmolten pik boven dien ellendigen vast gemaakt, het welk al

Li

drup-

Hunne vermaningen aan den adel des koninkryks.

Verdedigingschrift van het hof om de strafplegingen te rechtvaardigen.

* *Lut. XIV*, 23.
† *Gal. I*, 24.

1555.

Heylin, *Goodwin*, *Burnet*.
Men gaat met het strafplegen voort.

Veroordeeling van *Ferrar*.

Zyne trotschheit vergramt *Gardiner*.

Hy wordt ten vure gebragt.

Wrede strafpleegt aan *Georg Morche*.

1555. druppende hem met onuitsprekelyke pyn het hoofd verbrandde.

Bevel van het hof aan de rechters van Nortfolk om naauwkeurig onderzoek te doen.

† Te vinden in de Verzameling van Burnet.

De Protestanten vergel. ken dit bevel by de proceduren van het geloofsonderzoek, en de Romeinſche aanbrengrers.

* Tacit.

Nieuwe bevelen van het hof om met het ſtraflooden voort te gaan.

† De brief wordt gevonden in de Verzameling van Burnet.

Bedenkingen op het gedrag der biſchoppen.

Het hof zondt den 26 Maart een bevel aan de vrederechters van Nortfolk †, om de handt te houden aan de uitvoeringe van de kerkelyke ordonnantiën met meer yver, dan zy tot nog toe gedaan hadden. Men beval hen de provincie in verſceide verdeelingen af te delen, en in ieder verdeelinge vertrouwdte perſonen te hebben, om hen kennis te geven van alles, wat 'er zou voorvallen; zich van twee menſchen in ieder parochie te verzekeren, die behoorlyke aantekeningen hielden van alle de handelingen, die of zondig, of verdacht waren; de wetten tegen de vagebonden te doen uitvoeren; de byeenkomsten in de kroegen te beletten; van plaats tot plaats een getrouwe wacht te ſtellen, om het gene by nacht of by dag gedaan wierdt gade te ſlaan; zich door de genen, welker gedrag zy verdacht hielden, rekenſchap te doen geven van hunne wyze van leven, handel en wandel; te waken tegen de nieuwsſchryvers, die vermaak vinden in het uitſtrooien van valſche geruchten. Men vermaande hen zelfs een goed voorbeeld voor anderen te wezen, en met hunne familie te beginnen om al de wereldt in hunnen plicht te houden. Men laakte deze bevelen, de welke, naar men zeide, roken naar het Spaanſche geloofsonderzoek, en de geweldenary der aanbrengrers onder de Roomſche keizers, die *Augustus* opvolgden. Men zeide, dat de genen, die in ieder parochie geſtelt waren, zynde een door het hof omgekocht volk, om hunne medeburgers ſtrikken te zetten, en door valſche aanbrouwingen te verraden, nergens beter by te vergelijken waren, dan by die lafhertige beſchuldigers, waar van de Romeinſche geſchiedſchryver * het afbeeldſel aſſichtſt. Wie kan, zeide men, zyn leven verzekert wezen, waar van die beſpieders zich meester maken, en waar is de vryheit van de natie in het midden van die aanbrengrers?

Bonner, over dit gemor in verlegenheit zynde, of een walg hebbende van zo vele ſtrafplegingen, ſchortte de uitvoering daar van gedurende vyf weken op. Daar wierden zelfs nieuwe orders van het hof vereiſcht om zynen yver weder gaande te maken; het zy de zelve inderdaadt verſlapt, het zy dit een kunſtgreep van dien prelaat was, om zich te ontlaffen van de ſchuld der moordbedryven op de vernieuwde order van een opperſte gezag. De koning en de koningin ſchreven hem den 24 May †. Zy klaagden, dat 'er met zo veel ſlapheit wierdt gearbeid aan de ſtrafoeffeninge van de ketters, de welke de biſchoppen, zelfs na de aankondiging, die de wereldlyke rechters hen daar omtrent gedaan hadden, in hunne hardnekkigheit lieten leven. Zy waarſchouwden *Bonner* raadt te ſchaffen tegen eene zo ſtrafbare oogluikinge, die Gods roem en dien van hunne Majesteiten, de welke eene zodanige ſtraffeloosheit niet konden dulden, even zeer benadeelde. Zy vermaanden hem zich als een goeden herder en oprechten biſchop te gedragen; aan de bekeeringe der genen, die in de dwalinge waren, te arbeiden, en de zelve, byaldien zy daar in hardnekkig voortgingen, voor ketters te verklaren; hen daar na aan den wereldlyken arm over te leveren, om volgens de ſtrengheit der wetten met de doodt geſtraft te worden; eindelyk, in deze gelegenheit blyken van zyne Godvrucht te geven, zo wel als van zyne gehoorzaamheit, en niemandt te ſparen. Wy zullen wel haalt zien van wat uitwerking deze brief was.

Voor het overige is 'er bezwaarlyk een denkbeeldt te maken van het gedrag des konings en der

koninginne, zo min als van dat der biſchoppen omtrent die achtereenvolgende bewegingen van mededogen en wreedheit, waar toe zy beurteling ſichynen over te hellen. Mogelyk dat hunne deernis ſlechts veinzery was, om zich voor den haat, welken eene aanhoudende wreedheit doorgaans verwekt, te beſchutten; mogelyk dat zy daar omtrent ook niet ongevoelig waren. De menſch heeft een natuurlyken aſſchrik van moorden; hy kan zich daar toe niet laten vervoeren, zonder zich geweldt aan te doen, en vroeg of laat krygt hy berouw het zelve begaan te hebben. De Proteſtanten hadden eene andere bedenking. Zylchreven deze wreedheden toe aan den aardt van den Roomſchen Godsdienst, en zeiden, dat wanneer hy eens zyne handen in bloedt gedompelt hadt, hy des moordens niet moede wierdt.

Ondertuſſchen kon de koningin, door nieuwe bekommerdheden gedrongen zynde in opzichte van de geestelyke goederen, niet lang ontveinzen het beſluit, dat ze genomen hadt, om de wedergeving daar van te bevelen. Zy ontboodt den kancler, den grooſchatbewaarder, den kontroleur van haar huis, en twee geheimſchryvers van Staat.

Zy zeide tegen hen, *Dat haar gewiſſe niet geruſt zou wezen, zo lang als de goederen van de kerk een gedeelte van hare domeinen uitmaakten; dat de zelve daar aan gebecht waren geworden onder begunſting van de ſchouringe; en dat de ſchouring geindigt zynde, zy de zelve begeerde weder te geven; dat ze niet langer met dit verbodt, dat haar knagingen veroorzaakte, die ze niet kon ſtillen, belaſt wilde blyven; dat men haar te vergeeffſch zou hybrongen den ſtechten ſtaat harer geldmiddelen, en de onmogelykheit, waar in ze zich bevondt, om hare waardigheit, zonder zodanig een onderſtandt, ſtaande te houden; dat ze de eere Gods boven de hare ſtede, en hare zaligheit boven tien koninkryken, dat ze verbeugt was den koning, haren gemaal, in de zelve gevoelen te zien, en dat ze begeerde, dat deze wedergeving geſchiede volgens de bevelen van den paus, of van zynen gezant.* Om deze zaak af te doen, belaſte ze hen de tyding daar van aan den kardinaal *Polus* te brengen, hem de lyſt der goederen, die ze de kerk weder overgaſ, ter handt te ſtellen, en hem aan te zeggen, dat ze hem daar van het ganſche beſtier overliet. Deze vorſtin, buitengemeen Godsdienſtig zynde, hadt een noodzakelyk conſcientiewerk gemaak, van het wederovergeven der geestelyke goederen der gemeenſchappen. Alle de redenen van hare geestelykheit, die met de ſtaatsdienaars medewerkte om de bezitters dezer vervreemde goederen te handhaven, hadden haar niet kunnen overtuigen, noch haren geest geruſt ſtellen. *Julius* de III hadt kort te voren eene bulle uitgeblixemt tegen de vorſten, biſchoppen, en overigheden, die den geestelyken hunnen byſtandt zouden weigeren om in de genieting hunner goederen te treden. Men mogt de koningin wat aan ver-tonen, dat die bulle Duiſchlandt raakte; niets kon haar geruſt ſtellen. Zy zeide, dat vermits des pauzen gezag van *Chriſtus* voortvloide, des zelfs bullen in Engelandt van de zelve kracht waren, als elders, en dat men aan de zelve overal eene gelyke gehoorzaamheit ſchuldig was. Deze gevolgen waren natuurlyk uit hun grondbeginſel te trekken.

Julius de III, uitdonderaar van deze bulle, Doodt van ſierf den 20 Maart, en het Conclave verkoor in *Julius* den zyne plaats *Marcellus Cervino*, kardinaal van Sta. III. *Crux*, den tweden van den naam van *Marcellus*, Verkiezing van *Marcellus Cervino*, dien hy wilde behouden, gelyk *Adrianus* de VI den zynen vier en dertig jaren van te voren behouden hadt. Hy hadt dit nog met *Adrianus* gemeen,

1555.

Redene- ring der koninginne op pende de wedergeving der kerkelyke goederen.

Tederheit van gewiſſe van *Maria*.

Zy meent verplicht te wezen des pauzen bulle te gehoorſamen.

1555. meen, dat hy besloten hadt, gelyk hy, de geestelykheit te verbeteren, en dat hy daar in, gelyk hy, door eene schielike doot belet wierdt. Zyn pauschap duurde nog korter dan dat van den anderen, hebbende maar twee en twintig dagen na zyne verheffinge geleest. Alle geschiedenischryvers roemen zyne vroomheit, letterkunde en wysheit. Hy was geboortig uit de Mark van Ankona, doch zyne familie oorspronkelyk uit Montepulciano, in het Toskaanische. Men zegt, dat zyn vader, die zich bemoeide met de voorzeggende naar den loop der sterren, de planeten geraadpleegt hebbende, zyne verheffing tot de pauselyke waardigheit voorzegt hadt, en dat *Marcellus*, zulks te weten gekomen zynde, nooit wilde trouwen, hoe dringende de aanhoudingen van zyne moeder ook waren om hem daar toe te verplichten. Men zegt daarenboven, dat *Luk-Gaurik*, een der beroemdste sterrekykers van dien tyd, van hem de zelve voorzeggung gedaan hadt, en dat de zelve gedrukt gevonden wordt in het boek †, dat hy, drie jaren voor de verkiezing van *Marcellus*, in het licht gaf. Deze paus was gezant* geweest in de kerkvergadering van Trente, alwaar hy opgemerkt hadt, dat de verdorvenden der geestelykheit en de al te grote toegevendheit der pauzen, om aflaten toe te staan, die de tucht ontzenuwden, de voornaamste oorzaken waren geweest van de nieuwigheden en wanorders, die de kerk ontruiften. Uit dien hoofde zou hy, byaldien hy langer geleest hadt, gearbeid hebben om dit misbruik te verbeteren, zo anders die hoge waardigheit, waar van de verheffing, naar het zeggen van den geschiedenischryver †, zo vele anderen bedorven hadt, zulke Godvruchtige gevoelens in hem niet hadt uitgedooft. Hy scheen het zelf te vrezen, wanneer hy, zich daar omtrent aanden kardinaal van Mantua, wiens vroomheit hem bekend was, openbarende, tegen hem zeide, dat hy het oogmerk van de hervorming der geestelykheit begeerde uit te voeren, het geen de pauzen, zyne voorzaten, slechts beloofd hadden te zullen doen; dat hy hem zyne gedachten openbaarde, om aan hem een getuige te hebben, die 'er hem gedurig aan deedt gedenken, op dat deschande, om voor een schynheilige te gaan, byaldien hy zyn woordt niet hielt, hem belette in zo eene Godvruchtige onderneming achteruit te deinzen. De poort van zyn paleis wierdt van stonde aan voor zyne neven gesloten. Hy sprak gedurig van den plicht der bisschoppen en der pastoren om zich in hunne bisdommen en parochien te onthouden, en maakte zich gereed om hen derwaarts weder heen te zenden. Maar op den twaalfden dag van zyn pauschap beving hem de koorts, verselt met een overvloedt van slym, waar op eindelijk eene beroerte volgde, die hem op den tienden dag van zyne ziekte, den twee en twintigsten van zyn pauschap, en in het vyf en vyftigste jaar van zynen ouderdom, wegnam. Men schryft zyne doot toe aan eene al te levendige toeëigening, de welke hem het hert raakte, van eene bedenkinge van *Adrianus* den IV over het gevaar, waar voor de zaligheit der pauzen, meer dan van andere menschen, was bloot gestelt. Hy hadt de gewoonte van zich, gedurende de maaltydt, eenige hoofdstukken uit de heilige Schriftuur of de oudvaders te doen voorlezen. Hy dacht op zekeren tyd, na deze lezing met eene byzondere oplettendheit aangehoort te hebben, aan de woorden van *Adrianus*, daar hy de zwarigheden, die in de pauselyke bedieninge voorkomen, aantoonde, en wat rekenschap de genen, die de zelve hebben waargenomen, den Opperrechter des werelddes *II Deel*.

len moeten geven. Wanneer hy, met de hande op de tafel slaande, in deze woorden uitborst: *Ik kan niet begrypen, hoe de genen, die eene zo gevaarlyke waardigheit bezitten, kunnen behouden worden.* De tyding van zyne doot in Engelandt overgebragt zynde, ondernam de koningin het pauschap voor *Polus* te bekomen. Men ziet den brief, dien ze daar over schreef aan *Gardiner*, den grave van *Arundel* en *Mylord Paget*, die toen te *Calais* waren, werwaarts zy hen in hoedanigheit van afgezanten hadt heen gezonden, om de vrede tuschen *Karel* den V en *Henrik* den II te bemiddelen. Zy zeide hen, dat, dewyl het 'er thans op aankwam om de kerk een nieuw hoofd te geven, men nooit waardiger verkiezing kon doen. Zy belafte hen by den kardinaal van *Lotharingen* en den konnestabel *Montmorenci*, met welke zy zich in onderhandeling bevonden, de gunst voor *Polus* te verzoeken, ten einde zy het *Francische* hof verbonden om de kardinalen van hunne factie te doen werken. Zy voegde daar by, dat *Polus* niet wist, dat zy hen daar over schreef, noch dat ze haar vermogen aanwendde om hem deze waardigheit, waar aan zyne zedigheit hem niet toeliet te gedenken, te doen bekomen: doch dat hy zo veel te waardiger was om de zelve te bekleeden, als hy zich daar toe onwaardig achtte. De aanbeveling van de koningin kwam te laat. Voor dat haar brief den afgezanten waster handt gestelt, en zelfs voor den dag, dat ze dien geschreven hadt †, was 'er door de kuipery der *Farnezen*, † den 23 ontdanks die van den keizer, een nieuwe paus verkoren. Dit was de kardinaal *Carossa*, die den naam van *Paulus* den IV, ter gedachtenisse van *Paulus* den III, de welke hem kardinaal hadt gemaakt †, aannam. Men kon geen paus verkiezen, die zo min naar *Marcellus* aardde. Deze was zo trotsch, als de andere nederig was geweest. Dit liet hy zelfs op den dag van zyne verkiezing blyken, wanneer hy, zyn hofmeester hem vragende, hoe hy zyne tafel en die van zyne neven gedekt wilde hebben, antwoordde: *Prachtig, en gelyk het de waardigheit van een groot prins past.* Hy hadt ondertusschen geen leven gevoert, het welk met deze verwaandheit overeenkwam. Schoon hy uit eene doorluchtige familie van het koninkryk van *Napels* gesproten, kleinzoon van den grave van *Matalone*, en zoon van den grave van *Montorio* was, hadt hy geveinsdelyk een streng en afgezonderd leven verkoren: het bisdom van *Brindes*, waar van *Karel* de V hem de benoeming hadt toegezonden, geweigert, en een byzonderen afkeer voor de wereldt betuigt. Na zich door zyne gezantschappen van *Napels*, *Engelandt* en *Spanje* bekend gemaakt te hebben, zonderde hy zich af in eene eenzame plaats †, die niets aange-naams hadt, noch zelfs bekwaam om zich van lyfstoet te voorzien. Gedurende deze afzondering was het, dat hy de orde der *Theatyners* instelde, dus geheten naar den naam, dien hy zelf voerde, om dat hy aartsbisschop van *Theate* was geweest; eene orde, de welke die der *Jesuiten* zodanig gelykt, dat 'erschryvers zyn, die de zelve ondereen mengen. Deze geveinsde nederigheit was een kunstgreep om tot zyn oogmerk te geraken. Hy zag zich zo haast niet op den troon, of dit geestelyke leven en deze strenge zeden veranderden in hoogmoedt en pracht. Men zegt, dat hy het was, die paus *Paulus* den III bewoog de vierschaar van het geloofsonderzoek tegen de *Protestanten* aan te stellen, de welke in den begime alleen tegen de *Mahomethanen* en de *Joden* in *Spanje* was oppgerecht. Velen zyn 'er ondertusschen, die zyne geleerdheit, welsprekendheit en

1555. Sleidanus. Thuanus. Eurnet. Casprian.

Voorzegging van zyn pauschap.

† De gemin-

Het oogmerk, dat hy hadt om de geestelyken te verbeteren.

* Legaat.

† Thuanus

Treffelyke redenen van dien paus aan den kardinaal van Mantua.

Kortheit van zyn pauschap.

1555. Oorzaak van zyne doot.

Thuanus. Mezeray. Burnet. Brief van de koninginnc aan hare afgezanten, om het pauschap voor den kardinaal Polus te be-

† den 23 May.

Verkiezing van Paulus den IV.

Des zelfs afbeeldsel.

† 1564

Hy hadt geveinsdelyk een streng leven verkoren.

† te Montepincio.

Hy stelde orde der Theatyners in.

* of Chien.

Zyne pracht.

Zyne deugd.

1555. deſtigheit roemen: doch deze hoedanigheden bleken niet dan in den tydt van zyne afzondering en voor zyn pausſchap. Rome bekent zelf, byna geen paus gezien te hebben, die trotſcher en wreder was, gelykende naar *Julius* den II, de welke hem biſſchop van *Theate* hadt gemaakt verſcheide jaren voor dat *Paulus* de III hem tot kardinaal verhef.

Intrede der Engeliſche afgezanten te Rome.

† den 23 Juny.

Uitvinding van den paus tegen den tytel van koninginne van Ierlandt, dien *Maria* in hare brieven aannam.

Onderwerping der Engeliſche afgezanten.

De paus geeft hen abſolutie.

Op den dag van zyne verkiezinge deden de afgezanten van *Maria* hunne intrede te Rome, met een gevolg van honderd en veertig perſonen te paarde. Dit was eene nieuwe oorzaak van roem voor dien opperpriester, die deze plegtigheit als een zegepraal, waar mede Engelandt zyn pausſchap vercerde, aanmerkte. Zy hadden gehoor in het eerſte Conſistorie, het welk op zyne inwyinge volgde †. Wat begeerte de paus hadt hen het zelve te verlenen, kwam 'er echter eene zwarigheit in den weg, die eene zo zeer gewenschte plegtigheit, en welke men met zo veel ongeduldt verwachtte, eenige dagen achter uit zette. De heerſchzucht van het hof van Rome deedt de zelve ontſtaan, en zyne bedrevenheit ruimde ze uit den weg. De paus hadt vernomen, dat *Maria* in de geloofsbriefen der afgezanten den tytel van koningin van Ierlandt voerde. Wy hebben gezien in het leven van *Henrik* den VIII de verklaaringen van paus *Paulus* den III tegen de oprechting, die deze vorſt gedaan hadt van dit eilandt tot een koninkryk, om dat de paus ſtelde, dat dit een loen was, behorende onder den H. ſtoel, aan wien het alleen ſtondt om de natuur daar van te veranderen. Zyn opvolger, nog heerſchzuchtiger dan hy, wachte zich wel eene zodanige vordering te laten varen. Dus hieldt de vreeze, die hy hadt van zich nadeel toe te brengen, met de gezanten van eene vorſtinne, de welke hy in dien gevalle als eene onrechtvaardige bezitſter aanzag, ten gehoor toe te laten, hem gedurende eenige dagen op. Het middel, dat hy 'er op vondt, was, zelf deze oprechting te doen. Hy ontveinde die van *Henrik* den VIII, en deedt den afgezanten zeggen, dat hy hen niet zou toegelaten hebben de hoedanigheit van koningin van Ierlandt onder hare tytels te gebruiken, byaldien hy niet raadzaam hadt gevonden haar daar een geſchenk van te doen. Deze hinderpaal weggenomen zynde, wierden zy voor den paus en ter Conſistorie der kardinalen ingeleid. Zich aldaar voor de voeten van den paus nedergeworpen hebbende, biechtten zy hem van ſtukje tot beetje de misdaden, die de Engeliſche natie tegen den H. ſtoel begaan hadt, als ook de verſcheide trappen van hunne ſcheuringe, op de wyze als *Paulus* de IV zulks van hen gevordert hadt. Zy beleden niet alleen wederſpannig, maar ook ondankbaar geweest te zyn, en verzochten ootmoediglyk om vergiffenis. De zelve wierdt hen vergunt met uitdrukkingen, die des pauzen blydſchap, de welke hy over deze verzoeninge gevoelde, te kennen gaven. Hy voegde daar by, dat hy, om den koning en de koninginne van Engelandt zyne vaderlyke genegenheit te betuigen, Ierlandt tot een koninkryk hadt verheven; dat hy zulks gedaan hadt uit krachte van het oppervermogen, het welk Godt hem hadt aanbetrouw, met hem te ſtellen boven alle koninkryken, om de gene, die zich tegen het geloof zouden verheffen, te verdelgen, en andere nieuwe op te rechten. Dus niet te vrede zynde met het gene hy den afgezanten hadt doen zeggen, wilde hy zelfs hen de rechten van den H. ſtoel verklaren, en onder voorwendſel van een milde gift te doen hadt hy het oogmerk zyne vorderingen daar op vaſt te

1555. maken. Dit was de eenigſte daadt niet, waar in die paus zyne verwaandheit toonde. Hy verklaarde daarenboven aan de afgezanten in de byzondere geſprekhouingen, die hy met hen hadt, dat hy begeerde, dat deze goederen eigentlyk Godt toebehoorden, en dat men met de zelve te houden zich de verdoemenis op den hals haalde; dat hy zich dan wel wachten zou de vervremding daarvan te dulden; dat hy wilde, dat alles, tot eenen penning toe, zou wedergegeven worden.

Dat men niet welmenender kon zyn dan hy was, noch meer zucht hebben om den koning en de koningin te begunſtigen: doch dat hy hen geen blyken van zyne genegenheit wilde geven, ten nadeele van Gods eere, de eer van den H. ſtoel, het belang van de kerk, en hunne eige zaligheit. Hy voegde daar by, dat zyne ganſche macht niet bekwaam was zodanig eene kerkrovery gezag by te zetten, of Engelandt te dekken tegen de heilloze gevolgen, die deze opſchorffing van Gods dienſtpleginge zou brengen over de vorſten en over hunne onderdanen. Dit was het alles niet: hy zeide hen daarenboven, dat hy verſtondt, dat men met het betalen van den S. Pieters-pennig † weder zou aanvangen; dat hy een inzamelaar zou zenden om den zelve te ontfangen; dat hy zelf deze bediening hadt waargenomen, en door des volks yver zeer geſlicht was geweest; dat dit het erfgoed van dezen Apofteel was, welken *Chriſtus* de ſleutelen des hemelryks hadt aanbetrouw, en dat, byaldien de Engeliſchen wenschten, dat hy hen daar van de deur opende, zy hem zyn eigendom niet moeſten ontſtelen. Wy hebben elders* van die ſchattinge geſproken, de welke *Polydorus Vergilius* ook weder bekomen hadt: eene ſchatting, die Engelandt byzonder is, en de welke het zelve in eene ſchandelyke dienſtbaarheid hieldt. Deze was ondertuſſchen alleen gegrond op de laſterigheit van zommige hunner koningen †, of op de misdaden van anderen †.

De afgezanten, over des pauzen trotſchheit verwondert zynde, antwoordden met onderwerpinge, en beloofden van hunnen kant op de wedergeving der kerkelyke goederen aan te houden. Zy hadden geenzins voor hem woordt te houden: de burggraaf van *Montaignu* vooral, wiens voornaamſte inkomſten uit dat ſoort van goederen voortkwamen. De koningin ondertuſſchen, die deze zaak niet minder ter herte nam dan de paus, drong het Parlement, nevens haar tot die wederomgevinge, waar mede ze haar gewiſſe achte bezwaart te zyn, te arbeiden. Zy verkreeg het geen ze begeerde, ten opzichte van de vervremdingen, de welke dadelyk met haar erfgoed vereenigt waren, doch het ging zo niet met de gene, waar van de groten de goederen bezaten.

Wy hebben geſproken van een brief, welken deze vorſtin aan hare afgezanten te *Calais* ſchreef, werwaarts zy gegaan waren om een verdrag te treffen tuſſchen den keizerenden koning van *Vrankryk*. Het dient gezegt te worden, wat de uitſlag hunner bemiddeling was. Sedert de reize, die *Polus*, met goedkeuring van *Karel* den V, in *Vrankryk* gedaan hadt, zonder de zwarigheden, die zich tegen de verzoeninge dier twee vorſten opdeden, te hebben kunnen uit den weg ruimen, hadt hy niet opgehouden hen door zyne brieven daar toe te verzoeken. Hy ſpoorde hen aan door beweegredenen van gewiſſe en eere, hen vertoende, dat zy de machtigſte vorſten van de Chriſtenheit, de pylaren van de kerk, onderschraagt zynde door hunne Godvrucht, zo wel als door hunne dapperheit, en de bolwerken van Europa waren tegen den inval van den *Türk*; dat zy door hun-

Zyn verwaand zeggen tegen de afgezanten nopens de wederomgevinge der geestelyke goederen.

† Zie fol. 58, in den beginne een Sterling, of Engeliſche ſtuyver, oploet huiſt, doch naderhandt zeer veel verhoogt.

* in het leven van *Henrik* den VII.

† Van *Estulphus*, in den jare 855.

† van *Jan Zonderlandt*, in den jare 1213. Zie fol. 375. van het eerſte Deel.

De koningin dringt op deze wederomgevinge aan.

Sieklanus Thuanus. Eurnet.

Polus houdt by den keizer en den koning van *Vrankryk* tot vrede aan.

1555. hunne oneenigheden geen gelegenheit moesten geven ter bevestiginge der ketteryen in hunne landpalen, of ter vermeerdering van de overwinningen des Groten Heers in Europa. Dat de ongelovigen en scheurmakers reets maar al te veel voordeel uit hunne verdeeldheden getrokken hadden; dat de kettery zich in hunne koninkryken machtighadt gemaakt; dat de Turken Belgrado en Rhodes, de twee sterkten, die de Christenheit ter zee en te lande verdedigden, hadden ingenomen, en dat zy, Offen naderende, beide de oevers van den Donauw dreigden tot aan des zelfs oorspronk toe. Hy eindigde zyne brieven met vermaningen van zich met elkander te bevredigen, hunne machten tegen de algemene vyanden van de kerk samen te voegen, en de vryheit en den Godsdienst te bewaren. De koningin kwam in deze onderhandeling tusschen beide, en hare bemiddeling aangecommen zynde, deedt zy hunne drie afgezanten naar Calais oversteken, werwaarts *Polus* zelf zich ook begaf. De keizer en de koning van Vrankryk zonden aldaar insgelyks de hunne. *Jan de la Cerda*, hertog van Medina-Celi, *Karel*, graaf van Lalain, *Anthony Perenet* van Granvelle, bisschop van Arras, en zegelbewaarder, begaven zich derwaarts van wegens *Karel* den V, nevens *Viglius* van Zuichem, voorzitter van den geheimen Raadt, en *Bravenus*, voorzitter in het Parlement van Mechelen. De Allerchristelykste koning vaardigde derwaarts af den kardinaal van Lotharingen, den konneftabel van Montmorenci, *Marillac*, bisschop van Valence, *Morvilliers*, bisschop van Orleans, en *Claudius van Albespina*, geheimfchryver van Straat. De onderhandelingen geschiedden in eene plaats, de welke de bemiddelaarster verkoos, en die partyen zich lieten welgevallen. De zelve was gelegen in eene zeer schonen vallei, de welke een loort van driehoek maakte tusschen Calais, Ardres en Grevelingen; drie steden, waar van de eerste Engelandt, de tweede Vrankryk, en de derde het huis van Oostenryk toebehoorde. De koningin deedt aldaar ook drie vertrekken bouwen, de welke met deze drie plaatsen overeenkomst hadden. De gezant, nevens de Engelsche gevolmachtigden, hielden in het eerste hun verblyf; die van *Karel* den V en *Henrik* den II in de twee andere. Het gansche gebouw was slechts van hout, doch zeer fraai gemaakt, en van binnen prachtig opgeschikt. Daar stondt nog eene grote tent in het midden, waar in alle de afgezanten uit hunne vertrekken door eene bedekte galdery konden ingaan. Die van den keizer en den koning van Vrankryk spraken malkander maareens belofdehalven, en lieten de zorg van het verdrag aan de bemiddelaars. Voor het overige waren deze vertrekken alleen om 'er by dag in te wezen: ieder keerde des avonds weder naar de stadt, de Engelschen naar Calais, en de anderen naar Ardres en Grevelingen. Alle de vorderingen van beide de vorsten wierden betwist. Het Milanees, Burgundië, Savoje, Piemont, het eiland Corsika, Navarre, Lotharingen, Luxemburg, Mets, Toul en Verdun waren de onderwerpen van hun verschil. De zelve waren het ook van de onderhandeling van hunne staatsdienaars, en de afgezanten van de middelaarster. Men stelde voor den aarts hertog *Karel*, zoon van *Philips*, met *Elizabeth* van Vrankryk te doen trouwen, en hen de betwiste staten, of ten minste het grootste gedeelte van de zelve, als het hertogdom van Milaan en het graafschap van Ast, tot een huwelyksgoedt te geven, het geen veel zou helpen om aangaande het overige samen overeen te komen. Men kon het wegens de voorwaarden niet eens

worden, en de vader trouwde naderhandt met de prinsesse, die men toenmaals voor den zonen schikte. Daar ontfonden nog veel meer zwartigheden omtrent de andere artykelen: zo dat men scheidde, zonder iets te besluiten. Men kwam in het volgende jaar wederom byeen, wanneer men een besandt trof, gelyk wy het op zyn plaats zullen zien.

Engelandt verwachtte toen het bevallen van de koningin; de tydt moest daar zyn, byaldien ze waarlyk zwanger was geweest ten tyde, dat het gerucht daar van liep. Dit was eene betovering, daar niemandt uit geholpen wilde wezen; en gelyk men vermaak hadt geschept tydingen van het zwanger-zyn uit te strooien; met omstandigheden, die men zich de vryheit hadt gegeven te verzinnen, deedt men het zelve omtrent het bevallen. De bisschop van Norwich schreef aan den grave van Suffex, dat hy het *Te Desm*, op het bericht, dat hem van Londen was toegekomen, daar over hadt doen zingen. De geestelyken verbreidden het zelve in alle de provincien, en men deedt overal Gode daar voor dankzeggingen. Daar was zelfs een priester, die in zyn sermoen het afbeeldsel of de trekken van dat gewaande kindt opmakende, het zelve verbeeldde als den schoonen prins, die ooit ter wereldt was gekomen. Doch men bevondt, dat het een uitstrooisel was: maar de koningin, zich altoos vast verbeeldende zwanger te zyn, hadt de luiermant doen gerced maken, de minnemöeder ontboden, en order gegeven om de postboden te doen vertrekken zo haast als zy zou bevallen wezen, op dat ze de tyding daar van alle buitenlandsche hoven mogten brengen. De zelve verspreidde zich door het gansche koninkryk in het begin van Juny. Men deedt de klokken daar over luiden, vreugdevuren aansteken, en men was uitgelaten van blydschap. De zelve verdween wel haast met de hope, waar mede men zich tot dien tydt toe geveit hadt. Daar wierdt bevonden, dat de koningin geen kindt, maar ongevormde klompen vleesch, dat men wanvrucht noemt, by zich droeg, het welk haar nog meermalen gebeurde. Dit toeval veranderde de gedaante van het hof en van het gansche koninkryk. De openbare vrolykheit veranderde in een droevig stilzwygen; de koningin viel daar door in eene diepe zwaargeestigheid, en *Philips*, een walg krygende van eene vorstinne, die hem geen kinderen baarde, de enigste bekoorlykheit, de welke bekwaam was hem der zelve onvolmaaktheden te doen verdragen, dacht nu alleen om 'er van af te gaan.

Deze prins, veel jonger zynde dan zy, hadt zyne genegenheit gedwongen om haar te trouwen. Het huwelyksgoedt, dat ze hem aanbragt van een zo schoon koninkryk, als Engelandt, vergoedde alles. Hy vondt daar reden in om vergenoegt te wezen, meer ingenomen zynde met zyne heerschezucht dan met zyne liefde: doch bevredende, dat thans voor hem op de kroon geen staat was te maken, ging zyne lust van de koningin af, en hy was alleen bedacht om in zyne koninkryken weder te keren, om aldaar voortaan alle zyne zorgen te besteden. Hy zag de Engelschen niet meer aan als zyne onderdanen, en de zelve slechts voor bondgenoten houdende, vondt hy raadzamer de genegenheit dier volkeren aan te kweken, waar over hy als natuurlyke soverein heerschte, dan zich te bevllytigen, die van een landaardt te winnen, waar van hy alleen in naam vorst was: weshalven hy, na de koningin nog een maandt of twee te zyn bygebleven, haar verliet om naar Brussel over te gaan, onder voor-

1555. Afreking der onderhandeling. Heylin. Goudwin. Burnet. Valiche geruchten van het bevallen der koningin. Sermoen van een psfloor nopens de geboorte van dit ingebeeld kindt. Zie dezen brief in het Leven van Cranmer door Strype. te Aldersgate. Couriers. Oper bare vreugde. Daar wordt bevonden, dat de koningin niet zwanger is. Philips kwelt zich daar over.

Zamenkomsten gebonden by Calais tusschen de afgezanten der twee vorsten, en die van de koninginne van Engelandt, als bemiddelaarster. Gardiner, den graaf van Arundel, en Mylord Paget. of de Adel.

De vertrekken tot de onderhandeling.

Vorderingen van Karel den V en Henrik den II.

1555. wendfel van eenige zaken, die hem derwaarts riepen. Voor dat hy vertrok was hy getuige van de strafteffening, gepleegt aan verſcheide Proteſtanten, de welke hier en daar in de provinciën gedurende de maand van Juny en July verbrand wierden. Een hoogleeraar in de Godgeleerdheit in de hoofdkerk van St. Paulus, en een tapytmaker van Londen wierden te Smithfield gerecht. Een edelman en twee landbouwers ondergingen de zelve ſtraffe in de provincie van Effex. Vier anderen †, zo koop- als werklieden, leden het vuur op vier verſcheide plaatſen. *Bonner* hadt hen veroordeelt, en den grave van Oxford toegezonden om hen te doen rechten. De Raadt, de welke bevreest was, dat het volk tot een opſtand mogt komen, beſluffte den graaf de ſtrafoeffening aan deze ellendigen nevens Mylord *Riebs* by te wonen, en door hun gezag des volks beweging te beletten. Het beval ook den adel, zich by deze heeren te voegen; bedankte Mylord *Riebs* naderhandt door een verplichtenden brief voor zyne zorgen, en deedt het zelve omtrent eenige edellieden, die zich onverzocht by deze ſtrafplegingen hadden laten vinden. Het prees hen, de zelve vrywillig en als *vrome lieden* te hebben bygewoont. Een vrede lof van wegens de genen, die den zelve geven, en ten opzichte van de genen, die hem ontfangen. Men ziet daarenboven in de dagregiſters van den Raadt eene menigte van brieven, geſchreven aan den groten en kleinen adel van verſcheide provinciën, om hen te verplichten zich by deze ſchouwſpelen te laten vinden. De genen, die verzuimden zich derwaarts te begeven, wierden opgetekent, en het hof zag hen aan als kwalykmennende, of van kettery verdachte perſonen. Men kan eene byzondere wreedheit, gepleegt aan het dode ligchaam van een ellendigen, niet met ſtilzwygen voorby gaan. Deze wierdt *Tooly* genaamt, en was om dieſelhal gehangen. Naderhandt zeide men, dat hy zich op de ſtrafplaats cenige woorden hadt laten ontvallen, die naar kettery roken. *Bonner* hadt order onderzoek daar naar te doen. Men bevondt, dat hy als een ketter geſtorven was: men maakte zyn proces op als of hy levende was geweest; hy wierdt gedagvaard, voor hardnekkig verklaart, ten vure gedoemt, en zyn ligchaam inderdaadt verbrand. Wat oordeel kan men opmaken van zodanige gerechtsplegingen en vierſcharen?

Bradford, die den 31 January al veroordeelt was geworden, wierdt eerſt in de maand van July gerecht. Dit was de gene, de welke *Brown* des volks woede in de St. Paulus-kerk ontruikt, en den oproer geſtilt hadt. Hy wierdt 'er ſlecht voor beloont. Men veroordeelde hem zelf als een oproerigen, onangezien zyne miſdaadt alleen beſtond in de ſtandvaſtigheit voor zynen Godsdienſt. Hy beriep zich daar omtrent op *Brown*, den welchen hy, zynde biſchop van Bath en Wels, zag op den rechterſtoel onder zyne rechters: doch *Brown*, wien hy het leven hadt bewaart, verwaardigde zich niet eens zynen mond voor hem open te doen. Men verwyt zelfs dien prelaat hem gedurende de zes maanden van zyne gevangeniſſe niet eens bezocht te hebben. *Bradford* wierdt met een jongeling †, 19 jaren oud zynde, verbrand. Hy omhelſde dezen deelgenoot van zyn lyden, vermaande hem tot ſtandvaſtigheit, en verſterkte hem door de hope des eeuwigen levens, dat zy in den hemel ſtonden te genieten. Hy kuſte het hout, het welk hem moeft verteeren, en de paal, waar aan hy vaſt ſtond, betuigende zyne blydſchap van voor den Godsdienſt te zullen ſterven. De houtſtapsels

wierden in den zelve tydt te Kantelberg, Tunbridge, Darford en Stoning aangeloken. Men kan elders † de namen zien der genen, die deze ſtraffe leden, de welke wy kortheits halven uit onze Geſchiedeniſſe hebben gelaten. Wy zullen alleen aanmerken, dat men de vrouwen zo min ſpaarde als de mannen, en dat de eerſte, die men verbrandde, *Maria Poley* genaamt was. Ze wierdt te Tunbridge gerecht.

Daar liep toen een gerucht, dat het hof verbaafde. Men berichtte het zelve, dat 'er zamenzweringen geſmeed wierden in verſcheide oorden des koninkryks, en voornamentlyk in de provinciën van Dorſeth en Effex. Verſcheide perſonen wierden op enkel vermoeden by den kop gevat, en naar den Tour gebragt. De ſtedehouder ontving order de gevangenen op de pynbank te brengen, en de waarheit uit hen te halen door het geweld der pynigingen, byaldien zy weigerden de zelve anders te bekennen. Hy volvoerde zynen laſt: doch kon hen geentzins verplichten iets te belyden; zo dat vele menſchen geloofden, dat het eene valſche beſchuldiging was, waar mede zy deze ellendigen hadden willen bezwaren, om den aanhang der Hervormden hatelyker, en hunne ſtraflydingen rechtvaardiger te maken.

Ondertuſſchen viel 'er iets te Greenwich voor, dat het hof als eene oproerigheit aanmerkte. Het kon echter de daar aan ſchuldig zynde niet ſtraffen, die zich onder de menigte verborgen hielden. De koningin, het klooster der Francitkannen van die plaats weder willende in ſtaat ſtellen, hadt *Peyton* en *Elſon* derwaarts gezonden. Dit waren twee monniken, zeer bekend onder de regering van *Henrik* den VIII, waar van de eerſte de onbeſchaamdheit hadt gehad voor dezen vorſt te prediken, dat de honden zyn bloedt zouden lekken, gelyk zy dat van *Achab* gedaan hadden. Dewyl zy met een vaartuig waren aangekomen, en aan landt meenden te ſtappen, wierp men met ſtenen van de wal. De koningin was 'er zo over vergramt, dat ze den grootſchatbewaarder naar den Lord Major van Londen zondt, met een bevel, van eene beloning aan te bieden aan de genen, die de belhamels daar van ontdekten, en by openbaren uitroep de afkondiging daar van te laten doen in alle plaatſen, daar hy het raadzaam zou oordeelen. Deze nazoeckingingen waren te vergeeffich, en de aanbiedingen van het hof konden de Engeliſchen niet verplichten hunne landgenooten te verraden.

Ondertuſſchen gingen *Bonner* en zyne amptgevoerdert voort met de Hervormden, die hunnen ſtrafpleging-Godsdienſt niet wilden afzweren, te vervolgen, en men ſlak gedurig moordvuren aan. Meer dan dertig † van allerlei ſtaat en ſex: mannen, vrouwen, kooplieden, landbouwers, edellieden, geestelyken, wierden in verſcheide plaatſen verbrand. Alle de genen, die de verklikkers aanbragten, wierden op de antwoorden, de welke zy deden op de vragen der rechters, ten vure gedoemt, willende liever ſterven dan hun gewiſſe verraden. Wy houden ons niet lang op met het verhaal dezer ſtrafplegingen, welker omſtandigheden niet tot de Geſchiedeniſſe van Engelandt behoren: men vindt dit alles in de Martelaarsboeken en in de Geſchiedeniſſe van de hervorminge van Engelandt.

Polus, een vyandt van deze wreedheden zynde, hieldt zich daar buiten, de zelve ondanks hem eerder toelattende dan goedkeurende. *Gardiner* hadt 'er ook een ſchrik van gekregen, en *Bonner* zyns zelfs verſlapte zomwylen. *Torneton* †, wybiſchop van Douvres, en *Harpſfield*, aartsdiaken van Kantelberg, ſielden zich in zyne plaats, en lic-

1555.
Zyn vertrek
uit Engelandt.

Voortgang
der ſtrafplegingen.

† Zy worden
allein de Hiſt.
van de Reform.
van *Bonner* genoemd.

Voorzorge
van den Raadt om 's
volks opſtand te
verhoeden.

Vreemde gerechtspleging
tegen een
dood en be-
graven lig-
chaam.

Bradford
wordt veroordeelt.

† *Johan Lee*
ze.

Zyne ſtand-
vaſtigheit.

1555.

† in het Martelaarsboek
van *Fox*, en in de Hiſt. van
de Reform.
van *Bonner*.

Men verbrandt zowel
vrouwen als
mannen.

Wrededers.
* *Luitenant*.

Die van Greenwich
miſhandelen
de monniken,
die de koningin
derwaarts
zondt.

Vervolgdert
noten voort met de Hervormden, die hunnen ſtrafpleging-Godsdienſt niet wilden afzweren, te vervolgen, en men ſlak gedurig moordvuren aan.

† Der zelve namen worden gevonden in de Hiſt. van de Reform. van *Bonner*, en in het Martelaarsboek van *Fox*.

Goodwin, *Burns*, *Thomans*.

Polus is verplicht te veinhad't 'er ook een ſchrik van gekregen, en *Bonner* zyns zelfs verſlapte zomwylen. *Torneton* †, wybiſchop van Douvres, en *Harpſfield*, aartsdiaken van Kantelberg, ſielden zich in zyne plaats, en lic-

1555. lieten hunnen yver blyken, daar zy den zynen zagen verflappen. *Polus* hadt zeer weinig achting voor *Torneton*, en zich gaarne tegen zyne geweldplegingen aangekant; doch hy dorft niet. Die kardinaal hadt zelfs een schromelyken vyandt in den persoon van *Paulus* den IV, die zynen haat, welken hy sedert langen tydt tegen hem voedde, zou hebben doen uitbarsten, byaldien de diensten, de welke deze gezant den H. stoel in de verzoeninge van Engelandt kwam te doen, hem niet hadden tegengehouden. Ten anderen wist *Polus* wel, dat *Gardiner* geen vriendt van hem was, en zeer verheugt zou wezen een voorwendfel te hebben om hem te benadeelen: zo dat hy hem als een verspieder van den nieuwen paus aanzag. Hy hadt gelyk; *Gardiner* stondt naar den kardinaalshoedt, en om den zelve te verkrygen beiteedde hy zynen vlyt om den paus te believen, wiens geneigtheden hy kende omtrent *Polus*. Zyne gedachten liepen ook altoos op het aartsbisdom van Kantelberg, en hoewel het zelve in bewaarderhandt van den gezant was gestelt, verloor hy echter geen hope, byaldien hy dezen tegendinger, dien de koningin boven hem verkoos, naar Rome kon doen te rug roepen, om daar mede bekleed te worden. In deze bedoeling stelde hy de straf van *Cranmer* uit. Deze aartsbisshop was door de te Oxford vergaderde prelaten veroordeelt: doch de leeraars in het geestelyk recht vonden niet raadzaam den setel open te verklaren zo lang hy leefde, en *Gardiner* zocht de middelen om zyn leven te verlangen; de eenigste hinderpaal, die 'er in den weg was om *Polus* te bevestigen. Dus terwyl de Raadt de koningin voorhielt, dat het niet recht was dezen hoofdketter te sparen, en den meester te laten leven, daar men de leerlingen verbrandde, betoogde *Gardiner* haar in het tegendeel, dat het een onsterffelyke roem voor haar zou wezen, indien ze een in der Protestanten party zo beruchten man tot hare belangen kon overhalen. Hier voegde hy nog by, dat deze bekeering zou gevolgt worden van die van alle de kettens, en dat het onseilbaarste middel, om eene gezindheit te dempen, was, het hoofd daar van te winnen. Dat de hardnekkigste dan zouden beginnen te wankelen, en alle anderen weder gewillig in eene gemeenschap treden, de welke zy den gene, die hen daar van hadt afgeleid, wederom zouden zien omhelzen. Dat de straffoeffeningen de gemoederen alleen verbitteren, zommigen afgryzen ingeboezemt, den yver van anderen bezielt, en de geveinsden naar den voet der altaren gesleept hadden. Dat men van gedrag moest veranderen, en zien of de zachtheit van geen heilzamer uitwerkinge zou wezen. Kortom, dat men alles in het werk moest stellen, om aan het hof te verkrygen de genegenheit van een onderdaan van dat belang, en om de kerk, zo het mogelyk was, te verzoenen met haren grootsten en schromelyksten vyandt. Op die wyze was *Cranmer* zyn leven, gedurende eenigen tydt, verschuldigt aanden noodsten van zyne vervolgers, en de geen, die zyn verderf zocht, wierdt door een toeval, dat iets vreemds in hadt, zyn voorspraak. Zyn toeleg was niet om *Cranmer* te behouden, maar te beletten, gelyk wy reets gezegt hebben, dat *Polus* hem het aartsbisdom van Kantelberg afstreek. *Gardiner* stierf, zo als hy in de grootste bezigheid was om ontwerpen te maken tot voldoeninge van zyne heerschezucht, en al de vrucht van zyne staatkunde was voor *Cranmer*, dien men niet deedt sterven zo lang hy leefde.

Om weder tot *Polus* te komen, deze was genoodzaakt zich op zyne hoede te houden. *Gardiner*

diner, die zyn gedrag bespiedde, hadt reets een renbode aan den paus gezonden, om by hem zyne te rug roeping te bewerken. Hy hadt dezen afgezonden belast met vertogen, die zeer tot nadeel van den gezant strekten; en den aardt van *Paulus* den IV kennende, bekwaam om allefoorten van kwade indrukfelen aan te nemen, twyfelde hy geenzins, of hy zou aan zyne berichten geloof geven, en verheugt wezen, dat men hem redenen aan de handt gaf, het zy goede of kwade, om den kardinaal te rug te roepen. *Paulus* zelf hadt hem reets in het volle Conclave voor een begunstiger der kettens uitgemaakt; hadt den kardinaal *Moron*, een groot vriendt van *Polus*, ook doen gevangen zetten, en deze laatste hadt reden te vrezem, dat hy hem wederom mogt doen komen, om hem op gelyke wyze te mishandelen. Om het gevaar te ontwyken was hy verplicht de vervolgers te laten begaan, uit vreeze, dat de paus, byaldien hy zich tegen hunne woede aankante, door de berichten van *Gardiner* gestyft zynde, de oude vermoedens van kettery, waar mede men hem eertyds hadt beschuldigt, weder tegen hem mogt doen gelden: zo dat de staatkunde van *Gardiner* den Hervormden, door beweegredenen, die men moeite zou hebben te begrypen, rampspoedig was, in den tydt, dat zy *Cranmer* gunst toebragt, en de rechterstoelen der prelaten zich ontzagchelyker maakten.

Ridley en *Latimer* beproefden daar de strafheit van. Wy kunnen de omstandigheden van het sterven dezer in de party der Hervormden zo aanzienlyke mannen met stilzwygen niet voorbygaan. Wy hebben gemeld de openbare twistredeneringen, die in den voorgaanden jare † te Oxford waren voorgevallen, de welke zy nevens *Cranmer* ter verdediginge van den hervormden Godsdienst hadden bygewoont. Deze drie kerkheeren waren toen al door de bisschoppen van den Roomschen Godsdienst verwezen, de welke, niet te vrede zynde zich voor hunne partyen te verklaren, zich ook als hunne rechtters opwierpen. Men meende ondertusschen, dat het niet genoeg was hen by eene zo onrechtmatige veroordeelinge te doen sterven, en dat men hen naar behoren in rechten moest vervolgen. De bisschoppen van Linkoln, Gloucester en Bristol wierden benoemt uit krachte van een gegeven last van den gezant, om aan hun rechtsgeding te arbeiden. Zy begaven zich naar Oxford, alwaar *Ridley* en *Latimer* waren gevangen gebleven, sedert men ze derwaarts uit den Tour van Londen, by gelegenheit van de gesprekhoudingen, waar van wy spreken, hadt overgebracht. *Cranmer* hadt andere gevolmachtigden, namentlyk den bisschop van Gloucester, in hoedanigheit van afgezant van den paus, nevens de leeraars *Martin* en *Stori*, door *Phillips* en *Maria* benoemt. Men begon zelfs de rechtspleginge met den aartsbisshop, die eerst veroordeelt wierdt †: doch naardien de twee anderen meer dan zes maanden voor hem gerecht wierden, zullen wy van hunne veroordeelinge spreken, alvorens wy van de zyne gewag maken. Wy zullen alleen in het voorbygaan aanmerken, dat het onderscheidt, het welk het hof tusschen hem en zyne twee amptgenoten maakte, wanneer het zyne straffe uitselde, en de hunne verhaafte, niet toe te schryven is dan aan het belang, dat *Gardiner*, om redenen, die gemeld zyn, daar in nam.

De gevolmachtigden, die *Ridley* en *Latimer* moesten veroordeelen, op den 28 September vergaderd zynde, wierden de twee gevangnen voor hen gebracht. De prelaten vertoonden hunne lastbrie-

1555.

Gardiner bespiedt zyn handel.

Wastom die prelaat de dood van *Cranmer* deedt uitschellen.

Debewegredenen, die hy by de koningin gebruikte.

De slechte dienst, den welken hy *Polus* docht by den paus.

Turnell van.

† in May des jaars 1554.

Veroordeelinge van *Ridley* en *Latimer*.

Dolleri.

† den 21 September.

Heylin, *Woodwin*, *Turnell*, *Fen*.

1555. Ridley weigert den gezant te erkennen.

Wat onderscheidt hy sijn tusschen den persoon van Polus, en zyn aanzien van gezant.

De bisschop van Linkoln vermaant hem den pous te erkennen.

† Math. XVI. 16.

Antwoordt van Ridley.

Zyne en Latimers standvastigheid. Hunne veroordeeling.

† Van het priesterchap alleen, en niet van de bisschoppelyke waardigheid, om redenen hier boven gemeld.

brieven, en Ridley verstaan hebbende, dat zy onder des pauzen gezag, en op het bevel van den gezant, rechtpleegden, weigerde hunne macht te erkennen, en zette vervolgens zyn muts op. Hy verklaarde, dat hy Polus eerde ter oorzaak van zyne geboorte en personele verdiensten: doch dat hy hem geen de minste eerbiedt wilde betonen in aanzien van gezant, noch aan de bevelen, die daar uit voortkwamen. Hy onderscheidde altoos de twee denkbeelden, onder welke hy hem beschouwde, zorg dragende, wanneer hy hem noemde met afzondering van zyn ampt als gezant, zyn muts af te nemen, en zich te dekken telkens als hy verplicht was van hem te spreken in betrekking van zyn gezantschap. Het was te vergetelich, dat men hem waarschouwde deze vreemdigheid na te laten, zo dat de gerechtsdienaars hem de muts van het hoofd moesten nemen in die plaatsen van zyn gesprek, daar hy de onderwerping, die men van hem eischte, weigerde. De bisschop van Linkoln vermaande hem zyne dwaalingen te laten varen, en den stoel van Rome te erkennen. Hy bediende zich ten dien einde van de gewone redenen, die men ter stavinge van de pausselyke opperhoofdigheid bybrengt, staande op die woorden van Christus, de welke hy meende beslissende te wezen: *Gy zyt Petrus, en op deze Petra zal ik myne gemeente bouwen.* Hy voegde daar by, dat alle de oudvaders de zelve aldus verstaan hadden, en dat Ridley in de zelve gevoelens was geweest, voor dat hy zich door de invoerders van nieuwigheit, gelyk hy zeide, hadt laten verleiden. Ridley gaf van zynen kant het antwoord, dat de genen, die de oppermachtigheid van den Roomschen stoel ontkennen, gewoon zyn op die tegenwerpingen te doen. Hy stondt toe, dat de andere bisschoppen eertytels gegeven hadden aan dien van Rome, den welken zy als den patriarch van het Westen, ter oorzaak van de waardigheid van de hoofdstadt des ryks, aanzagen: doch zonder hem de beheersching over de anderen, die de pous, zeide hy, zich onrechtvaardig hadt aangematigt, toe te kennen. Hy beledigt in het vooroordeel van de Roomsche kerk geweest te zyn, wanneer hy daar een gedeelte van uitmaakte; doch verklaarde tusschen van de zelve afgegaan te wezen, toen hy de hervorming omhelsst hadde, en dat niets bekwaam was hem daar weder toe te brengen. Na deze betuiging, die langen tyd duurde, gingen de gemachtigden over tot andere tegenwerpingen, rakende verscheide geloofspunten, die Ridley en Latimer in de gesprekhoudingen te Oxford hadden beweert. Zy gaven hen tot 's anderen daags uitsfel om op hunne zwaarigheden te antwoorden. Ridley beloofde daar omtrent voldoening te geven; maar dit geschiedde niet dan na hen alvorens verklaart te hebben, dat dit was zonder des pauzen gezag te erkennen. Latimer deedt de zelve betuigingen. Zy verschenen des anderen daags, om hun geloof te verdedigen. De prelaten vermaanden hen het zelve af te zweren; en dewyl zy daar niet toe te brengen waren, wierden zy veroordeelt. Het vonnis bragt hunne beschuldigungen tot drie hoofdpunten: I. De lichamelyke tegenwoordigheid van Christus in het Sakrament des Nachtsmaals gelooghent te hebben. II. Staande gehouden te hebben, dat het wezen van het broodt en den wyn in zyn geheel bleef na de wydinge. III. Niet te hebben willen erkennen, dat de Misse eene waarachtige offerhande was, die de kerk offerde voor de levendigen en de doden. Men beval, dat zy om die ketteryen van hunne waardigheden berooft w, van de gemeenschap der kerke afgesneden, en in han-

den der overigheid zouden gestelt worden, ten einde zy naar de gestrengheit der wetten gestraft wierden.

Ondertusschen poogde men op nieuw Ridley tot onderwerpinge te verplichten, en voordeel te doen met de goedertierenheit der koninginne, de welke hem genade aanbodt, byaldien hy zich wilde bekeeren. Hy verwierp dien voorslag, en betuigde daags voor zyne doot eene ongemene blydichap. Hy zeide tegen den Lord Major, by wien hy in bewaring was, dat hy hem den volgenden dag op zyne bruiloft nodigde: dus sprak hy van zyne straffydinge. Latimer en hy wierden den 16 October naar de gerechtsplaats gebragt. Toen zy voorby de gevangenis gingen, daar Cranmer in gehouden wierdt, wendden zy de oogen naar dien kant, of zy hem ook mogten zien. Het twisfgeding, dat hy toen met twee monniken hadt, belette hem in dat oogenblik aan het venster van zyn kamer te wezen. Weinig tyds daar na keek hy uit naar de strafplaats, en zyne medebroeders gewaar wordende, viel hy op zyne knien, badt Godt hun geloof te vermeerderen, om manmoedig eene zo schrikkelijke strafte lyden, en hem de zelve standvastigheid te willen geven, wanneer hy tot de zelve beproevinge zou geroepen worden. Dit heeft zommige geschiedenischryvers doen zeggen, dat hy hunne straffyding hadt bygewoont, en zyne gebeden by de hunne gevoegt, waar van daan hy vervolgens weder naar zyne gevangenis was gebragt. Alvorens men de twee lyders aan de brandpaal vast bondt, omhelsden zy elkander, en Ridley Latimer, een man meer dan tachtig jaren oud zynde, aanmoedigende, zeide hy tegen hem: *Wees goeds moeds, myn broeder, Godt zal de betuiging der vlamme matigen, of ons de krachten geven om de zelve te kunnen verdragen.* Smitb, die last hadt by deze gelegenheit te prediken, deedt eene redenvoering van een kwartier uurs lang, vol smaadheden tegen den persoon en Godsdienst van deze twee kerkheeren. Hy nam tot zyn onderwerp de woorden van Paulus: *Al was het, dat ik myn ligchaam overgave, op dat ik verbond zou worden, en hadt de liefste niet, zo zoude het my geen nuttigheit geven.* Hy vergleek hunne doot by die van den verrader Judas, en eindigde met vermaningen, de welke hy aan het volk deedt, van zich te wachten voor hunne verderffelyke lere. Ridley wilde antwoorden; doch hem wierdt gezegt, dat men hem niet zou toelaten te spreken, dan om zyne kettery af te zweren. Hy hernam, zynen Zaligmaker, noch de Goddelyke waarheden, waar in hy onderwezen was, nooit te zullen verzaken. Latimer, die door Ridley tot geduldt was aangemaant, versterkte den zelve op zyn beurt. Hy verzekerde hem, dat 'er in den tyd, dat de vlam hunne lichamen verteerde, in het koninkryk een aangenaamer licht zou ontfloken worden, het welk de gemoederen zou verlichten, en door alle menschelyke macht niet uit te blusschen zyn. Latimer raakte in een oogenblik verstikt. Ridley leedt meer. Het vuur door al te veel hout, dat men 'er boven op wierp, enigzins verdooft zynde, brandde hem alleen om de benen: doch men gaf het lucht, en de vlam toen doortocht vindende, hadt zyn ligchaam wel haast verteert. Dit was het einde van die twee prelaten. De Engelsche kerk verwondert zich over de geleerdheit en gegrondheit van Ridley, over de Christuselyke eenvoudigheid van Latimer (a), en over

1555.

Hunne vreugde.

Wat Cranmer doelt, hen ter strafplaats gebragt zecde.

† Sleidenus, Thomaus.

Ridley moedigt Latimer aan.

Smadelyke predikatie van Smitb.

* 1 Cor. XIII.

Aanmerkelyke woorden van Latimer.

(a) De Vader Orleanz zegt, dat de Protestanten hem den eersten Apostel van Engelandt noemde.

1555. over de Godvruchtigheid van alle beide. De Geschiedenis merkt aan, dat Ridley voor de moeder van Bonner, in den tydt, dat haar zoon in ongenade was geraakt, zorg hadt gedragen, en dat hyze, als ofze zyne eige moeder geweest was, behandelende, haar altoos aan zyne tafel hadt gehad. Heatb, bisschop van Worcester, en sedert aartsbisschop van York, was gedurende achttien maanden niet minder heusch van hem bejagent, toen de Raadt van Eduard hem in het paleis van Ridley, daar hem niets ontbrak, gevangen hielt. Noch hy, noch Bonner waren deze beleeftheden gedachtig in den tegenspoed van den gene, van welken zy de zelve ontfangen hadden. Zy bezochten hem zelfs niet eens in zyne gevangenis, als of de Godsdienst de menschen ondankbaar en barbaarsch maakte.

Ondankbaarheid van Bonner en Heatb.

Terwyl men de Protestanten verbrandde, arbeide de koningin aan de wederomgeving der geestelyke goederen. Men heeft nog de brieven, die zy eigenhandig daarover aanden Raadt schreef. Zy beval de gevolmachtigden hier omtrent met den gezant in onderhandeling te komen, en ten dien einde eens in de week by hem te gaan. Zy gaf hen ook last om in die gesprekhoudingen andere gewigtige artikelen valt te stellen, om de zelve tegen de zittingen des Parlements geheel klaar te hebben. Zy sprak daar in van de zorgen, die men moest dragen voor kerken en scholen, waar omtrent zy van gedachten was, dat de Raadt en de gezant onderzoek moesten doen; van het straffen der ketters, en der zelve leeraren vooral, de welke niet gespaart moesten worden; van voor Roomschegezinde predikers, ten genoegzamen getale om het volk te onderwyzen, onderhoudt te bezorgen; van de meerderheit der geestelyke bedieningen, die ze afkeurde, willende, dat ieder pastoor in zyne parochie zou blyven, en van de verbetering der zeden van de gansche geestelykheit, wier vroom leven, zeide ze, zo veel vrucht zou doen dan de uitmuntendste predikatiën.

Burnet. Bevelen der koninginne aangaande de kerkelyke zaken. † Zie de Verzameling van Burnet achter bet II Doel van zyne Hist. der hervorminge in Engelandt.

Men deedt in den zelve tydt onderzoek naar de kerkelyke goederen, die gerooft waren onder de regering van Henrik den VIII en onder die van Eduard den VI. Men tastte de genen aan, die bezoek in de kloosters gedaan hadden, en verplichtte hen zich door merkelyke sommen vry te kopen. Alle Protestanten, die zich daar onder bevonden, betaalden gewillig het geen men hen afvorderde; het zy om de strafheit van deze nazoeke te ontgaan, of om zich tegen eene andere gevaarlyker, waar voor hun Godsdienst hen, onaangezien hunne ontveinzinge, bloot stelde, te dekken.

Heylin. Geschiedenis. Jaar. Burnet. Thomas. Beroeping van het Parlement.

Het Parlement vergaderde door de zorgen der koninginne op den 21 October. Philips was in de voorgaande maand van Augusty weder over zee gegaan, en hadt zich te Brussel by den keizer begeven. Hy kwam eerst in de maand van May des jaars 1557 weder te rug. De kanselier opende de zittingen des Parlements, en bevondt zich aldaar nog twee dagendaar na: doch dit was voor de laatste maal. Hy wierdt op het einde van zyn middagmaal ziek, en slierf na grote pyn geleden te hebben. Alle de geschiedenischryvers melden, dat hy op dien dag niet aan tafel hadt willen gaan, eer de post, met welke hy de tyding verwachtte van het ter doot brengen van Ridley en Latimer, was aangekomen. Dit genoeggen kreeg hy niet voor 's namiddags ten vier uren. Zo haast als hy de brieven daar van ontfangen hadt, zette hy zich aan tafel, betuigende zyne blydschap, en etende met goeden smaak: doch strax na de maaltydt wierdt hy door eene zo hevige pyn

II Deel.

aangetast, dat men hem van de tafel naar het bedt moest brengen. Eene waterzucht, waar by eene opstopping van water kwam, sleepte hem; na eene ziekte van veertien dagen, in het graf. Day, bisschop van Cichester, was by hem gedurende zyn lyden, dat, zegt men, vergroot wierdt door de knagingen over zyn voorgaande gedrag: zo dat, wanneer Day hem, tot zyne geruststellinge, verzoonde, dat het bloedt van Christus gestort was tot rechtvaardigmakinge van berouw-hebbende zondaars, hy antwoordde: Ik heb met Petrus gezondigt; maar niet met hem geschreit. Dus slierf Gardiner, berucht in den Staat en in de kerk door zyne doortraptheit meer dan door zyne letterkunde. Hy was 'er nochtans niet van misgedeelt, sprak fraai Latyn, verstondt het Grieksch zeer wel, en was hy geen Godgeleerde, ten minste hadt hy eene grondige kennis van de burgerlyke en geestelyke wetten. Doch hy bezat andere meer in de wereldt gebruikelijk zynde talenten, en die hem in aanzien bragten by Henrik den VIII en Maria, zo wel als by de buitenlandsche vorsten. Men was verwondert over zyne doorschitterende levendigheid, byzondere scherpzinnigheid, uitnemende kennis van de zaken van zyn landt, en van die der andere hoven van Europa, als ook over de kunst, die hy bezat om de herten te kennen en 'er zich meester van te maken. Alle deze hoedanigheden, by welke nog kwam, dat hy zich meesterlyk verstondt op het veinzen, deden hem zyne oogmerken bereiken voor dat men het zelfs bemerkte. Door deze fynigheit handhaafde hy zich in de bedieningen, waar mede hy onder Henrik den VIII vereert was geworden, zich schikkende naar alle veranderingen van eene zo ongemakkelyke regering. Daar door wist hy ook, onder de regering van Maria, de komst van den gezant tegen te houden, tot dat hy zich in de eerste bedieninge van den Staat bevestigte; een middel te vinden om het koninkdom van Philips zeer enge palen te zetten, daar hy veinsde het zelve te begunstigen; het gemoedt van Paulus den IV zo wel te neigen, dat hy op het punt stondt den kardinaalshoedt, en mogelyk den tytel van gezant, van hem te erlangen, byaldien de doot zyne gansche hope niet hadt afgesneden. Zyne staatzucht was het grote beweegrade van alle zyne hoedanigheden, het zy goede, of kwade. Hy offerde aan de zelve zyne dierbaarste gevoelens op, wanneer hy de echtscheiding van Henrik den VIII en des zelfs kerkelyke opperhoofdigheid goedkeurde; en Maria zou hem eene zo grote overtreding niet vergeven hebben, ten ware hy de zelve door zyne gevangenis, de welke hy onder Eduard om den Roomschen Godsdienst onderging, geboet hadde. Mogelyk heeft men de zelve staatzucht te wyten de straffe, die hy den Hervormden deedt lyden, om zynen yver boven dien van Polus te doen uitmunten, en om te verdienen boven hem gestelt te worden. Doch alles wel overwogen zynde, was hy staatzuchtig en wreed, hy was ook een goed burger, en de genegenheit, de welke hy voor zyn vaderlandt deedt blyken, wanneer hy zo welgepaste maatregels nam tegen den toeleg der Spanjaarden, moet zyne gebreken verdragelyker maken, zo de zelve hem daar van niet vry kan spreken. Voor het overige was zyne geboorte veel doorluchtiger dan zommigen wel geloofft hebben. Hy was een bastaardt van Richard Woodvil (a), broeder van de koninginne Elizabeth,

1555.

Doodt van Gardiner.

Zyne wroedelingen.

Zyne goede en kwade hoedanigheden.

Zyne doorluchtige geboorte.

(a) Hermer zegt, dat hy een bastaardt was van Lionel Woodvil, bisschop van Salisbury, dat een zoon was van Richard Woodvil.

1555. *Heath*, gemalinne van *Edward* den IV, bygevolg nabestaande bloedverwant van *Henrik* den VIII, waar van *Elizabeth* overgrootmoeder was van moeders zyde. Aan dit bloedverwantschap schryven eenigen toe zyne bevestiging in het bisdom van Winchester. De zelve kan 'er toe geholpen hebben, maar zyne verdiensten deden hem des konings gunst winnen, en zyne slaafachtige toegewendheit hem daar van het bezit behouden.

Heath wordt kancelier.

De koningin gaf het ampt van kancelier aan *Heath*, bisschop van York, voor den tydt, als zy raadzaam zou vinden. Zy deedt hem ook eene wedergave, de welke als eene zuivere mildadigheid kon aangezien worden. De tederheit van haar gewisje in al het gene de kerk betref, was 'er het beweegmiddel van. *Whithal* was door den kardinaal *Wolsey* gebouwt tot eene woonplaats voor de aartsbischoppen van York. Het wierdt alleen een paleis van de koningen van Engelandt by overgevinge, of liever door verwijzinge van dien staatsman. De koningin maakte 'er conscientie-werk van in een huis te wonen, dat het verblyf des bisschops moest wesen. Om de aartsbischoppen vergoeding te doen gaf ze hen de plaats van Suffolk, die op den naam van dien hertog verbeurt was verklaart. *Heath* verkocht de zelve, en deedt niet verre van het hof een ander huis bouwen, dat den naam van Paleis van York heeft gevoert zo lang het in wesen is geweest. Het wierdt in den jare 1685 afgebroken, om aldaar straten te leggen, die nog des zelfs ouden oorspronk aantonen †.

† Men noemt de zelve *York-Building*, dat is, huis van York.

Klagten van het Lagerhuis over de vrekheit der geestelyken.

De afgezonden wyzen het verzoek van onderstand over tot de geestelykheit.

Affstandt der koningin van de pausselyke jaargelden.

Het Parlement vervolgde zyne zittingen: doch des zelfs neigingen waren niet meer zo gunstig voor de koningin. Zy hadt de gemeenten om onderstandt van geldt doen verzoeken, dat ze, als zy zeide, van noden hadt. Hare aanhangers vertoonden, dat men haar, sedert zy op den troon was geklommen, niets hadt toegestaan, en zochten de gemeenten aan te sporen tot eene volgzucht door het voorbeeld der geestelyken, die haar eene vrywillige gift gedaan hadden van zes stuivers van het pondt. Dit gesprek diende alleen om hunnen nayver tegen de geestelykheit op te wekken. De afgezonden van het Lagerhuis zeiden, dat het geen wonder was, al stonden de geestelyken, om de mildadigheid der koningin te erkennen, haar eenige geringe sommen toe; dat zy het koninkryk verarmt hadt, om hen te verryken, en dat, byaldien hare inkomsten niet genoeg waren om de kosten van haar huis goed te maken, zulks was bygekomen, dat ze de fondsen daar van tot hunnen voordeele verkwist hadt. Dat het Parlement maatregels moest nemen om zich tegen hunne onverzadelyke heblyst, zo wel als tegen hunne onmatige heerfschzucht, te verzetten; dat zy alle de goederen der leken, indien men hen liet begaan, inslokken, en met hunne oude rykdommen hunne oude macht weder zouden aannemen. Zy voegden daar by, dat indien de koningin geldt van noden hadt, het billyker zou wesen het zelve van de geestelykheit te verzoeken, die in den overvloed leefde, door het middel harer mildadigheden, de welke hare schatkisten hadden uitgeput, dan van de wereldlyken, die aan hare gechenken geenzins deelachtig waren geweest. Om het gerucht, dat ieder dag toenam, te stillen, deedt de koningin de genen, die voor haar werkten, bedanken, en verklaarde zich te vergenoegen met den eenigen onderstandt, dien de gemeenten haar toestonden. Dit viel den 1 November voor. Den 19 stontt de koningin af de kerkelyke tienden en pausselyke jaargelden, die *Henrik* de VIII aan zyne kroone hadt

gehecht, en waar van het hof der vermeerderingen*, een hof, door *Henrik* den VIII oppgerecht, de inkomsten behandelde. Deze vorstin, de gemeentens in haar paleis ontboden hebbende, verklaarde hen, in tegenwoordigheid van den gezant, dat zy, na den tytel van Hoofd der kerke te hebben laten varen, in gewisje verplicht geloofde te zyn ook de eerfelingen van de kerkelyke inkomsten af te staan, deze tytel den paus, dien de zelve behoort, onrechtvaardig afgenomen zynde. De gezant, toen het woordt opvatten, deedt eene lange redenvoering, om te tonen, dat alle de tienden een erfgoedt van de kerke waren; het zy ze in hare eerste natuur gebleven, of het grondleem ingelyft waren, en dat zy daar toe zonder onderscheidt wederom moeten gebragt worden. Na deze verklaring viel *Story*, een van de afgezonden, voor de koningin op zyne knien, beschuldigde den spreker van de gemeenten, dat hy zynen plicht niet deedt volgens den last, dien men hem gegeven hadt, om de herroeping van de bevrydingen van het hof van Rome te verzoeken. Dit was eene dubbelde onvoorzichtigheit van dien afgezant: hy beledigde de koningin, die deze bevryding hadt goedgekeurt, en deedt den spreker geen kleine schande aan, die daar over aan het Lagerhuis klaagde: doch *Story* hadt zich in de bezittinge geseit van alles strafeloos te zeggen. Hy hadt zich de vryheit aangematigt van den nieuwen kerkregel onder de regering van *Eduard* te wraken, en op Engelandt deze woorden van de Schriftuur toe te passen †: *Wee u! landt, wiens koning een kindt is* (a). Hy gaf zich de vryheit, van des pausen bevrydingen te wraken, onder de regering van *Maria*. Men hadt hem over zynen eersten mislag gestraft met hem naar den Tour te zenden, en men zou zyn rechtsgeding opgemaakt hebben, ten ware hy vergiffenis verzocht hadt. De dank, dien de koningin hem weet voor zyne eerste wrakinge, deedt hem vergiffenis wegens de andere bekomen. Naderhandt wierdt hy onder de regering van *Elizabeth* veroordeelt om misdaadt van gekwetste hoogheit, schoon het *Sanderus* behaagt een martelaar van hem te maken.

De affstandt der koningin van de pausselyke jaargelden en kerkelyke tienden wierdt gevolgt van een arrest des Parlements, dat de zelve afschafte, en teffens de grondleem ingelyfde tienden*, waar van de kroon zich in de bezittinge bevondt, de kerke, volgens de vertogen, de welke de gezant daar over aan de afgezonden gedaan hadt, wederom gaf. Dit laatste leedt tegenpraak. De genen, die deze zwaarigheit wilden ontleggen, sloegen een middel voor, namentlyk, dat de koningin hare rechten by opene brieven aan de geestelykheit zou overdragen, zonder dat het Parlement zich daar mede bemoeide. Maar het hof nam dezen raad voor een uitvlucht op, en begeerde, dat de zaak door eene vaste wet, de welke daar omtrent geen de minste zwaarigheit overlief, beslist zou worden. Het Huis benoemde den ridder *Cecilius*, en andere gevolmachtigden, om dit onderwerp ter onderzoek te brengen. Het wierdt goedgekeurt, gelyk de koningin betuigt hadt het zelve te begeeren. Echter waren 'er honderd zes en twintig stemmen tegen: doch men bevondt 'er honderd drie en negentig, die 'er zich voor verklaarden; en de meerderheit haalde het over.

Het

(a) *Sanderus* zegt, dat deze woorden oorzaak van zyne doot waren: doch valschelyk, naardien by eerst onder de regering van *Elizabeth* wierdt omgebragt.

1555.

* *La Cour des augmentations*.

Redenvoering van den gezant over dien affstandt.

Onvoorzichtigheit van *Story* omtrent den spreker van de gemeenten.

† *Prad. X, 15.*

Arrest des Parlements tot wederomgevinge der grondleem ingelyfde tienden. • *Les dimes infuées.*

1555. Het Lagerhuis weigert de gravin van Suserre te veroordeelen.

Het Lagerhuis verwierp een ontwerp van arrest, waar van de groten het zelve vervolgens opening deden, tegen de gravinne van Suffex. Zy was, na haren echtgenoot verlaten te hebben, in Frankryk gevlucht, en leefde zo openbaaryk in overfpeel, dat zy kinderen daar uit gekregen hadt. Het eerste onder Maria gehouden Parlement hadt reets diergelyken flap gedaan, voorgestelt de kinderen onwettig te verklaren, en de vrouw te be-roven van hare huwelyksverdingen. De voorflag daar van wierdt toen verworpen. Het Lagerhuis verwierp insgelyks het ontwerp, dat de groten het zelve toezonden. Daar wordt niet gemeld, of de man zich party hadt gemaakt, noch wat oorzaak of verschoningen deze vrouw kon heb-ben tot hare ongeregdheden, om het Lagerhuis te verplichten zich tegen de strafheit van dat der Pairs te verzetten.

burnet. Fuller.

Het weigert ook zyne toestemming te geven tot de veeheid-verklaringe van de goederen der gevluchten.

• Heylin. Verschillen tusschen de vluchtelingen, die zich in twee verdeelen.

† aan den Mayn.

Wederzyd-sche harde redenen.

De Regering van Frankfort komt in deze verschillen tusschen beide.

De gemeenten verwierpen nog een ander ontwerp, dat de groten hadden goedgekuurt, om de goederen der genen, die ter oorzaak van den Godsdiens uit het koninkryk gevlucht waren, en weigerden derwaarts weder te keren in dentydt, dien men hen zou bepalen, verbeurd te verklaren. Deze vluchtelingen hadden zich in verscheide steden van Zwitserlandt en Duitshlandt nedergezet, als te Geneve, Zurich, Embden, Frankfort en Straasburg. De talrykste geselschappen bevonden zich in deze twee laatste plaatsen. Een Engelsch schryver *, een weinig te driftig voor zynen aanhang, zegt, dat de gemeenzaamheit, waar mede die van zyne natie met de Zwinglianen en Kalvinisten omgingen, een groot getal Presbyterianen en Puriteinen maakte, dat deze laatsten, na de in vrende landen gevluchte volplantingen gestoort te hebben, vervolgens Engelandt ontruilten, werwaarts zy wederkeerden onder de regering van Elizabeth. Hy merkt aan, dat de grootste geschillen te Frankfort † voorvielen, alwaar de Engelse Zwinglianen machtig waren, en dat de genen, die den kerkregel van Eduard behielden, moete hadden om zich te bewaren. Hy meldt voor een van de voornaamste hoofden onder de eersten den leeraar Knox, en voor een van de yverigste voorstanders der anderen den leeraar Cox, die gene, die leermeester van Eduard, en vervolgens zyn aalmoezenier geweest was. De hevighheit van het verschil deedt van weerkanten een zeer harde taal voeren, en ieder liet 'er zyne drift in blyken meer dan den yver van Godvruchtighheit, die alleen zachtzinnighheit moet inboezemen. Niet alleen noopte Knox Kalvyn over deze verschillen wat hevigh te schryven, maar sprak zelfs met weinig eerbiedt van den keizer: zo dat de Regering of de Raadt van Frankfort hem geboodt uit de stad te gaan, waar op hy zich naar Geneve begaf. De zelve Regering gebruikte haar gezag in de verschillen der twee partyen, beval den Presbyterianen zich aan de tucht der Engelse kerk te onderwerpen. Alles wel ingezien zynde hadt hun twist een zo onverzoenlyken haat niet moeten te weeg brengen, vermits zy in de voornaamste hoofdpunten van den Godsdiens overeenkwamen, alleen omtrent de plegtigheden verdeelt zynde. Het is waar, dat de lere van de volstrekte voorbeschikkinge die van de Engelse kerk, de welke de zelve de anderen te last leide, aanslotelyk was: doch dit leerstuk, zuiver beschouwend zynde, zou die scheuring niet veroorzaakt hebben, ten ware het verschil over de plegtigheden daar reets den grondt toe hadt gelegd. Wy zullen zien onder de volgende regering, hoedanig Elizabeth zich in deze betwistingen gedroeg, waar omtrent men niet minder

II Deel.

over hare voorzichtigheit dan gematighheit verwondert was.

1555.

De gemeenten vervolgden hunne koelheit te betuigen omtrent het navorschen van de genen, die men van kettery beschuldigde. Daar was een arrest opgestelt om zekere verdachte personen buiten het ampt van overigheit te sluiten, en om de zelve onbekwaam te verklaren de bediening van vrederechter waar te nemen. Het ontwerp wierdt by de eerste lezing, die men in het Lagerhuis daar van deedt, verworpen. De afgezondenen, de welke weigerden het zelve goed te keuren, gaven voor reden, dat het nutteloos was hunne toestemming te hebben in eene zaak, die ten eenemaal van de koninginne afhing, en dat zy uit eigen gezag de gene buiten de bedieningen kon sluiten, de welke haar verdacht zouden wezen.

Burnet.

Het huis arbeidde vervolgens aan het opstellen van een arrest tegen een moordenaar, die de beneficie van geestelykheit tot zyn voordeel trok, en den welken het, zonderacht op zyn voorrecht te geven, ter doodt veroordeelde. Het is eene gewoonte in Engelandt, zo vreemd als oud zynde, dat de klerken of geestelyke personen om zekere misdaden niet met de doodt mogen gestraft worden. Dit was de oorzaak, dat Henrik de VII de straffe van het hete yzer uitvond †, om de boosheden van dat soort van menschen te beteugelen, wien deze wet hem belette het leven te benemen. Het voorrecht van het klerkschap hoorde niet alleen tot de genen, die de ordens ontfangen hadden, maar ook mogten dit gebruiken de genen, die plegtig verklaarden gelofte gedaan te hebben van zich tot het priesterchap af te zonderen. Men eischte alleen twee dingen: voor eerst dat zy lezen konden, ten tweede dat zy bekwaam waren tot de ordeninge. Dus konden de genen, die zich voor de tweede reis in den echt begeven hadden, of met weduwen gehuwt waren, schoon zy maar eens hadden getrouwt geweest, geenzins naar dit voorrecht staan. Belangende deze, in wien deze gebruiken niet gevonden wierden, was het genoeg, na hunne verklaringe, dat zy eenige Schrifuurplaatsen, die men uitkoos, lezen konden. Men oordeelde van de oprechtheit hunner gelofte uit dit geringe teken, dat zy gaven, om eenmaal bekwaam te zyn de zelve gestandt te doen. Sedert is dit voorrecht toegestaan aan alle de genen, de welke kunnen lezen, zonder hen eenige gelofte of verbindtenis af te vorderen. De misdadiger, waar van hier gesproken wordt, Bennet Smith genaamt, was beschuldigt twee schelmen omgekocht te hebben, om een zekeren Rufford rechtzochte van kant te helpen. De vrouw vervolgte de wraak over den moordt van haren man, en zich tot het Parlement gekeert hebbende, verzocht ze dat Smith mogt gestraft worden. Hy beledt het feit: doch beriep zich op zyn voorrecht. Men bragt hem uit den Tour, daar hy gevangen zat, naar het huis der gemeenten, na alvorens de koninginne daar toe om verlof gevraagt te hebben. Het stuk door de verklaringe der twee moordenaars en de eige bekentenisse van Smith bevestigd zynde, maakte het Huis geen zwaarigheit om hem te veroordeelen †. Het gaf vervolgens kennis van dit doodvonnis aan het Hogerhuis. De prelaten, nayverig over hunne voorrechten, die zy ten koste van de algemene veiligheid trachtten staande te houden, wendden al hun vermogen aan om de toestemming der Pairs te beletten. Zy kregen de graven van Arundel en Rutlandt, nevens eenige Mylords, op hunne handt: doch het misdryf scheen den anderen zo afschuwelyk, dat zy tot de zelve toegevendheit niet konden besluiten. Dus keur-

Beneficie van de geestelykheit waar in bestaat.

† Zie zyne geschiedenisse fol. 18.

Hoedanigheit van de misdadiger gene, die dit rechtzochte genieten.

† Moordenaars, die ven en andere diergelyke misdadigers kunnen het voorrecht niet genieten. Zie 164, 85 enz.

1555. de het grootste getal het ontwerp goed, en de
 Het woord schuldige wierdt gestraft.
 hem ondanks de tegenkan-
 tinge der pre-
 laten ontzegt.
 Scheiding des
 Parlementis.

Het Parlement scheidde den 9 December, en den
 volgenden dag zondt men naar den Tour den rid-
 der *Anthony Kingston*, een der afgezondenen, die
 in alle de raadmelingen van het Lagerhuis de
 meeste beweging hadt gemaakt. Men zegt niet
 waar in zyn misdaadt bestondt: doch hy wierdt
 weinig dagen daar na weder losgelaten. Men beschul-
 digde hem des jaars daar aan eene zamenrotting
 getmeed te hebben om twee honderd duizend kro-
 nen uit de koninklyke schatkist te ligten. Zes
 van zyne medestanders wierden gerecht; en zo als
 men hem naar Londen voerde, om hem mogelyk de
 zelve straffe te doen ondergaan, stierf hy onderweg.

De afgezant, de welke naar Rome gegaan wa-
 ren, thans te rug gekomen zynde, leverde de bisschop
 van Ely, een van hen, de bulle van den paus, die Ier-
 landt tot een koninkryk verhefte, in handen van den
 grootfchatmeester over. Het jaar eindigde met
 de strafpleginge aan een edelman; en twee an-
 dere byzondere*, die te Kantelberg verbrand
 wierden, en met het ombrengen van *Philpot*, die
 de zelve straffe te Londen ontving. Hy hadt in
 den jare 1553 den Protestantschen Godsdienst te-
 gen de vergaderinge der geestelykheit verdedigt.
 By het eindigen van de gesprekhoudinge zette
 men hem gevangen, schoon het recht der volke-
 ren hem tegen zo eene geweldenary hadt behoren
 te dekken. *Bonner* hielt hem langen tydt
 met boeiens aan de voeten in een slecht gat;
 en gedurende deze harde gevangenisge gebruikte
 men alle foorten van middelen om hem zynen
 Godsdienst te doen afzweren, doch te ver-
 geessich. Doch hielt zyne standvastigheit proef
 tegen de verzoeking van *Bonner*, deze prelaat
 liet zich ook niet door zyne redenen overtuigen.
 Het was vruchteloos, dat hy zeide, dat men hem
 niet kon beschuldigen de wetten van het nieuwe
 gouvernement overtreden te hebben, vermits de
 zelve eerst na zyne gevangenneming gemaakt wa-
 ren, noch hem voor een misdaadt rekenen het
 geen in eene openbare twistredeneringe was voor-
 gevallen, daar beide de partyen de zelve vryheit
 moest vergunt worden. Men sloeg zyne vertogen
 in den windt. Hy wierdt den 16 December ver-
 oordeelt, en in handen der Sherifs overgelevert,
 die hem deden ombrengen. Ter strafplaats ge-
 komen zynde, viel hy op zyne knien, badt Godt
 vuriglyk, en betuigde blydschap wanneer men
 hem aan de paal bondt. Zyne Godvruchtige oef-
 feningen geëindigt zynde, stak men het vuur in
 den houtstapel, en de vlam hadt hem wel haast
 verteert. Men verhaalt, dat 'er in dat jaar 67
 personen verbrand wierden, onder welke zich be-
 vonden vier bisschoppen*, en dertien priesters.

Schoon deze straoeffening geschiedde ingevol-
 ge van de door bisschoppen gegevene vonnissen,
 die hunnen last van *Polus* hadden gekregen, ver-
 vloekte deze gezant de zelve echter in zyn herte:
 doch de vreeze voor den paus belette hem zich te-
 gen de geweldenary der geestelykheit te verzet-
 ten. Dus, schoon het aartsbisdome van Kantel-
 berg in zyne handen beruiste, dorst hy zich daar
 door zyne zachtmoedigheit niet doen kennen, en
 liet al de woede der vervolgers tegen de Protec-
 tanten van dit bisdom, zo wel als tegen de ande-
 ren zyn loop houden. De vreeze, die hy gehad
 hadde voor den nayver van *Gardiner*, hadt hem
 verplicht zyne bedieninge van aartsbischop
 op te schorten zo lang deze tegendinger in het
 leven bleef. Na des zelfs doot besloot hy de
 kerkvergadering van zyne provincie te houden.
 Hy verkreeg ten dien einde een verlofbrief van

* *Hooper*,
Ferrar,
Ridley,
Latimer,
Thannus,
Burnet, *Box*,
Polus ver-
 oordeelt deze
 wreedheden.

de koningin, onder het groot-zegel verleent: en
 om de geestelyken te hoeden voor het gevaar,
 waar aan zy zich onder de regering van *Henrik*
 den VIII, door de strafheit van de wet *Premuni-*
re, zagen bloot gestelt, oordeelde men raadzaam
 omzichtigheden te gebruiken. Eerstelyk verleen-
 de de koningin macht tot de beroeping: vervol-
 gens gaf ze de geestelykheit vryheit te vergade-
 ren, de kerkelyke instellingen van den gezant goed
 te keuren, de zelve na te komen, zonder de streng-
 heit der willekeuren te vrezen. Men meende,
 dat door dien middelweg van den eenen kant de
 rechten der krone behouden, en van den anderen
 kant de geestelyken zouden gedekt worden tegen
 de straffen, waar in zy by diergelyke gelegenheit,
 om de bevelen des kardinaals *Wolsey* gehoorzaamt
 te hebben, vervallen waren. *Polus* toonde de ver-
 gaderinge een boek, dat door hem gemaakt was,
 om eene gelykslachtige order in alle de kerken van
 het koninkryk vast te stellen. Het voerde tot ty-
 tel: *Hervorming van Engelandt volgens de inzettingen*
van Polus. Daar waren 'er twaalf. In de eerste
 beval hy de gedachtenis van de verzoeninge
 van Engelandt met den Roomschen stoel te
 vieren, telkens als men den Godsdienst zou ver-
 rechten, en dat men de inzetting van den jaardag,
 vastgesteld om het feest daar van te vieren, zou
 vernieuwen. Hy bevestigde de ordonnancien der
 kardinalen *Othun* en *Ottoboni*, de welke het lezen
 van ketterische boeken verbieden, en stelde eene
 geloofsbelijdenis voor, hoedanig eene paus *Euge-*
nus de IV den Armeniers, uit name van de kerk-
 vergadering van Florence, toezondt*. In de
 tweede beveelt hy aan de bediening der Sakramen-
 ten. In de derde vermaant hy de bisschoppen en
 alle de geestelyken zich wel in hunne bedieninge
 te kwyten, zich van de aardische dingen los te ma-
 ken, in hunne bisdommen en parochien te bly-
 ven, zich by eene bedieninge te houden, op
 straffe van de zelve alle te verliezen. In de vierde
 beveelt hy den prelaten alle zon- en feestda-
 gen te prediken; bovendien zo wel de geestelyk-
 heit als het volk in het byzonder te oeffenen;
 klem van redenen te gebruiken, om den Room-
 schen Godsdienst vast te stellen. Hy liet ook toe
 een boek te doen drukken, dat de gemeenzame
 uitleggingen der leerstukken behelste, om het ge-
 brek aan bekwame predikers, waar van de kerk
 zich onvoorzien bevondt, goed te maken. In de
 vyfde drong hy aan op de heiligheit der zeden, en
 verzocht de prelaten van hovaardy af te staan;
 zich niet te kleden met zyde stoffen; de pracht
 der huisraden, en de overdaadt der tafels te my-
 den, stellende drie of vier schotels genoeg te zyn;
 de heilige Schriftuur, of eenige andere Godvrucht-
 ige boeken gedurende de maaltydt te doen lezen;
 de menigte der huisbedienden, en de kostelykheit
 van den stoet af te snyden. In plaats van hunne
 inkomsten tot al deze pracht te doen dienen, ver-
 maande hy hen de zelve in aalmoezen te besteden.
 In de zesde droeg hy zorg voor de ordening. Hy
 begeerde, dat de zelve voorgegaan wierdt door
 een streng onderzoek omtrent de zeden, lere, en
 bekwaamheit, en dat dit onderzoek door de bis-
 choppen zelf geschiedde, met alle oplettendheit,
 de welke een zo gewigtige plicht, waar van zy
 zich in conscientie op hunne vikarissen niet kun-
 nen ontlasten, afvordert. De zevende betref het
 recht om een kerkelyk inkomen te vergeven. Hy
 wilde, dat men op de verdiensten zag, zonder
 meer met dezen dan met genen persoon ingenom-
 men te wezen, en dat men den titulair verplichtte
 den eedt van de residentie af te leggen. Hy ver-
 oordeelde in de achtste de benoemingen tot de be-
 nefi-

1555.
 Omzichtig-
 heit der
 geestelyken
 tegen de wet
Premunire.

Bock van den
 kardinaal
Polus, om
 een gelyk-
 slachtigen
 kerkregel
 vast te stellen.

* in den jare
 1439.

1555. neficiën, die niet open waren. In de tiende verbodt hy de kerkelyke goederen te vervremden. Hy sprak in de elfde van kweekfcholen op te rechten voor de jeugt, die zich aan het geestelyke leven toewyde: en om de zelve te stichten, was hy voornemens het vierde deel van de inkomsten der geestelykheit daar toe te nemen. In de twaalfde schreef hy de order en manier voor, naar welke hy het onderzoek in ieder bisdom wilde gedaan hebben.

Zyne gemeenzame uitleggingen van de leestukken des geloofs. *Humelin.*

Zodanig waren de kerkregels van *Polus*, de welke in de maand February des volgenden jaars afgekondigt wierden. Hy stelde ook het ontwerp op van de gemeenzame verhandelingen over de leestukken des geloofs, de welke hy in de derde van zyne inzettingen beloofd hadde. Hy bragt de zelve onder vier tytels. De eerste behelsde de tusschen de Roomschegezinden en Protestanten betwiste hoofdpunten. De tweede was eene verklaring van de Tien Geboden, het Onze Vader, het Symbolum der Apostelen, de Engel-groet, en van de zeven Sakramenten. De derde bestondt in eene verzameling van predikatiën voor alle zondagen en plegtige feestdagen. De zelve moesten wezen of uit het Euangelie, of uit de Epistels van den dag. De vierde was eene verhandeling van de deugden en ondeugden, nevens de verklaringe der kerkelyke plegtigheden.

Imborst van *Polus*.

Niets doedt den imborst van dien kardinaal beter kennen dan deze kerkregels en gemeenzame verhandelingen. Men ziet daar in allerwegen een Christelyken yver, verselt met zachtheit, voorzichtigheit en onderwyzinge, doorsteken. Hy wenscht den Roomschen Godsdienst voort te planten, doch by wege van overtuiginge, zonder die van geweldt te gebruiken. Hy bedient 'er zich alleen van tegen de ondeugden van de geestelykheit, om de zelve tot eene verbetering te brengen, die der eerste eeuwen des Christendoms waardig zy. Hy meende, dat 'er niets krachtiger was om de genen, die van de kerk waren afgedwaalt, wederom tot der zelve gemeenschap te doen komen, dan het vroom gedrag der geestelyken. Hy zeide, dat de menschen, den eenen of anderen Godsdienst meer door vooroordeel dan door kennisse aanklevende, ligter door de heilige of ergerlyke zeden van des zelfs leeraars, dan door hunne lere wierden aangedaan, en dat 'het ware middel, om de scheuring te doen ophouden, was, gene herders over de kudde toe te laten, dan die van een voorbeeldig leven waren. Hy vergat echter de onderwyzing des volks niet: men ziet met wat yver hy zulks den bisschoppen aanbeveelt: doch de hervorming der geestelykheit baarde zyne grootste bekommring. Voor het overige oeffende hy zelf eerst het geen hy anderen aanbeval. Hy hadt een eenigen broeder, *David* genaamt (a), aartsdiaken van *Darley* onder de regeringe van *Henrik* den VIII. Hy liet hem twee gehele jaren sedert zyn gezantschap, zonder de kerkelyke waardigheden voor hem te bewerken: het zy hy hem daar toe zo bekwaam niet oordeelde, als hy begeerde dat men het ware, volgens de strengheit van zyne kerkregels, of dat hy hem wilde straffen over de toegevendheit, de welke hy, ten nadeele vanden Godsdienst, voor *Henrik* gehad hadde. Zelfs vergenoegde hy zich hem, na verloop van twee jaren, het bisdom van *Peterbury* te doen verkrygen, een der armste van het koninkryk. Zyn besluit om kweekfcholen te stichten was ook een voornemen, dat niet ge-

Het goede voorbeeldt der herders doedt veel meertot de bekeeringe van het volk dan kunne lere.

Polus oeffent zelf eerst het geen hy anderen gebiedt.

Zyn voornemen om kweekfcholen te stichten.

noeg gerocmt kan worden. Wy hebben gezien, dat *Cranmer* in den tydt van zyne begunstiging het zelve voornemen hadt. Niets schynt 'er inderdaadt bekwaamer om de kerk waardig leeraars toe te voegen, dan een diergelyk school. Zy worden daar in van hunne kindschheit af gevormt naar den aard van den Godsdienst, zonder ingenomen te worden door de grondregels van de wereldt. Doch ging het ontwerp van *Cranmer* niet door, dat van *Polus* hadt geen beter uitslag.

1555.

Zyne kerkregels hadden ook geen gewenticht gevolg. *Sanderus* zelf bekent †, dat het artykel, het welk den overdaadt der geestelyken betrof, en het getal der gerechten vaststelde, die men op tafel moest hebben, slecht ontfangen en slecht nagekomen wierdt. Hy voegt 'er by, dat men ook veel moeite vondt, om dat gene, dat de meerderheit van bedieningen, en de onverzadelyke begeerte om rykdommen op te hopen, veroordeelde, te doen opvolgen.

† In de *hist. der Schuur.*

De geestelykheit geboortzaamt zyne reglementen niet. De Hervormden klagen over zyne veinlinge.

De Hervormden klaagden (a) van hunnen kant, dat die kardinaal, wiens kerkbevelen vol zachtheit waren, alle dagen last gaf hen zonder barmhertigheit te verbranden. Zy zeiden, dat het niet genoeg was de wreedheit der prelaten in zyn herente te veroordeelen, daar hy de laste toegevendheit hadt de zelve door zyne orders goed te keuren. Dat de vreeze van zyn gezantschap en het aartsbisdom van *Kantelberg* te verliezen zyne ontveinzinge niet kon rechtvaardigen, en dat de liefde eene ontbaatzoekender manmoedigheid vereischte. Zy beschuldigden hem zelfs naderhandt *Cranmers* straffyding verhaalt te hebben; als ongeduldig zynde van zich in eene volle bezittinge van zyn aartsbisdom te zien.

De Jesuiten haten hem.

Maar de genen, die het meest misnoegen lieten blyken, waren de Jesuiten. Wy hebben gezien de instelling van die orde in het einde van de regering van *Henrik* den VIII. De zelve vondt in hare vaststellinge ten eersten tegenspraak van wegens de bisschoppen, de welke klaagden over de onafhankelykheit van deze monniken, die men buiten hun rechtsgebiedt stelde. Maar deze doortrapte en wereldkundige zamening kwam deze zwarigheden te boven. Niet te vrede zynde met zich in Italië en Spanje, alwaar der zelve stichter, dat een Spanjaardt was, het middelpunt van zyn gezag hadt geplaatst, te verheffen, verspreidde zy zich wel haast in andere koninkryken, en zocht ook voet in Engelandt te krygen. Zy verdoonden *Polus*, dat hunne orde gesticht was in het oogmerk om de kettery uit te roeien, en des pausen macht in alle de plaatsen, waar uit ze verbanen was, wederom te herstellen, en dat het bestier over de kerken van Engelandt hen dus eigentlyk toekwam; waar by zy nog voegden, dat men in den toeleg om de oude kloosters weder op te rechten niet wel zou slagen; dat het volk daar van een afkeer gekregen, en een onverzettelyken wederzin hadt betuigt tegen de orde der *Benediktynen*, de welke men gedompelt hadt gezien in de weelde zo wel als in de onwetenheit. Dat men moest denken aan grondleggingen, tegen de welke men de zelve veroordelen niet opvatte; en die een minder toegevend bestier voegden by eene aangename nieuwigheit. Zy boden hunnen dienst vervolgens aan om oeffenscholen op te rechten; waar in zy zich vleiden de gansche Engelsche jeugt te zullen trekken, byaldien men hen in be-

M m 3 zit

(a) Zie in het *Leven van Cranmer* door *Strype* de hevige klagen, de welke een Italiaan, die de hervorming omhelst hadt, en niet genoemd wordt, over het gedrag van dezen kardinaal doedt.

1555. zit wilde stellen van de uitgeroeide kloosters. *Pelus* verwierp hunnen voorflag, gelyk te zien is in zeker Italiaansch handschrift, dat, zegt men*, in de boekery van Venetic gevonden wordt. Zyne weigering verwekte de wraakzucht van die orde, de welke hem naderhandt als zynen vyandt aanzag.

Men plaatst in dit jaar de vernieuwing van de wyinge der ringen tegen de kramp. De plegtigheit daar van was onder de regering van *Eduard* verzuimt. *Maria* begeerde ze weder in te voeren. Men stelde een dienst aan, waar van het handschrift nog in wezen is*. Men badt Godt deze door de koninginne aangeraakte, en in de heilige olie gedoopte ringen door zyne alvermogende genade eene kracht mede te delen, dat der zelve metaal niet bekwaam was haar te geven.

Het geen gedurende den loop van het zelve jaar in de naburige koninkryken voorviel, verdient bygebragt te worden. Alles was in Schotlandt vry geruift. Daar was alleen eene beroerte ontstaan, door de Hooglanders verwekt, die aan hun hoofdt hadden een voornaam lidt van den aanhang, *Jan Mudyard* genaamt, van den stamme van *Cian-Reynold*, onder deze wederspannelingen berucht. *Gourdon*, graaf van *Huntley*, wierdt met een leger tegen hem in optocht gezonden. Zo als men slag zou leveren, sloegen de soldaten aan het muiten, en *Huntley* wierdt genoodzaakt weder te keren, zonder zynen last te hebben kunnen uitvoeren. Dus verhaalt het de Schotsche geschiedschryver*. Anderen† zeggen, dat die veldheer eerder denkende zyn voordeel uit dezen opstandt te zoeken, dan om den zelve te dempen, den Staat verriedt, en dat de regentin, daar van bericht zynde, hem hadt doen by den kop vatten. Zy konne overeen, dat hy by het volk zo wel als by den adel gehaat wierdt, ter oorzake van den moordt van den heer van het landt, waar mede men hem beschuldigde. De laatsen, de welke zeggen, dat deze heer hoofdt van de familie van *Cathnes** was, berichten, dat hy was vermoordt geworden. De Schotsche schryver, die hem gesproken zegt te wezen uit de oudste zydelinie van de graven van *Glanairne*, zegt, dat de graaf van *Huntley* hem, onder voorwendel van eene zamenzweringe, het zy ware of valsche, hadt doen onthalzen. Wie deze heer mag geweest hebben, en van wat middel de graaf van *Huntley* zich bedient heeft om hem van kant te helpen, immers deze daadt wierdt met afgryzen beschouwt. De graaf van *Cassel* was een van de driftigste om de zelve te veroordeelen. Hy wierdt evenwel eender gematigste in de uitspraak van het proces. Hy bragt de stemmen, die den graaf van *Huntley* stonden te verwyzen, zommige tot eene ballingschap in *Vrankryk*, andere om hem het leven te doen verliezen, tot eene boete en verbeurdmakinge van de goederen, de welke hy onrechtvaardig naar zich hadt gesleept. Deze heer herstelde zich naderhandt in de gunst der koninginne. Ondertusschen gaf men het gebiedt over het leger, dat hy door zyn mislag of de overlopinge der benden verlaten hadt, aan den grave van *Athol*. Deze vervolgde *Mudyard*, en dwong hem zich en zynen zoon op discretie over te geven. Hy voerde hen alle naar *Edenburg*, en de regentin, hen lyfsigenade verlenende, genoegde zich hen gevangen naar *Perth* te zenden. Zy vonden middel van ontkoming, en begaven zich weder in hunne gebergten, alwaar zy nieuwe beroeringen aanrechten, in het landt vielen, en alle te vuur en te zwaardt verwoestten. De regentin was genoodzaakt zich derwaarts heen in perfoon te begeven, om hun-

ne sloperyen en brandstichtingen te sluiten. *Ierlandt* was vry vredig ten opzichte van de zaken van den Godsdienst. *Hugh-Carwin* wierdt tot het aartsbisdom van *Dublin* benoemt, en kort daar na kancelier van het koninkryk gemaakt. Hy was een Engelschman, uit de provincie van *West-Morlandt*, aartsdiaken van *Oxford*, deken van *Hereford*, en kapellaan van de koninginne. Hy hieldt in dat zelve jaar een provinciaal synode, en maakte verscheide reglementen. Wat de zaken van het ryksbestier aubelangt, daar in viel weinig anmerkelyks voor, dan dat 'er eenige beroeringen geschiedden van den kant der inboelingen des lands. De gene, de welke zeiden vazallen te wezen van de kroon van *Schotlandt*, hadden *Carrickfergus* belegerd. Zy wierden gedwongen het beleg op te breken. De Ieren, die de kroon van *Engelandt* gehoorzaam bleven, deden malkander den oorlog aan; en de zoonvatte de wapenen op tegen den vader. *Calvagh O'Donel* verwoefte het graafschap *Tirkonel*, veroverde en slechte verscheide sterkten, maakte zich meester van zyn eigen vader, en zette hem in de gevangnisse, alwaar hy overleedt. *Mak-O-Neal* van *Clandeboy* sneuvelde in eene andere beroerte, en zyne landgoederen wierden op het gezag van den onderkoning, verselt met den Raadt van *Ierlandt*, onder zyne bloedverwanten verdeelt. Dit was de ridder van *St. Leger*, den welken de Roomschegezinden niet gaarne in die bedieninge leden. Hy was hen verdacht, om dat hy onder de regering van *Eduard* den Protestantischen Godsdienst openlyk begunstigt hadt. Zy beschuldigten hem zelfschimpichristen gemaakt te hebben tegen het leerstuk van de lichamelijke tegenwoordigheit, en hielden by de koninginne aan om hem te rug te roepen. Zy konden evenwel zulks in dit jaar niet verkrygen.

Daar vielen aan gene zyde van de zee merkwaaardiger dingen voor. Deaflandt van *Karel* den V van zyne koninkryken en staten ter begunstiging van zynen zoon, *Philips* den II, is een van de beruchtste gevallen, die de Geschiedenis ons aan de handt kan geven. Doch alvorens daar van bericht te doen, moet men wederkomen tot het vervolg van de oorlogen, de welke tusschen *Vrankryk* en het huis van *Oostenryk* bleven duren. De afgezanten der koninginne van *Engelandt*, vrede-middelaarster tusschen deze twee mogendheden, hadden te vergeefsch gearbeid om hen te verzoenen. Hunne gesprekhoudingen tusschen *Ardes* en *Calais* waren van geen de minste vrucht geweest, en men scheidde, gelyk wy reets gezegt hebben, zonder dat 'er iets besloten was. De keizer weigerde naar een verdrag te luisteren, ten ware de hertog van *Savoje* in zyne staten herstelt wierdt. Van den anderen kant wilde de koning van *Vrankryk* de handt niet leggen aan deze herstellinge, dan op voorwaarde, dat *Karel* *Navarre* aan *Johanna* van *Albret*, en *Plaisance* aan de *Farnezen* wederom zou geven. Dus wierden de gesprekhoudingen afgebroken, en de vyandelykheden namen weder een aanvang. Ondertusschen, naardien men van weérzyden alleen geringe toebereidselen tot den veldtocht hadt gemaakt, in hope van vrede, wierdt 'er in dit jaar niets byzonders uitgerecht. Daar vielen tusschen beide de legers wel verscheide schermutselingen voor, doch het kwam tot geen hoofdtreffen, of eenige belegeringe. De keizerschen bevltygden zich eindelyk om den burg *Corbigni* aan de *Maize*, dien zy *Philippeville* noemden, te versterken. Zy hadden een weinig te voren eene andere vastigheit opgeworpen, waar aan zy den naam van *Char-*

1555.

* Burne.

Wyng der ringen tegen de kramp.

* Zie de Verzameling van Burne.

Lesley. Thuanus.

Oproet der Hooglanders in Schotlandt.

* Lesley.

† Thuanus.

Het gedrag des graven van Huntley wordt gewaakt.

* De naam van een Noorder provincie van Schotlandt.

Het vonnis tegen hem.

Nederlaag der muiters.

Twede opstandt.

1555. Warr. Cox. Vervolg van de zaken van Ierlandt.

Binnenlandsche oneenigheit onder de Ingeboortelren.

Wat de vreedsonderhandelingen tusschen Karel den V en Henrik den II deelt albreken.

De keizerschen bouwen de sterkten Philippeville en Charlemont.

1555. Iemont gaven. Dus voerden die twee plaatsen de beruchte namen van *Karel den V* en *Philips den II*. *Marten van Rossum*, veldheer van hertog *Willem van Kleef*, gebodt het keizerlyke leger. Hy stierf aan de pest, en de prins van Oranje volgde hem op in het veldheerschap. Een vliegend legertie van het heir der Franschen, waar over de heer *de la Jaille* het gebiedt voerde, rechtte eenige verwoeftingen aan in het graafschap van Artois: doch hy wierdt op zyn beurt door *Hausmond*, gouverneur van Bapaume, verlagen. De vyanden by de nederlaag de bespotting voegende, zeiden, dat de Vlamingen de Fransche edelen namen zonder hen te wegen. Zy zinspeelden op zekere geldspecien, die toen gangbaar waren, en *Edelen met de Roos* warden genaamt. Deze slag noopte de Franschen zich binnen hunne vestingen te houden, en eindigde den veldtocht.

Daar viel ook een zeeslag voor tusschen de uit de haven van Dieppe gezeylde Fransche commissievaarders, en twee en twintig Vlaamsche schepen, van eene buitengewone grootte, de welke ryk geladen met koopmanschappen, die de Indische vloot nieuwelings hadt aangebragt, uit Spanje te rug kwamen. De Franschen tastten de zelve aan op de hoogte van Douvres, en trachtten ze terfonde te enteren. Het gevecht duurde zes uren met eene wederzydiche hardnekkigheid, en men weck af met een gelyk voordeel, of met een gelyk verlies: zes schepen van wederzyden verbrand of in den grondt geschoten zynde. De gene, die de overwinning aan de Franschen toeschryven*, zeggen, dat ze vyf schepen van de vyanden opbragten, doch zo doorboord van kanonkogels, dat ze er geen dienst van konden hebben. Zy voegen daar by, dat de Vlamingen duizend, en de kapers alleen vier honderd man verloren hadden. Doch dit laatste voordeel kwam door de doot van hun opperhoofd† met het verlies der anderen in evenwigt. Dit was een man van groten roem, en over wiens omkomen het hof van Vrankryk bedroefder was, dan verheugt over den goeden uitslag van het gevecht.

De krygsverrehtingen waren aanmerkelyker naar den kant van Italië. De fortun begunstigde aldaar beide de partyen by achtereenvolginge. De Spanjaarden voegden by de overwinning van Siena die van Port-Hercule, en dwongen de Franschen het belegeren van Calvi, in het eilandt Corsika, te laten varen. De maarschalk van Brisak in het tegendeel nam *Vulpian** in; tastte den hertog van Alva, die *Figueras* opgevolgt was, aan, en ontzette Sant-Ia, waar van deze hertog op het tijp stondt zich meester te maken. Doch het eedgenootschap van den paus met Vrankryk haarde veel meer gerucht dan de krygsverrehtingen dezer twee legers. *Paulus de IV*, gelyk wy gezegt hebben, was zeer staatzuchtig. Hy hadt ten anderen twee neven, die met drit wenichten tot hoger aanzien te komen; en de oudste, wien hy het bestier over de kerkelyke landgoederen hadt gegeven, was niet minder vervoert dan zyn oom. De hertog van Florence en de *Colonnaas*, oude vyanden van de pausen, waren het ook van de *Farnezen*, en voegden zich by de keizerschen. Vrankryk vondt zich door de daadt van den grave van Santa-Fiore, hoofd van het huis der *Sforzen*, in dit krakeel ingewikkelt. Hy nam twee van zyne broeders uit den dienst van deze kroone; en drie van 's konings galcien in de haven van Civita-Vecchia hebbende doen komen, alwaar de prior van Lombardië, een van zyne broeders, die daar over het bevel voerde, de zelve bragt, vondt hy het middel om ze te Napels weg

te nemen. In den zelven tydt schreef de kardinaal *Farneze* aan den paus, dat de Spanjaarden een toelag geinceed hadden op zyn persoon. De paus en de koning van Vrankryk, dus even vergramt zynde, sloegen de handen in een om zich tegen hunnen algemenen vyandt te verzetten. De kardinaal van Lotharingen, den welken de Fransche geschiedenischryver* verbeeldt geheel en al van den zelve aardt te wezen als *Paulus de IV*, ging naar Italië over, om het verbondt op bevel des konings te sluiten. Men hadt hem toegevoegt den kardinaal van Tournon. Deze laatste was van een geheel ander gevoelen; en beschouwde het bondgenootschap, waar in het hof van Rome dat van Vrankryk zocht in te wikkelen; als eene nadeelige verbindtenis voor het laatste, dat altoos door de oorlogen van Italië was uitgeput. De konnestabel van Montmorenci, die de gunst met de prinsen van Lotharingen deelde; was van de zelve gedachten als de kardinaal van Tournon. Hy voegde by zyne bedenkingen eene andere zeer gewigtige aanmerking. Hy zeide; dat men op het punt stondt, door de tusschenpraak van de koningin van Engelandt, die de onderhandelingen ten tien einde hervat hadde; de vrede met *Karel den V* te sluiten; dat deze vrede veel voordeliger en veiliger was dan een bondgenootschap met een paus, die wel heftig, doch onmachtig was om den oorlog, dien hy voorhadt te ondernemen; uit te voeren, en daarenboven reets met het eene been in het graf stondt*; behalven dat de aardt der pausen en andere Italiaansche vorsten Vrankryk niet onbekend behoorde te wezen. Dat zy het zelve meer dan eens hadden bedrogen, en; na de voordeelen, die zy zich voorstelden, daar van getrokken te hebben; den rug toegekeert; hunne traktaten buiten kennisse van het zelve maakt; en het in het gevaar latende steken, zich op des zelfs kosten, na zich door zyne wakkerheit gewroken te hebben, daar uit hadden gered. De konnestabel deedt echter alle deze redenen niet gelden. Zyne jaloersheit wierdt ook tegen den hertog van Guize, wien het bevel over het leger was toegelicht, gaande gemaakt. Men zegt† zelfs, dat de hertog naar het onderkoningchap van Napels, ende kardinaal van Lotharingen naar het pauschap stondt. Dit was nog eene reden om den konnestabel te verplichten zich tegen den oorlog van Italië aan te kanten. Maar van een anderen kant was het zeer ligt een tegendinger van de handt te krygen; die hem aan het hof in den weg was. Deze beweegreden haalde het tegen alle de andere over. Hy liet het krediet van den kardinaal van Lotharingen boven dryven, en het verwerend en aantastend verbondt tusschen den paus en den koning wierdt getekent. Deze twee mogendheden verdeelden Italië, alwaar zy ieder een leger moesten hebben; om zich van het koninkryk van Napels en het Toskaansche meester te maken; en hunne generaals moesten met hunne benden uitvoeren de ontwerpen, die de ministers op het papier gebragt hadden.

Zy zochten de Venetianen in hun traktaat in te wikkelen: doch de Raadt weigerde daar toe te bewilligen. De hertog van Ferrara liet zich door de welsprekendheit van den kardinaal van Lotharingen bewegen. *Ottavio Farneze* in het tegendeel leide zynen dienst voor Vrankryk neer, en zondt den halsbandt van de orde van St. Michiël weder aan den koning. De hertog van Alva, van het bondgenootschap kennis gekregen hebbende, gaf bevel omtrent de zaken van het Milanees en Piemont; trok in het Toskaansche; sprak met den hertog van Florence; en begaf zich van daar

Krygsverrehtingen der keizerschen en der Franschen.

* Nollet à la 1796.

Zeegevecht tusschen de Franschen en Vlamingen.

* Thuanus.

† *Esimesilla* van Harfluc.

Vervolg van de oorlogen van Italië.

* In het Montferat.

Haar tusschen de Catalanen en de Madia.

1555.

De koning van Vrankryk vereenigt zich met den paus.

* Thuanus.

Beweegreden der staatsdienaars van den koning om hem zulke aftenaden.

* Hy was 84 jaren oud.

† De ridder *Atellus* in zyne Geschiedschriften.

Vorderingen van de prinsen van Lotharingen. Nuyver, dien de konnestabel daar over heeft.

De Italiaansche vorsten zyn verdeelt.

naar

1555 naar het koninkryk van Napels. Van eene andere zyde hieldt de koning van Vrankryk, door het middel van *La Vigne*, zynen afgezant, by *Solyman* aan, om voordel te trekken uit de gelegenheit, en eene machtige vloot in zee te brengen, om Italië van den eenen kant aan te tasten, terwyl de paus en hy het zelve tot in het hert toe zouden ondernemen te bestormen. *Solyman* beloofde het te zullen doen: doch de Spaanjaarden verwekten hem nayver wegens de macht der Franschen, en deden hem geloven, dat *Henrik* de II het zelve oogmerk hadt, als *Karel* de VIII hadt gehad, om uit Italië in Griekenlandt over te gaan, ten einde hy, na de landstreek, die de twee ryken van een scheidt, overwonnen te hebben, zich meester van Constantinopel maakte. Men hielt hem ook voor oogen die oude voorzeggung, volgens de welke de Franschen het Ottomannische ryk moesten het onderste boven keren. De Sultan was daar over in bekommring, en volbragt niet het geen hy *Henrik* den II beloofde hadt. Wy zullen zien op wat wyze de paus en de koning van Vrankryk hun verdrag in het volgende jaar werksellig maakten. Het belette niet, dat de stillstandt op den 5 February des jaars 1556 te Vaucelles, naby Kameryk, voor drie jaren tusschen *Karel* den V en *Philips* den II ter eene, en *Henrik* den II ter andere zyde, door de tusschenspraak van de koninginne van Engelandt en den kardinaal *Polus*, getroffen wierdt. *Karel* was zeer verheugt de nieuwe regering van zynen zone gedurende deze wapenschorfing van eenige jaren bevestigt te zien.

De Spaanjaarden maken *Solyman* nayver wegens de macht der Franschen.

Thomas, *Silvanus*, *Merceray*, *Heylin*, *Burnet*.

Afflandt, dien *Karel* de V doet aan zynen zone *Philips* den II van zyne staten van Burgundië en de Nederlanden.

† *Eleanor* en *Maria*, des keizers zusters.

Akte van den afflandt.

Deskeizers redenvoering.

Hy hadt alle zyne koninkryken aan *Philips* afgestaan, voor zich alleen het keizerryk behoudende, waar van hy zich ook kort daar na ontdeed. De afflandt van zyne erfelyke ryken en staten geschiedde in October dezès tegenwoordigen jaars. Een zo berucht geval trok de oogen van ganfch Europa naar zich. De keizer riep op den 25 der gezegde maandt de algemene Staten der Nederlanden te Brussel byeen. In deze plegtige vergadering, in welke zich bevonden *Maximiliaan*, koning van Bohemen, de hertog van Savoije, de koninginnen weduwen van Vrankryk en Hungarië †, verhiel hy zynen zoon tot hoofd van de orde van het gulde vlies, en stont hem af de hertogdommen van Burgundië en Brabant, nevens de overige Nederlanden. Hy hadt hem reets de koninkryken van Napels en Sicilië overgegeven. De keizer, plaats genomen hebbende op den troon, dien men voor hem hadt opgerecht, hebbende den koning *Philips* aan zyne regter, en de koningin van Hungarië aan zyne linker zyde, las *Philibert* van Brussel, een van des keizers geheime Raden, de acte van den afflandt, in het Latyn opgestelt. De zelve behelde, dat de keizer besloten hebbende naar Spanje over te gaan, om aldaar zyne dagen in eenzaamheit door te brengen, de heerschappy van de Nederlanden alvorens in handen van zynen zone hadt willen overgeven, het volk ontslaan van den eedt van getrouwheit, en het den zelve aan den prins, zynen eenigen erfgenaam, aan wien hy alle zyne rechten overgaf, te doen aflleggen. Na deze lezing stont keizer *Karel* zelf op, en sprak eene redenvoering uit, de welke hy aangaande zynen afflandt in het Fransch hadt opgestelt en om zyn geheugen te baat te komen las hy de zelve op uit het papier, dat hy in zyne handt hieldt. Het was een kort begryp van zyn ganfche leven. Hy deedt zien, dat hy van jongs af aan gene andere bedoeling hadt gehad dan het algemene welzyn van de Christenheit. Dat dit voorwerp het eenigste en wasse oogmerk was geweest van alle zyne voor-

nemens, en dat hy van het zelve noch door de zoetheit van de rust, noch door de aanlofselen van de wellust ooit was afgetrokken. Dat 'er evenwel eenige tusschentydt diende te wezen tusschen de zaken van de wereldt, en het laatste oogenblik des levens. Dat zyn onderdom * hem waarschouwende, dat hy daar niet verre af was, hy begeert hadt die sebone provincien aan zynen zone af te slaan, om alleen op zyne zaligheid te denken. Dat hy dus de algemene Staten, de welke hy byeen hadt doen komen, vermaande, dezen nieuwen vorst de zelve geboorzaamheit te bewyzen, als zy hem gedaan hadden. Deze redenvoering geëindigt zynde, stont *Philips* op, groette de ganfche vergadering, en zich voor de voeten van zynen vader geworpen hebbende, kuste hy hem de handt. De keizer, hem toen tederlyk omhelzende, bevestigde hem in de bezittinge, met oplegginge der handen en het teken van het kruis, verselt met eene plegtige aanroeping van de H. Drieëenheit. Hy badt Godt, dat deze overdragt gelukkig mogt zyn, en waarschouwde den jongen vorst, dat byaldien hy gelukkig en met roem wilde regeren, hy Godt moest vrezen, den Godsdienst handhaven, en de wetten doen onderhouden. *Philips* antwoordde, dat hy de lessen van een zo machtigen vorst en goeden vader altoos gedachtig zou wezen, en dat hy hoopte, met behulp van deze uitmuntende onderwyzingen, door de Goddelyke genade ondersteunt zynde, zich het gezag, het welk hem wierdt toevertrouwt, waardig te maken. Zo als hy deze woorden uitsprak wierdt de keizer weemoedig. Hy zag *Philips* aan met oogen, waar in zyne ganfche genegenheit was afgeschildert, en kon zyne tranen niet wederhouden. Toen het woordt opvatende zeide hy tegen hem: *Myn zoon, ik beklage u: ik leg een zwaren last op uwe schouderen: de staat der vorsten is moeiliker dan men zich verbeeldt. Eene zo zielroerende vertoning bewoog de ganfche vergadering. Men kon des keizers tranen niet van zyn aangezicht zien biggelen, zonder insgelyks te schreien. *Philips* verzocht verfochoont te worden, dat hy niet in het Fransch antwoordde, vermits hy die taal niet al te wel sprak, en badt zynen vader niet kwalyk te nemen, dat de bisschop van Atrecht † voor hem antwoordde. Toen deedt *Granvelle*, daar toe verlof bekomen hebbende, eene lange en sierlyke redenvoering, om alle de gevoelens van *Philips* open te leggen, het zy ten opzichte van de erkentnisse omtrent den keizer, zynen vader, of van zyne genegenheit tot zyne nieuwe onderdanen. Hy voer ook tegen Vrankryk uit, het welk, naar zyn zeggen, geweigert hadt, naar de voorlagen van vrede te luisteren, die aan het zelve, in de laatste onderhandeling, de welke de bemiddelaars met de staatsdienaars van die kroon gehad hadden †, gedaan waren. Hy vertoonde des zelfs heerschzucht met vinnige uitdrukkingen, en hieldt by de Staten der provincien aan, alle hunne krachten in te spannen tot het voortzetten van een oorlog, waar van de goede of kwade uitvallen hunne rust moelt bevestigen, of storen. Vervolgens kwam hy op het stuk van den Godsdienst, en waarschouwde hen te waken tegen nieuwe gevoelens. Hy eindigde met hen te zeggen, dat zy hunnen vorst geboorzaam en de wetten onderdanig moelsten zyn: indien zy de cendragt in hunne provincien wilden behouden. Met spreken geëindigt hebbende, stont *Johannes Maas*, loontrekkend Raadsmann * van Antwerpen, op, bedankte *Philips* in den name der Staten voor de verzekeringen van zyne toegenegenheit, en beloofde getrouwheit en onderdanigheit uit name der Staten en alle onderdanen aan*

1555.

* Hy was 55 jaren oud.

Met wat plegtigheit hy de bezitting van zyne staten overdraagt.

Wat lesfen hy zynen zone geeft.

Zyne tranen en treffelyke woorden aangaande den staat der vorsten.

Granvelle antwoordt voor *Philips*.

† *Forrest*, naderhandt kardinaal van *Granvelle*.

Hy vaart tegen de heerschzucht van Vrankryk uit.

† Dit was voor die, daar het beslandt in wierdt gesloten.

Versaant de Staten tot geboorzaamheit.

* *Penfuarina*.

Phi-

1555. Philips. De koningin van Hungarië, de welke gedurende den tydt van vyf en twintig jaren (a) het bestier over de Nederlanden gehad hadde, gaf liet bewindt daar van weder over, nam afscheidt van ha- ren neve en de algemene Staten, om met Karel naar Spanje over te gaan. Zy wierdt door Maast, in den name der algemene Staten, met eerbiedig- heit voor hare goede regeringe bedankt; en ver- volgens ontsloeg de keizer de Nederlanders van den eedt van getrouwheit, aan hem gedaan, on- dertekende en bezegelde de brieven van de over- dragt met eige handt, en ging, na zynen zone op zynen troon gezet, en hem den zegen gegeven te hebben, uit de zaal, leunende, wegens zyne zwakheit, met de linker handt op de schouder van Willem van Nassau, prinsse van Oranje, en met de regter op een stok; waar na, op dien en den volgenden dag, aan Philips, door gevolmachtigden van de landzaten van ieder gewest, hulde en manschap gedaan en trouwe gezworen wierdt (b).

Karel kwam een maandt daar na in de zelve plaats, en deedt afslandt van alle zyne koninkryken, by- na met de zelve plegtigheden. De vergadering was niet min talryk dan de eerste maal. Karel vondt daar afgezondenen van alle zyne koninkry- ken van Spanje, Sardinie (c), de eilanden van Majorca en Minorca, en van alle de ryken, die het huis van Oostenryk in de Nieuwe wereldt bezat. Na hen met weinig woorden bericht gedaan te hebben wegens de gewigtige oorzaak, om wel- ke hy hen hadt te zamen geroepen, verklaarde hy zich van zyne rechten van oppermachtigheit te ontdoen, en zynen zoon daar mede te bekleden. Voor zo vele kronen, als de keizer aflondt, be- hielt hy alleen voor zich een inkomen van tach- tig duizend dukaten, het welk hem jaarlykch te Burgos, de hoofdstadt van oud-Castilie, zou be- taalt worden; en nog wierdt deze somme slecht genog betaalt. Hy hadt zelfs het keizerryk aan Philips wel willen overgeven, indien hy de toe- stemming van Ferdinand, den welken hy verschei- de jaren tevoren tot Roomsch koning hadt doen verkiezen, hadt kunnen verkrygen. Maar alle zyne pogingen te vergeeflich zynde geweest, en Ferdinand zo wel, als Maximiliaan, onverzette- lyk blyvende, vaardigde hy, een weinig voor dat hy afslandt deedt, gezanten naar hen af, om hen te verplichten hunne toestemming te geven, dat zyn zoon voor vikaris van het ryk erkent wierdt. Zy weigerden het nog. Eindelyk schreef hy aan Ferdinand, die toen te Inspruk was, wat hy ge- daan hadt; en na hem gezegt te hebben, dat hy voorhadt hem in het kort het ryk op te dragen, verzocht hy hem met zynen zone de zelve eensge- zindheit, die'er altoos tusschen de twee zyde-linien van hunne familie geweest was, te onderhouden, en voor dezen jongen vorst een onverbrekelyk bondgenootschap met de verscheide staten van het Duitche ryk te willen bewerken.

Hy was voornemens, zich onmiddelyk na zynen afslandt sloop te begeven, om naar Spanje over steken: doch de guurheit van het zaifoen deedt hem de reize uitstellen. Misschien ook om dat hy oordeelde raadzaam te wezen nog eenigen tydt by den nieuwen vorst te bly- ven, ten einde hy hem in die grote kunst van II Deel.

Hy was voornemens, zich onmiddelyk na zynen afslandt sloop te begeven, om naar Spanje over steken: doch de guurheit van het zaifoen deedt hem de reize uitstellen. Misschien ook om dat hy oordeelde raadzaam te wezen nog eenigen tydt by den nieuwen vorst te bly- ven, ten einde hy hem in die grote kunst van II Deel.

(a) Haar broeder, keizer Karel, gaf haar het bewindt daar van in den jare 1531, en ze is altoos van de Nederlanders zeer gezocht en bemint geweest.
(b) De koning moest eerst den eedt doen, en vervolgens de gemachtigden van de Staten.
(c) Van de kronen van Napels en Sicilië hadt hy reets te voren aan zynen zone afslandt gedaan.

regeren, de welke hy zo wel verstondt, en met zo veel roem geoefent hadt, kon onderwyzen. Hoe het zy, hy trok niet eerder naar Spanje dan op het einde van de maandt September des vol- genden jaars. Doch hy ruimde het paleis van Brussel voor zynen zone in, en nam zyne woon- plaats in een gemeen huis, daar hy eerder als een edelman dan als een vorst leefde. Zyn gan- sche floet bestondt slechts uit zestig personen. Hy bragt ze naderhandt nog tot een vry kleinder getal; wierdt 'er ook zo slecht van gedient, dat men zomtyds geen een knecht by hem of in zyne kamer vondt: zo dat hy niet alleen genod- zaakt was zich zeiven, maar ook anderen, te dien- nen. Dit gebeurde op een tydt dat Seld, geheim- schryver van Staat van Ferdinand, hem een be- zoek gaf. Vermits hun onderhoudt tot diep in den nacht duurde, waren zyne huisbedienden, verdrietig geworden, of hadden zich, door de vaak bevallen zynde, in hunne kamers begeven: en wanneer Seld afscheidt van den keizer nam, wierdt 'er niemant gevonden om hem te lichten. Onder- tusschen waren de kaarsen, de welke men in de lanternen van de trap zette, geheel verbrand, en Seld, die door de duisterheit niets kon beken- nen, hadt moeite naar beneden te komen. De keizer, dit bemerkende, en niemant van zyn volk zien- de, nam een van de fakkels uit zyne kamer, en volgde hem tot naar beneden. Seld meende, dat het een bediende van dien vorst was: doch wan- neer hy, omlaag gekomen zynde, zich omkeer- de om hem te bedanken, en dat hy den keizer zelf zag, was zyne verwondering ongemeen. Ka- rel liet 'er niets van blyken: dezen staatsdienaar zo beschaamd ziende, dat hy niet kon spreken, zeide hy tegen hem, Dat hy niet verwonderd moest woen hem in dit postuur te zien; dat hy thans niet meer dan een gemeen man was, en dat zyne eige huis- bedienden niet naar hen omzagen, om dat zy geen bope meer hadden, zodanige beloningen van hem te verbaas- erlangen, als men van vorsten verwaibt. Hy voegde daar by, dat hy hem verzocht dit voorval aan zynen broeder te verhalen, om hem tot een- les te verstreken aangaande de onstandvastigheit der hovelingen en de ydelheit van de grootheden der wereldt. Het is 'er een voor alle vorsten: zy moeten door een zo berucht voorbeeldt leren de onafte goederen te verachten, om de deugd al- leen aan te kleven.

Men wil, dat de twee zusters (a) van Karel den V, Eleonora en Maria, voor de welke hy altoos veel achting en vriendschap hadt gehad, niet weinig tot zynen afslandt gedaan hebben. Philips, die naar Vlaanderen was overgestoken, deedt hem daar voorts toe besluiten. Dezen vel het verdrietig niet te regeren, en Karel was de heerschappy moede. Hy onderhieldt hem in zynen afkeer. Zyne tegenwoordigheit drong ten anderen de tederheit van een vader, die on- gemeen met dezen eenigen zone ingenomen was. Dus verkreeg Philips eerlang het geen hy begeerde. Men vergat niet den keizer voor oogen te stellen de voorbeelden van een groot getal tot de keizerlyke waardigheit verhevene vor- sten, die daar van vrywillig afslandt hadden ge- daan: gelukkiger geweest zynde in hun afgezond- derd leven dan op den troon, en doorluchtiger door hunnen afslandt dan door de voortreffelyke bedryven van hunne regeringe. Onder de Heide- nen noemde men Diocletiaan, een der beroemdste

(a) Daar was nog een derde geweest, gehouwt aan den koning van Denemarcken, doch deze was overleden.

De keizer docht afstandt van zyne konink- ryken.

De geringe jaarwedde, die hy voor zich behoude.

* In den jare 1531. Zie fol. 267.

Brief door hem aan Ferdinand geslueven.

1555. Zyne ver- blyfhouding in een ge- meen huis. Zyn geringe floet.

Hy noemt zels een sake- kel om den afgezonden van Ferdi- nand, die hem was ko- men bezoeken, te lichte- ten.

Wyzte reden, die hy den gezant toe- voert, de welke over dit voorval verbaast houdt.

Voorbeelden der vorsten, die hunne heerschappy hebben afge- daan.

1555. vorsten van het oude keizerryk, en een der beste, in dien men de vervolging, die een valsche yver voor het Heidendom hem tegen de Christenen deedt oeffenen, uitzondert. Men vertoonde hem, dat die vorst, na eene roemwaardige regering van twintig jaren, zyn ryk hadt overgegeven*, en naar Dalmatië was getrokken †, alwaar hy het overige van zyne dagen doorbragt met het bebouwen van zyne tuinen. Onder de Christen keizers noemde men *Anastafius den II* en *Theodosius den III*. *Izaak Comnenus*, die het klooster boven het ryk, en boven het haar achtte, dat den naam aan zyne familie gaf*. *Mitbiel*, gezegt *Rangabe*: een andere *Mitbiel*, zoon van *Ducas*: *Manuel Comnenus*: *Johannes Gantacuzenus*, enz. Men noemde in het keizerryk van het Westen *Lotharius* †, de welke alle zyne staten onder zyne kinderen verdeelde, om zyn leven in stilte in het klooster van Prum ‡ door te brengen. Men verhielt ondertusschen de daadt van *Karel den V* boven die van het grootste gedeelte van deze vorsten, de welke hunne grootheid alleen verlaten hadden, uit vreeze, dat men hen de zelve te gelyk met het leven mogt ontroven. *Karel* hadt inderdaadt niets diergelyks te duchten. Zyn in Europa en Afrika verspreide roem deedt hem van deze beminnen, van gene ontzien, en van alle eerbieden. Dus was zyn afflandt gansch vrywillig, en niets drong hem daar toe dan de walg, dien hy van de wereldt hadt*.

* in het jaar 308. naar Salone.

* Comnenus kwam van Coma, dat hoofdhaar betekent.

† Zoon van Lotharyk den Goeden. Beweegredenen van den afflandt van Karel den V.

‡ of van Prum, in de Ardennen.

* of uit spyt, om dat hem zyn gewoonlyk geluk begat.

† in het jaar 1557.

Voor het overige, de genen, die zeggen, dat hy 'er berouw van kreeg, hebben 'er geen bewyzen van. De droefheit, die hy in het vervolg liet blyken, omdat *Philips* zo slecht zyn voordeel trok uit de overwinninge van *St. Quintin* †, is een teken van de liefde, die hy zynen zone toedroeg, en niet van een overblyfsel van genegenheit voor de wereldt. Hy hadt der zelve onstandvastigheit te diep overpeinst, om nog een trek tot de aardfche goederen te hebben. De verwisseling van de fortuin, die hem te Inspruk den rug hadt beginnen toe te keren, baarde hem de eerste gedachten tot zyne afzondering. Hy wierdt daar in versterkt door de kwelling, de welke hy hadt over het verlies van de vier duizend man voor Mets, en over de schande, van zich gedwongen te zien het beleg voor die plaats te moeten opbreken. Zyne kwade fortuin holp daar ook veel toe, en boven dit alles de denkbeelden van een ander leven, waar mede hy ganschelyk bezet was.

Doodt van de koningin Johanna, des keizers moeder.

Karel wordt te last gelegd haar de behoorlyke genegenheit niet toegedragen te hebben.

De doodt van de koningin *Johanna*, zyne moeder, die zes maanden, voor dat hy afflandt deedt, stierf, was mogelyk ook eene beweegreden daar toe, om dat die doodt hem van de zyne waarfchouwde. Deze vorstin overleedt den 12 April te Madrid, drie en zeventig jaren oud zynde, in het kasteel, alwaar men haar hieldt opgesloten, sedert dat de droefheit van haren man verloren te hebben haar ook het verstandt hadt doen verliezen. De Staten hadden voor haar den tytel van koningin van Spanje behouden, de welke in de openbare acten met dien van *Karel* gestelt wierdt. Zommigen beschuldigen dezen vorst van haar de behoorlyke genegenheit niet toegedragen te hebben. Men zeide, dat hy haar de bezitting van alle hare staten zo volstrekt niet hadt moeten ontnemen, gelyk hy twee en veertig jaren voor hare doodt deedt; dat hy haar ten minste eenige luthuizen en landhoeven, om daar op haar vermaak te kunnen nemen, hadt moeten laten behouden; dat haar kwaal, door zwaarmoedigheit ontstaan zynde, hadt kunnen genezen worden, indien men eenige zorg hadt gedragen de oorzaak daar van weg te nemen: maar dat men haar, in

plaats van door aangename voorwerpen te verkwikken, in het bedompte kasteel van *Tordofilas* hieldt opgesloten, dat ze aldaar tot al haar vermaak niet dan katten hadt, met welke te spelen zy gehele dagen doorbragt. Men vergenoegde zich niet dit van hem te zeggen, men gaf 'er zelfs lasterlyke boekjes van uit. Doch men vindt in de schimpfchriften van het volk tegen hunne vorsten niet selden meer wrevelmoedt dan waarheit.

Terwyl de keizer zyne koninkryken aan zynen zone affbondt, en het keizerryk aan zynen broeder dacht over te geven, arbeide *Ferdinand* om in Duitschlandt de vrede te bevorderen, met den Protestanten de vrye oeffening van Godsdienst weder te geven. Zy hadden de zelve by voorraadt door het verdrag van *Passau* bekomen: dat van *Augsburg*, van de maandt September des jaars 1555, gaf hen de volstrekte genieting daar van. Dus wierdt de stad *Augsburg* eene gelukkige plaats voor de Protestanten. Zy gaven aldaar eerst hunne geloofsbelijdenis in het licht, die 'er den naam van aannam. Zy zagen de zelve, na eene vervolging van eenige jaren, daar weder invoeren.

De hervorming was in Vrankryk, noch zelfs in Zwitserlandt, zo geruust niet. Wat Vrankryk belangt, *Henrik de II* gaf een edict uit, waar by de vonnissen van de geestelyke gerechtshoven tegen het leven der Protestanten, onaangezien het appel, uitvoerlyk wierden verklaart. Het Parlement van *Parys*, waar aan de kardinaal van *Lotharingen* het zelve bragt om het te registreren, kon daar toe niet besluiten, en deedt daar over krachtige vertogen aan den koning: doch dit Parlement was in den grondt den Hervormden weinig gunstiger dan de Raadt. De admiraal van *Coligny* bestondt in dit jaar den Protestantschen Godsdienst in de nieuw-ontdekte gewesten vast te maken. Hier toe strekte de tocht van *Villegagnon*, riddervan *Maltha*, die met de schepen, de welke men te *Havre de Grace* toerustte, naar *Brasillic* overstak. Hy nam vefcheide huisgezinnen en leeraars van den nieuwen Godsdienst met zich. Hy deedt 'er zelfs belijdenis van, en gaf naderhandt den admiraal bericht wegens de oprichting van zyne volkplantinge in een eilandt, alwaar hy eene sterkte deedt bouwen, die hy het *Fort van Coligny* noemde. Hy gaf hem ook rekenfchap van eene kerk, de welke hy naar het bestek van die van *Zwitserlandt* hadt gesticht. De admiraal deedt *Kalvyn* verslag van deze tydinge: doch *Villegagnon* liet zich door den kardinaal van *Lotharingen* omzetten, en verdreef de leeraars. Dus was deze oprichting van dien uitslag niet, als de admiraal zich hadt voorgestelt. Aangaande *Zwitserlandt*, daar viel eene beroerte te *Geneve* voor, waar van de medeplichtigen *Kalvyn*, nevens alle de in deze stad gevluichte Franschen, wilden van kant helpen. Het is echter waar, dat de Godsdienst dezen oproer niet verwekt hadt. Men schryft den zelve toe aan den nayverder inwoonderen, die niet konden dulden, dat men het burgerrecht aan deze vreemdelingen gaf. De schuldigsten wierden gestraft, en alles kwam weder tot rust. Verscheide personen van *Lucern*, in den hervormden Godsdienst onderwezen zynde, verzochten de overigheit, die Roomschegezind was, hen de oeffening van hunnen Godsdienst te willen toestaan; en zulks niet hebbende kunnen verkrygen vertrokken zy naar *Zurich*.

Om weder tot Duitschlandt te komen, de Protestanten hielden op de ryksvergadering te *Augsburg*

1555.

Het edict van Augsburg is den Protestanten gunstig.

De admiraal van Coligny ondernemde den hervormden Godsdienst in de Nieuwe wereldt op te reciten.

1555. burg krachtig aan om in hunse voorrechten herstelt te worden. *Karel de V* hadt reets in de maand van Juny daar over aan de vergadering op eene gunstige wyze gescreven, en *Ferdinand* was wel genegen om hen voldoening te geven. De yverige Roomschegezinden in het tegendeel kantten zich met al hun vernogen daar tegen aan, en de nieuwe paus dreigde de begunstigers van de kettery, van wat rang zy ook waren, met zynen blixem. Men gaf de bevelschriften van die geloosonderzoekers uit, de welke wilden, dat de kerkheeren, wel ver van hen te moeten toelaten den Roomschen Godsdienst te verlaten, alleen in deze waardigheid bevestigd waren om de overlopers daar van te straffen. Men besloot daar uit, indien zy zelfs overliepen, dat zy strafbaar waren volgens de strengheit der kerkwetten. Men voegde daar by, dat de kerk de hoofdketters altoos door de strafheit van hare inzettingen beteugelt hadt. Dat dus *Arius*, *Macedonius*, *Nestorius* en *Eutyches* waren veroordeelt geworden. Dat de ketters met de zelve hardigkeit gehandelt waren, zo wel door de kerk, als door den magistrat, de welke haar zynen dienst moet lenen, en dat dit het gevoelen van *Augustyn* was, gelyk te zien is in zyne brieven aan *Bonifacius* en *Vincent* tegen de Donatisten. Men vertoonde de onheilen, de welke den Godsdienst en het ryk door de toegevendheit, die de keizer *Valentinianus* voor alle seften hadt, waren overgekomen, en men zeide, dat het op de zelve manier zou gaan, byaldien men omtrent de Lutheranen verslapte. Dat de Zwinglianen en Wederdopers naar de zelve vryheit zouden staan; en dat 'er geen sekte was, hoe Godvergeten de zelve mogt wezen, die niet zou denken het zelve recht te hebben. Dit geschrift bleef niet onbeantwoord: doch men stelde het verschil over de verdraagzaamheit aan een zyde, om zich alleen te houden aan de verdodiging van de lere der Hervormden. Men zag andere veel gematigder schriften van wegens *Ferdinand* aan de vorsten en vereenigde staten, en van wegens deze laatste aan *Ferdinand*, om over de voorwaarden van het verdrag met elkander overeen te komen. Het zelve wierdt eindelyk gesloten. Het behelste, dat alle de bondgenoten van de Augsburgsche belydenisse vryheit van gewisse zouden hebben, en in de volle oeffening van hunnen Godsdienst en vreedzame vaststelling van hunne kerkorder gehandhaaft worden, zo wel als in de bezittinge van hunne goederen, waardigheden en voorrechten, zonder dat het eenige mogendheit, of gemeen persoon, wie het ook zou mogen wezen, geoorlooft zou zyn hen daar in te ontruften. Men voegde daar by, dat alle de verschillen van den Godsdienst by wege van zachtheit en minnelijke gesprekhoudingen zouden afgedaan worden.

Roomschegezinde personen in hunne plaats te benoemen, door de handen van welke zy hunne rechten van slichting, verkiezing, benoeming, enz. nevens alle de vruchten der beneficiën, zouden behouden. Het zelve verdrag handhaafde de Protestanten in de bezittinge der kerkelyke goederen, voortgekomen van de kloosters, of van elders, welke zy bezaten ten tyde van het Passausche verdrag, en daar na, verbiedende alle personen hen ter dier oorzaak te ontruften, en het kamergerecht te Spiers daar omtrent proceduren te ontfangen.

Die van Oostenryk deden eene bezending aan *Ferdinand*, hunnen erfvorst*, om hem te verzoeken, dat zy in het verdrag van Augsburg mogten begrepen worden: doch hy wees hen over tot de Ryksvergadering van Regensburg, die in het volgende jaar gehouden wierdt. Die van Beieren hielden daar toe ook by hunnen vorst aan. Al wat zy beide konden verkrygen, was, dat zy het Nachmaal mogten genieten onder de twee gedaanten. *Albert*, hertog van Pruisen, omhelste in het zelve jaar de Augsburgsche belydenis. De marquis van Baden, en de Regering van Spiers deden in het volgende jaar het zelve. De paus was vergramt, dat *Ferdinand* en de hertog van Beieren hunne onderdanen zulks hadden toegestaan, tot zo verre, dat hy dreigde de staten dier vorsten in den ban te doen, en *Ferdinand* te ontronen. Deze heerschezuchtige paus prees de wakkerheit zynor voorzaten, die koningen uit de gemeenschap der kerke hadden gestoten; en der zelve voorbeeldt willende navolgen, sprak hy niet anders dan van de kronen der genen, die hem mishaagden, op andere vorsten over te brengen, die den H. stoel of onderdaniger, of aangenaamer waren. Wy hebben gezien, met wat trotsheit hy den bedienaar, die hem op den dag van zyne inwydinge vroeg, hoe hy zyne tafel wilde gedeekt hebben, antwoordt gaf. Zes maanden daar na toonde hy, by de verkiezing van zeven kardinalen, de onbepaalde macht, welke hy begeerde te oeffenen. Hy hadt zich, wanneer hy verkooren wierdt, verbonden om 'er geen meer dan vier in twee jaren aan te stellen; en het consistorie, zich tegen dezen handel aankantende, wilde, dat 'er niet buiten de verbindtenisse zou gegaan worden. Doch hy antwoordde, dat hy oppermachtig was, en niet begeerde, dat men hem tegen sprak. Daar waren 'er echter maar zes van de zekeren, die den hoedt ontfingen. *Groper*, deken van Keulen, sloeg het af; meer te roemen door zyne zedigheit, dan de anderen door de bezittinge van deze uitslekende waardigkeit.

Het jaar 1556 begon met een komeet, die zich met zynen vurigen staart vertoonde op acht graden van den Evenaar. De zelve duurde twaalf dagen. Elk redeneerde daar over met betrekking op de zaken, die hem aangingen, en volgens het algemene oordeel, waar in men is, dat deze verschynselen zich nooit laten zien zonder eenig onheil te beduiden. De Engelschen zeiden, dat deze verheveling den vervolgeren verwytt deedt wegens het bloedt, dat zy vergoten hadden, en den Hervormden voorspelde, dat hun lyden nog geen einde hadt. *Karel de V* gaf 'er een ander oordeel van. Hy geloofde, dat dit verschynsel zyn doodt voorspelde: weshalven hy zich verhaafte het ryk over te geven, gelyk wy wel haast zullen zien.

In dezen tusschentydt geschiedde 'er een geval, dat bekwaam zou geweest zyn gansch Engelandt in beroerte te brengen, byaldien het zelve was ondersteunt geworden. Een jongeling van achtien jaren kwam te Londen, alwaar hy zich voor

1555.

* door den staand van *Karel den V*, zynen oudsten broeder.

De hertog van Beieren staat zyne onderdanen toe het Nachmaal te houden onder beide gedaanten.

Verscheidt vorsten omhelzen de Augsburgsche belydenisse.

Paulus de IV dreigt *Ferdinand* en den hertog van Beieren.

Wat antwoordt by de kardinalen geeft, die zich tegen zyne onbepaalde macht aankantten.

1556. *Goodwin*, *Merceray*, *Komeet*.

Goodwin, *Heylin*, *Baker*, *Earnst*, *Thuanus*, *Fox*.

Bevelschrift der geloosonderzoekers tegen de prelaten, die van den Roomschen Godsdienst waren afgegaan.

Hunne redenen tegen de verdraagzaamheit.

Antwoordt der Hervormden.

Voorwaarden van het verdrag van Augsburg.

Wat middel men vindt om de goederen en waardigheden der beneficianten, die den Roomschen Godsdienst verlaten hadden, te behouden.

1556. Een bedie-
ger geeft zich
uit voor Edu-
ard den VI.

Eduard den VI uitgaf. Hy geleek inderdaad naar dien vorst, en zeide zelfs, dat hy het was, schoon men hem al over drie jaren overleden geloofde te zyn. Verscheide personen voegden zich by hem; het zy men ligtgelovig genoeg was om eene zo tastelyke leugen voor waarheit aan te nemen, of blyde was een voorwendfel gevonden te hebben om opstand te verwekken. Men reide zeven ridders onder de medeplichtigen, hier onder begrepen den ridder *Kingston*, waar van reets gesproken is. Hun eerste aanleg begon met een diefstal van twee honderd duizend kronen, die zy uit de koninklyke schatkist ligten. Zommige geschiedenschryvers verhalen dezen diefstal, om welken de schuldigen gestraft wierden, zonder van dezen gewaanden *Eduard* gewag te maken: doch de meesten spreken alleen van dezen roof als van een gevolg van de zamenzwering. Men zegt ook, dat twee van die ridders † bedienaars van de prinsesse *Elizabeth* waren, en dat de koningin *Maria* haar zulks tot een misdaad wilde toerekenen. Voor het overige twyfelt men aan de waarheit van de beschuldiging van deze zeven ridders, om dat men geen bewys vindt van hunne misdaad, en in het proces van den bedrieger niet gemeld worden. Men bevondt, dat deze een molenaars zoon was; dat zommigen hem *Willem Constabel*, en anderen *Fesberstone* noemden. Dewyl 'er meer zothet dan kwaadaardigheid in zyn bedryf te vinden was, vergenoegde men zich met hem te doen geeselen en te bannen. Doch in zyn schelmstuk volhardende, en zich aanhangers makende, was het hof bevreest, dat hy het volk, reets misnoegt over het ryksbestier, tot een gevaarlyken opstandt mogt brengen: zo dat hy op nieuw gevat, en veroordeelt wierdt om gehangen te worden. Zommigen willen, dat *Mylord Dudley*, broeder des hertogs van Northumberlandt, nevens eenige andere groten, deel aan de zamenzwering hadden: doch dat zy naar Vrankryk vluchtten. Hoe het zy, deze oproer wierdt wel haast gestilt, en hadt geen andere gevolgen.

† *Tidal* en *Tregmoran*.

Hy was de zoon van een molenaar.

Men doet hem geeselen.

Hy volhardt in zyne bedriegeryen, en wordt gehangen.

Veroordeeling van *Cranmer*.

† in de kerk van St. *Maria* te *Oxford*.

Hy weigert des pauten gezant te erkennen. Hoofdpunten van zyne beschuldiging.

Zyne verdigting. * *Symbolum*.

De geweldige doodt van *Cranmer* maakte meer gerucht. Dit was een aangenaam schouwspel voor eenigen, en een afschuwelyk voor anderen. De driftige Roomschgezinden meenden met de doodt van dien hoofdketter, gelyk zy hem noemden, over de kettery te zegepralen, ende Hervormden vreesden, dat het licht der reformatie door het verlies van een zo doorluchtig hoofdt in Engelandt zou uitgebluscht worden. Men hadt zyn geding reets den 12 September des voorgaanden jaars opgemaakt: doch het vonnis kwam eerst den 26 February daar aan volgende. Toen hy voor zyne rechtters verscheen, onderscheidde hy *Brooks*, bisschop van *Glocester*, des pauten gezant, van *Martin* en *Stori*, de twee gevolmachtigden van *Philips* en *Maria*. De vierchaar naderende †, deedt hy deze twee laatste een diepen groet; doch be-wees *Brooks* geenzins de zelve eer, om dat hy meende geen de minste achting aan den paus verschuldigt te zyn, en dat hy des zelfs macht niet wilde erkennen in den persoon van zynen gezant, of staatsdienaar. Men beschuldigde hem van afval, van kettery, van ontucht, en van hoogverraad. Alle deze misdryven wierden in de aanspraak, die de bisschop van *Glocester* aan hem deedt, ten toon gestelt. Hy eindigde met den gevangen tot berouw te vermanen, en met hem hope in te boezemen, dat 'er, byaldien hy zynen Godsdienst wilde afzweren, genade voor hem te wachten stondt. *Cranmer*, toen op zyne knien vallende, zeide het Onze Vader en de Geloofsbellydenis * der Apostelen op. Dit deedt hy om zich te rechtvaardigen van de misdaden van afval en

kettery, die men hem te last leide. Vervolgens betuigde hy zyne getrouwheit voor de kroon, volgens den eedt, welken hy ten tien einde meermaalen gedaan hadt. Dit was om zich te zuiveren van verraadt tegen den Staat, waar aan men hem ook wilde schuldig maken. Hy nam uit dit laatste hoofdpunt, betreffende zyne getrouwheit, gelegenheit om te doen zien, dat de zelve een natuurlyk gevolg van zynen Godsdienst was; dat de Hervormden geen ander opperhoofd dan hunnen koning erkennende, hunne gehoorzaamheit geenzins verdeelden; in plaats dat de aanhangers van de Roomse kerk beleden, zo veel, en zelfs meer, van den paus, dan van hunnen vorst af te hangen. Hy sprak uitvoerig van de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik* den VIII, zeggende *Brooks*, dat hy moest gedenken de zelve bezwoeren te hebben, en vertoonde hem, dat *Warham* aan de zelve geloof hadt, voor dat hy, *Cranmer*, dezen prelaat in het aartsbisdom van *Kantelberg* was opgevolgt, en de zelve naderhandt onderwezen hadt. *Stori*, het woordt na *Cranmer* opvatende, verdedigde de opperhoofdigheit van den Roomschen stoel. *Martin* ondersteunde de zelve stelling, en verweet *Cranmer* den paus getrouwheit gezworen te hebben wanneer men hem in het aartsbisdom van *Kantelberg* hadt ingewyd †: zo dat hy alleen door eene laste toegevendheit voor *Henrik* den VIII van gedachten was verandert. Hy voegde daar by, dat hy door de zelve onbestendigheid de lichamelijke tegenwoordigheid ontkende, daar hy certyds ten vure doemde de genen, die dit leerstuk tegenspraken †. *Cranmer* antwoorde, dat de betuigingen, de welke hy by het plegtige van zyne inwyinge gedaan hadt, genoegzaam te kennen gaven, met wat gevoelen hy reets toen tegen des pauten gezag was ingenomen. Aangaande de lichamelijke tegenwoordigheid, deze bekende hy geloof te hebben, tot dat *Ridley* hem door klem van redenen overtuigt hadt, dat dit eene dwaling was.

1556.

Hy spreekt uitvoerig van de kerkelyke opperhoofdigheit van *Henrik* den VIII.

† Zie deze inwying in het leven van *Henrik* den VIII.

Hy zag op de strafocening aan *Lambert* onder *Henrik* den VIII.

Na dit gesprek stelde men het bewerp van zyne beschuldiging op, de welke men tot deze hoofdpunten bragt: I. Dat *Cranmer* twee maal getrouwt was geweest, de eerste maal heimelyk onder de regering van *Henrik* den achtsten, de laatste reis onder *Eduard* den zesden. II. Dat hy verscheide kettersehe schriften hadt doen drukken. III. Dat hy was afgevallen, de gemeenschap der Roomse kerk hadt verlaten, en de lichamelijke tegenwoordigheid in het Nachmaal tegengesproken. *Cranmer*, zich gedwongen ziende op deze artykelen te antwoorden, bekende, dat hy getrouwt was geweest, van de Roomse kerk was afgegaan, en het leerstuk van de lichamelijke tegenwoordigheid ontkent hadt. Hy beweerde in dit alles niets gedaan te hebben, dan het gene met Gods woordt overeenkwam. *Brooks* sprak vervolgens om hem te wederleggen. Daar na hoorde men de getuigen. Der zelve verklaringen overgenomen zynde, dagvaarde men *Cranmer* om binnen vier en twintig dagen voor den paus te verschynen, om aldaar geoordeelt te worden. Ondertusschen zondt men hem weder naar de gevangenis. Dit was het middel niet om naar Rome te gaan, gelyk hy zulks aan zyne rechtters vertoonde: doch deze namen daar geen acht op. Zeker geschiedenschryver † zegt, dat hy niet verwezen wierdt, om dat de paus, die over het gedrag van den gezant misnoegt was, zyne bulle geweygert hadt, om de commissarissen te volmachtigen, en dat hy, door den Engelschen afgezant genoopt zynde de zelve te zenden, de clausul van vier en twintig da-

Men brengt zyne beschuldiging onder drie artykelen.

Hy antwoort daar op.

Uitspraak der rechtters, die hem voor den paus dagvaarden.

Waarom hy niet ten eerste verwezen wierdt. † *Heylin*.

1556. dagen hadt gebruikt, om den gevangen voor hem te doen verschynen. Een ander geschiedenisfchryver † zegt, dat de paus, op de aanhoudingen van den koning ende koninginne, deze clausul sedert herroepen hadt; dat hy twintig dagen daar na *Cranmer* veroordeelt, en bevolen hadt, hem aan den wereldlyken arm over te leveren. Deze fchryver voegt 'er by, dat de paus in den zelve tydt aan *Bonner*, bisschop van Londen, en *Thirleby*, bisschop van Ely, eene bulle hadt gezonden, om den gevangen te ontordenen, en in handen van den wereldlyken arm over te leveren. Men verrechtte echter deze plegtigheit eerst zes maanden daar na.

Bonner en *Thirleby*, op den 14 February te Oxford gekomen zynde, om hunnen last uit te voeren, deden den gevangen voor zich brengen. Men las de bulle van den paus, die hem voor halsterrig * verklaarde, om dat hy te Rome niet verschynen was, als of het aan hem hadt geslaan deze reize te doen, daar men hem gevangen hielt.

Men las ook de gene, de welke deze twee bisschoppen beval, hem van zyne waardigheit te beroven (a). Dit gedaan zynde, verrechtten zy deze plegtigheit op eene zeer verschillende wyze. *Bonner* uitte zyne blydschap tot zo verre, dat hy den lyder smadelyk behandelde. *Thirleby* in het tegendeel wierdt daar over dermaten met droefheit aangedaan, dat hy bitterlyk schreide. Hy hadt *Cranmer* tederlyk bemint, en ten anderen was hy van natuur zo zacht, als *Bonner* wreed was. De afzetting geschiedde op deze wyze. *Cranmer* verscheen voor hen in een eenvoudige geestelyk kleedt. Men deedt hem met priester-gewaadt aan: doch om te tonen, dat zulks alleen geschiedde om hem ten toon te stellen. De zelve waren slechts van zeldoek gemaakt. Het geleck derhalven zeer wel naar een toneelspel. Men zette hem een myter op het hoofd, en gaf hem een kruis in de handt. *Bonner*, hem dus aan het volk vertronende, riep uit: *Ziet den mensch, die met den paus den spot dreef: tegenwoordig wordt hy door den paus geoordeelt. Ziet den mensch, die de kerken verwoeste: tegenwoordig wordt hy in de kerk† veroordeelt. Ziet den mensch, die het Sakrament verachtte: tegenwoordig wordt hy voor het Sakrament veroordeelt. Thirleby* kon deze spotredenen niet verdragen, de welke hy den gene, tot wien zy gericht wierden, zo wel als den gene, die ze uitprak, onwaardig achtte. *Bonner* hadt hem beloofd andere omzichtigeden met *Cranmer* te gebruiken: dus verweet hem *Thirleby* zyn woord niet gehouden te hebben. Na deze spotredenen wierdt de beschuldigde afgezet. Men nam hem al die belagchelyke optooisels, waar mede men hem versiert hadt, stuk voor stuk, en met al de plegtigheden, die het Roomsche ceremoniël by diergelyke gelegenheden gebruikt, af. Gedurende dit ganfche ichouwspel zag men *Thirleby* de tranen in zulk een overvloed langs de wangen biggelen, dat hy nauwlyks spreken kon. Doch *Cranmer* zeide tegen hem, dat deze afzetting hem niets ter wereldt raakte; dat hy sedert langen tydt zich van den stoel van Rome hadt afgescheiden, en dat deze ydele plegtigheit, de welke alleen geschiedde om hem met meer parade daar van af te snyden, hem geen de minste kwelling baarde. Dat hy voor het overige niet begreep, met wat recht men hem voor halsterrig * kon verklaren, als niet voor den paus zynde verschynen; hem, dien men altoos gevangen hadt gehouden. Dat

(a) Men zette hem af, om dat hy plegtelyk naar de wyze van de Roomsche kerke was ingewyd.

hy gereed was geweest naar Rome te gaan, om aldaar zyne lere te verdedigen: doch dat men hem ten dien einde in vryheit moest stellen, of hem derwaarts doen voeren. Dat in allen gevalle de paus geen gezag over hem hadt, zo min als over de andere Engelschen, en dat hy zich van het vonnis beriep op de eerste vrye en algemene kerkvergadering. Ondanks zyne vertogen en beroep † ging men voort met hem af te zetten. Het bevel om hem ter doot te brengen kwam tien dagen daar na: het is van den 24 February. De kancelier *Heath* deedt het zelve, door last van de koninginne, de welke hem met deze verrechtiging belast hadt, opstellen en registreren; als of hy zich voor de nakomelingschap hadt willen rechtvaardigen wegens de strafoeffeninge aan een zo beruchten man. De uitvoering daar van geschiedde eerst den 21 Maart.

Men wist *Cranmer* in dien tusschentydt zo ver te brengen, dat hy zyne gevoelens afzwoer. Dit is eene al te beruchte zaak in de Geschiedenisfche, om de omstandigheden daar van met stilzwynen voorby te gaan. Men verwondert zich, dat een man, die onder de regeringe van *Henrik* den VIII en van *Edward* den VI zyn werk hadt gemaakt van standvastigheit en oprechtheit, zyne gevoelens door eene schandelyke ontveinzing verriedt. Hy hadt het vertrouwen van *Henrik* alleen verkregen, om dat hy de waarheit nooit voor hem verburgt. Hy hadt zyne vrienden standvastigheit betuigt, en de ongunst der genen, die hy zyne achting waardig hadt geoordeelt, was niet bekwaam hem daar van af te trekken. Hoe gevaarlyk het was de neigingen van *Henrik* den VIII te beledigen, verliet hy *Anna van Boulen*, noch *Cromwel* niet, en al de woede van den hertog van Northumberlandt kon hem niet verplichten van de vriendschap, de welke hy den hertog van Sommerset toedroeg, af te slaan. Ondertusschen verliet hy zich zelve, en hy, dien het nooit aan getrouwheit voor zyne vrienden ontbroken hadt, verraadt schandelyk zyn gewisse. De nadering van eene afgryfselyke doot was oorzaak van deze zwakheit. De hoop van zyn leven te behouden, zegt een geschiedenisfchryver †, die 'er volgens zyn vooroordeel zeer hatelyk van spreekt, deedt hem zyne misdaden verfoeien. Hy voegt 'er by, dat hy, by een geschrift, met zyne handt getekent, bekent zeventien malen van Godsdienst verandert te zyn. Niemandt van de anderen meldt deze laatste omstandigheit, de welke deze fchryver alleen voorgeeft om de gedachtenis van *Cranmer* verfoeilyk te maken. Onaangezien zyne geveinsde afzweringe, vervolgt hy, gaven de bisschoppen hem evenwel, na hem afgezet te hebben, aan den wereldlyken arm over. De waarheit is, dat hy drie maal het geschrift van zyne afzweringe tekende. Men deedt de lere van *Luther* en *Zwinglius* verwerpen, de opperhoofdigheit van den Roomschen stoel erkennen, als mede de zeven Sakramenten, de lichamelijke tegenwoordigheit van *Christus* in het Nachtmal, het vagevuur, de zielmissen, en de aanroeping der Heiligen. Hy vermaande alle de genen, die in de dwaling waren, zyn voorbeeldt na te volgen, en betuigde deze verklaring alleen getekent te hebben om zyn gewisse gerufft te stellen, zonder dat hy daar toe gedwongen was. Zodanig was de afzweringe van *Cranmer*, aan het wankelen geholpen zynde door de vreeze des doods, misleid door de hope van het leven te zullen behouden, en verraden door de zwakheit van de menschelyke natuur. Dit geschiedde echter eerst na vele aanvallen, waar mede men zyne standvastig-

1556.
Lijfigheden
waar van
men zich be-
dient om
hem te ver-
leiden.

tigheid dagelijksch bestormde, te hebben uitge-
staan. Men zondt by hem Spaansche en Engel-
sche leeraars, die alles in het werk stelden om
hem te winnen. Van den eenen kant hieldt men
hem voor de denkbeelden van eene yfelyke straf-
fe, de welke hy stont te lyden, indien hy hard-
nekkig by zyne gevoelens bleef; van den anderen
die van een vermakelyk leven, het welk men hem
deed hopen, zo hy zyne kettery afzwoer. Men
gaf hem te kennen, dat hy in zyn aartsbisdom
herstelt zou worden, en niet minder aanzien on-
der de regering van *Maria* hebben, dan hy onder
die van *Henrik* en *Eduard* gehad hadde. Men wilde
hem zelfs een voormaak geven van het geluk,
dat men hem beloofde, en ten einde men zyne
afzwering mogt verhaalen, kwam men de zelve
voor met bedriegelyke zachtheden. Hy wierdt
uit de gevangenis in het huis van den deken van
de kerke van *Jesus Christus* overgebracht. Daar
was het, dat men voort over hem zegepraalde.
Zo haalt als men het geschrift, dat men zocht,
van hem was machtig geworden, bestemde men
de plaats en den tyd van zyne straftydinge. In
het oogmerk, dat men hadt, om met zyne af-
zweringe te pronken, zette men een schavot op
de plaats van de kerk van *St. Maria*, om hem
daar op te doen klimmen, en gedurende dat men
de acte, die hy getekent hadt, las, aan het volk
te vertonen. Om dit schouwspel plegtiger te ma-
ken, oordeelde men raadzaam het zelve met eene
sierlyke leerreden, ter zake dienende, te verfel-
len, waartoe *Cole*, opperregent van het collegie
van *Exton* †, last kreeg. Doch de triomf was
zodanig niet, als de Roomschegezinden hoopten.
Cranmer was door de wroegingen van zyn gewis-
se en de snoodheit van het schelmsluk, dat men
hem gespeelt hadt, weder van zyne bedwelminge
bekomen. Het bedrog ontdekt hebbende, dacht
hy op zyn beurt de hope zyner vyanden te very-
delen, en door een openbaar berouw de misdaadt
te boeten, die zy hem hadden doen begaan. Na
zich in dit voornemen versterkt te hebben schreef
hy heimelyk eene oprechte belydenis van zyn ge-
love, en stak de zelve by zich toen men hem naar
de strafplaats geleidde.

† By de poor-
ten van
Windfor.

Berouw van
Cranmer.

Leerreden
van *Cole* toen
Cranmer op
het schavot
was.

Men deedt hem op het schavot klimmen, dat men
hadt opgerecht, om van het volk, waar van een bui-
tengemene toeloop was, gemakkelijker gezien te
kunnen worden. *Cole*, toen het woordt nemende,
schilderde Gods gerechtigheit en barmhertigheit
met levendige verwen af. Hy bevytigde zich bo-
ven al om te doen zien, dat die twee grote eigen-
schappen Godselkander nooit beledigden, en dat
zy, mettegenstaande hare schynstrydigheit, altoos
overeenkomende waren. Dit strekte om tot zyne
bedoelinge te komen. Hy wilde de strafocffening
aan *Cranmer* rechtvaardigen, en *Philips* en *Maria*
ontlasten van den haat, dien het ombrengen van
dezen kerkvoogdt zou mogen verwekken in een kon-
inkryk, alwaar hy ongemeen geacht wierdt.
Dus van Gods eigenschappen tot de volmaakthe-
den der vorsten, zyne stedehouders en levendige
beelden op aarde, overgaande, zeide hy, dat hun-
ne rechtvaardigheit hunne goedheit geenzins ver-
nietigde. Hy voegde daar by, dat de oeffening
van de eerste niet minder noodzakelyk was dan
de praktyk van de andere voor het geluk van hun-
ne onderdanen zo wel, als voor hunnen eigen
roem. Vervolgens tot de zaak zelf komende,
vertoonde hy, hoe *Philips* en *Maria* zich ver-
plicht vonden hunne toestemming te geven tot
het straffen van *Cranmer*. Hy zeide, dat de Staat
en de Godsdienst daar in het zelve belang had-
den; de Staat door den hoon, den welken *Cran-*

mer wylen de koninginne *Catharina*, met haar hu-
welyk te vernietigen, hadt aangedaan; de Gods-
dienst door de geweldenary, die deze prelaat te-
gen de Roomschegezinden hadt gepleegt, met
hen de gehoorzaamheit van den Roomschen stoel
te onttrekken, wiens gezag hy hadt afgeschact.
Hy voegde daar by, dat hy door deze twee sno-
de aanslagen gelegenheit tot beroerten gegeven,
en de deur voor ketteryen open gezet hadt. Hy
zeide daarenboven, dat men deze offerhande aan
Morus en *Fischer* verschuldigt was, die de martel-
dood gestorven waren om de rechten der kerke
te handhaven. Dat het billyk was, hun bloedt
te wreken op een gelyk getal van hunne vyanden,
en die verdiensten hadden, met de hunne over-
eenkomende. Dat de hertog van *Northumber-*
landt een van die slagtoffers was geweest; dat
Cranmer de andere moest zyn. Dat de eerste een
soort van voldoening aan *Morus* hadt gegeven;
dat *Cranmer* de zelve vergoeding aan de gedach-
tenisse van *Fischer* zou doen, en dat 'er geen gees-
telyk persoon in het ganische koninkryk gevonden
wierdt, dien men met hem gelyk kon stellen,
dan de gene, die gerecht stont te worden. Zich
vervolgens tot *Cranmer* wendende, roemde hy

1556.

Hy roemt
zyne bekeering,
waar van hy sprak
als van een *Cranmer*,
wonderwerk der
genade. Hy betoonde
zyne ver-
keering.

wonderwerk der genade. Hy betoonde zyne ver-
wondering over de onverwinnelyke macht van
Gods Geest, en schreef hem daar van al den roem
toe. Hy beloofde den lyder het *Paradys*, hem
verzekerende, dat men Godt voor zyne ziele zou
bidden in alle de kerken van *Oxford*, en dat men
aldaar zielmissen voor hem zou doen. Zo lang
deze aanspraak duurde smolt *Cranmer* in tranen.

Hy hief zyne oogen nu en dan hemelwaarts, om
Gods barmhertigheit af te smeken, en sloeg de
zelve vervolgens voor zich neder, om zyne bes-
chaamdheit te betuigen. *Cole* verzocht hem zich
aangaande zyn gelove voor het volk te verklaren,
en by monde te bevestigen het geschrift, dat hy
getekent hadt. *Cranmer*, zich toen op zyne knien
werpente, deedt een zeer Godvruchtig gebedt.

De uitdrukkingen daar van waren ziecroerende, en
onder deze bewegingen van zynen yver bespeurde
men de ontroering van zyn gewisse. Zyn gebedt
geëindigt hebbende vermaande hy zyne toehoorders
de liefde der wereldt te verzaken, den koning en
de koninginne door eene bewegreden van gemoedt
te gehoorzamen, en zich vereenigt te houden
door de banden van liefdadigheit. Deze redene-
ring was eigentlyk een voorafpraak, om de ge-
mooderen der vergaderinge tot aandacht te bren-
gen, en om de zelve bekwaamer te maken om naar
hem te luisteren, wanneer hy tot het stuk van
zyne belydenisse zou gekomen zyn. Hy beken-
de, dat dit het gewigtigste artykel was, dewyl
zyne zaligheit daar volstrektelyk van af hing. Hy

beschouwde zich als een mensch, die de vreugde
van het *Paradys*, of de pyniging der helle stontt
in te treden. Hy sprak de geloofsbelydenis der
Apostelen uit; verklaarde zyne gevoelens over de
H. Schriftuur, en tot het juiste punt van zyne
afzweringe gekomen zynde, zeide hy met eene
verheve stemme: Ik heb deze versbrikkyke af-
zwering, ten nadeele van de waarheit en tegen de
gevoelens van myn gewisse, getekent, door de vreeze
voor de doot en de liefde tot het leven overmant
zynde. Ik zal die zelve handt, die het geschrift
daar van zo lastbertig heeft getekent, straffen; en
wanneer ik tot den bontstapel zal gekomen zyn, zal
ik ze zelf in het vuur steken, om aldaar bare mis-
daadt te boeten. Hy verklaarde zyne handteke-
ning te herroepen; dat hy in de gemeenschap der
Hervormden stierf, en dat hy van het Sakrament

Bewegingen
van *Cranmer*
gedurende
deze reden-
voering.

Zyne ge-
loofsbelyde-
nis, waar by
hy zyne af-
zwering her-
roept.

De betul-
ding, die hy
doet van
zyne handt
zullen ver-
branden.

1556. des Nachtmals de zelve gevoelens hadt, als men in het boek vondt, dat hy daar over in het licht hadt gegeven. Eindelyk kwam hy tot het punt van des pauzen gezag, den welken hy voor den Antichrist uitscholdt. Tot hier toe hadt men met vry wat oplettendheit naar hem geluifert: doch de aanhangers van den Roomschen stoel dezen hoon, dien zy voor eene Godslastering opnamen, niet kunnende verduwen, schoten 'er op in, en vermaanden hem van taal te veranderen, met ernst te spreken, en zich aan de uitdrukkingen van zyne afweringe te houden. Hy antwoordde hen, dat hy maar eens van zyn leven geveinst hadt, namentlyk wanneer hy dit geschrift tekende; dat hy het zelve opentlyk herriep, en 'er een van een tegenstrydigen inhoudt by zich hadt, om met die beuwinge van zyn gelove te slerven, gelyk hy het zelve beleiden hadt. Hy wilde zyne redenen hervatten: doch de priesters scheurden hem weg, en men sleepte hem naar de strafplaats, alwaar Ridley en Latimer eenige maanden van te voren de marteldoodt gesmaakt hadden.

Zyn intwoordt aan de genen, die hem vermaanden om zich by zyne afweringe te houden.

De woorden, die hy uitsprecht onder het verbranden van zyne handt.

Zyne laatste woorden.

Zyn hert wierdt niet verteert.

Godwin.

Aanmerklingen op verschidegevallen van zyn leven.

De Roomschegezinden pryzen de zachtmoedighheit van Maria.

beeldt van gematigheit, roept hy uit, en waar van hy in zyn schik is getuige geweest te zyn. De Hervormden velden daar het zelve oordeel niet over. Zy zeiden, dat de Godsdienst deze vorstine alleen ten voorwendel hadt gestrekt. Dat ze in den beginne Cranmers leven maar hadt gespaart; om het verwyte van wreedheit en wraakzucht te ontgaan: doch dat ze terfchondt, na dat ze zich, onder den dekmantel van den Godsdienst, daat tegen meende te kunnen beveiligen; het masker hadt afgelig. Dat ze veinde te zegepralen over de straffe van een hoofdketter; terwyl ze vermaakschepte om de oorzaak van haar moeders echtscheidinge te doen verbranden. Zy voegden daar by, dat ze omtrent zyne straffydinge zo veel ongeduld getoont hadt, dat ze den paus hadt aangenoopt zyne bullen ter veroordeeling van Cranmer spoedig over te zenden, en dat ze vervolgens haast maakte om hem ten vure te doen overgeven (a). Hun verwyte bepaalde zich niet alleen met den persoon van de koningin: zy beschuldigen ook den kardinaal Polus de straffe van Cranmer verhaast te hebben, om in het bezit van het aartsbisdom van Kantelberg, waar over hy tot dien tydt toe alleen een provisioneel bewindt hadt, en dat onder hem slechts berustende was, bevestigt te worden: zo dat ze hem, met die waardigheit bekleed, aanzagen als zynde opgeschikt met het geroofde goetd van een onschuldigen prelaat, dien hy aan zyne staatzucht hadt opgeoffert. Doch deze beschuldiging is ongegrond: want behalven dat de aardt of het gemoet van Polus geen zins tot zodanige wreedheit overhelde; was hy reets werkelijk in het bezit van het aartsbisdom van Kantelberg, open gevallen zo haast als Cranmer wierdt veroordeelt, en vervolgens plegtelyk ontwyd en afgezet: ook was hy reets door den paus IV. in die waardigheit bevestigt, als klaarlyk blykt uit de order, by welke hy in dat bezit wordt gestelt, zynde getekent den 21 Maart, als boven is gezegt de dag, op welken Cranmer ter doot wierdt gebragt: hoewel men niet kan ontkennen, dat zich Polus daar door vry gehaat maakte; om dat hy zich, gelyk wy haast zullen verhalen, daags daar aan tot aartsbilichop liet inwyden.

1556. De Hervormden veroordeelen hare wreedheit.

Paulus den IV. in die waardigheit bevestigt, als klaarlyk blykt uit de order, by welke hy in dat bezit wordt gestelt, zynde getekent den 21 Maart, als boven is gezegt de dag, op welken Cranmer ter doot wierdt gebragt: hoewel men niet kan ontkennen, dat zich Polus daar door vry gehaat maakte; om dat hy zich, gelyk wy haast zullen verhalen, daags daar aan tot aartsbilichop liet inwyden.

Wat lof zy Cranmer nageven,

in het jaer 1543.

Van de verwytingen, de welke de Hervormden deden tegen de aanleggers van deze doot, gingen zy tot den lof over van de genen, die de zelve gesmaakt hadt. Zy verbeeldden hem als een buitengemeen man; den welken Godt verwekt hadt om de hervorming, onder Henrik den VIII begonnen, en onder Edward den VI voltooit, in te voeren; van een onvergelykelyke zachtheit en gematigheit; getuige daar van de toegevendheit, die hy betoonde omtrent de genen, de welke, in de laatste jaren van de regering van Henrik, op zyn leven hadden toegelegd. Zonder zwakheit evenwel, en zo standvastig om zyne vrienden in hunne ongevallen by te staan, als goedertieren en edelmoedig om zyne vyanden te vergeven. Rekkelyk in der waarheit omtrent de genen, die met het oppergezag bekleed waren: doch oprecht, en vriendt tot aan het altaar alleen, en behalven in dingen, die het gemoet maakten. Getuige hier van de wakkerheit, waar mede hy Henrik den VIII tegenfchondt, om het edict der zes artykelen te beletten, en naderhandt den hertog van Sommerfet, by gelegenheit dat die hertog de kerkelyke inkomsten wilde vervremden. Nederig voor het overige en zedig in alle de bedryven van zyn leven. Na zich

(a) Hare order, om hem, onangezien de gedane afweringe, te verbranden, is getekent den 24 February. Acta Publ. Tom. XV, fol. 431.

1556. zich over de neigingen van zyn hert verwondert te hebben prezen zy die van zynen geest, als zyne wetenschap, zorgvuldigheid en oordeel: hoedanigheden, die verfeit waren van een onvermoeden vlyt, en een byzonderen yver voor zynen Godsdienst. Getuige daar van zo vele verzamelingen, die hy over de betwille leerstukken opstelde. Zy wilden weten, dat zyn styl zyne gedachten niet beantwoordden, endat hy, dit gebrek kennende, dien van *Ridley*, meer gebonden en beknopter zynde, hadt ontleent. Zy roemden ook zyne herbergzaamheit, en zeiden, dat hy die deugd, zo wezentlyk aan een bisschop, by uitnemendheit bezat. Dat hy van zyn palcis een soort van gashuis maakte, niet alleen voor de armen van zyn bisdom, maar ook voor de zieken van de vloot, en dat hy heelmeefters onderhieldt om de gekwetsten by hunne te rug komst van de scheepsmacht te verbinden. Dat zyne tafel van die zelve liefdadigheid gevoelde. Dat 'er in plaats van prachtige festynen, die men voor ryke gaffen vervaardigt, alleen maaltyden gehouden wierden, die, wel is waar, zeer geregelt waren, doch waar in niets overtolligs te vinden was, en waar op zyne vrienden, die hy wist behoefstig te zyn, genodigt wierden. Zyne afzwering hadt hen geërgert: doch zy waren door zyn berouw gesticht geworden, en de onverschrokkenheit, met welke hy zyne handt verbrandde, deedt hem niet alleen onder die van huine gemeenschap voor een martelaar, maar ook voor een heldt doorgaan.

De verandering, die *Henrik de VIII* gemaakt hadt in het wapen van dezen prins, voorspelde de martelersdood.

† De schryver van het *Leven van Cranmer* meent, dat die verandering in den jaer 1543 geschiedde.

De gelykmatige genegenheit van *Cranmer* voor *Henrik den VIII*.

Palas doecht zich daags na het ombrengen van *Cranmer* tot aartsbischop van *Kantelberg* in *wyden*.

Zy zeiden, dat *Henrik de VIII* de wys, op welke hy sterfenzou, voorspelt hadt, zonder daar op te denken: wanneer hy, het wapen van dezen prelaat veranderende, hem, in plaats van kraanvogels, die zyne familie voorde, pellikanen deedt aannemen. Hy oordeelde, dat deze vogel een zinnebeeldt van *Cranmer* was, wiens bloedt het geloof van diegenen voedde, de welke hy de hervorming hadt doen omhelzen: even als het wyfje van den pellikan, zeide hy, hare jongen met het hare voedt. Hy stelde hem gelyk met de beruchte bisschoppen van de eerste kerk; met *Ignatius*, *Polycarpus*, *Cyprianus*, *Chrysofomus*, *Ambrosius*, en *Augustinus*; en wanneer men zynen val daar tegen opwierp, antwoordden zy, dat *Liberius*, zo doorluchtig onder de bisschoppen, die den Roomfchen setel bekleed hadden, nog tot schandelyker was gekomen. De Roomfchgezinden in het tegendeel kreten hem uit niet alleen voor een onbestendigen, de welke geen Godsdienst hadt dan dien van het hof, waar van hy een slaaf was, maar ook voor een lafhertig staatsdienaar, die zyn eer en gewisse hadt opgeoffert, nu aan de woede, en dan aan de wellust van *Henrik den VIII*. Het is waar, dat hy dien vorst ten uiterste hadt zoeken te believen: doch *Gardiner* hadt het niet minder gedaan. *Cranmer* liet zelfs blyken meer pal te staan voor zyn geloof by gelegenheit van het edict der zes artykelen, dan de bisschop van *Winchester* voor het zyne, daar het de kerkelyke opperhoofdigheid goldt. Hy hadt daarenboven de rechten van *Maria* verdedigt, en *Gardiner* hadt die van de koningin *Catharina* laten varen. Voor het overige was zyne genegenheit voor *Henrik den VIII* geen genegenheit, die baatzuchtig en slaafsch was. Men merkt aan, dat hy over hem al zyn leven in den rouw ging, en zich na de doot van dien vorst niet hadt willen doen scheren, zo dat zyn baardt tot eene onmatige lengte groeide.

Des anderen daags na deze strafverrechtinge wierdt *Palas* tot aartsbischop van *Kantelberg* in *wyden* gewyd, het geen gelegenheit heeft gegeven tot

de vermoedens en het verwyf, waar van wy gesproken hebben. Zy waren, gelyk wy hebben aangetoont, ongegrond: doch in allen gevalle schynt de welvoeglykheit te vereischen, dat hy daar in wat meer omzichtigheit hadt gebuikt, als zynde de opvolger van een man, die by het volk in zo veel aanzien stondt, het welk, om zich daar over te wiken, dezen kardinaal in zyne schimpredenen geenzins spaarde. Zyne daadt wierdt vergeleken by die van *Abab*, wanneer hy het bloedt van *Naboth* vergoot, om des zelfs wyngaard machtig te worden, en men maakte de woorden van den Prophet tegen dezen bloeddorstigen koning op hem toepasselyk: *Hebt gy dood geslagen, en ook eene erfelyke bezitting bekomen?* Het was niet lang geloden, dat *Palas* priester was geworden, daar van de orde op het einde van het jaar 1557 eerst ontfangen hebbende. De aartsbischoppen van *London*, *Ely*, *Worcester*, *Lincoln*, *Rochester* en *St. Afaph* wydden hem in. Hy ontfing den mantel * eenige dagen daar na. Op den 28 Maart begaf hy zich naar de kerk van de *Boog* †, alwaar hy door de bisschoppen van *Worcester* en *Ely*, na dat de *Misse* door den eersten dier twee prelaten gedaan was, daar mede bekleed wierdt. Wy hebben elders † verhaalt, met wat plegtigheden de paus dit vericfel, dat alleen een geweeffel van garen en wolle is, overal met kruiffen bezaait, wydde. De aartsbischop kan den zelve niet ontfangen, of hy moet alvorens een byzonderen eedt van gehoorzaamheit aan den paus hebben afgelegd. Wy zullen niet spreken van de geldfomme, de welke hy, volgens de schattinge van de Apostolische kancelery, verplicht is te betalen. Men schryft de uitvinding van den mantel toe aan paus *Pasialis den II**, de welke de bisschoppen daar door in eene volstreker afhankelijkheit van den Roomfchen stoel hoopte te brengen. Die van *Palermo* en *Gnesna* waren de eersten, aan welke hy den zelve zondt, en de koningen van *Sicilië* en *Polen*, in welke staten deze twee setels zich bevonden, de eerste, die zich tegen deze nieuwigheit, waar van zy de gevolgen wel voorzagen, aankantten. Doch de pauzen waren toen meeter, en die vorften, zo wel als andere naderhandt, wierden verplicht te buigen. *Palas*, met dezen mantel omhangen zynde, stee den kansel op, en toonde in de leerreden, die hy uitsprak, des zelfs herkomst, gebruik, en stoffe. Men zeide, dat zyne redenvoering erbarmelyk was; dat 'er de levendigheid, noch bevalligheid van de in zyne jeugt door hem zamengestelde stukken geenzins in bleek. De dorheit van zyn onderwerp was 'er mogelyk de oorzaak van. Ten anderen hadt deze kardinaal een tegenzin gekregen in de redeneerkunde †, en zich een styl aangewent, die zo droog en zo laag was, dat andere daar van waldden.

Voor en na de strafcoffening aan *Cranmer* geschiedden 'er gedurende dit jaar nog verscheide andere. In de maand *February* verbrandde men op *Smithfield*, eene openbare plaats te *London*, een priester, een edelman, twee ambachtslieden en twee vrouwen †. Eene diergelyke strafcoffening geschiedde in de zelve maand te *Kantelberg* aan een man en vier vrouwen. In de maand van *April* verbrandde men twee vrouwen te *Ipswich*, drie ambachtslieden te *Salisbury*, een man en eene vrouw te *Rochester*, een priester te *Kantelberg*, nog een priester, een diaken en vier ambachtslieden op de plaats van *Smithfield*, het gewoonlyk toncel van deze droevige dingen. Zes ambachtslieden uit de stad *Colchester* wierden door *Bonner* veroordeelt, en eindigden hun leven door

Schimpredenen der Hervormden tegen dezen handel van den kassinaal.

* *Pallium*, † *Boog Church*.

† in het le- ven van *Henrik den VIII*.

Herkomst van het *Pallium*.

in het begin van de XII eeuw. In de *Cronique* van *Harmar* wordt gezegt, dat *Gregorius den I* in het begin van de VII eeuw.

† *Oranid*.

Haylin, *Goodwin*, *Barnet*.

Fen, *Volharding* in de strafcoffeningen. Zie der zelve vernamen by de Engelsche schryvers.

door

1556. door een en zelve vuur. Hy deedt in de maand van May te Stafford de zelve straf lyden aan een oud man van 78 jaren, die verminkt aan de benen was, en aan een blinde; deedt een ander blind man verbranden, nevens een ambachtsman van Gloucester. Hunne straffydinge wierdt voorgedaan door die van drie vrouwen. Drie mannen wierden te Beckles, in de provincie van Suffolk; verbrand; vyf te Suffex, en een te Leiceller in de maand van Juny. In de zelve maand verwees 'er die woedende prelaat te Stafford zestien te gelyk ter doot; en meende een zeer fraai schouwspel te vertonen met hen alle zestien in een hoop te doen verbranden. *Polus* ontweldigde hem drie van deze slagtoffers: de andere dertien, waarvan elf mannen en twee vrouwen waren, wierden te zamen verbrand. Drie mannen beproefden de zelve wreedheit te Bury, in de provincie van Suffolk, en drie andere te New-Bury in het begin van July.

Schrikkelijke wreedheit.

† Catharina Ganges gebeten.
† Jaques Amy.
† Elzer Gesling.

Doch niets haalt by de moorddadigheid, die den 8 van de zelve maand op het eilandt *Garnsey* pleegt wierdt. Eene weduwe * en hare twee dochters wierden aldaar ten vure gedoemt. De deken van het eilandt † verklaarde haar voor ketterich, en leverde haar aan den baljuw ‡ over, die haar deedt verbranden. Een der twee dochters was met een leeraar getrouwt, die zich naar vremde gewesten hadt begeven. Zyne vrouw was zwahger en niet ver van haar harens-tydt af. Men gaf zich alleen het geduld niet van nog eenige dagen te wachten, tot dat ze verlost zou wezen, gelyk de wetten zulks bevelen, en de menschelykheit alleen dit de onbeschaafde volkeren inboezemt. Men liet de woede nog verder gaan. De moeder, aan de paal vastgemaakt, en de vlam haar om het lichaam geslagen zynde, zag men 'er een kindt uitkomen, dat een knechtie was. Een der aanbouwers, door dit deerlyk voorwerp niet medelyden aangedaan, rukte het kindt uit des moeders buik, en redde het zelve. De baljuw, daar kennis van gekregen hebbende, beval, dat men dit onnossele schaapje weder in het vuur zou werpen, het geen geschiedde. Eene afgryffelyke daadt, en waar van men bezwaarlyk weerga zal vinden. Ook meenden de genen, die de zelve bedreven hadden, verplicht te wezendaar van vergiffenisbrieven te verzoeken toen *Elizabeth* op den troon kwam. De deken was een van het getal der genen, die zich van deze brieven bezorgden, en nog negen andere personen nevens hem. Dus hadden de uitvoerders van *Marias* wreedheden de goedertierenheit van de gene van noden, die haar opvolgde, om hen hunne gruweldaden te vergeven.

Op den 18 van de zelve maand wierden een man en twee vrouwen te *Greenstadt* verbrand, en eene blinde vrouw onderging op den 1 Augusty de zelve straffe. Den 8 en 25 September rechtte men twee manspersonen te *Bristol*; op den 24 der zelve maand vier te *Mayfield*, in de provincie van *Suffex*; den 27 een man en eene vrouw te *Bristol*, en den 12 October een man te *Nottingham*. Dus rekent men, dat 'er in dit jaar vyf en tachtig personen alleen om den Godsdienst verbrand wierden. Men beschuldigde hen noch van geweldenary, noch van ontheiliging. Hunne ganfche misdaadt lag in de bewegingen van hun gewisse, die ze zelf zorg droegen voor anderen te verbergen: zo dat men, om hen te ontdekken, geloofsonderzoekers * moest aanstellen. Deze al te ver gaande strafocfeningen, die noch sexe, noch ouderdom, noch aanzien spaarden, en die men zelfs aan blinde en verminkte pleegde, verwekte de verontwaardig-

* Inquisiteurs.
Verontwaardiging der Engelschen tegen de vervolgers.

II Deel.

ging der Engelschen. Van de afschuwelykheit der personen ging men tot die van den Godsdienst over, de welke diergelyke moorddadigheden gezag byzet, en niets hielp 'er meer tot de hersteling van de hervorming onder de volgende regering; dan de afkeer; dien men kreeg van de gedurig voorvallende en barbarische strafplegingen van deze. Men zegt zelfs, dat de denkbeyden daar van in des volks gemoedt nog zyn overgebleven, waar in zy zyn overgegaan van vader tot zone, gereed om wakker te worden op de minste beweginge, die zy een zo wreden Godsdienst zien doen, en waar van hunne voorvaders de geweldenary en ontmenfchtheit beproeft hebben. Ten anderen was deze vervolging van een uitwerkfel, het geen de andere byna altoos gehad hebben: want in plaats van de Hervormden in hun gelove te doen verflappen, wekte zy der zelve yver hoe langs hoe meer op. Men zag hen vergaderen by het licht der brandende houtflapels, die hunne broeders verteerden, en byeenkomsten houden van twee honderd personen ter zelve plaats, daar men meende de zelve te hebben uitgeroet. Zy hadden ook hunne leeraars om hen te onderwyzen en te versterken, onder welke men *Scambler* en *Bentham* voor de beruchteste hielt. De koningin *Elizabeth* maakte hen naderhandt bisschoppen van *Peterburg* en *Lichtfield*. Men noemt ook *Berber*, *Foule* en *Roub*. De laatste; een Schot van geboorte, wierdt door *Banner* verwezen en verbrand.

1556.

De Engelschen, die in vremde landen gevlucht waren, droegen zorg van daar boeken over te zenden, die bekwaam waren om den moedt van hunne broeders, de welke op eene zo wrede wyze vervolgt wierden, te ondersteunen. In dien zelve tydt was het, dat deze vluchtelingen tegen elkander in verdeeldheit, en in die grote hevigkeit van zintwisten raakten, de welke de volplanting van *Frankfort* ontruiften, waar van wy de oorzaken en den uitslag boven gemeld hebben. De genen, die den Engelschen kerkregel * verdedigden, lieten niet na de anderen te verwyten, dat de kleinachting, die zy daar voor toonden, den roem der hervormers, de welke den zelve hadden opgestelt, benadeelde, terwyl die hervormers met hun bloedt bezegelden de waarheden; die daar in vervat waren. De tyding van deze verdeeldheden was een overmaat van droefheit voor de Hervormden, die bedektelyk in Engelandt leefden, en de vremdelingen wierden geërgert te zien, dat menschen, welke het belang van den Godsdienst uit hun vaderlandt hadt verban-

De moordbedryven ontstonden den yver der Protestanten.

De Engelsche vluchtelingen zenden boeken aan de Hervormden over.

* Liturgie.

Aanmerking op de standvastigheit van de genen, de welke in Engelandt verbrand wierden, en op de verdeeldheit der genen, die gevlucht waren.

Den groten van haren Raadt gedaan hadt nopens de goederen der geestelyke gemeenschappen, welke haar gewisse haar drong wederom te geven. Om zich daar in te kwyten ging ze voort met het klooster van *Greenwich*; waar aan men met het begin van het voorgaande jaar begonnen hadt de handt te leggen, op te rechten. Zy deedt 'er twee nieuwe bouwen in de plaats van *Smithfield*, een *Jakobyner* en een *Franciskaner*. Zy rechtte dat van de dochters van *Sion*, van de orde van *St.*

Heylin.

Barnet.

Sanderus.

Wederoprechting der kloosters.

1556. Brigitta, naby Brainford, weder op. *Henrik* de VIII hadt het zelve voor de algemene affchaffinge der kloosters onder de voet doen halen, uit wraak tegen de nonnen, die schuilplaats gaven aan zyne vyanden, en over den zamenhandel, dien zy met de Maagd van Kent, welker gevallen wy boven verhaalt hebben, gehouden hadden. *Maria* bevlytigde zich, door een rechttraads tegen dien van haren vader overstaanden yver, om dit klooster wederom in staat te brengen. Zy beschouwde des zelfs puinhopen als een uitwerkfel van de vervolginge, de welke deze gemeenschap om de wille van de koninginne, hare moeder, geleden hadt, en meende verplicht te zyn dit gebouw weder van nieuw te doen ophalen. Zy hadt ten anderen eene byzondere aching voor de nagedachtenisse van de Maagd van Kent, wier ommevang deze geestelyke dochters rampspoedig was geweest. Deze gewaande prophetesse hadt hare komst tot de koninklyke waardigheid voorzegt; en zy, zich daar mede bekleed ziende, dacht aan de gene, die haar zo eene merkwaardige uitkomst voorspelt hadt, en begeerde hare erkenntenis daar over te tonen in het weder-oprechten van dit klooster. Daar stak echter niets bovennatuurlyks in de voorzegginge van deze dochter, dat maar een slecht vrouwenfch was, daar toe aangezet, of omgekocht, door bedriegers, wier schelmery ontdekt wierdt. Ook dorst de koningin niet bestaan der zelve eer te herstellen, tegen het arrest des Parlements, dat haar hadt veroordeelt. Zy vergenoegde zich met de acten, die van haar gewag maken, te vernietigen, en het klooster van de dochters van Sion weder op te bouwen, om een gedenkteken te zyn van hare onschuld, gelyk des zelfs puinhopen hare veroordeeling hadden aangeduid. Door de zelve beweginge van erkenntenis aangedaan zynde voor de Karthuizers van Sheen, herstelde zy der zelve klooster by de stad Richemond. Deze monniken hadden laten blyken, dat zy de party van de koninginne *Catharina* aankleefden, waar van hen niets hadt kunnen afscheiden, en *Henrik* hadt zich genoodzaakt gezien hen uit te roeien, ter oorzaak van de beroerten, die zy gedurig in den Staat verwekten. *Maria* in het tegendeel meende verplicht te wezen een voor de koninginne, hare moeder, zo gunstigen yver, schoon de zelve haren vader ontteert en het koninkryk beroert hadt, te belonen.

Doch hare aanmerkelykste stichting was die van de abdy van Westmunster. Daar zyn 'er, die zeggen, dat haar die oprichting weinig kostte, en dat ze niet anders deedt dan het dekenfchap en de hoofdkerk te vereenigen, waar van ze eene abdy maakte, die ze den naam van Feknam gaf. *Sanderus* spreekt 'er anders van. Zy gaf, zegt hy, aan het klooster van Westmunster des zelfs oude gedaante en luister. Hy voegt 'er hy, dat dit de gewone begraafplaats van de koningen van Engelandt was, en dat de Benedictyner monniken daar eertyds het opzicht over hadden gehad. Dat de wereldlyke priesters zich daar in gedrongen hadden sedert dat *Henrik* het zelve in eene Kollegiale kerk hadt verandert †; dat de koningin hen te vergeeffsch hadt doen verzoeken een zo te onrecht verkregen bezit te laten varen; dat zy het daar niet toe kreeg, dan na, gezamentlyk met den pausselyken gezant, beloningen en geweldt gebruykt te hebben, om hen uit dit oude erfgoedt van St. Benedictus te verdryven. De plegtigheit van bevestiging van Feknam, en die van veertien monniken, geschiedde op den 21 November. De leeraar * *Cole* wierdt benoemt tot

Erkenntenis van de koningin voor de Maagd van Kent;

En voor de Karthuizers van Sheen.

Stichting van de abdy van Westmunster.

† In het jaar 1539.

* *Deller*.

het dekenfchap van St. Paulus, in de plaats van dezen nieuwen abt. Dit was eene beloning voor de predikatie, die hy by het ombrengen van *Cramer* gedaan hadt. Aangaande de veertien geestelyken, de zelve waren genomen uit het getal der genen, waar uit het klooster van Glasbury beflondt, en die sedert de affchaffinge van hunne abdye in den ongehuuwden staat waren gebleven. Het was in dien tydt, dat de koningin een openbrief † deedt opstellen voor *Bonner*, bisschop van Londen, voor *Cole*, dien ze deken van St. Paulus hadt gemaakt, en voor den leeraar *Martin*, om een naauwkeurig onderzoek te doen naar alle de schriften, acten en verklaringen, onder de twee laatste regeringen uitgekomen, het zy tot kleinachtinge van den H. stoel, of ten nadeele van den Roomschen Godsdienst, en der kloosters. De koningin vertoonde in dezen brief, dat zy, van deze lasterlyke geschriften onderrecht zynde geworden, en niet begerende, dat 'er zo schandelyke tekenen van de scheuring, die alle deze schimpfchriften hadt voortgebracht, in haar koninkryk zouden overblyven, de drie gevolmachtigden hadt last gegeven daar van een soort van verzameling te maken, om alle de Registers te doorbladeren; die den Godsdienst honende stukken daar uit te nemen; de zelve byeen te verzamelen, en ze aan den kardinaal te brengen, om 'er volgens de bevelen van den koning en de koninginne eene schikking in te maken. Hoewel de Geschiedenis niet meldt, op wat wyze de drie afgezonden hunnen last uitvoerden, kan men niet twyffelen, of zy hebben dit met veel yver gedaan. Zy deden buiten twyffel al wat zy konden om deze gedenktekenen van eigernisse, van ongebondenheit, of muitery, die gelegenheit hadden gegeven om de kloosters af te schaffen, de welke of voor de zelve tot een schuilplaats strekten, of de oorspronk daar van waren, uit de wereldt te helpen; zy vernietigden het grootste gedeelte der Registers, waar in die voorvallen geboekt stonden, en scheuden uit de andere de verklaringen, waar van wy op het einde der regeringe van *Henrik* den VIII gesproken hebben, by welke zo vele abten en monniken hunne ongergeldheden beleden, en de noodzakelykheit erkenden, zo wel als de billykheit, om hunne kloosters af te schaffen, zich het gezag van den Roomschen stoel onttrokken; de instelling van hunne ordens wraakten, of daar van de misbruiken verfoeiden. Wat wakkerheit de gemachtigden ondertusschen aanwendden, bleef 'er nog een goed getal van die stukken over, die genoeg zyn om het gebrek der andere te vervullen. De Hervormden lieten in het vervolg niet na te zeggen, dat deze handel dien der oude Heidenen niet ongelyk was, de welke bevolen hadden alle de gedenktekenen van den Christelyken Godsdienst in het vuur te werpen. Zy voegden daar by, dat de zelve ook van gelyken uitflag was geweest; dat de vyanden der Christenen, met al de vinnigheit van hunne vervolgingen, de jaarboeken van de eerste kerk niet hadden kunnen uit de wereldt helpen, noch de vyanden van de hervorminge de acten, die der zelve gedrag in de affchaffinge der kloosters rechtvaardigden, uitrocien.

De koningin herstelde ook de ridders van St. Jan van Jeruzalem, of van Maltha; wees hen nieuwe fondsen aan, in plaats van de gene, die hen ontnomen waren, en stelde een nieuwen overste of grootmeester van de orde in het koninkryk aan. Dit was de ridder *Thomas Tresham* †, eender eersten, die zich voor *Maria* tegen *Johanna Gray* verklaarden. Hy bezat die waardigheit niet lang; hy

1556. De zelve wordt gevonden in de Verzameling van *Burnet* achter het II Deel van zyne *Hist. der hervorminge*. Bevel van de koningin om de voor den Roomschen Godsdienst smadelijke acten uit de wereldt te helpen.

Herstelling van de ridders van Maltha. † Hy wierdt met die waardigheit voorzien den 30 November des jaars 1557.

1556. hy stierf in het zelve jaar, dat hy 'er mede bekleed was geworden *. De ridder Richard volgde in zyn plaats, en was de laatste overste van die orde in Engelandt.

Henrik de VII hadt het gashuis van Savoje gesticht voor de pelgrims, die het graf van St. Thomas van Kantelberg zouden komen bezoeken. Eduard te weten gekomen zynde, dat dit huis tot een schuilplaats strekte voor landlopers, hadt het zelve doen afbreken, en de inkomsten daar van aan het almoezeniershuis gegeven, waar van hy wilde dat de Major en de Aldermans het opzigt zouden hebben, om de landlopers en lediggangers daar in te sluiten †. Maria herstelde deze oprichting van Eduard niet, en leedt in de maandt February des jaars 1555, dat de Lord Major bezit van deze fondsen nam, de welke begrypen de ganse voorstadt van Soutwark. Zy wilde evenwel de oude stichting van Henrik den VII herstellen, het zy om de gedachtenis van haren overgrootvader, of die van Thomas van Kantelberg te eeren. Zy hadt het kunnen doen door het middel van de geestelyke goederen, die met de kroon vereenigt waren: doch het besluit, dat ze genomen hadt, om de zelve aan de oude bezitters weder over te geven, liet haar niet toe de zelve tot dit gebruik, hoe Godvruchtig het ook was, te bevelen. Zy zocht liever onderstandt van de liefdadigheid harer staatjuffrouwen, en andere mevrouwen van haar hof, aan welke zy de sommen, die ze uit haar erfgoedt gaf, tot een voorbeeldt toonde. Men volgde haar met zo veel yver na, dat ze wel haast zo veel penningen byeen hadt, als ze tot het uitvoeren van haar oogmerk behoefde: zo dat ze het zelve voor hare dootd voltooide.

Hoewel men de geestelyken van Glassembury in het klooster van Westmunster hadt geplaatst, lieten zy niet na aan te houden tot herstellinge van hunne eige abdy. Men ziet den brief *, dien zy daar over schreven aan Mylord Hastings, kamerling der koninginne. Zy verzoeken hem, hun aanzoek met zyne voorspraak te willen begunstigen, zeggende zich te vergenoegen met hun klooster, en met het gene uit de natuur van hunne oude stichtingen overbleef, dat zedaarvan, en van het werk hunner handen hoopten te bestaan; dat zy ook staat maakten op de mildadigheid der personen, die hunne orde genegen waren, en dat zy niet twyffelden, of zy zouden het nodige onderstandt van hen ontfangen, ten einde zy hen mogten helpen hun klooster weder oprichten. Zy vergaten niet de straffyding van hunnen abt en twee van hunne monniken te doen gelden, de welke door Henrik den VIII waren omgebracht, alleen, zeiden zy, om dat zy de eer van de orde en de opperhoofdigheit van den paus hadden staande gehouden. Zy voegden daar by, dat dit moordbedryf om wraak riep, en dat men, om het zelve van het koninkryk af te weren, den hoon, dien men hen hadt aangedaan, moeit vergoeden. Dat men de gestorvenen niet kon doen herleven, doch dat men den levendigen hun oude huis moest wedergeven. Zy baden de koningin daar om in den name van Joseph van Arimathia, hunnen stichter, wiens ligchaam, naar hun voorgeven, in hunne kerk rustte, en die niet in gebreke zou blyven, de mildadigheid omtrent de geestelyken, welker patroon hy was, te vergelden. Die monniken waren echter van de orde van St. Benedictus: doch in hunne Legende wierdt gevonden, dat Joseph van Arimathia, nevens zyne medegezellen, onder de regering van Nero uit Judea verdreven zynde, zich in Engelandt was komen ne-

II Deel.

derzetten. Dat Arviragus, koning der Britten, hem in den jare 50 na Christus geboorte verlof hadt gegeven den Godt des hemels eene kapel te bouwen op de plaats, daar de kerk van hun klooster naderhandt gesticht was. Dat Lucius †, koning van de zelve natie, het Christendom omhelst hebbende, die kapel vergroot hadt. Dat Ina, koning der West-Engelen *, aldaar omtrent het midden van de VIII eeuw een prachtig klooster hadt doen oprichten, en dat de andere koningen, zyne opvolgers, het zelve met verscheide inkomsten hadden begiftigt, als mede met den roemhartigen lof van te zyn het eerste landt, of het eerste erfgoedt der Heiligen. Men zegt niet, wat het antwoord der koninginne was. Mogelyk dat hare dootd, die kort daar na voorviel, haar belette deze geestelyken het geen zy verzochten toe te slaan: misschien dat ze ook wederhouden wierdt door de bedenkinge, die zy maakte, dat deze gunstbewyzing ingevolg zou getrokken worden by die van St. Alban, Edmondbury, Bataille, en Kantelberg. Ieder vleide zich met eene vaardige herstelling, en alle hadden zy hunne redenen daar toe, zo wel als die van Glassembury. De monniken van St. Alban bragten by, dat de eerste martelaar * van de Engelse kerk in hunne kerk begraven lag. Die van Edmondbury, dat zy het ligchaam van een koning bewaarden, de welke door de Denen, nog Heidenen zynde, gemartelt was. Die van Bataille beweerden hunne stichting een gedenkteken te wezen van de overwinninge van Willem den Veroveraar, en de Augustyners van Kantelberg, dat de Apostel van Engelandt † zyn graf in hun klooster hadt. Ten anderen ont-ruste zich de grote en kleine adel wegens de aan-zoeken dezer geestelyken, en de afgezonden der gemeenten hadden in het laatste Parlement, de handt aan den degen slaande, opentlyk ver-klart, dat zy besloten hadden zich in het bezit der geestelyke goederen te handhaven. Alle deze overwegingen helpen waarschynlyk niet we-nig om de verzoeken, die het hof niet hadt kun-nen toestaan, zonder vele opschuddingen in het koninkryk te verwekken, vruchteloos te maken.

Hier mede verliep het jaar 1556 in Engelandt, besteed zynde tot het verbranden van de Protetant, of het wederoprechten der kloosters. De andere koninkryken verschaffen ons gevallen, die aanmerkelyker en min schrikkelyk zyn.

Daar vielen in Ierlandt eenige beroerten voor: doch de zelve waren van geen langen duur, noch gevaarlyk. Die van Cavenagh waren daar de hoofden van. Deze muitelingen rukten tot onder het gescht van Dublin, en liepen het omgelegen landt af. De onderkoning trok tegen hen op, doodde honderd en veertig van hunne manschap in deze ontmoeting, en in eene andere dwong hy hen, zich op genade * over te geven, na vier en zeventig gevangenen gemaakt te hebben, die te Dublin opgehangen wierden. Hy gaf de anderen lysesnade. Het was altoos de ridder van St. Leger, de welke het ampt van onderkoning waarnam, onaan gezien de berichten, die men aan de koninginne, nopens den Roomschen Godsdienst, waar van men dezen ridder beschuldigde een laste-raar te wezen, gedaan hadt. Zyne behendigheit weerde eenigen tydt de stoten af, die zyne vyanden hem toebagten: doch eindelyk moest hy bezwyken. Den zelve dag, dat hy de overwinning op de wederspannelingen behaalde †, landde Mylord Ratclif-Fitz-Walter te Dublin aan, met den eernaam van grootafgezonden *. Hy was ver-selt met den ridder Sidney, onderschatbewaarder, die met zich bragt vyf en twintig duizend pon-den

1556.

† In het be-gin van de V. eeuw.

* of West-Engelichen.

* St. Alban; in den jare 303 gemar-telt.

Redenen van verscheide andere kloof-ters om hun-ne herstellin-gte te beko-men.

† de monnik Augustyn, die in het einde van de VI eeuw in Engelandt overging.

Be-luit der edelen om zich in het bezit van de klooster-goe-deren te handhaven.

Cox. Wars. Bewegingen in Ierlandt.

* Dier-nit.

De ridder van St. Leger wordt be-schuldigt den Roomschen Godsdienst te lasteren.

† op Finster-dag.

* Grand-Dijnsk.

† Zie het laatste jaar van zyne regering.

De koningin herstelt het gashuis van Savoje door de besideciten van de staatjuffrouwen.

De monniken van Glassembury verzoeken hunne herstel-ling.

* in de Verzameling van Burnet, II Deel.

Zy zeggen, dat Joseph van Arimathia hun stichter is.

1556. den Sterlings, welke de koningin zondt om de troepen te betalen, en met den ridder *Fitz-Williams*, twee uitmuntende personen, en die zich berucht maakten onder de volgende regering. Dus wierdt de ridder van St. Leger te rug geroepen. Hy begaf zich naar het hof, om zich van de tegen hem gedane beschuldigingen te zuiveren. Hy hadt geluk of aanzien genoeg om de wraak zyner vyanden te ontduiken, en hy kreeg zelfs eenige hope om herstelt te worden: doch weinig tyds daar na wierdt hy verplicht het hof te verlaten. Hy begaf zich op zyne landgoederen in de provincie van Kent, en overleedt aldaar in den jare 1559. Zyn verstand en toegevendheit hielden hem langen tydt in de post van onderkoning van Ierlandt. Hy bekleedde die byna altoos onder de regeringen van *Henrik den VIII*, *Eduard* en *Maria*, onaanzezien de verschillende neigingen van die vorsten, naar welke hy zich hadt weten te schikken. Hy meende door zyne buigzaamheit de fortuin omtrent zich vast te maken, en de geloofsonderzoekers te misleiden: doch kon evenwel de onstandvastigheit van de eerste niet verhelpen, noch den yver van de anderen ontduiken. De nieuwe bestierder hadt bevel van de koningin, om het gezag van den H. stoel in Ierlandt te herstellen, gelyk het in Engelandt gedaan was, en om de zelve strafheit tegen de Protestanten te oeffenen. Deze orders wierden echter eerst in den volgende jare gemeen gemaakt. Ondertusschen ging Mylord *Fitz-Walter* twee dagen na zyne aankomst, volgens gewoonte, den degen aannemen in de hoofkerk van Dublin. Kort daar na begaf hy zich te veldt tegen de Ieren van de Schotsche party, die de provincie van Ulster aantroopten, en de zelve in een gevecht ingewikkelt hebbende, doodde hy twee honderd van hunne manschap, en verstrooide de overigen. De graaf van Ormond en de ridder *Stanley*, maarschalk en landvoogdt van de provincie, muntten in deze gelegenheit uit. De ridder *Sidney* gaf daar ook proeven van zyne dapperheit, daagde *Mak-Connel*, een van de hoofden der wederspannelingen, uit, en deedt hem door zyne handt omkomen. De landvoogdt keerde zegepralende weder naar *Kilmainam*, alwaar *Sbane O-Neal*, een van de voornaamste hoofden van de party, zyne onderwerping kwam betonen. Hy beproefde de zachtmoedigheit van den grootafgezonden, en zelfs bekwam hy van hem beschermbrieven, uit den name van hunne Majesteiten. Eene rekkelykheit, die altoos kwalijk geslaagt heeft, zeggen de geschiedenischryvers, ter oorzake van de onbestendigheit, of den haat van de ingeborene Ieren, die zich aan het ryksbestier van Engelandt niet kunnen onderwerpen. Dit wierdt kort daar na in het gedrag van *O-Neal* zelfs bewezen. Hy spande aan met *Roderik* en *Donough O-Connor*, twee andere trouwlozen, die in de provincie van Offali by den onderkoning waren gekomen, en voor hem den eedt van getrouwheit hadden afgelegd. Zy wierden alle drie over hunne verradery gestraft, in een gevecht verslagen, en uit hun landt gejaagt, dat voor het koninklyke leger ten prooi wierdt gegeven. *William Odare O-Carol* liet geen meer getrouwheit blyken. Men hadt hem het bestier van Ely opgedragen, onder zekere voorwaarden, die hy niet nakwam; en aan het muiten geslagen zynde wierdt hy over zyne verradery gestraft, en uit het bestier gezet, dat aan enen van zyne nabestaanden wierdt gegeven. Doch dit gebeurde eerst in het volgende jaar. Het tegenwoordige eindigde met de wedromgevingen, die de gevormachtigden van het hof aan de kerken van Dublin en

Hy wordt te rug geroepen, in rechten vervolgt en vry gesproken.

Zyne doodt. Zyne bekwambheit.

Mylord Fitz-Walter bekleedt het ampt van onderkoning. Zyne krygverrechten tegen de Ieren van de Schotsche party.

Haat der Ieren tegen de Engelsen.

Trouwloosheit van O-Neal en eenige anderen.

Drogueda lieten doen van de sieraden, die daar uit genomen waren. 1556.

Daar gebeurden grote overstromingen in Schotlandt. Verscheide rivieren liepen zo afsgriffelyk over, dat gehele dorpen met al het vee, dat er weidde, door het water vergingen. Men zag walvisschen gestrand in die van Forth. Daar vielen in verscheide plaatsen yffelyke hagelstenen, van de grootte van een ei, en een gevleugelde draak vertoonde zich een geruimen tydt, vliegende langs den grondt heen, en werpende dag en nacht vuur uit zyne neusgaten: zo dat de inwoonders verplicht waren een oog in het zeil te houden, om te verhoeden, dat hun koren en hunne huizen in brandt raakten. Zommigen schreven deze wondertekene toe aan het bondgenootschap van deze kroon met die van Vrankryk, het welk zy als een schadelijke verbindtenis aanzagen. Anderen bragten zy op de beroerdheden in den Godsdienst te huis. Inderdaadt, vele personen stonden in dit jaar op tegen de leerstukken van de Roomse kerke. Men spreekte onder anderen van *Jan Douglas*, eerst een bedelmonnik, en daar na kapellaan van den grave van Argyle, een van de hoofden der Hervormden. Verscheide andere monniken liepen, naar het voorbeeld van *Douglas*, uit hunne kloosters, en predikten tegen de verdorvendheit der geestelyken. Zy wierden door het volk gevolgt, en de bisschoppen, zich niet machtig genoeg oordelende om hen voor hunne rechtbanken te vervolgen, hielden by de bestierder aan, ten einde zy haar gezag wilde gebruiken om hunne stoutheit te betugelen. Dus deedt zy een verklaring afkondigen, waar by de genen, die haar aangebragt waren, bevolen wierdt, aan het hof te verschynen, om aldaar hare bevelen te ontfangen. Zy hoopte de schuldighen te straffen, en de anderen zo vervaard te maken, dat zy geen lust meer zouden krygen om vergaderingen aan te rechten. Doch zy was zelf bevreesd, toen ze vernam, dat de genen, die zy ontboden hadt, stonden te komen, verselt met een zo groot getal gemeenten, de welke hen beschutten, dat men niet hadt durven bestaan hen te mishandelen. Zy vondt dan raadzamer hen te verstrooien, met haar bevel te herroepen, dan hen in hare tegenwoordigheit te zien verschynen, in een slaat, die weinig geneigt was om haar te gehoorzamen, en daar zy bekwaamer waren haar bedreigingen te doen, dan de hare te vrezen. Het voorwendfel, dat zy hier omtrent nam, was, dat de Engelschen toebereidfeilen maakten om in Schotlandt te vallen, en dat het nodig was, dat ieder zich naar zyne provincie begaf, om de grenzen daar van te beschutten. Deze stap diende alleen om de Hervormden stoutter te maken. Een onder hen, van vele anderen gevolgt, kwam aan het hof, en zich voor de regentinne vertonende zeide hy: *Hier zyn wy, mevrouw, om aan uwe dogvaardinge te geboorzamen. Wat hebben wy misdaan om als oproermakers behandelt te worden? Diergelyke raadgevingen, mevrouw, worden u door uwe prelaten ingeblazen. Niet te vrede zynde met zich te messen met het vette der aarde, ten nadeele van uw volk, willen zy ons nog van ons hemelsch voedsel beroven; onze leeraars ontruffen, en onze vergaderingen uitroeien, de welke geen andere bedoeling hebben dan Gods eer, zonder vermindering van geboorzaamheit, die wy uwe Majesteit verschuldigt zyn. Zy zullen 'er ondertusschen geen meester van wozen, en wy willen liever Godt dan de menschen geboorzamen.* Deze aanspraak wierdt van die van zyn gevolg opentlyk goedgekeurt, de welke, de handt aan het ge-

Spekwood, Leisy, Thaanu, Overstromingen in Schotlandt.

Gevleugelde draak, werpende vuur uit zyne neusgaten.

Verscheide monniken in Schotlandt omhelzen den hervormden Godsdienst.

De regentia ontbiedt de genen, die door de geestelykheit waren aangeklaagt.

Geeft tegenbevel op het bericht, dat ze van hun getal kreeg.

Zy laten niet na zich te vertonen, en spreken zeer vrypoddig.

1556. vest van hunne degens slaande, het besluit te kennen gaven, het welk zy genomen hadden, om geweld met geweld te keren. De regentin, dezen hoon ontveinzende, sloeg den weg van zachtheit in, en vermaande hen, zich te matigen, beter gedachten van haar te hebben, zo wel als van hare geestelykheit, en te geloven, dat ze nooit harde middelen zou gebruiken. Dat haar oogmerk was, de leeraars van beide de partyen byeen te roepen, om eene gerulle en vrye zamenpraak van hen aan te horen, om, zo het mogelijk was, door dat middel de verschillen over den Godsdienst af te doen, en dat zy, deze zamenroeping voorhebbende, ondertusschen niet begeerde, dat iemand in zyn gewisse zou ontruft worden.

Daar ontstonden gevaarlyker bewegingen in het Parlement, dat gedurende den somer van dit jaar gehouden wierdt. Men noemde dit Parlement, en andere diergelyke, in het vervolg lopende, of reizende Parlementen, om dat men het zelve aanmerkte als zo vele verscheide sittingen van het gene, dat eerst beroepen, en eer van tyd tot tyd afgebroken dan gescheiden was. Men hadt de regentin in den zin geholpen om aldaar een voorslag te doen wegens eene heffing van schattinge op den adel en op het volk, om de onkosten tot den oorlog, dien men eertlang met Engelandt stontd te krygen, te helpen goedmaken. Men beschuldigt d'Oysel en de andere staatsdienaars van het hof van Vrankryk, dat Schotlandt in dezen oorlog inwikkelde, de aanleggers van zulk eene gevaarlyke raadgevinge geweest te zyn. De Francken in het tegendeel zeggen, dat het David Paater, bisschop van Rolle, was, die dit middel hadt aan de handt gegeven. Hoe het zy, de regentin deedt daar van opening geven aan het Parlement, en selde voor, gevolmachtigden in de provincien te zenden, om alle inwoonders voor hem te onthieden, en te verplichten den staat van hunne goederen op te geven, volgens welken men de schatting zou vast stellen, naar mate van het vermogen van elk in het byzonder. Dat men van dit geldt eene hoofdsomme zou maken, waar uit betaalt zouden worden de troepen, die het nodig zou wezen op de been te brengen, om den vyandt het hoofd te bieden; dat men dit landvolk op de grenzen zou verdeelen, en dat iedereen door dat middel geruust in zyne woning zou kunnen blyven, zonder den inval der Engelschen te schromen, wanneer deze laatsten gewapende lieden zouden vinden, die bekwaam waren hunne stroperyen te sluiten. De baronnen en verscheide andere groten meenden, dat deze heffing hunne voorrechten en de vryheden van de ganse natie zou benadeelen: zo dat zy in eene nabij het paleis gelegene plaats, ten getale van meer dan drie honderd, byeen gekomen zynde, twee van hunne vergadering afzonden, om hunne vertogen aan de koninginne over te brengen. Deze afgezondenen volvoerden hunnen last met veel stoutmoedigheid. Zy vertoonden, dat men een schatting wilde opleggen, de welke srydig was met de oude gewoonten van het koninkryk, zo wel als met hunne voorrechten; dat men hen daar door van de glorie beroofde van natuurlyke verdedigers van de kroon te zyn. Dat zy de lenen daar van alleen bezaten, om dat zy verplicht waren de wapenen op te vatten, om de zelve tegen den indreuk der vyanden te beschutten; dat hunne voorvaders zich sedert de oprechting van de heerschappy met roem van dezen plicht gekweteten hadden; dat zy gereed waren ingeval van oorlog de zelve blyken van hunne getrouwheit te geven; dat men derhalven niet op een vreemd en ge-

Der regentin vriend, en greff hen goede woorden.

Reizend Parlement.

Ontwerp van eenen ligiting van penningen op den Schotschen adel.

Bewegingen van deze ligiting.

Den heer van Cadler en van Wems.

Vertogen van de groten aan de regentinne.

kocht volk moest overbrengen eene zorg, die hen was aanbetrouwet. Zy klaagden ook, dat men den tyd van de minderjarigheit van hunne koninginne hadt waargenomen, om een van de oudste en gestaadste wetten des koninkryks te vernietigen. Zy voegden daar by, dat hunne vorsten oudtyds den tytel van koningen der Schotten, en niet van koningen van Schotlandt aannamen; waar uit zy besloten, dat deze vorsten hunne macht in de personen, en niet in de goederen of beurzen van hunne onderdanen, deden bestaan. Zy eindigden hunne aanspraak met betuiginge, van gereed te zyn den vyandt, op het eerste bericht van zynen aantocht, te gemoet te trekken, en niet te zullen lyden, dat men het welwezen des vaderlands, hunner vrouwen en kinderen aan huurtroepen aantrouwde. Zy gaven ook te kennen, dat hunne inkomsten door het onderhouden van deze benden, de welke men in dienit wilde laten blyven, zouden uitgeput worden, en dat alle die van het koninkryk naauwlyks zouden genoeg wezen om dit leger van lediggangers, waar mede men de grenzen zocht te dekken, te betalen. Zy vonden 'er nog een ander nadeel in, het welk den adel daar door stontd over te komen, namentlyk, dat de zelve niet meer verplicht zynde zich in den kryghandel te oefenen, allenskens eene zo edele bezigheid zou vergeten, en in wellust doorbrengen een leven, dat aan de glorie moet toegewyd worden. Dat het koninkryk zich dus van zyne ware beschermers, welken de ontucht en ledigheit de dapperheit zou benemen, ontbloomt vindende, de prooi van den eersten vyandt, of geweldplegende zou worden. De koningin vondt hunne vertogen zo redelyk, dat ze van haar voornemen afstontd; het zy ze bevroedde, dat zulks inderdaadt de natie na deelig was, het zy ze voor een algemene opstandt beducht was. Zy wilde zelfs zich verschonen van dit niet uitgevonden te hebben, en ontlastte zich daar van op verscheide groten des lands, onder welke zy den grave van Huntley noemde.

Ondertusschen vergaderden de Schotsche en Engellsche afgezondenen by Barwik, en deden de verschillen af, waar omtrent men het by de vredehandeling niet hadt kunnen eens worden. De koningin bezocht in den zelve tyd de Noorder provincien van haar koninkryk, met oogmerk om aldaar de algemene rust te herstellen, die onophoudelyk door de Hooglanders gestoord wierdt. Jacobus de V hadt eene wet gemaakt, waar by ieder slachhoofd verplicht was verantwoording te doen voor alle, die van zyne familie, of volkplanting, waren. De regentin deedt deze wet gelden. Zy belaste den baron Grant, een edelman van zyne familie en naam, van vele misdryven beschuldigt, nevens alle zyne medeplichtigen, voor haar te brengen. De baron gehoorzaamde, en zynen bloedverwant niet levendig kunnende machtig worden, hieuw hy hem het hoofd af, en bragt het zelve, nevens die van de andere oproerigen, aan de koninginne. Deze vorstin strafte ook eenige andere met de gevangenis. Daar was 'er niet een, die haar zo veel moeite gaf, als Makey, hoofd van den slach van Strath-Naverne. Zy moest, om 'er zich meester van te maken, een leger derwaarts doen trekken, onder het geleide van den grave van Sutherlandt, die Makey gevangen nam, en de koninginne toezondt. Zy deedt hem naar het kasteel van Edenburg brengen, alwaar hy lang bleef eer dat hy in vryheit wierdt gestelt. Ondertusschen vervolgte de regentin het ganse Noorder gedeelte van Schotlandt door te reizen; kenniste nemen van de geweldenaarren, die daar gepleegt waren; straf te oefenen, of

1556

De regentin beschuldigt den grave van Huntley; haar deze heffing te hebben aangeraden.

De regentin doet onderzoek in de provincien.

Grant.

Straft de schuldigen; aan de rivier de Naverne.

1556. vergiffenis te verlenen, volgens den aard der misdryven, en de hoedanigheid der schuldigen. Het geen ze in persoon niet kon doen, liet ze door den grave van Huntley, verselt van den bisschop van Ross, en twee hem toegevoegde rechters, uitvoeren, de welke de klagten der genen, die men verdrukt hadt, aanhoorden, en hen recht deden. Dus wierdt de vrede en veiligheid weder in de provinciën herstelt, en men strafte, of betugelde de vyandelykheden der Hooglanders.

Brengt alles weder in goede order. Schipbreuk van een Muskovisch afgezant.

De afgezant van Muskovië, welken de grootvorst naar Londen zondt, verviel door onweêr op een klip niet verre van Aberdeen, alwaar hymoete hadt, na het schip, nevens het grootste gedeelte van het bootsvolk, te hebben zien vergaan, zich te redden. Het landvolk deedt hem alle goede diensten, die men, in diergelyk een ongeluk, van de menschelykheit kan verwachten, en geleidde hem naar Edenburg. Hy wierdt aldaar door de regentinne vriendelyk onthaalt, de welke beval een nauwkeurig onderzoek te doen omtrent al het gene de Schotten uit het schip geborgen hadden. Zy deedt hem wedergeven het geen men hadt kunnen bekomen. Na hem verscheide weken aan haar hof wel onthaalt te hebben, deedt ze hem met erbewys geleiden tot aan Barwik toe, de eerste stad van Engelandt. In het zelve jaar zondt de prinses *Anna*, hertogin van Oldenburg en gravin van Embden, hoofdstad van Oost-Vrieslandt, afgezanten, om het oude bondgenootschap, dat van alle tyden tusschen die van Embden en de Schotten gewest was, te vernieuwen; het welk tot genoegen der afgezanten en der regentinne volvoert wierdt.

Edelmoedigheid der regentinne.

Vernieuwing van het bondgenootschap met de gravinne van Embden.

Thouars, *Mazaray*, *Barnet*, *Wiquford*.

Bestandt tusschen *Karel* den V, *Henrik* den II en *Philips* den II.

Philips keurde het niet goed.

Wat smaadt den afgezant van Vrankryk wordtaangedaen.

Het was in het begin van dit jaar, op den 5 February, dat het bestandt tusschen *Karel* den V en *Philips* ter eene, en den koning van Vrankryk ter andere zyde gesloten wierdt. Dit verdrag was te Vaucelles, by Kameryk, door de bemiddeling van de koningin van Engelandt en den kardinaal *Polus*, getekent. De wapenschorfing strekte zich uit over alle de landen, behorende onder dezer vorsten heerschappye, de welke bleven in het bezit der plaats, waar van ieder meester was. De admiraal van Chatillon was opperste van de gevormachtigden van Vrankryk, de graaf van Lalain van die van *Karel* en *Philips*. Beide begrepen zy den paus in het verdrag, en sloten 'er de bannelingen van Napels en Sicilië buiten. *Albert*, markgraaf van Brandenburg, was in den beginne daar in toegelaten: doch men voegde 'er naderhandt dit beding by, dat hy, alvorens de vrucht van dit bestandt te kunnen genieten, verplicht was de verwyzyng, die de Ryksvergadering tegen hem hadt uitgesproken, te doen intrekken. De oorlog wierdt echter in Italië voortgezet, om dat *Philips* het verdrag, het zy voorbedachtelyk, of by verzuim, aldaar nog niet hadt laten afkondigen. Hy hadt het echter getekent, zo wel als de keizer: doch men kon uit de wyze, waar op hy den admiraal van Chatillon, die te Brussel kwam om de opvolging daar van te bezweren, ontfing, ligtelyk oordeelen, dat hy het zelve geenzins goedkeurde. Men verplichtte dien afgezant een gedeelte van zyn gevolg te laten gaan, onder voorwendsel van zo veel personen niet met gemak te kunnen huisvesten. En toen men hem ter gehoor leidde, deedt men hem door eene grote zaal gaan, met tapytwerk behangen, waar op men een van de droevigste ongevallen, die Vrankryk ooit waren overgekomen, afgebeeld hadt. Dit was de slag van Pavië, en het gevangennemen van *François* den I, met alle de omstandigheden, die dit voorval meer onaangenaam

konden maken. De Franschen toonden hunne gevoeligheit daar over; doch men liet 'er zich weinig aan gelegen leggen, om daar over by hen verschoning te verzoeken. Ondertusschen deedt *Philips* geen voordeel met den oorlog voort te zetten. *Birague*, een der veldheeren van het Fransche leger in Piemont, sloeg de Spanjaarden in twee of drie ontmoetingen, en verdreef hen uit verscheide plaatsen. Hunne zaken gingen in Vrankryk niet beter: zo dat die kwade uitlagen *Philips* eindelyk verplichtten het verdrag te doen afkondigen.

De kardinaal van Tournon, die toen te Rome was, verzocht gehoor by den paus, tot het welke toegelaten zynde nevens den afgezant van Vrankryk, maakte hy het bestandt aan *Paulus* den IV bekend. Dit was een herttreffende spyt voor dat trotsche kerkhoofd. Hy kon niet verduwen, dat 'er zodanig een verdrag gemaakt was buiten zyn weten, en recht draads slydende tegen het bondgenootschap, tusschen hem en *Henrik* den II in het einde van het jaar 1555 aangegaan. De kardinaal trachtte niettemin den koning, door de beweegredenen, die hem daar toe verplicht hadden, te verschonon, en den paus door de verzekering, die hy hem deedt, dat zyne Majesteit het tusschen hen gemaakte eedgenootschap wilde onderhouden, te verzachten. Dus slijde *Paulus* de IV zyne gramschap, of ontevinsde de zelve. Hy ging verder: alhoewel hy oogmerk hadt het bestandt, het kostte wat het wilde, in duigen te doen vallen, hieldt hy zynetoeleg zo geheim, dat de ridder *Eduard Carne*, afgezant van *Maria* by den paus, daar in bedrogen wierdt, en waarlyk meende, dat hy de vrede zocht. De heilige Vader sprak hem onophoudelyk van de eer, die de koningin zou behalen, met de vrede aan de gansche Christenheit te bevorderen. Hy voegde daar by, dat hy van zyn kant daar toe wilde arbeiden; dat hy de algemene vader der Christenen zynde, Godt hem zou straffen, byaldien hy niet trachtte der zelve twee machtigste vorsten te verzoenen, en dat hy in die beooging twee gezanten hadt afgezonden, om hen daar toe te bewegen. Vervolgens openbaarde hy den afgezant zyn voornemen, dat hy hadt om een algemeen concilie te beroepen in de kerk van Lateraan, ten einde men middelen mogt uitvinden om de kettery, die in alle de koninkryken van Europa voet kreeg, te sluiten. De zelve was, gelyk hy zeide, doorgedrongen tot in de staten van Polen, zo wel als in die van *Ferdinand*, en men kon daar geen maet tegen schaffen, dan door het behulp van eene kerkvergadering, zodanig als deze, die hy voorhadt byeen te roepen. Dat het nodig was, om der zelve leden met wakkerheit te doen werken, dat het hoofd zich aldaar in persoon liet vinden, en dat zyne jaren en waardigheit hem niet toelatende uit Rome te gaan, hy zich verplicht achtte de zelve aldaar te doen vergaderen; behalven dat die grote stad het middelpunt van de gansche Christenheit was, niet alleen in aanzien van haar geloof, maar ook ten opzichte van haren standt, veel gelegener zynde dan eenige andere van Europa, om 'er van alle zyden aan te komen. Van de noodwendigheit eener kerkvergadering ging hy over tot die van eene algemene vrede, zonder welke het oogmerk van het concilie, voegde hy 'er by, belagchelyk en volstrekt onmogelyk zou wezen. Vervolgens kwam hy weder tot de loffpraak, die hy de koningin, zich tot een zo heilzaam werk latende gebruiken, gaf. Hy scheen opgetogen over hare brief, welken hy in de handt hieldt, en in de

1556.

Verontwaardiging van *Paulus* den IV ter oorzake van het bestandt.

Hy ontevinsde zyne kwelling.

Misleidt den afgezant van *Maria*.

Wat geneegenheit hy deze vorstinne betoont, volle

1556. volle vergadering der kardinalen wilde doen lezen. Hy noemde haar *Welgelukzalige koningin*, zyne waarde en zeer heilige dochter, en maakte het teken van het kruis over haren naam. Dit schreef de Engelsche afgezant in zynen brief aan de koningin in de maandt Juny des jaars 1556. Ondertusschen was dit alles louter veinzery. Dat heerichzuchtige kerkhoofd, doodvyandt van de *Colonnaas*, wier ondergang hy gezworen hadt, kon niet verdragen, dat de keizer hen onder zyne bescherminge gnommen, en door het gemaakte bestandt, waar in de bondgenoten der twee vorsten begrepen waren, gedekt hadt. Hy besloot derhalven alles in het werk te stellen om *Henrik den II* tot eene verbreking te brengen.

De kardinaal *Caraffa* wordt als gezant naar Vrankryk afgezonden.

Voorwendel van zyn gezantschap om de Spanjaarden te bedriegen. *Stipio Belli*, die na derhandt zambillischop en kardinaal van Pisa wierdt.

Der pauzen geschenken aan den koning van Vrankryk.

Redenvoering van den gezant om den koning te verplichten het bestandt te breken.

Spot met de eeden der trakaten.

In deze bedoeling zondt hy den kardinaal *Caraffa*, zynen neef, in Vrankryk, met de hoednigheit van gezant, verselt van een talryk gevolg van edellieden en staffiers. Acht galien, waar onder vier van den koning waren, en de andere van *Paulus Jorjaan Ursini*, die 'er zelf het bevel over hadt, bragten hem te *Marseille*, van waar hy zich naar den koning begaf, die toen te *Fontainebleau* was. Eer dat de gezant uit Italië vertrok, hadt de paus de *Colonnaas*, na zich erinert te hebben de nagedachtenis van alle de smaadheden, de welke de H. stoel van deze familie in den persoon van *Clemens den VII* en in de plundering van *Rome* geleden hadt, in een vol confistorie in den ban gedaan. Ondertusschen ging hy altoos met veinzery omtrent de Spanjaarden te werk, en gebruikte dit gezantschap tot een dekmantel van het oogmerk van eene algemene vrede. Hy voegde daar by, dat hy, om hier toe te geraken, een anderen gezant, dien hy benoemt hadt om naar *Vlaanderen* te gaan, alwaar de keizer zich nog bevondt, en van daar naar *Engelandt* over te steken, eerikdaags zou doen vertrekken. Dit was geenzins zyn toelag. Niettemin begaf zich de tweede gezant op weg; doch wierdt, zo haalt als de koning van Vrankryk den paus hadt toegestaan het geen hy begeerde, te rug ontboden, en volvoerde zyne reis niet. Belangende den kardinaal *Caraffa*, hy wierdt by den koning met alle gewonelyke plegtigheden ter gehoor ingeleid. Hy boodt hem den gewyden degen en hoedt aan, die de paus aan hem zondt: de gewone geschenken der pauzen aan de vorsten, die zy in eenigen oorlog zoeken in te wikkelen. Hier toe strekte de aanspraak van den gezant. Hy vergat niets om den koning te overreden het bestandt te breken, en zyne wapenen in Italië over te brengen. Hy vertoonde hem aan de eene zyde den ouden haat van het huis van *Oostenryk*, waar mede Vrankryk niet moest denken ooit tot eene oprechte verzoeninge te zullen komen; en van de andere zyde de genegenheit, die de paus, als ook zyne gansche familie van de *Caraffaas*, den koning hadt toegedra en. Hy stelde hem voor oogen het onlangs gesloten verbondt met den H. stoel, en vroeg hem, of hy voorhadt een paus, met welken hy in eene zo naauwe verbindtenisse was getreden, aan de staatzucht der Spanjaarden over te geven, en of hy geveinsdelyk verzoende oude vyanden boven een zeker en getrouw bondgenoot wilde stellen. Hy losse het tegenwerp op van den eedt, waar mede dit traktaat achtervolgt was, en zeide stoutmoedig tegen den koning, *Dat zy de eeden niet bielden, wanneer ze niet billyk waren.* Hy voegde daar by, *Dat zyne Majesteit geen zwaarheit hadt gemaakt den keurvorst Maurits tegen den keizer by te springen, onaangezien de vrede, die by toen met den lasten hadt, en het belang van den Roomschen Godsdienst, dat zich daar sbeven*

toegen aan te kanten. *Dat de koning bier in de voorzichtigheit van Francois den I, zynen vader, haet nagevolgt, die de Protestanten in de vorlogen, de welke Karel de V hen aandeest, altoos hadt bygestaan. Dat ondertusschen de achting voor den Godsdienst meer dan alle de eeden van de werelt verplichten: doch dat de wyze vorsten, vervolgte hy, met reden vordelden, dat hen niets moest tegen houden, wanneer het 'er op aankwam, hun koninkryk te dekken tegen het geweld van eene mogendheit, waar van zy de vernedering door alle soorten van middelen moesten zoeken te weeg te brengen. Dat de koning dus de vryheit van die van *Parma*, *Mirandola* en *Siena* tegen die overzadelyke landaardt verdedigt hadt. Dat by den roembaftigen tytel van verlosser van Italië niet zou willen verliezen, met den edel den bystandt te weigeren, dien hy van noden hadt. Dat de koningen van Vrankryk, met bunnel bescherming aan de Lutherfchen van *Duitschlandt* toe te staan, den Godsdienst hadden beledigt, waar van zyniet konden verfehooft worden dan door den noodt van den Staat: in plaats dat hun belang in den tegenwoordigen toestandt van zaken met dat van den Godsdienst zamen ging, dewyl 'er verzoekt wierdt des zelfs hoofd in zyne rechten te handhaven. By deze redenen voegde de gezant eene bedenking omtrent het koninkryk van *Napels*, het geen den koning voort overhaalde. Hy deedt hem begrypen, dat de oorlog van Italië hem eene schone gelegenheit zou verschaffen om zyne wapenen derwaarts heen te wenden, en dat hy, den paus op de handt hebbende, die met dit geehrlyk leen naar zyn welgevallen kon handelen, terstondt het bezit daar van zou bekomen. Dit behaagde dezen vorst ten hoogste, de welke verscheide kinderen hadt, waar van hy zo veel oppermachtige vorsten wel hadt willen maken. Hy wierdt daarenboven door de *Guizen* daar toe aangeret, en de konneftabel raadde het hem, om redenen, die wy reets gemeld hebben, alleen flauuwelyk af: zo dat het verbondt met den paus, na dat de gezant de ydele plegtigheit van den koning te ontheffen van den eedt van getrouwheit verrecht, dat is, hem in eene meinedigheit ingewikkelt hadt, wederom vernieuwt, en het bestandt met den keizer verbroken wierdt. *Strozzi* en *Montluk* wierden benoemt tot veldheeren van het leger, dat men besloot aan gene zyde van het gebergte te zenden. Voor het overige kon het hof den gezant geen meer eer aandoen dan het deedt, noch groter tekenen van genegenheit bewyzen. De koning schonk hem het hisdom van *Comminges*, waat van de zegelbewaarder ten zynen voordeele afstandt deedt, en de koningin eenige dagen daar na van twee dochters in de kraam bevalen zynde, deedt men hem de eer aan van hem voor gevader van eene dezert twee prinsessen te verkiezen. De verwaandheit van dezen gezant bleek zelfs in den naam, dien hy aan deze jonge prinsesse van Vrankryk gaf. Hy noemde haar *Victoria*, om te betekenen de grote overwinningen, die hy zich beloofde, door des konings bystandt ondersteunt zynde, op den keizer te zullen behalen. Doch de doodt van deze jonge prinsesse, die maar weinig dagen leefde, was van geen goed voorteken. De gelukkige verwachting, die men uit hare geboorte hadt opgevat, verdween met haar leven, en de staatzuchtige oogmerken van dezen kardinaal duurden niet veel langer. Het was een man zonder Godsdienst, gelyk het bleek in zyne onheilighende spotredenen omtrent de Godsdienstigheit van het volk van *Parys*, toen hy zyne intrede deedt. De zelve was heerlyk en overeenkomende met de pracht van dien kardinaal, zo wel*

1556.

Hy beloof den koning het leenbezit van het koninkryk van *Napels*.

Ontlaet hem van zynen eedt.

De vader *Orleans* wraakt het gedrag van den paus en van den koning, in zyne *lijst*, van *Engelandt*.

Bertrandi,

Zyne verwaandheit.

Zyne onheilighing.

1556. als met die van den paus, zynen oom. Zo alshy de straten van die grote stad doorging, wierp het volk zich op zyne knien, om van hem den zegen te ontfangen. Daar op het teken van het kruismakende, zeide hy: *De wyf dit volk wil bedrogen worden, dat het dan bedrogen worde* †: goddeloze woorden, die de Fransche geschiedenis schryvers met verfoejinge bybrengen, en de welke van verscheide personen gehoort wierden. Deze schryvers zeggen ook, dat hy zyne minnery onder de mevrouwen liet blyken, en dat hy zyn hof maakte by de hertoginne van Valentinois †, minnaresse van den koning, en dat hy haar veel schone geschenken deedt zo van wegens den paus, als van hem zelve.

Philips, die kennis hadt gekregen van die onderhandeling, en niet twyffelde, of de paus zou hem, ter oorzaak van de bescherminge, die hy de *Colonnaas* toeltondt, in den ban doen, bereidde zich om in een tegenverbondt te treden, en nam zyne maatregels om de verkiezing van dien kerkvoogdt te vernietigen. Hy hadt reets een tamelyk getal kardinalen aan zyn snoer, en zyn oogmerk was hen te Piza te doen vergaderen, om *Paulus* den IV af te zetten, als niet volgens de geestelyke wetten verkoren zynde. De hertog van Alva, een van de grootste krygsoversten van zynen tyd, deedt ook onderzoek in alle de staten van zyne Katholyke Majesteit, en stelde de grensplaatsen in staat van tegenweer. De koning van Frankryk bereidde zich van zyn kant om de zelve aan te taften, en om de Spanjaarden te drukken hielt zyn afgezant aan het Turksche hof by den Groten Heer aan, ten einde de zelve eene machtige vloot in zee mogt brengen, om landingen te doen op de kusten, leggende onder de gehoorzaamheit van *Philips*. *Solyman* deedt grote beloften; doch voerde niets uit, gelyk reets gezegt is. Ondertusschen begonnen de Fransche legeren te velde te trekken. Alvorens tot vyandelykheden te komen wilde het hof zich rechtvaardigen over de verbrekinge van het bestandt. Het zondt naar den keizer en naar den koning *Philips* om hen te vermanen den hertog van Alva, die ter begunstiging van de *Colonnaas* in de landgoederen van de kerk was getrokken, te rug te onbieden. De hertog van Alva hadt eene byzondere verplichting aan den H. stoel, en het was niet zonder moeite, dat hy de bevelen van *Philips* uitvoerde. Hy wendde voor eerst al zyn vermoogen aan om den paus te noodzaken voldoening aan zynen meester te geven, en zyne bondgenooten in rust te laten. Doch zyne vertogen van geen vrucht zynde, zag hy zich gedwongen in den Kerkelyken Staat te trekken, waar in hy verscheide plaatsen veroverde, en onder anderen de stad Ostia, die des pauzen neven verzuimt hadden te versterken. Het stondt maar aan hem om zich meester van Rome te maken. Zyn yver voor deze stad, het hoofd van zynen Godsdienst, en het verblyf der pauzen, behoedde de zelve voor het beleg, waar op het innemen ontwyffelbaar zou gevolgt hebben. Hy verklaarde zels, dat de overwinningen, die hy gedaan hadt, niet waren om de kerk van haar erfgoedte te beroven, en dat hy de zelve zou houden in den name van den toekomstenden paus. Dus hadt die veldhter eene achtting voor den Godsdienst, die hem zels bekommering haarde; daar de paus en de kardinaal, zyn neef, den zelve aan hunne staatzucht oposserden, en voor de verwytingen der Protestanten bloot stelden. Deze laatste zwegten niet in opzichte van de ontslaging †, die de gezant den Allerchristelyken koning omtrent het schenden van zynen

eedt gegeven hadt. Zy vroegen in wat Evangelie de Roomse kerk gevonden hadt, dat hare opperpriesters de vorsten van de trouwe der traktaten konden onthessen, en wat achtting men moest hebben voor een gedrag, dat met de grondregels van *Jesus Christus* zo strydig was? De koningin van Engelandt zelf en de kardinaal *Polus* waren 'er gevoelig over geraakt. Zy bevroedden, dat 'er niets schandelyker was aan het voornemen om het koninkryk met de Roomse kerk te vereenigen, dan zodanig een stap, die in de Hervormden een veel sterker afkeer daar van baren, en zels de ware Roomschgezinden zou ergeren. De paus volgde evenwel zyne drift; vergramt zynde over de hulpe, de welke de onderkoning van Napels de *Colonnaas* hadt toegebracht, wilde hy dat de koning van Spanje daar door zyne staten, die weder aan de kerk moesten komen †, verloren hadt. Hy deedt de kardinalen en prelaten, die van de Spaansche factie waren; in verzekering nemen; handelde ook aldus met den afgezant van *Philips*; spaarde zels dien van *Maria* niet; hy oordeelde hen alle schuldig aan snoden toelag tegen den H. stoel, en heimelyken handel met de *Colonnaas*, die 'er de geslachte vyanden van waren. Het is die paus, de welke zich van de in het landt der Graubunders geworvene soldaten bediende, en iemandt, die hem verweet ketters in zyne soldy te hebben, antwoordde, dat het beschermengelen waren, die de Hemel hem hadt toegezonden.

Ondertusschen wierdt de oorlog in Italië aangestoken, en de hertog van Alva maakte zich aldaar, gelyk reets gezegt is, meester van verscheide vestingen van den H. stoel. De Allerchristelyke koning, het antwoordt van *Philips* ontfangen hebbende, de welke weigerde de aan zynen veldheer gegevene orders in te trekken, zondt, om zich tegen dien vyandt te verzetten, de zyne aan *Strozzi* en *Montluk*, om den oorlog te beginnen, en den paus met alle hunne benden by te springen. Doch de grote krygsverrechtingen geschieden eerst in het volgende jaar, wanneer de hertog van Guize met de macht van opperveldheer in Italië kwam.

Het ging in dit jaar in Duitschlandt al vry vreedzaam toe. De Protestanten genoten aldaar de vryheit, die hen by het nieuwe verdrag van Augsburg vergunt was; en hadden de twee strydige partyen hunnen haat nog niet ten eenmale afgelegd, ten minste hadden zy dien opgeschort. Een ding zou den zelve haast weder gaande gemaakt hebben. De kardinaal van Augsburg was nieuwelings uit Italië te rug gekomen: de Protestanten hielden hem verdacht van aldaar tegen hen een verbondt gesloten te hebben tusschen den paus, den keizer, en den koning *Philips* den IV met deze twee vorsten. Men gaf voor, dat de kardinaal *Karel* den V hadt doen ontslaan van den eedt van de aan de Lutherischen verleende verklaringen*, en dat *Philips* van den eenen en *Karel* van den anderen kant moesten uitroepen alle de genen, die weigeren zouden den Protestantischen Godsdienst af te zweren. Men weet voor het overige niet, waar op deze geruchten hebben kunnen gegrond zyn. Het verblyf des kardinaals te Rome gedurende byna een jaar, en de vriendschap, die de paus hem betoonde, hadden mogelyk gelegenheit tot deze vooroordeelen gegeven. Hy rechtvaardigde zich by zyne te rug komst door een verdedigingschrift, dat hy met den druk gemeen maakte. Hy bekende zynen yver voor den Roomschen Godsdienst, en zyne genegenheit voor den H. stoel: doch ont-

* *Enedictie.*

† *Quoniam populus iste vult decipi, decipiatur.*

† *Diana van Foitiers.*

Toehereidelen van *Philips* den II tegen dit verbondt.

De koning van Frankryk houdt by *Solyman* aan om hem te helpen te komen.

De hertog van Alva heeft nieuwe verplichting aan den H. stoel.

Hy wil Rome niet innemen.

Verwyf der Protestanten wegens de absolute van den eedt van *Henrik* den II. † *Absolutie.*

1556.

Maria en Paulus daar over gezegt.

† Het koninkryk van Napels, dat 'er een erfdeel van is.

De paus laat de gezanten van *Philips* en *Maria* in verzekering nemen.

Noemt de Graubunders, de welke hy in zynen dienlt hadt, beschermengelen.

Stadanni. Thomas. Buaris.

Vermoedens der Protestanten tegen den kardinaal van Augsburg.

* *Declara-tien.*

Hy verdedigt zich daar van in een manifest.

ken-

1556. kende ooit aan diergelyke onderhandeling, als 'er gezegt wierdt, gearbeid, of eenig verbondt tegen de Protestanten gemaakt te hebben. Hy verdedigde zelfs het hof van Rome tegende verdenkingen van zyne vyanden, en betuigde nooit iets van deze gewaande zamenzweringe te hebben horen spreken, dat hy voor een latter hieldt. Hy eindigde zyn bevelfchrift met eene verklaring van niet minder een goed landgenoot dan een goed R. Katholyk te zyn, en een afgryzen te hebben van een voorflag om onder schyn van Godsdiensf nieuwe beroerten in het ryk te verwekken.

De paus secht zich beledigt om dat Ferdinand de hoedanigheid van keizer aanneemt, zonder zyne goedkeuringe. † in zyne erflanden.

Verzoeken van den koning van Polen.

Wat bedreigingen hy deze vorsten en Ferdinand doet.

Zevenbergen komt weder onder de gehoorzaamheit van Zapoli.

De paus was zo gematigt niet. Gevoelig vergramt zynde tegen Ferdinand en Karel den V, sprak hy gedurig van het hen beide te doen berouwen. Hy hieldt zich niet alleen beledigt wegens de vryheit, die Ferdinand aan zyne onderdanen hadt vergunt, van onder de twee gedaanten het Nachtmal te genieten; maar was ook ten uiterste verstoort, dat hy, na den afflandt van Karel den V, de hoedanigheid van keizer, zonder toestemminge van den H. stoel, hadt aangenomen. Die kerkvoogdt hadt een weinig te voren een gezantschap van den koning van Polen ontfangen, het welk hem voort tegen het huis van Oostenryk, dat met den laatsten een heimelyk verflant scheen te houden, verbitterde. Hy verzocht door den mond zyner afgezanten, dat het hem geoorlooft mogt wezen de Misse in de Poolse tale te doen zingen; dat men weder invoerde het Nachtmal onder de twee gedaanten; de huwelyken der geestelyken duldde; de pausselyke jaargelden vernietigde, en de vryheit vergunde om eene kerkvergadering onder de Poolse natie te beroepen. Toen verloor de paus zyn geduld, en geen omzichtigheit meer gebruikende, dreigde hy alle de vorsten van eene kerkvergadering te Rome te zullen zamenroepen, dat hen niet aangenam zou wezen. Hy voegde daar by, *Dat hy boven al de werelt zynde, zich daar van wel hadt kunnen vryhouden; doch dat hy liever die toegevendheit wilde hebben, dan de gansche volheit van zyne macht naar de geestengheit oeffenen. Dat by dan deze kerkvergadering zou zamenroepen, niet te Treante, maar in de kerk van St. Jan van Lateraan, en dat by aldaar den vorsten, die zich bemeyden met de geestelykheit te verbeteren, zou leren zich zelven te verbeteren. Dat by aldaar onderzoek zou doen naar hun gedrag, en de schattingen, waar mede zy de geestelyken van hunne koninkryken belasten, vernietigen. Dat by voor het overige dit concilie zou beleggen, het zy zo het goedkeuren, of niet, en dat by, wanneer zy in gebreke bleven hunne bisschoppen daar op te zenden, niet zou nalaten het zelve met die van zyn eigen hof te houden. Eindeyk, dat by de ware nitgestrektheit van het pausselyk gezog, zo als het zich in bunden van een wakkeren paus bevindt, zou doen kennen.*

Deze bedreigingen ontrufften Ferdinand minder dan de oorlog, dien de Turken hem in Hungarie, daar zy Zigeth belegerden, aandeden, en de opstandt van verscheide groten in Zevenbergen, die tot hier toe zyne party hadden angekleest. De Turken wierden genoodzaakt het beleg voor Zigeth op te breken: doch gansch Zevenbergen keerde weder onder de gehoorzaamheit van zynen waiwode. Het verdroot den adel en het volk zich langer door Spaansche bezettingen gedrukt te zien, en zy volgden het voorbeeldt der genen, de welke der zelve juk drie jaren te voren hadden afgeschud. Dus zag Ferdinand den jongen Zapoli wederom in de staten van den grave Seposius, zynen vader, treden. Hy troostte zich wegens het ver-

II Deel.

lies van dit prinsdom met de aanwinninge van het keizerryk.

Het was in dien tydt, dat Karel de V hem daar van de kroon afflandt. Om deze overgeving van kracht te maken, zondt men de acte daar van aan de Ryksvergadering van Duitschlandt, die toen te Regensburg gehouden wierdt. Hy schreef ook aan Ferdinand, om hem het Ryk, waar van hy hem het bewindt toebetrouwde, aan te bevelen, als mede aan de keurvorsten, om de gunst voor Ferdinand te verzoeken, dien hy hen badt in zyne plaats te verkiezen. De zaak viel naar wensch uit. Alle vorsten en staten des Ryks waren daar verheugt over: doch de paus vondt 'er zich door beledigt. Wy hebben 'erde reden van gezegt. Deze door hoogmoed onverdragelyke kerkvoogdt beweerde, dat Ferdinand niet buiten zyne kennis in het bezit hadt kunnen bevestigt worden, en dat de overgeving in zyne handen hadt moeten geschieden: zo dat hy Ferdinand niet wilde erkennen, noch des zelsafgezant*, dien hy belette te Rome te komen, ontfangen. Deze staatsdienaer was verplicht naar Tivoli te gaan. Hy zag den paus echter naderhandt, en hadt gehoor by hem; doch in het geheim, en zonder iets te kunnen verkrygen. Men zeide, dat die opperpriester Ferdinand dreigde, van het hem te doen berouwen, dat hy zyne toestemming niet verzocht hadt; al te trotsehe woorden van een bisschop van Rome tegen den Roomschen keizer: doch Paulus de V achtte zich boven alle vorsten der wereldt. Hy beroemde zich het vermogen te hebben van alle de staten van de Christenen te veranderen, wanneer het hem zou believen; zommige tot koninkryken op te rechten, gelyk hy Ierlandt gedaan hadt, en de gansche macht van andere te verdelen. Hy ging verder. Men hoorde hem dikwils zeggen, dat hy niet begeerde, dat de koningen met hem in gelyken rang gestelt wierden; dat zy onder zyne voeten waren, gelyk de aarde, waar over hy ging. Hy voegde daar by, dat hy, eer hy eene slappigheit zou laten blyken, liever de gehele wereldt in rep en roer zou zetten. Dus hoorde men, terwyl de keizer, de staatzaken en den oorlog moede, schoon hy maar zes en vyftig jaren oud was, in eenzaamheit ging leven, eenen paus, die moer dantachtig hadt bereikt, niet dan van oorlog spreken, en van gansch Europa te ontrufften. Dit is eene tegenoverstelling, die de Protestanten niet verzuimden te maken, en waar uit zy meenden gelegenheit te hebben grote gevolgen te trekken tegen de aanhangers van den Roomschen stoel.

Ondertusschen ging Karel den 15 September scheep, om naar Spanje, alwaar hy zich tot een eenzaam leven wilde afzonderen, over te steken. Voor dat hy vertrok hadt hy een gezantschap afgevaardigt aan de keurvorsten, om hen te schikken tot het geven van hunne stemmen aan Ferdinand. Wilhem van Nassau, prins van Oranje, was 'er het hoofdt van. Deze hadt by zich den onderkancelier Seld, de zelve, die door Karel met een fakkel tot beneden aande trap gebragt wierdt, en Haler, geheimfchryver van Staat. Doch deze afgezanten volvoerden hunnen last eerst twee jaren daar na, het zy ter oorzake van den oorlog, die de gemoederen in twyffel hieldt, of ter oorzake van de doot van den keurvorst van de Palts en van die van Trieren Keulen, Ferdinand zich geenzins betrouwende op de genen, die hen waren opgevolgt. De keizer begaf zich scheep te Zeeburg, in Zeelandt, met zyne zusters Eleonora en Maria, tot geleide by zich hebbende zestien Spaansche en twintig Vlaamsche oorlogschepen, behalven de andere vaartuigen. Dewyl hy een gunstigen

Afflandt van het keizerryk door Karel den V ten voordeele van zynen broeder.

De paus welsert Ferdinand te erkennen.

* Martin Guzman.

Trotseheit van Paulus den IV.

Gezantschap van Karel den V aan de keurvorsten.

Hy gaat in Zeelandt scheep.

1556.

Zyne aankomst in Biskaje.

gen windt hadt, kwam hy behouden te Lando, in Biskaje, aan. Het strandt kriede van menschen, die door de seldzaamheit van het geval daar naar toe waren gevlocht. Het volk, dat door al het geen buitengewoon is wordt aangedaan, vondt iets verruikend in deze aankomst van den keizer. Hy scheen hen, daar hy de zeën oversteekt, om de grootheden der wereldt te ontvlieden, meer verwonderenswaardig, dan toen hy de zelve met zyne vloten dekte, om Europa en Afrika te overheeren. De afgezondenen der Staten van het koninkryk, verselt met den adel, hadden zich ook ter plaatse begeven, daar die vorst stontd aan te landen, om hem over zyne gelukkige aankomst te begroeten. Zich op den oever ziende, boog hy zich met zyn gansche ligchaam, en de aarde kussende zeide hy: *Ik groot u, myn waerde vaderlandt, zeder beminde moeder. Ik ben naakt uit den schoot van de gene gekomen, die my ter wereldt heeft gebragt, en ik zal naakt in den uwen dalen. Hierom heb ik my ontkleed van al de ydelheit, die my omringde. Zie my thans in den staat, die u aangenaam is, niets wegragende dan dit ligchaam, het welk in uwe eenzaamheit de rust komt zoeken, die het op den troon niet heeft kunnen vinden.* Vervolgens begeerde Karel de V zynen astandt op eene plegtige wyze te bekrachtigen.

Zyne daadt en woorden toen hy voet aan landt hadt gezet.

Hy bekrachtigt zynen astandt.

Plegtigheit van die bekrachtiging.

Hy gaat den jongen aartshertog Karel bezoeken.

Wat plaats hy verkielt tot zyne afzonderinge.

De plegtigheit daar van geschiedde volgens gewoonte. In ieder stadt, die recht van zittinge heeft in de Staten, rechtte men een stellagie op, waar op zich twee herauten in hunne pronkgewaden, tegen elkander overstaande, vertoonden. De een nam den scepter, degen en kroon, die hy hadt medegebragt, en de zelve den anderen aanbiedende zeide hy: *Karel de V, keizer door het recht van verkiezinge, en koning van Spanje door dat van zyne geboorte, ontdoedt zich van al zyn gezag, en geeft zyne eskoninkryken over aan Philips den II, zynen zont.* Deze woorden eindigende, ging de heraut, die ze uitgesproken hadt, weg. Toen deedt de geen, die gebleven was, vertonende de tekenen van de koninklyke waardigheit, de welke hem wedergegeven waren, een aanspraak aan het volk wegens *Philips*, uit wiens name hy beloofde de wetten en de algemene rust te handhaven. Op deze verrechtiging volgden de toejuichingen, die men in zulke grote plegtigheden gewoon is te doen.

Uit Biskaje, daar de keizer aangeland was, deedt hy zich in een rosbaar naar Valladolid, in oud-Castilië, alwaar de aartshertog *Karel*, zyn kleinzoon, was opgevoed, overbrengen. Hy bleef wel niet langer by dezen jongen vorst dan twee dagen; doch gaf hem in dien korten tydt zeer voortreffelyke lessen, om hem tot deugd en roem op te leiden. Het ongelukkig noodlot van den aartshertog liet hem niet toe daar voordeel mede te doen. Van daar ging *Karel de V* in de provincie van Estremadura. Hy hieldt stil in eene aangename valleie, gelegen op de grenzen van Castilië en Portugal. Het heugde hem nog, dat hy in den tydt van zyn jagen, waar van hy niet selden in de omleggende plaatsen van die schone landsdouwe het vermaak was komen nemen, deze geneuchelyke valleie uitgekijpt, en 'er zomtyds het vermaak genomen hadt van aldaar uit te rusten. Het was eene bekoorlyke vlakke, aan den voet van bergen en rotsen, die de zelve omringden. Verscheide beken, die van deze rotsen aflstromen, onderhouden der zelve loof en frischheit, ende zuiverheit van de lucht, die men 'er inademt, doet de zelve voort voor eene der beminnyklyste plaatsen der wereldt houden. Men wil, dat dit oudtyds de schuilplaats van dien beruchten *Sertorius*

is geweest, om zich te dekken tegen de verwyzinge van *Silla*, die zyn hoofd op prys hadt gestelt. De monniken van de orde der Hieronymiten hadden aldaar, acht mylen van de stadt *Piacentia*, en naby het vlek *Scanandilla*, een klooster gebouwt, onder den naam van *St. Justus*. Hier koos de keizer zyne verblyfsplaats. Hy deedt binnen de muren van dit klooster een vertrek bouwen van zeventien kamers, die slechts veertien voeten in het vierkant waren, en behieldt alleen van zyn gansche gevolg twaalf bedienden om hem te dienen, en een paardt om hier en daar naar toe te ryden, vermits zyne zwakheit hem niet toeliet lang te voet te gaan.

Dit was het laatste bedryf van de regeringe van *Karel den V*, een der grootste keizers van Duitschlandt, en waardig om by de eerste *Cæsars* vergeleken te worden. Hy maakte zich berucht door zyne verkiezinge, in welke hy over de kuiperyen van *Vrankryk* zegepraalde, en deedt zyn Ryksbestier door eene lange achtereenvolging van overwinningen uitblinken. Hy was 'er met zyn twintigste jaar toe gekomen: doch nauwlyks hadt hy den ouderdom van zeven jaren bereikt, of zyn gouverneur deedt hem kennis nemen van de staatszaken: zo dat hy zich met het vyftiende be-

kwaam vondt om te regeren, wanneer de ryksstetel van Spanje, door de dootd van zynen overgrootvader *Ferdinand*, en de onbekwaamheit van de koningin *Johanna*, zyne moeder, openstont. Hy erlangde verscheide koninkryken uit hoofde van erfrecht van zyne nabestaanden, behalven het keizerryk, waar toe hy geroepen wierdt: doch hy liet zyn stamhuis aanzienlyker staten na dan die hy geërfd hadt. Hy won grote ryken in de nieuwe wereldt aan: namentlyk dat van *Mexiko* en *Peru*. Zyne stedehouders wonnen aldaar veldslagen, en kregen zo vele koningen gevangen, onder welke *Atabaliba* alleen zeventig millioenen gouds tot zyne vrykopinge aanbodt. Hy overheerde zelfs het koninkryk van *Tunis*, in *Afrika*, en herstelde daar in *Muley Hascen*, behoudende alleen de sterkte van *Goulette*, tot beloninge of beveiliginge van zyne overwinninge. Hy liet de kapers op alle de zeën, die zyne koninkryken omringden, nazetten, en zyne vloot behaalde twee overwinningen op die der *Turken*. In Europa eindigde hy roemhuldig in veertig dagen den oorlog der muitende boeren, waar van honderd en veertig duizend de wapenen hadden opgevat; hy verbrak in zeven weken het *Smalkaldische* verbondt, en sloeg, of verstrooide meer dan honderd en twintig duizend soldaten. *Karel de Grote* hadt veertig jaren toegebragt om *Saxen* te overmeesteren: *Karel de V* ontblootte den keurvorst *Johan Frederik* daar van in acht maanden. Hy noodzaakte *Solyman* twee maal de belegering, die hy voor *Wenen* hadt gebragt, met legers van zes honderd duizend man, op te breken. Hy dreef de *Franschen* uit *Italië*; nam hunnen koning gevangen; veroverde op hen weder de stadt *Doornik*; benam hen de hope van *Vlaanderen* weder te krygen; liep hunne provinciën af, en deedt *Parys* beven. Eindelyk, hy hieldt zeventig oorlogen uit, en behaalde, of zelf, of door zyne stedehouders, veertig overwinningen. Hy deedt negen tochten in *Duitschlandt*, zes in *Spanje*, zeven in *Italië*, vier in *Vrankryk*, twee in *Engelandt*, tien in *Vlaanderen*, en ging twaalf reizen de zee over, het zy in *Europa*, of in *Afrika*. Een paus, een koning van *Vrankryk*, en verscheide andere vorsten verfierden zyne zegepraalen, en zaden zich zyne gevangenen: zo dat hy den naam van *Zeer-grote*, die hem door paus *Paulus den III* werd gegeven, en dien zyne opvolgers behou-

1556.

Hy doet een vertrek bouwen tot zyne verblyf-boudinge.

Kort verhaal van zyne bedryven.

Cheven de Groy.

Paus Paulus den III hadt hem den naam van *Zeer-grote* gegeven.

1556. den hebben, verdient. Hy bezat zyne erfkoninkryken gedurende veertig jaren; het keizerryk zesen dertig, met eene achterenvolging van voorspoed, die weinig verloring leedt. Het onweér vernielde zyne vloot voor Algiers; de keurvorst *Maurits* dwong hem naar Inspruk te vluchten, en de Franschen deden hem, na dat hy het grootste gedeelte van zyne troepen verloren hadt, het beleg voor Mets opbreken. Deze drie ongevallen kunnen niet beletten, dat hy den bynaam van *Zeer-gelakkige*, zo wel als dien van *Zeer-grote* verdient.

Zyne onzondige bezigheden in zyne eenzame woning.

Wanneer hy zich tot eenzaamheit hadt afgezondert, hieldt hy zich alleen bezig met zaken, die zyne zaligheid betroffen, en met zeer onzondige vermaken. Men merkt aan, dat hy onder anderen veel zinnelykheit hadt in het stellen van uurwerken, en andere handwerkskunsten. Men zegt, dat de monniken, die nooit iets diergelyks gezien hadden, meenden, dat de Duivel daar in zyne werking deedt. Zy konden de bewegingen dezer kunstwerkhuizen, die hen bezielde schenen, niet begrypen, en de handt, die zo veel verscheidene veeren aan de gang hielp, niet kunnende zien, beeldden zy zich in, dat dit alles door toverkunst geschiedde. Zy hadden de zelve gedachten van zekere houte vogels, de welke vlogen, en in de lucht opgeschoten zynde, in het zelve huis, waar uit zy gevlogen waren, wederkeerden, zo wel als van zekere verbeeldingen van legers, die zich in slagorder stelden, en op elkander aanvielen. Tot zodanige seldzaamheden verledigde zich de keizer, daar in doorbrengende de uren, die hem van zyne Godsdienslyke oefeninge of wandel-vermaak overschoten. Als hy te paardt uitging, wierdt hy slechts van eenen knecht te voet gevolgt; wanneer hy in de tuinen wandelde, paste hy op de bomen, en wist zelfs de insectingen te doen. Een van zyne gewigtigste bezigheden was den Taag over een der bergen, die by Toledo staat, heen te brengen. Men zegt ook, dat hy, ondernomen hebbende alle zyne uurwerken in het zelve minuar te doen slaan, zulks niet hadt kunnen vinden: doch dat de onmogelykheit van deze onderneming hem tot eene ernstiger bedenkinge hadt opgeleid. Hy bedacht, dat, indien de kunstenaar deze gehoorzaamheit niet kon verkrygen van een kunstwerk, dat vrywillig zyne handt volgde, het dwaasheit was het gelove der menichen, de welke in verscheidene gevoelens waren, te willen bepalen, en hen te willen dwingen alle in de zelve grondstelling overeen te komen: zo dat hy, zegt men, berouw kreeg de Protestanten vervolgt te hebben. Men meent zelfs, dat hy de meeste van hunne leerstukken voor zyne doot omhelt heeft. Daar zyn ook geschiedenis-schryvers, die hem beschuldigen der zelve aanwasch gedurende de zeven en twintig eerste jaren van zyne keizerlyke regering begunstigt te hebben, en dat hy niet eer begonnen heeft hen te vervolgen dan wanneer hy meende, dat zy gedachten hadden hem van den troon te stoten. Voor het overige verschaft ons zyne afzondering tot een eenzaam leven een merkwaardig voorbeeld van de ydelheit der uitmuntendste grootheden. Hy verzaakte de wereldt, en de wereldt dacht ter nauwernoodt aan hem zo haast als hy de zelve verlaten hadt. Zyn eigen zoon zag niet naar hem om; hy was zyne raadgevingen of aanbevelingen niet eens gedachtig, en wat meer is, hy betaalde zeer slecht de geringe jaarwedde, die de keizer voor zich bedongen hadt.

Doodt van Sleidamus.

Wy zullen de gevallen van dit jaar in de buitenlandsche gewesten eindigen met een kort verhaal van het leven en de doot van *Sleidamus*.
II Deel.

Deze geschiedenis-schryver is zo berucht, dat wy geoordeelt hebben hem onder de doorluchtige mannen van deze eeuwete moeten plaatsen. Alle de schryvers, wier oprechtheit en bekwaamheit bekend zyn, roemen zyne letterkunde en naauwkeurigheid, en kronen deze verdiensten met den heerlyken eernaam van *Zeer-waarsachtige*. Ondertusschen noemde *Karel de V* hem zynen leugenaar. Hy zeide het zelve van *Paulus Jovius*: doch in een tegengestelden zin. Den eersten beschuldigde hy van hem geen recht te doen, en den anderen van hem te vleien. Voor het overige, *Sleidamus* hadt zynen naam ontleent van het stedek Sleiden, niet verre van Keulen gelegen. Hy hadt lang in Frankryk by den kardinaal *du Bellay* gewoont, verliet dit koninkryk in den tydt, dat men de genen, die men voor ketters hieldt, begon te verbranden, en vluchtte naar Strausburg. Daar schreef hy zyne wegens hare netheit, beschaaftheit en onzydigheid van de geleerden zo geachte *Geschiedenis*. Hy hadt getuige geweest van een gedeelte der zaken, waar van hy spreekt, en heeft het verhaal der andere uit echte gedenkschriften opgemaakt.

1556.

Zyn lof.

Plaats van zyne geboorte.

De lof, dien men aan zyne *Geschiedenis* geeft.

Het jaar 1557 begon in Engelandt met het onderzoek van beide de hogescholen. Daar zyn echter schryvers, die het in het voorgaande jaar plaatsen. Alle komen zy overeen, dat zulks op bevel van den kardinaal *Polus* geschiedde. Hy zondt naar Cambridge *Scot*, bisschop van Chelster; *Ormaneto*, een Italiaan, die naderhandt bisschop van Padua wierdt; *Watson*, benoemt tot het bisdom van Linkoln; *Christopherson*, benoemt tot dat van Chichester, en eenige anderen. De redenaar van de akademie deedt aan hen eene fierlyke aanspraak, en verdeelde zyne redenvoering tusschen den lof, dien hy de gevolmachtigden en *Polus* toezwaide, en de vinnigheden, waar mede hy tegen de Protestanten uitvoer. Men kwam in de collegien; de verdachte boeken wierden byeengezamelt; men deedt onderzoek in de kapellen, en de geestelyken, die daar in geen goede order hielden, wierden gevoelig doorgetreken. Het was door de uitspraak dezer gevolmachtigden, dat de lyken van *Bucerus* en *Fagius* wierden opgegraven. Men maakte alvorens hun rechtsgeding op. Men dagvaardde hen, als of zy in het leven waren geweest, voor de rechterste verschynen, en men kondigde af, dat byaldien iemandt begeerde zich aan te bieden om hen te verdedigen, men zyne redenen zou horen. Dewyl 'er na de drie gewone dagvaardingen niemandt voor hen sprak, gingen de gevolmachtigden voort met de veroordeeling. Men hoorde de getuigen, en na dat zulks gedaan was deedt de bisschop van Chichester eene redenvoering, om de wreedheit, die men in dezen gevalle gedwongen was te gebruiken, te verschonen. Hy toonde, dat de kerken van *St. Maria* en *St. Michiel* door de lyken dezer twee ketters, die men daar in begraven hadt, besmet waren; dat de gevolmachtigden zich dus hadden verplicht gevonden om den Godsdiens in deze heiligdommen op te schorten tot men de lichamen der genen, die ze ontheiligt hadden, daar uit hadt genomen; dat het niet billyk was, dat de vromen door eene misdadige achttinge voor de begraafplaats van twee godlozen zich van het vieren van den Godsdiens berooft zagen. Hy besloot, dat men de akademie, die recht vorderde, voldoening moest geven, en deze lichamen aan den wereldlyken arm overleveren om verbrand te worden, wat afgryzen men ook hadt van een vonnis, dat iets wreeds scheen in te sluiten: doch waar van men zich niet kon vry houden. De andere

1557.

Goedv. *Stylin*, *Burnet*, *Sanderus*, *Thuanus*.

Onderzoek van de hogeschool te Cambridge door de afgezonden van *Polus*.

De lyken van *Bucerus* en *Fagius* worden opgegraven.

Men maakt hun rechtsgeding op.

Redenvoering van den bisschop van Chichester om dezen rechtvaardigen.

1557. dere gevolmachtigden waren van de zelve gedachten. Men gaf bevel, dat vermits *Bucerus* en *Fagius* twee hardnekkige ketteren waen geweest, der zelve lyken opgegraven en aanden magistraat zouden overgegeven worden. Men moest wachten tot dat de order van Londen was gekomen. Zo haast hadt men de zelve niet overgezonden, of men groef beide die lyken op, leide de zelve in doodkisten, de welke men aan de rondom den houtstapel opgerichte palen vast bondt. Men smeet ook hunne boeken daar in, ten einde de schriften met de schryvers door het zelve vuur verteert wierden. *Perné*, onderkancelier van de akademie, predikte over deze plegtigheid. Hy hadt een byzonder vriendt van *Bucerus* geweest. Dit belette niet, dat hy des zelv gedachtenis door eene zeer lasterlyke redenvoering brandmerkte. Aanmerkelyk is het, dat hy de zelve bediening vier jaren daar na waarnemende, wanneer *Elizabeth* de nagedachtenis dezer twee leeraren wederom deelt herstellen, verplicht was van taal te veranderen. De gevolmachtigden, die *Polus* naar Oxford hadt afgezonden, waren niet minder streng, of nauw onderzoekende dan die van Cambridge. *Ormaneto* was weder by dit tweede onderzoek, nevens *Brooks*, bisschop van Gloucester, en eenige anderen. Men verbrandde aldaar de Protestantische boeken en Engelsche Bybels, die men vinden kon. Men groef het lichaam van de vrouw van *Petrus Martyr*, dat in de kerk rustte, op. Zommigen willen, dat men het zelve naar de vuilniskuil sleepte, en anderen, dat het in de mest, de begraafplaats der ketteren, gesmeten wierdt. Daar was in het begin eenige zwarigheid in den weg om haar ketterisch te verklaren: want deze vrouw nooit Engelsch gekent hebbende, waren 'er geen getuigen, die haar iets hadden horen zeggen, waar mede zy haar konden beschuldigen. De kardinaal, wien de gevolmachtigden daar over geschreven hadden, nam de zwarigheid weg. Hy liet hen weten, dat het genoeg was, dat ze eene geestelyke dochter was geweest, en dat de verbreking van hare gelofte haar strafbaar maakte. Evenwel wierdt 'er dit onderscheidt tusschen haaren de genen, die men voor ketteren verklaarde, gemaakt, dat men haar lyk opgroef zonder het zelve te verbranden, in plaats dat men de andere ten vure doemde. De koningin *Elizabeth* bewees in het gevolg aan hare gedachtenis de zelve eer als aan die van *Bucerus* en *Fagius*, en deedt haar lyk weder in het graf zetten, daar het uit gehaalt was (a). Haar gebeente wierdt onder dat van *St. Fridewinde*, voor welke de Engelschen veel eerbiedigheid hadden, gemengt; en men wilde, dat het eene diende om het andere te bewaren, byaldien 'er t'eeniger tydt eene omkeering mogt gebeuren, die de geestelykheit van Engelandt tot de zelve ontmenscheit vervoerde.

Petrus Soto, Dominikaner, wordt te Oxford tot hoogleeraar aangesteld.

Maria deedt uit Spanje komen *Petrus Soto*, een Dominikaner monnik, en stelde hem tot hoogleeraar te Oxford aan. *Sanderus*, die 'er van spreekt als van een groot Godgeleerde, zegt, dat men zich van hem bedient hadt, om te herstellen het geen door *Petrus Martyr* bedorven was. Hy voegt daar by, dat het hem indachtig was, dat de Roomschegezinden in de vergelyking, de welke men tusschen die beide maakte, *Soto* by *St. Augustyn*, en *Martyr* by *Fausus* den Manicheer vergeleken. Hy bekennt, dat de Protestantische leeraar den Roomschegezinden in geestigheid en schoonheit van tale overtrof: maar dat *Soto*, in

(a) Hier uit schyn't te blyken, dat het niet naar de vuilniskuil wierdt gesleept.

vergoedinge, hem, zegt hy, in de kennisse der heilige bladeren en in grondige redeneringen te boven ging. De Hervormden oordeelden 'er anders van. *Martyr* wierdt omtrent dien tydt * van Straasburg naar Zurich beroepen, alwaar men een man van zyne hoedanigheid, namentlyk, zo wys als behendig, van noden hadt, om de verschillen, die op nieuw aangaande het H. Nachtmal ontstaan waren, by te leggen.

De afgezant van Moskovic, den welken de regentin tot aan Barwik toe hadt laten geleiden, kwam op het einde van February aan het hof. Tachtig kooplieden van de maatschappij van zynenatie, kostelyk uitgedoscht en met hunne goude ketenen verhoert, gingen hem te gemoet, om hem twaalf mylen buiten Londen te ontfangen. De ganse maatschappij hadt mede geholpen om het gezantschap weder in eene toerusting te brengen, die den vorst, de welke het zondt, en de eer van Ruslandt waardig was. Dus verscheen het ganse gevolg in klederen van brokaardt en selp, met goude borduurfelen verhoert. De burggraaf van Montaigne, aan het hoofd van drie honderd ruiters, kwam den afgezant eenige mylen van de stad uit den name der koningin begroeten, en de Lord Major, verselt van zyne Aldermans, in tabbaarden van scharlaken, ontfing hem by den ingang van de plaats Smithfield, van waar hy hem geleide naar het huis, dat men voor hen vervaardigt hadt. Men bragt hem de geschenken, die de koningin hem zondt. De zelve bestonden in verscheide stukken sluwele en goudlakenen stoffen; maar zyne gehoorgeving wierdt uitgesteld tot de te rug komst van den koning *Philips*, dien men alle dagen uit Vlaanderen verwachtte. Deze afgezant † was door den Czaar

Jobannes Baslowitz gezonden, om het bondgenootschap tusschen de twee natiën te vernieuwen, en om aan de traktaten van koophandel te geven al de zekerheit en uitgestrektheit, die de kooplieden van beide de koninkryken zouden mogen wenschen. Sedert de Raadt van *Eduard* den VI dienstig hadt geoordeelt de maatschappij van den Stilliard te vernietigen*, die zich van den koop-

handel van het Noorden en van het Oosten meester hadt gemaakt, hadden de Engelsche *Avanturiers* zich in deze afgelegene gewesten, alwaar zy begonnen hadden zich neder te slaan, beter bekend gemaakt. Naardien hun toelag was in China handel te dryven, hadden zy de haven van *St. Nikolaas*, een der zeefteden van Moskovic, verkoren, om aldaar hunne pakhuizen op te rechten. Deze plaats schein hen zeer wel gelogen. De zelve is gebouwt aan den mondt van de *Dwine*, de welke zich in de Witte zee ontlaf, en deze zee slechts een golf van den Noorder Oceaanzynde, hadden zy bespeurt, dat de schepen door de engten, die men sedert eenige jaren van dien kant ontdekt hadt, in de zee van *Asie* konden komen. Zy hadden tot deze grondvesting de gunst van den Czaar van noden. Ten anderen vondt die vorst de zaak voordeelich, door het gewin, dat men hem deedt zien, dat hy van het in-en uitgaan der schepen zou kunnen trekken; behalven den rykdom, welken deze koophandel in zyne staten zou brengen. Dus met de te *St. Nikolaas* hun verblyf houdende Engelsche kooplieden medewerkende, zondt hy een afgezant naar Londen, om een sterker en plegtiger traktaat dan alle de voorgaande te sluiten. Op den 21 Maart wierdt de afgezant te Westmunster, werwaarts hy zich met een vaartuig begaf, by den koning en de koningin ter gehoor ingelcid. Voet aan landt zettende wierdt hy door zes groten ontfan-

1557.

* Op het einde van July 1556.

Martyr gaat van Straasburg naar Zurich.

Intrede van den Moskovischen afgezant binnenden Londen.

† *Op Napes*; Oogmerken van dit gezantschap.

* in den jare 1552.

De Engelschen willen met zich in Moskovic neder te zetten handel dryven in China.

De afgezant wordt ter gehoor ingelcid.

gen,

1557. gen, die hem naar het paleis geleidden. Hy vondt in de zaal Mylord den kanceller, den groot-schatmeester, den geheim-zeggebewaarder, den zeevoogdt, den bisschop van Ely en verscheide Raadsheren van Staat. Zy deden hem doorgaan in de kamer, alwaar hunne Majesteiten zaten op setels in de gedaante van een troon, en onder een prachtig verhemelte. Hy gaf zyne geloofsbrieven over, en deedt eene redenvoering in de Slavonische tale, die de tolk in het Engelsch en het Spaansch uitleide. Men gaf hem gevolmachtigden om de artikelen van het verdrag vast te stellen, en men bragt hem weder aan het vaartuig met de zelve plegtigheid, die men hadt waargenomen toen men hem aldaar was komen ontfangen. De bisschop van Ely en *Perré*, geheimichryver van Staat, wierden tot gevolmachtigden benoemt. Zy vonden niets, dat hen tegenhieldt, en dewyl beide de natien even zeer tot dit traktaat genegen waren, sloot men het zelve in het kort. Hunne Majesteiten tekenden het zelve, en men zegelde het met het groot zegel. De afgezant nam zyn afscheids gehoor niet dan na alvorens het feest van St. Georg, en den ommevang der ridders, die op den 23 April met de gewone pracht geschiedde, te hebben bygewoont. Den 3 May begaf hy zich te schep om naar Moskovië weder te keren, en men bezorgde hem van vier schepen om hem te geleiden, waar op de geschenken gebragt wierden, die de koning en de koningin aan den Czaar zonden, van welken zy ook zeer kostelyke ontfangen hadden. Dus verhaalt het een geschiedenischryver*: doch anderen † zeggen, dat die afgezant zyn afscheidt niet kreeg dan in het laatste van May, en dat *Philips* eerst den twintigsten van die maandt in Engelandt aankwam.

Nieuwe bevelen van het hof tegen de Protestanten. De strafoeffeningen tegen de Protestanten waren voor eenige maanden opgeschort geweest, en de rechters verlipten in hunne vervolgingen. Ten anderen vonden de Protestanten schuilplaatsen in verscheide oorden des koninkryks, en der zelve getal, wel verre van door die wreedheden te verminderen, scheen alle dagen aan te groeien. Het hof schreef daar over aan de steden, om haar te verplichten niemant in de bedieningen van Majors en Sherifs toe te laten dan yverige Roomschgezinden, en die geen ketters spaarden. Deze voorzorge was van weinig vrucht. Men meende dan, dat men tot het uiterste hulpmiddel moest komen, namentlyk tot de vaststellinge van het geloofsonderzoek met alle de vereichte omstandigheden, en naar het bewerp van die van Spanje. De genen, die de grondvesting van deze verschrikkelyke rechtbank voorstelden, vergrooten den bystandt, dien de kerk, door de strafheit en nauwzoekendheit van de rechtsplegingen, daar van ontfing. Zy zeiden, Dat niets de waakzaamheit van dit rechtsgebiedt ontdook, tegen het welke geen schuilplaats, of koninklyke bescherming te vinden was voor de genen, die aan het zelve waren aangebragt, dat men hen vatte op gebeime berichten, die het hen onmogelyk was te voorzien, of voor te komen; dat men hen vervolgens nauw hielt opgesloten, zonder met iemandt gemeenzaamheit te hebben; dat men voor hen een voorspraak benoemde, om hen te verdedigen, doch alleen om welstaanshalven, en dat zy zich door de list en strafheit van de geloofsonderzoekers gedwongen zagen om zich zelve te beschuldigen. De genen, die zich aankantten tegen de oprichtinge van deze vier-schaar, vertoonden, Dat de redenen, die men bybragt om de zelve in te voeren, net de zelve waren, waar van de Protestanten zich bedienden om'er

Redenen der genen, die het geloofs-onderzoek willen invoeren.

Antwoordt van de genen, die zich daar tegen stellen.

een afgryzen van in te bezemen, en dat de Engelsche natie nooit zou dulgen, dat haar leven zo wel als hare vryheit in de macht der geestelyken wierdt gesfelt, of dat men tot het opmaken der rechtsgedingen kwam door middelen, die met de wetten des koninkryks zo slydig waren; dat men niet hadt kunnen verdragen eene ordonnantie, waar by de verklaringen der getuigen voor krachtig wierden aangegomen, zonder dat men de zelve tegen de beschuldigten boorde, en dat men zaiki als eene schending van het burger-en natuurlykerecht hadt aangemerkt. Wat oordeel, vervolgde men, is 'er dan te sryken van een rechtsgeding, waar in geen de minste regels worden waargenomen; dat de beschuldigten van alle soorten van verweeringen berooft, en hen dwingt zich, ten koste van hun eigen leven, van de pynigingen vry te kopen? Men voegde daar by, Dat deze vier-schaar alleen in Spanje goed was, daar men de zelve tegen de Moren hadt ingevoerd, om aldaar de overige van deze ongelovigen, vyanden van den Staat, zo wel als van den Goddiens, uit te roeien; dat zy in der waarheit hare eerste inselling schuldig was aan het voortmen, dat men kreeg in de XIII eeuw, om den graaf van Toulouze en de Albigenzen uit te roeien: doch dat Frankryk naderhandt zo veel afgryzen tegen deze onbarmhertige rechtbank hadt betuigt, dat het zich in later tyden daar van niet hadt willen bedienen.

De koningin was byzonder voor het eerste gevoelen, en daarenboven wist ze, dat de koning, haar echtgenoot, daar een welgevallen in vondt. Hy liet het in het vervolg blyken, wanneer hy het geloofs-onderzoek door een blinden yver, die hem zeven schone provincien deedt verliezen, zocht in te voeren. Dus trachtte de koningin, om *Philips* te believen, en hare eige drift volgende, het geloofs-onderzoek in Engelandt op te rechten. Zy vreesde evenwel het volk tot opstandt te brengen, byaldien ze opentlyk eene vier-schaar aanstelde, waar van het zelve zo veel afgryzen hadt. Zy nam dan een anderen omweg, die haar tot het zelve doelwit bragt. Zy gaf een schriftelyken lastbrief aan de bisschoppen van Londen en Ely, aan Mylord *North*, aan den geheimichryver van Staat, *Bourne*, aan negen ridders, aan een fergiant in rechten*, en aan zeven leeraars †, om onderzoek te doen naar de ketters, en om hen naar de strengheit der wetten te straffen. Zy machtigden hen alle te gelyk, of een zeker getal van hen, mits dat zy alleen met hen drie waren, om den voortgang der ketteryen door alle middelen, die zy dienstig zouden oordeelen, te stuiten. Ten dien einde verleende ze hen eene onbepaalde macht, tegen alle personen, die daar van verdacht zouden wezen, hen vryheit gevende de verkopers van ketterische boeken, en de gene, by de welke de zelve zouden gevonden worden, in rechten te betrekken; de in heilige plaatsen betoonde oneerbiedigheden te straffen; de predikers na te gaan; en byaldien 'er gevonden wierden, die geen genoegzamen yver voor het Sakrament des altaars betoonden, hen te dagvaarden, om hunne ware gevoelens te ontdekken. Zy beval hen ook te vervolgen de personen, de welke zouden verzuimen de Missé by te wonen, of hunnen plicht niet waarnamen in andere openbare Godvruchtige oeffeningen, en byaldien zy de zelve schuldig en in hunne dwalinen hardnekkig bevonden, hen over te wyzen tot den gewonen kerkelyken rechter, om hun rechtsgeding volgens de strengheit der wetten op te maken. Zy zonderte niemant van het onderzoek der gevolmachtigden uit, en bekleedde hen met de oppermacht in het straffen der genen,

1557.

De koningin heldt tot het eerste gevoelen over.

Wat omweg zy neemt, om den opstandt harer onderdanen voor te komen.

* Eene waardighen van een rechtsgeleerde, boven de advokaten, en beneden de rechters. † *Dollon*. Zy stelt gevolmachtigden aan, die van geloofs-onderzoekers niet verscheelden dan in naam.

1557. nen, die zy schuldig geloofden te zyn. Op den 8 Maart wierdt 'er een diergelyke, doch een weinig meer bepalende lastbrief overgezonden aan den aartsbiffchop van Jork en eenige anderen. Men maakte hunne vierschaar, onderhorig aan die van de eerste gevolmachtigden, aan welke men hen belaste de zaken, die zwaarigheid leden, en waar voor zy stonden, over te zenden. Deze rechtsplegingen hadden volkomenlyk het aanzien van een geloofsonderzoek, en uitgenomen den naam was het genoegzaam de zelve zaak.

Aanhouding
der strafplegingen.

De zelve wierden ook verslet met den afgryffelyken toefel van strafplegingen, en men ontfak weder de moordvuren door het ganfche koninkryk. Op den 15 February wierden 'er zes menschen in den zelve tydt verbrand; twee te Kantelberg, twee te Wye, en twee te Ashford. Den 12 April ondergingen drie mannen en twee vrouwen de zelve straffe te Londen; den 18 Juny drie mannen te Southwark, en twee mannen en vyf vrouwen te Maidfton; den 19 beproefden drie mannen en vier vrouwen de zelve wreedheit te Kantelberg; den 22 wierden 'er zes mannen en vier vrouwen te Lewil, in de provincie van Suffex, verbrand; den 13 July twee te Norwich; den 2 Augusty zes mannen te Colchester; een kleermaker, *Georg Eagle* genaamt, wierdt gerecht als verrader van Staat, om dat hy van plaats tot plaats ging om zyne geloofigenoten te versterken. Den 5 der zelve maand verbrandde men een ander mansperfoon te Norwich; den 20 een man en een vrouw te Rochester, en een man te Lichtfield. Den 17 September pleegde men diergelyke strafpleffening aan drie mannen en een vrouw te Iflington by Londen, en aan twee vrouwen te Colchester. Den 20 wierdt 'er een man te Northampton gerecht; een ander te Caxefield, in de provincie van Suffolk, en eenige dagen daar na een vrouw te Norwich. Men verbrandde een priester, met dertien leken, en drie vrouwen, in het bisdom van Chichefter; drie mannen ondergingen de zelve straffe te Smithfield op den 18 November. Men bragt den 22 December een Schotfchman † ter doodt, die de bediening van leeraar waarnam, en een vrouw, de welke in den zelve tydt gevat wierdt: zo dat men in dit jaar negen en zeventig perfonen, byna alle door *Bonner* veroordeelt zynde, zag omkomen. Van dit getal waren 'er tien, de welke *Polus* voor de eerste maal het leven hadt behouden: doch *Bonner* vondt middel hen op nieuw te vangen, en zy ontfnapten hem toen niet. De kardinaal hadt hem 'er niet alleen tien, maar zelfs tot twee en twintig toe, ontruk, de welke hy hem toenmaals belet hadt te veroordeelen. Men hadt hen een gefchrift van wedervereeniging doen tekenen, waar van de uitdrukkingen zodanig gefchikt waren, dat ze wederzyds van beide de Religien konden aangewomen worden. Zy erkenden de tegenwoordigheid des ligchaams en des bloeds van *Chriftus* in het Nachtmal; onderwierpen zich aan de Katholyke kerk van *Chriftus*; betuigden getrouwe onderdanen van *Philips* en *Maria* te wezen, en hunne overheden, zo kerkelyke als wereldlyke, zo ver het hun plicht vereifchte, te gehoorzamen. Dus bedrogen zy elkander door gefchriften, die een dubbelzinnigheid bevatten. Eene flette fynigheid van weerkanten: doch waar van de trouwloosheit of zwakheit van des menschen hert in een diergelyke gelegenheit zich dikwils bedient.

Godwin.
Hoylin.
Eker.
Kerret.

Daar gefchiedde in den zelve tydt een andere strafpleffening, die de rechtvaardigheid der koninginne beter pafte. De Godsdienst hadt daar geen

het minfte deel aan: in het tegendeel, de misdadiger was een van driftigfte aanhangers van het oude gelove, en hadt zich, zo veel in zyn vermoegen was geweest, tegen de bevelen van *Eduard* aangekant. Men meende in den beginne, dat deze aanmerking hem het leven zou behouden, doch zyne misdaadt wierdt zo gruwelyk bevonden, dat de koningin vreefde het volk aan het morren te zullen helpen, byaldien ze een zo fnood misdryf vergaf, daar ze ellendigen, die alleen fchuldig wierden gehouden, om dat zy een met den haren ftydigen Godsdienst beleden, deedt verbranden. Mylord *Stourton* was die misdadige. Hy hadt een hevige verfchil gehad met eenen *Argal*: men zegt niet om wat reden. Hoedanig de zelve mag geweest hebben, de daadt van *Stourton* is een van de goddeloofte, die men zou kunnen begaan. Met vier van zyne knechts in het huis van *Argal* gekomen zynde, floegen zy dien man en zynen zoon met handbomen dood, fneeden hen het hoofd af, en begroeven hen in een kuil van vyftien voet diep. Zy meenden daar ook hun misdryf in te begraven: doch zy beftonden te vergeeffch het zelve voor de oogen der menschen verholten te houden: die van de eeuwige rechtvaardigheid ontdekten dien gruwel, en weinig dagen daar na wierden zy gevat, overtuigt, en te Salisbury gerecht. Het aanzien van Mylord befchutte zelfs *Stourton* niet voor de fchande van de galg. Hy wierdt zo wel als zyne knechts gehangen. Alleen dit onderscheidt was 'er, dat de anderen met de gewone koorde geftraft wierden, en hy 'er een van zyde kreeg. Zyne straffe doelt zommigen geloven, dat het in de macht der koninginne niet geweest is daar van het foort te veranderen, en dezen heer te doen onthalzen. Zy zeiden, dat de koningen van Engelandt in waarheit dit recht hebben omtrent de misdaden van gekwetste hoogheit, en dat zy den fchuldigen kunnen doen onthoofden, fchoon hy veroordeelt is om gehangen te worden. De reden daar van was, naar hun gevoelen, dat de wetten in dat geval bevelen, dat het hoofd van het ligchaam zal gefcheiden worden, waar uit zy een besluit opmaakten, dat de vorft de wetten niet overtrad, wanneer hy den misdadigen het hoofd deedt afhouden, fchoon hy hem van te voren niet deedt hangen, en dat het in zyne macht stondt den zelve van deze omftandigheid van strafpleffeninge te bevryden. Zy voegden daar by, dat zulks niet van de andere misdryven te verftaan was; dat de strengheit van het recht wil, dat het vonnis naar den letter uitgevoert worde, en dat, byaldien de koning bevel gaf den gene te onthalzen, die veroordeelt was om gehangen te worden, de uitvoerder, de welke dit bevel gehoorzaamt hadt, verplicht zou wezen vergiffenisbrieven te verzoeken, als een man gedood hebbende tegen den inhoudt der wetten. Die redenkaveling fchynt spitsvindiger dan op grondt steunende. Dewyl men toefaat, dat de vorft de natuur van de straffe kan veranderen, ziet men niet waar op het onderscheidt, dat men stelt tuffchen misdadigen van gekwetste hoogheit en andere fchuldigen, om des konings recht in de eerste te bepalen, gegrond kan wezen. De voorbeelden van een daar tegen ftydend gebruik vernietigen ook deze gedachten. Onder *Eduard* den VI wierdt de hertog van Sommerfet onthoofd, fchoon zyn doodvonnis lag gehangen te worden, en *Karel* de I bewees de zelve gunft aan Mylord *Audley*, die tot de galg veroordeelt was, om misdryven, waar in de Staat geen het minfte belang hadt.

1557.

Moordt be-
gaan doot
Mylord
Stourton.

Selzaamheit
van zyne
straffe.

Of het in de
macht der
koningen van
Engelandt
staat het foort
van dood-
straffen te
veranderen.

Wat

1557. Wat 'er van zy, *Stourton* wierdt van Londen naar Salisbury gevoert, en de Sherif van de provincie ontving de bevelen der koninginne, om het vonnis naar al des zelfs gestrengheit uit te voeren; het geen hy nakwam, gelyk wy gezien hebben. Of de zyde strop, waar van men zich in het hangen van Mylord *Stourton* bediende, van de uitvindinge van het hof, of van die van den Sherif was, is icts, dat de geschiedenisfchryver verzuimt heeft te melden. Waarvan daan die ydele eer ook mogt gekomen wezen, strekte de zelve in genen dele om den lyder te vertroosten. Doch de driftige Roomschegezinden, die niet hadden kunnen beletten, dat *Stourton* ter doot wierdt veroordeelt, namen daar uit gelegenheit de rechtvaardigheit der koninginne hoog te roemen, en eene vergelyking te maken van deze straffydinge met die der Protestanten. Zy zeiden, dat het zeker moest wezen, dat die vorstin niet in het oog hadt dan het algemene welwezen, en de opvolging der wetten, vermits zy hare barmhertigheit niet hadt willen tonen aan een persoon van dat aanzien. Dat de yver, dien hy onder de voorgaande regering voor den Roomschen Godsdienst hadt laten blyken, lysgenade voor hem schieen te vorderen; dat ondertusschen de koningin niet geoordeelt hadt hem de zelve, ten nadeele van het onnossele bloedt, dat hy vergoten hadt, en dat zyne doot eischte, te moeten toestaan. Zy voegden daar by, dat, indien de strafheit van het gerecht zulk een aanzienlyke offerhande van deze prinsesse hadt gevordert; zy nog meerder verplicht was de zelve te doen uitblinken in het straffen der ketters van haar ryk: dat Mylord *Stourton* en zyn aanhang alleen twee menschen hadden gedood; daar in het tegendeel de anderen een onoeindig getal zielen, die zich lieten verlicden, deden verloren gaan; waar uit zy besloten, dat menschen, die zy niet kon aanzien als zo vele vyanden van haar persoon, zo wel als van haar geloof, geen genade van hare Majesteit, die een onderdaan, welken haar vele redenen waardig maakten, aan de strengheit der wetten hadt over geleverd, te verwachten hadden.

De Roomschegezinden roemen de rechtvaardigheit van de koninginnetegen Mylord *Stourton*, hoe Roomschegezindhy was.

Zy brengen gevolgen by om het straffen der Gerefomeerden klein te geven.

* Zieden brief in de Verzameling van gedenksakenzichter het II Doel der Hist. van de Reform. door Burnet, bladz. 258.

Ashton was daat het hoofd van.

Ondertusschen ontdekte men eene gevaarlyke zamenzwering tegen den koning en de koninginne. Sedert eenigen tydt hadt men geruchten van een opstandt in de provinciën van *Essex* en van *Suffolk*, daar men voor beducht was, gehooft. De heeren van den Raadt waren daar van ontroert geweest, en op de berichten, die zy ontfangen hadden, dat de party zich van den naam der prinsesse *Elizabeth* bediende, schreven zy daar over aan die men by haar hadt gestelt *. Zy beschuldigden haar niet van verstandhouding met de oproerigen: maar zy maakten aan *Pope* bekend het geen zy van de zamenzwering hadden ontdekt, nevens de taal, die de zamengezworenen voerden om meer aanzien by het volk te hebben, latende aan zyn eigen goedvinden den tydt waar te nemen om 'er kennis van te geven aan de prinsesse, en haar te raden, alle hoop aan de muitemakers door een gedrag, strydig met hun voornemen of vooroordelen, te benemen. *Ashton* was een der voornaamste hoofden dezer party, ondersteunt van het hof van *Vrankryk*, dikwils heen en weder van het eene ryk naar het andere trekkende. Hy misbruikte den naam van de prinses, gelyk uit dezen brief bleek: en hoewel het buiten haar toedoen was, liet *Maria* niet na haar als een verdacht persoon aan te zien. Ten minste kwam zy haar zeer gevaarlyk voor, schoon zy zelf onschuldig was, doordien haar naam tot een dekmantel voor de zamengezworenen verstrekte. Zy

was ook bekommert, dat zy zich meester van *Elizabeth* zou maken, om door hare tegenwoordigheit den oproer voort te zetten. Dit was de reden, waarom men haar nauwer opsloot. Men handelde haar zelf met minder eerbiedt dan men aan hare waardigheit schuldich was, en men haar voor dezen hadt bewezen. Ten aanzien van *Vrankryk* twyffelde men geenzins, of het leende zyne handt aan de oproermakers, niettegenstaande de vrede, die nog tusschen de twee kronen duurde. Het huwelyk van de koninginne met *Philips* hadt dit verbondt niet gebroken, en by een der artikelen van het verdrag hadt men bedongen, dat het geen nadeel aan het zelve zou toebrengen. Het hof van *Vrankryk* liet niet na *Maria* te verdenken, dat zy volk naar *Vlaanderen* zondt, om in het leger van den koning haren gemaal te dienen. De koningin van haar kant hieldt deze kroon van verstandhouding met de misnoegden van Engelandt verdacht. Naderhandt vondt men, dat deze vermoedens niet ongegrond waren.

1557.

De behendigheit van den Engelschen gezant by den Allerchristelyksten koning ontdekte het geheim. Het was Doctoor *Wotton*, die koning *Philips* zeer genegen was. By deze gelegenheit gaf hy daar een blyk van, de koninginne overghehaalt hebbende om met *Vrankryk* te breken, wanneer hy haar de kwade inzichten van deze kroon hadt bekend gemaakt. Hy hadt de zelve uit den mond van de Fransche staatsdienars, en van den konnestabel, die 'er het hoofd van was, nog veel minder dan van eenig ander, om dat deze hoveling wel wist te veinzen, kunnen gewaar worden; hy nam derhalven voor hem op te ligten. Dat iets byzonder was, is, dat de gezant zich, om een ouden staatsdienaar van vyftig jaren, en een der grootstemannen van zynen tydt te verrasfchen, bediende van een jongen van twintig jaren, zynde zyn neef en de zoon van zynen broeder. De jonge *Wotton*, eerst uit Engelandt gekomen, en door zyn oom onderrecht wat hy te doen hadt, gaf zich uit voor gezant van de misnoegde Engelschen, en als zodanig verzocht hy gehoor by den koning. Om zyn rol beter te spelen verscheen hy in gemene kleding, en hadt tot een tolk een jongen plompen 'er genomen; zo dat men niets van zyn bedrog merkte. Zyne jonkheit, zyne kleding, zyne redenen, alles schieen eenvoudig, natuurlyk en zonder list. Het was de gewoonte van *Henrik* den II aan den konnestabel te zenden die zich eerst aan hem aangaven, op dat deze staatsdienaar hun aanbrenge zou horen, en hem daar verslag van doen. Hy zondt hem derhalven dezen gewaanden gezant. De ridder *Melleville*, die ons het verhaal van deze onderhandeling geeft, zegt, dat hy daar tegenwoordig was. De Engelschman begon met een verzoek, dat men zyn aanbrenge geheim moest houden. Toen keerde zich de konnestabel naar *Melleville*, en vroeg hem zachties, of het hem niet voorstondt dezen jongman, die hem verdacht voorkwam, ergens gezien te hebben. *Melleville* antwoordde, dat zyn gezicht hem voorstondt, en dat hy hem twee dagen te voren in een byzondere zamenpraak met den geheimschryver van den Engelschen gezant hadt gezien. Ik twyffel, zeide de konnestabel of het inderdaadt geen verspieder van zynent wegen is. Dit mistrouwen belette echter niet, dat hy zich niet liet misleiden. Hy keerde zich tot den gewaanden gezant, hem verzekerende, dat 'er geen gevaar was. Met een zeide hy, dat hy bereid was zyn voorfiel te horen. *De dwingelandy van Philips en van Maria* (hervatte deze jon-

Memories, de du Melleville.

Bekwaamheit van den Engelschen gezant om de streken van het Fransche hotte ontdekken.

De konnestabel *Melleville* laat zich bedriegen.

4557. *geling) in de regering van den Staat en Godsdienst maakt de Engelschen wankopig, waar van een groot gedeelte hunne toevlucht tot Frankryk komen nemen. Het goet, dat zy daar hebben ontfangen, verplicht die nog in hun vaderlandt zyn gebleven, de bescherming van den Allerchristelyksten koning te zoeken. Door het goed onthaal, aan hunne landgenoten bewezen, heeft by hunne berten zodanig gewoonten, dat zy bereid zyn de kroon, die zy Maria willen ontnemen, op zyn hoofdt te zetten: en meer dan het derde deel van Engelandt is van deze gedachten. Zy kunnen de Spaansche regering niet langer verdragen, wier gewoonten in het ryk insluipen, en de gewetensdwang, dien men tracht in te voeren, maakt hen onverduelig. Het is niet alleen het volk, voegde hy daar by, dat onder deze verdrukking zucht, maar verscheide Mylords en ridders doen de zelve klagen, en ik ben van de eene en van de andere afgezonden om van den koning, dien zy aanbieden voor hunnen sovereyn te erkennen, bystandt te verzoeken. Tot verzekerdheit van hunne trouwe verbinden zy zich hem Calais, met alle de andere steden, die de Engelschen daer omtrent bezitten, over te geven. Hoe zeer de konneftabel voorgenoemen hadt om op zyn hoede te zyn, raakte hy door deze redenvoering aan het waggelen. Frankryk hadt zulk een grote drift om Calais weder te krygen, dat het gaarne de ooren aan alle voorstelling, die men 'er van deedt, leende, en alles in het werk stelde om deze stad weder machtig te worden. Men moet zich dan niet verwonderen, dat deze eerste staatsdienaar veel genoegen in dit voorstel nam. Hy hielt zyne vreugde in, en zyne ooggen op den gemaekten gezant slaande, even als of hy tot in zyn hert wilde doorzien, zeide hy tot hem: Ik zie wel, myn vriendt, dat u het verdrag, dat de koning myn meester met de koningin van Engelandt heeft gemaekt, onbekend is. De beilighheit van den eedt laat hem niet toe te breken dat hy heeft beloofd te houden. Hy is daar van ontslagen, antwoordde de Engelschman, door den indruk, dien Maria daar dagelijks in doet, door het zenden van geldt en volk aan den koning Philips haren gemaal, en zyne redenen hervattende, vertoonde hy, dat die van Calais meest Gereformeerden waren, die de Spaansche bezetting hadden geweigert, dat zy gemeenschap met de misnoegden hadden, en dat zy op het eerste teken aan de Franschen de poorten zouden openen. De konneftabel vondt dit voorstel zo aannemelyk, dat hy zich niet kon wederhouden blyken dat van aan den gewaanden gezant te geven. Nochtans zeide hy hem, dat het verdrag tusschen de twee kronen een grote hinderpaal aan zyne onderhandeling zou zyn. Het is ligt te denken, dat hy dit maar kwansuis hadt gezegt, dewyl hy daar byvoegde, dat de Allerchristelykste koning zich zeer verplicht aan den adel en het volk van Engelandt erkende voor de genegenheit, die zy hem betoonden, en dat, wat hem aanging, die zulk een gevaarlyk gezantschap op zich hadt genomen, hy door de mildheit van zyne Majesteit zou ondervinden, dat hy met geen ondankbaren vorst te doen hadt gehad. Hy belaste ook Melleville hem te doen denken aan de beloning, die hy aan dezen edelman beloofde. Maar deze zorg was niet nodig, voegt de schryver daar by: men zag den gewaanden gezant niet meer, die bericht van dit onderhoudt aan zynen oom kwam brengen. Wotton wilde niet meer weten. Verheugt dat hy tot in de geheimen van het Fransche hof hadt ingedrongen, zondt hy zynen neef weder naar Engelandt om het hof daar van kennis te geven.*

Drift det Franschen om Calais weder te krygen.

Godwin. Iteylin. Bahr. Barnet.

koning was mede aan de zyde der misnoegden. Men wierdt daar nog meer van overtuigt, wanneer een hoofdparty de gevluichte Engelschen in Frankryk ontfangende, een openbaren opstandt tegen Philips en Maria, hen tyrannen noemende, verwekte. De zelve gezant, die zyn verblyf te Parys hadt, ontdekte ook alle deze streken, en de kennis, die hy daar van gaf, hielp veel om ze te verydelen. Op het laatste van April vertrok Thomas Stafford, tweede zoon van Mylord Stafford, uit Frankryk, en verscheen met een goede party Engelschen, voorzien van geldt en schepen, die hem deze kroon gaf. Hy landde in de provincie van Jork. Eenigen zeggen, dat 'er ook Franschen onder waren. Zo haast hy voet aan landt hadt gezet deedt hy een openbaar geschrift van het voornemen, dat hy genomen hadt, om zyn vaderlandt van het Spaansche juk en het geweldt der inquisitie te verlossen, afkondigen. Hy bragt weder op het tapyt het geschil over het recht van Maria, welkers duistere geboorte haar onbekwaam, zeide hy, om te regeren maakte, en die daarenboven van het kroonrecht, door de vremde regering, die zy wilde invoeren, was vervallen. Om haar nog hatelyker te maken verbreidde hy, dat de koning Philips haar twaalf duizend Spanjaarden hadt gezonden, die zy in twaalf der beste steden van het ryk hadt gelegd. Hy eindigde met het volk te vermanen hem te helpen om hunne vryheit weder te krygen, en nam den gemenen naam van Beschermmer der Engelschen aan. Zyn eerste toeleg was tegen de sterke Scarbourg, die hy vermeerde. Het was ook de laatste: Wotton hadt zyn voornemen, voor dat hy van Frankryk vertrok, ontdekt; en Maria daar van verftendigt zynde, hadt de nodige bevelen gegeven om de zelve tegen te gaan. Nauwelyks was Stafford in het kasteel gekomen, of hy zag zich daar in door den grave van Westmorlandt belegerd, en gedwongen zich zelve op genade over te geven. Hy wierdt naar Londen geleid en naar den Tour gezonden, en weinig dagen daar na gerecht. Hy wierdt onthalt, maar drie van zyne aanhangeren wierden gehangen † en hunne lichamen naderhandt gevierendeelt.

Deze gerechts-uitvoeringen geschieden op de wederkomst van den koning Philips, die niet voor den 20 May, volgens verscheide schryvers, was overzee getrokken, en niet den 21 Maart, gelyk eenigen willen. Hy oordeelde, dat zyne tegenwoordigheit daar noodzakelyk was om de koningin te doen besluiten in den oorlog tegen Frankryk, en na dat hy haar daar toe hadt gebragt, door de kennis, die hy haar van de kwade gezindheit van deze kroon hadt gegeven, vondt hy goed zelf over te steken, op dat de koningin daar omtrent een spoedig en gunstig besluit voor hem zou nemen. Al hadt zy zo veel reden niet gehad om over Frankryk te klagen, zou het echter haar niet wel doenlyk zyn geweest, den koning haren gemaal te zien de wapenen opvatten zonder hem met volk en geldt by te springen. Wat verbintenis 'er tusschen Engelandt en Frankryk ook was, was 'er een nog nauwer betrekking tusschen Philips en Maria, en de belangen van een gemaal moesten tegen die van een bondgenoot overhalen. Ook zondt de koningin vyftien dagen na de aankomst van Philips een heraut naar Frankryk, die naar Rheims, alwaar Henrik de II was, ging, om hem den oorlog volgens zyn last aan te kondigen.

Door de vyandlykheden van Frankryk hadt zich Philips genoodzaakt gevonden de wapenen

Landing van Stafford in de provincie van Jork, door Frankryk geholpen.

Zyn openbaar geschrift tegen Maria en Philips.

Hy wordt gevangen en onthalt.

† Stragley, Pruller, en Bradford. Wederkomst van Philips in Engelandt.

Maria verklaart den oorlog aan Frankryk.

Geweldens-ryen door Frankryk in de staten van Philips.

1557. op te nemen. Deze kroon begon haar vredebreuk door hare veldtochten in Italië, volgens het verbondt met den paus gemaakt. Zy ondernam Douay weg te nemen, maar zy kon het niet veroveren. Maar zy nam en verbrandde Lens, tusschen Ryffel en Arras. Deze inval wierdt gevolgt van een openbaar geschrift, dat zy tot hare verdediging deedt afkondigen. Deze oorlog, gelyk wy gezegt hebben, wierdt tegen den zyn vanden konnestabel en van den admiraal, en door den raad van de *Guizes* gevoert. De paus was daar de eerste oorzaak van, en zyne staatzucht stak Vrankryk in vuur en vlam, die het gedurende vele jaren verteerde. Het is waar, dat deze oorlog niet lang duurde: maar de vrede, die 'er op volgde, gaf aanleiding aan de verstandhouding, die de Spanjaarden in dat ryk begonnen aan te kweken. Daar uit sproten de burger-en geloofsoorlogen, die zo veel bloedt hebben gekost. Daar scheelde weinig aan, of het ryk was 'er gansch van uitgeput geweest, en de kroon in het huis van Oostenryk overgegaan. *Karel de V* hadt het begin der vredebreuk, toen hy nog in Vlaanderen was, gezien. Deze wyze vorst toonde in het eerst, dat hy niet smert de nieuwe regering van zynen zoon ontruist zag door een oorlog, dien hy hadt getracht te vermyden: maar als of hy het toekomstige hadt vooruitgezien, herkwam hy van zyn kommer. Hy zegt, dat de paus, die met zyn eene been in het graf was, de Franschen in Italië hadt doen komen: maar dat de ongestadigheid of de doot van dezen paus hen het zelve haast zou dwingen te verlaten, en dat hy hem in een oorlog, die rampspoedig voor hem zou zyn, inwikkelde. Zyne voorzeggung wierdt waar bevonden. Voor zyne doot zag hy zelf daar de gelukkige beginselen van.

De gedachten van *Karel den V* over dezen oorlog.

De wapenkoning van *Maria* verklaart den oorlog aan *Henrik de III*.

Antwoordt van den koning op deze aankondiging.

Om weder tot *Maria* te komen, haar wapenkoning verscheen zonder zyne plegtige klederen, of zonder uitdaagbrief, of eenigen geichreven last der koninginne: plegtigheden, welke in diergelyke gevallen gebruikelijk waren, en daar men de veiligheid van den wapendrager van deedt afhangen. Dit vertoonde de konnestabel *Montmorency* aan den wapendrager van *Maria*, en zeide, dat de koning zyn meester hem, zonder het recht der volkeren te schenden, kon doen straffen; maar dat zyne Majesteit liever alle toegevendheit wilde gebruiken, en hem toestaan zyn last te volbrengen; waar op de wapendrager voor den koning wierdt geleid, en op zyne knien nedervallende, voerde hy den last zyners meestersse uit, hem den oorlog uit haren naam aanzeggende. De koning, omringt van vele prinsen van den bloede en de voornaamste dienaars van de kroon, behalven de gezanten van den paus, van den koning van Portugal, van het gemenebest van Venetië, en van den hertog van Ferrara, antwoordde, dat hy de uitdaging aannam. Hy voegde daar by, dat hy echter geen de minste reden aan de koninginne van Engelandt hadt gegeven om het gemaakte vredesverdrag te breken: dat hy derhalven hoopte, dat Godt de schending der verbonden, die in zynen naam bezworen waren, zou wreken, en dat de oorlog, dien men hem kwam aankondigen, niet min nadelig aan Engelandt zou zyn dan vele der voorgaande, die het met Vrankryk hadt gehad. Hy verboodt den wapendrager te antwoorden, en beval hem te vertrekken, na dat hy hem hadt gezegt, dat dewyl hy van eene koninginne was gezonden, hy daar geen dreigementen by wilde doen: maar dat hy hem met een ander antwoordt zou hebben belast, indien de uitdaging uit den naam van den koning was ge-

II Deel.

schied. De wapendrager begaf zich by den gezant, daar hy het geschenk van een goude ketting, die de koning hem zondt, ontving. Des anderen daags vertrok de gezant met hem uit het ryk, en keerde weder naar Engelandt.

Den 7 Juny deedt de koningin den oorlog tegen Vrankryk afkondigen. Zy beschuldigde den Allerehrlyksten koning van een gedurige verbreking der verbonden, door zyne verstandhouding met den hertog van Northumberlandt, *Aibton*, *Stafford*, en in het algemeen met alle oproerige Engelschen, sedert zy den troon hadt bekomen. Zy verboodt aan hare onderdanen enige gemeenschap te hebben met eene natie, wier vorst haar vyandt was, en ryk tot een verblyfsplaats aan de Engelsche verraders diende. Drie weken daar na zondt zy acht duizend man onder het bevel van den grave van Pembroke naar Calais, van waar zy eenigen tyd daar na naar Vlaanderen vertrokken; en na verloop van weinig dagen begaf zich de koning zelf derwaarts. Zyn leger, vyftig duizend weerbare mannen sterk, was te veldt getrokken, onder het bevel van den hertog van Savoje, en na dat het Champagne gedreigt hadt in te trekken, rukte het voor Rocroi, denkende het gemakkelyk te zullen veroveren. Maar de bezetting deedt zulke sterke uitvallen, dat de Spanjaarden gedwongen waren het naar een anderen kant te wenden. De hertog van Nevers volgde hen met een veel kleinder leger, zonder te weten op wat plaats zy het oog hadden. Einde-lyk kwamen zy zich voor Guize neerslaan, en de hertog van Nevers, die hen altydt volgde, legerde zich te onze Lieve Vrouwe van Liefde. De konnestabel van Montmorency kwam daar met het overige volk by hem. Men hielt daar krygsraadt. Eenigen zeiden, dat men niets hadt te vrezen, en dat het genoeg was de vyanden waar te nemen, die geen ander voornemen hadden dan hunne macht te doen zien, om de Franschen op te houden. Dat men dit genoeg uit hun gedrag kon bespeuren; dat zy Champagne niet hadden durven intrekken, en dat zy weder opwaarts naar Pikardië keerden, gevende genoegzaam hunnen aftocht te kennen. De konnestabel was van deze gedachten niet. Hy vertoonde, dat de koning *Philips* zulk een schoon leger niet hadt in het veldt gebracht, om daar mede niets uit te voeren: dat behalven vyftig duizend man, die onder het bevel van den hertog van Savoje stonden, nog acht duizend Engelschen te Calais waren aangekomen, die reets in aantocht waren om zich by het grote leger te voegen, en dat de koning zelf daar eerst-daags stonde by te komen; dat men hunne rechte mening niet kon weten: maar dat hy in zyne gedachten bedrogen zou zyn, indien zy zich met de belegering van Guize ophielden, en geen groter ondernemingen in het hoofd hadden. Inderdaadt, naauwlyks was hy uit de Raadsvergadering gegaan, of *Catigny* kwam hem zeggen, dat de vyanden naar Pikardië trokken. Een oogenblik daar na hoorde hy, dat de hertog van Savoje de belegering van Guize hadt opgebroken, daar hy maar drie dagen voor hadt geweeft, en dat hy *St. Quintyn* hadt berent. Dit besluit wierdt genomen op den raad van *Ferdinand* van Gonzalga, een der grootste veldoversten van dezen tyd, hy hadt geen andere gedachten dan die stad te veroveren, mitsdien men daar de bezetting van hadt verzwakt, om die van Guize te versterken, en de Franschen te slaan, indien zy het ontzet ondernamen. Zyn ontwerp gelukte, en indien *Philips* zich van zyne overwinninge hadt weten te bedienen, hadt hy Vrankryk in zyn

1557.

De koning doet te Londen een oorlog afkondigen.

Inschepping van het Engelsche volk.

Heylin, Burnet, Thuanus, Mezeray. Optocht van het Spaansche leger.

Geveefte belegering van Guize.

St. Quintyn belegerd.

1557.
De belegering onder-
noemen.

* Luitenant
generaal.

De admiraal
van Coligny
werpt zich in
de stad.

Dandelot
werpt daar
500 man in.

Onvoorzich-
tige sticht
van den kon-
nesteabel.

Zyne neder-
laag en ge-
vangene-
ming.

De wan-
troew van
Philips belet
hem met de
overwinning-
gen zyn
voordeel te
doen.

eersten veldtocht tot het uiterste gebragt.
St. Quintyn zag zich den 3 Augusty door het
gansche Spaansche leger ingesloten. Men viel
aanstonts aan het maken van de loopgravens en
batteryen. Onderwylen kwam de admiraal van
Coligny, na dat hy met den konnestabel hadt be-
raadslaagt, te Ferre, en van daar te Han, van
waar hy naar St. Quintyn vertrok, met een voor-
nemen zich in de stad, wat gevaar daar ook in
stak, te werpen. Dit was tegen den raadt van
zyne algemene stedehouders *, Jarnak en Lu-
jarcbes, die niet goedvonden, dat de landvoogdt
van de gansche provincie zich in eene stad besloot,
buiten het gevaar, dat 'er was om de afnyding-
gen der belegeraars te vermeesteren. Maar Co-
ligny oordeelde, dat alles van het behouden van
eene stad afhing, welkers verovering een weg in
het ryk aan den overwinnaar zou banen, zo dat
hy by zyn besluit bleef. Hy hadt het geluk om
het zelve uit te voeren. Hy trok dwars door des
vyands legerplaats, en kwam met zes honderd
paarden en twee honderd man te voet in de stad.
Dit was een stout bestaan, en zonder dezen by-
standt hadt het de stad geen twee dagen na het
openen der loopgravens kunnen houden. Doch
dit was niet genoeg om het innemen te beletten.
De konnestabel trok derhalven met zyn legeraan,
bezoekende, of hynieuw volk in de stad kon wer-
pen. Dandelot, kolonel van het Fransche voet-
volk, en broeder van den admiraal, wierdt met
twee duizend man gezonden, om eene opening
met den degen in de vuist te maken. Hy kon
echter niet dan met vyf honderd man door raken,
de overige wierden afgesneden, en door de vyand-
den veritroot. De konnestabel dacht, dat dit
genoege was, en wilde by klaren dag in het gezicht
van een leger, veel sterker dan het zyne, afrekken.
Hy beging een mislag, die hem duur te staan
kwam. Zoals hy zich op weg hadt begeven, met
het veldtuig en de soetelaars belemmert, daarenbo-
ven gebrek aan paardvolk, of in gelykheit met
dat der vyanden niet hebbende, wierdt hy door
den hertog van Savoje tusschen de dorpen van
Essingny en Riferoles, in een plaats, genaamt Blank-
fosse, aangetast. Zyne ruitery week aanstonts af,
het voetvolk hieldt standt: maar het wierdt in
de pan gehakt, en het Spaansche leger behaalde
na een gevecht van vier uren eene volkome
overwinning. De konnestabel en zyn zoon, bene-
vens de hertogen van Montpensier en van Longue-
ville, Lodewyk van Gonzaga, broeder van den
hertog van Mantua, de maarichalk van St. An-
dries, de Rhyngraaf, kolonel der Duitschers,
tien ridders van de orde, en drie honderd edellie-
den wierden gevangen. Jan van Bourbon, her-
tog van Anguien, broeder van den prins van Con-
de, wierdt met zes honderd edellieden, en meer
dan drie duizend soldaten, onder de doden getelt.
Omtrent een gelyk getal wierdt gevangen geno-
men. Deze grote dag kwam alleen de vyanden
op honderd man verlies te staan. De slag ge-
schiedde op den 10 Augusty, St Laurens-dag,
daar hy den naam van heeft behouden. De Fran-
schen stellen den zelve onder de ongelukkigste
slagen, die hen ooit is overgekomen, en vergely-
ken dien by de slagen van Crecy en van Poitiers,
daar zy nog by voegen, dat indien de hertog van
Sovoje regt op Parys was aangetrokken, men
niet weten zou, wat 'er gebeurt zou zyn: maar
dat Philips niet wilde toestaan, dat hy het ryk
verder indrong, uit eene staatkunde, die mogelyk
al te loos was. Hy was bevreesd, dat deze prins
van den koning van Vrankryk, die hem sedert
het begin van den winter tot een vergelyk aanboordt

was geweest, mogt worden omgezet, en dat de-
ze kroon, zich in gevaar ziende, hem zo grote
aanbiedingen mogt doen, dat hy 'er zich door
zou laten winnen. Door deze wantrouw van
Philips wierdt het vuur van zyn volk gedooft, en
om zyn geluk niet verder voortgezet te hebben,
dat hem met zekerheit tot het bemachtigen van
een groot ryk zou hebben gebragt, trachtte hy
naderhandt te vergeeffich door loosheit uit te voe-
ren, het geen hy toen door zyne dapperheit hadt
kunnen verkrygen.
Hy kwam met dan vyftien dagen daar na by
zyn leger, en het was in dezen tyd, volgens eeni-
gen, dat de Engelschen onder het bevel van den gra-
ve van Pembroke aankwamen. Tot zyn algeme-
nen stedehouder hadt hy den burggraaf van Mon-
taigu: Mylord Gray was zyn veldmaarschalk: de
graaf van Rutlandt, opperbevelhebber van de rui-
tery, en die van Linkoln kolonel van het voet-
volk: en Mylord Robert Dudley * grootmeester
van de artillery. Henrik Dudley zyn broeder was
mede in het leger; het geen aantoon, dat de kon-
ingin met dat huis verzoent was. Mylord Howard,
Mylord de la Ware, Mylord Gray, Mylord Chan-
dois, en verscheide anderen waren den koning ge-
volgt. Indien Philips met zulk schoonvolk zyn
tydt hadt weten waar te nemen, bekennen alle de
Fransche schryvers, dat het gansche ryk verlor-
en was geweest. Men zegt ook, dat Karel de
V aan den bode, die hem de tyding van den slag
bragt, vroeg, of zyn zoon in Parys was, en dat
hy hem laakte, dat hy zich niet beter van zyn
geluk hadt bedient. Anderen † schryven dezen †
prins een gematigder taal toe, en meer overeen-
komende met het afgezonderd leven, daar hy
zich aan hadt overgegeven. Zy zeggen, dat hy,
antwoordende aan den looper, die hem de over-
winning bekend maakte, en op den raadt, dien
Philips hem verzoekt, om te weten, hoe hy zich
verder zou gedragen, om de vruchten daar van
te plukken, eerst hadt betuigt, dat hy zich van
de wereldt hadt los gemaakt, en in zyne een-
zaamheit niet anders dan op de dingen van het
andere leven dacht; dat hy ondertusschen daar by
hadt gevoegt, *Dat hy over deze goede tyding niet
ongevoelig was; dat by den vinger Gods, die Vrank-
ryk over het verbreken van zyn eedt hadt gestraft,
gelyk by het wel hadt voorzien, daar in erkende,
dat by zich verblydde, dat de eerste krygstocht van
zyn zone een zo gelukkigen uitslag hadt; dat by
voor het overige met zo veel wyze veldoversten, die
by hem hadt gelaten, moest raadplegen; wier raadt
by zelf, indien by in zyn plaats hadt geweest, zou
hebben gevolgt.* Philips, een der wantrouwigste
vorsten, die 'er ooit geregeert hebben, wilde
liever naar zyne staatkunde luisteren. Hy hieldt
zich te vrede met het veroveren van St. Quintyn
en eenige andere steden. St. Quintyn wierdt
stormenderhandt ingenomen, en het Spaansche
leger trok 'er door vyf muurbreuken in. De admi-
raal met zynen broeder Dandelot wierdt gevangen:
maar deze vondt in den volgenden nacht middel om
te ontvluchten. Het overwinnend leger nam ver-
volgens Catelet, Han, en eenige andere plaatsen
van weinig belang in. De herft kwam aan, en de
Engelschen, wier imborst met de trotschheit der
Spanjaarden niet kon overeenkomen, trokken
weg, en de Duitschers, die niet wel betaalt wier-
den, deden het zelve. Dus eindigde de veldtocht.
De Spanjaarden schreven 'er al den roem van
toe aan den hertog van Savoje en den grave
van Egmond. De Franschen leiden hun onge-
luk op den hoogmoedt van de Caraffas en de
staatzucht van de Guizen. Deze laatste wisten
dit

1557.
Zamenvoe-
ging der En-
gelschen met
de Franschen.
* Zo bekend
onder den
naam van
grave van
Leicester ge-
durende de
regering van
Elizabeth.
† Thuanus.
Antwoorde
van den kei-
zer aan den
bode van
Philips na den
slag van St.
Quintyn.

1557. dit ongeluk tot hun voordeel te doen gedyen: daar in het tegendeel de konneftabel, die tegen den oorlog was geweest, al het nadeel daar van moest dragen. Hy verloor de grote achting, daar hy zich tot nu toe in hadt gehandhaaft. In het tegendeel verhefte de hertog van Guize zich op zynen ondergang, en gaf een nieuwen lufter aan zynen naam. *Henrik de II*, niet wetende naar welken kant zich te wenden, riep hem uit Italië te rug. Hy begon, maar te laat, den misflag, dien hy, door zich met den paus te verbinden, begaan hadt, te bemerken, en ganfch Vrankryk verfoeide de looſheit van *Paulus den IV*, die den koning tot deze vredebreuk hadt gebragt.

Deze paus ſtondt verbaaft over het weder te huis roepen van den hertog van Guize, dat hem aan de wraak der Spanjaarden bloot liet. Het horen van het verlies van den ſlag van *St. Quintyn* hadt hem reets groot misnoegen gebaart; hy gaf zich daar aan over, en was op alle middelen bedacht om zich van die hy beſchuldigde oorzaak van Vrankryks ongelukken en van de zyne te zyn, te wreken. Hy nam het op de koningin van Engelandt, om de verklaring van oorlog, die zy aan Vrankryk hadt gedaan, en het volk, dat zy naar Vlaanderen hadt gezonden. Hy beeldde zich ook in, dat de kardinaal *Polus* zich met deze vorftinne verſtondt, en dat, indien hy haar den raadt niet hadt ingeboezemt om met Vrankryk te breken, hy ten minſte hadt geduld, dat zy daar toe was gekomen, zonder zich te bemoeien met haar de belangen van den *H. ſtoel*, die daar tegen waren, en die zy hadt behoren in acht genomen te hebben, voor oogen te ſtellen. Toen voelde hy zynen ouden haat tegen den kardinaal vernieuwen, en beſloot hem te huis te roepen. Hy wilde ook de koningin van Engelandt ſpyt aandoen, die door oneindige beweegredenen aan het belang van *Polus* verknocht was. Echter hielt hy eenige maatregelen, ontveinſde zyne gramſchap, en gaf daar een draai aan, om ze op den kardinaal te doen vallen. Door een algemeen gebodt riep hy alle de gezanten, die hy in de ſtaten van den koning van Spanje hadt, weder te huis. Dit bevel was eenige maanden voor den ſlag van *St. Quintyn* afgegaan, die bygevolg de oorzaak daar niet van was; maar het hadt tot een grondſlag den oorlog, dien de Spanjaarden in Italië voerden. Hy ſtrekte het zelf uit tot op zyn gezant in Engelandt, om dat *Philips* 'er de koningin van hadt getrouwt, hoewel deze prinses zich nog niet tegen Vrankryk hadt verklaart. De Engeliſche gezant * verzocht, dat dit opbodt omtrent den kardinaal *Polus* geen ſtandt mogt grypen: maar hy antwoordde, dat de eer van den ſtoel vereiſchte, dat hy met *Philips* handelde als hy deedt, en hem niet toeliet eenige verandering in zyne bevelen te maken. Hy voegde daar by, dat, indien nietemin de koningin hem verzocht den kardinaal *Polus* in Engelandt te laten, hy daar in zou be-willigen, uit een gunſt, die alleen by haar zou blyven, zonder dat de koning haar gemaal daar eenig deel aan zou hebben. Dit weet men uit den brief, dien de gezant aan *Maria* ſchreef †.

Deze vorſtin volgte waarſchynlyk den raadt, dien hy haar gaf, om aan den paus zyn verblyf te verzoeken, dewyl hy niet voor de volgende maand *September* wierdt te huis geroepen. Het was in dezen tydt dat *Paulus de IV*, zyn geduld door de gelukkige voortgangen der Spanjaarden verliezende, zyne gramſchap deedt uitbarſten, *Polus* wezentlyk herriep, en een anderen gezant in zyn plaats zondt. Ten dien einde verkoos hy een man, die ten eenemaal aan hem overgegeven, en van

ten imborſt was, om alles voor zyn belang te durven ondernemen. Het was die *Peyton*, die zo onbeſchaamd van *Henrik den VIII* geſproken, en dien *Maria* tot haar biechtvader hadt aangeno-men. De paus, die zulk volk genegen was, hadt hem den kardinaalshoedt gegeven. Naderhandt gaf hy hem ook het biſdom van *Salisbury*, en door deze verkiezing kreeg hy zyn oud gezag weder in het ryk, niettegenſtaande de wetten, die deze macht het hof van *Rome* ontnamen, nog in wezen waren. Hy bekleedde *Peyton* met deze waardigheid niet dan om die van zyn gezantschap met meer eer ſtaande te houden. Hy oefende echter de laaſte niet, en de twee andere genoot hy alleen voor een korten tydt. De koningin, te onvrede over de herroeping van *Polus*, dreigde *Pey-ton*, indien hy in Engelandt kwam, dat zy hem de ſtrengheit van de opperhoofdige wet *Præmu-nire* zo wel als aan alle zyne aanhangeren zou doen gevoelen. Hy vreesde daar voor, en dorſt niet over zee ſteken. Hy ſtierf in *April* des vol-genden jaars, zo dat *Polus* het hertzeer niet hadt van zich door zulk een opvolger afgezet te zien. De paus hadt echter aan de koningin geſchreven om haar zyne keur bekend te maken, en verzocht haar, hem in de plaats van *Polus*, dien hy te huis hadt geroepen, aan te nemen. Het was, na dat hy hem door eene bulle, die hem te *Rome* opont-bodt, om te antwoorden op de klagten, die tegen hem gedaan wierden, hadt herroepen. Men beſchuldigde hem, dat hy gedurende zyn gezant-ſchap de ketters hadt begunſtigt; eene beſchuldig-ing, geground zo op het gene *Gardiner* aan den paus hadt geſchreven, als op de gematigtheit van *Pa-lus*, die het ſtraffen der *Proteſtanten* niet goed kon vinden. Het zy dat deze toegevendheit hem waarlyk verdacht hadt gemaakt, het zy de paus, die andere redenen om hem te ſtaten hadt, ver-blyd was dit middel, om hem te doen vallen, zon-der dat iemand voor hem dorſt inſtaan, gevon-den te hebben. De koningin, den inhoudt dezer bulle wetende, begeerde niet, dat men ze open brak, en beſaſte, dat men ze in het vertrek van *Staat* zou bewaren. Dus was het dat men voor dezen met de bullen handelde, die men niet wilde gehoorzamen. Getuige daar van is het geen in de zaak van *Chicheley* tegen paus *Marti-nus den V* voorviel †. Dit was ook naar het voor-beeldt van Spanje, dat, zo men zegt, ingelyke ge-legenheden mede zo te werk ging. Maar *Polus* wendde het over een anderen boeg; in plaats van zich tegen de bullen van den paus aan te kan-ten beſloot hy zich daar aan te onderwerpen, en leide de tekenen van zyn gezantschap neder, niet-tegenſtaande de gunſt der koningin, die zich opentlyk voor hen tegen zynen opvolger, dien men aan haar zondt, verklaarde. Hy zondt zelfs een afgezonden naar *Rome*, om hem te verdedigen en den paus te verzachten. Hy gaf dezen laſt aan *Ormanetto*, zynen boezem vriendt. Zulk een ootmoedig gedrag bevredigde den paus, die zyn misnoegen overwon, of uitſelde. Hy herſtelde *Polus* in zyne bediening en in zyn ampt. Eenigen zeggen, dat deze herſtelling beloofd was by het verdrag, dat tuſſchen den koning van Spanje en den paus was gemaakt, en dat dit een der geheime artykelen was.

De herroeping van den hertog van Guizenaar Vrankryk verplichtte den paus met den koning van Spanje tot een vergelyk te komen. Deze hertog was in het begin van het jaar naar Italië vertrok-ken. Zyne eerſte onderneming was de verovering van *Valence*, over den *Po*. Het zou hem daar na gemakkellyk zyn geweest in het *Milanees* te trek-ken,

Henrik de II beklagt het zich van de vrede te hebben gebro-ken.

De paus klaagt over de koningin-ne van Engelandt over den kardinaal Polus.

Hy herroept alle zyne ge-zanten, die hy in de ſta-ten van den koning van Spanje hadt. Hy ſtrekte deze weder-roeping zelf tot op den kardinaal Polus uit.

* Curie.

† de brief ſtaat in de Verzam-linge van Bur-ni, II Deel.

1557. Hy ſteet Pe-yton in zyn plaats.

De koningin dreigt Peyton met de wet Præmunire.

Men bewaart de bul van den paus zon-der die te openen. † in de ge-ſchiedeniſſe van Henrik den VIII.

Onderwer-ping van Polus.

De paus laet zich verbid-den en her-ſtekt hem.

1557. ken, en de voornaamste officieren van zyn leger wenichten, dat hy dezen weg insloeg; maar of de zucht, die hy hadt om zich naar den kant van Napels te wenden, of de bevelen van het hof hem den weg naar Rome deden nemen, hy trachtte den hertog van Ferrare met hem te geleiden; maar hy kon hem niet bewegen. Hy vervolgde nochtans zynen weg naar Rome, en wierdt door den paus met veel eer ontfangen. Vervolgens hielt men verscheide malen krygsraad, en men gaf groot op van de toebereidselen. Ondertusschen wanneer men tot de daadt zou komen, was 'er niets gereed. De neven van den paus hadden geen voorraadt bezorgt. Buiten dat was 'er gebrek aan geldt, en zy weigerden het weinige, dat zy nog hadden, daar toe te gebruiken, het zy door gierigheid, of door verraadt. Men geloofde, en de hertog van Guize was van deze gedachten, dat zy in onderhandeling met de Spanjaarden waren, en dat zy de Franschen alleen hadden geroepen om hunne onderhandelingen des te voordeeliger te doen zyn. De tydt, dien hy te Rome doorbragt, liep met ydele plegtigheden, in het verkiezen van tien kardinalen, die de paus maakte, om alzo geldt of aanhangers te maken, voorby. De hertog van Guize vertrok van daar den 9 April, en kwam in het ryk van Napels, tussche Campiglio aan, en nam het stormenderhandt in. De stadt wierdt aan de verwoedheit en de baldadigheid der soldaten overgegeven, die zo min de geestelyke dochters als de andere spaarden. Men vondt daar meer dan twee honderd duizend goude kronen, benevens veel voorraadt. Van daar deedt de Fransche bevelhebber zyn leger alleen drie mylen van daar naar Civitelle trekken. Daar was hy zo gelukkig niet. Deze stadt, op een berg gebouwt, ziet aan den eenen kant naar de Adriatische zee, en aan den anderen naar de rivier Librata, die haren loop onder den berg, zeer naby het Apenhynsche gebergte, heeft. Die van Salino heeft zynen loop een weinig lager, en strooigt naar den kant van Giulia Nova. Van deze zyde wierdt de stadt Oost- en Zuidwaarts aangevallt: maar eenige dagen na het openen der loopgraven en een aanval, daar de Franschen veel volk in verloren, wierden zy gedwongen de belegering op te breken. Ten anderen de hertog van Alva*, willende een afwending maken, trok in den Kerkelyken Staat, en veroverde verscheide steden. *Marcus Antonius Colonna* ondersteunde hem, en deze, de zelve zwaarigheid noch de zelve achting voor den stoel van Rome niet hebbende, gelyk hy, liet overal tekenen van zyne wraakzucht. De stadt Segnia leedt het meeste. De zelve wierdt stormenderhandt ingenomen, geplundert en verbrand. Men liet de mannen over de kling springen, zonder onderscheidt tusschen burgers of soldaten te maken. Men verkrachtte de vrouwen en de dochters, de kloosters der geestelyken wierden niet gespaart, en de onbeschoffheit der soldaten verchoonde zelfs de geestelyke dochters niet. Hoe groot een vyandt *Colonna* ook van den paus was, hadt hy echter afkeer van deze buitensporigheden; hy deedt al wat hem mogelyk was om ze te beteugelen. Maar den soldaten eens den vryen toom gegeven hebbende, was het onmogelyk hen te stuiten. De tyding daar van te Rome gekomen ontstelde *Paulus* den IV zeer. Hy vergaderde de kardinalen, en vertoonde hen met tranen in de oogen, wat gevaar hen nakende was by het aannaderen van zulk een wreden vyandt. Hy voegde daar by: *Dat hy, wat hem belangde, met Jesus Christus wenschte te zyn, en dat hy, zom-*

der de doot te wreezen, gerust de martelkroon zou verwachten: als of deze oorlog van de ongeloovigen, om de kerk te gronde te helpen, wierdt gevoert, en door den paus zelve, om zyne staatzucht te voldoen, niet was ontstoken. Ook ver van eenig mededogen by de kardinalen te verwekken, konden zy zich niet bedwingen van lagchen, wanneer zy zulk een slechte reden uit den mond van den paus, wiens staatzucht de eenige oorzaak van de verwoeflinge van Italië was, hoorden. Het was *Colonna* gemakkelyk geweest recht op Rome aan te trekken: maar hy wilde liever de bevelen van den hertog van Alva, wien hy het innemen van Segnia bekend maakte, afwachten. Des verdeelde hy zyn volk daar omtrent. Ondertusschen de paus te vergeefsch den ban tegen de aanhangeren van *Colonna* en de Spanjaarden uitgeblijxent hebbende, hadt hy den hertog van Guize uit het ryk van Napels herroepen. Zo dat deze Fransche bevelhebber zich gedwongen zag zyn verder voornemen te laten varen, om tot bystandt van den paus te komen. Zyn leger was reets te Tivoli gekomen: dat van den hertog van Alva zou zyne ruitery opgeligt hebben, indien hy van den optocht dezer veldoversten door de *Caraffas* niet was gewaarfchouwt geweest. Den Spanjaardt dit mislukte zynde, deedt hy des nachts zyn volk voorttrekken, om met het kriecken van den dag voor de poorten van Rome te zyn. Hy kwam daar zonder ontdekt te worden aan. De stadt was in een diepe rust. De hertog van Alva, dit aan den moed van die van Rome, ondersteunt van den hertog van Guize, toefchryvende, oordeelde, dat zy hem zonder een voet te wyken afwachten, en dorst zyn aanzien aan een hagehelyken aanval niet wagen, willende liever den zekersten weg inslaan en deze grote stadt ingesloten houden. Daar wordt verscheidentlyk van deze zaak gesproken. De een schryft ze toe aan de voorzichtigheit van den hertog van Alva, om redenen, die wy even gezegt hebben. Zy voegen daar nog by, dat zyn vermoeden door de gerustheit van het volk van binnen wierdt versterkt, dat hy hadt gedacht groter vyanden van de *Caraffas* en in een beter staat om hem te ontfangen te zyn. Dat hy een opstandt, die hem zou begunstigt hebben, hadt verwacht, en niets daar van gewaar wordende, versterkte hy zich in zyn achterdocht. Maar anderen geloofden, dat hy Rome niet was genadert, dan op het verzoek der *Caraffas* zelf, die reets moede van den oorlog waren, en nies dan naar een voorwendfel omzagen om zich by den Allerchristelyksten koning te verantwoorden over hunne verzoening met den koning van Spanje. Hoe het zy, de hertog van Guize vondt zich benard. De bevelen, die hem naar Vrankryk riepen, na het verlies van den slag van St. Quintyn, kwamen ter rechter tydt om hem uit deze bekneldheit te redden. Voor dat hy wegtrok, riedt hy den paus, zyn verdrag met Spanje te maken. Deze paus, zich reets daar toe bereid hebbende, hadt geen moeite zynen raadt te volgen. Hy hadt daarenboven het geluk, dat hy den hertog van Alva zeer rekkelyk vondt: het zy om de heimelyke verstandhouding, die de *Caraffas* met hem onderhielden, het zy om de zucht, die zyne Godvrucht hem, om zulk een vergelyk aan te gaan, inboezemde. De paus, die het teder gemoed van dezen bevelhebber kende, wist zich daar van te bedienen. Hoewel hy zich aan de genade zynner vyanden overgegeven zag, sprak hy altoos als meester, en gedwongen de vrede te verzoeken, wilde hy de zelve geven; als of hy uit eene beweeg-

Onderhoudt des hertogen van Guize met den paus en zyne neven over den oorlog.

De gedachten van den hertog van Guize over hun godrag.

Zyne uitvoeringen in het ryk van Napels.

* of Alva.

Verrechting van den hertog van Alva.

Wat zyne soldaten by het veroveren van Segnia hebben uitgevoert.

Schrik van den paus.

1557.

De kardinalen lagchen met zyne verlegenheit.

De hertog van Alva voor de poorten van Rome. Hy wil niet aanvallen.

Men redeneert daar verscheidentlyk over.

De paus maakt zyn verdrag met Philips.

Staatzucht van dezen paus.

1557. reden van erbarming over de openbare rampen te werk ging, daar hy zich door zyn eigen ongeluk gedwongen zag. By de eerste opening van de onderhandeling betuigde hy, dat hy niets zou afstaan van het gene hem toekwam, zelf niet tot den minsten tytel toe: dewyl, zeide hy, het hier op de eer van den H. stoel aankomende, het Gode zelf raakte, wiens zaak hy verdedigde. De overwinnaar moest zich derhalven onderwerpen, en de voldoening geven, die hy anders zou hebben moeten ontvangen. Zo dat de hertog van Alva naar Rome trok; daar hy zich voor de voeten van den paus nederwierp, en vergiffenis, uit name van den koning, zynen meester, verzocht. Na deze onderwerping ligte de paus den ban, dien hy tegen hem en de *Colonnaas* hadt uitgesproken, en gaf hen den afstaat. Men merkte, dat deze bevelhebber zyne intrede deedt, gezeten op het zelve paardt, waar op de hertog van Guize eenige maanden te voren de zyne hadt gedaan, en dat de neven van den paus hem de zelve eer bewezen, die zy aan den eersten hadden getoont, verselt met de zelve betuigingen van vreugde en genegenheit. By dit verdrag stondt de paus af van zyne verbindtenis, met den Allerchristelyksten koning gemaakt, en tradt weder in die van *Philips*, die aan de kerk honderd steden wedergaf, die door zyne bevelhebbers waren veroverd. Dus was het einde van den oorlog ten aanzien van den paus, die den zelve hadt ontfoken. In Vrankryk hielt die zo schielyk niet op. De hertog van Guize kwam daar weêr, na dat het verdrag met den paus gesloten was, en ging te *Civita-Vecchia* scheep, twee duizend man van zyn beste volk met zich nemende. Hy liet het bestier van de overigen aan zynen broeder, den hertog van Aumale, die zynen weg te landt door het gebiedt van *Bologne*, *Ferrara*, de *Grisons* en *Zwitserlandt* nam.

Wat hem aangaat, hy wierdt als de verlosser van het ryk ontfangen. Men wist niet wat men hem uit genegenheit zou doen, noch wat tytel geven. Die van onderkoning wierdt voorgeselt: doch men oordeelde dat de zelve te groots was; men gaf hem dien van luitenant generaal van des konings legers binnen en buiten het ryk. Aldus was het ongeluk van zyn vaderlandt zyn byzonder geluk, en hy trok zyn roem uit de schande van den konneftabel.

Het verdrag van den paus met Spanje wierdt den 14 September getekent, en de bode bragt daar den 6 October de syding van te Londen. Men bedreef daar grote vreugde over. De opperschout en schepenen gingen op bevel van de koningin naar de hoofdkerk van *St. Paulus*, daar een plegtelyke Mis wierdt gezongen, om Godt voor de geslote vrede tusschen den paus en den koning *Philips* te danken. Deze plegtigheit wierdt van vreugdevuren en andere blydschaps-tekenen, in diergelyke voorvallen gebruiklyk, gevolgt. Hoewel 'er in het verdrag geen gewag van den kardinaal *Polus* wierdt gemaakt, was zyne herstelling echter een van de geheime artykelen. Op het laatste van het jaar kreeg de koningin kennis, dat de Franschen het oog op *Calais* hadden. Echter verzuimde zy daar volk en voorraadt te zenden, dat oorzaak van het verlies van deze voornamste stad was, gelyk wy in het begin van het volgende jaar zullen zien.

Wy moeten dit jaar niet eindigen, zonder van de dood van *Anna* van Kleef te spreken, die op den 15 July stierf. Zy leefde nog 17 jaren na hare echtscheiding, en vergenoegt met den naam van zuster van *Henrik* den VIII, in plaats van

De hertog van Alva verzoekt hen uit den naam van zyn koning vergiffenis.

Wederkomst van den hertog van Guize in Vrankryk.

Mentoont te Londen veel vreugde over het verdrag van vrede tusschen den paus en *Philips* den II.

Doodt van *Anna* van Kleef.

dien van gemalinne, dien zy gedwongen wierdt af te staan, versleet zy gerust hare dagen in Engelandt. Men vindt niet, dat zy zich ooit in eenige partyenschappen, die zich onder *Eduard* of *Maria* opwierpen, heeft gestoken: de gematigtheit, die zy na hare echtscheiding betoonde, blonk in haar gansche gedrag uit. Gelyk zy ongelukkig, zonder schuldig te zyn, was, maakte hare onschuld hare ongenade verdraaglyker. Zulk een stil leven eindigde door een vreedzame dood. Het jaar eindigde in Engelandt door het beroepen van een Parlement, daar de koningin de zitting op den 20 January van hadt vastgesteld. De oorlog van Schotland was daar de oorzaak van.

Vrankryk, *Maria* niet hebbende kunnen beletten de wapenen ten behoeve van den koning haren gemaal op te nemen, besloot de koningin van Schotland tegen haar op te maken. Zo haast als de Engelsche wapenkoning den oorlog aan *Henrik* den II, gelyk wy hebben verhaalt, hadt afgekondigt, zondt deze vorst een bode aan de regentinne, om haar te verzoeken den zelve aan Engelandt te verklaren, waar op zy de Staten van het ryk vergaderde, en hen de redenen, die zy vermeende te hebben om met Engelandt te breken, voorstelde. Zy vertoonde hen, dat het en roemwaardiger, en zekerder voor de natie was, een openbaren oorlog met dezen vyandt te hebben, dan in zulk een twyffelachtigen staat te leven, die noch vrede, noch oorlog zynde, Schotland al de schade van den oorlog, zonder de zoetheit van de vrede te genieten, deedt gevoelen. Zy verzocht hen dit in overleg te nemen, en met haar de maatregelen, die zy voor het welzyn en de eer van het ryk nodig dachten, te beramen. Daar bevonden zich twee tegenstrydige partyen. De eene was voor de vrede, die door de geestelykheit wierdt ondersteunt, en de andere voor den oorlog, gelyk mede byna de gansche adel. Dit was gansch anders dan onder *Eduard* gebeurde. De reden van dit onderscheidt sproot uit de verandering, die in den Godsdienst was voorgevallen. Onder de regering van *Eduard* spraken de geestelyken van Schotland niet dan van te breken en te oorlogen tegen dezen vorst, dien zy als een ketter aanzagen: onder *Maria* verheften zy het voordeel, dat de Staat en de Godsdienst in het verbondt van zulk een Roomschgezinde prinsesse zouden vinden. De Protestantische heeren oordeelden in het tegendeel, dat hunne party, staande deze verdeeldheit, sterker zou worden, en dat de oorlog hen ten minste dit voordeel zou aanbrengen, dat men verplicht zou zyn hen ongemoeit te laten. Zy verwachtten zelfs, dat de staatkunde het hof zou aanzetten om de Engelschen, die tot hen om het geloof kwamen vluchten, gunstig te handelen, en dat zy de zelve vryheit zouden genieten, die men aan deze vreemdelingen zou toestaan. Ondertusschen waren de eerste in veel groter getal, en haalden het tegen de anderen over, waar door de regentin verlieten wierdt van het geen zy hadt gewenscht te verkrygen, en de vergadering scheidde zonder een vredebreuk met de Engelsche kroon te willen toestaan. Men moest het over een anderen boeg wenden. Men gaf last aan den Franschen bevelhebber *Aymouth* te gaan versterken. Deze stad, gebouwt aan den mondt van de rivier, daar zy den naam van ontfangt, was al te naby *Barwik* om de Engelschen geen yverzucht te veroorzaken, en de regentin twyffelde geenzins, of dit werk zou door eenige vyandlykheden worden gestoord. Dit was het, wat zy zocht, om de Schotten tot wraak op te wekken, en het gebeurde ook, gelyk zy het

1557.

Hare gematigtheit.

De regentin van Schotlandt verzoekt de Staten den oorlog tegen Engelandt te verklaren.

Zy kan heel tot geen betuyding brengen.

D'Orisk

Aymouth; mondt of beem van Aymouth; heden van den stad voogdt van Barwik.

1557. voorzien hadt. Naauwlyks hadt men het werk begonnen, of de stadvoogdt van Barwik viel in Schotlandt, om het volk, dat de arbeiders dek- te, te dwingen hunne poiken te verlaten, en de stropingen te beletten. Dit was genoeg om die door deze invallen aan de plundering wierden bloot gestelt te doen klagen. Zy liepen met menigte naar Edenburg, verzockende bystandt. De regentin besloot hen te voldoen, en de Staten op hunne klagten weder te doen vergaderen. Voor dat zy vergaderden, trok de Franische bevelhebber, die zich door deze vyandlykheden gemachtigt oordeelde om geweldt met geweldt te keren, over de Twede, trok in Engelandt, en belegerde het kasteel van Warke. Op deze tyding kwamen de Roomsche heeren, die de vredebreuk niet goed vonden, te Edenburg. Zy klaagden, dat een vremdeling, die het leger geboodt, het ryk te onrechtcr tydt in een oorlog, zeer nadeelig voor het algemene welzyn, inwikkelde; en na daar over te hebben beraadslaagt belastten zy hem met zyn volk wederom te keren. Zelfs voegden zy by hun bevel een schammer dreigement zo voor de regentin, die hem hadt gezonden, als voor den koning van Vrankryk, wiens gezant hy was, hem belastende de belegering op te breken, of by weigering verklaarden zy hem schuldig aan gekwetste hoogheit. Hy moest niettemin gehoorza- men. In dezen tydt trok de hertog van Nortfolk op bevel van de koningin van Engelandt naar de grenzen, sloeg de Schotische krygsmacht, en nam eenigen gevangen, met welke hy weder naar zyn ryk keerde. De regentin, over dit voor- val en nog meer over de ongehoorzaamheit der Schotten, die daar oorzaak van waren, te onvre- de, meende, dat 'er geen ander middel om de wan- order van den Staat te herstellen was, dan een huwelyk van de koningin hare dochter met den Dauphin van Vrankryk te sluiten. Zy oor- deelde, dat, wanneer deze prins met den tytel van koning van Schotlandt kwam, hy de macht van Vrankryk daar meer gezag zou byzetten, of ten minste meer doen vrezen. Zy schreef aan dit hof, dat zich van haren raadt bediende. De koning deedt aansonts zyne gezanten vertrekken. Op hunne aankomst verdoonden zy aan de Staten, door de regentin te Edenburg te zamen geroe- pen, dat de Dauphin de jaren om te trouwen bereikt hebbende, het nodig was de artykelen van het huwelyksverdrag te maken, verzockende tot dien einde hunne gevolmachtigden naar Vrankryk te zenden. De Staten wisten geen middel om hun verzoek te loor te stellen. Men verkoor derhalven gezanten, die men uit de drie Staten van het Parlement nam, om de drie Staten van het ryk, voor het welke zy handelden, te verbeelden. De aartsbisschop van Glasouwe, de bisschop van Orkney, en de opperste van S. Andries, die naderhandt graaf van Murray wierdt, wierden van we- gen de geestelykheit; de graaf van Rothe, die van Cassels, en Mylord *Flemming* van wegen den adel; de opperrechtcrs van Edenburg en van Montros van wegen het volk benoemt. Zy vertrokken in het begin van het volgende jaar naar Vrankryk, alwaar zy, na een zwaren storm, waar in zy twee schepen verloren, uitgeslaan te hebben, aankwa- men. Wy zullen op zyn plaats den uitslag hun- ner onderhandeling zien.

Het Parlement van Ierlandt wierdt in dit jaar in het begin van Juny gehouden. Het was niet dan in deze zittingen dat het de ingestelde wetten onder *Henrik* den VIII en *Eduard* den VI aangaande de geestelyke regering volkomentlyk vernietigde. Het was zelfs ook in deze vergadering, dat men

de acten tot bevestiging van het recht van *Maris* maakte. Dit was het, daar het Parlement mede begon. Het erkende deze prinses voor wettige dochter van *Henrik* den VIII; het verklaarde, dat zy in deze hoedanigheid met de koninklyke waardigheid volgens de wetten was bekleed ge- weest, en dat hare nakomelingen, indien zy 'er eenige uit het huwelyk met koning *Philips* naliert, de ryken van Engelandt en Ierlandt na haar over- lyden zouden erven. Men ging vervolgens tot de bevelen tegen de zogenoemde kettcrs over, en men verklaarde hen de wetten, die hen ten vure doemden, onderhevig te zyn. Eindelyk vernietigde men al de acten, die onder de voorgaande regering tegen de macht van den paus waren gemaakt, dien men in zyne oude rechten herstelde: en door een by- zondere wet ontlastte men de geestelykheit van hare opgelegde jaarlyksche schattingen, die *Henrik* de VIII aan zyne kroon hadt gehecht. Daar wierden vervolgens nog andere besluiten, omtrent eenige landeryen, die men de kroon inlyfde, genomen. Die van *Leix* en van *Offali* waren onder dit ge- tal, en het Parlement verklaarde, dat de onder- koning daar volkplantingen zou mogen oprech- ten, om de zelve als leenmannen van de kroon te bezitten. Het zelve Parlement veranderde den naam van het kasteel, dat de hertog van *Sommer- set* in het eerste dier gewesten hadt doen bouwen, en noemde het *Marienborg*, en den naam van dat van *Dingen*, in het landt van *Offali*, indien van *Philips* stad *. Deze twee landen wierden ook tot graafschappen gemaakt: het eerste droeg den naam van het graafschap der koningin, en het andere van het graafschap van den koning. Daar wierden in het Parlement nog andere wetten te- gen het moorden en roven gemaakt. Men be- val, dat gemachtigden naar de provincien zouden gezonden worden, om onderzoek te doen, en de schuldigen te straffen. Dat de onderkoning deze rechtcrs zou benoemen, en dat de grootzegelbe- waarder hunne acten met het groot zegel zou be- krachtigen. Om dit onderzoek naauwkeurig te doen, wierdt de onderkoning gemachtigt om de landen in zo vele kwartieren, als hy zou goedvinden, te verdelen, en aan deze verdelin- gen gaf men den naam van graafschappen. Het Parlement maakte nog een andere wet van zeer groot belang, om de gemeenschappen, die de Ieren, leenmannen van de kroon van Engelandt zynde, onderhielden, en met die zich zeiden leen- mannen van Schotlandt te zyn, te verbieden. Door lange ervarenheit hadt men geleert, dat de oproeren meerder in de provincien van *Ulster*, grenzende aan Schotlandt, dan wel in de andere waren ontstaan. De reden was, dat de oproerigen daar hulp kregen, en dat zy daarenboven zich in den haat tegen de Engelsche regering, door den ommevang, dien zy met de vyanden van de kroon hadden, versterkten. Om deze muiteryen te beteugelen verboodt men eerst aan de Engel- sche Ieren, geen toegang aan de Schotische Ieren, noch verblyf in hunne steden, noch huizen te ge- ven, op straffe van schuldig verklaart te worden aan de misdaadt van wanbedryf* of meenedigheid. Men verboodt vervolgens op de zelve straf alle hu- welyken tusschen elkander.

Het Parlement wierdt tot in het begin van Ju- ly verlengt, en de onderkoning trok te veldt te- gen verscheide partyen, die op verscheide plaatfen van het ryk waren opgeslaan. Zyn eerste veld- tocht was tegen *O-Madden*, heer van het landt, dat heden den naam van de barony van *Longe- ford*, in het graafschap van *Galloway*, draagt. Hy bezat daar in een kasteel, Mellick genaamt, Verrechting van den onderkoning. voor

Om een af- wending te maken be- legerde de Fran- sische bevel- hebber *War- ke*.

De heeren van Schot- landt geven bevel de be- legering op te breken. De regentin wenst het huwelyk met de jonge koningin en den *Dauphin* te zien voltrokken.

Aankomst der Franische gezanten met dit voorstel.

De Staten van Schot- landt noe- men hunne gemachtig- den om het verdrag in Vrankryk te sluiten.

Cox. Warr.

1557. Het Parle- ment van Ierlandt vernietigt de wetten, door *Henrik* den VIII en *Eduard* den VI gemaakt.

Delanden van *Leix* en *Offali* wor- den de kroon ingelyfde.

* of *Philips* stown. Graafschap- pen des ko- nings en der koningin.

Verdelin- ge van Ier- landt in graaf- schappen.

Genegen- heit van die van *Ulster* voor de Schotische kroon.

* *Felonie*.

Verrechting van den onderkoning. voor

1557. voor het welke de onderkoning zyn volk bragt. Voor dat hy het zeive aantafte, zondt hy een trompetter om het op te eifchen. Het antwoordt van den Ierfchen bevelhebber was trotfch. Hy weigerde niet alleen den trompetter te horen, maar hy dreigde hem, dat, indien hy, of een ander, voorde tweede maal hem zulk een opeifching kwam doen, hy hem op den muur zou doen ophangen. Deze trotfchheit bleef hem niet lang by, want in den volgenden nacht verliet hy het kasteel, daar de onderkoning een goede bezetting in leide. Na deze verrechtung trok hy in de provincie van Ulster, daar de oproerige Ieren hunne voornaamfte woonplaatfen hadden. Hy verdreef hen daar uit, en keerde met zyn volk, overluden met buit, weder te rug. Hy kwam daar in de maand van October wederom, veroverde eenige van hunne fteden, verbrandde andere, en dwong hunne voornaamfte hoofden gyselaars te geven. De *O-Maddens* en de *O-Carols* waren de eerften, van welke men deze onderwerping vorderde.

Den 4 December wierdt de graaf van Suffex van zyn onderkoningfchap te huis geroepen. Hy ging fcheep om naar Engelandt te vertrekken, latende de regering in handen van den grootzegelbewaarder * en van den grootfchatmeester †, tot dat het hof daar in zou hebben voorzien. Voordat hy vertrok, nam hy hen den eedt af in de hoofdkerk van Dublin, daar zy het zwaardt uit de handen van den grootmaarfchalk † ontfingen, als een bewys van hunne aanftelling. Zy oefendden deze macht met elkander tot de naaftvolgende maand February, wanneer de koningin de brieven van het onderkoningfchap aan den ridder *Sidney*, grootfchatmeester, zondt.

Wy hebben het voorgevallene van dit jaar in Frankryk, aangaande de oorlogsverklaring, die *Maria* aan deze kroon deedt, befchouwt; daar is ons niet verder over dan te fpreken van den Godsdienst en eenige andere voorvallen. De ftrengheit der straf, die *Henrik de II* de Protestanten deedt lyden, kon hen niet verdelgen. Het getal wierdt dagelykch groter, ende grootften van het ryk voegden zich by hunne gemeenfchap. De admiraal van Coligny en zyn broeder *Dandelo* waren daar van de voornaamfte, ten aanzien van hunnen yver zo wel als ten opzichte van hun aanzien. Men merkte, dat de hertog van Guize, aan wien dit huis verdacht was, om dat het zich tegen zyne ftaatzucht felde, *Dandelo* by den koning na zyne wederkomst uit Italië begon aan te klagen, en hem voor een ketter uit te maken. Het was ook in den zelve tydt, dat die van dit geloof waren hunne openbare vergaderingen begonnen te houden. Zy hadden de floutheit daar een van binnen Parys te houden, dat den haat van het volk vermeerderde, aan het welke hunne vyanden een fchrikelyk denkbeeld van hen gaven. De zelve wierdt in het begin van September gehouden, in het huis van eenen, genaamt *Bertouier*, aan het einde van de *St. Jakobsftraat*. Vele menfchen waren daar gegaan, om daar de predikatie van *Jan Maffon* te horen, die de eerste leeraar van deze nieuwgebore kerk was, daar hy in het jaar 1555 reets in was beroepen. En mitsdien zy niet dan des avonds by mal-kander waren gekomen, om zich voor de oogen van ieder niet bloot te ftellen, en dat zy langen tydt by elkander bleven, vermits men na de predikatie het H. Avondmaal uitdeelde, wierdt het laat in den nacht voor dat men fcheidde. Hunne voorzorg was te vergeeffch: zy wierden ontdekt: men hadt hen daar zien ingaan; men beflout, dat men in het uitgaan op hen zou aanvallen. Dit

befluit wierdt uitgevoerd. De eenen wierden met ftenen gedood: op de anderen viel men aan, en men zou hen in flukken hebben gefcheurt, indien de gerechtsbedienden van de nachtwacht hen niet uit handen van het graauw hadden gerukt, om hen naar het gevangenhuis te brengen. Meer dan honderd wierden gevangen gebragt, onder de welke eenigen van aanzien waren, en zelfs ftaatsjufters van de koninginne. Men be-fchuldigde hen van ongehoorde misdaden. Zy vergaderden niet, zeide men, dan om hunne vleefchelyke welluften, na dat zy vrolyk waren geweest, te voldoen; dat zy het licht uitdedden, en dat mannen en vrouwen zich onder een vermen-genden, zonder acht te geven op den huwelyks-bandt, of de nabeflaanheit van het bloedt; men voegde daar by, dat deze eerloze bedryven nog van iets verfoeielyker wierdt voorgegaan; dat zy op hunne maalyden jonge gebrade kinderen aten, na dat zy hun bloedt aan hunne Duivels hadden opgeoffert. Hoe weinig waarfchynlykheit zodanige vertellingen ook hadden, het volk, doorgaans ligt-gelovig, nam de moeite niet de waarheit daar van te onderzoeken, en zich aan hunne vooroor-delen overgevend, geloofde het, dat 'er geen straf zwaar genoeg was om zulke gruwelen te strafen. Maar die verftandiger waren, floegen daar geen geloof aan; zy wiften wel, gelyk een Room-fche fchryver * aantekent, dat die een nieuwen en onbekenden Godsdienst belyden, altydt met zulk een lafter befchuldigt zyn geworden. Dit was het ook, dat de Protestanten niet nalieten in hun verdedigfchrift, dat zy wereldkundig maakten, aan te tonen. Zy vergeleken zich by de eerste Christenen, die door de Heidenen van de zelve godloosheden waren befchuldigt, en hunne vyanden by de vervolgers dier eerste gelovigen; zy wilden zelfs, dat de koning hunne on-fchuldigt zou kennen; zy wiften een middel te vinden om een hunner verdedigfchriften op de tafel in zyn kamer te doen leggen. Ondertuffchen maakte men het rechtsgeding der gevangenen op, waar van zeven gerecht wierden, onder de welke zich een pleitbezorger van het Parlement van Parys bevondt *, een arts † en eene vrouw ‡. Eenigen wierden levendig verbrand, en de andere eerst gewurgt. De andere gevangenen zouden het zelve lot gehad hebben, indien de keurvorft van de Palts en de Proteftantsche Zwitfers ten hunnen behoeve aan den koning niet hadden gefchreven. De hulp, die *Henrik de II* toen van hen nodig hadt, dwong hem ten hunnen gevalle het leven aan deze ongelukkigen te fchenken, die in vryheit wierden gefteft, en zyn yver in het vervolgen van de andere Proteftanten wat te verkoelen. Voorts was dit een vrende yver; deze vorft liet zyne onderdanen verbranden, alleen om een gevoelen, dat met de Roomsche kerk niet overeenkwam, buiten dat Christenen en onfchuldig, terwyl hyll. in een naauwe verftandhouding met den Turk was. *Lavigne*, zyn gezant by de Porte, verzocht toen *Solyman*, hem twee millioenen goudt te leen op te fchieten, en zyne fcheepsvloot tegen den koning *Philips* te zenden. Het laaste ftondt de Turk toe, maar het eerste floeg hy af, vermits zyne wet hem verboodt geldt aan Christenen te lenen. De paus nam het den Allerchristelyk-ften koning niet kwalyk zulk een onchristelyk verbondt te maken: maar hy bestrafte hem, dat hy in het straffen der Proteftanten niet voortging. Deze paus, die den naam van befchermerengelen aan die van dit geloof waren, wanneer zy in zyn leger dienden, hadt gegeven, befchuldigde den koning, dat hy hen in zyne legers aannam, zeg-

1557.

Demida- den, daar men hen mede be- fchuldigt.

* Meten.

Hanne ver- antwoor- ding.

* Gravelle. Hun straf. † Nikolaas la Sene, van Normandif.

‡ de weduwe Graveron. Tuffchen- fpraak van den keur- vorft van de Palts en van de Zwitfers.

Aanmer- king op den yver van Henrik den

De paus is te onvrede over het niet straffen der Proteftanten.

Vergadering der Proteftanten binnen Parys.

Men tallt hen aan en zet ze gevangen.

1557. Recheoorzaak van zyn nemocielykheit.

Willekeur op het trouwen van de zoon van goeden luitze.

Redenen van deze willekeur.

Thaarus. Suidanus.

Zamenkomst der Roomschen en der Protestanten.

Arglisticheit der eersten.

Wyze raad van Melanchthon.

gende, dat zyn voornemen nooit zou gelukken, zo lang hy zulk een grote menigte ketters onder zyne soldaten zou hebben. De geschiedenischryvers merken aan, dat het uit misnoegen was, dat hy zulk een taal voerde, zonder zich in den grondt met den Godsdienst te bekommeren. Hy was te onvrede over twee wetten van *Henrik den II.* By de eerste verklaarde de koning alle huwelyken, door kinderen buiten bewilliging van hunne ouders, de zoon voor den ouderdom van dertig en de dochters van vyf en twintig jaren aangegaan, van gener waarde te zullen zyn. Het byzonder belang dat de koning hier by hadt, gaf aanleiding tot deze willekeur: zyn zoon hadt eene juffer, *Pienne*, zonder zyne bewilliging getrouwt; hy wilde dit huwelyk vernietigen, gelyk hy naderhandt deedt, om hem eene natuurlijke dochter van den koning, weduwe van *Horatius Farnese*, te doen trouwen. Om deze redenen gaf men deze willekeur een kracht op het voorledene door een nieuwe rechtsgeleerdheit, strydende tegen de bilykheit van alle wetgevers, die het voorledene niet kunnende veranderen, alleen toeleggen om het toekomende te voorzien. By de andere willekeur, die de paus niet aanstondt, hadt de koning eene belasting op alle geestelyke inkomsten gelegd, en de geestelykheit bevolen niet uit hare verblyfplaatsen te gaan. Het hof van Rome kante zich tegen deze twee wetten, die het opnam als eene verbrekking van de rechten van den H. stoel. Het kon in den grondt niets wezentlyks daar tegen te zeggen vinden, maar het nam het op de wettelykheit. Het beschuldigde den koning van verwaandheit, om dat hy zyn handt op een Sakrament, en een belasting op de geestelykheit hadt durven leggen. Om een einde te maken van het verhaal van het geen in vremde landen voorviel, moeten wy het vervolg van de zaken van den Godsdienst in Duitichlandt weder opvatten. Wy hebben gezien, dat by het verdrag van Augsburg de Protestanten eene volkome vryheit hadden verkregen, ten minste by voorbaat, en tot dat het geschil met den Roomschen stoel door zachte middelen zou zyn bygelegd. Om aan dit grote werk te beginnen, benoemde men vier en twintig gemachtigden, twaalf van den eenen en twaalf van den anderen kant. *Pflug*, bisschop van Naumburg, reets vermaard door het opstellen van het *Interim*, was aan het hoofd der Roomsche en *Melanchthon*, aan dat der Protestanten. Het bleek by de eerste opening dezer zamenkomst, dat de eerste geen ander voornemen hadden dan te betrachten, dat de staatkunde hen inblies, maar dat de Godsdienst moest verfoeien: *Verdeelt ben, indien gy wilt regeren.* *Pflug* vertoonde aanstonts, dat alleen de Protestanten der Augsburgse belydenisse de vryheit van gewisse en de oefening van hunnen Godsdienst moesten genieten: dat de andere gezindheden daar van buiten gesloten waren, en dat bygevolg de Zwinglianen daar geen deel aan hadden. Hy stelde voor een voorgaande acte van deze uitsluiting op te maken, by de welke de Lutheranen het gevoelen van de andere veroordelen; en blyvende by hunne belydenis, den vloek tegen de Protestanten, die van een tegenstrydig gevoelen waren, zouden uitspreken. De afgezondenen van den hertog van Saxen vonden dit voorstel goed. Maar *Melanchthon* het woord opnemende vertoonde door krachtige redenen, dat men niemandt afwezend zynde, zonder hem alvorens gehoord te hebben, kon veroordelen. Vervolgens wilde hy, dat men tot het onderzoek der leerstukken kwam, welke die van de Augsburgsche belydenis van de Roomschen hadden doen

afscheiden, latende de byzondere geschillen der Protestanten staan, om die onder hen af te doen. *Ferdinand*, wien men van deze zwaarigheid kennis gaf, wilde, dat men door zou gaan zonder zich daar mede op te houden: maar de bisschop van Naumburg bleef daar pal op staan. De verbiterdheit wierdt dagelykch groter, zo dat men eindelyk, zonder iets besloten te hebben, moest scheiden. Daar waren alleen eenige artykelen omtrent de kerkelyke regering en omtrent de erfzonde opgesteld. De Roomschen beschuldigden de Protestanten oorzaak van het scheiden dezer vergadering te zyn, en deze laatste in het tegendeel beschuldigden de anderen. Zy zeiden, dat men hen niet hadt kunnen overtuigen, maar dat men tweespalt onder hen hadt gezaait; dat *Pflug*, niet vast in zyne schoenen staande, het geheim hadt weten te vinden, om de Protestanten tegen elkander op te hitzen, om zyne party door het middel dezer verdeeldheit te behouden. Dit is een draai, die byna nooit is mislukt. Het is ondertusschen wonderlyk, dat de Hervormden, wetende by ondervinding het nadeel, dat zy door hunne partyenschappen lyden, daar nog niet van hebben hunnen afzien. Ingenomen met hunne byzondere gevoelens, woeden zy tegen hunne broeders over punten van kerktucht, of van bloete bespiegeling, en geven alsoo gelegenheit aan hunne vyanden om over hen door hunne verdeeldheit te zegepralen. Naar den kant van Bremen was 'er in het Ryk eenige oneenigheit. De aartsbisschop wilde eene belasting van een zestienden penning invoceren; het volk weigerde het te betalen: deze prelaat beweerde souverein te zyn, en ligte volk om zich te doen gehoorzamen, maar de hertogen van Brunswyk verstrooiden het zelve. De bevelhebber wierdt gevangen, en die van Bremen stelden hun geschil met den aartsbisschop aan het oordeel van den Saxischen kreits, daar alles door bevredigt wierdt. Dit voorval geschiedde in de maanden van April en May. De aartsbisschop zag daar het einde niet van. Hy stierf in February des volgenden jaars. *Albert*, markgraaf van Brandenburg, was in het begin van dit jaar, van droefheit overshelpt en overladen van ongelukken, overleden. Zyne roekeloosheit was daar de oorzaak van. Hy hadt Duitichlandt dikwils met zyne soldaten vervult; een liefhebber van een oprocrig leven, en begeertig naar een luisterryken staat, ten koste van zyne eige rust en die van zyn vaderlandt. Hy stierf echter zonder roem, gebannen, van de gansche wereldt verlaten, en veracht van de genen, wier schrik hy hadt willen zyn. In het zelve jaar wierdt het geschil tusschen de prinszen van Oranje en de landgraven van Hessen-Cassel over eenige landen, daar zy wederzyds meenden recht toe te hebben, in der minne bygelegd. De landgraaf bleef in het bezit van het landschap *Carzeneliebogen*, en de prins van Oranje in het graafschap van Diets. Het jaar 1558, dat het laatste van de regering van *Maria* was, begon met de belegering van Calais. De hertog van Guize begon het beleg op den eersten January. Van zo vele schone provinciën en sterke steden, die Engelandt voortyds, het zy by opvolging, het zy by overwinning, hadt bezeten, bleef aan het zelve niet meer over dan Calais, Guines, Hames, en het graafschap van Oye. Van het lot van Calais hing dat van de andere af. Deze stad, die eenigen nemen voor de haven *Iccius*, zo vermaard door de veldtochten van *Julius Cesar*, die van daar naar Engelandt overstak, was in het jaar 1347 door *Edward den III.* na eene belegering van meer dan een jaar, veroverd. Wat be-

1557.

Verbreken de zamenkomst.

De verdeeldheden der Gereformeerden zyn hen nadeelig.

Onrust tusschen den aartsbisschop van Bremen en het volk.

Doodt van *Albert*, markgraaf van Brandenburg.

Geschil tusschen de prinszen van Oranje en de landgraven van Hessen bygelegd.

1558. *Heylin*, *Goodwin*, *Baker*, *Barnet*, *Thaarus*, *Alexeray*.

Belegering van Calais.

1558. begeerte ook de Franschen hadden het zelve weder meester te zyn, hadden zy daar nog niet toe kunnen komen. De verrassingen waren hen niet gelukt, en tot dezen tydt hadden zy geen openbaar geweld durven gebruiken. Wy hebben gezien, hoe ver een van hunne bevelhebbers* zyne

* Desqueres, in de geschiedenis van Louis den VIII.

Het gevoelen, dat de koningin van Engelandt van deze stadt hadt.

Hare welgelegenheit en buitenwerken.

Gedrag van den hertog van Guize in de belegering.

Zyn optocht om de Engelschen te bedringen.

Hy komt voor Calais.

achtiging voor deze stad, en den haat, dien hy voor de Engelschen hadt, die daar van meester waren, hadt getoont. De koningin van Engelandt, die de aangelegenheit van deze vesting kende, roemde, dat zy den sleutel van Vrankryk aan haar gordel droeg, en vertrouwde de bewaring van de zelve niet dan aan personen van het eerste aanzien en beproefde trouw. Hare welgelegenheit hielp veel om ze aanzienlyk te maken. Zy was gebouwt aan het inkomen van het Kanaal, dat Engelandt van Vrankryk en de Nederlanden door een overvaart van weinig uren scheidt, regt over Douvres, dat van daar maar 25 mylen legt. Philips, dien het voornemen van Vrankryk bekend was, hadt daar kennis van aan de koningin gegeven: maar het gebrek van geld was oorzaak, dat zy den nodigen bystandt daar niet hadt gezonden. Voorts steunde men op de goede gelegenheit van de stadt en de sterkte der buitenwerken; zy was van drie kanten byna ontoegankelijk, daar de rivier en de moerassen de aannadering van beletten. Het vierde wierdt door de zee en de beschansingen van de haven gesloten. Daar was nog een voetspadt, dat dwars door het moeras, dat aan beide zyden was, naar de stad leide; maar deze doorgang was door eene beschansing, die de Engelschen Newnambridge noemden, een myl van de stadt gebouwt, verdedigt. Een andere sterkte, de Rysbank genaamt, gebouwt de haven, en diende tot beveiliging van de zee; zo dat men eerst deze twee sterkten moest veroveren, indien men den toevoer ter zee wilde beletten, en de stadt te landt aantasten. Dit ondernam de hertog van Guize, die zyn oogmerk met minder moeite, dan hy hadt gedacht, bereikte. In het voorgaande jaar hadt *Mouchey Senepont*, stadvoogdt van Boulogne, de zelve onderneming aan den konneftabel voorgestelt, die het ook zou hebben uitgevoerd, indien de ongelukkige slag van St. Quintyn niet was voorgevallen. Tot vermeerdering van het hertzeer wilde zyn ongelukkig lot nog, dat deze eer voor zynen mededinger bewaart wierdt. Voor dat de hertog van Guize de belegering begon, hadt de maarfchalk van *Staff* zich als een boer verkleed, om de gesteldheit der stadt te bespieden. Het was op zyne wederkomst, naar het ontwerp, dat hy daar van maakte, dat de hertog zyne maatregels nam.

Het hof van Vrankryk was zo bevreesd, dat dit mogt mislukken, dat het al wat mogelyk was in het werk stelde om zyn voornemen voor de vyanden bedekt te houden. Het verspreidde het gerucht, dat het zyn oog op Luxemburg hadt, en de hertog van Nevers trok met eene party volk naar Stenay. De hertog van Guize trok met een andere party naar den kant van St. Quintyn, als of hy van voornemen was het zelve in te sluiten. Van daar begaf hy zich naar Amiens, zich gedragende als of hy voorraadt in Dourlens wilde brengen. Maar het volk by zich hebbende gekregen, dat de hertog van Nevers in aller yl hem hadt toegezonden, trok hy af naar het Boulonnois, en zich gelatende, als of hy bevreesd was voor Ardres en Boulogne, verspreidde hy zyn volk daar omtrent. Dus hieldt hy de vyanden op, tot dat alles ter uitvoeringe van zyn voornemen gereed zynde, hy onverwacht voor Calais verscheen. Hy verdeelde zyn leger in twee par-

II Dst.

tyen, om ter zelve tydt de twee sterkten, daar wy van gesproken hebben, en die als de twee toegangen van de stadt waren, de eene van den land- en de andere van den zee kant aan te tasten. De aannadering geschiedde des avonds, en de batteryen des anderen daags morgens klaar zynde, begon men den aanval. De belegerden deden weinig tegenstandt. Zy waren niet sterk genoeg om een storm af te keren, en waren geen bystandt van de stadt verwachtende. Het was Mylord *Wentworth*, die alleen met vyf honderd man daar in lag, kunnende verder niet meer dan op twee honderd burgers, bekwaam om hem dienst te doen, staat maken; zo dat hy gedwongen was zyn volk te sparen, durvende de voornaamste wyken van de stadt niet ontbloten. Hy gaf daar kennis van aan den bevelhebber van de sterkte *Newnambridge* genaamt, op dat hy zyn tydt zou waarnemen om zich in de stadt te bergen, in plaats van zich aan een onvermydelyke doot of gevangenis bloot te stellen. Deze sterkte wierdt het eerst ingenomen, en die van den Rysbank een uur daar na. De belegeraars sloten toen de stadt in, en maakten eene afleiding van het water, dat in de grachten was. Zy vonden zich haast aan den voet van een kasteel, dat de stadvoogdt onverwinnelyk dacht te zyn, en hem hadt doen verzuimen daar zo veel volk in te leggen, als nodig was om een storm uit te staan. Van vyftien batteryen, die men rondom het zelve opwierp, tastte men het met zulk een geweldt aan, dat men de kanonschoten te Antwerpen kon horen*. Des avonds was 'er al een breich, en om die van binnen te beletten de zelve te herstellen, deedt de hertog van Guize drie honderd muskietiers naderen, die een gestadig vuur op de arbeiders maakten. Des anderen daags morgens begon men den aanval. De hertog *Strozzi* trok aan het hoofd van 300 geharnaschten, die door 300 andere ondersteunt wierden. De hertog van Guize, die aan den anderen kant van het water was, trok door het zelve tot zyn middel toe, en bevondt zich het eerste by het innemen van de sterkte, die met den degen in de vuist wierdt veroverd. De bevelhebber, dien de aangelegenheit van deze plaats beter dan den Engelschen stadvoogdt bekend was, leide daar een goede bezetting in, en trok weder naar zyne legerplaats. Mylord *Wentworth*, verzet over het innemen van deze plaats, hadt berouw, dat hy daar niet beter voor gezorgt hadt, en besloot om de zelve te herwinnen alles te wagen. Maar zyne onvoorzichtigheit hem het behoudt van de zelve hebbende doen verzuimen, was het te vergeeffsch, dat hy al den moedt, dien hy hadt, aanleide om 'er weder in te komen. Hy trok uit aan het hoofd van zyne bezetting, met vier stukken kanon, losbrandende op alle, die op den muur verschenen, terwyl men van een andere battery, opgerecht op een planke-grondt, de poort aan stukken schoot. Niettemin wierdt hy gedwongen te wyken, na dat hy 200 man verloren hadt, en dat meer is na een zevendaagsche belegering tot een verdrag te komen. Het zelve hieldt in, dat al de Engelschen uit de stadt zouden trekken, en dat de burgers de vryheit zouden hebben naar Vlaanderen of naar Engelandt ter hunner keure te gaan: maar dat de bezetting verplicht zou zyn naar Engelandt te keren. Men zegt, dat *Eduard* de III omtrent op de zelve wyze, wanneer hy deze stadt van de Franschen veroverde, hadt gehandelt. De stadvoogdt, benevens vyftig der voornaamsten van de stadt of bezettinge, ter keure van den hertog van Guize, wierden gevangen gehouden. De ridder *Eduard Grimston*,

1558.

Zyn aanval

Innemen van de sterkte Newnambridge.

Innemen van den Rysbank.

* honderd Franfche mylen van daar.

Het innemen van de voornamste sterkte.

Verdrag van den stadvoogdt van Calais.

1558. tegenboekhouder der stad en een der Raden van de koninginne, was onder het getal der gevangenen. Hy hadt verscheide maal aan het hof kennis gegeven van het gebrek van volk en noodwendigheden; maar zyne vertogen waren te vergeefsch geweest: het zy de schatkist was uitgeput, of dat Vrankryk de meeste van de Raden van *Paris* hadt weten te winnen. Deze ridder zat tien jaren in de Bastille, daar het hof van Engelandt hem liet blyven, als of het hem beschuldigde, dat hy zich van zynen plicht in de belegering niet hadt gekwet. Hy hadt het geluk, na een spel van een venster van zyn kamer doorveilt, en de klederen van zyn knecht aangetrokken te hebben, te ontvluchten. Toen hy in Engelandt kwam, wilde hy op een behoorlyke wyze vry gesproken zyn. Men voegde hem gevolmachtigden toe, en hy wierdt vry gesproken. Om weder tot de artykelen van het verdrag te treden, het kanon, de voorraad van mond-en krygsbehoefden, het goudt en het zilver, de huisfueraden, koopmanschappen, en paarden, alles bleef ten voordeele van den overwinnaar. Deze veldtocht viel voor Vrankryk zeer gelukkig uit, dat ten top van vreugde steeg, van weder in zyne handen te zien keren eene stad, die twee honderd en tien jaren daar uit was geweest. De hertog van Guize kreeg daar al de eer van, en zyn geluk begon toen onbepaald te worden. *Eduard* de III, een der dapperste vorsten van zynen tyd, was meer dan een jaar doende geweest om Calais te veroveren, na alvorens een grote overwinning * op Vrankryk behaalt te hebben. De hertog van Guize hadt alleen acht dagen met de verovering, niettegenstaande het verlies der Franschen in den slag van *St. Quintyn*, bezig geweest. Behalven dit alles was de verovering minder aan zyne dapperheit dan aan het verzuim van *Paris* en hare Raden toe te schryven. Men zegt, dat het gedruis van het kanon overzee gehoord zynde, men zich zo veel spoedde, als men kon, maar het was te laat ontzet te zenden, en dat men de tyding van het veroveren kreeg toen de schepen gereed lagen om onderzeil te gaan. Dit vreesde de hertog van Guize, en deedt hem den aanval met zo veel yver voortzetten. De koning *Philips* hadt voorgestelt eene Spaansche bezetting in de stad te leggen; maar de yverzucht der Engelschen wilde daar niet toe verstaan; zo dat hunne achteloosheit belette de stad te voorzien; en hun mistrouwen selde zich tegen hare behoudenis. Voor dezen was zy de hoofdstad van een groot landt, dat daar den naam van ontfing, of aan het zelve gaf †, en dat zich uitstreckte van den mond van de Seine tot aan de rivier de Aa. Dewyl 'er nu volgens het gemaakte verdrag geen inwoonderen bleven, moelt men daar eene volkplanting van Franschen oprechten. De koning gaf de huizen en de landden, op de welke hy een leenrecht en een jaarlyksche belasting behieldt, uitgenomen het gedeelte, dat tot een leen wierdt verheven, ten behoeve van *Monchey Senerpont*, die veel tot de verovering hadt geholpen. De koning voerde de gewoonten van *Paris* in de stad in, hy stelde daar maar een rechtbank, daar de magistrat den tytel van voorzitter en algemenen rechter van voerde. Men zegt, dat de paus, het innemen van Calais vernomen hebbende, de koningin beschimpde, zeggende, dat dit haar huwelyksgoed was. Hy wilde zeggen, dat haar huwelyk met *Philips* haar in een oorlog hadt ingewikkelt, die haar dit onterstelbaar verlies hadt veroorzaakt.

Belegering van Guize. Die den roem van den hertog van Guize trachten te verminderen, zeiden, dat hy de aanlegger

1558. Gevalen van den ridder Grimston.

* De overwinning van Crecy. Achtung van den hertog van Guize.

Calais was de hoofdstad van een groot landt. † Calais.

Nieuwe bestelling aldaar van den koning van Vrankryk.

van het ontwerp dezer overwinninge niet was. Eenigen schryven het den admiraal toe: anderen den konnestabel, en men beweerde, dat hy alleen het ontwerp van deze twee grote mannen hadt uitgevoerd. Maar een snelle vloedt van gelukkige verrechtingen sloot den mond van deze benydens. Calais verovert zynde nam men in overleg of men Grevelingen of Guines zou aantasten. Men dacht best te zyn het laatste te ondernemen, en voort te varen met het veroveren van het gene dat Engelandt nog in het ryk bezat, om zich op een slag van zulk een gevaarlyken nabuur te ontdoen. Mylord *Gray*, een bevelhebber van veel ondervinding, hadt daar met eene bezetting van elf honderd man het bewindt van. De hertog van Guize begon met de stad. Hy tastte ze aan, en veroverde de zelve in eenen dag, en byna in een uur. Maar de stadvoogdt ziende, dat de Franschen doende waren met plunderen, trok uit het kasteel en tastte hen zo fel aan, dat hy henuit de stad verjoeg, daar hy den brandt in stak. Deze goede uitslag belette echter het veroveren van het kasteel niet. Drie dagen daar na de batterijen gereed zynde, vernielde men de sterkte, die over de gracht was gelegen; men bragt de loopgraven tot op den oever; men trok daar des anderen daags over, en het kanon een muurbreuk buiten de plaats hebbende gemaakt, viel men daar stormende op aan. De hertog van Guize zag al te veel 'er voorviel van een hoogte. Hy wierdt ge- waar, dat de zynen al te veel tegenstandt vonden, of niet dapperlyk genoeg aanvielen; des vloog hy daar naar toe, en moedigde hen zo zeer door zyne tegenwoordigheit aan, dat men al de buitenwerken veroverde. Mylord *Gray* verloor daar 300 man by, en wierdt gedwongen zich binnen de plaats in te sluiten, daar hy het nog eenige dagen kon uithouden; maar de moed ontzoonk hem, en zonder den eersten schoot op de muren, die nog in zyn geheel waren, af te wachten, zondt hy twee officieren naar buiten om de artykelen van het verdrag op te stellen, die des anderen daags getekent wierden, en niet te voordeelig voor de Engelschen waren. De soldaten trokken met hunne wapenen zonder vaandel uit. De stadvoogdt met de officieren bleven gevangen. De Fransche schryvers tonen in de beschryving van deze twee belegeringen meer achtung voor Mylord *Wentworth* dan voor Mylord *Gray*. Hun oordeel schynt niet ongegrond. De eerste, met half zo veel volk, verdedigde langen tyd eene stad van veel meer uitgestrektheit, en hy zag zyne bezetting tot op drie honderd man vermindert voor dat hy over een verdrag handelde. Daar in het tegendeel de ander, zich in een kasteel, dat nog geen schade hadt geleden, met eene bezetting van acht honderd man bevondt, wanneer hy zyn verdrag maakte. Ondertusschen roemen de Engelsche Mylord *Gray* meer dan den stadvoogdt van Calais. Een van hen heeft zelfs wel durven zeggen, dat men den lasten te recht stelde, en dat hy wierdt gevonnift zyn hoofd te verliezen, om deze stad lafhertig te hebben overgegeven. Het is waar, dat hy wierdt gedagvaard om zich te verantwoorden; maar het was in een tyd, dat hy zich niet kon verdedigen, vermits hy nog in Vrankryk gevangen was. Zyne gevangenis duurde tot dat *Elizabeth* aan de kroon kwam. Toen wierdt hy in vryheit gestelt, en in Engelandt gekomen zynde, wierden 'er gevolmachtigden uit de Paars benoemt, die hem vry spraken. Men vondt hem ongelukkiger dan schuldig met stadvoogdt geweest te zyn van eene stad, daar geen vierde deel zo veel volk in was, als tot het uitgaan van eene belegering.

Innemen der stad.

Verovering van het kasteel.

Schandelyk verdrag.

Vergelykenis tusschen den stadvoogdt van Calais en van Guines.

De stadvoogdt van Calais onder Elizabeth vry gesproken.

1558. ring vereischt wierdt; waar door hy wegens het verlies van Calais in zyne eer wierdt herstelt, en men schreef het aan de weinige zorg toe, die de koningin en hare Raden, om daar een goede bezetting in te leggen, hadden gehad. Om weder tot de stad Guines te keren, de Engelschen hadden daar in het jaar 1351, vier jaren na het veroveren van Calais, door verraadt van een zekere Beau-

Luitenant Corroy, stedehouder * van den bevelhebber dier provincie, bezit van genomen. Hy wierdt daar over gestraft, en de koning van Vrankryk zyn rechtsgeding hebbende doen maken, wierdt hy gevonnist om met vier paarden van een geseheurt te worden, dat uitgevoerd wierdt.

Daar bleef aan de Engelschen niet meer dan het kasteel van Hames, in het graafschap van Oye, over. De hertog van Guize, na Calais en Guines te hebben veroverd, droeg wel zorg deze sterkte niet over te slaan, die zyne overwinningen zou hebben kunnen benadeelen, en zyn roem te kort doen.

Het kasteel Hames.

De gelegenheit van dit kasteel scheen de aanmadering bezwaarlyk te maken. Mocrassen, die onmogelyk droog te maken waren, omringden het zelve, en men kon daar niet by komen, dan door een nauwe gracht, doorsneden met houten bruggen, die zeer gemakkelyk waren te breken, of te verbranden. Deze zwaarigheden schrikten den hertog van Guize niet af: hy was andere zwaarigheden te boven gekomen. Hy wist, dat de bevelhebber geen man van dapperheit was; behalven dat was de bezetting zwak; andere zwaarigheden verachtte hy, die in der waarheit ook van weinig belang zyn, dan wanneer dappere troepen zich daar van weten te bedienen. Hy liet dan zyn leger naar dezen kant trekken. De bezetting van het kasteel, verbaast over den snellen voortgang van zyne overwinningen, dorst hem niet afwachten. Zy namen alle de vlucht, de slotvoogdt zelf weck des nachts, voor dat de Franschen voor de poorten kwamen, naar het landt, onder Philips behorende, zo dat het geluk weder meer dan zyn moedt voor dezen hertog deedt, hem de sterkte overleverende, zonder dat hy eenig gevaar hadt gelopen. De Raadt in Vrankryk vondt goed dit kasteel te slechten.

Mylerd Eduard Dudley.

De slotvoogdt vlucht daar nit.

Daar ziet men, hoe de Engelschen van het overige der oude domeinen, die zy in Vrankryk hadden, berooft wierden. Zy hadden daar byna zo veel landt, als de koningen van Vrankryk zelf. Twee van hunne koningen hadden daar de kroon van gedragen, en hunne nazaten voeren daar nog den tytel van. Maar de ongelukkige regering van Maria heeft hen den sleutel van zulk een schoon ryk doen verliezen. Daar scheelde weinig aan, of zy zouden ter zelve tydt het kleine eilandt Sarke hebben verloren, naby dat van Jersey, Gernsey, en Alderney gelegen, tusschen Vrankryk en Engelandt, maar nader aan het eerste. De zelve waren van ouds afhangende van het hertogdom van Normandië; en de Engelschen kregen 'er het bezit niet van dan door Willem den Veroveraar, die deze provincie aan de Engelsche kroon hechtte. De Franschen hielden het eilandt Sarke voor een gemakkelyke haven, en wetende, dat het zelve niet door pelgrims wierdt bewoont, van alles wat tegenweer bieden kan ontbloot, besloten zy het te bemachtigen. Zy voerden deze onderneming zonder veel moeite uit: maar het genot, dat zy daar van hadden, was van korten duur. Het eilandt hadt tot zyne verdediging eene sterkte, daar zeer bezwaarlyk by te komen was, doordien men een zeer smalle afnyding moest doorgaan, daar nauwlyks twee

Het eilandt Sarke door de Franschen ingenomen.

mensch en naast malkander konden gaan. De Franschen hadden het sedert hunne verovering nog versterkt, en daar bezetting in gelegd. Daarenboven was dit eilandt in de rondte maar zes mylen groot, en van alle kanten met sterke steenklippen omringt. Een Vlaamsch edelman, onderdaan van Philips, ondernam, niettegenstaande alle deze zwaarigheden, die onverwinnelyk schenen, zich daar van meester te maken. Om daar toe te komen bediende hy zich van eene byzondere list. Hy kwam in een dubbelde boot, en liet zyn anker aan den voet van het kasteel vallen. De Franschen kwamen aan zyn boordt, om te vernemen wie hy was, en wat hy begeerde. Hy zeide, dat hy in zyn vaartuig een Vlaamsch koopman hadt gehad; maar dat hy onderwegen was gestorven, en dat men zyn ligchaam in een doodkist, die hy hem aanwees, hadt gelegd. Hy voegde daar by, dat hy verzocht, het lyk in hunne kapel te mogen begraven, en beloofde hen eene beloning daar voor te geven. De zaak aan den bevelhebber overgebracht zynde, stondt hy het toe, onder beding, dat de Vlamingen, die aan landt zouden komen om het lyk te begraven, geen wapenen, zelfs geen mes, zouden hebben, en dat men hen den eenen na den anderen aan de poort zou bevoelen. De Vlaamsche edelman, die voor meester van den boot doorging, hadt geenzins getwyffelt of men zou met hen zo te werk gaan, en hadt zorg gedragen voor het bekomen van wapenen: waarom hy met een bezadigt wezen het gene zy van hem vorderden toestondt; de doodkist aan landt wordende gebragt wierdt van het meeste scheepsvolk, als of het hem veel eer wilde aandoen, gevolgt. De bezetting, in de wapenen gekomen, hadt geen achterdocht van dit ongewapend volk, zy liet het door, na dat zy het zelve volgens het gemaakte verdrag hadt betaald. Men was ook overeengekomen, dat de aan boordt geblevene matrozen aan de soldaten, die de bevelhebber van de sterkte tot hen zou zenden, de beloofde vereering, zo haast het lyk in de kapel ter aarde zou zyn bevelst, zouden geven, zo dat, wanneer de uitvaart in de sterkte was ingelaten, een gedeelte der soldaten naar boordt van den boot uittrok. De doodkist was niet zo haast in de kapel gebragt, of de Vlaamsche edelman deedt het deksel openen. Daar leiden de wapenen in, daar hy zorg voor gedragen hadt: ieder nam die hem dienstig waren, en stoutmoedig uit de kerk in een andere gestalte, als zy daar in waren gekomen, gaande, vielen zy op de bezetting aan, die, verbaast op dit gezicht, niet eens dacht om zich te verdedigen. Ter zelve tydt verzeckerden zich die aan boordt waren gebleven van de soldaten, die tot hen gezonden waren; zo dat de ganse bezetting zich of in hun eigen kasteel, of in den boot van den Vlaamschen edelman gevangen zag, aan wiens bekwaamheit en beleid de Engelschen het bemachtigen van dit eilandt verschuldigt waren.

Dit klein geluk kon by het verlies van Calais niet halen. Ieder was daar zeer over geraakt, en de misnoegden namen daar gelegenheit uit om de regering te beschuldigen. Men zeide, dat men het behandelen der staatszaken aan priesters, die den oorlog niet verstonden, hadt toevertrouwt, die buiten dat geen gevoel van eenige eer hadden; die zich ten eenemaal aan de geldgierigheit overgegeven hebbende, de spaarkist hadden uitgeput, om te voldoen aan de wedergevingen, daar zy het gemoedt van de koningin mede hadden bezwaart: en dat zy, terwyl zy werkten om die weder vol te krygen, de bewaring der domei-

1558.

Zy worden daar door de list van een Vlaamsch edelman uit verjaagt.

Motten des Engelschen over het verlies van Calais.

1558. nen van de kroon, die van vry wat meer belang waren, hadden verwaarloofd. Dat zy oorzaak waren van de onherfelbare schade, die men hadt geleden, dewyl zy het gemoed der koningin met ydelen waan vervulden, waar door zy haar, om het nodige van den Staat te bezorgen, afhielden, en, dat meer is, dat zy daarenboven haar de macht benamen om daar in te voorzien, door het verkuisen der inkomsten van den Staat, ten behoeve van een onverzadelyke geestelykheit. De Gereformeerden voegden daar by, dat het een straf van den Hemel was, die zyne genade van een ryk aftrok, daar zyne waarheit op zulk eene wrede wyze wierdt vervolgt. In het tegendeel schoven de Roomschen het verlies van Calais op de grote menigte Protestanten, die in het ryk waren, en zeiden, dat deze gezinte Gods wraak niet alleen over haar zelve, maar ook over de ganse natie hadt verwekt. Zy merkten nog verder aan, om hun gevoelen staande te houden, dat de regering van Calais verzuimt hadt het gebodt van de koningin tegen de ketters werkselvig te maken. Dus wierdt van den eenen en van den anderen kant, naar ieders vooroordeel, gesproken, daar zy het geluk of het ongeluk van den Staat deden van afhangen. De koningin was zeer gevoelig van zulk een groot verlies. Zy viel in een diepe zwaarmoedigheid, die haar altoos bybleef; en dit verval van hare regering schein het einde van haar leven te voorzegen, dat zeer kort op het verlies van Calais volgde.

Philips vermaant de koningin tot wederkryging van Calais.

De Engelschen vinden het voorstel ondoenlyk.

* Zie de Verzameling van Burnet achter het II Deel van zyne Hist. der Reformatie. De redenen, die zy Philips geven.

Philips, het overgaan van deze stad hebbende gehoort, schreef aan de koningin, van wat aangelegenheit het was de zelve ten eerste weder te bemachtigen. Hy vertoonde haar, dat indien men de lente zonder de zelve te belegeren liet voorbygaan, de Franschen deze stad zo wel zouden versterken, dat zy onoverwinnelyk zou worden. Hy verzocht haar derhalven geen oogenblik te verzuimen, en boodt haar al zyn volk tot uitvoering van deze onderneming aan. De koningin maakte dit voorstel en zyne aanbiedingen aan de heeren van haren Raadt bekend. Zy vonden zich in een grote belemmering; aan den eenen kant maakte het verlies van Calais hen zeer verlegen, en de aanmerkingen van Philips schenen hen hoogdringende en zeer verstandig toe. Aan den anderen kant kwam hen eene belegering in dit jaar als eene ondoenelyke zaak voor. Men moest ook volk ligten, vloten uitrusten, voorraad van krygsbehoefden bezorgen, waar van men zich ontbloot bevondt door het grote verlies, dat men hadt geleden. Dit alles vereischte meerder tydt en geldt, daar men ontbloot van was, en een beter gesteldheit by het volk. Dit versondt men uit het antwoordt der heeren * op het voorstel van Philips. Zy bedankten hem voor eerst voor zyne genegenheit, voor de eere en het algemene welzyn van het ryk, dat zo veel belang in het wederoververen van Calais hadt, daar hy hen toe trachtte aan te moedigen. Vervolgens verzekerden zy hem van hunne genegenheit om gezamentlyk met hem in zulk een besluit, daar de uitflag hen zo nuttig en roemryk van zou zyn, eenen lyn te trekken. Maar om hem in het byzonder een verslag der toebereidselen, die tot zulk een grote onderneming behoorden, te doen, gaven zy tot antwoordt, dat zy het ontwerp ondoenlyk achtten; dat men ter zee en te lande zich moest wapenen; twintig duizend man voor Calais zenden, en een diergelyk getal op de grenzen houden; ter zee eene machtige vloot uitrusten; de vloot ter zee en het leger te landt gedurende zes maanden onderhouden: zy begrootten deze onkof-

ten op zes millioenen; daar zy nog byvoegden, dat de spaarkist was uitgeput, en dat men geen de minste waarschynlykheit kon zien, zulk een grote somme uit het volk te halen. Dat het geldt in het ryk schaarsler was, dan het in langen tydt was geweest, door de vermindering van den koophandel, die door de beroerten om den Godsdienst, en de ongelukken van den oorlog zeer was benadeelt. Dat de adel werk hadt van zyne inkomsten te bestaan, ver dat de zelve iets tot het algemene welvaren zou kunnen opschieten. Dat de kooplieden verarmt waren, de landlieden niet wel gezind, buiten dat niet in staat om iets te kunnen geven, om de armoede van de andere staten van het ryk te gemoet te komen; kortom, dat het zonder geldt, zonder vertrouwen om het te bekomen, en zonder soldaten was; dat men niet in staat was om te denken het verlies over zee te herstellen, zonder het ryk van binnen in den elendigsten toestandt der wereldt te brengen. Ten laatste verzochten zy den koning, hunne redenen wel te willen overwegen, van hunnen yver verzekert te zyn, en te geloven, dat het niet dan met het uiterste leedwezen was, dat zy zich onmachtig zagen in dit jaar de herwinning van Calais te ondernemen.

Behalven deze algemene hadden de bisschoppen hare byzondere aanmerkingen. Zy vreesden, dat de oorlog het straffen der genen, die zy als ketters handelden, zou stremmen, en dat in deze tyds gelegenheit hunne party machtiger mocht worden; zy geloofden, dat indien zy met het straffen voortgingen, zy maar een jaar nodig hadden om hen te verdelgen, en dat men alsdan met meerder zekerheit den oorlog tegen Vrankryk kon beginnen, naardien men dan geen inlandsche vyanden zou te vrezen hebben. Dat men, zeiden zy, ook niets kon winnen met de legers gereed te maken om in den volgenden somer te veldt te kunnen trekken, om dat Vrankryk met zo veel spoedt aan het versterken van Calais zou gaan, dat het voor het begin van den naaften veldtocht af zou zyn; dat men derhalven maar ongenoegen zou hebben, zich te hebben verhaast met eene onderneming, daar meer tydt en beter geoeffend volk toe wierdt vereischt; dat men geen dan onervaren krygsvolk hadt, van het welke men in het begin geen groten dienst hadt te verwachten. Om alle deze redenen zag men van Calais af, en men genoege zich met eene vloot in zee te brengen, die eenige vyandlykheden naar den kant van Bretagne pleegde, daar wy haast van zullen spreken.

Ondertusschen begon op den 20 January de zitting van het Parlement, volgens de uitschryvinge, die daar van gedaan was. De abt van Westminster * en de opperste van St. Jan van Jeruzalem † namen zitting in het Hogerhuis, uit kracht van de opene brieven, die de koningin aan hen hadt verleent. De noodt van geldt hadt het hof verplicht deze vergadering der Staten te beleggen, als het eenigste middel om het te bekomen. Het zelve hadt het langs andere wegen het voorgaande jaar te vergeeffch gezocht. De koningin hadt brieven onder het klein zegel laten aangaan, om eenig geldt by wyze van lening op te nemen. Men hadt inzaamelaars aangestelt, en de Raadt hadt hen zo veel doenlyk was ondersteunt: maar te vergeeffch. Het volk, hier over onvergenoegt zynde, zag het als eene verkrachting van de grondwetten van het ryk en als eene gevaarlyke nieuwigheit aan: zo dat het geweigert hadt iets te geven. Het zelve sprak gunstiger door hunne gevormachtigden, wanneer het Parlement ver-

1558.

De geestelykheit ondersteunt hen.

* Teknam. Trisham.

Misnoegen van het volk in het ligten van geldt, door de koningin ondersteunden, gadert

1558. gadert was. De Lords, gevolmachtigden hebben- de aangestelt, om den staat, daar het landt zich door zulke zware verliezen in bevondt, te onder- zoeken, zonden naar het Lagerhuis, op dat het van zyn kant ook gemachtigden zou benoemen om daar zamen over te beraadslagen. Het noemde zyn spreker, en tien of twaalf anderen. Zy vergaderden met die van het Hogerhuis, en zy namen alle zodanige besluiten, die waardige onderdanen en goede landgenoten voegden. Na dat de Lords de noodzakelykheit, om met allen spoedt in de noodwendigheden van het ryk te voorzien, hadden aange-toont, verzochten de gemeenten eenige dagen om het te overleggen. Eindelyk gaven zy tot antwoordt, dat zy het be- sluit hadden genomen, de koningin al den by- standt, dien zy nodig hadt, toe te staan. De spreker ging anstonts haar daar van kennis ge- ven, die hem haar genoegen daar over toonde.

De gemeen- ten staan aan de konin- ginne het be- nodigde toe-
Vrywillige gift van de geestelykheit.

De vergadering der geestelykheit wilde haren yver doen blyken, en tot een voorbeeldt aan de gemeenten verstreken: in de zittingen, die zy een weinig voor deze overweging hieldt, stondt zy een onderstandt toe van acht stuivers van het pondt * van alle kerkelyke inkomsten, in vier jaren te betalen. Zo dat de koningin genoegt was van deze twee grote vergaderingen, die met zulke eensgezindheit het welvaren van den Staat bechertigden. Het bleek zelfs zo wel van den eenen als van den anderen kant, dat zy geen ander oogmerk in hunne zamenkomst gehad hadden. Het was de eenigste bezigheid der geestelyken, zo wel als van de wereldlyken. Men sprak 'er niet van het verdelgen der ketters, daar de voorgaande verga- dering het voornaamste onderwerp van hare zit- tingen van hadt gemaakt. Het was niet, dat de geesten waren veranderd: wy zullen dit vuur haast weder ontfleken, en de Protestanten naar het schavot zien slepen. Maar de vrees voor een buitenlandsche macht, en de neerslagtigheit, daar men zich door zo vele tegenspoeden in be- vondt, maakten het hof en de geestelykheit als moedeloos. De eene zo wel als de andere hadden genoeg met hunne ongelukken te doen; zy hiel- den op hunne landgenoten te haten, en de yver voor hunnen Godsdienst was verflaauwt door de zorg voor hunne eige veiligheid, aan welke zy zich alle hadden overgegeven.

Men belast de Francken uit Engelandt te vertrek- ken.

Het Parle- ment bepaalt het voor- recht der geestelykheit.

* De dood- slagers en ro- vers waren reets door het Parle- ment in het begin van de regering van Henrik den VIII uitge- sloten.

Dat in de andere zittingen van het Parlement voorviel, was van weinig belang. Men maakte eene bill tegen de Francken, die in het ryk woon- den, en men gebodt hen te vertrekken, met verbodt daar niet weder in te komen zo lang de oorlog zou duren. De abt van Westmunster trachtte zyn oud recht van vryplaats voor de ab- dy, gelyk zy voor dezen hadt geweest, weder te krygen: maar hy kon zyn oogmerk niet berei- ken; ver van deze misbruiken te begunstigen, verminderde het Parlement dit buitensporig voorrecht, dat de geestelyken meer tot ergernis dan met rechtmatigheit genoten, genaamt het Voorrecht der geestelykheit. Het vondt, dat het nodiger was, voor de algemene veiligheid te zor- gen, dan wanbedryven te begunstigen, door de ontrafbaarheit, die de schuldigen in zulk een kwalyk geground voorrecht kwamen zoeken. Het vernietigde wel het inkomen niet: maar bragt het binnen de palen, die het leven van ieder in het byzonder voor een schielyken aanval dek- te; het belastte, dat ieder, die een voorbedachten moordt hadt begaan, om welke reden het ook zou mogen zyn geweest, het zy uit wraak, of gierigheit, uit dit voorrecht gesloten, en de straffen volgens de wetten onderhevig zou zyn *.

Of de bisschoppen zich daar tegen stelden, of niet, daar spreken de dag-aantekeningen niet van: maar zy melden wel, dat dit besluit anstonts in de kamer der Lords by meerderheit van stem- men doorging. Het zelve Parlement herfelde de ridders *Anselmus* en *Robert Dudley*, zonen van den overleden hertog van Northumberlandt, in de waardigheit en eere van hun huis. Daar is eenige schyn, dat de koningin hen reets in hare gunit hadt aangenomen, dewyl zy hen bedienin- gen in het leger, dat zy naar Vlaanderen zondt, hadt gegeven. Het Parlement sprak ook een von- nis uit tegen de gravinne van Suffex, verklarende haar van haar huwelyksgoedt vervallen. Wy hebben van liet kwaad gedrag van deze vrouwe gesproken, die haar man, om naar Vrankryk te gaan, hadt verlaten, daar zy in openbaar over- spel leefde. De klagen waren daar van aan een ander Parlement gebragt, dat niet goet hadt ge- vonden haar te vonnissen. Dit was strengere, of was geteert door haar aanhoudend kwaad ge- drag, waar over het haar wilde straffen.

1558.

De zonen des hertogs van Northom- berlandt her- steln.

Vonnis te- gen de gra- vinne van Suffex.

Voor dat de zittingen van het Parlement eindig- den, deedt het hof het zelve verzoeken, de ope- ne brieven van de koningin door een plegtige acte te bekrachtigen. Het verzoek was vervat in algemene uitdrukkingen, en naar de wyze, daar het in wierdt voorgestelt, vervatte het niet alleen alle de verklaringen, die deze prinses reets hadt gedaan, maar ook alle, die zy naderhandt zou kom- ten te doen, van wat natuurde zelve zouden mo- gen zyn. Die dit voorstelde, zeide, dat de kon- ingin geen ander inzicht daar mede hadt, dan de kerkelyke goederen te doen wedergeven, waar toe zy hare brieven hadt verleent. Maar daar waren 'er, die vermoedden, dat zy een ander oog- merk hadt: en wanneer het Lagerhuis dit in o- verleg nam, was 'er een der afgezondenen †, die ronduit verklaarde, dat hy de bekrachtiging der opene brieven in zulke algemene uitdrukkingen en zonder bepaling niet kon goedkeuren. Dat hy vreesde, dat onder een voorwendfel van aan de we- dergeving der geestelyke goederen klem te geven, men van de acte van het Parlement wel een ander gebruik mogt maken. Dat de macht der konin- ginne volstrekt zou worden, en dat zy, uit hoof- de van deze acte, de kroon tot nadeel van den wett- ighen erfgename wel kon weggeven. De Kamer scheen vergramt te zyn over dit vermoeden, dat lasterlyk voor de eer der koningin was, en wilde den uitvinder daar van straffen. Dit ge- schiedde nochtans niet voor dat zy hun gevoe- len voor de prinsesse *Elizabeth* hadden uitgedrukt. De gemachtigden verklaarden anstonts, dat zy niet zouden dulden, dat men haar eenig nadeel zou doen, en wanneer de gelegenheit daar van mogt voorkomen, zy haar recht zouden hand- haven tegen alle, die het zouden betwiffen. Daar zy by voegden, dat zy niet geloofden, dat de koningin hare zuster daar iets tegen zou willen ondernemen. Vervolgens deden zy dien zo on- bedacht hadt gesproken uit gaan, en verklaar- den, dat hy zich schuldig aan een grote oneerbie- digheit omtrent hare Majesteit hadt gemaakt, en gaven bevel, dat hy in bewaring van een deur- waarder der Kamer zou worden gestelt, tot dat men het goedvinden der koningin hadt verstaan. De koningin liet hen weten, dat zy van hunne ge- negenheit voldaan was, en dat zy uit achting, die zy voor hen hadt, den schuldigen vergaf; dat zy ondertuffchen hen verzocht te ontdekken; wie hem dit in het hoofd hadt gebragt; dat zy niet dacht, dat hy de eerste uitvinder daar van was. De dag-aantekeningen spreken niet meer van deze

Castley

Lasterlyk vermoeden van een der gemachtig- den voor de koninginne.

De Kamer legt hem een straf op.

1558. zaak, en deze stilzwijgendheid toont, dat het van geen gevolg was. Het Parlement, dat men alleen nodig hadt om geldt te krygen, scheidde den 7 Maart, na dat het de onderstanden, door het hof verzocht, hadt toegestaan, en wierdt tot den 7 November verlengt.

De koning van Zweden docht aanzoek by de prinsesse Elizabeth.

Elizabeth weigert den edelman te spreken.

De koningin wenst het gevoelen van hare zuster over dit huwelyk te weten.

* De zelve wordt gevonden in de Verzameling van Burnet achter het II Deel van zyne Hist. der Reformat.

Het antwoord van de prinsesse Elizabeth.

Ter dezer tydt zondt de koning van Zweden in stilte een edelman aan de prinsesse Elizabeth, om haar ten huwelyk te verzoeken. Zy weigerde hem te horen, om dat hy de koningin niet eerst gezien, noch hare bewilliging verkregen hadt. Te vergeeffch toonde hy aan de prinses, dat de koning zyn meester voor alle dingen wilde weten op wat wyze zy zyne voorstelling zou aannemen; dat hy als een minnaar te werk ging: maar zo haalt zy hem hare toestemming zou gegeven hebben, hy verschynen zou gelyk een koning, en alsdan aan zyne gezanten gelaten, de koningin zyn aanzoek bekend te maken. Elizabeth antwoordde daarop, dat zy hem geen gehoor zonder een uitdrukkelyken last van hare Majesteit kon geven, daar by voegende, dat zy met haren staat te vrede was, en geen genegenheit hadt zich in een verbindtenis in te wikkelen, waar door zy hare vryheit zou kwyd raken. Eenigen tydt daar na gaven de gezanten van Zweden zich by de koningin aan, en hunne geloofsbriefven overgegeven hebbende, deden zy haar het voorstel van het huwelyk van de prinsesse hare zuster. De koningin reets wetende, op wat wyze zy daar in met dezen edelman, die haar de eerste opening daar van deedt, was te werk gegaan, schreef aan Pope, eenender officieren van de prinses, om haar te betuigen, dat zy genoeg nam in haar gedrag, en dat zy, uit erkentenis van hare goedheit, verzocht te weten, wat gevoelen zy zelf daar van hadt, op dat zy aan de gezanten een overeenkomend antwoordt zou kunnen geven. Pope betrachtte zyn plicht, en de brief, dien hy daar over aan de koningin schreef*, toont het voornemen, dat Elizabeth hadt van niet te trouwen. Wannecr Pope haar den last van Maria voorleide, zeide zy: *Ik ben oneindig aan hare Majesteit verplicht, dat zy my heeft gerechtvaardigt omtrent het ongerogeld gedrag van den edelman van den koning van Zweden, en het genoegen, dat zy betuigt in myn antwoordt genomen te hebben. Ik houde my aan hare goedheit zo wel, als aan myne onschuld, verplicht wegens de gunstige gedachten, die zy van my in zulk eene tedere gesteldheit van tyd heeft gehad. Dit zyn nieuwe beweegredenen, die my verplichten de achting en genegenheit, die ik voor haar heb, te verduubbelen. Belangende de eer, die zy my doet, van myne gedachten op het voorstel van den koning van Zweden te weten, ik verzoek, heer Pope, aan de koningin te schryven, dat dit aanzoek niet mogelyk is my het besluit, dat ik genomen heb, te doen breken. Het is niet van beden, dat machtige vorsten my deze eer hebben gedaan. De koning van Denemarken heeft gezanten gezonden aan den overleden koning Eduard, die my voor zynen oudsten zonen ten huwelyk hebben verzocht; maar ik weigerde hem myne toestemming, en ik hadt den koning my myne vryheit te laten. De koningin is niet onbewust, dat ik de zelve afkerigheid by andere gelegenheit hebbe getoont. Hoe roemryk deze mag zyn, de zelve kan my niet bekoren; ik blyf vast by myn besluit, geen kroon, al was het die van Zweden, is bekwaam my de rust te doen genieten, die ik nu in den staat van jonge dochter heb. Dit is zulk een aangenaam leven, dat naar myne gedachten niets daar by halen kan. Om weder te keren tot het voorstel van den koning van Zweden, ik bidt u, vervolgdte zy, de koningin te verzekeren, dat*

ik niets van de komst van dezen gezant heb geweten, en dat ik niet alleen geen deel daar aan heb, maar dat ik zelf verzoek, dat men my daar van nooit meer sprekt. Ik heb reets aan dezen edelman, die my daar van de eerste opening, buiten de kennis van de koningin, heeft gedaan, doen zeggen, dat ik hem nooit wilde te woordt slaan. Pope toen het woordt nemende antwoordde haar: *Maar, Mevrouw, indien de koningin goedvondt, dat zy met den koning van Zweden, of eenig ander vorst zoudt trouwen, daar is niemandt of by zal geloven, dat zy daar wye toestemming aan zoudt moeten geven. Zoudt zy u, indien het daar toe kwam, tegen het goedvinden van de koningin willen stellen, en uw voornemen tegen het algemeen gevoelen van het ryk doen standt grypen. Ik weet niet, antwoordde de prinses, wat ik zou doen; ik hoop, dat ik nooit tot dat uiterste zal gebracht worden. Hoe het zy, ik acht my gelukkiger in dezen staat, daar ik in ben, dan eene vrouw van den grootsten vorst der wereldt te zyn. Het is geen zins uit een zedige beweging, gemeenlyk aan jonge dochters eigen, dat ik my op deze wyze uitdrukke: het is een oprechte betuiging, die ik doe van een besluit, by my voor langen tyd genomen, en daar ik my dagelysch meerder in versterke. Na deze betuigingen van de prinsesse kan men niet twyffelen, of haar afkeer van het huwelyk moet onverwinne-lyk zyn geweest, dewyl zy in den staat, daar zy zich in bevondt, bloot gestelt aan een gestadige wantrouwe van een wraakzuchtige koningin, die alleen naar eene gelegenheit uitzag om haar van kant te helpen, zy van dit gevaar door een voordeelig huwelyk met een groot koning niet heeft willen bevryd zyn. Niet alleen hadt zy alles van de kwade gesteldheit van Maria ten haren aanzien te vrezzen, maar ook van de geestelykheit, die haar dodelyk haatte. Zelfs scheen het of deze haat vermeerderde, naar mate men de gezondheid van de koningin zag afnemen. De vrees, die de geestelyken hadden voor de regering van Elizabeth, en de gedachten, die zy hadden, dat zy hunnen Godsdienst zou vernietigen, was oorzaak, dat eenigen, die het hardste waren, besloten haar van kant te helpen, en zy wierdt niet dan door eene byzondere bescherming der Voorzienigheit behouden.*

Deze bescherming hadt zy zeer nodig om haar te bevryden van den kwaden wille van eene zuster, zo wreed en zo zeer tegen haar ingenomen, als Maria was: zy zag zich zelve bloot gestelt aan oneindige onlusten, daar zy niet, dan door zo vele wonderwerken, van wierdt verlost. Wy kunnen de zelve op geen beter plaats te pas brengen dan hier, dewyl hare ongelukken niet eindigden dan met hare komst tot de kroon. Het is nodig, dat wy daar eene afbeelding van maken voor dat wy tot hare regering overgaan. Wy stellen aan het hoofd van hare ongelukken de minneren van den grave van Devon, om dat hy de yverzucht van de koningin verwekte, die van blydschap opgenomen was, dat zy gelegenheit gevonden hadt om zich te wreken, onder het gewaande voorgeven van de miteren van *Wiat*, waar aan zy deze prinsesse beschuldigde deel te hebben. Zy was toen zick buiten op het land*, denkende weinig op de uitgebarste zamenzwering. Onderwyl was zy ongelukkig genoeg, dat zy een dekmantel aan de wapenen der misnoegden moest verstreken, die haren naam buiten hare kennis misbruikten, en daar door aanzien aan hunnen oproer gaven. Dit was genoeg om haar by de koningin en de gansche geestelykheit, die zich door de eerste heeren van den Staat† ondersteunt zagen, verdacht te maken. Het besluit werd

1558.

Burnet.

Steylin. Burnet.

Korte schets van de gevallen van Elizabeth voor hare komst tot de kroon.

* te Asridge.

† Gardiner, bisschop en grootzegelbewaarder.

1558. wierdt aanstonts genomen om *Elizabeth* aan het hof te doen komen, om zich te verantwoorden over het gerucht, dat van haar ging. Ten dien einde zondt men haar Mylord *Hastings*, met de ridders *Cornwallis* en *Southwell*. Zy vonden haar niet wel te pas: echter bragten zy haar te Londen. Op hare aankomst hieldt men haar in een vertrek van *Whitchall* van den 4 tot den 16 Maart, zonder dat zy kon verwerwen de koningin te zien, gevangen. Twintig ridders, waar van *Gardiner*, haar gezworen vyandt, het hoofd was, wierden aangestelt om haar rechtsgeding op te maken. Zy wierdt ondervraagt over den oproer, daar men zeide dat zy het ontwerp van goedgekeurt hadt. Zy ontkende het openlyk, en hoewel men het minste bewys niet hadt, beval men, dat zy naar den Tour zou gebragt worden. Zy wierdt langs den Toernis daar naar toe gevoert op Palmzondag, terwyl het volk in de kerk was, daar men het zelve uit verboodt op straat te komen, uit vreeze, die het hof hadt dat het mogt zamenrotten. Om haar te benaauwen of schrik aan te jagen deedt men haar ingaan door de poort, daar gemeenlyk de misdadigers aan gekwetste hoogheit schuldig doorwierden geleid. Zy deedt intredende hare tegenbetuiging over zulk een verachte behandeling, gelyk zy mede over hare onschuld deedt, die zy zeide in de gevangenis te zullen bewaren, niettegenstaande de onrechtmatigheit van die haar als een misdadige handelden. Men nam hare bedienden van haar weg, men liet alleen om haar op te passen drie mannen en drie vrouwen, die in dienst van de koninginne waren. De ridder *Gage*, luitenant van den Tour, hadt voor haar geen ontzag noch beleefdheit. Niet alleen dat hy haar in een donkere kamer opgesloten hieldt, en niemant by haar liet komen: maar zelfs weigerde hy haar op de galdery of wal te laten wandelen: en wanneer men by hem daar over van wegen de prinsesse klaagde, dreigde hy haar in een onderaardsch gat te zetten, indien men hem daar van weder sprak. Het hof kon deze strengheit niet goedvinden. Het zelve deedt eenige gevangenen ondervragen, die men beschuldigde met de prinsesse mede deel in de zamenzwering van *Wyat* te hebben gehad, om hen door pyniging te dwingen, haar onder de zamengezorenen te noemen. Men kon zyn oogwit door dit middel niet bereiken, men verkreeg het door een verfoeilijker. Men schonk het leven aan den ridder *Wyat*, indien hy de prinsesse wilde beschuldigen. Deze ongelukkige hadt de zwakheit van zich door deze aanvochtting te laten overhalen. Het was naar allen schyn met *Elizabeth* gedaan geweest, indien de Hemel voor haar geen zorg hadt gedragen. *Wyat* kreeg berouw, en herriep zyne beschuldiging voor de rechters, en bleef op het schavot nog by het ontkennen. Daar was niet meer van noden geweest om *Elizabeth* vry te laten gaan, indien men met haar rechtmatig hadt willen handelen: maar men ontloeg haar nog niet. Echter handelde men haar met meerder zachtheit, op het verzoek van Mylord *Chandos*, die deernis met haar hadt, en zo krachtig voor haar in de bresch sprong, dat de Raadt haar de vryheit gaf te wandelen in den Tour op de plaatsen, die men de vertrekken van de koninginne noemt; dit is inderdaadt een gemak voor de koninginne, gelyk 'er ook een ander voor den koning is, alwaar hunne Majesteiten zich onthouden op plegtige dagen, gelyk die even voor hare kroning gaan. Men bragt echter deze bepaling by de vryheit van de prinsesse, dat zy zich daar niet van mogt bedienen, dan in de te-

genwoordigheit van den luitenant van den Tour, en de drie vrouwen, die de koningin haar hadt toegevoegt. Daarenboven moesten de vensters gedurende de wandeling gesloten zyn. Naderhandt stontt men haar toe, lucht in een kleinen tuin van den Tour te scheppen: doch al mede met deze voorzorg. De wantrouwigheit van het hof ging zo ver, dat men zich bekommerde wanneer een kindt van vier jaren een boschie bloemen de prinsesse aanbodt terwyl zy in den tuin wandelde. Men joeg het met veel dreigementen weg, men bestrafte den vader zeer, en hy kreeg last het kindt verscheide dagen opgesloten in zyn huis te houden. Omtrent het einde van May haalde men *Elizabeth* uit den Tour, minder om haar in vryheit te stellen, dan wel om haar een strenger gevangenis te geven. Ten dien einde hadt men een man, den onbeschofften van het ryk, uitgezocht. Het was de ridder *Henrik Benefield*, aan wien men Mylord *Williams* tot hulp gaf, doch een eerlyker man, hoewel hy geen meester was. *Benefield* maakte haar zelve een misdaadt van een kostelyk onthaal, dat hy haar in een van zyne huizen, gelegen op den weg, gaf, en *Williams* dorst de strengheit van dezen man niet tegenstaan, dien het volk den cipier van *Elizabeth* noemde. Hy gedroeg zich in der waarheit in alle deelen als dat soort van volk, gewoon in allerlei slag van wreedheit door de gewoonte, die het heeft van met schelmen om te gaan, te leven. Op bevel van het hof wierdt de prinsesse naar Woodstok gebragt: *Benefield* zette haar daar in zulk een nauwe gevangenis, dat zy nauwlyks de vryheit hadt in de tuinen van het huis te wandelen. Gedurende eenige maanden zag zy niemant dan hare wacht, en het was niet dan met veel moeite, dat men haar toefstontt aan de koningin te schryven. Zelfs moest het in de tegenwoordigheit van *Benefield* geschieden, die haar niet verliet voor dat zy gedaan hadt, en den brief hadt overgegeven om te verzenden. Daar zyn verhalen, die nog verder gaan, omtrent het onwaardig onthaal, dat men deze prinsesse aandeedt, indien men daar geloof aan mag slaan. Men hadt moordenaars uitgezonden om haar om het leven te brengen, en het was een wonderwerk dat zy het ontkwam. Men hieldt haar opgesloten zonder iemandt by haar te laten, welke strafheit oorzaak van hare behoudenis was. Men hadt geen volkomen last in geschrift aan de moorders durven geven. By gebrek van het zelve weigerde hen de wacht den ingang van de deur, gelyk zy aan ieder deden. Het was mede een wonderwerk, dat de aankomst van *Phillips* in Engelandt de vryheit van *Elizabeth* uitwerkte. Deze vorst hadt uiterlyk meer belang dan iemandt om haar van kant te helpen. Hy vleide zich nochtans door een loze staatkunde, die men nauwlyks kan begrypen, dat het tot zyn beste zou strekken, haar in het leven te behouden. Hy bezorgde hare vryheit, ten minste trok men haar op zyn verzoek uit Woodstok: maar men liet haar geen volkomen meester zyn, en zo lang *Maria* leefde hadt zy altydt eene wacht by zich. Men handelde haar echter zachter dan men tot nog toe hadt gedaan. Men bragt haar aanstonts naar Hamptoncourt, een koninklyk huis, drie of vier mylen van Londen gelegen. *Gardiner* kwam haar daar van wegen de koninginne bezoeken, en trachtte haar te verplichten de koninginne om genade te bidden, als of zy schuldig was geweest. Maar *Elizabeth* bleef standvastig: zy antwoordde stoutmoedig, dat zy de koningin nooit benadeelt, en zelfs de gedachten daar niet van gehad hadt, en dat zy hare onschuld

1558.

Men zendt
moordenaars
om haar in de
gevangenis te
vermoorden.

door

1558.

Mondeling
gesprek van
Maria met
Elizabeth.

door zulk eene belydenis niet zou verraden, daar mocht van komen wat het wilde.

Ter dezer tydt kwam het de koningin in gedachten, dat zy zelf de prinses hare zuister wilde spreken. Mogelyk dat de behandeling tegen haar hert sreedt; mogelyk stontt zy in twyffel of zy haar zou zien om haar vryheit te geven of te doen sterven. Het geen deze zaak twyffelachtig maakt, is, dat men zegt, dat de koning *Philips* bevreesd was, dat zy tot een kwaad besluit mocht komen, en dat hy zich in staat stelde om 'er de uitvoering van te beletten. Hoe het zy, op een avondt zag men in de kamer der koningin de prinses, die zy hadt ontboden, komen. Aansonts viel *Elizabeth* voor de voeten van hare zuister neder, betuigende hare onschuld, zo wel als hare onverbrekelyke genegenheit, die zy altydt hadt gehad, en in het toekomende zou hebben. Dit was het niet dat de koningin zocht; altoos met wantrouwen, en met het gene men haar hadt gezegt ingenomen, wilde zy, dat *Elizabeth* de misdaadt, daar men haar van verdacht hieldt, zou bekennen. Zy vermaande haar de zelve te belyden, op dat zy vergiffenis mocht erlangen, die zy gereed was, zeide zy, haar te verlenen; daar by voegende, dat het anders zou schynen, dat men haar onrechtmatig, in plaats van genadig, hadt gehandelt. Zy kon echter deze bekentenis uit haar niet trekken. De prinses antwoordde haar met standvastigheit, gepaart met veel zachtzinnigheit, zeggende: dat zy hare ongemakken zonder daar tegen te morren verdroeg, en dat zy wel te vrede zou zyn, indien het hare Majesteit behaagde, beter gedachten van haar te hebben. De koningin vondt in dit bedryf der prinsesse iets edels, daar zy zich van geraakt voelde. Hare ootmoedigheit verriedt hare onschuld niet: hare volstandigheit deedt haar niets van de achting, die zy aan het koninklyk gezag schuldig was, verliezen, en hare eige eer nevens die der koningin in acht nemende, toonde zy, dat zy ongelukkig was, zonder schuldig te zyn. De koning, vrezende, dat *Maria* geen meester van haar kwaadaardigen imborst mocht zyn, hadt zich in een hoek van de kamer verborgen, om zich, indien zy te ver ging, daar tegen te stellen. Maar men hadt zyn hulp niet nodig, en de twee zusters scheidden in goede vriendschap van elkander.

Na dit voorval genoot de prinses meer vryheit: men stontt haar toe op het landt te gaan, en men ontnam haar de wacht. Men hieldt nochtans omtrent haar menschen, die op hare gangen letten. Zy gedroeg zich zo wel, dat men haar van niets, hoe zeer men het ook wenschte, kon beschuldigen. Om geen argwaan aan het hof te veroorzaken bemoeide zy zich nergens mede, verflytende haar tydt gedurende de vier naastvolgende maanden, die 'er nog tot hare komst aan de kroon verlieden, met lezen. Zy hadt de hulp, die zy uit al de goede boeken trok, die zy las, wel van noden, om zich te wapenen tegen alle de moeilykheden, die men haar gestadig aandeedt. Zy bevondt zich onder een regering, in welkers weerwil zy nog leefde, en die opentlyk naar haren val stontt. *Gardiner*, als wy gezien hebben, klaagde, dat men zich ophieldt met takken af te hakken, door het verbranden van eenige ongelukkigen, terwyl men de wortel, die een grote menigte nieuwe zou voortbrengen, in wezen hieldt. De Spanjaarden deden de zelve klagten. Mylord *Paget* zeide naderhandt, dat hy hen hadt horen zeggen, dat hun koning nooit vreedzaam in Engelandt zou regeren, indien hy deze prinses

De Spanjaarden willen, dat *Philips* *Elizabeth* doedt sterven.

niet van het leven beroofde. Zie daar door welke wegen de Hemel *Elizabeth* tot den troon, dwars door de gevaren, die den zelve omringden, door de gevangenissen, angstvalligheden en beoeringen, die zo lang als de regering van hare zuister duurden, heeft geleid, als of Hy haar door deze beproeving hadt willen bekwaam maken, om de kroon, die hy haar hadt toegeschikt, met eer en roem te dragen, dien geen vorst voor haar heeft geëvenaart, veel min overtroffen. Voor het overige waren hare ongelukken met het voorspel van hare verhoging verselt. Verscheidene vorsten hadden voorgenomen, hoe ongelukkig zy ook was, met haar te trouwen. Wy spreken niet van den staatzuchtigen admiraal Mylord *Seymour*: zyne liefde was haar onbekend, en verdiende hare aandacht niet; noch van de liefde van Mylord *Courtenay*, die de koningin hare zuister tot yverzucht verwekte. Wy houden ons alleen aan die van de koningen van Zweden, Denemarken, Spanje, van den prins van Savoje, en van den aartshtog van Oostenryk*. Wy hebben het aanzoek der twee eerste gezien; wy hebben verhaalt de gedachten, die *Philips* hadt van deze prinses, indien hy weduenaar van de koningin *Maria* wierdt, te trouwen. Men zegt, dat wanneer dit gebeurde, hy zyn voornemen trachtte uit te voeren. Het is zeker, dat Vrankryk het geloofde, en wy zullen in het vervolg de middelen zien, die het zelve in het werk stelde om dit te dwarsbomen. Anderen zeggen, dat zyne gedachten alleen op eene dochter van Vrankryk waren; dat zy aan den aartshtog *Karel* zynen zoon was toegezegd; dat hy met eene Fransche prinsesse wilde trouwen, en dat die prins met de koningin *Elizabeth* zou trouwen. Daar zyn 'er, die verzekeren, dat de jonkheit van den prins *Karel* belette deze gedachten te hebben; maar dat hy wenschte *Elizabeth* uit te trouwen aan den tweden zoon van zynen oom *Ferdinand*, die zyn gezant, den graaf van *Lodron*, naar Engelandt zondt. Het is ook zeker, dat *Philips* voor de doot van *Maria* de gedachten hadt *Elizabeth* aan den hertog van Savoje te doen trouwen: dat hare zuister haar daar toe zocht te bewegen, maar dat zy hare bewilliging niet kon verkrygen †. Laat ons de geschiedenis van de koningin, waar van ons alleen nog eenige maanden doorte lopen overig zyn, die zy gebruikte om hare Protestantsche onderdanen om hals te brengen, of hare eige ongelukken te beklagen, weder by de handt vatten.

Den 28 Maart, drie weken na het scheiden van het Parlement, begonnen de bisschoppen hunne vervolging tegen de Gereformeerden, wier straf zy eenigen tydt hadden opgeschort. Zy deden op dezen dag een diaken verbranden, *Cuthbert Simpson* genaamt, die in het voorgaande jaar gevangen was gezet. Voor dat men hem deedt sterven, hieldt men hem drie uren op de pynbank, om alle, die tot de vergaderingen kwamen, te ontdekken; maar hy beschuldigde niemandt. Zyne standvastigheit wierdt zelfs van de priesters, die by de pyniging tegenwoordig waren, welke hun mededogen verwekte, geprezen. Twee andere Gereformeerden wierden met hem gerecht, een man onderging te Herford op den 9 April en drie te Colchester den negenden dag van May de zelve straf.

Den 6 Juny deedt de koningin een streng bevel omtrent der Gereformeerden boeken uitgaan. Op het bericht, dat zy kreeg, dat Engelandt daar mede vervult was, en dat al de zorg der prelaten het drukken der zelve in stilte het gansche ryk door, noch het inkomen van die van vremde landen kwamen, niet kon beletten, beflor

1558.

Zy wierdt van verscheidene vorsten ten huwelyk verzocht.

Heylin.
Burnet.
Thuanus.
Cambden.* de zoon van *Philips*, of de zoon van *Ferdinand*.† *Elizabeth* was door *Henrik* den VIII aan een prins van Vrankryk verlooft, en de artikelen wierden in het jaar 1535 gemaakt.

De hertogen van Anjou en Alençon deden aanzoek terwyl zy koningin was.

Fox.
Heylin.
Burnet.Vervolg van het straffen. Standvastigheit van *Simpson*.

Streng bevel van de koningin tegen het lezen der Gereformeerde boeken.

1558. floot zy door haar streng bevel daar in te voor- zien. Het zelve behelste, dat alle, by wie men zulke boeken zou vinden, die men den naam van oproerige en ketterische gaf, voor oproermakers zouden worden aangezien, en zonder uitsel, volgens het recht des oorlogs, dus drukte zy zich uit, worden gerecht. Het volk morde zeer over de strengheit van dit bevel: maar het stondt nog meer verzet over een andere afkondiging, drie weken daar na, in Smithfield, een plaats zo zeer in Londen bekend door de bloedige gerechtsuitvoeringen der Gereformeerden. Terwyl men op dezen dag aldaar zeven menschen bragt om verbrand te worden, kondigde een wapendrager een verbodt aan het volk af, dat om deze droeve vertoningen te zien daar van alle kanten zamengekomen was, van tegen de misdadigen te spreken, noch voor hen te bidden, zelfs niet te zeggen: *Godt zy ben genadig*. Deze handeling wierdt opentlyk veroordeelt: men zeide, dat het barbarisch was, en dat de wreedste tyrannen nog niet verzonnen hadden te verbieden de ellendigen, die men ter doot brengt, den bystandt der gebeden, als de laatste tekenen van de genegenheit hunner vrienden, of het mededogen der menschen, te verlenen, zo dat dit wrede verbodt, ver van het mededogen te verminderen, alleen diende om het volk stoutere te maken. Wanneer men deze zeven ter doot geleidde, was 'er eene vergadering van Gereformeerden in een wyk van de stad, die op de plaats der rechtsuitvoering uit kwam. De predikant [†] keerde zyn hoofdt derwaerts, en hen ziende, wanneer men hen aan de paal vast bondt: *Niet tegenstaande het streng verbodt, zeide hy, dat men heeft afgekondigt, kan ik my niet wederhouden voor deze martelaren te bidden, wenscheude ben eene volstandigheit, die by zulke beproevingen vereischt wordt*, en zyne stem verheffende vervolgde hy: *Godt versterke hen, Godt geve hen de volstandigheit der Heiligen, om de genade van JESUS CHRISTUS!* Deze woorden wierden van al het volk, dat op de plaats van Smithfield was gekomen, gehoort. Het antwoordde luidskeels op den wensch van den leeraar, roepende en herhalende: *Amen, Amen*. Dit veroorzaakte geen kleine verbautheit onder de bedienden van het hof en de geestelykheit, die deze toejuichingen, met welke men hunne strafheit beispotte, aanhoorden. Men beraadslaagde, of men die 'er de oorzaak van waren zou vangen, maar het was onmogelyk, hen onder dit geroep te onderscheiden; iedereen scheen schuldig; men wilde liever veinzen, dan zich met het straffen van zo veel schuldigen bezwaren. Men verwonderde zich echter, dat de Gereformeerden zo stout waren, van in het midden der schavotten en het licht der martelvuren vergaderingen te beleggen, en *Bonner* knarste van gramschap op zyne tanden. Zyn toorn noch zorg konden echter niet beletten, dat de leeraar, daar wy van gesproken hebben *, en verscheide anderen geen kerk in de hoofdstadt van het ryk oprechtten.

Het verbodt van den 6 Juny omtrent de boeken verhinderde ook niet, dat 'er van alle steden van Duitschlandt wierden gezonden, daar eenige Engelschen, om de vervolging gedwongen hun vaderlandt te verlaten, gevlucht waren. Dit was voor die niet hadden kunnen vluchten een grote troost. Maar de eenen en de anderen vonden geen minder strengheit by de Lutherischen dan bitterheit by de Roomschgezinden. Wy hebben boven * gezien, met wat ontmenschticheit die van Denemarken te werk gingen: die van Saxen be- toonden in dit jaar geen minder strengheit. Uit *II Deel.*

Vremde afkondiging.

† Embom.

Stoutheit der Gereformeerden.

De Roomsche geestelykheit is verwonderd.

* Elizabeth maakte hem naderhandt bisschop van Litchfield.

Strengheit der Lutherischen tegen de Gereformeerden.

* Zie fol. 211 enz.

cen brief van *Martyr* ziet men, dat een van zyne vrienden van dat landt daar in het algemeen wierdt gehaat, alleen om dat hy aan de Engelsche vluchtelingen een gunstig onthaal hadt gedaan. Men ziet uit een anderen brief van *Melancthon*, dat deze leeraar van de Augsburgsche beiydenisse, maar byzonder gematigt, over de verwoedheit van die van zyne gemecschap, welke de Gereformeerden, die om hun geloof in Engelandt wierden verbrand, martelaars van den Duivel noemden, klaagt. Men zou moete hebben zulke buitensporigheden te geloven, indien men eenige heethoofden sedert met deze verachting van de Franche vluchtelingen niet hadt horen spreken. Die zulk een gedrag, gansch niet met den geest van het Christendom overeenkomende, wilden voorspreken, leiden dit op de beledigende wyze, op welke zy zeiden dat *Johannes à Lasio*, Poolsch leeraar, daar wy boven van hebben gesproken, ten aanzien van de lere en kerkgebruiken der Lutherischen was te werk gegaan, als of de wraak door voorbeelden in de schole van *JESUS CHRISTUS*, die niet anders dan zachtzinnigheit en vergeving van misdaden leert, wierdt genachtigt. De gematigde Lutherische Godgeleerden van Embden deden dezen afkeer by de hunnen ophouden, met de verhandeling van *Cranmer* en *Ridley* over het Nachmaal te doen drukken. Deze boeken openden de oogen der Lutherischen, also men de Engelsche Gereformeerden hadt beschuldigt geen achtting genoeg voor dat H. Sakrament te hebben, en men zag malkander niet meer met den weerzin aan, dien dit vooroordeel tegen hunne personen, gelyk ook tegen hunne lere, tot dezen tydt toe niet wel begrepen, hadt veroorzaakt.

Het straffen hielt in Engelandt niet op. De zeven Gereformeerden, die men op de plaats te Londen verbrandde, waren alleen het minste gedeelte van een groter getal, dat men te Iffington, in de nabuurschap van deze hoofdstadt, terwyl zy doende waren met hunnen Godsdienst te plegen, verraschte. Zes anderen wierden den 14 July te Bramford verbrand: eenige slier- ven in de gevangenis, en de andere bleven daar lang in kwynen. *Bonner* deedt hen daar kalfyden. Men zegt, dat hy hen zelf geestelde, tot dat hy 'er van moede was, en dat hy dit beul- amt een herderlyke verbetering noemde.

Den 10 July wierdt een leeraar van Gods woordt te Norwich gerecht, en den 3 Augully een edel- man te Winchester, vier te Bury in de zelve maandt, en drie andere in November. Een man en eene vrouw te Ipswich: eene vrouw te Excester: drie mannen en twee vrouwen te Kantelberg. Zo dat 'er in dit jaar negen en dertig om het ge- loof slieren. Indien men dit getal by de andere van drie jaren te voren voegt, zal men 'er 284 vinden. Anderen zeggen [†], alleen 277, vyf bisschoppen [†] eenen twintig predikanten, acht edellicden, vier en tachtig ambachtslieden, honderd boeren, zes en twintig getrouwde vrouwen, twintig we- duwen, negen jonge dochters, twee jongelingen, en twee kinderen, waar van 'er een uit den buik van de moeder onder het branden gerukt en we- der in het vuur gesmeten wierdt. Maar een Engelsch schryver, dien men niet noemt, en geloof *Grindal* te zyn, naderhandt door *Eliza- beth* tot bisschop van Kantelberg verheven, stelt deze vervolging veel groter voor, dewyl hy het getal der twee laatste jaren alleen begroot op meer dan 800, behalven 60, in het gevangenhuis gestorven. Een bisschop [†] tot de Roomsche bis- schoppen van dezen tydt sprekende, deedt hen dit

1558.

Goedwillig gedrag der Lutherischen te Embden.

De vervolging in Engel- landt bleef aanhouden;

† Feas

† Jewel, of Ivoile, bis- chop van Salubury, onder Eliza- beth, ver-

1558. Verwyt van een Gereformeerd bisschop tegen de Roomfche geestelykheit.

verwyt: Gy hebt uwe broeders gevangen genomen: gy hebt hen berooft, gegeeffelt, op een klein vuur gebraden en verbrand, of verdronken: gy hebt de doden voor uwe rechtbank gedagvaard: gy hebt de begraafplaatsen gefchonden met hen daar uit te halen, de dode ligchamen op vuilnisbopen gefmeten, en andere verbrand. Eindelyk, gy hebt de kinderen uit des moeders buik gerukt, die het geweld van het vuur daar uit decht barften, en in plaats van deze onnossele fchepselen by het leven te behouden hebt gy ze weder op de brandende houtfchapefen geworpen. Voorts was het getal van die hunne vryheit en leven meerder dan hun gewiffe achtten ongelyk groter, dan dat van die liever wilden gebannen zyn, of de doot ondergaan, en de waarheit te kort te doen. Onderwylen, gelyk die bezweken waren zich nochtans by hun gevoelen hadden gehouden, verwekte het geweld, dat zy hun geweten om de zelve te dwingen hadden aangedaan, een sterke wroeging in hun gemoedt, en een dodelyken haat tegen de vervolgers. Men moet zich dan niet verwonderen, indien men onder de volgende regering zulk een groot getal menschen tot de gemeenten, die zy alleen uit zwakheit of tegen hun zin hadden verlaten, zag wederkeren. Niets maakte den Roomfche Godsdienst verachtelyker dan de wreedheit van Maria. De geschiedenis van Bembridge geeft 'er een schrikkelyk voorbeeld van aan de handt. Deze rampzalige, die tot het vuur als een ketter was gedoemt, kon het geweld van de vlam niet uitstaan, en zo als hy het vuur begon te voelen riep hy uit, dat hy zyn geloof afzwoer. Aanstonts deedt de ridder Richard Peral, opperrechter of grootbaljuw van de provincie, het vuur uitdoven, en deedt hem de afzwering zodanig, als een Roomsch leeraar*, die den lyder in het gaan naar de doot hadt bygestaan, voorschreef, ondertekenen. De Raadt, te onvrede over het doen van dezen heer, liet hem weten, dat de koningin daar over misnoegt was, en dat hare Majesteit hem belastte de schuldigen aanstonts te verbranden: dat indien zyne afzwering oprecht was, men hem geestelyken zou zenden om hem daar in te versterken, en hem zyne dagen als een goed Christen helpen eindigen. Ondertusschen wierdt de opperrechter om zich te verantwoorden aan het hof ontboden; men zette hem gevangen, en Bembridge wierdt verbrand.

Wrede daadt van den Raadt aan een ongelukkigen, die zyn geloot hadt verzaakt, om zyn leven te behouden.

* Laten.

Het hof, met deze treurige uitvoeringen bezig, wendde allen mogelyken vlyt aan om zyne schade te vergoeden, en het volk, door deze verdubbelde straffen verbittert, bekommerde zich niet zulk een gehate regering by te staan. Men hadt echter in den Raadt voorgeslagen een machtige vloot in zee te brengen, daar Philips de zyne by zou voegen, om in Bretagne eene landing te doen. Het voornemen was zich van Brest meester te maken: maar de Franschen daar de lucht van hebbende, maakten zy deze stad zo sterk, dat men de belegering niet dorft beginnen. Men kwam tot het beleg van een kleinder stad, Conquet genaamt, aan een hoek van de zelve provincie gelegen. Den 15 July liep de admiraal Clinton met 120 Engelsche schepen in zee, daar nog 30 van Vlaanderen by kwamen; zy verschenen voor de stad en zetten 7000 man aan landt, die de zelve stormenderhandt innamen, en na ze geplundert te hebben verbrandden. Deze verovering van weinig belang kostte hen meerder dan de plaats waardig was. De opontboden adel van de provincie trok tegen hen op, verraschte hen, en sloeg 600 man dood. Een Engelsch schryver † zegt, dat het volk van Vlaanderen was, het welk geen goede wacht gehouden hebbende dezen ramp van de

Landing der Engelschen in Bretagne.

† Heylin.

edellieden van het landt leden. Hoe het zy, de vloot ondernam niets meer, en de admiraal bragt de zelve weder in de havenen van Engelandt.

Ter zelve tydt ontstonden 'er zware stormen, draaiwinden, en grote overvloeijingen van water. Het onweder verwoefte twee dorpen omtrent Nottingham smect, de huizen en kerken ter neder, voerde de klokken zeer ver in de lucht weg, rukte het loot van de dakken, dat men 400 schreden van daar, op een verbaaide wyze in een gerolt, vondt leggen. De rivier de Trente stroomde over en ontwortelde een grote party bomen. Een ongemeen sterke windt nam een man met een kindt, dat hy by de handt hadt, twee picken hoog van den grondt op, en met het zelve geweld hen beide neder smytende, wierden zy vermorfelt. Zes andere hadden het zelve lot. Men zag op andere plaatsen hagelstenen van vyftien duim neder vallen. Deze wonderbare tekenen wierden van eene landzichte gevolgt, die zich over het drie vierde deel van het ryk uitspreidde. De zelve nam een groot getal menschen weg, voornamentlyk van de geestelyken, waar door op zommige plaatsen de kerken zonder opzienders en zonder priesters waren. De bisschoppen waren niet bevryd van deze plaag; vele lieverden 'er van. De honger volgde op alle deze verwoefingen; de zelve wierdt niet alleen door den zwaren hagel, die al het landt bedorf, veroorzaakt, maar ook door de sterfte der landbouwers, die 'er ontbraken, om het nog door den storm gespaarde koorn in te zamelen.

Een bovengewoone storm.

Landzichte

Alle deze ellenden maakten het volk nog meer gaande tegen de regering. De koningin, ziende, dat zy van het zelve niet veel bystandt tot den oorlog te verwachten hadt, luisterde met blydschap naar de vrede. De zelve wierdt tusschen Spanje en Vrankryk, door de behendige wegen van den konnestabel Montmorenci, in den slag van St. Quintyn gevangen, behandelt. Maria zag met veel vergenoeging, dat zy daar in begrepen was, en zondt den graaf van Arundel, den bisschop van Ely en Doctor Wotton, om van haren kant de onderhandelingen by te wonen. Maar hare doot maakte, dat zy het einde daar niet van zag. Het verdrag wierdt niet voor het volgende jaar tusschen de twee koningen en de koninginne Elizabeth, eerst tot de kroon van Engelandt gekomen zynde, gesloten. Voor dat wy het einde van Maria zien, moeten wy gewag maken van het geen in dit jaar in Ierlandt, en in andere staten van Europa, voor zo ver zy betrekking tot de Geschiedenisse van Engelandt hebben, voorviel.

Sedert dat de ridder Sidney de opene brieven van onderkoning van Ierlandt hadt ontfangen, trok hy op tegen Arthur O-Moloi, heer van dit landt, dat men Feralie noemt; hy sloeg hem, en gaf de regering van dit landschap aan Tibaud, broeder van den oproermaker, na dat hy zynen zoon tot gyselaar hadt genomen. Hy bezichtigde vervolgens de Engelsche volkplantingen, verzorgde Marienburg, en Philipsstadt * met levensmiddelen, verboodt het uitvoeren van koom uit de provinciën aan de andere zyde van de afscheidingen † naar de andere en keerde weder naar Dublin.

Cox. Warril. Vervolg der zaken van Ierlandt.

* of Philips town.

† De zelve afscheide de Engelsche provinciën van de andere af.

Ter zelve tydt viel Shane O-Neal in het graafschap van Tirkonel, willende zyne oude rechten op een landt, dat hem cynbaar was geweest, doen herleven. Calvaagh O-Donal, die het bezit daar van hadt, was van geen volk voorzien om hem te kunnen tegenstaan: maar hy vervulde dit gebrek door zyne bekwaamheit en wakkerheit. Hy wierdt gewaarfchouwt, dat zyn vyandt, steunen-

1558. nende op zyne macht, slechte wacht hieldt, en met zyn klein getal volk naderende, kwam hy in de legerplaats van O-Neal, doodde alle die hem tegen wilden staan, en dwong het hoofd met de overigen de vlucht te nemen.

Herstelling van de priory van Kilmalmanan.

Het was in dezen tydt, dat het priorfchap van Kilmalmanan, van de orde van S. Jan van Jeruzalem, herstelt, en Messenberg, de oude prior, in zyn voorgaande recht weder wierdt gezet: hy hadt daar het genot niet lang van. Hy trok overzee in het eerste jaar der regering van Elizabeth, en stierf in het zelve jaar in zyne vrywillige ballingschap. De priory wierdt toen ten enemaal vernietigt en aan de kroon gehecht. Op het laatste van dit jaar wierdt te Drogheda eene kerkvergadering, door laic van Downal, aartsbisshop van Armach, gehouden, daar niets van belang voorviel. De Registers spreken niet dan van eene toelating aan de werklieden om op heilige dagen gedurende den oogst te mogen arbeiden.

De ridder Sidney wierdt opontboden, en de graaf van Suffex naar Ierlandt, in zyn plaats, de eerste, die met den naam van onderkoning is vereert geweest, gezonden. Hy deedt een veldtocht in de maand van Juny tegen Daniel O-Brian, die opgestaan was. Hy kwam te Limerik, en trok voort in het graafschap Thomond, het welk dit hoofd, van zynen oom Conoghor hadt bemachtigt: hyvervolgde hem in zyne bosschen en begravingen, hetnam alle de plaatsen van O-Brian, en gaf ze aan zynen oom weder, aan wien hy het gansche landt in een vredege bezitting liet. Conoghor deedt daar van hulde, en den eedt van getrouwheit in de kerk, op het H. Sakrament, de Heilige overblyffelen, het heilige Euangelic, de gezegende klokken en de walchkaarsen. Dus luidde de acte, die daar van wierdt opgemaakt. De graaf van Desmond kwam den onderkoning te Limerik vinden, en deedt hem hulde van van zyn graafschap. Zes dagen daar na stont de onderkoning als getuige by den doop van den zoon van dezen graaf. Dat als iets byzonders voorkomt, is, dat hy het niet alleen zyn voornaam, maar ook dien van zyn huis gaf, hem Jakob Saffex noemende. Hy gaf aan het gedoopte kindt een goude ketting, en op de maaltydt maakte hy Desmond Mak-Carty ridder. Hy trok van Limerik naar Galloway. De regering, verselt met de voornaamste burgers, onthing hem met veel plegtigheit, en de geestelykheit ging ommevangsgewyze voor hem, hebbende aan haar hoofd den aartsbisshop van Tuam, benevens de bischoppen Clonsfert en Clonmaknoife.

De eer, die de geestelykheit hem doot.

Zyne uitvoeringen in de eilanden Hebrides. Gelegenheit dier eilanden.

† of Kantyr.

De graaf van Suffex ondernam in het begin van September een krygstocht naar den kant van Schotlandt. Hy trok de bezettingen uit Dublin en andere plaatsen, die hy aan boordt van de schepen deedt gaan, die hy gereed hadt laten maken, en talfte de eilanden, die men Hebrides noemt, gelegen in het kanaal, dat Schotlandt van Ierlandt scheidt, aan. Hoewel zy op den oever van het laatste ryk leggen, behoren zy nochtans aan het andere. Hy kwam eerst aan dat van Rakline genaamt, daar hy voet aan landt zette. Hy doodde de inwoonderen, die hem het landt wilden beletten, en ging niet weder sloop voor dat hy het hadt verwoest. Van daar trok hy naar het landt-schap Kantyr †, alleen dertig Engelsche mylen van Ierlandt gelegen. Dit was het oude domein van de Mak-Donalds: tegenwoordig behoort het tot het graafschap van Argile. Hy verwoestte het gansche landt, en ging weder sloop, met een voornemen het zelve in het eilandt van Ila, een der grootste van de Hebrides, te doen. Dit eilandt Diel.

landt is gelegentusschen het landschap van Kantir en de kusten van Ierlandt. De naam, dien Het oude Thule het voor dezen voerde, was Yle, of Ule. Eenigen geloven dat het oud-Thule was. De storm belette den onderkoning te naderen, en dwong hem naar Carrickfergus te zeilen. Hy kwam voor den 8 November niet weder te Dublin, daar hy zynen eedt als onderkoning volgens gewoonte in de hoofdkerk deedt. Hy gaf ter zelve tydt het groot zegel van Ierlandt, dat men hem hadt gezonden, aan Curria, grootzegelbewaarder, en het zegel van de twee opperrechtbanken en dat van eersten baron van deschatkamer, of van den Exchequer, aan die het hofdeze ampten hadt geschonken.

1558. Het oude Thule.

Nederlag der Schotten van Ulster.

De Schotten van Ulster kwamen omtrent dezen tydt in Connacit, op het verzoek van eenigen van de Burks, die in oorlog waren met den grave Clairikard. Maar deze laatste zich in het veldt begeven hebbende, raakte slaags met hen, en versloeg hen. Het huis van O-Neal bevelkte zich door een broedermoordt. Shane of Jan O-Neal, daar wy dikmaals van hebben gesproken, en dien men gemeenlyk den schrik van zyn vaderlandt noemde, vermoordde zynen broeder Matthews, baron van Dunganon, uit een misnoegen, dat hun vader de barony aan den laatste, tot nadeel van den eersten, hadt gegeven. Hy wierdt voor den onderkoning gedagvaard, om zich te verantwoorden, over zulk een hateliken moordt. Hy hadt niet alleen de stoutheit van te verschynen, maar ook zyne zaak als wettig staande te houden: Ik ben, zeyde hy, het waarachtig bloedt van de Tirkonels, geboren uit den laatste graaf van dezen naam met zyne vrouw Alice, bygevolge zyn effgenaam, aan wien hy niet vermogt te ontnemen een gradelte van het oude vaders erfgoedt van de O-Neals, om het aan een anderen te geven. Ik heb den overweldiger van myn goet gedood, als een wyandt, daar ik volgens de wetten gemachtigt ben wy van te ontslaan, en verdat hy mynbroeder zou zyn geweest, was hy de zoon van een slechten smidt van Dundalk; en hoe van hy een zoon van myn vader zyn, dewyl hy in den tydt van zyn huwelyk met myne moeder ter wereldt is gekomen, en dat de zyne de vrouw is geweest van den smidt, dien ik heb genoemd? Hy kon dan geen anderen vader dan hem hebben, zo dat zyne indringing in ons huis, en de beroving van een gedeelte myner goederen de doot, die ik hem heb doen lyden, verdien-

Broedermoordt van Shane O-Neal.

Verdediging van den moordenaar.

* de wet Tanistria.

Hy voegde daar nog stoutmoedig by, dat hy de opvolger was volgens de wetten van het landt, en dat niemandt macht hadt hem daarbuiten te sluiten. De Geschiedenis verhaalt de uitspraak van den onderkoning niet: maar naar alle waarfchynlykheit liet hy hem gaan, zonder hem eenige straf op te leggen, dewyl hy nog verscheidene jaren in een vredege bezit van het oude erfgoedt van de O-Neals leefde, zo wel van dat zyn vader hem hadt nagelaten, als dat hy door het vermoorden van zynen broeder hadt verkregen: want, wat hy ook mogt zeggen, het is zeker, dat Matthews, baron van Dunganon, de zoon van den overleden graaf van Tirkonel was, wel buiten den huwelyksbandt geboren, maar daarom niet te min aan het zelve bloedt, ten minste van vaders kant, verbonden. Ook wilde de Hemel niet, dat zyn moorder ongestraft bleef. Het bloedt van dezen broeder schreeuwde om wraak, en negen jaren na dezen moordt wierdt hy in zyn tent, aan tafel zittende, door de Schotsche eilanders door sloken.

Daar vielen in dit jaar in Ierlandt twee aanmerkelyke doden voor: die van Dondal, aartsbisshop van Armach, en die van Jakob Fitz-Girald, grave van Desmond, grootfchatmeester. Dondal was ten tyde van Eduard den VI afgezet, en doodt van Dondalen van Fitz-Girald, vall. 1570 van Desmond.

1558. van *Maria* weder herstelt. *Fitz-Girald*, graaf van Desmond, liet een eenigen zoon tot zyn erfgenaam na. Naderhandt wierdt hy gevonnist over gekwetste hoogheit; zo dat de tak der graven van Desmond met hem eindigde, en het graafschap wierdt aan de kroon gehecht.

Wy kunnen een byzonder geval, dat in dit jaar de Gereformeerden in Ierlandt voor een algemeenen moordt bewaarde, niet verzwigen. De koningin zondt daar bevel om hen, gelyk in Engelandt, te doen verbranden. De leeraar *Cole* hadt daar den list van. Hy ging te *Chetter* scheep, daar hy door den opperichout van de stadt wierdt bezocht. Zy spraken zamen over de reden van zyne bezending, en *Cole* zyn reismaal hebbende doen brengen, toonde hem zynen list. *Zie daar*, zeide hy den zelve ontvouwende, *de vultrekte bevelen, om de ketters in Ierlandt aan den wereldlyken arm over te geven*. Gelukkig voor de Gereformeerden, die men door de ketters verstondt, daar *Cole* van sprak, wierdt dit gehoord van de vrouw van het huis, mede van het zelve geloof, en die haar broeder te *Dublin* hadt, die van de zelve belydenis was: zo dat deze vrouw van twee kanten belang in de zaak der Gereformeerden hebbende, op middelen dacht om hen van de vervolging, die men tegen hen stondt te oeffenen, te bevryden. Zy vondt 'er het middel toe. Terwyl deze gemachtigde den schout uitleidde, nam zy de blikke doos, daar het bevel van de koningin, gelyk hy hadt gezegt, in gesloten was, trok het zelve daar uit, en leide eenige kaarten, net in een pampier gevouwen, omtrent het zelve verbeeldende, in de plaats. De gemachtigde ging des anderen daags morgens scheep, zonder van het bedrog te weten. Wanneer hy te *Dublin* kwam, ging hy naar den onderkoning, en na dat hy hem het bevel van de koningin hadt verhaalt, boodt hy hem de blikke doos aan, waar in hy zeide dat zyn lastbrief opgesloten was: maar de geheimschryver de zelve openende vondt niet dan kaarten en wit pampier. De gevormachtigde stondt verzet. Hy kon deze herschepping van zyne lastbrieven in speelkaarten niet begrypen, en hy hieldt staande, dat men zyn last daar in zou vinden. Waar op de onderkoning met hem begon te laghen: en zeide: *Wy moeten andere bevelen hebben dan die men in uw doos vindt; terwyl wy ze verwachtten zullen wy de kaarten afroffen*. *Cole*, niet wetende wien hy hier mede zou beschuldigen, vertrok aansfont om andere bevelen te halen. De windt, die hem tegen was, belette, dat hy niet by tyds aankwam, en die haar opvolgde was van een geheel ander gevoelen. De Gereformeerden van Ierlandt zagen in het vervolg hunne behoudenis, wanneer zy verstantigt waren van dit voorval, als een wonderwerk van den Hemel aan.

Wy hebben de gezanten van Schotlandt te *Boulogne* gelaten. Zy verrokken van daar op het einde van Maart en kwamen te *Parys*, daar zy met alle eer, die men hen zo wel als den aangenaamen last, dien zy hadden, schuldig was, wierden ontvangen. Men hadt niet lang werk om de artykelen van het huwelyk der jonge koninginne met den *Dauphin* op te stellen. Het voornaamste bestondt in het huwelyksgoedt van deze princefse. Het wierdt op de provinciën van *Poitou*, *Touraine* en *Champagne* aangewezen. De Allerkristelykste koning voegde daar nog een gift van twintig duizend guldens jaarlykch met een grote party dierbare gesceenten by. Men kwam overeen, dat de onderdanen der twee ryken wederzyds het burgerrecht zouden genieten: dat de Schotten in *Vrankryk* en de *Franschen* in *Schotlandt* voor

geen vremdelingen zouden worden angezien, het zy uit hooide van cristenissen, die hen zouden beurt vallen, of van eenig ander recht, dat het zou mogen zyn, zonder zelfs de benoeming tot de kerkelyke ampten uit te sluiten. De bruiloft wierdt den 24 Augusty te *Parys* gevierd. De kardinaal van *Bourbon*, aartsbisschop van *Rouaan*, verrechtte den trouw. Hy was verfelt van de kardinalen van *Lotharingen*, van *Chatillon* en van *Bertrandi*, korts eerst tot het purper verheven. De koning en koningin van *Vrankryk*, verfelt van het ganfche hof, waren by de plegtigheid tegenwoordig. De prinsfen van *Condé* en van *la Roche sur Yon* staken zo wel als de hertog van *Lotharingen*, van *Nemours*, van *Guize*, van *Nevers*, en van *Aumale* boven anderen uit. De gevormachtigden van *Schotlandt* waren mede by deze plegtigheid, om de eer, die zy aan hunne koninginne schuldig waren, te bewyzen. Het hof deedt onder het volk een grote party goud en zilver geltt strooien, en het volk van zyn kant deedt de kerken en straten van hunne toejuichingen weergalmen. De maaltyden, het danssen, de scheidungspelen wierden gedurende enige dagen met een koninklyke pracht vervolgt, en inden men de geleerden mag geloven, niets verheerlykte meerder dit feest dan het bruiloftsgedicht van den vermaarden *Buchananus*, in *Latynische* vaarzen opgestelt. Men verheit het boven alle hedendaagfche werken, en vergelykt het by de beste stukken der oudheit. Daar ontbrak echter nog iets tot voldoening van het *Fransche* hof. De plegtigheid van de bruiloft over zynde, verzocht de kardinaal *Bertrandi*, die ook grootzegelbewaarder was, aan de *Schotfche* gezanten, een kroon den *Dauphin* aan te bieden, gelyk zy aan de koninginne hadden gedaan, en hem voor koning van *Schotlandt* te verklaren. Zy verschoonden zich, zeggende, dat zy daar toe geen last hadden. Om dit een anderen draai te geven, stelde hen de grootzegelbewaarder voor, dat zy by geschrift zouden beloven dit verzoek te zullen ondersteunen in het naastvolgende *Parlement*, dat na hunne aankomst zou gehouden worden. Zy antwoordden voor de tweede maal, dat hunne macht door hun last was bepaalt, en dat het hen niet was toegelaten daar buiten iets te doen, daar by voegende, dat al wat zy konden beloven, was, dat, zo naauw met *Vrankryk* verbonden zynde, zy by deze gelegenheit zouden doen alles wat de eer en het welvaren van het ryk hen ingaf. Van hunnen kant verzochten zy dit hof, dat zy niets van hen, dat hun plicht te buiten ging, wilden eischen, en de verzoeken met rechtmatigheit versellen. Vervolgens verzochten zy hun afscheidsgheoor, haast makende om te vertrekken. Maar voor dat zy buiten de grenzen van *Vrankryk* waren, kwamen 'er vier van hen te sterven. De bisschop van *Orkney*, de graven *Rhotes* en van *Cassels* en *Mylord Flemming*. De prior van *St. Andries*, natuurlyke broeder van de jonge koninginne, wierdt ook ziek, hebbende niet dan zyne jonkheit zyn behoudt dank te weten, doch hy kreeg nooit zyne volkome gezondheid weder. Daar stierven nog verscheide van het gevolg der gezanten: men twyfelt niet of het was van vergift. Men geloofde, dat die van *Guize*, ooms van de jonge koninginne, het hen hadden ingegeven, om zich over het weigeren der gezanten, die niet hadden toegestaan de kroon aan den *Dauphin* te geven, te wreken.

De andere gezanten weder in *Schotlandt* gekomen zynde beriep men de *Staten*, om het voorstel, daar het hof van *Vrankryk* hen mede hadt

† in den jare 1583.
Einde van het geslacht van den grave van Desmond.
Cole vertrekt naar Ierlandt om de Gereformeerden te doen doden.

By wat toeval belet.

Men ontvremde zynen list buiten zyn weten in zyn reismaal.

Lesley, *Burnet*, *Thouart*, *Mazzaray*.

De gezanten van Schotlandt regelen de voorwaarden van het huwelyk der koninginne met den *Dauphin*.

1558. De kardinaal van *Bourbon* verrecht den trouw.

Milddheit van het hof aan het volk.

Bruiloftsgedicht van *Buchananus* gemaakt. Men verzoekt de gezanten een kroon den *Dauphin* aan te bieden.

Daar stierf 'er vier van, men geloofte vergeven.

Wat onderscheidt 'er is tusschen de *Staten* van *Schotlandt* en het *Parlement*.

1558. belast, te onderzoeken. Wy hebben dikwils van de Staten van Schotlandt gesproken, en de zelve meest onder het Parlement vermengt. Daar is inderdaad ook weinig onderscheidt tusschen. Het zyn de zelve personen, die deze vergadering uitmaken. De geestelykheit begrypt in zich de bisschoppen, abten en priors*: de grote adel of de Mylords Pairs van het ryk, en het volk zyn de gemachtigden der steden. In oude tyden hadt ieder stad het recht om een te noemen. Edenburg, hoofdstad van het ryk, noemde 'er twee: de kleine adel behoort mede onder de Staten; maar kunnende de kosten niet dragen, verkreeg het van *Jacobus* den I daar van bevryd te zyn, met alleen een klein getal van ieder provincie te zenden. Sedert hebben zy afstandt van deze bezending, die hen meer tot last dan voorrecht strekte, gedaan: zo dat de tweede orde der Staten alleen in den groten adel bestaat. De kleine adel zag in de volgende regering wat nadeel zy zich zelve hadt gedaan. Zy wierden door de gunst van *Jacobus* den VI weder van het Parlement herstelt, en kregen de macht om weder een of twee gemachtigden uit ieder graafschap in de vergadering der Staten, naar de gesteldheit der provincien waren, te zenden. Voorts heeft niemandt een stem in de verkiezing der gemachtigden dan die landen van de kroon bezitten en zekere inkomsten hebben. Belangende het onderscheidt, dat men tusschen de Staten en de Parlemen ten vindt, het zelve bestaat in deze twee punten. Voor eerst, het beroepen van een Parlement moet ten minste veertig dagen, voor dat het zit, geschieden; het zelve vergadert niet dan met veel plegtigheid: daar men in het tegendeel de Staten in zo korten tydt, als men wil, bekend maakt dat ieder gemeenschap zyn gevolmachtigde aansonts heeft te zenden. In de tweede plaats, het Parlement maakt de wetten van het ryk, en het ontwerp der artikelen wordt opgesteld door gemachtigden, die men heeren van de artikelen noemt. De Staten maken geen wetten, en worden niet te zamen geroepen dan om de zaken middelerwyl te overleggen, of by eene hoogdringende noodzakelykheit. Voor de vereeniging der beide ryken vergaderden zy gemeenlyk om over de kosten vanden oorlog, indien 'er een vredebreuk tusschen de twee ryken op handen was, te beraadslagen.

De Schotsche gezanten doen verflag van hunne verrechtinge, dat door de Staten wordt bekrachtigt.

Redenvoering van den Franschen gezant om den tytel van koning voor den Dauphin te verkrygen.

Hy krygt zyn verzoek.

Het geschiedde in een diergelyke vergadering, dat men de Schotsche gezanten op hunne wederkomst hoorde. Zy deden verflag van hunne verrechtingen, die de Staten zonder tegenspreken bekrachtigden. Daar was meer zwaarigheid in het voorstel van den Franschen gezant, die hen op de reis hadt verselt, en aansonts na hen in de vergadering wierdt ingeleid. Hy deedt een lange redenvoering aangaande de oude verbonden, die 'er altydt tusschen Vrankryk en Schotlandt waren geweest. Vervolgens kwam hy tot eene uitbreiding van het geen 'er onder de laatste koningen, die de zelve door een oneindig getal van weldaden, zo wel als door wederzydiche huwelyken, gelyk men nog in den tegenwoordigen tydt, door het huwelyk van den Dauphin van Vrankryk met de koningin van Schotlandt, hadt gezien, was voorgevallen. Zyn besluit was, dat hy de Staten verzocht dezen prins, den gemaal van hare koningin, de koninklyke versierselen met den tytel van koning toe te staan. Hy liet niet na te verstaan te geven, dat de Dauphin geen gedachten hadt zich iets aan te matigen, dat tegen hunne vryheit streedt. Hy verzocht alleen, dat zy hem met dezen tytel wilden vereeren, en dat hy al het gezag aan de koningin en den Staat vol-

gens de wetten van het ryk zou laten. Na zyn voorstel overlegt te hebben wierdt 'er besloten, dat men de kroon aan den Dauphin zou zenden. Om de zelve te brengen wierden de graaf van Argile en de prior van St. Andries, die men wist dat in de belangen van den koning van Vrankryk was, benoemt: maar de doot van de koningin van Engelandt, die in dezen tydt voorviel, streemde deze reis. Ondertusschen het hof van Vrankryk hebbende vernomen het besluit der Staten, deedt den Dauphin den tytel van koninklyke Dauphin aannemen. Vele menschen van beide de ryken voorfelden kwade gevolgen uit dit huwelyk. De Schotten waren bevreesd, dat hunne vryheit door een vrede regering mogt gedrukt worden: en de Franschen waren bekommerd, dat het huis van Guize zich door dit verbondt, dat het zo veel aanleiding gaf om vermoedelyke erfgenaam van de kroon te worden, boven den tak van de Bourbons mogt verheffen.

Daar waren in dit jaar eenige beroerten te Edenburg over den Godsdienst; de vergaderingen der Gereformeerden groeiden dagelykch aan: het verbodt der koningin was niet in staat de zelve te beletten. *Jan Douglas**, die van een Karmeliter priester een leeraar der Gereformeerden was geworden, moedigde hen geweldig door zynen yver en predikatiën aan. Hy wierdt daar in van verscheidene andere geholpen, die hunne schriften by de predikatiën en de welsprekendheit by de geleerdheit voegden. De bisschoppen, vergadert zynde om te overleggen, hoe best hen in room te houden, deden een bevel uitgaan, by het welke zy op nieuw de oeffening van dezen Godsdienst verboden. Zy belastten daarenboven, dat de gene, die den zelve hadden beleden, dien op den 1 Septembes, op St. Gillesdag, beschermers van Edenburg, zouden komen afzweren. Deze dag gekomen zynde verschenen zy, die men gedagvaard hadt: maar de geestelykheit hadt daar het genoegen niet van, dat zy zich daar van hadt verbeld. Wanneer men de plegtigheid begon, zag men de zelve gestoort door een menigte volks van alle kanten toegelopen, waar van de eenen het beeldt van den heiligen van dezen dag namen en het aan stukken braken: de anderen namen de gene, die afzwering zouden doen, en voerden ze weg; de schryveren maken geen gewag, wat straf het hof daar tegen oeffende. Het waarschynlykste is, dat het zyn misnoegen ontveinde. De graaf van Argile en de prior van St. Andries hadden het nieuw geloof omhelt; en men hadt in deze tyds gelegenheit hunnen dienst van noden. Wy hebben gezien, dat van het jaar 1552 af de regentin hen verschoont, en de oeffening van hunnen Godsdienst toegelaten hadt: ook beloofde zy, wanneer men hen benoemde om de kroon aan den Dauphin te brengen, dat zy in hunne afwezendheit niets tot nadeel van de Gereformeerden zou doen. Deze gematigheit duurde niet lang. De Gereformeerden verzochten by een verzoekschrift aan de regentinne verlos om Godt in hunne taal te bidden, dat hen wierdt toegestaan. Maar weinig dagen daarna wierdt dit op het verzoek der geestelykheit weder ingetrokken. Wy zullen op zyn plaats de moeilykheden zien, die door deze herroeping in het volgende jaar wierden veroorzaakt. De Schotsche schryver merkt aan, dat dit jaar niet min nadeelig aan de geestelykheit dan aan Engelandt was, en dat de doot der prelaten de Gereformeerden aanmoedigde, die geloofden, dat het verminderen hunner tyanden hen meerder vryheit zou verschaffen. De zelve

1558.

Ammerkingen der Schotten en der Franschen over dit huwelyk.

* *Lesley* noemt hem ook *Graninus*. Prediken van *Jan Douglas* en andere leeraars der Gereformeerden. Bevelschrift der bisschoppen daar tegen.

Opplandt van het volk tegen dit bevelschrift.

De graaf van Argile en prior van St. Andries omhellen den Gereformeerden Godsdienst.

1558.

jaarboeken maken gewag van een staartster, die op het laatste van de maand Augully vericheen, welkers betekenis zy op de verdeeldheden van den Goddiensst te huis brengen. Maar *Karel de V* geloofde, dat het een voorbode van zyne doot was. Een Schotische schryver † brengt ook op dit jaar de wonderheden, die wy volgens andere schryveren op het jaar 1556 hebben gebragt.

Gevoelen van de staartster, die verichynt.
† *Lesley*.

Om de zaken van Vrankryk weder te beginnen, na het innemen van Calais bragt de hertog van Guize zyne wapenen op de grenzen van de Nederlanden. Hy was niet min gelukkig tegen Spanje dan tegen Engelandt, op het einde van de lente belegerde hy de sterke stadt Diedenboven, welkers inneming van groot belang voor de verzekering van Mets en de grenzen van het Ryk was. Deze stadt gelegen in eene vlakke hadt geen hoogtens, die haar hinderlyk waren, maar verscheide andere voordeelen. Byna ongenaakbare moerassen omringden haar van alle kanten. De Moel vervulde de grachten, welkers breedte en diepte onmogelyk schenen te kunnen overgetrokken worden: twee afzonderlyke sterkten beletten de annadering, en wierden door goede beschansingen gedekt, die men moest vermeerderen eermens aan de borstweringen kon komen, daar men weder nieuwe werken vondt. Buiten dat lag 'er eene sterke bezetting in, onder het bevel van een dapperen stadvoogdt *.

* *Quarobbe Erabonson*.

Doot van den maarschalk *Strozzi*.

Diedenboven maakt een verdrag.

De maarschalk *de Termes* belegert Grevelingen.

De graaf van Egmond trekt op om het te ontzetten.

Alle deze zwaarigheden schrikten den hertog van Guize niet af. Hy belegerde de stadt den 1 Juny en veroverde ze den 22 der zelve maandt. De maarschalk *Strozzi* wierdt daar door een musquet met een weerhaak, eenigen zeggende in de loopgravens, en anderen in het bespieden van eene sterkte, die men wilde aantasten, zynde in het geselschap van den hertog van Guize, en zelfs aan zyne zyde, gedood. Hy stierf aantonts, nauwlyks tydt hebbende deze woorden uit te brengen: dat de koning aan hem een trouw dienaar verloor. Eenige dagen daarna maakte de stadt een verdrag. Zommigen zeggen, dat de stadvoogdt zelfs naar buiten ging om de artykelen van het verdrag op te stellen. De ruitery trok met hare paarden en wapenen uit: het voetvolk alleen met zyne degens en poken: de inwoonders, zo wel geestelyke, als andere, met hun goudt, zilver, en huissieraden. Men beschermde de vrouwen en de jonge dochters voor het geweld der soldaten, en men beloofde wagens voor het vervoeren der zieken, gelyk ook voor die niet te voet konden gaan: vier duizend inwoondersen trokken benevens vyftien honderd soldaten, meest alle aan het hoofd gekwetst, uit. De hertog van Guize hadt daar maar vier honderd man voor verloren; maar hy hadt meer gekwetsten. Vervolgens veroverde hy nog eenige kleine steden van weinig belang. Onderwyls zich niet by het leger, onder bevel van *de Termes*, dien den koning de bevelhebbersstaf van den maarschalk *de Strozzi* hadt gegeven, gevoegt hebbende, was hy oorzaak, dat deze bevelhebber, die *Grevelingen* hadt belegert, opgeslagen wierdt. Eerst hadt hy *Duinkerken* en *Bergen* bemachtigt. Ziek geworden zynde gaf hy het bevel over de troepen aan *Estouteville Villebon*: in der waarheit een dapper veldoverste, maar al te toegeevende voor de soldaten; hy vondt zelfs vermaak in het verwooften en branden: zo dat al het vyandyke landt, van *Bergen* af tot aan *Nieuwpoort* toe, was afgebrand, of uitgeplundert door zyn leger. Deze baldadigheden maakten de ingezetenen gaande, die met een groot getal hun dienst aan den bevelhebber der Spaansche troepen, aantrekkende om *Grevelingen* te ontzetten, kwa-

men aanbieden. Het was *Lamoraal*, graaf van *Egmond*, rechs door den slag van *St. Quintyn*, daar hy een voornaam deel in hadt gehad, vermaard. Hy wist, dat de hertog van *Guize* zich by den maarschalk *de Termes* rondt te voegen, en hy trachtte hem voor te komen, en woude daar toe allen vlyt aan. Zyn leger de helft sterker dan dat der Franschen zynde, hielt hy zich niet te vrede hen de belegering te doen opbreken, maar hy dwong hen tot slaan, dat zeer nadeelig voor hen uitviel. De maarschalk *de Termes*, den optocht van den grave van *Egmond* vernomen hebbende, steeg, hoezick hy ook was, te paardt, en kwam in zyn leger. Zyn voornemen was het zelve te behouden, en zich in *Calais* te werpen. Om dat te doen moest hy de rivier de *Aa* overtrekken. Hy hadt het geluk van 'er met de ebbe over te komen. Maar *Lamoraal* was hem vooruit, en talfte hem van voren aan: zo dat het hem onmogelyk was het gevecht te ontgaan. De Spaansche bevelhebber stelde in aller yl zyn volk in slagorder, en onverduelig zynde om handgemeen te raken, drukte hy zyn vertrouwen en moedt met deze woorden uit: *Myne gesellen*, zeyde hy tot de soldaten, *wy zullen de overwinning behalen, indien zy my wilt volgen: de lesde tot het vaderlandt verplicht u, en de begeerte tot roem behoort u daar toe aan te zetten*. Dit gezegt hebbende gaf hy zyn paardt de sporen, en viel met geweldt op den vyandt aan. De overwinning was eenigen tydt twyffelachtig: maar een toeval hielp geweldig, dat zy aan den kant der Spanjaarden overviel. Gedurende het heetste van het gevecht na-

derden tien Engelsche schepen, die zich op de kust bevonden, het landt, en hadden hun kanon zo wel geplant, dat zy een schrikkelijke verwarving in het Fransche leger maakten, waar door veel meer volk wierdt gedood dandoor de Spaansche wapenen. De maarschalk *de Termes* wierdt met *Villebon* en meest alle de opperofficieren gevangen. Vyftien honderd Franschen bleven op het slagveldt dood, en een veel groter party wierdt door het landvolk, dat zich over hunne verwoestingen wreekte, neergehakt. De Engelschen, voet aan landt hebbende gezet, namen twee honderd gevangen, die zy naar Engelandt bragten. Anderen, zich willende bergen, vonden onderweeg de zee, daar zy in verdronken. Dit verlies diende niet dan om den roem van den hertog van *Guize* doorluchtiger te maken. Het hof en het volk zagen hem als het eenige hoofdt aan, aan het welke Vrankryk gerust zyne legers mogt vertrouwen. Het was aanden anderen kant een groot hertzeer voor den konnestabel. Hy zag, terwyl hy gevangen was, zynen roem door een jongen prins verduisteren, wiens geluk en dapperheit hem over zyne vyanden deden zegepralen, en de genegeheit van al de Franschen winnen. Dit voorval deedt hem naar de vrede verlangen; hy zag wel, dat de wederkryging van zyn aanzien, zo wel als die van zyne vryheit, daar van afhing. Hier van in zyne gedachten overtuigt zynde, werkte hy daar zo krachtadig aan, dat de zelve ten laatste wicdt gesloten. Voor dat wy daar de artykelen van verhalen moeten wy zien, wat andere gevallen vooraf zyn gebeurt.

De stoutmoedigheid der Protestanten vermeerderde dagelykch, zo wel als hun getal, dat zo ver ging, dat zy de Psalmen *David's*, in rym gestelt door *Clement Marot*, openbaar dorsten zingen. Hy was een der beste dichters van dezen tydt; de Gereformeerden voegden by de zoetvloeiendheit van zyne vaarzen nog die der zangkunst. De zelve waren van een groot meester * opgestelt, die

1558.

Aanspraak aan zynleger.

Het Fransche leger geslagen.

Psalmen door de Gereformeerden gezongen.

* *Gardimel*, die

1558. die daar een toon aan hadt gegeven, die niet min welluidende dan Godvruchtig was. Ook meenden de Roomschen, dat zy de zelve niet zo veel uit Godvruchtigheid, als wel om die daar het gezang van gingen horen, door het zoet geluid te lokken, om hen daar door smaak in hunnen Godsdienst te doen krygen. Hoe het zy, meest alle avonden kwamen zy in de wandeling naby de voorstadt van St. Germain om deze heilige gezangen op te zingen, daar de nieuwigheit de uitwerking van deedt, die zy daar van verwachtten. Men zag daar een groot getal volk, de Godvrucht trok daar eenigen, en het vermaak van het maatgezag bragt daar de anderen. Het wonderlykste was, dat die daar alleen gekomen waren om zich te vermaken, niet alleen hun spel verlieten, om het gezang te horen: maar daarenboven verrukt zynde door het maatgezag, of door Godvrucht geraakt, begonnen mede met hen te zingen. De koning en koningin van Navarre voegden zich zelve by dat gezang. Twee nieuwelingen, zo aanzienelyk door hunne verdiensten en koninklyke waardigheid, gaven byzonderen moedt aan de Gereformeerden. De geestelykheit wierdt daar door ontroert, en bragt hare klagten aan het hof. De zelve waren grond op het nadeel, dat de Roomsche gezangen door deze Fransche rymen leden: het welk strekte, zeiden zy, tot verachting van de Latynsche taal, die de kerk hadt geheiligd, en daar zy zich in den dienst van bediende. Dat men ter zelve tydt de verborgendheden van het geloof onthield, met de zelve in handen van het geringste volk van de stadt te stellen. Daar zy by voegden, om den koning tegen deze vergaderingen op te hitzen, dat dit Psalmzingen alleen een voorwendsel was om het volk byeen te doen rotten, en alsoo een opstandt te verwekken. *Henrik de II*, vyandt van den nieuwen Godsdienst, geloofde zeer ligt dat men hem zeide, en gaf een streng bevel tegen het zingen der Psalmen uit; het zelve verboodt aan de Gereformeerden, op straffe des doods, die te zingen. Het was in dezen tusschentydt, dat de Engelsche vloot den inval in Bretagne deedt, daar wy van gesproken hebben. De twee koningen van Vrankryk en van Spanje hadden zich op den zelve tydt aan het hoofd hunner legers gestelt. De eerste legerde langs de Somme, en de andere langs de rivier van Autie. Ondertusschen ondernamen zy niets, om dat men over de vrede begon te handelen. De gezanten van den paus deden daar de eerste opening van. De konneftabel, afgemat door zyne gevangenis, en yverzuchtig over den roem van den hertog van Guize, zette deze onderhandeling by *Philips* voort. Hy bediende zich daar toe van den hertog van Savoje, die veel gezag aan het hof van den Katholyken koning en geen minder belang in de verzoening dezer twee kronen hadt. De voortgang van den oorlog kon zyn aanzien aan het hoofd van de Spaanische legers wel vergroten; maar het gaf hem zyn landt niet weder, en hy zag wel, dat hy niet dan door een algemene vrede kon worden herstelt. Hy maakte dan de voorstellingen der gezanten van den paus, en de redenen, die de konneftabel hem hadt ingeblazen, smaakelyk. Eene vrouw hadt hier mede deel aan, en hielp veel om ze te doen gelukken. Het was de hertogin van Lotharingen, dochter van *Christiaan den II*, koning van Denemarken, en van *Dorothea*, zuster van *Karel den V*, bygevolge moei van *Philips*. Zy was weduwe van *François*, hertog van Lotharingen, van wien zy een zoon hadt, die met de dochter van *Henrik den II* nieuwe-

lyks getrouwt was, zo dat zy hem nabestaande was. Deze dubbele bandt, die haar aan beide de koningen verknochte, belette haar party te kiezen. Beide stemden zy ook haar af-en-aangaan by den eenen en by den anderen toe, vindende niets tegen deze algemene genegenheit, die zy betoonde, te zeggen. Nochtans is het aan den konneftabel van Montmorenci en aan den kardinaal van Lotharingen dat men het sluiten van het verdrag moet toeschryven. De eerste dreef het aan, om zyne herstelling te verhaalen: en de tweede was 'er wel te vrede mede, in verwachting, dat hy daar in gelegenheit zou vinden, zynen gevaarlyken wededinger te doen vallen. De konneftabel ging op zyn woordt uit de gevangenis, en kwam by den koning te Amiens. Om weder deel aan zyne gunst te hebben, die de hertog van Guize hem hadt doen verliezen, hadt hy een tweede verbindtenis met de hertoginne van Valentinois aangeaan, door het huwelyk van zynen zoon *Dauville* met de kleindochter van deze minnares van *Henrik den II*. Deze vorst hadt ook aan dezen ouden gunsteling meer vriendschap dan ooit bewezen, tot zo verre, dat hy hem by hem deedt slapen. De konneftabel, den koning zynen meester genegenheit voor de vrede, die hy zelfs met den koning *Philips* reeds hadt vastgesteld, ingeboezemt hebbende, keerde zich tot den laatsten om zyn woordt na te komen, na dat hy den anderen verplicht hadt gemachtigden te noemen. Hy wilde deze onderhandeling op zich alleen niet nemen, daar zyne herstelling meer deel dan de eer van zyn meester in hadt, en hy was vergenoegt, dat hy waarborgen, of medgefelten hadt, tegen de verwytingen, die hy wel voorzag dat Vrankryk hem in het vervolg zou doen. Men voegde hem derhalven den kardinaal van Lotharingen, den maarschalk van St. André, *Jan de Mervilliers*, bisschop van Orleans, en *Karel Aubespine*, secretaris van Staat, toe. *Philips* noemde van zynen kant den hertog van Alva, *Willem van Nassau*, prins van Oranje, *Ruy Gomez de Silva*, *Pereut van Granvelle*, bisschop van Atrecht, en *Viglius ab Aya* van Zwiehem*, secretaris van Staat. De koningin van Engelandt volmachtigde den graaf van Arundel, den bisschop van Ely, en *Doctoor Wotton*. De hertog van Savoje zondt ook zyne gemachtigden, waar toe hy verkoor den graaf *Stropiano*, met den voorzitter van Piemont. De onderhandelingen begonnen den 15 Oefober in de abdy van Cerkamp, naby Heidin. De hertogin van Lotharingen en de hertog haar zoon waren daar als middelaars. Men hadt gemerkt, dat de kardinaal van Lotharingen de vrede niet minder dan de konneftabel wenschte, hoewel met een geheel ander inzicht. De laatste dacht zich weder in de vorige gunst te herstellen, en de andere beweerde in het tegendeel, dat de vrede de zelve ten volle zou vernietigen. Inderdaadt de bediening van den konneftabel gaf hem geen aanzien, dan gedurende den oorlog. Buiten dat dacht de kardinaal, dat hy, na het maken van de vrede, den koning des te ligter zou overhalen om den admiraal van Coligny en zynen broeder *Dandelos*, om dat zy van den nieuwen Godsdienst waren, van kant te helpen: haar val sleepte dien van den konneftabel hunnen oom, daar zy de twee machtigste steunfels van waren, mede. Het was met deze gedachten dat hy een mondgesprek eenige dagen voor de onderhandeling met den bisschop van Arras, staatsdienaar van *Philips*, hieldt. In dit geheim gesprek deedt hy hem begrypen, wat belang beide de koningen hunne meesters hadden om zich met elkander te verzoenen, om ge-

1558.

De konneftabel deedt den koning naar de vrede neigen.

* Antoinette van der Mark, dochter van Robert van der Mark en Françoise van Ursin, dochter van Diana van Poitiers en van Louis van Ursin.

Hy wordt met 4 andere om die te sluiten benoemt.

Philips, Maria en de hertog van Savoje noemen de hertogin van Lotharingen en de hertog haar zoon zyn middelaars.

* een klein dorp in Vrielandt.

Redenen van den konneftabel tot de vrede.

Redenen van den kardinaal van Lotharingen om daar in te stemmen.

Geheim onderhoudt dat hy met Granvelle hadt.

Het gezang lokt veel volk.

De koning en koningin van Navarre krygen daar behagen in.

Klagten van de Fransche geestelykheit.

Henrik de II verbiedt het zingen der Psalmen op straffe des doods.

Onderhandeling van den konneftabel om de vrede te maken.

Tusschenkomst van de hertoginne van Lotharingen.

1558. gezamentlyk tegen de algemene vyanden de Turken en de ketters los te gaan. Anderen zeggen, dat het *Granvelle* was, die den kardinaal van Lotharingen tot deze byeenkomst riedt; dat hy des zelfs imborst kende, en niet twyffelde of hy zou door deze loosheit de *Guizes* met de *Montmorencis* en de *Colignis* oneenig maken. Hy geloofde ook, dat hun geschil grote beroeringen in het koninkryk zou veroorzaken, en dat het huis van Oostenryk zich daar van wel zou weten te bedienen. Het geen ook inderdaadt gebeurde: zo dat men reden heeft gehad te zeggen, dat het vredesverdrag, dat gelegenheit tot deze byeenkomst gaf, nadeliger aan Vrankryk was dan de oorlog was geweest.

† Zie fol. 305.

Calais was de meeste tegenwerping der vrede.

Philips beoogt Maria van haar eifchaf te staan.

Zie daar hoe de staatsdienars der twee vorsten even veel belang hadden om een einde van het geschil der twee kronen te maken. De meeste zwaarigheid kwam van den kant van Engelandt. Calais was daar de oorzaak van. *Maria* wilde het weder hebben, en Vrankryk hadt voortgenomen het zeive, het kostte wat het wilde, te behouden. *Philips*, die naar het sluiten van een verdrag, waar uit hy verzekert was veel voordeel te zullen halen, verlangde, zondt een bode naar *Maria*, om haar te bewegen van dezen eifchaf te staan. Men zegt, dat het in dezen zelven tydt was, dat deze vorst aan *Maria* het huwelyk van hare zuster *Elizabeth* met den hertog van Savoje voorloog. De doot van *Maria* belette daar het gevolg van, zo wel als van de onderhandelingen, daar wy de hervatting niet van weder zullen zien dan na de kroning van *Elizabeth*.

Karel de V zag het einde van zulk een gewenschte vrede niet. Hy eindigde zyne dagen een weinig voor de zamenkomst der gezanten op den 21 September in zyn afgezonderde plaats, St. Justus genaamt, daar hy omtrent twee jaren in eenzaamheit hadt geleest. Een geweldige koorts nam hem in het 59 jaar van zyn leven, het 40 der regering van zyne erffelyke staten, en het 36 nadat hy tot keizer was verkoren, weg. Een flaartster, die zich op den 13 Augusty vertoonde, met haar achterste deel naar Spanje gedurende drie weken gekeert, hadt, zegt men, zyne doot voorzegt. Zyn einde kwam hem niet onverwacht voor. Hy hadt geleert te leven en te regeren gedurende een goed en gelukkig getal van jaren: hy leerde sterven in de twee jaren van zyn afgezonderd leven. Hy gaf zich daar in ten eenemaal aan het lezen en overdenken over: en indien men de uren, die hy met wandelen en het vermaak van kunstwerken besteedde, afzondert, bragt hy zynen overigen tydt in Godvruchtige oefeningen door. Hy ging vlytig ter kerke, en tot het H. Avondmaal; hy hadt zelfs een koorde, daar hy zich van tydt tot tydt mede tuchtigde, die men naderhandt bebloed heeft gevonden.

Zyne Godvrucht.

Bebloed werktuig om zichte kallyden.

Philips beschuldigt dat hy een rechtsgeding tegen het lyk van zyn vader wilde maken.

Philips de II hieldt dat voor het sierlykste stuk van zyne kunstkamer, het zy uit schynheiligkeit, of uit liefde voor de gedachtenis van zulk een doorluchtigen vader. Deze laatste beweegreden komt niet overeen met het geen hy in het vervolg deedt, indien dat men daar van zegt waarheit is. Men beschuldigt hem, dat hy aan de geloofsonderzoekers, die een rechtsgeding tegen het lyk van den keizer wilden maken, het oor heeft geleent, en dat hy zich daar niet tegen heeft gestelt dan uit vreeze, dat hy zelf mede onder de gebannenen mogt raken. Men vertoonde hem, dat de wetten van het geloofsonderzoek zo streng waren, dat zy zelfs de kinderen der ketters onbekwaam verklaarden om opvolgers te zyn: zo dat de vrees, die hy hadt van zyn ryk te verliezen,

hem, zegt men, bewoog zich daar tegen te kanten; een plicht, daar hem de vaderlyke eerbiedt en de natuur hadt moeten toe aanzetten. Indien deze zaak niet waar is, is het nochtans zeker, dat hy den biechtvader † van *Karel* den V over misdaadt van kettery inbeeldenis deedt verbranden. Hy hieldt daar den aartsbisshof van Toledo* ook van verdacht, met wien de keizer meer ommegang dan met de andere geestelyken in Spanje hadt gehad, en hy hieldt hem langen tydt gevangen. Het vermoeden, dat men van *Karel* den V omtrent de leer der Gereformeerden hadt, kan steunen op het geen een Roomsche schryver daar van verhaalt †. Hy was, zegt hy, gesadig met zyne gedachten by God; hy achtte zich het koninkryk der hemelen onwaardig, en stelde al zyn vertrouwen op de verdiensten van JESUS CHRISTUS. Hy zeide, Dat deze Goddelijke Zaligmaker een dubbel recht hadt, door de waardigheit van zyne natuur, en de waardy van zyne doot: maar dat hy te vrede met het eerste zynde, het andere aan den boesvaardigen zondaar mededeelde, daar deze vorst byvoegde, dat hy van het getal dezer zondaren was, ten volle overtuigt zynde, dat zyn geloof, op zulk een onbreucegharen grondslag gebouwt, nooit beschaamt zou worden. Daarenboven zeide hy, Dat men zonder zulk een geloof niet kon zoig worden, en dat Godt de olie zynner barmhertigheit niet uitstortte, dan in de vaten, die ze met een vast vertrouwen ontfangen, vastouwen nochtans van een hert, dat van zyn eige zwakheit is overtuigt, en al zyn kracht by JESUS CHRISTUS alleen zoekt. Hy vervolgde, Dat het verwaandheit en ongeloof was, op zyne eige verdiensten te steunen: dat wy al de barmhertigheit van Godt om de vergeving onzer zonden van inden hebben: dat wy derbalven moeten geloven, dat wy niet kunnen uitgewijst worden dan door hem alleen, dien wy vertoort hebben: dat het alleen van CHRISTUS, die niet zondigen kan, afhangt ons vergeving van onze misdaden te doen erlangen. De muren van zyn kamer waren vol geschreven met diegelyke aanmerkingen, en dit was mogelyk de reden, die hem deedt verdenken, dat hy de leer der Gereformeerden aangaande de genade, die de verdiensten oer werken uitsluit, hadt omhelt. Hoe het zy, hy stierf in deze Godvruchtige overpeinzingen, zyn oog op een Christusbeeldt aan het kruis gevestigd hebbende, en na dat hy het Nachemaal hadt ontfangen, zynde zyne laatste woorden, die met het gene hy ontfing overeenkwamen: Blyf in my, myn goetgunstige Zaligmaker, op dat ik in u blyve. Met deze woorden gaf hy den geest, en beval, zegt de schryver, in de handen van Godt eene ziel, die roemruchtig op aarde hadt geleest. Dewyl wy op een andere plaats de deugden van dezen vorst hebben verhaalt, zullen wy hier zynen lof niet verzwigen, gelyk als een Fransche schryver, dien wy even bygebragt hebben, van hem getuigt. Hy zegt, dat deze keizer het volmaaktste voorbeeldt van een souverein was, die het geluk zo wel als de verwondering van zyn volk wil zyn. Hy pryft zyn verstandt en wysheit in beraadslagingen, zyne standvastigheit in tegenspoeden, zyn bezadigheit in voorspoedt, zyn vaandig oordeel in gevaar, zyne gematigheit, rechtmatigheit en Godvruchtigheit. Hy wil, dat deze twee laatste deugden de richtnoer van zyne voornaamste daden waren, en dat hy niets meer sedert zyne komst tot de kroon ter herte nam, dan de vrede van Europa en van de kerk. Hy begon geen oorlog, dan met een voortnemen om de vrede bestendig te maken, dat de reden was, waarom hy zo

1558.

† *Constantin*. Hy doot de beeldenis van zyn biechtvader verbranden. * *Miranda*. † *Thuanus*.

Waar op grondt het vermoeden, dat men van het geloof van *Karel* den V heeft gehad.

Laatste woorden des keizers.

De lof, dien men hem geeft.

veel

1558. veel moeite aanwendde om een vry en onpartydig concilie te bekomen. Hy voegt daar by, dat indien hy zyn oogmerk hier in niet kon bereiken, het aan de staatzucht der pauzen, de ongelukken der oorlogen, die hy met Vrankryk hadt, en de boosheit der tyden was te wyten. Echter heeft men gezien, dat hy niet zonder gebrek was. Men beschuldigt hem, dat hy al te scherpsinnig is geweest; dat hy te veel genegenheit heeft gehad voor de geschiedenis van Lodewyk den XI, door Philips van Cambray beschreven, vol van spitsvinnigheden, die zulken groot keizer niet voegden. Men verwyft hem het geen hy ten aanzien van den koning van Vrankryk beging, wanneer hy hem den doortocht verzocht om die van Gent te kassiden, als mede ten aanzien van den landgraaf van Hessen, wanneer hy toeliet, dat men dezen vorst door het vervalschen van een brief bedroog. Maar deze vlekken, zegt men, zyn niet dan schaduwen, ter rechter tydt voortgebragt, om zyne deugden zo veel te meer te doen uitblinken. Na dat hy zo menigmaal anderen hadt overwonnen, wilde hy zich zelve overwinnen: de glans van zo vele kronen belette hem niet de ydelheit daar van te zien. Voor dat hy stierf trok hy zyn hert van dit boze leven af, om zich tot het genieten van een veel gelukkiger te bereiden. Hy wilde zelfs, dat men zyne uitvaart vierde terwyl hy nog in het leven was, en hy liet het werkstellig maken, zynde zelfs met de monniken dier plaatic by deze ongewone plegtigheit tegenwoordig. Men zegt, dat hy zulke Godvruchtige gebeden voor de rust van zyne ziel deedt, dat hy de tranen uit de oogen van alle, die 'er by waren, perste. Mogelyk wilde hy de gebeden vooraf laten gaan, die de Roomsche kerk niet gewoon is dan na de doot te doen. Hoe het zy, deze plegtigheit was een voorteken van zyn einde, dat niet ver af was; des anderen dags wierdt hy van een harde koorts angetast, en hy stierf in weinig dagen, een weérzin van de wereldt hebbende, en in den hemel eene gelukzaligheit zoekende, die hy op aarde niet kon vinden.

Hy hadt tien jaren te voren zyn uiterste wille gemaakt. Hy belafte zyn zoon het grote voornemen, dat hy zich hadt voorgestelt, met de vrede aan de kerk door een onzydige kerkvergadering te bezorgen, uit te voeren. Hy vermaande hem een altoos durende vrede, niet alleen met de prinsen van zyn huis, maar ook met alle andere Christen vorsten, te onderhouden: voorts met alle de staten van Duitschlandt, de Zwitsersche Cantons, het gemenebest van Venetië, met de hertogen van Florence, van Ferrara, en van Mantua, de gemenebesten van Genua en van Sicna; met den koning van Vrankryk, zelfs met den paus, wat rechtmatige reden hy ook mogt hebben om over hem te klagen. Hy zeide, dat men minder acht op de gebreken van een kwaadmenenden paus moest geven, dan men achtig voor den H. stoel moest hebben. Hy voegde daar by, dat de pauzen hunne eischen hadden op het ryk van Napels en dat van Sicilie, die men beter zou doen door een zachten weg by te leggen, dan de wapenen weder op te vatten. Hy belafte Philips te helpen bevorderen, dat de hertog van Savoie in zyne staten herstelt wierdt; het verbondt met Engelandt, en een goede vriendschap met Schotlandt te onderhouden. Vervolgens gaf hy hem zyn raadt omtrent de regering van zyne ryken in Indië, en aangaande het huwelyk van de Oostenryksche prinsessen. Hy vermaande Philips ernstig, een voordeelig huwelyk voor zich zelve aan te gaan. Hy stelde hem eene prinses van

Zyne gebreken.

Lof van zyn tenzaamloven.

Barnet. Hy dect voor zyne ziekte zyn uitvaart houden.

Thaan. Zyn uiterste wille.

Vrankryk, of Johanna van Albret, erfgenaam van Navarre, voor*: een welgemaakte prinses, zeide hy, deugtzzaam, verstandig, grootmoedig, en die hem het vredige en wettige bezit van Navarre zou ten huwelyk brengen. Hoewel hy verklaarde, dat haar grootvader Ferdinand van Arragon het zelve niet dan op rechtmatige redenen hadt vermeertert, liet hy echter niet na Philips te belassen, van Albret, indien hy 'er de erfgenaam niet van trouwde, te voldoen. Behalven de kinderen, die de keizer uit zyn huwelyk met de infante van Portugal hadt †, hadt hy nog twee natuurlijke kinderen: Margarita, die in haar eerste huwelyk met Alexander van Medicis trouwde, en naderhandt met Ottavio Farneze, hertog van Parma; en den vermaarden Don Jan van Oostenryk, naderhandt zo bekend door den slag van Lepanto. De eerste hadt hy voor zyn trouwen, en den anderen langen tydt na de doot van de keizerinne, zyne gemalinne, aan wie hy altoos getrouw was gebleven, verwekt. Men wist niet wie de moeder van Don Jan was dan na de doot des keizers, die het verklaarde aan die hy gebruikte om hem aan Philips aan te bevelen, dat hy dezen prins by een burgers dochter van Regensburg hadt. Het zelve geheim bewaarde hy ook omtrent de moeder van zyne natuurlijke dochter, daar men den naam noch de hoedanigheit niet van meldt, als of deze vorst zich over de zonden, daar anderen op roemen, schaamde, en oordeelde, dat de eerbaarheid hem verplichtte de mislagen, die de zwakheit van de mensche-lyke natuur hem hadt doen begaan, te bedekken.

Wy moeten de prachtige uitvaart, die Philips voor hem te Brussel deedt vervaardigen, niet vergeten. Onder andere dingen spreekt men met verwondering van een schip van een geestig maaksel. Op de voorsteven zag men een beeldt, vertonende de Hoop, en een ander, verbeeldende het Geloof, gezeten op een troon tegen de grote mast, en hebbende een kruis aan zyne zyde: de Liefde hieldt het roer in de handt. Door deze zinnebeelden wilde men betekenen, dat deze vorst, onbeweeglyk in het midden van de stormen, die hem hadden aangerand, de deugd en de Godvrucht niet alleen tot leidzman, maar tot het eenige oogwit van alle zyne verrechtingen hadt gehad.

Wy hebben gezien, hoe hy zyn afflandt van het ryk aan de keurvorsten, te Frankfort vergaderd, hadt gezonden. Op den 14 Maart droegen zy de keizerlyke waardigheit aan Ferdinand op, en zwoeren hem gehoorzaamheit. Paulus de IV, die deze verkiezing, in welke hy meende beleidigt te zyn, dewyl men hem daar in niet hadt gekent, niet goedkeurde, deedt al wat hy kon om den koning van Vrankryk op zyne zyde te krygen, om dezelve te dwarsbomen. Hy verklaarde ze van gener waarde te zyn, bewerende, dat de keurvorsten van den nieuwen Godsdienst van hun recht van verkiezing door hunne kettery vervallen waren, en dat men derhalven tot een andere verkiezing moest treden. Hy verzocht den koning van Vrankryk daar mede naar te staan, volgende daar in het voorbeeldt van Francois den I, en hy verzekerde hem, dat hy hem in zyn verzoek zou byspringen. Deze koning was wyzer dan de paus, en weigerde naar zulk een onredelyk voorstel te horen. Paulus liet niet af in deze gedachten te volharden, en wilde nooit den nieuwen keizer erkennen. Pius de IV zyn opvolger was redelyker, en bevestigde de keizerlyke waardigheit op Ferdinand.

In dit jaar, op het laatste van October, steld de Gechiedenis de doot van Julius Caesar Scaliger, denkende de verdiensten van Ka-

1558. Zy hadt Antony van Bourbon nog niet getrouwt.

† Hy hadt Philips, Maria, gemalin van den keizer Maximilian, en Johanna, gemalin van den koning van Portugal. Wie de moeder van Don Jan is geweest.

De uitvaart die Philips hem deedt.

Redenen van den paus om de verkiezing van Ferdinand te vernietigen.

Doodt van Julius Caesar Scaliger.

1558. Lof, dien men hem geeft.

Burnet. Maria verzocht aan het Parlement onderkand.

Redenvoering van den grootzegelbewaarder aan het Lagerhuis.

Burnet. Heylin. Goodwin. Thuanus. Metzray. Droefgeestigheid der koningin ne doot hare doot gevolgt. Hare jalousheit.

1558. Karel den V niet te kort te doen, met onmiddelyk na zyne doot van die van dezen geleerden man te spreken, en hem dezen lof, waar mede zy zyne gedachtenis heeft vereeuwigt, te geven, uamentlyk, dat hy in de gansche oudheit niemandt boven zich, en in de laatste eeuwen niemandt zyns gelyken heeft gehad.

Het wordt tydt het vervolg van de zaken van Engelandt weder by de handt te nemen. Het Parlement vergaderde den 5 November. De koningin zondt om den spreker, en belaste hem den staat van het ryk, dat van Vrankryk en Schotlandt bedreigt wierdt, aan het Lagerhuis voor te dragen, en te zeggen, dat men daar den ouden luister niet van kon herstellen, ten zy men grote toebereidelen te water en te landt maakte; daar by voegende, dat de vredehandeling overzee wel was begonnen, maar dat men, om een goede vrede te verkrygen, zich in staat moest stellen een ontzagchelyken oorlog te voeren: dat Vrankryk nooit tot de wedergeving van Calais zou te brengen zyn, ten zy het zich in een hoogdringend en onvermydelyk gevaar gebragt vondt. Hare vertogen waren rechtmatig: maar het volk was wars van oorlogen, verbittert door de wreedheit der geestelykheit, en te onvrede van de regering. Het was te vergeeffsch, dat zy haren grootzegelbewaarder, haren grootchatmeester, den hertog van Nortfolk, de graven van Shrewsbury en van Pembroke, de bisschoppen van Londen, van Winchester en van Carlisle, den burgergraaf van Montaigne, Mylord Clinton, en Mylord Howard, om haar voorstel, aan den spreker gedaan, te ondersteunen, in het Huis der gemeenten zondt. De grootzegelbewaarder vertoonde byna de zelve redenen, die de koningin reets hadt voorgestelt. Hy beschreef op een levendige en zielroerende wyze de vergadering het gevaar, daar de natie in was, welkers eer niet alleen belang hadt, zeide hy, aan het wederkrygen van Calais, maar ook de veiligheid van Engelandt. Hy besloot zyne redenvoering met eene vermaning, om haastig de nodige geldmiddelen te beramen, op dat een leger, om de algemene rust te verzekeren, en den hoon, dien men ontfangen hadt, te wreken, te veldt zou kunnen gebragt worden. Zyne redenvoering geëindigt zynde, ging hy met de andere heeren uit, om het Lagerhuis gelegenheit te geven de zaak te overleggen. Niet alleen liep de gansche dag voorby zonder eenig besluit te nemen, maar ook de twee daar aan volgende. De doot der koningin viel in dezen tusschentydt voor, en redde het Lagerhuis uit deze beslommering.

Sedert de gewaande zwangerheit, daar wy de omstandigheden van hebben bygebragt, was zy nooit gezond geweest. Hare droefheit vermeerderde naar mate zy zich onbekwaam zag om kinderen voort te brengen: en gelyk zy dit gebrek op de onverschilligheit van haren gemaal leide, die tot zo ver ging, dat hy haar vermaadde, nam hare ziekte dag by dag toe, dewyl men daar geen geneesmiddel toe wist. Zy kon zich aan de afwezendheit van Philips niet gewennen, die nauwlyks een jaar by haar was gebleven, en eenmaal overzee gegaan zynde niet weder was gekomen, dan om haar in een zwaren oorlog in te wikkelen, en aanstonts weder naar Vlaanderen te keren. De minneyver mengde zich onder haar ongenoegen. Daar liep een gerucht, dat de koning minnaressen hadt, die hem meer dan zyne belangen in zyne staten deden blyven; en Maria geloofde het des te ligter, doordien zy bevondt, dat hare bevalligheden verminderden, en niet mach-

tig genoeg meer waren om het hert van zulk een vorst te trekken. De doot van Karel den V vermeerderde hare droefheit. Zy hadt hem altoos geacht als haren eigen vader, en het was veel eer door de erbidt, die zy voor hem hadt, dan om eenige andere inzichten, dat zy met Philips getrouwt was. Zy verstondt zyne doot niet zonder dat zy daar gevoelig van geraakt was. Maar het verlies van Calais was het meeste, dat haar kwelde, het geen zy zelfs aan die haar in hare ziekte bystonden betuigde. Men wierdt in het begin van November gewaar, dat zy zeer verzwakte, en dat zy niet lang kon leven. Op een tydt, dat zy in slaauwte viel, en dat men iets haalde om haar te versterken, zeide zy: *Men kent myne ziekte niet, al de middelen, die men aanwendt om my te helpen, zyn te vergeeffsch. Indien men de reden van myne doot wil weten, men opene na myne doot myn hert, men zal 'er Calais in vinden.* Zy wilde zeggen, dat het hertzeer, dat zy om het verlies van Calais hadt opgevat, haar in het graf bragt. Dit was de geheime oorzaak van hare doot. Zo het uiterlyk voorkwam was het waterzucht, daar zy op den 17 November, in het 43 jaar van haren ouderdom, aan stierf, na vyf jaren, vier maanden en elf dagen met meer wreedheit dan rechtmatigheit geregeert te hebben.

De kardinaal Polus overleefde haar alleen 16 uren; zo dat zy niet alleen gedurende haar leven door een wederzydsche achting vereent waren geweest, maar door de doot zelve, die hen niet kon scheiden. Polus tradt in zyn 59 jaar, zeer verzwakt door een dertendaagse koorts, die hy mogelyk door het verdriet, dat zyn gezantschap hem hadt veroorzaakt, hadt gekregen. Wy hebben gezien tot hoe ver Paulus de IV zyn haat tegen dezen kardinaal hadt gedreven, dien hy hadt herroepen en aan de inquisitie willen overgeven. Polus verdroeg deze ongenade geduldig, zonder daar misnoegen over te tonen. Hy was daar nochtans niet ongevoelig van. Zyne gematigtheit vergaf de zelve, maar zyne gezondheid kwam daar door te lyden. Al de schryveren pryzen zyne ongeveinstheit, zyne deestigheit, zyne wysheit, zyne geleerdheit, zyne zachtzinnigheit en Godvrucht. Het is waar, dat hy zyne toestemming tot het straffen gaf: maar dit was uit wereldsche inzichten, en uit vreeze voor den paus, die hem voor een ketter uitkreet. Het hertzeer, dat hy daar over zette, hielp veel tot zyne ziekte. Het geweld van den paus vermeerderde de zelve na deev zo zeer, dat hy 'er van kwam te sterven. Zoudanig waren de deugden, die hy bezat, en die hem het nadeeligste waren. Indien hy min eerlyk was geweest, zou hy tot het pauschap zyn verheven geweest: of om beter te zeggen, hy kwam daar toe, en men beroofde hem daar niet van, dan om dat hy van een imborst was, gansch niet overeenkomende met de staatzucht van het hof van Rome, volgens het zeggen der Roomse schryvers. Boven dat, indien hy minder zachtzinnigheit hadt geoeffent, zou hy meer genoegen in zyn gezantschap van Engelandt, ten aanzien van het hof van Rome, gelyk mede van dat der koningin, die te wreedvaardig was, hebben gevonden. Voor het overige was het zonder grondt, dat men hem verdacht hieldt, dat hy naar den Gereformeerden Godsdienst helde. Het is zeker, dat hy altydt de Roomse kerk zo wel als den stoel van Rome aankleefde. Zyne geschillen met Henrik den VIII zyn daar overtuigende bewyzen van; hy vergat het geen hy aan het koninklyke bloedt, en aan de eer, die hy hadt daar aan vermaagfchapt te zyn, schuldig was,

1558. Hare droefheit over het afferven van Karel den V. Het verlies van Calais is haar groot verdriet.

Hare redenen over hare ziekte.

Hare doot.

Doot van Polus.

Lof, dien men hem geeft.

Zyne deugden waren den waren nadeelig.

Thuanus. Metzray.

Zyn yver voor den Roomfchen Godsdienst.

1558. was, om de zaak der pauzen voor te staan. Het is waar, dat het misnoegen, dat hy over het vermoorden van zyne vrienden hadt, zich by zynen yver voegde: maar zyne vooringenomenheit voor het gezag der pauzen was altoos de grootste beweegreden, die hem in zyne verrechtningen aanzette, overtuigt zynde, dat 'er geen zaligheid dan in de eenheit der kerke was, en dat deze eenheit in de vereeniging van alle de byzondere kerken met die van Rome bestondt. De staatzucht hadt geen deel aan dit vooroordeel, het was ook geenzins door zucht tot het pauschap, dat hy het recht der pauzen voorflondt, dewyl wy hebben gezien, dat hy deze waardigheid hadt geweigert. Hy stierf niet ryk. Zyne deugd liet hem niet toe schatten door onrechtmatige wegen te verzamelen, noch de doorluchtigheid van zyne afkomst, zich tot verachte middelen te vernederen, om daar door tot een uitstekend geluk te komen. Maar hy liet een schat na, duizendmaal dierbaarder dan goudt en zilver. Dit was een vriendt, wiens genegenheit hy niet alleen in zyn leven, maar ook na zyne doot ondervondt. Zyn naam was *Aluifus Prioli*, een edele Venetiaan, met wien hy 26 jaren in zulk een nauwe vriendschap hadt geleefd, dat *Julius* de III een kardinaalshoedt aan *Prioli* aangeboden hebbende, hy den zelve liever wilde weigeren, dan zich gehouden te zien van *Polus* te scheiden. Deze edelmoedige vriendt hadt hem met al het nodige, gedurende zyne ballingschap onder *Henrik* den VIII, bygestaan, en wanneer *Maria* hem weder in Engelandt riep, wilde *Prioli* hem verstellen, om daar met hem te leven en te sterven. *Polus* maakte hem zyne goederen by zyn uiterste wille: doch na dat hy zyne erfgeschenken * hadt voldaan, maakte hy van het overige der erfenis giften, die hy omdeelde, om te tonen, dat hy zich met de nalatenschap van zynen vriendt niet wilde verriken. Hy bewaarde voor zich alleen zyn gety-en aantekening-boek, als dierbare panden van hunne vriendschap. De zedigheit van *Polus* kennende, hieldt hy zich niet op met hem een prachtig graf op te rechten; maar deze kardinaal in de hoofkerk van Kantelberg wordende begraven, liet *Prioli* op zyn graf deze woorden uithouwen: *Dit is het overschot van den kardinaal Polus: een grafchrift, wiens eenvoudigheid meerder aan dezen doorluchtigen dode geeft, dan de alervolmaaktste lof zou hebben kunnen doen.*

Om weder tot *Maria* te komen, wanneer zy haar einde voelde naderen, wilde zy hare zuster *Elizabeth* van het kroonrecht uitsluiten. Twee zaken bewogen haar daar toe: de onverzochlyke haat, dien zy het bloedt van *Anna van Boleyn* toedroeg, en de verbeelding, die zy hadt, dat *Elizabeth* den Roomschen Godsdienst zou uitroeyen. Derhalven, om hare genegenheit en haat te voldoen, wierdt zy te rade de kroon aan de koningin van Schotlandt, de naaste erfgenaam na *Elizabeth*, op te dragen. Doch hare gedachten aan de heeren van haren Raadt bekend gemaakt hebbende, deden zy haar de onmogelykheit daar van zien: voor eerst, om dat de Engelischen nooit zouden toestaan onder de regering van Vrankryk te komen, daar zy vreesden slaven van te worden, indien zy aan eene prinses, die met den Dauphin getrouwt was, moesten gehoorzamen. In de tweede plaats, om dat het recht van *Elizabeth* tot de kroon op het besluit van het Parlement grondvest was, en dat deze vaststelling niet kon wederroepen worden dan door een ander Parlement. De koningin was dan genoodzaakt zich deze vertogente onderwerpen, en den eenigen weg, die haar in deze tydsgelegenheit over was, in te

staan. Dit was eene kroon, die de doot haar kwam ontrukken, weg te schenken, en den Roomschen Godsdienst, zo veel doenlyk was, te verzekeren. Zy zondt dan een gevolmachtigde naar hare zuster, om haar twee zaken af te vragen: voor eerst zorg te dragen voor de schulden, die zy voor de noodwendigheden van het ryk hadt moeten maken; ten tweede den ouden Godsdienst, die in Engelandt nu was vastgesteld, te handhaven. Onder deze bedingen erkende zy haar voor hare erfgenaam. De schryver * zegt, dat *Elizabeth* het eene en het andere beloofde: dat zy inderdaadt het eerste nakwam, maar haar woordt omtrent het tweede niet hieldt. Hy is de eenigste, die van deze bezendingt spreekt, en dat hy 'er van zegt heeft niet veel schyn van waarheit. Men hieldt den hopeloozen staat van de koningin zeer verborgen. Daar is derhalven ganfch geen schyn, dat zy iemandt naar hare zuster zou gezonden hebben, om haar daar kennis van te geven. Belangende het voornemen, dat *Maria* hadt om de kroon aan de Schotsche koningin over te dragen, dit is een onwederfprekelyke waarheit. Koning *Philips* was de eerste, die zich daar tegen kantte, en niettegenstaande zyne tegenkantig bleef *Maria* nochtans by haar kwaad voornemen. Zy betuigde meer dan eens, dat *Elizabeth* de opvolging onwaardig was; dat de zelve aan de koningin van Schotlandt, kleindochter van *Henrik* den VII, toekwam, het geen zy voornamentlyk verklaarde in de olopendheit, daar de weigering van deze prinsesse omtrent het aanzoek van den hertog van Savoje haar toe vervoerde †. Ondertusfchen stierf *Maria*, koningin van Engelandt en Ierlandt door hare geboorte, en van Spanje door haar huwelyk, na eene korte en ongelukkige regering, van weinigen beklagt, zo men daar de Roomiche geestelykheit uitsluit. Haar bovenmatige yver voor haren Godsdienst stoorde de rust van haar leven, zo wel als die van haar ryk. Dit maakte haar van het grootste gedeelte van haar volk gehaat, en deedt haar den roem, dien zy van verscheide deugden, daar zy mede verfiert was, te verwachten hadt, verliezen. Haar leven was geregelt, vry van wellust en van de ongebondenheit, daar de meeste hoven mede besmet zyn. Zy hadt eenige kennis van de geleerdheit: hare Godvrucht scheen oprecht, en indien zy over het gemoedt van anderen niet hadt willen heerschen, zou hare regering gelukkig zyn geweest. Zy was inderdaadt al te wraakzuchtig en te veel denkende aan de strafheit, die men tegen haar ten tyde van *Henrik* den VIII en *Eduard* den VI hadt geoeffent; maar haar Godsdienst prikkelde haar daar toe aan, en diende ten voorwendfel aan hare wraak. Zy betuigde, dat zy het niet dan tegen het ketterdom hadt, gereed, zeide zy, om het geleden ongelyk te vergeven: maar zonder barmhertigheit voor die in de gemeenschap der Roomsche kerk niet weder wilden treden. Indien het in hare macht was geweest, zou zy het geloofsonderzoek ingevoert hebben. De paus verzocht haar daar toe: zy was 'er ook ten eenemaal toe geneigt: en indien zy hadt blyven leven, zou zy mogelyk de verhinderende zwarigheden, die zy by hare onderdanen vondt, te boven zyn gekomen. Om haar daar toe te brengen stelde de geestelykheit haar voor oogen het besluit van de vierde kerkvergadering van Lateraan, die aan de prinsfen belast de kettters uit te roeyen, en de instelling † van *Paulus* den IV *, die de besluiten van deze kerkvergadering en alle andere instellingen van dezen aardt bekrachtigde. Het zelve bragt ook onder den ban alle souvereynen, die tot de

De staatzucht hadt geen deel in het gene hy tegen *Henrik* den VIII deedt.

Geegenheit zondt inzicht van *Prioli* voor *Polus*.

* Legaten.

Graschrift, dat hy deedt op het graf van den kardinaal houwden.

Heylin, *Sanderus*.

Maria wil *Elizabeth* ontferven.

1558. Wat weg 27. inlaan.

* *Sanderus*.

Philips stelt zich tegen het ontferven van *Elizabeth*.

† *Camden* in de geschiednisse van *Elizabeth*.

Haar Godsdienst gaf aanleiding en een voorwending tot hare wraak.

Zy wil de justitie voeten.

† *Confinitio* van de maand February 1558.

1558. kettery zouden overgaan, en om die van de Room-
sche kerk tot de uitvoering zyner bulle aan te
moedigen, gaf hy de goederen der onder den ban
leggende aan die de zelve eerst kon machtig
worden; zo dat alles den yver der koninginne
en prelaten tegen de Gereformeerden aanzette.
Men kan niet ontkennen, dat de natuurlyke droef-
geestigheid van deze prinsesse niet veel tot hare straf-
heit hielp, en dat het herdenken van hare onge-

lukken haar misnoegen verdubbeld. Maar zy zou
zo veelbloed niet hebben gestort, indien zy zich
minder door de wetten van het geloosonderzoek
hadt laten innemen, en men zou deze aanmerkin-
gen over hare doot niet hebben gemaakt †, *Dat*
bloeddorstige menschen nooit tot de helst hunner da-
gen komen. Echter heeft haar niets meer nadeel
gedaan dan de regering van hare zuster, al zo
zacht, als de hare wreed was.

1558.

Hare wreed-
heit maakt
hare rego-
ning ghaat.
† Goodwin.

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

